Sapiens in sapientia

• Ünnepi kötet •
Vókó György
70. születésnapja
alkalmából

XENIA

❖

BUDAPEST • 2016

Sapiens in sapientia

❖

Ünnepi kötet

Vókó György

70. születésnapja alkalmából

Sapiens in sapientia

❖

• Ünnepi kötet •

Vókó György

70. születésnapja

alkalmából

❖

Barabás A. Tünde és Belovics Ervin

szerkesztésében

Országos Kriminológiai Intézet – PÁZMÁNY PRESS

BUDAPEST ♦ 2016

UNIVERSITATIS CATHOLICÆ
DE PETRO PÁZMÁNY NOMINATÆ
FACULTAS IURIS ET
SCIENTIARUM POLITICARUM

XENIA

❖

© Országos Kriminológiai Intézet, 2016
© Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar, 2016
© Szerkesztők, 2016
© Szerzők, 2016

A kiadvány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
támogatása keretében valósult meg:
Központi Alapok Program KAP16-71006-1.1-JÁK
azonosítószámon.

ISSN 2061-9227
ISBN 978-963-308-281-2

❖

XENIA LOGO: Barka Ferenc

Kiadja:
az Országos Kriminológiai Intézet,
Budapest, Maros u. 6/A ● www.okri.hu
és
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kara,
Budapest, Szentkirályi u. 28–30. ● www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Varga Zs. András dékán

Szöveggondozás: Takács Andrea
Nyomdai előkészítés: Szakaliné Szeder Andrea

Készült a Duna-Mix Kft.
nyomdájában
Felelős vezető: Szakolczai Lóránt

Dr. Vókó György

TARTALOM

ELŐSZÓ 11

Csóti András
Köszöntő – Dr. Vókó György 70 éves..... 15

I. KÖZJOG, NEMZETKÖZI JOG, EURÓPAJOG

Bándi Gyula
A környezet büntetőjogi védelme és az európai uniós törekvések 21

Ervin Belovics
Die geltung des Grundsatzes des Fairen Verfahrens in der Strafverfolgung
in Bezug auf die Rechtsprechung des europäischen Gerichtshofes
für Menschenrechte und des Verfassungsgerichts von Ungarn..... 37

Csongor Herke
The Main Rules Concerning Prosecutors
in the hungarian Criminal Procedure Law 49

Kovács Péter
A Nemzetközi Büntetőbíróság hivatkozásai az Emberi Jogok
Európai és Amerikaközi Bírósága joggyakorlatára 63

Kovács Tamás
A magyar katonai jogi és hadijogi társaság biennális konferenciái 77

Lajtár István
A kiberbiztonság szerepe a kiskorúakat érintő ügyészi jogalkalmazásban ..103

Mészáros Ádám – Kiss Anna
A büntetőeljárás hatékonysága 115

Polt Péter
Az Európai Unió ügyészi szerve: az Eurojust 129

Schanda Balázs
A vallás szabad gyakorlásának joga sajátos élethelyzetekben.....145

Sinku Pál
Az általános forgalmi adóra elkövetett költségvetési csalások
elleni hatékony fellépés eljárásjogi eszköztára 155

Mihály Tóth
Current Challenges in Fighting Economic Crimes.....185

András Zs. Varga
Constitutional Identity and Judgements of the ECTHR 193

II. BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS, BÖRTÖNÜGY

Lőrincz József
Miért zsúfoltak a magyar börtönök?.....201

Mezey Barna
Adalékok a büntetés-végrehajtás
szereplőinek történetéhez.....219

József Pallo
Plans, Hopes and Stresses in Hungarian Prison Legislation 231

Ruzsonyi Péter
Az ítélet: halálig tartó élet..... 247

Szűcs András
Egy jól bevált jogintézmény – az enyhébb végrehajtási
szabályok alkalmazása..... 285

III. JOGTÖRTÉNET, KÁNONJOG

Szabó István
A proporcionalitás elvének érvényesülése a király
büntetőjogi védelménél 299

Szuromi Szabolcs Anzelm
Az előzetes vizsgálat mint az egyházi büntetőeljárás lefolytatásának
előfeltétele 311

IV. KRIMINOLÓGIA, RENDÉSZET

A. Tünde Barabás
Victims of Burglary 321

Finszter Géza
Rendészeti stratégiák 337

Korinek László
Kriminológia és pönológia 357

Nagy László Tibor
A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye
a hazai jogrendszerben..... 377

Virág György
Úgy kell a boldogság, mint egy falat kenyér.… 389

V. MAGÁNJOG, NEMZETKÖZI MAGÁNJOG

László Burián
Bemerkungen zu Ausgewählten Fragen des Konzepts zum Entwurf
Eines Neuen Ipr-Gesetzes 411

Csehi Zoltán
Idegen ingó dolog a Btk.-ban és az új Polgári Törvénykönyvben 425

Harsági Viktória
Quo vadis kollektív igényérvényesítés? 445

Vókó György műveinek bibliográfiája 459

A kötet szerzői 483

ELŐSZÓ

Vókó György professzor, aki a Pécs melletti Magyaregregyen született hetven évvel ezelőtt, kihívásokban bővelkedő, eredményes életutat tudhat magáénak.

Egész pályafutása azt mutatja, útkereső ember, sosem elégedett meg az elért sikerekkel, folyamatosan kereste a kihívásokat, sok mindent próbált, és számos tapasztalatot szerzett az élet különböző területein. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy választása, amelynek nyomán a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanult, jó döntés volt, hiszen ettől kezdve a jog egész életében meghatározó szerepet játszott. A jogalkalmazás több területét megismerve döntött végül az ügyészi munka mellett, vállalva ezzel a költözködést, változásokat és az új feladatokat, amelyek elől sosem futamodott meg. Szakmai, jogalkalmazói pályája mellett az évek folyamán tudományos érdeklődése is egyre erősödött. Így az ügyészi szervezetből az elhivatott kevesek között szerzett tudományos fokozatot 1991-ben, amikor *A büntetés-végrehajtás törvényességének és hatékonyságának tényezői* című disszertációjának megvédésével elnyerte az MTA állam- és jogtudományok kandidátusa címet. Látható tehát, hogy ez időre a szakmai érdeklődés és tudományos kíváncsiság – amelyek egyértelműen a büntetés-végrehajtás területén mutatkoztak meg a leginkább – sikeresen ötvöződött egymással, meghozva első gyümölcseit.

Munkája elismeréseképpen 1992-ben osztályvezető ügyésszé nevezték ki, majd 1999-től a Legfőbb Ügyészség újjáalakult Büntetés-végrehajtási Felügyeleti Önálló Osztályát vezette, ez egyben az általa művelt szakterület elismerését is megmutatta. 2001-től a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztályának vezetői tisztségét látta el. Eközben folyamatosan kamatoztatta tudását a felsőoktatásban és a kutatói munkában is. 1991-től büntetőeljárási jogot és büntetés-végrehajtási jogot oktatott az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, valamint alma materében, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán 1994-től docensként. 1997-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán kezdett oktatni, először docensként, majd 2004-től a Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék vezetőjeként. 2000-ben sikerrel habilitált a Pécsi Tudományegyetemen, ahol szakterületén *Bűn és büntetés: a büntetőjog*

eszköztára és lehetőségei a bűnözés visszaszorítására, a büntetés-végrehajtási jogharmonizáció címmel tartotta meg előadását. 2004-ben egyetemi tanári kinevezést nyert.

Bárhonnan nézzük, már az eddigi életút is irigylésre méltó. A szakma gyakorlása mellett végzett elmélyült tudományos munka, az oktatás, a hallgatókkal való foglalkozás, mind-mind más területen igényli az érintett készségét, képességét, amellett hogy hatalmas mértékű munkabírást is követel. Ami egyrészről irigylésre méltó, az a másik oldalról csodálatra méltó is egyben. S nem szabad megfeledkezni az emberi oldalról sem, ami szükségeltetik ahhoz, hogy a munkatársak, beosztottak, hallgatók és a főnökök mindannyian azt érezhessék, a szakma, a tudomány művelése mellett megtalálható az a munkatárs, főnök, tanár és beosztott, aki odafigyel a többiekre, akihez fordulni lehet kérdésekkel, kérésekkel, aki rögtön siet, ha segíteni kell bárkinek. Mindezen feladatok teljesítése együtt, egy embertől, szinte lehetetlennek tűnő kívánalom. Ám Vókó György képes volt megtalálni azt az egyensúlyt, amely hozzásegítette ahhoz, hogy minden élethelyzetben ember, barát, kolléga és szerető férj maradhasson.

Tudományos pályafutásának eddigi csúcsa a 2012-ben elnyert, a Magyar Tudományos Akadémia jog- és államtudományok doktora cím. Értekezése a *Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban* címet viselte. Ezt követően nevezte ki a legfőbb ügyész igazgatónak az Országos Kriminológiai Intézetbe, amelyet azóta is nagy bölcsességgel vezet.

Mindezeken felül jut ideje arra is, hogy aktív részese legyen a szakmai közéletnek. Így számos tudományos szervezet alapítója vagy tagja, a többi között az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság Büntetés-végrehajtási Jogi Albizottság elnöke; a Magyar Börtönügyi Társaság alapító és elnökségi tagja, a Jogi Szakosztály vezetője, az Etikai Bizottság elnöke; a Magyar Büntetőjogi Társaság alapító és elnökségi tagja; a Magyar Jogász Egylet Büntetés-végrehajtási Jogi Országos Szakosztályának elnöke; a Magyar Tudományos Akadémia Köztestületének tagja; az Ügyészek Országos Egyesületének alapító tagja, Etikai Bizottságának elnöke; a Magyar Kriminológiai Társaság alapító tagja; a *Iustum Aequum Salutare* tudományos folyóirat szerkesztőbizottságának társelnöke; a *Börtönügyi Szemle,* a *Bűnügyi Szemle* és az *Ügyészek Lapja* szerkesztőbizottságának tagja; az *Ügyészségi Szemle* főszerkesztője; a *Katonai és Hadijogi Szemle* szerkesztőségi tagja. Szakértőként közreműködik az MTA Magyar Akkreditációs Bizottságában, valamint a Kodifikációs Bizottságban.

Törzstagként és témavezetőként vesz részt a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskolájában, témavezető a Pécsi Tu-

dományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában. Négy neves egykori doktorandusszal büszkélkedhet.

Munkásságát számos díjjal és kitüntetéssel ismerték el az évek folyamán. Így csak az utóbbi évekről szólva 2001-ben *Kozma Sándor-díjat,* 2003-ban *Pro meritis iuris ob memoriam Francisci Deák díjat,* 2010-ben *Finkey Ferenc-díjat* kapott, 2011-ben elnyerte *a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét,* valamint *Pázmány Péter-éremmel* tüntették ki, 2012-ben pedig a *Pro facultate Érdemérem Aranyfokozatával* ismerték el tevékenységét.

Professzor úr mögött tehát valóban hosszú és gazdag életpálya áll, amit a szakmai sikerek mellett példamutató emberi, kollegiális viselkedése jellemez. Ez is közrejátszik abban, hogy mennyire szeretik és tisztelik kollégái, barátai.

Reményeink szerint ezt a megbecsültséget és szeretetet tükrözi jelen kötet is, amelyet a magyar felsőoktatás és kutatás két kiemelkedő reprezentánsa, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az Országos Kriminológiai Intézet közös kiadásban jelentet meg. Ezt mutatják azok az írások is, amelynek szerzői tanulmányaikkal járultak hozzá az ünnepi kötethez, illetve mindazok munkája, akik közreműködtek abban, hogy létrejöhessen ez a kiadvány.

Köszöntőnk elfogulatlan zárásaként álljon itt egy független, de annál kritikusabb személynek, egy joghallgatónak az egyetemi oktatókat minősítő egyik fórumon anonim módon közzétett bejegyzése, illusztrálandó professzor úr oktatói munkásságának megbecsültségét: *„A legjobb és legkedvesebb tanár a büntetőjog tanszéken! A gyakorlati órák nála a legjobbak. Vizsgán kedves és segítőkész. Az előadásain érezni azt a hatalmas tudást és alázatot, amelyet a tudomány és a hallgatók felé tanúsít; hiszen mindig közvetlen és megértő. Remélem, hogy még sokáig fog tanítani. Isten éltesse sokáig a professzor urat erőben és egészségben!”*

Ennél szebb szavakkal mi sem köszönthetnénk professzor urat. Így csatlakozva az előbbi gondolatokhoz, a kötet szerkesztői, szerzői, és a két intézmény minden dolgozója nevében kívánjuk, hogy Isten éltesse hetvenedik születésnapja alkalmából Vókó Györgyöt!

Budapest, 2016. szeptember 23.

A Szerkesztők

KÖSZÖNTŐ

DR. VÓKÓ GYÖRGY 70 ÉVES

Csóti András

Ha végigtekintünk a magyar börtönügy fejlődéstörténetén, szükségszerű, hogy találkozzunk olyan meghatározó személyiségekkel, akik szakmai és tudományos tevékenységükkel alakítói voltak az elmúlt koroknak. Az is jól megfigyelhető, hogy az egymást követő jogtudósok munkássága között szoros kapcsolat figyelhető meg, mintegy organikus fejlődést mutatva.

Ebben a láncolatban kiemelkedő helyet foglal el Vókó György professzor, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, aki munkássága folyamán megkérdőjelezhetetlen szakmai és elméleti alapokat formált a magyar börtönügy tekintetében éppúgy, mint a büntetés-végrehajtási jog területén. Professzor úr munkásságát volt szerencsém közelről figyelemmel kísérni, mert munkámból adódóan hosszú évek óta közvetlen szakmai és – büszkén kijelenthetem – baráti kapcsolatban állok vele. Mindig lenyűgözött az a mérhetetlen tudás, éleslátás és a tudomány ügye iránti alázat, amelyet a csak rá jellemző utánozhatatlan eleganciával képvisel.

A legnagyobbakra jellemző és pozitív értelemben vett polihisztorként tevékenységének egyik meghatározó iránya az egyetemi oktatás. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának, illetve a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi tanáraként magával ragadó előadói stílusával, mély szakmai tudásával jelentős hallgatói rajongótáborral büszkélkedhet. A tudomány iránti elkötelezettségét az is mutatja, hogy állandó szereplője a különböző tudományos fokozatok elérését szolgáló testületeknek. Oktatói tevékenységének magas színvonalát jelzi, és ezt személyes tapasztalatom is megerősíti, hogy a büntetés-végrehajtási jogban járatos, annak összefüggéseit jól ismerő jogászok kerülnek ki a Vókó-féle iskolából. Meggyőződéssel állítom, hogy Professzor úr az egyetemi jogi felsőoktatásban iskolát teremtett. Köszöntöm őt mint iskolaalapító jogtudóst!

Oktatói munkájához szorosan kapcsolódik az a lenyűgöző publikációs tevékenység, amellyel hozzájárul az egyetemes és a magyar büntetés-végrehajtási jog fejlesztéséhez. A szakmai cikkeken, tanulmányokon túlmenően számos monográfia elkészítése is a nevéhez fűződik, amelyek a napi gyakorlatban is biztos iránytűként szolgálnak valamennyiünk számára.

A gyakorlathoz való szoros kötődése jelenik meg az új büntetés-végrehajtási törvény első kommentárjának elkészítésében, amellyel biztos irányt mutatott a jogalkalmazás számára.

Köszöntöm őt mint az egyik legkiválóbb magyar publicistát!

Vókó professzor úr életének másik meghatározó színtere az ügyészi szervezet. Hosszú éveken keresztül a büntetés-végrehajtást felügyelő szervezeti egység vezetőjeként látott el felelősségteljes szolgálatot. A személyi szabadságuktól megfosztott emberek jogainak következetes érvényre juttatásáért mindenkor kiemelkedően színvonalas munkát végzett, és tevékenységével a szó legnemesebb értelmében vett „törvények őreként" jelent meg a szakmai közéletben. Arról is szólni kell, hogy több évtizedes vezetői gyakorlatával mint a szorosan vett büntetés-végrehajtási munka aktív alakítóját is üdvözölhetjük. Hosszú és eredményes ügyészi pályafutásának megítélésem szerint egyik legfontosabb eredménye, hogy sikerült megvalósítania az elmélet és a gyakorlat szintézisét, mégpedig valós, értékteremtő módon.

Köszöntöm Professzor urat, aki korábban Magyarország Ügyészsége vezető munkatársaként tiszteletre méltó módon tudta egyesíteni a törvények szellemiségét, azok alkalmazhatóságát és a praktikum igényeit. Teszi ezt napjainkban most is, amikor az Országos Kriminológiai Intézet igazgatójaként szolgálja a tudomány művelését.

Vókó professzor úr kiváló kapcsolatot ápol a magyar büntetés-végrehajtási szervezettel is, amelynek csak néhány példáját említve feltétlenül utalni kell arra, hogy a szakmai tudományos folyóiratunk szerkesztőbizottságának tagja, rendezvényeink, konferenciáink visszatérő vendége. Ezért személyére úgy tekintünk, mint a magyar büntetés-végrehajtási szervezet tiszteletbeli tagjára, akinek tevékenységét számos formában elismertük. Azt, hogy mennyire szoros és napi kapcsolatban állunk Professzor úrral és hogy ő mennyire szívén viseli a magyar börtönügy és ezen keresztül a magyar büntetés-végrehajtás sorsát, ékesen bizonyítja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia berkein belül megkezdhette működését a Büntetés-végrehajtási Albizottság. Ennek az óriási horderejű lépésnek a megtételéhez nélkülözhetetlen segítséget nyújtott Vókó professzor úr, és ezzel lehetővé tette, hogy a pozitív értelemben vett szakmai

belterjességből kilépve a büntetés-végrehajtás most már a magyar tudományos élet fellegvárában, a Magyar Tudományos Akadémián is képviselteti magát.

Köszöntöm Professzor urat, aki a magyar büntetés-végrehajtási szervezet barátként tisztelt önzetlen támogatója!

Egy ember életében a 70. születésnap mindenképpen egy olyan pont, amikor már van lehetőség arra, hogy az eddig elért eredményein végigtekintsen, és abból valamilyen következtetést vonjon le. Mindenféle hosszas fejtegetéstől eltekintve, egyszersmind ismerve Professzor úr klasszikus műveltségét, eddigi munkásságát egy latin idézettel szeretném jellemezni: *Integer ex integris,* azaz *jeles ember jelesen cselekszik!*

Tisztelt Professzor Úr, Kedves Gyuri! A 70. születésnapod alkalmából szívből jövő jókívánságokkal köszöntelek, és kívánok Neked jó egészséget, valamint további szakmai sikereket!

I. KÖZJOG, NEMZETKÖZI JOG, EURÓPAJOG

A KÖRNYEZET BÜNTETŐJOGI VÉDELME ÉS AZ EURÓPAI UNIÓS TÖREKVÉSEK

BÁNDI Gyula

A büntetőjog környezetvédelmi szerepe nem arra szolgál, hogy a környezetvédelmi problémákat ennek segítségével megoldják, sokkal inkább arra, hogy az arányos felelősség alól ne kerüljenek ki a súlyosabban minősülő esetek, teljesüljön a jogkövetkezményeket elváró társadalmi igény, ne maradjon büntetlenül jogsértés. A büntetőjog révén az elkövetővel szembeni személyes rosszallás is megjeleníthető – és ez akkor is igaz, ha a jogi személy büntetőjogi felelősségére gondolunk. Jelen írásban azt vizsgáljuk, milyen elvi alapokon és miként alakult az EU környezeti büntetőjogi szabályozása akként, amit a mai helyzet mutat, kiegészítve némi gyakorlati észrevétellel.

A környezet büntetőjogi védelme kérdéseinek vizsgálata során kiindulási pontként tekinthetünk a szennyező fizet elvére, amelyet már az Európai Közösség Első Környezeti Akcióprogramja[1] is tartalmazott. Ekkortájt, 1972-ben tette közzé az OECD vonatkozó ajánlását,[2] amely természetesen lényegében a költségek allokálására vonatkozó elv: „[…] az ilyen intézkedések költségei meg kell jelenjenek azon áruk és szolgáltatások költségei között, amelyek szennyezést idéznek elő a termelés és/vagy fogyasztás során". Hasonlóképpen fogalmaz az EGK 1975-ben,[3] a célokat is megjelölve: „A szennyezés elleni fellépés költségeinek a szennyezőkre hárítása ösztönzőként hat a szennyezés csökkentése irányában, illetve abban, hogy kevésbé szennyező termékeket és technológiákat alkalmazzanak, ami lehetővé teszi a környezeti erőforrások ésszerűbb hasznosítását." Ez volt tehát a kiindulási pont, és ennek nyomán jelenik meg számos más

---

1 OJ C 112, 1973. 12. 20. A Tanács és a tagállamok kormányfői nyilatkozattal fogadták el.

2 Guiding principles concerning international economic aspects of environmental policies, C(72) 128.

3 Council Recommendation 75/436/Euratom, ECSC, EEC of 3 March 1975 regarding the cost allocation and action by public authorities on environmental matters, OJ L 194, 1975. 07. 25., 1.

helyen az elv. Mindenesetre a lényeg egyszerű: „[…] a szennyezők felelősek az általuk kiváltott szennyezésért". Az is egyre nyilvánvalóbb, hogy

> „Valójában az évek során a szennyező fizet elve megváltozott […] olyan elvvé, amely szerint a szennyezők felelőssége nem egyszerűen a szennyezés megelőzésének és kordában tartásának költségére terjed ki, hanem mára figyelembe kell venni minden más költséget/intézkedést, mint a fizetéssel járó felelősséget, a zöldadókat, az engedéllyel ellentétes magatartás költségeit és így tovább."[4]

A szennyező fizet elv tehát egyre szélesebb körű értelmezést kap. „A »szennyező fizet« elve kezdetben gazdasági elvként, majd környezetpolitikai elvként, jelenleg környezetjogi elvként is megjelenik, amelynek gyökere a környezetvédelmi igazságosságra vezethető vissza és ezáltal erkölcsi és társadalmi aspektusai is vannak."[5] Ugyane szerző máshol, részletesen magyarázva az elv értelmezését, megújuló, kierjesztő megjelenését, megállapítja: „A szennyező fizet elve alapvetően gazdasági alapelv, amely ugyanakkor hatását, következményeit tekintve megegyezik a felelősség elvével. Gyakran jelenik meg szinonim fogalomként."[6]

Magam alapvetően az elv tág értelmezése mellett teszem le a garast – ezért használom előszeretettel a felelősség elvét, a szennyező fizet elv mintegy széles körű megnyilvánulásaként[7] –, és ennek következtében a következő szempontokra hívom fel a figyelmet:

– A szennyezés vagy másként a szennyező a környezethasználattal, illetve környezethasználóval azonosítható, hiszen itt a lényeg nem a jogellenes magatartáson van, hanem azon, hogy a környezet igénybevétele, erőforrásainak használata, szennyező anyag bebocsátása a környezetbe, mind ezen elv hatókörébe tartozzon.
– A környezethasználat folyamatként értékelhető, amely az adott tevékenység lehető legteljesebb spektrumát átfogja, a megelőző lépésektől

---

4 Petra E. LINDHOUT – Berthy VAN DEN BROEK: The Polluter Pays Principle: Guidelines for Cost Recovery and Burden Sharing in the Case Law of the European Court of Justice. *Utrecht Law Review,* vol. 10., no. 2. (2014) 46–47.

5 CSÁK Csilla: A „szennyező fizet" elv értelmezése és alkalmazása a hulladékgazdálkodásban. *Miskolci Jogi Szemle,* 2014/1. 21.

6 CSÁK Csilla: Gondolatok a »szennyező fizet« elvének alkalmazási problémáiról. *Miskolci Jogi Szemle,* Különszám, 2011. 39.

7 Ld. pl. BÁNDI Gyula: *Környezetjog.* Budapest, Szent István Társulat, 2014. 84–91.

az utógondozásig (lásd az egyezmény szövegét – megelőzés, ellenőrzés, csökkentés), megfelelve az életciklus- vizsgálatok alapgondolatának, amely a környezethasználó tevékenységre a 'bölcsőtől a sírig *(from cradle to grave)*' elvet tekinti alapnak.

– A fenti értelemben tehát a környezethasználó tevékenység minden pontjához kapcsolódik valamely kötelezettség, és minden kötelezettség valamilyen formában helytállást feltételez, aminek közvetlen vagy közvetett költségkihatása van.

Mindennek következtében az elv alapján a lehetséges jogi követelményeket, jogintézményeket – így természetesen a felelősségi eszközöket is – minél komplexebb módon kell alkalmazni, annak érdekében, hogy a környezet terhelőjének, szennyezőjének legteljesebb mértékű helytállása megvalósuljon, akár személyes felelősségben is. A szennyező fizet elvet és a felelősség elvét így magam is szinonimaként kezelem.

A hazai környezetvédelmi törvény[8] elvei között, e gondolatmenet folyományaként, megjeleníti a felelősség elvét a 9. §-ban.[9] Ezt fejti ki a törvény IX. fejezete, a környezetért való felelősségről szóló fejezet, amelyen belül *A jogi felelősség általános alapjai* alcím alatt a törvény 101. §-ában foglalja össze mindazt, amit a felelősség kapcsán fontosnak tart. Az első bekezdés a tényleges felelősségi eszközök komplex alkalmazásának szükségességére utal, ha nem is a legsikeresebb módon (büntetőjogi, szabálysértési jogi, polgári jogi és közigazgatási jogi felelősség). Az (1) bekezdés szerint értelmezett jogsértő tevékenység folytatóját terhelő kötelezettségeket a (2) bekezdés követelményei teljesítik ki. A törvény felsorolásához feltétlenül hozzá kell tenni az említett lehetőségek együttes alkalmazását. Mindebből következően a büntetőjogi felelősség is részévé válik az ilyen tág értelmű szennyező fizet, illetve felelősségi elvnek.

A szennyező fizet elv tehát eleinte nemzetközi szervezetek révén terjedt az elmúlt négy évtizedben, és ezek között az OECD kezdeti lépéseit átvette, majd túlteljesítette az európai integrációs együttműködés.[10] Vizsgálódásunk ennek megfelelően megmarad európai színtéren, közvetlenebbül pedig az EU keretei

---

8 1995. évi LIII. tv.

9 „A környezethasználó az e törvényben meghatározott és az e törvényben és más jogszabályokban szabályozott módon felelősséggel tartozik tevékenységének a környezetre gyakorolt hatásaiért."

10 Ennek részleteiről számos más mellett Csák Csilla 6. lábjegyzetben hivatkozott cikkében vagy a következő tanulmányban olvashatnak: Szilágyi Szilvia: A szennyező fizet elve a környezet védelmében. *Iustum Aequum Salutare,* 2007/3. 215–224.

között, és ezen belül a felelősség egyik összetevőjére, a büntetőjogi felelősségre koncentrál.[11] A vonatkozó uniós keretirányelv ennek fontosságát preambulumában a következőképpen emeli ki, megfelelve egyben a felelősség elve által támasztott elvárásoknak is:

> „(3) A tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelenlegi szankciórendszer nem elég a környezetvédelemre vonatkozó jogszabályok teljes betartatásához. A jogszabályok betartását a büntetőjogi szankciók kiszabhatóságával lehet és kell fokozni, amelyek a társadalomnak a közigazgatási szankciókhoz vagy a polgárjogi kártérítéshez képest eltérő minőségű rosszallását fejezik ki."

Természetesen nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy európai szinten jelen van és a környezetvédelemben rendkívül aktív szerepet vállalt az Európa Tanács, amely ugyancsak fontosnak tartotta a büntetőjogi felelősség egyezményben[12] történő megszövegezését, jogegységesítési céllal – igaz, ez az egyezmény nem lépett hatályba. Az egyezmény preambuluma szerint: „Felismerve, hogy míg a környezet károsodásának megelőzése elsősorban más eszközökön keresztül valósulhat meg, a büntetőjognak jelentős része van a környezet védelmében."

Anélkül, hogy az Európa Tanács egyezményének részleteire fókuszálnánk, érdemes utalni annak jelen állapotára egy gondolat erejéig, mielőtt továbblépnénk.

> „Az Európa Tanácsnak a környezet büntetőjogi védelméről szóló 1998. november 4-i egyezményét Magyarország nem írta alá, nem ratifikálta, ilyen formában tehát az nem vált a hazai jog részévé. Olyan formában azonban a belső jog részévé vált, hogy a nemzetközi dokumentumok között gyakran vannak átfedések, ahogy a környezet büntetőjogi védelme terén is, hiszen az Európa Tanács égisze alatt kimunkált elvárások nagy része lényegében európai uniós kötelező standardként jelent meg Magyarország tekintetében, az Európai Unió Tanácsának

[11] Ennek alapszabálya az Európai Parlament és a Tanács 2008/99/EK irányelve (2008. november 19.) a környezet büntetőjog általi védelméről.

[12] Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, Strasbourg, 4. XI. 1998.

a környezet büntetőjog általi védelméről szóló 2003/80/IB kerethatározatában."[13]

Ez a leírás jól foglalja össze a jelen helyzetet, ami azóta természetesen változott, az EU fentebb jelzett irányelvének elfogadásával.

A felelősség ilyetén erősítése hosszú folyamat eredménye volt a jogharmonizáció terén, amely alig vagy csak kevéssé konkrét módon jelöl meg jogkövetkezményeket. A több mint negyvenéves hulladék-keretirányelv[14] felelősségre utaló rendelkezése sok más környezetvédelmi irányelvben hasonló módon található: „13. cikk: A tagállamok hatályba léptetik azokat a rendelkezéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy ennek az irányelvnek az értesítéstől számított 24 hónapon belül megfeleljenek." A későbbiekben tovább pontosítják az elvárásokat – jellemző erre a hulladékégetés irányelve:[15] „21. cikk: (1) A tagállamok hatályba léptetik azokat a törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy ezen irányelvnek legkésőbb 2002. december 28-ig megfeleljenek." A jogkövetkezményekre vonatkozó rendelkezések aztán egyre markánsabbá váltak, amire jó példa az elektromos és elektronikus berendezések hulladékairól szóló irányelv[16] sokkal közvetlenebb megfogalmazása: „15. cikk, Szankciók: A tagállamok meghatározzák az ezen irányelv alapján elfogadott nemzeti jogszabályaik megsértése esetén alkalmazandó szankciókat. A megállapított szankcióknak hatékonynak, arányosnak és visszatartó erejűnek kell lenniük."

Az EK Hatodik Környezetvédelmi Akcióprogramja[17] 3. cikkében a környezetvédelmi célkitűzések megvalósításához szükséges intézményi stratégiák fejlesztésében is átfog olyan területeket, ahol további lépésekre van szükség. A 8. pont kiemeli: „A Közösség felelősségi rendszerének létrehozásához többek között szükség van: – a környezeti felelősségről szóló jogszabályokra."

A közigazgatási felelősség további közelítése az egyik ilyen terület, ahol hosszas előkészítő munka eredményeként 2004 tavaszán született meg az úgy-

---

13 Görgényi Ilona: A környezetvédelmi büntetőjog megújulása az új évezredben. *Miskolci Jogi Szemle,* Különszám, 2011. 98.

14 A Tanács 1975. július 15-i 75/442/EGK irányelve a hulladékokról.

15 Az Európai Parlament és a Tanács 2000. december 4-i 2000/76/EK irányelve a hulladékok égetéséről.

16 Az Európai Parlament és a Tanács 2002/96/EK irányelve (2003. január 27.) az elektromos és elektronikus berendezések hulladékairól.

17 Az Európai Parlament és a Tanács 1600/2002/EK határozata (2002. július 22.) a hatodik közösségi környezetvédelmi cselekvési program megállapításáról. Hivatalos Lap L 242, 2002. 09. 10., 0001-0015.

nevezett felelősségi irányelv.[18] A jogalkotás kezdeti tervei jobbára kártérítési felelősségi szabályok kialakítására irányultak, végezetül azonban egy inkább közigazgatási típusú felelősségnek nevesíthető irányelv készült, amelyben azonban számos olyan elem – elsősorban fogalom – jelenik meg, amelyik hasznosítható más felelősségi területeken is. Már maga a preambulum világossá teszi, hogy nem magánjogi felelősség a cél: „Ez az irányelv nem alkalmazandó személyi sérülés, magántulajdonban keletkezett kár vagy gazdasági veszteség esetén, és nem érinti az ilyen típusú károkra vonatkozó jogokat" (14. pont).

A büntetőjog közvetett módon jelenik meg az első elfogadott jogharmonizációs lépések előtt, különösen olyan EuB-ítéletekben, amelyek nem közvetlenül a közösségi felelősség kérdését tárgyalták, hanem a tagországok által a hatékony jogalkalmazás érdekében érvényesíthető felelősség kereteivel foglalkoztak. Ilyen eset,[19] amikor Antonio Nisellit engedély nélkül végzett hulladékszállítás bűncselekményével vádolják. A Bíróság az eljárással kapcsolatban – más esetekhez hasonlóan[20] – az alábbi általános megállapításokat tette:

> „29. E tekintetben emlékeztetni kell arra, hogy egy irányelv önmagában nem keletkeztethet magánszemélyre vonatkozó kötelezettséget, így magánszeméllyel szemben nem is lehet hivatkozni rá […] Ugyanígy: egy irányelv önmagában, a végrehajtására valamely tagállamban elfogadott jogszabálytól függetlenül nem állapíthatja meg és nem is súlyosíthatja azon személyek büntetőjogi felelősségét, akik a rendelkezéseit megsértik […] 30. Mindazonáltal jelen esetben kétségtelenül igaz, hogy az A. Niselli elleni büntetőeljárás alapjául szolgáló tett az elkövetés idején adott esetben még büntetőjogilag szankcionálható cselekménynek minősülhetett. Ilyen körülmények között pedig felesleges annak latolgatása, hogy a 75/442 irányelv alkalmazása tekintetében milyen következmények adódhatnak a büntetések törvényességének elvéből […]"

[18] A Tanács és a Parlament 2004/35. irányelve a környezeti károk megelőzése és helyreállítása tekintetében a környezeti felelősségről.

[19] C-457/02. ügy, előzetes döntéshozatali eljárás, amelyet a Tribunale penale di Terni (Olaszország) terjesztette elő, Antonio Niselli büntetőügyében, 2004. november 11.

[20] C-235/02. ügy, előzetes döntéshozatali eljárás, előterjesztette Tribunale di Gela (Olaszország) Marco Antonio Saetti és Andrea Frediani büntetőügyében, 2004. január 15.

A 2008. évi büntetőjogi irányelv előkészítése kapcsán az Európai Parlament jelentése[21] – és azon belül a különböző bizottságok véleménye – szép összegzést ad arról, miként jutott el a szabályozás a mai állapotába, ezért célravezető ezt felidézni. A Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság véleménye mutatja be a hátteret elsőként:

> „Még 1998-ban egyezett bele a Tanács először abba, hogy lépéseket tesz a környezet büntetőjog általi védelmére, majd viták és határozatok nyomán a Bizottság elfogadott egy irányelv tervezetet 2001-ben, melynek első olvasati jelentését a Parlament 2002-ben fogadta el. A legfontosabb kérdés volt a közösségi jog hatékonyabb alkalmazásának biztosítása, a bűncselekmények minimális körének meghatározásával. A Tanács mindenesetre nem tárgyalta a Bizottság és a Parlament javaslatát, hanem 2003 januárjában a harmadik pillérre alapozott kerethatározatot fogadott el. Ezt a kerethatározatot helyezte hatályon kívül az Európai Bíróság, figyelemmel arra, hogy megállapították azt, hogy a határozat minden eleme a környezet védelmére irányult – és ezt az EK Szerződés 175. cikke alapján kellett volna elfogadni (amelyik első pillér). Az eredmény a jogalkotási hiány volt, hiszen a Tanács harmadik pillérre alapozott határozatát a Bíróság megsemmisítette, és nem létezett első pilléres jogszabály. Ennek eredményeképpen a Parlament és a Bizottság egyképpen azzal érvel, hogy szükség van egy új javaslatra, amelyet a múlt évben [COM(2007)0051] fogadtak el."

Eddig a történet.

A fentihez még érdemes hozzátenni, hogy a Polgári Szabadságjogi, Igazságügyi és Belügyi Bizottság is adott véleményt a javaslathoz, amiből ugyancsak érdemes kiemelni egy gondolatot: „[…] a környezet védelmére irányuló jogalkotást jelentős mértékben meg kell támogatni a büntetőjogi szankció eszközeivel, mert csak ennek révén lehet megfelelően elrettentő, elterelő hatása." Ugyancsak hangsúlyozták: „A környezeti bűncselekmény határon túli természetének tudatában, a környezetvédelmi bűncselekmények minimális

[21] European Parliament 2004–2009 Session document A6-0154/2008 15. 4. 2008. REPORT on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law [COM(2007)0051 – C6-0063/2007 – 2007/0022(COD)] Committee on Legal Affairs.

szabályainak megalkotása hasznos eszköz lehet az egységes és hatékony környezetvédelmi stratégia fenntartása érdekében."

Az irányelv előkészítése során tehát sokszor felvetődött a nem megfelelően előkészített kerethatározat sajátos végzete, amely egyben a szubszidiaritás általános értelmezése terén is fontos ítéletben teljesült ki. 2005 őszén jelent meg a Bíróság ítélete,[22] amelynek alapjait már említettük – a Bizottság irányelvet kívánt elfogadtatni a büntetőjogi eszközök alkalmazásáról és ennek harmonizálásáról, a Tanács pedig ehelyett egy puhább eszköz alkalmazását választotta, a harmadik pillérben megjelenő jogforrást, a kerethatározatot. Az irányelv előterjesztésekor a Tanács már kifejezte fenntartásait, amelyek szerint a büntetőjogi szankciók közösségi szabályozása nem tartozik a Közösség jogai közé: „14. […] Az említett többség úgy ítélte meg, hogy a javaslat túllép az Európai Közösséget létrehozó szerződés által a Közösségre ruházott hatáskörön […]."

A Bíróság ítélete szerint:

> „47. […] Márpedig fő szabály szerint a büntető jogszabályok nem tartoznak a Közösség hatáskörébe, ahogy a büntetőeljárás szabályai sem […] 48. Ez utóbbi megállapítás azonban nem akadályozhatja meg a közösségi jogalkotót abban, hogy amikor a hatékony, arányos és visszatartó erejű büntetőjogi szankciónak a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóság általi alkalmazása a súlyos környezetkárosítások leküzdésének elengedhetetlen eszköze, a tagállamok büntetőjogával kapcsolatban megtegye a környezetvédelem tárgykörében alkotott jogi normák teljes érvényesülésének biztosításához szükségesnek tartott intézkedéseket."

Nem sokkal később egy szinte ugyanezen módon felépített, ugyanezen felek – Bizottság és Parlament, kontra Tanács – közötti, ugyancsak büntetőjogi harmonizációval kapcsolatos ügyben ismételten ítélkezett a Bíróság.[23] A tárgy ezúttal a 2005/667/IB kerethatározat, a hajók által okozott szennyezés elleni fellépés. E tárgykörben a közös közlekedéspolitika volt a tényleges jogalap. Az ítélet szerint: „62. Közelebbről a 2005/667 kerethatározatot illetően, annak preambulumából kitűnik, hogy e kerethatározat célja a tengeri közlekedés biztonságának javítása és a tengeri környezet hajók által okozott szennyezés

[22] C-176/03: *Bizottság kontra Tanács,* 2005. szeptember 13.

[23] C-440/05. ügy, 2007. október 23.

elleni védelmének megerősítése." Az ítélet 66. pontja megismétli a már említett hatékonysági, jogérvényesítési követelményekre történő utalást.

Időközben a büntetőjog terén mégis történt egy és más, mégpedig az EUMSZ[24] 4. fejezetének elfogadása: igazságügyi együttműködés büntetőügyekben. A 83. cikk (az EUSZ korábbi 31. cikke) szerint:

> „(1) Az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében elfogadott irányelvekben szabályozási minimumokat állapíthat meg a bűncselekményi tényállások és a büntetési tételek meghatározására vonatkozóan az olyan különösen súlyos bűncselekmények esetében, amelyek jellegüknél vagy hatásuknál fogva a több államra kiterjedő vonatkozásúak, illetve amelyek esetében különösen szükséges, hogy az ellenük folytatott küzdelem közös alapokon nyugodjék. Ezek a bűncselekményi területek a következők: terrorizmus, emberkereskedelem és a nők és gyermekek szexuális kizsákmányolása, tiltott kábítószer-kereskedelem, tiltott fegyverkereskedelem, pénzmosás, korrupció, pénz és egyéb fizetőeszközök hamisítása, számítógépes bűnözés és szervezett bűnözés. A bűnözés alakulásának függvényében a Tanács határozatban egyéb bűncselekményi területekről állapíthatja meg, hogy azok megfelelnek az e bekezdésben meghatározott feltételeknek. Erről a Tanács az Európai Parlament egyetértését követően, egyhangúlag határoz.
>
> (2) Ha valamely harmonizációs intézkedések hatálya alá tartozó területen az Unió politikájának eredményes végrehajtásához elengedhetetlen a tagállamok büntetőügyekre vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítése, irányelvekben szabályozási minimumokat lehet megállapítani e területen a bűncselekményi tényállások és a büntetési tételek meghatározására vonatkozóan."

A környezetvédelem nem szerepel az említett (1) bekezdésben kiemelt területek között, amelyek esetében nem kétséges azok nemzetközi és általános védelmi jellege.[25] Ugyanakkor a büntetőjogi védelem mint a felelősség komplex

[24] Ld. az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, 2012/C 326/01.

[25] Az európai büntetőjog alakulásával kapcsolatban számos tanulmány született akkortájt, például Ester Herlin-Karnell: The Lisbon Treaty and the Area of Criminal Law and Justice.

alkalmazásának nem nélkülözhető területe egyre inkább meghatározó kérdés lesz a környezetvédelemben is – erre nézve hozok alább példákat –, tehát a (2) bekezdés lesz alkalmazható. Az utóbbi években több tanulmány, felmérés foglalkozott a környezeti büntetőjog területével, kiemelve annak számos nemzetközi vonatkozását, nem feledkezve meg eközben a megvalósítás folyamán felvetődő problémákról sem.

A 2008. évi irányelv preambuluma általános alapként megállapítja:

> „(3) A tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelenlegi szankciórendszer nem elég a környezetvédelemre vonatkozó jogszabályok teljes betartatásához. A jogszabályok betartását a büntetőjogi szankciók kiszabhatóságával lehet és kell fokozni, amelyek a társadalomnak a közigazgatási szankciókhoz vagy a polgárjogi kártérítéshez képest eltérő minőségű rosszallását fejezik ki."

Mindazonáltal azt is világosan látnunk kell, hogy az irányelv nem törekszik másra, mint a legfontosabb alapok megteremtésére:

> „(10) Ez az irányelv kötelezi a tagállamokat, hogy büntetőjogi szankciókat írjanak elő nemzeti jogszabályaikban a közösségi környezetvédelemi jog rendelkezéseinek súlyos megsértése esetére. Ez az irányelv nem ír elő az ilyen szankcióknak vagy bármely más rendelkezésre álló bűnüldözési rendszernek az egyedi esetekre vonatkozó alkalmazásával kapcsolatos kötelezettségeket."

> „A cél tehát a hatékony védelem megteremtése, a felelősség komplex rendszerének fejlesztése, harmonizálása révén, miközben nem feledkezik meg arról, hogy (12) […] az irányelv minimumszabályokat állapít meg…"

A 3. cikk sorolja fel azokat a területeket – ezek visszaköszönnek a hatályos Btk.[26] XXIII. fejezetében,[27] immár a környezet és a természet elleni bűncse-

Swedish Institute for European Policy Studies, European Policy Analysis, iss. 3., 2008.

[26] 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

[27] Ahová a következő cselekmények tartoznak: környezetkárosítás, természetkárosítás, állatkínzás, orvvadászat, orvhalászat, tiltott állatviadal szervezése, a hulladékgazdálkodás rendjének

lekmények önálló fejezeteként –, amelyek megérdemlik a bűncselekményként történő kezelést, amennyiben az jogellenes, és szándékosan vagy legalább súlyos gondatlanságból követik el. Ezek következnek felsorolásszerűen, minden esetben feltételezve a jelentős, az átlagostól eltérő, azt meghaladó károsodás lehetőségét:

– anyagok vagy ionizáló sugárzás levegőbe, talajba vagy vízbe történő kibocsátása vagy bejuttatása;
– hulladék gyűjtése, szállítása, hasznosítása vagy ártalmatlanítása;
– a nem elhanyagolható mennyiségben végzett hulladékszállítás;
– olyan üzem működtetése, amelyben veszélyes tevékenységet végeznek, illetve veszélyes anyagokat vagy készítményeket tárolnak vagy használnak;
– nukleáris anyagok vagy más veszélyes radioaktív anyagokkal összefüggő tevékenység;
– védett, vadon élő állat- vagy növényfajok megölése, elpusztítása, birtoklása vagy begyűjtése;
– védett, vadon élő állat- vagy növényfajok példányaival, azok részeivel vagy származékaival való kereskedelem;
– védett területen található élőhely jelentős állagromlását okozó magatartás;
– ózonkárosító anyagok gyártása, behozatala, kivitele, forgalomba hozatala vagy felhasználása.

A különféle nemzetközi elemzések közül egyesek a jellemző bűncselekménycsoportok példáin keresztül mutatnak rá fenyegetésekre.[28] Mások, így az Eurojust is foglalkozott a környezeti bűncselekményekkel,[29] felhívva a figyelmet ezek valódi súlyára, különösen számos esetben a szervezett bűnözéssel megjelenő összefüggéseire, illetve határon átnyúló mivoltára.[30] Az egyes tagállamok szabályozásában, de különösen gyakorlatában jelentős eltéréseket állapít meg a jelentés, amely sok tekintetben függ össze azzal a ténnyel, milyen mértékben jelennek meg a sajátos környezetvédelmi szervezetek, hatóságok. „Az »általános« jogérvényesítési és ügyészi szervek ugyan rendelkeznek vizsgálati jogosítványokkal, de nem mindig rendelkeznek a szaktudással, illetve

megsértése, ózonréteget lebontó anyaggal visszaélés, radioaktív anyaggal visszaélés, nukleáris létesítmény üzemeltetésével visszaélés, atomenergia alkalmazásával visszaélés.

28 Threat Assessment 2013 Environmental Crime in the EU. November 2013 Europol.

29 Strategic Project on Environmental Crime Report. October 2014, Eurojust.

30 Eurojust Report, 5.

a környezeti bűncselekmények iránti megfelelő érdeklődéssel."[31] Ehhez járul problémaként, ha a környezetvédelmi hatóságok nem érzékelik a jogsértések büntetőjogi jellegét, hanem inkább annak közigazgatási következményeit preferálják. Kiemelten kezeli az Eurojust a szakértelem fontosságát, ami például a magyarországi vörösiszap-perben a 125 tanú meghallgatásánál lett volna nélkülözhetetlen. A szakértelem megfelelő együttműködésekkel is pótolható, mint amilyen a specializált környezeti nyomozó hatóság, az Europol, az Interpol, a sajátos ügyészi szervek létrejötte, az EU Bizottságának megfelelő főigazgatóságai, de egyes nemzetközi egyezmények – mint a CITES,[32] vagy a bázeli egyezmény[33] – titkárságai is.[34]

A környezeti büntetőjog fontosságát jól mutatja az utóbbi években megnövekedett, ez irányban folytatott vizsgálatok száma. Ennek legfrissebb példája 2016 tavaszán jelent meg.[35] A jelentés áttekinti a jogalkalmazás nehézségeit, különösen a bűncselekmények megállapításával, illetve a bűnösség bizonyításával kapcsolatban. Nehéz a környezeti bűncselekmények minőségi és mennyiségi határainak, jellemzésének kialakítása, különösen a rendelkezésre álló adatok, információk hiányosságai következtében, de arról sem feledkezhetünk meg, hogy a felderítés hatékonysága is sok kívánnivalót hagy maga után. A jelentés áttekinti a büntetőjogi irányelv nemzeti átvételének variációit.

> „Alapvetően három modell jelenik meg: Az első, amikor a büntető törvénykönyvbe inkorporálják a jelentős tényállásokat. A második, ezzel némileg összehasonlítható megoldás, amikor a büntetőjogi szabályokat a környezetvédelmi törvény tartalmazza. A harmadik modell a szektorális jogalkotáson belül jeleníti meg a bűncselekményeket, mint amilyen a vízvédelmi vagy a hulladékos szabályozás."[36]

---

31 Uo. 31.

32 A veszélyeztetett állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló washingtoni egyezmény (CITES), 1973. március 3.

33 A veszélyes hulladékok országhatárokat átlépő szállításának ellenőrzéséről és ártalmatlanításáról szóló, Bázelben, 1989. március 22. napján aláírt egyezmény.

34 Eurojust Report, 38–39.

35 Environmental Crime and the EU – Synthesis of the Research Project. "European Union Action to Fight Environmental Crime" (EFFACE). 2016 March, l. http://efface.eu/.

36 Uo. 27.

Mindenesetre a vonatkozó irányelv gyengeségét mutatja, hogy mennyire nehéz a büntetőjogi következmények tényleges meghatározása – ennek a bizonytalan fogalmak is okai, mint a 'jelentős károsodás', 'jelentős állagromlás' vagy a másik oldalról az 'elhanyagolható mennyiség' vagy 'elhanyagolható hatás'.[37] Ugyancsak nehézséget okoz, hogy sokak számára a környezeti bűncselekmények olybá tűnnek, mintha nem lenne áldozat, hiszen az esetek jelentős részében a következmények csak hosszabb idő elteltével válnak világossá. Nincs tehát kellő motiváció az ilyen cselekmények feltárására.[38]

A jelentés több javaslatot is megfogalmaz, így a jogkövetkezmények komplex alkalmazásának szükségességét, az elkobzás, lefoglalás jogkövetkezményének alaposabb harmonizációját, a büntetések mellett további intézkedések kimunkálását, a vádemelés és ítélkezés számára irányelvek, követendő gyakorlat kialakítását, de a feltárás segítésére az ellenőrzés, a monitoring szabályainak egységesítését is. A környezeti büntetőjoggal foglalkozó rendőri és ügyészi speciális részlegek kialakítása is sokat lendítene a jogalkalmazói gyakorlaton a kutatók szerint.[39]

Noha jelen írás elsődleges célja az EU szabályozásának, harmonizációs törekvéseinek áttekintése volt, egy gondolat erejéig érdemes kitérni arra, hogy természetesen – ha messze nem az előbbiekben jelzett intenzitással – nálunk is foglalkoznak szerzők a környezeti büntetőjoggal és annak gyakorlati alkalmazásával.[40] *Várhegyi Éva* kiemeli:

> „Az állami beavatkozás eszközei között a büntetőjog az ultima ratio elvének megfelelően az utolsó sorban alkalmazott, amikor már a jogvédte érdek védelmében más szankció nem elég hatékony. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint is a büntetőjog a jogrendszer záróköve, feltételezve a beavatkozás szükségességét és arányosságát. Ennek következtében, nem

[37] Uo. 29.

[38] Uo. 38.

[39] Uo. 42–43.

[40] A Belügyi Szemle a 2005/5. számát teljes egészében ennek szentelte, ugyancsak a környezetjogról, kiemelten környezeti büntetőjogról szólt a Rendészeti Szemle, 2009/1. száma, számos kiváló szerző írásával. A legutóbbi időkből pedig figyelmet érdemel *A bírósági szervezetrendszer jogalkalmazásának javítása az ítélkezési tevékenység hatékonyságának fokozása érdekében* megnevezésű ÁROP-2.2.16-2012-2012-0005 azonosító jelű pályázat keretében *A környezeti büntetőjog bírósági gyakorlata különös tekintettel a természetkárosítás bűntette elemzésének tapasztalatai alapján* című tanulmány, amelyet Várhegyi Éva, a Fővárosi Törvényszék bírája, címzetes táblabíró készített (2013. szeptember 15.).

> helyettesítheti a többi eszközt, hanem az eszközök – mint a jéghegy – csúcsán helyezkedik el."[41]

Várhegyi tanulmánya röviden áttekinti a mai rendszer kialakulásáig vezető utat is.[42] A magyar helyzet sem különbözik érdemben az EU-képtől, sőt talán még kissé konzervatívabb is, nem lévén elegendő szakmai háttér a hatékony fellépéshez. A bírói gyakorlat sem kellően határozott, ritkán találkozunk súlyos büntetéssel – kiváltképpen kevés a végrehajtható szabadságvesztés.

Csatlakozom Várhegyi véleményéhez, aki kifejti:

> „Véleményem szerint a környezeti bűncselekmények hatékony megelőzése érdekében az ítéleteknek – különös tekintettel a pénzbüntetésekre – meg kellene haladniuk azokat a gazdasági előnyöket, amelyeket az elkövető a jogsértésekkel elérhet, valamint az ítéleteknek elég súlyosnak kellene lenni azért is, hogy fedezzék az okozott károk felderítésére és nyomozásra fordított költségeket. Célnak kellene lennie, hogy elérjük a környezeti bűncselekmények arányos és megfelelő megbüntetését. A környezetvédelmi szabályok figyelmen kívül hagyása lehetővé teszi az elkövető számára, hogy szolgáltatását, áruját olcsóbban állítsa elő és ezáltal »alákínálhat« a jogszerűen működő vállalkozásoknak, így gazdasági torzulásokat okozhat. Ennek mértékét ugyan nehéz meghatározni, de erre tekintettel is növelhető volna a büntetés súlya."

*

[41] Uo. 5.

[42] Uo. 8.: „A szűkebb értelemben vett környezeti deliktumokat a 2013. június 30-ig hatályban volt Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban régi Btk.) is tartalmazta, XVI. fejezetében a Közrend elleni bűncselekmények között IV. címben a »A közegészség elleni bűncselekmények között«, amely a környezetkárosítás (Btk. 280. §), a természetkárosítás (Btk. 281. §), valamint a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése (Btk. 281/A. §) tényállásokat rendezte. A Btk. több fejezetében voltak azonban találhatók olyan tényállások, melyek az ún. tágabb értelemben vett környezeti büntetőjogi cselekmények körét képezték, mint pl. visszaélés radioaktív anyaggal, közveszély-okozás stb. A 2013. július 1-jétől hatályos 2012. évi C. törvény szerinti új büntetőjogi szabályozás (továbbiakban új Btk.) ésszerűbb rendszerét adja a védett jogi tárgyukban kapcsolódó környezetkárosító cselekményeknek, azáltal, hogy azokat egy önálló, közös XXIII. fejezetben helyezi el. Ezáltal kifejezésre juttatja a környezet autonóm védelmének erősödő igényét, a korábban hatályos volt közegészség védelmével szemben."

A környezet büntetőjogi védelme szerves része a környezetvédelem komplex felelősségi rendszerének, a hatékony és arányos jogkövetkezmények kialakítása enélkül nem lenne lehetséges. Alkalmazása kifejezi az adott cselekményekkel kapcsolatos általános értékítéletet is, tehát a nem kellően szigorú gyakorlati alkalmazás egyben annak is szomorú jele, hogy baj van a környezeti értékek megfelelő kezelésével, nem tekintjük kellően fontosnak e területet. Éppen ez a felismerés váltotta ki az Európa Tanács, majd az EU aktivitását e téren, eljutva az irányelvi szintű harmonizáció szükségességéhez. Mindezt a hazai jog is leképezte, a Btk. hatályos rendelkezései már az eddigieknél összefogottabban, egységesebben tekintenek a környezeti érdekek védelmére. A szabályozás e téren sem elegendő önmagában, a valóban hatékony jogalkalmazásnak számos feltétele nem vagy nem megfelelően jelenik meg az EU-tagállamokban, így hazánkban sem. Van tehát javítanivaló, amihez azonban a szabályozási háttér rendelkezésre áll.

DIE GELTUNG DES GRUNDSATZES DES FAIREN VERFAHRENS IN DER STRAFVERFOLGUNG IN BEZUG AUF DIE RECHTSPRECHUNG DES EUROPÄISCHEN GERICHTSHOFES FÜR MENSCHENRECHTE UND DES VERFASSUNGSGERICHTS VON UNGARN

Ervin BELOVICS

Einleitung

Bis Mitte des 20. Jahrhunderts haben sich als Ergebnis der Rechtsentwicklung Thesen herausgebildet, die die günstigere Lage der Betroffenen in Strafverfahren bei den zuständigen Strafbehörden zu sichern beabsichtigten. Es ist nämlich offensichtlich, dass die im Auftrag der Behörden handelnden Beamten über solche Befugnisse verfügen, durch welche die grundsätzlichen Menschenrechte negativ verändert werden könnten. So können sie dem Beschuldigten zum Beispiel die Freiheit entziehen, den Verletzten zum Zwecke der Beweisführung zur Duldung der Durchführung ärztlicher Untersuchungen zwingen oder dem Zeugen zur Sicherung seiner Vernehmung mit einer Ordnungsstrafe auferlegen. Der Wirkungskreis der oben erwähnten Befugnisse ist also enorm weit. Die missbräuchliche Rechtsausübung kann erhebliche Schäden verursachen. Sie kann sogar zu dem Ergebnis führen, dass unschuldige Personen zur strafrechtlichen Verantwortung gezogen werden. In diesem Zusammenhang reicht es bedauerlicherweise aus, auf die in den 1950er Jahren in Ungarn durchgeführten Schauprozesse und in manchen derartigen Fällen auf die Urteile mit Todesstrafe hinzuweisen. Daher mussten die Grundsatzthesen gefunden werden, durch deren gesetzliche Verankerung die fundamentale Funktion des Strafverfahrens gesichert werden kann, nämlich, dass ausschließlich derjenige bestraft werden soll, dessen strafrechtliche Haftung begründet ist bzw. dass keine unschuldige Person verurteilt wird.

In diesem Bereich bleibt Art. 6 Abs. 1 „der in Rom am 4. November 1950 unterzeichneten Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten und deren acht Zusatzprotokolle“[1] (im Folgenden: die Konvention), die das Recht auf ein faires Verfahren behandelt, von erheblicher Bedeutung. Art. 6 lautet wie folgt:

„(1) Jede Person hat ein Recht darauf, daß über Streitigkeiten in Bezug auf ihre zivilrechtlichen Ansprüche und Verpflichtungen oder über eine gegen sie erhobene strafrechtliche Anklage von einem unabhängigen und unparteiischen, auf Gesetz beruhenden Gericht in einem fairen Verfahren, öffentlich und innerhalb angemessener Frist verhandelt wird. Das Urteil muss öffentlich verkündet werden; Presse und Öffentlichkeit können jedoch während des ganzen oder eines Teiles des Verfahrens ausgeschlossen werden, wenn dies im Interesse der Moral, der öffentlichen Ordnung oder der nationalen Sicherheit in einer demokratischen Gesellschaft liegt, wenn die Interessen von Jugendlichen oder der Schutz des Privatlebens der Prozeßparteien es verlangen oder – soweit das Gericht es für unbedingt erforderlich hält – wenn unter besonderen Umständen eine öffentliche Verhandlung die Interessen der Rechtspflege beeinträchtigen würde.

(2) Jede Person, die einer Straftat angeklagt ist, gilt bis zum gesetzlichen Beweis ihrer Schuld als unschuldig.

(3) Jede angeklagte Person hat mindestens folgende Rechte:
a) innerhalb möglichst kurzer Frist in einer ihr verständlichen Sprache in allen Einzelheiten über Art und Grund der gegen sie erhobenen Beschuldigung unterrichtet zu werden;
b) ausreichende Zeit und Gelegenheit zur Vorbereitung ihrer Verteidigung zu haben;
c) sich selbst zu verteidigen, sich durch einen Verteidiger ihrer Wahl verteidigen zu lassen oder, falls ihr die Mittel zur Bezahlung fehlen, unentgeltlich den Beistand eines

[1] Die Verkündung wurde von dem Gesetz 1993: XXXI verordnet.

Verteidigers zu erhalten, wenn dies im Interesse der Rechtspflege erforderlich ist;

d) Fragen an Belastungszeugen zu stellen oder stellen zu lassen und die Ladung und Vernehmung von Entlastungszeugen unter denselben Bedingungen zu erwirken, wie sie für Belastungszeugen gelten;

e) unentgeltliche Unterstützung durch einen Dolmetscher zu erhalten, wenn sie die Verhandlungssprache des Gerichts nicht versteht oder spricht."

Bei der Durchsicht der Vorschriften über das faire Verfahren ist feststellbar, dass die in Abs. 2 enthaltene Norm, welche die Unschuldsvermutung definiert, auf das gesamte Verfahren anzuwenden ist. Das in Abs. 1 garantierte Recht bezieht sich auf die Gerichtsverhandlung, während die in Abs. 3 aufgezählten Anforderungen die Phasen der Anklageerhebung beziehungsweise der Anklagevorbereitung betreffen. Ferner ist auch festzustellen, dass die in Abs. 1 normierten Regeln sowohl auf das Zivil- als auch auf das Strafverfahren anzuwenden sind. Jedoch stehen den Betroffenen im Strafverfahren auch die in Abs. 2 und 3 niedergelegten speziellen Garantien zu. „Das »qualifizierte Verfahren«, die Existenz von Zusatzrechten für die Angeklagten wird damit begründet, dass der Strafprozess nicht nur zur Einschränkung einzelner Rechte führen kann. Durch die strafrechtliche Verurteilung ordnet der Staat das Freiheitsinteresse des Täters den Sicherheitsinteressen der Gemeinschaft vollkommen unter. Das Strafurteil stellt somit den schwersten Eingriff in die Freiheitssphäre des Einzelnen dar. Daher wird es häufiger behauptet, dass der allgemeine Zustand der Menschenrechte in einer Gesellschaft am besten durch die Qualität der Behandlung des Beschuldigten in einer Strafsache gekennzeichnet ist, da im Strafprozess die kollektiven mit den privaten Interessen unmittelbar kollidieren."[2]

[2] Bárd, Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában.* A *tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés.* Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007. 46.

1. Die Besonderheiten des Rechts auf ein faires Verfahren

Nach der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofes für Menschenrechte (im Folgenden: EGMR) besteht das Gebot des fairen Verfahrens aus zahlreichen Teilgarantien.

In diesem Zusammenhang stellt sich als Erstes die Frage, ob diese Teilgarantien in eine Rangfolge gebracht werden können. Aus den Entscheidungen des EGMR kann gefolgert werden, dass die Teilgarantien in keinem hierarchischen Verhältnis zueinander stehen. Hieraus ergibt sich auch, dass die Verletzung jedweder Teilgarantie das ganze Verfahren unfair macht, d. h. dass auch die Gesamtauswirkung der übrigen Teilgarantien die Normverletzung nicht ausgleichen kann.

Die zweite Frage ist, ob aus irgendeinem Grund, insbesondere wegen der Schwere der Straftat, der Gesetzgeber den Kreis der Teilgarantien im fairen Verfahren einschränken darf. So wurde in letzter Zeit parallel mit der Zunahme der gefährlichsten Delikte (wie zum Beispiel Terroranschläge oder Menschenraub) immer häufiger das Bedürfnis geäußert, dass zum Schutz der Gesellschaft die Einschränkung der zum fairen Verfahren gehörenden Teilgarantien für Personen, die solche Straftaten begehen, durch die Gesetzgebung gerechtfertigt werden soll. „Folglich lautet die Frage folgendermaßen: dürfen im Bereich der Gewährleistung des fairen Verfahrens und anderer Grundrechte abweichende Maßstäbe verwendet werden, je nachdem, wie schwerwiegend die dem Angeklagten zur Last gelegte Straftat ist.“[3] Der EGMR erkennt die Beschränkbarkeit der in Art. 6 nicht genannten Teilgarantien, wie zum Beispiel die restriktive Regelung des Grundsatzes der Waffengleichheit oder des nemo-tenetur-Grundsatzes, grundsätzlich an. Gemäß der Rechtsprechung des EGMR sind jedoch auch die in Art. 6 genannten Rechte wie zum Beispiel das Recht auf Verteidigung, nicht uneinschränkbar[4], aber „die Rechtsprechung in Straßburg gibt keinen klaren Hinweis darauf, aufgrund welcher Rechte oder Interessen die Teilgarantien einschränkbar sind. Es ist aber feststellbar, dass die Einschränkung nur einem legitimen Zweck dienen darf und der Verhältnismäßigkeit entsprechen muss.“[5]

---

[3] Bárd op. cit. 58.

[4] *Poitrimol gegen Frankreich* 14032/88. (23/11/1993), Croissant gegen Deutschland 13611/88. (25/09/1992).

[5] Bárd op. cit. 58–59.

Einen ähnlichen Standpunkt vertritt auch das Verfassungsgericht von Ungarn (im Folgenden: Verfassungsgericht), wonach das Recht auf Verteidigung, „aber im Allgemeinen das Recht auf Verteidigung und das Recht darauf, dass man zur Vorbereitung der Verteidigung über ausreichende Zeit und Mittel verfügt, nicht uneinschränkbar ist. Das Interesse der Staatssicherheit, einschließlich des Schutzes von Staatsgeheimnissen kann in einem demokratischen Staat einen traditionellen und auch auf internationaler Ebene akzeptierten Grund der erforderlichen Einschränkung dieses Rechts darstellen.“[6]

2. Gedanken über die einzelnen Teilgarantien

Gemäß Art. 6 Abs. 1 hat jede Person ein Recht darauf, dass sein Fall durch ein auf Gesetz beruhendes, unabhängiges und unparteiisches Gericht innerhalb angemessener Frist verhandelt wird.

2.1. Unabhängigkeit – Unparteilichkeit

Die Konvention legt demnach das Gebot der gerichtlichen Unabhängigkeit und Unparteilichkeit fest. In diesem Zusammenhang verwendet der EGMR die sogenannte subjektiv-objektive Prüfung. Wie im Fall Piersack gegen Belgien[7] festgestellt wurde, wird die Unparteilichkeit grundsätzlich als Fehlen sowohl von Voreingenommenheit als auch von Parteinahme definiert. In diesem Kontext ist zwischen einem subjektiven Ansatz (d. h. welche innerste Überzeugung der Richter unter bestimmten Umständen hatte), und einem objektiven Ansatz, nämlich, ob die Richter hinreichende Gewähr bieten, um jeden berechtigten Zweifel an ihrer Unparteilichkeit auszuschließen, zu unterscheiden. Ebenso hat der EGMR im Fall Hauschildt gegen Dänemark[8] argumentiert, dass die Frage der Unparteilichkeit sowohl nach subjektiven Kriterien – d. h. ob der Richter in Bezug auf einem bestimmten Fall vorab eine persönliche Überzeugung gebildet hat –, als auch nach objektiven Kriterien, nämlich, ob jeglicher begründeter Zweifel ausschließbar ist, zu prüfen ist. Auch das Verfassungsgericht vertritt den gleichen Standpunkt, so in einer seiner Entscheidungen: „Das

6 Nr. 6/1998. (11.03) Entscheidung des Verfassungsgerichts von Ungarn.

7 8692/79.

8 10486/83.

Gebot der richterlichen Unparteilichkeit soll bezwecken, dass der befasste Richter gegenüber den im Verfahren Beteiligten ohne Parteinahme oder Vorurteile den Fall verhandelt und seine Entscheidung trifft. Das Gebot der Unparteilichkeit erwächst einerseits aus der Erwartung gegenüber dem persönlichen Verhalten und der Einstellung des Richters. Andererseits setzt es einen Maßstab auch gegenüber dem Regelungsbereich. Nach diesem Maßstab sollten die Verfahrensregeln ermöglichen, jedwede Situation zu vermeiden, in der begründete Zweifel an der Unparteilichkeit des Richters erweckt werden könnten. Daraus folgt, dass in einem bestimmten Fall der Richter nicht nur eine objektive Entscheidung treffen muss, sondern seine Aufgabe ist es auch, den Anschein der unparteilichen Urteilsfällung zu bewahren."[9]

2.2. Angemessene Verfahrensdauer

In Strafsachen ist in dieser Hinsicht der Zeitraum zwischen der Mitteilung des begründeten Verdachts und der rechtskräftigen Verurteilung von Relevanz. In mehreren Entscheidungen wies der EGMR darauf hin, dass bezüglich der Frage des unangemessenen oder angemessenen Verfahrenszeitraums die Einzelumstände des konkreten Falls eine entscheidende Rolle spielen. Für die Beurteilung der Verfahrenslänge sind folgende Kriterien zu beachten: die Schwierigkeit und die Komplexität des Falles, die Frage, ob die Betroffenen durch ihr Verhalten absichtlich zur Verzögerung des Verfahrens beigetragen haben, beziehungsweise die Frage, ob die Behörden alles getan haben um das Verfahren schnellstmöglich abzuschliessen.[10] Falls den Behörden insofern ein Versäumnis anzulasten ist, wird das Gebot zügiger Verfahrenserledigung verletzt und ein Verstoß gegen das Prinzip des fairen Verfahrens ist feststellbar. Es ist zu bemerken, dass einige Entscheidungen des EGMR eine ziemlich vage Begründung enthalten; so wird in einem Fall des EGMR bezüglich der Verletzung des Art. 6 Abs. 1 lediglich darauf hingewiesen, dass „es zwar zutrifft, dass der Fall tatsächlich in gewissem Grad schwierig war […] jedoch ist die gesamte Verfahrensdauer nach Ansicht des Gerichts inakzeptabel,

9 Nr. 33/2013. (22.11) Entscheidung des Verfassungsgerichts von Ungarn.

10 *Pélissier und Sassi gegen Frankreich* [GC], Nr. 25444/94, § 67, EGMR 1999-II. Der relevante Zeitraum ist ab dem Zeitpunkt der Anklageerhebung zu rechnen, das ist der 14.9.1984 bzw. 12.6.1985, das Verfahren endete mit dem Urteil des Höchstgerichts am 14.2.1994. Das Verfahren dauerte somit neun Jahre und fünf Monate, was den ErstBf. betrifft, und acht Jahre, acht Monate und zwei Tage, was den ZweitBf. angeht.

insbesondere unter Beachtung der Tatsache, dass im wiederholten Verfahren der Fall selbst bei dem Komitatsgericht über zwei Jahre und zehn Monate in Anspruch genommen hat. […] Unter solchen Umständen befindet das Gericht, dass das Verfahren allzu lang war, und es dem Gebot »der angemessenen Verfahrensdauer« nicht entsprach."[11]

Gleichermaßen wird die Frage auch in der Rechtsprechung des Verfassungsgerichts erörtert. Obwohl die Verfassung keine ausdrückliche Vorschrift hinsichtlich des Gebots der angemessenen Verfahrensdauer für die Erledigung des Strafanspruchs enthält, ist die unverzügliche Geltendmachung des Strafanspruchs nach Auffassung des Verfassungsgerichts eine verfassungsrechtliche Pflicht des Staates gegenüber der Gesellschaft. Das Verfassungsgericht hat bei der Überprüfung mehrerer verfahrensrechtlicher Rechtsinstitute ausgeführt, dass bei der Regelung des Strafverfahrens die Geltendmachung des staatlichen Strafanspruchs innerhalb eines angemessenen Zeitraums aus dem Gebot des fairen Verfahrens abgeleitet werden kann, da die Verzögerung der Anspruchserledigung die Funktion und den Respekt vor der Justiz negativ beeinflussen kann, und deren Verzug den Beweis der Straftat und der Identität des Straftäters erheblich erschwert.[12]

2.3. Das Aussageverweigerungsrecht des Beschuldigten – das Verbot der Pflicht zur Selbstbelastung

Der EGMR hat sich in dem Fall Funke gegen Frankreich[13] im Jahre 1993 mit dem Problemkreis des Schweigerechts befasst. Gegen den Betroffenen wurde ein Strafverfahren eingeleitet, weil er im Zollverfahren Unterlagen und Kontoauszüge nicht vorgelegt hatte, die ihn später mit hoher Wahrscheinlichkeit belastet hätten. Nach der Argumentation des EGMR wurde das Recht auf ein faires Verfahren dadurch verletzt, dass die Behörden den Betroffenen zur Vorlage von solchen Beweisen zwingen wollten, die sie auf andere Weise nicht einholen konnten oder wollten. Der EGMR hat jedoch die wichtigsten inhaltlichen Merkmale des Schweigerechts nicht bestimmt. Etwas später hat der EGMR dagegen in dem Fall Saunders gegen Vereinigtes Königreich den

11 *Magyar László gegen Ungarn,* Nr. 73593/10., §§ 64–66, EGMR.

12 Nr. 67/1995. (7.12), und 14/2004. (7.5) Entscheidungen des Verfassungsgerichts von Ungarn.

13 *Funke gegen Frankreich* 10828/84. (25/02/1993).

Anwendungsbereich dieses Rechts zu bezeichnen versucht.[14] Der EGMR hat die Verletzung des Rechts auf ein faires Verfahren darin gesehen, dass im gegen den Beschuldigten eingeleiteten Strafverfahren die Staatsanwaltschaft Aussagen verwendet hat, die der Beschuldigte vorher im Verwaltungsverfahren zur Ahndung von Ordnungswidrigkeiten gegenüber den Inspektoren pflichtgemäß abgegeben hat.

Saunders war Vorstandsvorsitzender der Firma Guinness PLC, als im Dezember 1986 eine Ermittlung von den Inspektoren des Ministeriums für Handel und Industrie eingeleitet wurde, weil angeblich die Firma die Preise ihrer Aktien künstlich hochgehalten bzw. hochgetrieben hat.

Die Inspektoren haben Saunders neunmal vernommen, wobei Saunders gesetzlich zur Beantwortung der Fragen verpflichtet war. Hätte er die Aussage nämlich verweigert, hätte ihn das Gericht wegen Behinderung der Justiz mit einer Geldstrafe oder mit einer Freiheitsstrafe von bis zu zwei Jahren bestrafen können. Im Januar 1987 haben die Inspektoren Beweise gefunden, die den Verdacht strafbarer Handlungen begründeten. Deshalb wurden die Vernehmungsprotokolle und die eingeholten Unterlagen an die Staatsanwaltschaft übergeben. Danach übersandte die Staatsanwaltschaft diese an die Polizei, und die Polizei leitete ihr eigenes Verfahren ein.

Es erfolgte gegen Saunders eine fünfzehn Punkte umfassende Anklage.

Im August 1990 wurde der Angeklagte vom *Crown Court* zu einer Freiheitsstrafe von fünf Jahren verurteilt. Im Mai 1991 wurde das Rechtsmittel vom Berufungsgericht bis auf einen Anklagepunkt zurückgewiesen und die Höhe der Freiheitsstrafe auf zweieinhalb Jahre herabgesetzt. Im Juli 1991 hatte das britische Oberhaus die Einreichung einer Nichtigkeitsklage nicht genehmigt.

Der Beschuldigte hatte am 20. Juli 1988 Beschwerde eingelegt, in der er die Verwendung von seinen früheren, in einer vom Strafverfahren unabhängigen Ermittlung abgegebenen, auf rechtliche Verpflichtung beruhenden Aussage im Strafprozess beanstandet hatte.

Der EGMR hatte in seiner Entscheidung betont, dass das Recht, nicht gezwungen zu werden, gegen sich selbst auszusagen oder sich schuldig zu bekennen und das Aussageverweigerungsrecht allgemein anerkannte internationale Normen sind. Diese grundsätzlichen Thesen befinden sich im Kernbereich des Rechts auf ein faires Verfahren nach Art. 6 der Konvention. Sie stehen in engem Zusammenhang mit der Unschuldsvermutung des Art. 6 Abs. 2, weil das Recht, sich nicht selbst zu belasten, in erster Linie der Achtung

[14] *Saunders gegen Vereinigtes Königreich* [G.C.] 19187/91 (17/12/1996).

des Willens des Beschuldigten, nicht auszusagen, dient. Der EMRK verbietet es nicht, Beweismaterial im Strafverfahren zu verwenden, welches vom Beschuldigten durch den Einsatz von Zwangsmitteln erlangt worden ist, die jedoch unabhängig von seinem Willen, wie Atemluft-, Blut- und Urinproben existieren.

Nach der Auffassung des EGMR ist unter Berücksichtigung der Umstände des Einzelfalles die unbegründete Verletzung des Rechts des Beschuldigten, sich nicht selbst beschuldigen zu müssen, danach zu beurteilen, ob die Staatsanwaltschaft die durch die Inspektoren unter Inaussichtstellen von Sanktionen erlangten Aussagen in der späteren Hauptverhandlung verwendet hat. Dabei spielt es eine unwesentliche Rolle, ob diese Aussagen eine Anklageerhebung begründen oder nicht. Das Recht, sich nicht selbst beschuldigen zu müssen, darf nicht auf die Straftaten betreffenden Aussagen oder auf Bemerkungen, die den Beschuldigten unmittelbar in Verdacht bringen würden, begrenzt werden.

Was die Verwendung von Aussagen des Beschuldigten betrifft, befand der EGMR, dass die Staatsanwaltschaft diese Aussagen zur Begründung der Anklage verwendet hat, um an der Ehrlichkeit des Beschuldigten Zweifel zu wecken und dessen Teilnahme an illegalen Handlungen zu beweisen.

Dadurch wurde das Recht, sich nicht selbst beschuldigen zu müssen, verletzt, und man kann sich im Strafverfahren gegen den Beschuldigten nicht auf das öffentliche Interesse der Fortsetzung der Betrugsbekämpfung zur Rechtfertigung der Verwendung von den die Anklage begründenden, in einem nicht gerichtlichen Prozess erlangten Aussagen berufen.

Demgemäß hat der EGMR festgestellt, dass Art. 6 Abs. 1 der Konvention verletzt wurde, da die Behörden ihre Macht missbraucht haben.

Mehrere Autoren weisen darauf hin, dass sich *Richter Martens* in seiner abweichenden Meinung, die er zum Urteil im Fall Saunders gegen Vereinigtes Königreich verfasst hat, eingehend mit dem Verhältnis zwischen dem Recht, sich nicht selbst zu belasten und dem Schweigerecht beschäftigt. Martens „grenzt das Recht, sich nicht selbst beschuldigen zu müssen (die Freiheit von Selbstbelastung) von dem Schweigerecht ab. Nach seiner Meinung befinden sich diese zwei Rechte in einem generellen-speziellen Verhältnis zueinander. Die Freiheit von Selbstbelastung bedeutet das Recht auf Verweigerung der Mitwirkung. Betreffend seinen Umfang stellt sich die Frage, inwiefern der Beschuldigte dazu gezwungen werden kann, mit den Behörden in irgendeiner Weise zu kooperieren und dadurch gegen sich selbst Beweise zu liefern, beziehungsweise die Beschaffung solcher Beweise zu erleichtern […] Das Schweigerecht – entsprechend, wie es in der Alltagssprache verstanden wird –

berechtigt den Betroffenen, die Beantwortung der Fragen zu verweigern. Dementsprechend ist die Freiheit von Selbstbelastung das umfangreichere Recht, welches das Schweigerecht umfasst."[15]

Laut *Károly Bárd* „ist dagegen das Schweigerecht – hinsichtlich dessen Form – ein negatives Recht in zweierlei Sinne: es ermächtigt, die Mitwirkung zu verweigern und verhindert gleichzeitig den behördlichen Eingriff; es verbietet die Zwangsanwendung zwecks der Erlangung einer Aussage. Dies ändert jedoch nichts daran, dass auch der Einzelne, der von seinem Schweigerecht Gebrauch macht, als prozesslenkende Person anzuerkennen ist: die Entscheidung wird ihm überlassen, wodurch seine Menschenwürde respektiert wird. Er entscheidet, wie er den Prozess lenken will: er kann sprechen oder er darf schweigen. Das Schweigen kann als Verzicht auf eine erlaubte Form der Verteidigung oder sogar auf das Recht der Verteidigung betrachtet werden. Durch das Schweigerecht – gleichwie durch die anderen Garantien – wird der Angeklagte als prozesslenkende Hauptperson anerkannt. Durch die Sicherung des Schweigerechts werden seine Autonomie und Handlungsfreiheit anerkannt."[16]

Im Einklang damit bemerkt *Árpád Erdei,* dass der Beschuldigte auf die einzelnen Elemente des Rechts auf ein faires Verfahren verzichten kann, so „kann er das Schweigerecht aufgeben, und mitunter sogar ein Schuldgeständnis ablegen."[17]

Zur ähnlichen Ansicht gelangte auch das Verfassungsgericht[18], als es äußerte, dass aus den Grundprinzipien des Strafverfahrens dem Beschuldigten ein Schweigerecht unabhängig von seinem Motiv und seiner Absicht zusteht, folgt. Der Beschuldigte ist folglich unabhängig von seiner Schuld berechtigt, die Aussage zu verweigern, und er ist auch nicht verpflichtet, die Verweigerung zu begründen.

Daher lässt sich behaupten, dass „die Einbürgerung der »Miranda-Rechte« in Ungarn keine besondere Störung verursacht hat […] die Gewährleistung der Freiwilligkeit hat die Glaubwürdigkeit der Geständnisse erheblich erhöht."[19]

---

15 Bárd op. cit. 260–261.

16 Bárd, Károly: Erkölcs és büntető igazságszolgáltatás – a hallgatás joga. In: Holé, Katalin – Kabódi, Csaba – Mohácsi, Barbara: *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak.* Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009. 21.

17 Erdei, Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában.* Budapest, ELTE Eötvös, 2011. 238.

18 Nr. 41/2003. (VII. 2.) Entscheidung des Verfassungsgerichtshofs von Ungarn.

19 Tóth, Mihály: A „Magyar Miranda" első néhány éve. In: Erdei, Árpád (szerk.): *Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995. 77.

Fazit

In den Entscheidungen des EGMR und des Verfassungsgerichts erscheint regelmäßig das Gebot des Rechts auf ein faires Verfahren sowohl in Straf- als auch in Zivilsachen. In einem Rechtsstaat darf der staatliche Strafanspruch nur bei gleichzeitiger Durchsetzung der Regeln bezüglich des fairen Verfahrens geltend gemacht werden. Man muss sich den Autoren anschließen, nach deren Ansicht ein Zusammenhang zwischen der Staatsform und der Qualität des Strafverfahrens besteht.[20] Es kann jedoch nicht bestritten werden, dass der Wertordnung einer demokratischen Gesellschaft – unabhängig von deren Staatsform – nur ein Strafverfahrenssystem entspricht, das imstande ist, zu gewährleisten, dass derjenige, der strafrechtlich verantwortlich ist, zur Verantwortung gezogen wird, und zwar im Rahmen der Regeln des fairen Verfahrens, beziehungsweise soll das Letztgenannte sichern, dass eine unschuldige Person nicht verurteilt wird.

[20] Mirjan R. Damaška: *The Faces of Justice and State Authority.* New Haven–London, Yale University Press, 1986.

THE MAIN RULES CONCERNING PROSECUTORS IN THE HUNGARIAN CRIMINAL PROCEDURE LAW

Csongor Herke

Within the area of criminal law, there are three main categories:

- Substantive criminal law: Criminal law generally refers to substantive criminal laws (including its general and special parts). It defines crimes and establishes punishments to be imposed for the commission of these crimes.
- Procedural criminal law: Criminal procedure describes the process through which substantive criminal law is enforced. (It specifies which authorities, against whom, and under what conditions and rules it may act and enforce the punitive power of the government.)
- The legal regulations of the execution of sentences: These laws provide the rules of how the punishments imposed in the course of lawful procedure must be enforced.

This paper emphasises the most important provisions of the prosecutors only with regard to criminal procedure (it does not covering substantive criminal law and penal law, although *Professor Vókó* is the "best-known experts" in of the latter discipline), and the main theoretical concepts thereof.

1. Functions of criminal procedure

When talking about the functions of criminal procedure, we shall examine two main things; first, the general tasks of the criminal procedure as a whole, then, from another aspect, whether there are distinct general procedural actions. To cut a long story short what are the functions of criminal procedure (outer functions) and what are the procedural duties (inner functions)?

ad a) The outer functions of criminal procedure:

- Execution of substantive law: criminal procedure has to provide rules when crimes defined as such and classified in the Criminal Code (henceforth: CC) are discovered and need to be investigated and the eventual suspect(s) indicted and tried.
- Ensuring legality in the procedure: it is an essential element of the criminal procedure that the establishment of guilt and imposition of punishment shall be performed only within the boundaries of criminal procedure. This way the legal criminal procedure serves, on the one hand, as a guarantee of a successful procedure and, on the other hand, it aims to preclude any unjustified restriction of human rights.
- Finding out the truth: it is the obligation of authorities – at all stages of the criminal procedure – to make a thorough and proper finding of the facts which are consistent with the truth when passing a decision; furthermore, to take all aggravating and mitigating circumstances into consideration when establishing criminal responsibility.

ad b) The inner functions of criminal procedure:

- prosecution (criminal investigation),
- defence,
- judicature.

The inner functions of criminal procedure indicate the typical main roles which specify certain groups of procedural actions. These main roles, in accordance with the 'principle of contradictory', are separated from each other and so this function of the criminal procedure excludes the inquisitorial characteristics of the proceedings. During an inquisitional procedure, the essential actions become absorbed in the competence of one authority, whereas in the adversarial system, as a result of the separated roles, it is possible to avoid a (false) defence and imposition of a grave punishment based on presumption of guilt.

2. The principle of contradictory

The division of procedural duties (contradictorium) concerns the so called inner functions of the criminal procedure, and therefore the basic criminal procedural activities and roles, too:

Section 1: In criminal proceedings, prosecution, defence and sentencing shall be separate functions.

From the two main historical models of criminal procedure, this principle unambiguously excludes the inquisitorial procedure, where the charge rested upon the presumption of guilt, the defence based on confession, torture was common and the main procedural roles were concentrated in one person. Hungarian legal practice follows the adversarial (accusatorial, accusation-principled) procedure, where prosecution, defence and sentencing are consistently separated from each other, meaning that every duty must be carried out by different persons (institutions). The indictment is presented and represented by the prosecutor, as public accuser, or by the victim as private accuser (substitute private accuser); the defence is represented by the defendant or the defence counsel. The sentence is pronounced by the court, as the only entitled body of judicature. The principle of contradictory is also provided by the institution of exclusivity, not letting one person fulfil different procedural functions within the same procedure.

It will be emphasised that the relation between prosecution and sentencing (section 2 para 1), is a very important element of the principle of contradictory.

The essential meaning of the principle of accusation is that without a legitimate charge (section 2 para 2), no judicial proceedings may be initiated and conducted. The court may pass a judgment due to an accusation. The division of prosecution and sentencing is visible from the basic rules that the accuser cannot establish guilt and meet out punishments, while the court cannot act in the absence of a legitimate charge. It is the prosecutor who may initiate the establishment of criminal liability and impose a sentence or other legal consequences. There is a three-way restriction regarding the relation between the indictment and sentencing:

– the court may only ascertain the criminal liability of the person against whom the indictment was filed; and
– only regarding acts contained therein (section 2 para 3);
– however, the court must exhaust the charges (section 2 para 4).

The prosecutor shall appear in court only when they are in possession of all the evidence that bears on the issue to be decided, i.e., when the evidence has been provided by the investigating authorities independently or according to the instructions of the prosecutor.

It shall be noted herein that the principle of equality of arms is another crucial element of the principle of contradictory, especially because the Act XIX of 1998 on Criminal Procedure Code (henceforth: CP Act) does not regulate the

relationship between prosecution and defence. This principle requires each party to be given equal opportunity to submit proposals, notices, and evidence, as well as to question witnesses, experts or other persons participating in giving evidence.

3. Exclusion of the prosecutor

An essential requirement of a fair trial is that there can be no objection against the proceeding authority. The rules of exclusion guarantee the impartiality of the procedure by the authorities, which provide an objective, fair and non-prejudicial procedure. The reasons for exclusion can be grouped into three different approaches. First, they can be absolute (they cannot be discretional) or relative (the decision on its existence depends upon one's discretion); second, they can be thorough (when the exclusion is effective thorough the whole criminal procedure) or partial (when the exclusion is effective during certain procedural actions).

In the following the third way of grouping these reasons is discussed, so the reasons for exclusion can be:

a) general, and
b) specific.

The first one is valid for every authority (court, prosecutor, investigating authority), while the second provides additional reasons for exclusion separately concerning these authorities.

ad a) None of the following persons may act as a member of any authority (such as a judge, a prosecutor or an investigating authority):

- someone who participated or is participating in the case as a defendant, defence counsel, victim, private accuser, substitute private accuser, private party or complainant, or any representatives or relatives of them,
- someone who participated or is participating in the case as a witness or expert,
- or someone from whom an impartial decision in the case cannot be expected for other reasons.

ad b) No-one may act as a prosecutor (section 31):

– if they acted as a judge in the case or is a relative of a judge acting or having acted in the case,
– if, during a retrial procedure, they conducted the investigation, took certain investigative actions or pressed or presented the charges in the original case,
– when grounds for exclusion exists in respect of the head or deputy of the prosecutors' office, in which case the given prosecutors' office may not proceed in the case.

4. The prosecution as proceeding authority

In accordance with the CP Act, conducting a criminal procedure requires the existence of certain institutions with strictly determined rights and obligations, such as

– investigating authorities (tracking down suspects and collecting sufficient evidence),
– prosecution (investigating, pressing and presenting the charges),
– and the court (sentencing).

The prosecutor represents the demand of the state to punish offenders, so in order to conduct the investigation more effectively and prepare indictment more thoroughly – instead of supervising the earlier investigation – the investigation is directed by the prosecutor. The independence of the investigating authority is limited. A further obligation of the prosecutor is to take into consideration all evidence, regardless of whether they are of an incriminating or exonerating nature, as well as all aggravating and mitigating factors regarding criminal responsibility.

Prosecution has a four-level organisational structure – parallel to the system of courts – (local and county prosecutor generals' office, prosecutor general for appeals' office, prosecutor generals' office) which is determined by the competence and jurisdiction of the court with which they cooperate. In cases of crimes belonging to the competence of different prosecutors' offices, precedence prevails, so whichever prosecutors' office was taking measures in the case earlier shall proceed.

The CP Act takes into consideration that prosecution is a hierarchical and centralised institution – and when a defendant has the right to a "legal judge", he

has no right to a "legal prosecutor". That is why the CPC entitles the prosecutor general, the prosecutor general for appeals and county prosecutor general to order that the prosecutor may proceed in cases which does not belong to their competence or jurisdiction. If there is a conflict of competence or jurisdiction, the superior prosecutor shall appoint the prosecutor who will proceed.

The duties of the prosecutor differ during the stages of the criminal procedure, as follows:

a) on the one hand, the prosecutor investigates him- or herself, or controls it and supervises the legality of investigation of other investigating authorities;
b) on the other hand, the prosecutor presses and presents charges and – with the exception of private and substitute private accusation – may decide on postponing or omitting parts of the indictment.

ad a) If the investigating authority conducts the investigation independently or takes individual investigative actions, the prosecutor supervises whether the participants could exercise all of their rights. For this reason the prosecutor is provided with rights, which can be divided into three groups (section 28):

– the prosecutor can order the indictment to be completed, conduct an investigation or take certain investigative actions or continue to investigate, and can also conclude the investigation within a given deadline, invalidate investigating decisions, terminate the investigation or transfer the proceedings into his own competence if necessary;
– the prosecutor shall be informed about the case, therefore they can be present at any investigative actions, examine or send for documents produced during the investigation and shall be informed of the commencement of the investigation;
– the prosecutor has the right to take decisions on the merits, so they can change or invalidate decisions of the investigating authority, and decide on complaints, reject denunciations, or terminate the investigation as well.

It is a golden rule that the prosecutor conducts the investigation, meaning they can act even if other investigating authorities are conducting the investigation independently, and they can take the investigation from the investigating authority even after the commencement of the investigation.

In certain cases only, (military) investigating prosecutors are entitled to investigate (section 29), here are some examples therefore:

– criminal offences committed by persons enjoying immunity due to holding a public office (e.g. members of the Parliament, constitutional judges etc.) or by persons enjoying international immunity, violence against such persons in their capacity as officials and criminal offences committed against such persons in connection with their work;
– murder and violence against a judge, a prosecutor, a clerk or secretary or executive of the court or the prosecutor's office, etc. and violence against an official person or robbery against official persons in the course of their official proceedings;
– a criminal offence committed by the above mentioned persons or by an associate judge in connection with the administration of justice;
– criminal offences committed by the sworn members of the police and National Tax and Customs Office, penal institutions and civil national security services if the offence is not subjected to the military law;
– criminal offences against the administration of justice (e.g. false accusation, perjury, soliciting perjury, misuse of power of attorney etc.);
– criminal offences committed against foreign official persons and criminal offences against the integrity of public life.

ad b) It derives from the public accusatory function of the prosecutor that they are the master of the case *(dominis litis)*, in that they control what happens with the case independently; they may drop or amend charges (e.g. change, extend, or narrow them down). However, the prosecutor no longer enjoys the rights of an authority as they had during the investigation. In the court procedure and when taking evidence, they "only" e same rights as the defence.

In accordance with this, the prosecutor

– may be present at the trial, may inspect the documents, ask for information and ask questions from witnesses;
– has right to press, present, drop or amend the charges, to transfer the case to mediation, to postpone the indictment, to decline to press charges and they may also file motions, make comments and give final statements when carrying the case forward.

5. The tasks of the prosecutor after the receiving the files of the investigation

After the representation of the documents performed by the prosecutor (or if it was performed by the investigating authority, within 30 days after receiving the documents; upon the order of the head of the prosecutor's office within 30 days; upon the order of the superior prosecutor within 90 days, section 216 para 3) he shall examine the documents (section 216). With that, the prosecutor has seven options to proceed:

a) take further investigatory actions (or order them);
b) suspend the investigation;
c) terminate the investigation;
d) transfer the case to mediation;
e) partially omit the indictment;
f) postpone the indictment;
g) press charges.

ad a) The prosecutor executes (orders) further investigating actions if the finding of facts has not been cleared up properly. After the completion of these actions, the prosecutor examines the documents again.

ad b) and ad) The general rules of suspending and terminating investigation are applicable in this case.

ad d) The Mediation is a procedure which attempts to settle a legal dispute that arose due to the commission of a crime and its purpose is to draw up a settlement agreement through the active participation of a third party (mediator) acting independently from the court and the prosecutor. The agreement shall include the solution for the dispute between the defendant and the victim, as well as compensation for the results of the crime and instructions aiding the defendant to conduct lawful behaviour in the future.

The following EU legislation should be emphasised in this matter: Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters and Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA).

Mediation is conducted simultaneously with the criminal proceedings. The conditions for ordering it and the consequences of successful mediation are

provided by the CP Act but the detailed rules thereof are determined by separate legislation (Act CXXII of 2006 on mediation).

ad e) The prosecutor may, in a decision, omit indicting one or more criminal offences having no significance for the purpose of establishing liability, in comparison to the commission of another graver criminal offence included in the indictment. This fact shall be stated in the indictment, and the victim shall be notified of the partial omission of the indictment (section 220). In the decision, the prosecutor may inform the victim of his right to enforce his their civil claim by way of other legal means, and that a substitute private accusation may be lodged in respect of the act which has been partially omitted from the indictment (section 221).

ad f) The postponement of indictments is regulated in sections 222 to 226. The CP Act distinguishes three cases for postponing the indictment; one of them is optional, the other two are obligatory:

- if a crime is punishable by a maximum of 3 years' imprisonment, taking into consideration the gravity of the criminal offence and the extraordinary mitigating circumstances, the prosecutor may decide to postpone filing the indictment for a period of 1 to 2 years, if this is likely to have a positive impact on the future conduct of the suspect (section 222 para 1),
- the prosecutor shall postpone the filing of the indictment for a period of 1 year, if a drug user suspect agrees to undergo treatment for drug addiction or another therapeutic process treating drug users or to participate in preventive education (section 222 para 2),
- the prosecutor shall postpone filing the indictment related to non-payment of alimony for 1 year, if this may result in meeting the defaulted obligation (section 222 para 3).

The indictment may not be postponed if the suspect is a notorious criminal or if he committed the wilful criminal offence during the probation period of a suspended sentence of imprisonment or after the final sentence of imprisonment to be carried out or partially suspended imposed due to the wilfully committed criminal offence, prior to the end of the execution of the imprisonment (section 223 para 1).

In the decision concerning the postponement of the indictment, the prosecutor shall order the supervision of the suspect by a probation officer, and may also

set rules of conduct or other obligations to be adhered to by the suspect (section 225 para 1).

The prosecutor may oblige the suspect to fully or partially compensate the victim for the damages caused by him, a make financial contribution for a specific purpose or perform community work or even to undergo psychiatric treatment or treatment for alcohol addiction.

ad g) The charges may be pressed in four different forms:

- in proceedings of public prosecution: bill of indictment (most typical, sections 217 to 218),
- in cases of substitute private accusation: motion for prosecution,
- in cases of private accusation: denouncement,
- in the separate procedure of allegation in court: verbal indictment by the prosecutor.

The main parts of the indictment are introduction, reasoning, operative part (main disposition, such as charge-formula and ancillary dispositions: notifications, proposals) and date. Its structure is unusual since the reasoning is before the operative part.

6. The indictment

The indictment represents the punitive claim of the state, which is presented by the competent person (prosecutor) against a certain person (defendant) before the court, because there is a reasonable suspicion that this certain person committed a certain act which constitutes a criminal offence.

The charge has two main types. In case of public prosecution the prosecutor in case private prosecution the private accuser is entitled to exercise the rights attached to the presentation of the charges

There are in Hungary four forms of private accusation:

a) main private accusation, where the victim has right to represent the charges without the authorisation of the prosecutor (actually, it is the effective Hungarian private accusation);
b) counter charge, which is a special type of main private accusation. If mutual crimes have been committed underlying private accusation then the defendant may step up as a counter accuser;

c) subsidiary private accusation: the victim or the injured party may present the charges simultaneously with the prosecutor but only in a subsidiary or relatively independent capacity;
d) substitute private accusation: presenting the charges instead of the prosecutor.

There are three principle characteristics concerning the relation between the indictment and the court procedure:

– the indictment is the basic condition of court procedure: the court procedure may be initiated and conducted only due to a lawful charge (in other words the charge is the indispensable condition of the court procedure, hence it is its conditio sine qua non). If this is missing and the court has proceeded it shall be considered as an absolute procedural infraction and the judgment shall be repealed and the procedure shall be terminated (section 371 para 1 I. c.) (positive frame),
– obligation to exhaust the charges: the court shall pass a decision concerning every defendant and every act included in the indictment (section 2 para 4 and 275 para 1),
– prohibition of going beyond the charges: the court may proceed against the defendant who was indicted and only concerning crimes included in the indictment (section 2 para 3).

There are two exceptions to this prohibition:

– prior to adopting the final decision, the court establishes that the charge contained in the indictment should be reclassified (section 321 para 4),
– the court may reclassify the charge contained in the indictment during the preparation of the trial (section 270 para 1).

The final judgment is based on the indictment. It cannot deviate from the finding of the facts established therein, so the facts stated in the judgment shall be adjusted to the ones included in the indictment; nevertheless, the principle of accusation, the finding of facts of the indictment and the judgment does not have to have an absolute identical statement on the sequence of events. The obligation of the court is that during taking evidence it shall elucidate thoroughly and completely the true facts but if the prosecutor does not suggest, the court is not obliged to gather and examine evidence supporting the indictment (section 75 para 1).

Based on all this, it is necessary to analyse the relation between the indictment and the final judgment in details in the field of both

a) facts;
b) legal issues.

ad a) In the field of questions of fact, the principle of being bounded by the indictment is valid, so the judgment cannot deviate from the main elements thereof. However, the court is not bounded to such minor facts as the location, time and means and methods of commission of the crime, since they can be cleared up while taking evidence. Another exception is that the court may omit the evidentiary action for a criminal offence having no significance for the purpose of liability for a more serious crime also included in the indictment (section 306). Violating this prohibition constitutes an absolute procedural infraction so shall result in repeal.

ad b) Regarding questions of law, the principle of unboundedness is valid as a main rule, such as the court may deviate from the proposal on classification or the punishment etc. If the prosecutor dropped some charges, the court is properly bound to the mistaken classification underlying the decision on dropping the charges (the court may not revise it in the event of dropping charges) (sections 311 and 322 para 1. e.). The court cannot classify a criminal act as more severe than it is classified by the indictment (if the indictment does not include data that the crime was committed intentionally then the court cannot establish liability for it). If new facts arose, the court cannot classify or establish several crimes instead of the single crime stated in the indictment.

7. Dropping and amending the charge

The prosecutor has the right to decide concerning the charges, so he can drop it any time before finishing the procedure. The only condition laid down by law is that the prosecutor may drop the charge. The prosecutor shall provide their justification for dropping the charge before the panel meeting, at which the court reaches a decision on the case (section 311). Dropping the charges during the preparation of the trial does not need explanation.

The prosecutor cannot only drop but also amend the charges. This includes rights to change, expand or narrow them down. Both the change and the extension of the charge are specified within the same section (section 310

para 1). Changing the charge means that the legal classification of the crime is changed, so the finding of facts remains the same (e.g. the act constitutes embezzlement instead of theft, meaning, guilty of a different crime). Whereas, concerning the extension of the charge – where the law says "guilty in another crime also" – a new finding of facts arises, adding new fact thereto so frames of the uniformity of facts expand. This means that the prosecutor adds further facts (acts) to the charges other than the acts being the subject of the indictment already (e.g. besides embezzlement, document forgery was committed as well).

By contrast, narrowing the charge may be called a negative charge expansion; essentially it means either that the prosecutor partially drops the charges or subsequently declines to indict (as is written in section 220).

A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG HIVATKOZÁSAI AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI ÉS AMERIKAKÖZI BÍRÓSÁGA JOGGYAKORLATÁRA*

KOVÁCS Péter

1. A bírósági kölcsönhatások kutatásának fontossága

A nemzetközi bíróságok joggyakorlatának elemzése a nemzetközi jogászok megkerülhetetlen kutatási témája. Az adott nemzetközi bíróság saját jogeseteit felidéző, a joggyakorlat koherenciáját demonstráló – esetenként az addigiakhoz képest vissza, vagy még tovább tett lépéseket vitató – elemzések ugyanolyan szerepet játszanak a nemzetközi jog tudományában, mint amennyire fontos az alkotmánybírósági joggyakorlat elemzése az alkotmányjogászok számára. Az utóbbi tizenöt évben pedig igen markánsan jelent meg az a kutatási irányvonal, amely a különböző nemzetközi bíróságok egymásra történő hivatkozásait vizsgálja.[1] Ez ugyanolyan érdekes, mint amennyire az az alkotmánybíróságok egymásra hivatkozásának vagy éppen a strasbourgi vagy luxemburgi joggyakorlatra való hivatkozásának elemzése.

---

* A tanulmányban foglaltak a szerző nézeteit tükrözik, nem tekinthetők a Nemzetközi Büntetőbíróság [ICC] hivatalos álláspontjának.

1 Ld. még a szerzőtől: Développement et limites de la jurisprudence en droit international. In: Vincent COUSSIRAT-COUSTÈRE: *La juridictionnalisation du droit international.* Paris, Pédone, 2003. 269–341.; Developments and Limits in International Jurisprudence. *Denver Journal of International Law and Policy,* vol. 31, no. 3 (2003) 461–489.; Szemtől szembe… Avagy hogyan kölcsönöznek egymástól a nemzetközi bíróságok, különös tekintettel az emberi jogi vonatkozású ügyekre. *Acta Humana,* 2002/13. 3–11.; *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában.* Budapest, PPKE Jog- és Államtudományi Kar, 2010.; Jurisprudential Interactions in the First Judgements of the International Criminal Court. *Iustum, Aequum, Salutare,* 2014/1. 97–110.; Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéletére való hivatkozás újabb formulái és technikái a magyar Alkotmánybíróság, valamint néhány más európai alkotmánybíróság mai gyakorlatában. *Alkotmánybírósági Szemle,* 2013/2. 73–85. Ld. továbbá RAISZ Anikó: *Az emberi jogok fejlődése az Emberi Jogok Európai és Amerikaközi Bíróságának kölcsönhatásában.* Miskolc, Novotni Alapítvány, 2010.

Az ilyen kereszthivatkozások (interakciók) a nemzetközi bíróságok döntő részében spontán jelentek meg, explicit statútumbeli felhatalmazás nélkül, de ma már tendenciának tekinthetők: alapja kezdetben a csaknem azonos szerződési fordulatokban rejlett (legalábbis az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Emberi Jogok Amerikaközi Egyezménye esetében), de utóbb a hasonlóság, illetve az adott problémakörben releváns joggyakorlat megléte az egyik oldalon és hiánya a másikon is sokban segített.[2] A hasonlóság a magyarázata a történelmi és a mai nemzetközi büntető törvényszékek[3] joggyakorlatának a kölcsönhatásaira, de a Nemzetközi Bíróság is hivatkozott a balkáni fegyveres konfliktus háborús bűnöseit megbüntető a volt jugoszláv büntetőbíróság által megállapított tényekre, így például a srebrenicai mészárlás konkrét, pontos adataira, hiszen neki azzal államközi viszonylatban kellett foglalkoznia.[4]

(Ehhez hasonlatosan az alkotmánybíróságok esetében a nemzeti alkotmányoknak a nemzetközi jogi kötelezettségekre, valamint az európai integrációra vonatkozó rendelkezései szolgáltak fogódzóul akkor is, ha az alkotmánybírósági törvények nem igazán tartalmaztak explicit utalásokat a nemzetközi jogi vagy európai jogi gyakorlat figyelembevételére.)

---

[2] Így segítette például az „eltűnések" és az élethez való jog sérelmének összekapcsolásában kifejlesztett amerikaközi joggyakorlat a strasbourgi bírákat. Az európai jogban az úgynevezett alapjogvédelem kérdésköre, mint emlékezetes, a strasbourgi és a luxemburgi joggyakorlat összekapcsolódásához vezetett, amelynek intézményes formája jelenleg a véglegesítődés irányába lépett az EU, az ET és a tagállamok tárgyalásain.

[3] A második világháború német és japán fő bűnöseit felelősségre vonó nürnbergi és tokiói nemzetközi törvényszékek joggyakorlatát a volt jugoszláv és a ruandai nemzetközi törvényszékek (ICTY, ICTR) egyaránt hivatkozták.

[4] ICJ: A népirtás megelőzéséről és megtorlásáról szóló egyezmény alkalmazhatóságának ügye [*Bosznia-Hercegovina v. Szerbia-Montenegró*], és különösen a 2007. február 26-i ítélet.

A Nemzetközi Büntetőbíróságot[5] létrehozó 1998-as római statútumban[6] találunk több fogódzót is: az alkalmazandó jog[7] gyanánt utal arra, hogy az ICC alkalmazza „az ügyben alkalmazandó egyezményeket és a nemzetközi jog alapelveit és szabályait", de mindenekelőtt arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy „a jog jelen cikknek megfelelő alkalmazásának és értelmezésének összhangban kell állnia a nemzetközileg elismert emberi jogokkal".

---

[5] A kérdés hazai irodalmából lásd Ádány Tamás Vince: A nemzetközi törvényszékek és a Nemzetközi Büntetőbíróság szerepe az egyén felelősségre vonásában. *Föld-rész: Nemzetközi és európai jogi szemle,* 2005/1–2. 96–105.; Ádány Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Budapest, Pázmány Press, 2014.; Apreotesei Ioana-Alina: A Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények áldozatai. *Iustum Aequum Salutare,* 2007/3. 115–123.; Kirs Eszter (szerk.): *Egységesedés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban,* Miskolc, Bíbor, 2009.; Kirs Eszter: *Demokratikus átmenet a háborús bűntettek árnyékában*. Miskolc, Bíbor, 2012.; Sztancs Edit: A Nemzetközi Büntetőbíróság és a magyar jog viszonya. *Debreceni Jogi Műhely,* 2006/4. 1–4.; Varga Réka: A Római Statútum végrehajtása nemzeti szinten, különös tekintettel a magyar büntetőjogi rendszerre. *Kül-Világ,* 2012/4. 76–86.; Varga, Réka: *Challenges of domestic prosecution of war crimes with special attention to criminal justice guarantees.* Budapest, Pázmány Press, 2014.

[6] Az Országgyűlés által régóta ratifikált római statútumnak nincs hivatalos magyar fordítása, mivel nem került sor a kihirdetésére. Az ezzel kapcsolatos vélt vagy valós alkotmányjogi megfontolások bemutatását lásd Kovács Péter: Kátyúba ragadt-e a szekér? Avagy menthető-e a Nemzetközi Büntetőbíróság római statútuma kihirdetésének elmaradása és magyarázható-e annak hazai hányattatása? Alternatív javaslatok a megoldás irányába… *Iustum Aequum Salutare,* 2015/2. 61–81. Az itt és a későbbiekben idézendő részek magyar fordítása a kihirdetésre 2003-ban kísérletet tevő, de az Országgyűlés által érdemben nem tárgyalt úgynevezett Bárándy-féle, T/4490. számú törvényjavaslat.

[7] „21. cikk Alkalmazandó jog

1. A Bíróság a következőket alkalmazza:
   (a) Elsősorban a jelen Statútumot, a Bűncselekmények Tényállási Elemeit, továbbá az Eljárási és Bizonyítási Szabályokat;
   (b) Másodsorban, adott esetben, az ügyben alkalmazandó egyezményeket és a nemzetközi jog alapelveit és szabályait, ideértve a nemzetközi jognak a fegyveres konfliktusokra vonatkozó, általánosan elismert alapelveit;
   (c) Ha ez nem lehetséges, a Bíróság által a világ jogrendszereinek nemzeti szabályaiból levezetett általános jogelveket, ideértve, adott esetben, azoknak az Államoknak a nemzeti jogát, amelyek egyébként általában joghatósággal rendelkeznének a bűntett tekintetében, ha ezek a jogelvek nem ellentétesek a jelen Statútummal, a nemzetközi joggal, továbbá a nemzetközileg elismert normákkal és követelményekkel.
2. A jogi alapelveket és más szabályokat a Bíróság úgy alkalmazhatja, ahogyan azokat korábbi döntéseiben értelmezte.
3. A jog jelen cikknek megfelelő alkalmazásának és értelmezésének összhangban kell állnia a nemzetközileg elismert emberi jogokkal, és nem lehet hátrányosan megkülönböztető a 7. cikk 3. bekezdése által meghatározott nem, életkor, faj, bőrszín, nyelv, vallás vagy vallásos meggyőződés, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti, etnikai vagy társadalmi származás, vagyon, születés vagy egyéb helyzet szerint."

Ezen túlmenően pedig a római statútum számos klasszikus büntetőeljárási garanciát nevesít, ott van például a *ne bis in idem,*[8] a *nullum crimen sine lege,*[9] a *nulla poena sine lege,*[10] a személyi hatály visszamenőleges alkalmazásának tilalma,[11] az egyén büntetőjogi felelőssége,[12] az ártatlanság vélelme,[13] és a *fair* eljárás követelményének számos elve (tisztességes, pártatlan, nyilvánosan tárgyalás, fegyveregyenlőség, védelemhez való jog, ítélethozatal indokolatlan késedelem nélkül, tolmácshoz való jog, vallomás megtagadásának joga, a vádon van a bizonyítási teher, keresztkérdezés joga stb.).[14]

Eleve eldöntött volt vajon, hogy a római diplomáciai konferencián elfogadott megoldás nyomán az ICC joggyakorlata anélkül fejleszthető, hogy a regionális emberi jogi egyezmények vonatkozásában a *pacta tertiis nec nocent nec pro sunt* elv felhívásától kellene tartani?

A *travaux préparatoires*-t ismerő szakértők véleménye egyöntetű abban, hogy – a várakozások ellenére – a 21. cikk 3. §-át hosszasan vitatták Rómában, ám ez a vita nem annak az első felére vonatkozott (tudniillik „A jog jelen cikknek megfelelő alkalmazásának és értelmezésének összhangban kell állnia a nemzetközileg elismert emberi jogokkal", hanem a második felére, „és nem lehet hátrányosan megkülönböztető a 7. cikk 3. bekezdése által meghatározott nem, életkor, faj, bőrszín, nyelv, vallás vagy vallásos meggyőződés, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti, etnikai vagy társadalmi származás, vagyon, születés vagy egyéb helyzet szerint"[15]). A vita a „nem" alapján történő hátrányos megkülönböztetés kapcsán robban ki, ahol az angol szöveg nem a *„sex",* hanem a *„gender"* kifejezést használja, és ezért állítólag a homoszexualitás, transzszexualitás propagálásától tartott sok ellenző állam.[16]

---

8 20. cikk.

9 22. cikk.

10 23. cikk.

11 24. cikk.

12 25. cikk.

13 66. cikk.

14 67. cikk.

15 Alain PELLET: Applicable Law. In: Antonio CASSESE – Paola GAETA – John R. W. D. JONES (eds.): *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary.* Vol. II. Oxford, Oxford University Press, 2002. 1081.; Margaret MCAULIFFE DEGUZMAN: Article 21, Applicable law. In: Otto TRIFFTERER (ed.): *The Rome Statute of the International Criminal Court.* Münich, Beck Nomos, 2016. 947.; Leila N. SADAT: *The International Criminal Court and the Transformation of International Law: Justice for the New Millennium.* Innovation in International Law, series 31. Ardsley, Transnational Publishers, 2002. 180.

16 SADAT i. m. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és az Emberi Jogok Európai Egyezménye angol szövegében a *„sex"* kifejezést használja. A francia szöveg

Az így elfogadott szöveg ugyanakkor nem minden szempontból egyértelmű, és többen hiányolják a nemzetközi bírósági joggyakorlat pontos jogi relevanciájának tisztázását,[17] attól tartva, hogy az eredendően a bírák szabadságát korlátozónak szánt szabályból éppen a szabadosság trambulinja válhat.[18] Vannak, mint például *Olivia Martelly,* akik viszont éppen hogy ezt tartanák kívánatosnak, legalábbis – bizonyos visszafogottsággal – abban az értelemben, hogy ennek alapján, amikor kell, a nyelvtani értelmezéstől a teleologikus értelmezés irányába lehet majd elmozdulni.[19]

Alain Pellet szerint az bizonyos, hogy itt mindenféleképpen valamilyen nemzetközi szuperlegalitásról van szó, jóllehet sem a szöveg, sem az előkészítő anyagok nem adják meg a pontos tartalmat, amely szerinte nem is felel meg a bevett jogi kategóriáknak. (A maga részéről e rejtélyes kifejezés tényleges tartalmának meghatározását az *erga omnes*/*jus cogens* normák irányában remélte, ahogyan arra a volt jugoszláv törvényszék [ICTY] is kísérletet tett a *Furundzija-ügyben*.[20]) De természetesen az ICC-n múlik, merre indul el…[21]

2. A hivatkozások indokoltsága melletti és elleni érvek és hipotézisek

A hivatkozás mellett szól, ha 1) a szöveg azonos vagy nagyon közeli; vagy 2) ha még elegendő saját jogeset híján, kívánatosnak tűnik a másik bíróság gyakorlatának importálása; vagy 3) ha egy nagy spektrumú összehasonlító jogi áttekintés nem árthat; vagy 4) ha az áttekintés az ügy bonyolultságának megértéséhez szükséges; vagy 5) amikor indokoltan vagy indokolatlanul, a peres

mindhárom esetben – azaz a római statútumban is – egyaránt a „sexe" kifejezést alkalmazza.

17 Mikaela Heikkilä: Article 21. Cf. le commentaire „Case Matrix Network" sur le site de la CPI, https://www.casematrixnetwork.org/cmn-knowledge-hub/icc-commentary-clicc/commentary-rome-statute/commentary-rome-statute-part-2-articles-11-21/

18 "While the original intention behind this paragraph may have been to limit the court's powers in the application and interpretation of the relevant law, it could have the opposite effect and broaden the competence of the court on these matters. It provides a standard against which all the law applied by the court should be tested." Mahnoush H. Arsanjani: The Rome Statute of the International Criminal Court. *American Journal of International Law,* vol. 93 (1999) 29.

19 Olivia Martelly: La légitimation des juridictions pénales internationals par la consécration dans leurs Statuts d'un droit commun du procès équitable autour de l'article 14 du PIDCP. In: Jean-Pierre Massias – Xavier Philippe – Pascal Plas (dir.): *Annuaire de Justice pénale internationale et transitionnelle.* Paris, Institut Universitaire Varenne, 2014. 76.

20 Pellet i. m. 1082.

21 Uo. 1080.

felek hivatkoznak a strasbourgi vagy az amerikaközi joggyakorlatra, ily módon feladva a labdát az ICC adott kamarájának.

A visszafogottság irányába mutat 1) ha tulajdonképpen nincs is szükség a hivatkozásra; vagy 2) ha eleve annyira különbözik a római statútum és az emberi jogi egyezmények cikkeinek a szövege, hogy a hivatkozás racionálisan fel sem merül; vagy 3) ha a római statútum és az emberi jogi egyezmények alapkoncepciója, belső logikája és funkciója merőben eltér; vagy 4) ha a hivatkozható ügy egyedi, elszigetelt vagy egy későbbi stabilizálódott joggyakorlat által túlhaladott.

Az más kérdés, hogy a hivatkozás vagy az arról való lemondás motivációja mennyire van explicit módon kifejtve magában a bírói döntésben.[22]

3. Példák a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatából

Előrebocsátandó, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság jóval több döntést hozott, mint amennyit az őt támadó, részben földrészorientált kritika szeret hangsúlyozni: a politikai sajtó a nagy, az ügyet büntetéssel lezáró ítéletekre fókuszál, miközben voltak és vannak felmentő ítéletek, eljárást megszüntető végzések és főleg a különböző közbenső, írásbeli indoklással ellátott, pervezető döntések. Ha ezeket is figyelembe vesszük, akkor jelentős számú olyan döntést találunk, ahol az európai vagy az amerikaközi joggyakorlatra történt hivatkozás. (Tény, hogy a 2016. május közepéig még jelenlegi formájában működő elektronikus adatbázis nem igazán kutatóbarát és a transzverzális „e-kutatásra" nem igazán ad módot: ettől az időponttól azonban egy új, a remények és az ígéretek szerint hatékonyabb rendszer kezdi meg működését.)

Ezeket az ítéleteket és döntéseket az ICC mindhárom formációjában hozta, azaz a tárgyalás-előkészítő kamarához,[23] tárgyalókamarához és fellebbviteli kamarához egyaránt köthetők.

---

[22] "But citation by one court of another's jurisprudence does not in and of itself mean material influence. By the same token, non-citation does not imply the lack of thereof: conformity to foreign judicial rationales may be the result of implicit acculturation." Sergei VASILIEV: International Criminal Tribunals in the Shadow of Strasbourg and Politics of Cross-fertilization. *Nordic Journal of International Law,* vol. 84 (2005) 375.

[23] A tárgyalás-előkészítő kamara (Chambre préliminaire, Pre-Trial Chamber) a nyomozati bíróhoz hasonló kontrollfunkciót gyakorol: az ügyészi vádindítványt abból a szempontból vizsgálja, hogy kellő alapot szolgáltat-e a tárgyalási fázis megkezdéséhez: valóban vannak-e bizonyítékok, amelyek alapján alapos okból feltételezhető, hogy az illető elkövette a terhére rótt cselekményt. „Article 61 (7). The Pre-Trial Chamber shall, on the basis of the hearing, determine whether there is sufficient evidence to establish substantial grounds to believe

A *Lubanga-ügyben,* ahol a kongói polgárháborúnak az Ituri régióban zajló szakaszában a gyermekkatonák toborzásában és sorozásában végül bűnösnek talált helyi hadurat ítélt el az ICC, az európai és az amerikaközi emberi jogi bírósági gyakorlatból az alábbi kérdéskörökhöz talált fogódzót[24] a testület: 1) az előzetes letartóztatás hossza és megszüntetésének feltételei; 2) a vádlott javára szóló megszerzett bizonyítékok ügyészségi visszatarthatósága; 3) az anonimizált bizonyítékok felhasználhatósága; 4) a *nullum crimen sine lege* és a büntetőjogi tényállás normatív világosságának állítólagos hiányosságai; 5) az áldozatok kártalanításának mértéke, módozata és az elkövetői okozatosság összefüggése.

Az előzetes letartóztatás hosszát és megszüntetésének feltételeit illetően az ICC tárgyalás-előkészítő kamarája mindenekelőtt azokat a téziseket vette át, amelyek szerint az előzetes letartóztatás ügyében hozandó döntéseket a terhelt életkörülményeinek és az eljárás alóli kibúvás veszélyének az egyedi körülmények konkrét, eseti elemzése alapján kell meghoznia, azonban az ügy bonyolultsága is figyelembe vehető tényező.[25]

A vádlott javára szóló, megszerzett bizonyítékok ügyészségi visszatarthatósága ügyében a tárgyalókamara nem fogadta el, hogy ebben csak és kizárólagosan az ügyészség dönthetne: az köteles a dokumentumokat a bíróság asztalára tenni, és ez utóbbi dönt arról, hogy szólnak-e indokok amellett, hogy egy bizonyos ideig a védelem betekintési jogát korlátozzák, mindaddig, amíg ez nem sérti a fegyverek egyenlőségének elvét.[26]

---

that the person committed each of the crimes charged." (A Bárándy-javaslat fordításában: „A tárgyalás-előkészítő tanács a meghallgatás alapján dönt arról, hogy elegendő bizonyíték áll-e rendelkezésre az arra irányuló alapos gyanú igazolására, hogy az adott személy a vádban szereplő minden bűntettet elkövette.")

[24] A terjedelmi korlátok miatt itt és a későbbiekben kénytelen vagyok mellőzni az ítéletek sorszám és dátum szerinti teljes körű beazonosítását.

[25] ICC-01/04-01/06-586, Chambre préliminaire I, Décision sur la demande de mise en liberté provisoire de Thomas Lubanga Dyilo, 18 octobre 2006, p. 6–7. (Hivatkozott európai ügyek: *Tomasi v. Franciaország*, *Mansur v. Törökország*, *Van der Tang v. Spanyolország*, *W. v. Svájc*, *Wemhoff v. Németország*, *Stögmüller v. Ausztria*, *Contrada v. Olaszország.* Az amerikaközi joggyakorlatból: *Guy Malary v. Haiti* és *Génie Lacayot v. Nicaragua.)*

[26] ICC-01/04-01/06-1401-tFRA, 13 juin 2008 Chambre de Première Instance, Décision relative aux conséquences de la non-communication de pièces à décharge couvertes par les accords prévus à l'article 54-3-e du Statut, à la demande de suspension des poursuites engagées contre l'accusé et à certaines autres questions soulevées lors de la conférence de mise en état du 10 juin 2008, § 77, p. 38. (Hivatkozott európai ügyek: *Jespers v. Belgium*, *Jasper v. Egyesült Királyság*, *Fitt v. Egyesült Királyság*, *V. v. Finnország*, *Rowe & Davis v. Egyesült Királyság*, *Edwards v. Egyesült Királyság.)*

Az anonimizált bizonyítékok felhasználhatósága a tanúvédelemre hivatkozó ügyészség és a védelem vitájában merült fel, amelyben a tárgyalás-előkészítő kamara viszont egyebek között arra is hivatkozott, hogy ezt a megoldást bizonyos keretek között az EJEB is elfogadta, figyelmeztetve azonban arra, hogy az már garanciális problémát jelenthet, ha meghatározó jelleggel építene az ilyen vallomásra egy bíróság.[27]

A *nullum crimen sine lege* elvet a védelem a strasbourgi joggyakorlatra hivatkozva abban az értelemben hívta fel, hogy a római statútumnak adott bűncselekményi fordulata, a gyermekkatonák „részvétele a fegyveres összeütközésben" nem teljesíti a normavilágosság kritériumait, mivel szerinte csak a fegyveres, harcbeli részvétel miatti toborzás, sorozás lenne jogszerűen büntetendő, és a nem fegyveres részvétel más kategóriába kellene hogy tartozzon. A tárgyalókamara nem bonyolódott bele a normavilágosság EJEB szerinti kritériumrendszerének elemzésébe, hanem arra hivatkozva döntötte el ezt a vitát, hogy nincs is „normahomály", mivel a részben nemzetközi összetételű Sierra Leone-i különleges törvényszék értelmezése követhető, miszerint a gyerekek felhasználása katonai logisztikai és nem fegyveres felderítői, hírvivői feladatokra ugyanúgy a gyermekkatonaság tilalmába ütközik, mint a fegyveres bevetés.[28]

Az áldozatok kártalanítása ügyében a tárgyalókamara valamelyest épített az európai és főleg az amerikaközi joggyakorlatra,[29] azonban a fellebbviteli kamara óvatosságra intett, mondván, hogy azért kell óvatosságot tanúsítani e téren a két emberi jogi bíróság gyakorlatának esetleges figyelembevételekor, mivel ott a kártalanítás egyén kontra állam viszonylatban érvényesül, míg az ICC az ügyész kontra egyén viszonylatában zajló büntetőper után egyén kontra egyén viszonylatban dönt a kártalanítás mértékéről, annak esetleges megelőlegezéséről.[30]

---

[27] ICC-01/04-01/06-803, Décision sur la confirmation des charges 29 janvier 2007, § 102, p. 34. (Lásd *Kostovski v. Hollandia.)*

[28] „La Chambre de première instance a tenu compte de la jurisprudence du TSSL. Même si les décisions d'autres cours et tribunaux internationaux ne font pas partie du droit directement applicable aux termes de l'article 21 du Statut, le libellé de la disposition du Statut du TSSL qui pénalise la conscription, l'enrôlement et l'utilisation d'enfants de moins de 15 ans1768 est identique à celui de l'article 8-e-vii du Statut de Rome, et les deux dispositions poursuivent de toute évidence le même objectif. La jurisprudence du TSSL peut donc aider à l'interprétation des dispositions pertinentes du Statut de Rome." ICC-01/04-01/06-2842-tFRA, Chambre de Première Instance I, Jugement rendu en application de l'article 74 du Statut, 14 mars 2012, § 603, p. 301.

[29] ICC-01/04-01/06-2904-tFRA, Chambre de Première Instance I, Décision fixant les principes et procédures applicables en matière de réparations, 7 août 2012, § 186, p. 76.

[30] ICC-01/04-01/06-3129, Judgment on the appeals against the "Decision establishing the principles and procedures to be applied to reparations" of 7 August 2012, §§ 127–128, p. 46–47.

A *Katanga-ügyben* egy szintén ituri falu, Bogoro 2003. február 24-i felprédálása, lakosai java részének lemészárlása miatt vonták felelősségre azt a személyt, akit az ügyészség az adott milícia főparancsnokának tartott.

Az ügyvéddel való kontaktus az eljárás első, nyomozati-kihallgatási szakaszában még nem azonnal valósult meg: az ezt illető védői panaszra a tárgyaláselőkészítő kamara azzal reagált, hogy mindez az eljárás egészének fair jellegét nem kérdőjelezi meg, ha a védelem kétségbe tudja vonni a védői jelenlét nélkül, a vádlottól szerzett információkat, és ezzel összefüggésben több strasbourgi ítéletre is utalt.[31] A tanúvédelem és az anonimizált vallomások tekintetében a tárgyalókamara tulajdonképpen megismételte azt, amit a Lubanga-ügyben is kimondott.[32]

Az eljárás során azonban – nem először és nem utoljára – a bizonyítékok egy részének erejét a védelem sikerrel tudta kétségbe vonni: Germain Katanga parancsnoki pozíciója valós volt, de nem egyértelmű, hogy már a kérdéses napon is fennállt-e. Valóban ő fegyverezte fel az adott törzsi milíciát modern fegyverekkel a kérdéses időpontban, de a támadásra való utasítás ténye, az egység akciója feletti ellenőrzési képesség nem volt minden kétséget kizáró módon bizonyítható. Így merült fel az eljárás során az „átminősítés" kérdése, azazhogy a közvetlen, parancsnoki felelősség helyett a bűnsegédi bűnrészesség egy bizonyos formájára minősítsék át a vád tárgyává tett cselekményt. Erre az átminősítésre az ICC eljárási és bizonyítási szabályzatának 55. cikke lehetőséget ad, és a tárgyalókamara 2012-ben már jelezte az ezzel élés indokoltságát. Ebben a döntésében a feltételeket is rögzítette – tudniillik mindez úgy történjék, hogy a vádlott és a védelem jogai ne sérüljenek –, és ezek alátámasztásául több európai[33] és amerikaközi[34] ítéletre is hivatkozott ebben a döntésben.[35] (Ennek alapján a tár-

---

[31] *Imbrioscia v. Svájc*; *Schenk v. Svájc*; *John Murray v. Egyesült Királyság*; *Granger v. Egyesült Királyság*; *Magee v. Egyesült Királyság*; *Brennan v. Egyesült Királyság*; *Öcalan v. Törökország*; *Salduz v. Törökország*; *Yurttas v. Törökország.* ICC-01/04-01/07-717-tFRA, Décision relative à la confirmation des charges, 30 septembre 2008, § 93–96, p. 33–41.

[32] ICC-01/04-01/07-717-tFRA, Décision relative à la confirmation des charges, 30 septembre 2008, § 118, p. 41.

[33] *Dallos v. Magyarország*, *Sipavicius v. Litvánia*, *Vesque v. Franciaország*, *Pierre Bäckström és Mattias Andersson v. Svédország*, *Morel v. Franciaország*, *Castillo Algar v. Spanyolország*, *Fey v. Ausztria*, *Bulut v. Ausztria*, *Piersack v. Belgium*, *Kamasinski v. Ausztria*, *Pélissier és Sassi v. Franciaország.*

[34] *Barreto Leiva v. Venezuela*

[35] ICC-01/04-01/07-3319, Décision relative à la mise en oeuvre de la norme 55 du Règlement de la Cour etprononçant la disjonction des charges portées contre les accusés, 21 novembre 2012, § 22 (p. 15)

gyalókamara az átminősítést elvégezte és elmarasztaló ítéletet hozott,[36] és ezeket az eljárási lépéseket kifogásoló fellebbezést a fellebbviteli kamara elutasította, röviden utalva a strasbourgi joggyakorlat figyelembevételére.[37])

Eredendően Katanga bűnsegédeként, de egy másik, a mészárlásban szintén valóban részt vevő milícia parancsnokaként vádolta az ügyészség Mathieu Ngudjulo Chuit, és a tárgyalás-előkészítő kamara ezt jóváhagyta. A bizonyítási nehézségek azonban utóbb annyira markánsan jelentek meg, hogy a tárgyalókamara a bizonyíték hiányában való felmentés mellett döntött, amit a fellebbviteli kamara is jóváhagyott. Ngudjulo ezt követően előzetes letartóztatásának a scheveningeni börtönben eltöltött idejére tekintettel kártalanítási kérelmet nyújtott be az ICC ellen. A római statútum erre elvben lehetőséget ad *manifest miscarriage of justice* bírósági elkövetése esetén.[38] e fogalom tisztázása érdekében az eljáró kamara terjedelmes összehasonlító jogi áttekintést adott és ennek keretei között hivatkozott a fogalom strasbourgi használatára is.[39] Sem a két ügy egyesítését, sem a szétválasztást, sem az ártatlanság vélelme elvének

---

[36] ICC-01/04-01/07-3436 , Chambre de Première Instance II, Jugement rendu en application de l'article 74 du Statut: 7 mars 2014, p. 709.

[37] ICC-01/04-01/07-3363-tFRA, Arrêt relatif à l'appel interjeté par Germain Katanga contre la décision rendue par la Chambre de première instance II le 21 novembre 2012 intitulée „Décision relative à la mise en oeuvre de la norme 55 du Règlement de la Cour et prononçant la disjonction des charges portées contre les accusés", 27 mars 2013, §§ 93–94, pp. 93–94.

[38] Article 85: "Compensation to an arrested or convicted person
1. Anyone who has been the victim of unlawful arrest or detention shall have an enforceable right to compensation.
[…]
3. In exceptional circumstances, where the Court finds conclusive facts showing that there has been a grave and manifest miscarriage of justice, it may in its discretion award compensation, according to the criteria provided in the Rules of Procedure and Evidence, to a person who has been released from detention following a final decision of acquittal or a termination of the proceedings for that reason."
A Bárándy-javaslat fordításában:
„85. cikk: A letartóztatott vagy elítélt személy kárpótlása
1. Bárki, akit jogellenesen tartóztattak le, vagy tartottak fogva, peres úton érvényesíthető kárpótlásra jogosult.
[…]
3. Kivételes körülmények esetén, ha a Bíróság olyan meggyőző tényeket talál, amelyek azt bizonyítják, hogy súlyos és nyilvánvaló bírói tévedés történt, belátása szerint kárpótlást ítél meg az Eljárási és Bizonyítási Szabályokban meghatározott követelmények szerint annak a személynek, akit a jogerős felmentő ítéletet követően, vagy az eljárás emiatt való megszüntetése után szabadon bocsátottak."

[39] *Granger v. Egyesült Királyság.* ICC-01/04-02/12-301, Décision sur la „Requête en indemnisation en application des dispositions de l'article 85 (1) et (3) du Statut de Rome", 16 décembre 2015, § 43, p. 18.

bírói magyarázatát nem minősítette olyannak, hogy az *manifest miscarriage of justice* lehetne.

A *Bemba-ügyben* a vádlottat a közép-afrikai köztársaságbeli polgárháborúba beavatkozó kongói hadtest katonái által tömeges mértékben elkövetett nemi erőszak miatt a parancsnoki felelősség elve alapján helyezték vád alá és ítélték el. Az ügyben az ítélet érintette azt a védői kifogást, hogy úgymond sérült a vádlottnak az ellene emelt vádról történő tájékoztatáshoz való joga. A tárgyalókamara strasbourgi ítéletre is hivatkozott, amikor megállapította, hogy nem kifogásolható, ha nem szó szerint azonos a tájékoztatás az eljárás különböző szakaszaiban, amennyiben a vádlott így megérti, hogy mi az, amivel vádolják, és ennek megfelelően tudja védekezését megtervezni.[40] Az úgynevezett kumulatív bűncselekményeknek és *a ne bis in idem* szabálynak a védelem által állított ütközését azzal vetette el, hogy úgy a nemzetközi büntető törvényszékek, mint az EJEB gyakorlata szerint nem sérül az elv az azonos tényállási elemekre építkező vádemelés és elítélés esetében akkor, ha a különböző tényállások esetében legalább egy-egy tényállási elem különbözik.[41]

A *Bemba és társai* ügyben a fenti perrel összefüggésben, az ügyészség a tanúk megvesztegetése és megfenyegetése miatt külön is vádat emelt Bemba és egyes, a védői csapathoz kötődő munkatársai ellen. Az ügyben az előzetes letartóztatás elrendelésének és megszüntetésének feltételei kapcsán hivatkozott a tárgyalás-előkészítő kamara nevében eljáró egyesbíró döntését felülbíráló fellebbviteli kamara, amelyik hangsúlyozta a szabadságkorlátozás mellett és ellen szóló körülmények részletes vizsgálatának fontosságát és azt, hogy ennek a döntésben is egyértelműen meg kell jelennie.[42]

A *Mbarushimana-ügyben* a kongói Észak-Kivu és Dél-Kivu tartományokban zajló polgárháborúban a szomszédos ruandai népirtás hutu–tutszi szembenállása jelent meg, azonban a tárgyalás-előkészítő kamara nem tartotta

---

[40] EJEB-hivatkozás: *Pélissier et Sassi v. Franciaország*, *Mattoccia v. Olaszország*, *Giosakis v. Görögország* (no. 3.). ICC-01/05-01/08-3343 21-03-2016, Situation in the Central African Republic, in the case of the Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, §§ 31 et 33, pp. 23–24.

[41] EJEB-hivatkozás: *Zolotoukhin v. Oroszország.* ICC-01/05-01/08-3343 21-03-2016, Situation in the Central African Republic, in the case of the Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, § 747, p. 361.

[42] Az amerikaközi joggyakorlatból a *Luis Lizardo Cabrera v. Dominikai Köztársaság,* az európaiból a *Wemhoff v. Németország* és a *Chraidi v. Németország* ügyre hivatkozott. ICC-01/05-01/13-969, Situation in the Central African Republic, Judgment on the appeals against Pre-Trial Chamber II's decisions regarding interim release in relation to Aimé Kilolo Musamba, Jean-Jacques Mangenda, Fidèle Babala Wandu, and Narcisse Arido and order for reclassification, 29 May 2015, § 45, pp. 20–21.

elégségesnek a vádemeléshez az adott vezetővel szemben az ügyészség által benyújtott bizonyítékokat, és a vádemelést nem hagyta jóvá. Az ártatlanság vélelmére és az ügyészségen nyugvó bizonyítási teherre hivatkozó kamara általánosságban utalt az idevágó strasbourgi joggyakorlatra[43] és a konfliktusban való közvetlen és közvetett részvétel elkülönítésével összefüggésben hivatkozott az amerikaközi emberi joggyakorlatra.[44] A döntéssel szembeni ügyészségi fellebbezést elutasító fellebbviteli kamarai ítélet viszont már nem hivatkozott sem európai, sem amerikaközi joggyakorlatra.[45]

4. A hivatkozások stílusa és típusai

Az európai és az amerikaközi emberi jogi praxisra való utalások a logikailag lehetséges összes variációt kimerítik: vannak általános utalások az emberi jogi bíróságok gyakorlatára, vagy éppen hol csak az európaira, hol csak az amerikaközire, esetleg mindkettőre, de nem ritkán vannak konkrét hivatkozások is egyes ügyekre, hol csak a lábjegyzetekben, hol azonban a fő szövegben is. Vannak továbbá olyan ügyek is, ahol az ICC nem reagál ugyan nevesítve a vád vagy a védelem által felhívott idegen jogesetekre, azonban döntésének logikájában, érveiben mégis visszaköszönnek egy adott bírói döntés vagy éppen egy tartós joggyakorlat ismert tézisei.

Ugyanakkor az is tény, hogy a hivatkozott emberi jogi bírósági jogesetek ránézésre – érthetően – elenyésző számban vannak az ICC saját hivatkozott „precedenseihez" képest, és valószínűleg jelentősen kevesebb hivatkozásra lehet büszke a két emberi jogi bíróság, mint amennyit a nemzetközi büntető törvényszékek (ICTY, ICTR, STSL) gyűjtöttek be.

Mindazonáltal a hivatkozások tekintetében nem a statisztikai sorrendiség a mérvadó, hanem az ütőerő: e tekintetben a hosszabb időtáv áttekintése és a felhívott „precedensek" tartalmának részletes – a rövid tanulmány kereteibe

---

43 ICC-01/04-01/10-465-Red-tFRA, Procureur c. Callixte Mbarushimana, Décision relative à la confirmation des charges, 16 décembre 2011, § 40, p. 22.

44 Itt tulajdonképpen az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottságának egyik, a kolumbiai emberijogsértéseket vizsgáló jelentésének a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottság egyik humanitárius jogi kommentárjába bekerült részére történt hivatkozás. ICC-01/04-01/10-465-Red-tFRA, Procureur v. Callixte Mbarushimana, Décision relative à la confirmation des charges, 16 décembre 2011, § 148, p. 73.

45 ICC-01/04-01/10-514-tFRA, 30 mai 2012, Procureur v. Callixte Mbarushimana, Arrêt relatif à l'appel interjeté par le Procureur contre la Décision relative à la confirmation des charges rendue par la Chambre préliminaire I le 16 décembre 2011.

sajnos be nem férő – elemzése nélkül végleges megállapításokra aligha lehet jutni. Az azonban valószínűnek tűnik, hogy az átvételek sem ügydöntő jellegűek, sem feleslegesek nem voltak: alátámasztották a római statútum szövegéből, annak előkészítő anyagaiból és a többi kapcsolódó dokumentumból levonható következtetéseket, azokhoz egy szélesebb joggyakorlati háttér és egy-egy, a maga földrészén népszerű és elismert jogrendszer és annak tudományos világa által elemzett, kritikailag „hitelesített" gondolkodásmódot hívott segítségül. Arra is láthattunk viszont a fentiekben példát, hogy az ICC adott kamarája maga mutatott rá azokra a korlátokra, amelyek figyelembevétele elengedhetetlen ahhoz, hogy döntsön egy-egy tézis, *a fortiori* egy megközelítés átvételéről.

Azt a megállapítást tehát meg lehet kockáztatni, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság a más nemzetközi bíróságok joggyakorlatának figyelembevételétől nem zárkózik el, azokból pragmatikusan mer inspirálódni, megőrizve a saját manőverezési szabadságát. A nemzetközi bírósági kölcsönhatások, joggyakorlati interakciók itt is érzékelhetők, amelyeket a nemzetközi jogtudomány ezzel foglalkozó szerzői az emberi jogok mint az emberiség közös öröksége fogalmával is magyaráznak,[46] amit az alapokmányok szóhasználati hasonlósága is eleve szembeötlővé tett.

Vókó György professzor úr, e Liber Amicorum címzettje – aki annyira fontosnak tartotta és tartja a magyar büntetőjog és büntetés-végrehajtási jog összekapcsolódását az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatával és a Kínzás, embertelen és megalázó bánásmódok tilalmáról szóló egyezmény betartására felügyelő bizottság monitoringgyakorlatával[47] – az ICC joggyakorlatának

[46] Ld. ebben az értelemben Antonio Cassese: The influence of the European Court of Human Rights on international criminal tribunals – some methodological remarks. In: Morten Bergsmo (ed.): *Human Rights and Criminal Justice for the Downtrodden. Essays in Honour of Asbjörn Eide.* Leiden–Boston, Martinus Nijhoff, 2003. 19–52.; Olivier de Frouville: La Cour Pénale Internationale: une humanité souveraine? In: Claude Lanzmann (dir.): *Les Temps Modernes.* (septembre-octobre-novembre 2000) 261.; Martelly i. m. 81.; Emmanuel Decaux (Président du secrétariat international permanent du Forum mondial des droits de l'homme): Allocution au Forum de Nantes (28 juin–1er juillet 2010). In: Denis Badré: *Réaffirmer le caractère universel des droits de l'homme.* Commission des questions politiques et de la démocratie, Assemblée parlementaire du Conseil de l'Europe, Doc. 12826 | 13 février 2012, § 21.; Emmanuelle Jouannet: Actualité des questions d'indépendance et d'impartialité des juridictions internationales: La consolidation d'un tiers pouvoir international? In: Hélène Ruiz Fabri – Jean-Marc Sorel (sous la dir.): *Indépendance et impartialité des juges internationaux.* Paris, Pédone, 2010. 278.

[47] Ld. többek között Vókó György: *Új európai börtönszabályok és magyarázatuk*. Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2007.; valamint Vókó György: *Európai büntetés-végrehajtási jog.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2006. Lásd továbbá nézeteinek sommázatát nagydoktori

alakulásán biztos nem lepődött meg: a nemzetközi büntetőjog fejlődéséről felállított saját prognózisai[48] igazolódását is láthatja ebben…

értekezésében: VÓKÓ György: *Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*. MTA doktori értekezés, 2010., http://real-d.mtak.hu/387/4/dc_45_10_doktori_mu.pdf

[48] Vókó Györgynek a magyar büntetés-végrehajtási jogra vonatkozó tételei transzponálhatók az ICC joggyakorlatára, ideértve nemcsak büntetőeljárásra, de a scheveningeni börtönkomplexumnak az ICC által igazgatott és felügyelt szárnyára is: „A büntetés-végrehajtási tevékenység során az alkotmányos alapelveknek és jogoknak, a nemzetközi emberi jogi elvárásoknak, követelményeknek is érvényesülniük kell. […] A strasbourgi esetjog kétség kívül orientációs eszköz az emberi jogoknak a börtönökben való tiszteletben tartását vigyázó minden más szervezet, fórum számára." VÓKÓ (2010) i. m. 236. és 289.

A MAGYAR KATONAI JOGI ÉS HADIJOGI TÁRSASÁG BIENNÁLIS KONFERENCIÁI

Kovács Tamás

Vókó György professzor – volt ügyésztársam, ma igazgatóm, kedves barátom – hetvenedik születésnapján ezzel az írással szeretnék tisztelegni, egyúttal – volt katonai főügyészként – megköszönve, hogy mindig empatikus érdeklődéssel volt a katonai igazságszolgáltatás iránt, és pécsi egyetemi tanárként szorgalmazta, hogy ott lehetőség nyíljon a katonai büntetőjog oktatására, a közelmúltban pedig vállalkozott a Katonai Jogi és Hadijogi Szemle szerkesztőbizottsági tagságára. Mindezek bátorítottak arra, hogy talán jelentős tudományos értékkel bizonyára nem is bíró, de érdeklődésére remélhetően számítható írással járuljak hozzá köszöntéséhez.

Nagyon sikeres ügyészi, ügyészségi vezetői munkájához, kiemelkedő tudományos sikereihez szívből gratulálva kívánok hosszú, boldog életet!

2011. szeptember 8-án került sor a jubileumi, 10. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciára, s e tiszteletkötet megjelenésekor újabb – szomorú – évfordulóként beszélhetünk arról, hogy immár ötödik éve de facto megszűnt a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság igen sikeres biennále sorozata.

Indíttatva érzem magam arra, hogy egy szerény írásművel emlékezzem (és emlékeztessek) a Katonai Főügyészség kezdeményezésére és szervezésében indult, majd a később megalakult Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság rendezvényévé vált konferenciasorozat tudományos értékeire, a nemzetközi szakmai kapcsolatok alakításában elért eredményeire. Terjedelmi okokból természetesen nem tarthattam feladatomnak mindegyik konferenciánk részletes feldolgozását.[1]

[1] A részletes feldolgozás a Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elektronikus tudományos folyóirata egy későbbi számában jelenik meg.

Elöljáróban – bizonyára szokatlan módon, de az egyszerűség kedvéért – magamat idézném, hiszen egy régebbi dolgozatom[2] bevezetőjében vázoltam, milyen okok inspiráltak bennünket – katonai ügyészeket és hadbírákat – a katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok megszerzésére és a különböző országok katonai büntetőjogi rendelkezéseinek megismerésére.

> „Amint az szakmai körökben közismert, 1988-ban merült fel először Magyarországon a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének ötlete, ami aztán a megreformálás igényévé szelídült ugyan, de a politikai rendszerváltás idején ismét felerősödtek azok a vélemények, amelyek szerint tarthatatlan és nemzetközi egyezményeket is sért a katonai bíróságok mint különbíróságok fenntartása. Az ezzel kapcsolatos vitákban gyakran hangzottak el olyan kinyilatkoztatások, hogy a jogfejlődés iránya a katonai igazságszolgáltatás megszüntetését indokolja, hogy Európában ez már sehol sincs így, hogy ez szocialista hagyomány, sőt hogy a katonai bíráskodást a volt szocialista országok is felszámolják. […] Mindezek miatt fontos lett számunkra a külföldi megoldások megismerése, a mieinkkel való összevetése. Ismeretszerzésre irányuló törekvéseinknek egy tulajdonképpen véletlenszerű esemény adott lendületet. Ennek lényege: a politikai rendszerváltást követően először – mégpedig az ő kezdeményezésükre – az amerikai katonai jogászokkal kerültünk kontaktusba, s később kitüntetett szerepet kaptak és egyre szélesedtek az amerikai-magyar katonai jogi kapcsoltok, amelyek révén bekerültünk a nemzetközi katonai büntetőjogi tudományos életbe, és amelyek további nemzetközi kapcsolatokhoz is segítettek bennünket.”

1991-ben meghívást kaptunk az Amerikai Egyesült Államok Katonai Fellebbviteli Bírósága *(US Court of Military Appeal)* által akkor már évek óta rendezett katonai büntetőjogi konferenciára, s velünk bővítették az addig *G-Seven*nek (Egyesült Államok, Kanada, Tajvan, Anglia, Németország, Dánia, Izrael) hívott rendezvény résztvevőit.

---

[2] KOVÁCS Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok,* 35. 1998. 364–365.

Az 1991. és 1992. évi washingtoni konferenciákon való részvételünk – a NATO-ba készülődés jegyében is – hasznosnak és fontosnak bizonyult, de úgy éreztük, hogy itt jószerével csak az angolszász katonai büntetőjogi berendezkedésű országok (kivéve Dánia és Németország) megoldásait ismerhetjük meg, s úgy véltük, szükség lenne a különböző jogi hagyományokkal rendelkező, különböző társadalmi berendezkedésű, a hadsereg szerepét illetően különböző felfogású országok részvételével egy nekünk fontos, de mondhatnánk, hogy hiánypótló konferenciasorozatra, elsősorban azért, hogy a vázolt érdeklődésünket – a várható hazai jogalkotási és szervezési eseményekre is tekintettel – kielégíthessük.

Elképzelésünk szerencsésen találkozott a Kriminálexpo szervezői, az Ügyészek Országos Egyesülete vezetői ötletével, nevezetesen, hogy a magyar ügyészség akkor már hagyományos rendezvénye, a Kriminálexpo '93 munkájába kapcsolódjunk be, és kíséreljük meg egy katonai büntetőjogi szekció megszervezését.

Így tehát 1993. június 10–11-én a Katonai Főügyészség szervezésében és a HM támogatásával megtartottuk az 1. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciát, amelynek címe *A katonai jog és a katonai igazságszolgáltatás közös, illetve nemzeti sajátosságai, hagyományai* volt, s e konferencián tíz külföldi ország képviseltette magát (az úttörőknek járó tisztelet okán nevezzük is meg ezeket: Bulgária, Dánia, Görögország, Hollandia, Horvátország, Nagy-Britannia, Németország, Románia, Szlovénia és az Egyesült Államok).

A konferencia résztvevői – a magyar bevezető előadások után – tájékoztatást adtak hazai jogi megoldásaikról, az ezekben szerepet játszó történelmi, jogtörténeti és társadalmi okokról, valamint politikai megfontolásokról.

A történelmi eseményeknek és a politikai változásoknak a katonai igazságszolgáltatásra való hatását legérzékletesebben *Szlovénia* küldötte mutatta be, a hányatott sorsú *Horvátországot* képviselő helyettes államtitkár is az országát sújtó háborús eseményekkel összefüggő jogalkotásról beszélt.

A *német delegátus* előadásából kiderült, hogy Németországban a korábbi, évszázados gazdag hagyománnyal büszkélkedő katonai büntető igazságszolgáltatás viszonylagosan valóban visszaszorult, de kifejezetten a második világháború egyik sajátos következményeként, éppen ezért tehát nem a természetes jogfejlődés, hanem a politikai szükség diktálta a változást.

Mindettől függetlenül azonban működnek az úgynevezett csapatszolgálati bíróságok *(Truppendienstgerichte)* és a katonai fegyelmi ügyészségek *(Wehrdisziplinaranwaltschaft)* a különböző szintű katonai alakulatoknál,

amelyek – jóllehet fegyelmi jellegű, de súlyos – joghátrányok kiszabására jogosultak.

Nagy érdeklődést váltott ki a *hollandiai megoldás* ismertetése. A holland megoldás lényegében a „megszüntetve megtartás" jelzővel illethető, ugyanis a 19 körzeti bíróság közül csupán egyetlen, az arnhemi – s annak is csak az erre kijelölt tanácsa – jogosult a katonák bűnügyében való eljárásra, az öt fellebbviteli bíróság közül pedig a szintén Arnhemben működő Fellebbviteli Bíróság Katonai Tanácsa bírálja el az ilyen ügyekben bejelentett fellebbezéseket.

A *bolgár katonai főügyész* arról adott tájékoztatást, hogy egyes politikai erők ellenezték a katonai igazságszolgáltatás fennmaradását, de végül is e kérdésben alulmaradtak az alkotmányozási vitában.

Az *angol vendég* kifejtette, hogy a brit katonai igazságszolgáltatás az illetékes katonai parancsnok fegyelmi és büntetőhatalmának megnyilvánulása, amelyet azonban folyamatosan az igazságszolgáltatás függetlensége és pártatlansága különböző biztosítékaival ruháztak fel.

A *dán katonai főügyész helyettese* érdekes (nekünk felemásnak tűnő) szervezeti megoldásukat ismertette. Elmondta, hogy Dániában sajátos helyzet alakult ki: 1918 óta nincs az országnak katonai bírósága, azaz a katonák által elkövetett bűncselekmények esetén polgári bíróságok járnak el, de 1867 óta működik katonai ügyészség *(Forsvarets Auditørkorps),* amely viszont nem része a civil ügyészi szervezetnek, hanem a védelmi miniszternek van alárendelve.

Dániában nincs napirenden a katonai bíráskodás visszaállítása, annak ellenére, hogy sok gondot okoz, hogy a civil bíróságnak nincs katonai szakismerete, és nem ismerik a katonai szolgálati életkörülményeket sem. A tájékoztatásból megtudtuk, hogy mindez azért nem jelent mégsem igazán nagy gondot, mert a katonai parancsnokok jelentős hatalma és a katonai ügyészek kvázi bírói tevékenysége (megrovást, pénzbüntetést, és harminc napig terjedő szabadságvesztést alkalmazhatnak) lehetőséget ad arra, hogy az esetek nagy részében az ügyek megítélésében érvényesüljenek katonai szempontok is.

Romániában konferenciánk idején még kissé képlékeny volt a helyzet; erről számolt be a *román katonai főügyész helyettese,* aki megemlítette, hogy 1992 szeptemberében törvényt fogadtak el az igazságügyi rendszer újraszervezéséről, ennek végrehajtása keretében készült el a katonai igazságszolgáltatás szervezetével foglalkozó törvénytervezet, amelyről éppen tanácskozásunk idején kezdődött meg a romániai parlamenti vita.

A mindannyiunk számára sok újdonságot tartalmazó érdekes előadások és a kötetlen beszélgetések alapján megállapíthattuk, hogy nemcsak a volt szocialista országokban, de az úgynevezett nyugati világ országaiban is változott,

változik a hadseregek szerepe, rendeltetése, szervezete és ezzel kapcsolatban napirendre került a katonai igazságszolgáltatás helye, szerepe, és hatásköre is.

Fontos tapasztalat volt, hogy tévedés azt állítani, hogy a jogfejlődés a katonai igazságszolgáltatás megszüntetéséhez vezet, ilyen fejlődési tendencia nem volt kimutatható. Ezzel szemben azt láthattuk, hogy történelmi, politikai okok játszottak döntő szerepet abban, hogy bizonyos európai országokban nincs vagy nem a mi fogalmaink szerinti formában van katonai igazságszolgáltatás. Az is kitűnt, hogy ahol megszüntették a katonai bíráskodást, ott is felemás módon tették. Hiszen a megszüntetés háború idejére nem terjed ki, sehol sem történt meg a katonai bírósági szervezet teljes felszámolása, az úgynevezett „rendes" bíróságok a katonák büntetőügyeinek elbírálásánál kénytelenek olyan katonai sajátosságokat figyelembe venni, amelyek elkerülhetetlenné teszik szakosodásukat, s így szervezetük és eljárásuk bizonyos fokú katonai színezetet kap. Mindezek mellett a katonai bíróságok hiánya felveti annak veszélyét is, hogy a parancsnoki jogkör oly mértékben kiszélesedik, hogy annak gyakorlása már igazságszolgáltatási tevékenységnek felel meg.

Ahol a katonai igazságszolgáltatás működik, az annak fenntartása mellett szóló érvek lényegében két vonatkozásban fogalmazódtak meg: a szakismeret és a (fegyelem szempontjából olyan fontos) gyors eljárás tekintetében, s néhol harmadikként a katonai titokvédelmi szempontokat is felvetették.

Örömmel nyugtáztuk, hogy első kísérletünk végül is sikeresnek bizonyult, és elhatároztuk, hogy kétévente megrendezzük a konferenciát, s bíztunk abban, hogy az érdeklődés is növekedni fog.

A konferencia programfüzetében olvasható volt egy a résztvevőkhöz intézett levél, amelyben azt fogalmaztuk meg, hogy „reményeink szerint a rendezvénysorozat nemzetközi alkotóműhellyé alakulhat át, nemzetközi szakmai fórummá válhat".

Ezzel a reménnyel és hosszú távú céllal indultunk tehát, és a zárszóban optimizmusunkat az ismert kínai bölcs, Lao-ce mondásával támasztottuk alá, miszerint: „A leghosszabb út is az első lépéssel kezdődik."

Az első lépést ezután követte a második: 1995-ben a második konferencián, amelyet *A katonai igazságszolgáltatás szerepe a fegyveres erők rendje és a katonai fegyelem védelmében* címmel rendeztünk, tizenegy külföldi ország vett részt.

A *bevezető magyar előadások*ban elhangzott, hogy a hazai katonai igazságszolgáltatást támadó kritikák lényegében elültek, az önálló katonai bíróságok megszüntetése után kialakult problémák lényegében megoldódtak, elsősorban azzal, hogy a katonai ügyészség szervezeti önállósága megmaradt, és a megyei

bíróságok katonai tanácsai hatáskörének, azaz a katonai büntetőeljárás hatályának rendezése mindenki által elismert biztosítékot jelent arra, hogy a katonai igazságszolgáltatás szervei hatékonyan közreműködhetnek a fegyveres erők rendje és a katonai fegyelem védelmében.

A hazai megoldásról adott tájékoztatás után a kétoldalú kapcsolatok során szerzett információinkat is megoszthattuk a résztvevőkkel, ezek közül külön említést érdemel a svájci, a csehországi és az oroszországi helyzet bemutatása.

Svájcban 1991-ben történt kezdeményezés arra, hogy békeidőben ne működjön katonai igazságszolgáltatás, de a javaslat a szövetségi gyűlésben csak a bizottsági vita szintjére jutott el. A parlamenti bizottság ugyanis olyan álláspontra helyezkedett, hogy a katonai bíróság nem különbíróság – hiszen a szövetségi gyűlés által hozott és kihirdetett törvények alapján és szerint jár el –, hanem szakbíróság, és békében is indokolt, hogy ilyen ügyekben kellő szakismerettel, jártassággal felvértezett bírák ítélkezzenek.

Oroszországban a politikai átalakulás kezdetén – elsősorban a katonaanyák mozgalmából származó kezdeményezésre – voltak törekvések a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésére, de ezek nem igazán nyertek teret. Ebben jelentős szerepe volt annak is, hogy a katonai vezetés egyértelműen és következetesen igényelte a katonai igazságszolgáltatást, bebizonyítva azt, hogy a katonai bűnügyek megítélése speciális ismereteket, szakszerűséget, gyakorlatot és beleélést igényel.

A számunkra külön is figyelemre méltó országok közül a *Cseh Köztársaság* az, amelyben az 1993-ban elfogadott alkotmány értelmében 1994. január 1-jével megszűnt a katonai igazságszolgáltatás. Információnk szerint a változás nem volt sikeresnek tekinthető, és a cseh hadsereg fegyelmi helyzetéről 1995 elején készített jelentésben már kifogásként vetődött fel, hogy a polgári szervek eljárása gyakran elhúzódik, és ez károsan hat a fegyelemre. A katonai – és ügyészségi! – vezetők általunk is megismert megnyilatkozásai a legnagyobb hátrányt a katonai büntetőeljárásokban korábban biztosított szakszerűség és időszerűség elvesztésében látták.

A konferencián elhangzó előadások közül különösen az olasz, a thaiföldi és az izraeli küldött által elmondottak váltottak ki érdeklődést.

Mint megtudtuk, *Olaszországban* a katonai bíróságokat nem különbíróságoknak tartják, hiszen az alkotmány is „különleges bíróságok”-ként említi, azaz szakbíróságoknak tartja a közigazgatási és a számvevőszéki bíróságok mellett a katonai bíróságokat is. A katonai bíráskodás fenntartásának legfontosabb okaiként, a szakszerűség igénye mellett, elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy az Olaszországban igen lassú polgári bíráskodás nem szolgálná a hadsereg rend-

jének érdekeit, és a polgári bíróságok nehezen tudnának megfelelni a hadsereg egyre sokrétűbb nemzetközi tevékenysége során felmerülő követelményeknek.

Izraelben a brit szisztémát követő módon kialakult katonai igazságszolgáltatás működik, de a katonai bírósági és ügyészi szervezet nem része az állam bírósági és ügyészi szervezetének, hanem azoktól elkülönülve, a hadsereg vezérkari főnökének alárendelve működik, mert szakmai és politikai egyetértés van abban, hogy a háborús fenyegetettségben lévő ország hadseregének rendje és katonáinak fegyelme csak így biztosítható.

Thaiföldön a katonai bíráskodásnak kétszáz éves hagyománya van. Jelenlegi formájában 1950 óta működik, az igazságügyi kormányzattól függetlenül, a polgáritól elkülönülten, a honvédelmi tárca alá rendelten. Létjogosultságukat azzal indokolják: „kétség sem férhet hozzá, hogy a polgári bíróságokkal szemben a katonai bíróságok a hatékonyság és gyorsaság előnyeivel rendelkeznek".

A konferencián elhangzottak, illetve az írásban megküldött vélemények alapján kirajzolódott, hogy a katonai bíróságok létrehozását és működtetését az államok többsége békeidőben is elismeri és szükségesnek tartja. A fegyveres erők és egyes országokban a fegyveres testületek szolgálati rendjének és fegyelmének biztosítása ugyanis olyan bírósági és ügyészségi szervezetet is igényel, amely kellően ismeri és döntései során szakszerűen értékelni tudja a katonai szolgálati viszonyból eredő sajátosságokat, szervezetileg igazodik e fegyveres szervek tagozódásához, s azokkal megfelelő kapcsolatot tart. E követelményeknek csak katonailag képzett, a szolgálat belső rendjét, szellemét és szemléletét is jól ismerő bírákból és ügyészekből álló katonai igazságügyi szervek tudnak eleget tenni.

Mielőtt a következő, harmadik konferencia ismertetésére térnék, emlékeztetni kell egy azt megelőző jelentős eseményre: 1996-ban megalakult a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.

A társaság alapító tagjai – hadbírák, katonai ügyészek, a HM és a magyar honvédség jogászai – a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság (az ENSZ hivatalos tanácsadó testülete) céljaihoz hasonlóan – a katonai jog és a fegyveres összeütközések jogának tanulmányozását, a nemzeti jogrendszerek, illetve a nemzetközi egyezmények közötti összhang elősegítését, valamint a katonai életviszonyokat szabályozó jognak az emberi jogok egyetemes normáival való összehangolása előmozdítását tekintik a társaság feladatának.

A társaság megalakulása után a további konferenciákat a Katonai Főügyészség már nem egyedül, hanem a társasággal együtt rendezte.

Visszatérve tehát a konferenciákhoz: a harmadikra *A katonák egymás közötti magatartásának büntetőjogi vonatkozásai* címmel – immár tizenöt ország részvételével – 1997 júniusában került sor.

E konferencián elsősorban az alárendeltek fizikai vagy lelki gyötrését, az emberi méltóságukat sértő bánásmód okait, a megelőzés lehetőségeit vizsgáltuk, és összehasonlítottuk büntetőjogi eszközeinket is.

A probléma nagyon is összetett: kriminológiai, szociológiai, orvosi, pszichológiai és sokoldalú jogi (alkotmányjogi, katonai igazgatási jogi és büntetőjogi) megközelítést igényelt, és valóban indokoltnak látszott a nemzetközi tapasztalatcsere is.

A magyar részről elhangzó vitaindító előadást *Mezei László ezredes,* a Katonai Főügyészség főosztályvezető-helyettese tartotta *A katonák egymás közötti magatartásának büntetőjogi vonatkozásai* címmel. Történelmi visszatekintés és aktuális statisztikai adatok ismertetése után azt a megállapítást tette, hogy az elkövetési magatartások lényegében három csoportra oszthatók. Az egyikbe az úgynevezett beavatási, felavatási cselekmények tartoznak, a másikba a törvénytelen fegyelmezés sorolható, végül a harmadik csoportba a motiválatlan gyötrési cselekmények tartoznak.

Részletesen kitért az ilyen cselekmények büntetőjogi megítélésének anomáliáira. Az úgynevezett öreg katona ugyanis nem feljebbvaló, nem elöljáró, ezért az elöljárói bűncselekményeknek nem lehet alanya. A probléma megoldását a Legfelsőbb Bíróság jogértelmezése jelentette, a legfőbb bírói fórum ugyanis arra a következtetésre jutott, hogy az „öreg katonák" gyötréses cselekményei katonai bűncselekményként, mégpedig szolgálati visszaélésnek minősülnek. Az előadó hangoztatta, hogy a kétségkívül célszerű jogértelmezés jogelméleti szempontból aggályos, és szükségesnek tartotta – de lege ferenda – egy *sui generis* katonai bűncselekmény törvénybe iktatását, az alárendelt megsértése bűncselekményének mintájára összefoglalt bűncselekményként.

A vitaindító előadás valóban élénk és színvonalas disputát generált.

Az *angol főhadbíró* leszögezte, hogy az angol katonai büntetőjogban érvényesül az a követelmény, hogy a bántalmazókat vagy a túlzó beavatási ceremóniák résztvevőit büntetőjogilag felelősségre kell vonni.

A *dán katonai főügyész helyettese* elmondta, hogy 1996-ban a vezérkari főnök megtiltotta az olyan rendezvényeket, amelyek egyrészt hierarchiát létesítettek az egyenrangú állomány tagjai között, másrészt olyan rituálét jelentettek, amelyek során megalázó, sértő módon bántak a fiatal katonákkal. Ennek az utasításnak a megszegése katonai bűncselekmény, mind a résztvevők, mind azon parancsnokok részéről, akik az ilyen rituálékat engedélyezték.

A *holland résztvevő* problémaként jelezte, hogy egyes parancsnokok igyekeznek eltussolni az efféle ügyeket, azokat pajkosságnak minősítik, de a felsőbb katonai vezetés és a katonai igazságszolgáltatás szervei fellépnek ez ellen, és nem értenek egyet a „ne teregessük ki a szennyest" szemlélettel.

A *görög küldött* elmondta, a parancsnokok kötelesek ellenőrizni, hogy a korábban bevonult katonák miként viselkednek az újoncokkal, és nem tűrhetnek meg semmiféle megkülönböztetést a korábban és újonnan bevonuló katonák között. Kifejezetten tiltják, hogy az újoncok kiképzését úgynevezett öreg katonák végezzék, az úgynevezett rituális beavatási ceremóniák pedig kihalóban vannak.

A *Németországi Szövetségi Főállamügyészség képviselője* hangsúlyozta, hogy különösen az általános hadkötelezettség rendszerén alapuló hadseregekben fontos a fiatalabb katonákkal vagy az alárendeltekkel való megalázó bánásmód fegyelmi vagy büntetőjogi kezelése.

Az *amerikai hadsereg hadbírói szolgálatának (US ARMY JAG) képviselője* arra figyelmeztetett, hogy tévedés azt hinni, az ilyen cselekmények, szokások kihalnak a hadkötelezettség megszüntetésével a hivatásos és szerződéses állomány körében.

A *szlovák katonai főügyész* elmondta, abban bíznak, hogy a szlovák hadsereg hivatásos jellegének erősítésével csökkenni fog az ilyen megnyilvánulások száma.

Az *olasz katonai főügyész* is hangsúlyozta, a katonai fegyelem egyik alapkérdése, hogy a katonatársadalomban miként alakul az öreg katonák és a fiatal sorkatonák viszonya, milyen együttélés alakul ki ebben a „zártságban", miért és kik lesznek áldozatai és szenvedő alanyai ennek az összezártságnak.

A *spanyol katonai főügyész* arról tájékoztatott, hogy joggyakorlatuk szerint nem szolgáltathat alapot a felelősségre vonás alóli felmentéshez a cselekmény sértettjének vagy áldozatának beleegyezése, mert nemcsak az ő emberi jogairól, fizikai sérthetetlenségéről és emberi méltóságáról van szó, hanem ugyanígy a kiemelkedően fontos katonai fegyelemről, amelynek védelmével kapcsolatban nem rendelkezhet a sértett. Elmondta, hogy náluk is tisztázandó jogi kérdés az azonos rendfokozatú katonák közötti durvaság kérdése; jelenleg folyik a katonai büntető törvénykönyv módosítása, és új büntetőrendelkezés bevezetését tervezik azokra az esetekre, amikor a megalázó bűncselekmény – amelynek során csorbul az emberi méltóság – azonos rendfokozatú katonák között zajlik.

Székely György ezredes, a Budapesti Katonai Ügyészség vezetője utolsó hozzászólóként mintegy összegezte a konferencián elhangzottak tanulságait. Hangsúlyozta, hogy egyöntetűség volt a részt vevő országokat illetően abban,

hogy ilyen vagy olyan módszerrel, de igyekeznek megállapítani a törvényes fegyelmezés és a törvénytelen, visszaélés jellegű fellépés közötti határt. Kiemelte, hogy a legtöbb hozzászólásból érezhetően szinte mindegyik országban igen jelentős lehet e körben a latencia.

Konferenciánk aktív vitában, alapos előadásokkal jól körbejárta a napirendre tűzött témát. Megállapíthattuk, hogy a konferencia résztvevői között egyetértés van abban, hogy az alávetett katonák sérelmére elkövetett bűncselekmények következetes üldözése szükséges, hallhattunk példás és következetesen szigorú büntetési gyakorlatról, értesülhettünk az ilyen bűncselekmények elkövetési magatartásainak széles skálájáról, megismerhettük egymás jogi megoldásait és aktuális jogalkotási törekvéseit, adtunk egymásnak feltétlenül továbbgondolkodásra inspiráló, esetleg megvalósítható ötleteket.

Kézenfekvő, hogy a katonai büntetőjogászok szemléletének középpontjában a katonai fegyelem megvédésének és az ellene vétők megbüntetésének igénye áll, de sajnálatosan és gyakran méltatlanul háttérbe szorul a sértettek, az áldozatok jogainak védelme. A tárgyalt kérdéskörhöz kapcsolódó témát javasoltunk tehát a következő konferencia napirendjére. *A bűncselekmények, illetve a katonai szolgálat során bekövetkezett más rendkívüli események sértetteinek és áldozatainak védelme, jogaik érvényesítésének elősegítése a katonai büntetőeljárásban, illetve a honvédelmi igazgatási eljárásokban* cím lehetőséget kínál a kérdéskör teljes komplexitásában való megtárgyalására.

Az ilyen célkitűzéssel 1999 júniusában rendezett negyedik konferenciánkon már huszonöt ország vett részt (ez alkalommal először mind az öt lakott földrészről!).

Nagyon szerencsés volt, hogy a plenáris ülés előadóinak nyerhettük meg a téma olyan kiváló ismerőit, mint Korinek László akadémikus, Fehér Lenke egyetemi tanár és Polt Péter helyettes ombudsman.

A viktimológia útja az áldozatvédelemig című nagy ívű előadásában *Korinek professzor* történelmi áttekintést adott a kriminológiai gondolkodás fejlődéséről, amelynek során „a kriminológiai gondolkodás az elvetemült tettestől megérkezett a szánni való sértettig". Előadásában részletesen ismertette az 1995-ös Lisszaboni Fórumon az áldozatok védelme érdekében elfogadott ajánlásokat. Ebből kiemelte a sértett információszerzési, tájékozódási jogának fontosságát, a sértett információnyújtási jogának biztosítását: hogy lehetőséget kapjon véleményének kifejtésére; a jogi tanácsadás biztosításának kérdéseire, a sértett személyi védelmének problémáira, és a kártérítési lehetőségek minél szélesebb körű biztosítására.

Fehér Lenke egyetemi tanár, kriminológus rámutatott arra, hogy bizonyos közösségekben erősödik a kiszolgáltatottság, az alárendeltség, csökken a kontroll, sérülhet az egyén önrendelkezési joga, autonómiája, emberi méltósága, sőt élete és testi épsége is. E jogok sérelme a közösség zártságának és a közösségen belül uralkodó normáknak a függvényében különböző lehet. Ezért az áldozattá válás megelőzése szempontjából rendkívül fontos a társadalom zárt közösségeinek ellenőrzése. A zárt közösségek kapcsán külön, hangsúlyosan szólt a katonai szervezetekről mint speciális, szigorú szabályokat követő, hierarchikus függelmi rendszerben működő szervezetekről, amelyeknek tagjai korábbi, civil életvezetésüktől és szokásaiktól jelentősen eltérő közösségi élet részeseivé válnak.

Polt Péter, az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese nyomatékkal hangsúlyozta az általános értelemben vett tisztességes eljáráshoz való jogot, amely túlmutat az eljárási szabályok szigorú betartásán, mert a jogállamiság alkotmányos elvéből fakadó jogbiztonság követelményének is meg kell felelnie. Hangsúlyozta végül az ilyen ügyekkel kapcsolatos eljárásoknál a panaszhoz való jog, a jogorvoslathoz való jog érvényesülésének fontosságát.

Az elméleti megalapozás után következő magyar előadás *A bűncselekmények sértetteinek eljárásjogi pozíciója és jogaik védelme a magyar katonai büntetőeljárásban* címen hangzott el.

A magyar büntetőeljárás vonatkozó részeinek a történeti változásokkal együtt való bemutatása után az előadó kiemelte, hogy Magyarországon, ahol a hadsereg tényleges katonai állományába – akkor még – hadkötelezettség alapján sorkatonai szolgálatot teljesítők is tartoztak, a honvédelemről szóló törvény a katona alapvető jogai között sorolta fel, hogy a katona jogosult „jogainak és méltányos érdekeinek védelmére". Külön említette, hogy a szolgálati szabályzat alapján jogainak védelme érdekében a katona a katonai szolgálati út betartása nélkül fordulhat beadvánnyal a miniszterhez, az országgyűlési biztoshoz, illetve a katonai ügyészséghez.

Itt volt szükséges megemlíteni azt is, hogy a magyar büntető törvénykönyv „elöljárói hatalommal visszaélés" miatt büntetni rendeli azt a katonát, aki elöljárói hatalmával visszaélve alárendeltjét panaszjogának gyakorlásában korlátozza, illetve „elöljárói intézkedés elmulasztása" miatt azt is büntetéssel fenyegeti, aki elöljárói kötelességét megszegve az alárendelt bűncselekménye miatti felelősségre vonásra a szükséges intézkedést elmulasztja.

Nagy érdeklődést váltott ki a Be. katonai büntetőeljárásról szóló fejezetében szereplő azon rendelkezés, hogy „A sorkatonai szolgálatot teljesítő tanú külö-

nösen indokolt esetben kérheti más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését".

A tudományos alapvetések és a bevezető előadás után élénk érdeklődés mutatkozott, a vitában tizenhárom hozzászólás hangzott el. Teljes egyetértés volt abban, hogy a katonai bűncselekmények és a katonai rendkívüli események áldozatai vagy sértettjei fokozott figyelmet és védelmet igényelhetnek, jogaik biztosítása a katonai büntetőeljárásban és a katonai igazgatásban tevékenykedőknek elemi kötelessége, a bekövetkezett károsító, sértő eseményekkel kapcsolatban elengedhetetlen a törvényes eljárások lefolytatása.

Abban is egyetértés mutatkozott, hogy igen nagy a jogalkalmazók felelőssége abból a szempontból, miként élnek diszkrecionális lehetőségeikkel, el tudják-e kerülni azt, hogy a bűncselekmény sértettje a jogi eljárás sértettje is legyen, s különös felelősséget jelent ez a katonai büntetőeljárásban, az állampolgári jogaikban, mozgásszabadságukban korlátozott és sok más szempontból is sajátos, esetenként hátrányos helyzetben lévő katona sértettek esetében.

A konferencia befejezése előtt döntöttünk a következő konferencia témájáról. Úgy gondoltuk, hogy a demokratikus jogokért küzdők segítségére siető, az ENSZ-akciókban, a PfP- és hasonló konfliktuskezelő nemzetközi tevékenységben részt vevő katonákra vonatkozó speciális jogi normák (nemzetközi jogi, büntetőjogi, büntetőeljárás-jogi szabályok) alkalmazásának tapasztalatai megértek egy alapos tárgyalásra.

Az 5. Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciát 2001-ben rendeztük, *Az ENSZ akciókban és más konfliktuskezelő nemzetközi tevékenységben részt vevő katonákra vonatkozó speciális jogi normák alkalmazásának tapasztalatai* címmel. Ezen a konferencián huszonhárom ország képviseltette magát, további tizennégy állam vezető katonai jogászai pedig levélben üdvözölték a konferenciát és fejezték ki érdeklődésüket a tárgyalt téma iránt.

A *Magyar Honvédség parancsnoka, Fodor vezérezredes* szólt arról, hogy a magyar honvédség több külföldi misszióban vállal szerepet, érzékelik, hogy a többnemzetiségű erők közötti együttműködésben, de a fogadó ország polgáraival vagy hatóságaival való kapcsolatokban is adódnak napi nehézségek, amelyek általában a megfelelő ismeretek hiánya miatt nem oldódnak meg gyorsan.

Az *Igazságügyi Minisztérium kabinetfőnöke* a békefenntartó tevékenységben egyre fokozódó magyar részvétel által megkívánt jogalkotási eseményekről tájékoztatott.

A magyar honvédség szerepvállalása a béketeremtő, békefenntartó tevékenységben című előadásával *Bali József honvédelmi minisztériumi közigazgatási helyettes államtitkár* áttekintést adott a magyar honvédség, illetve jogelődje

részvételéről a modern béketámogató műveletekben és a nemzetközi katonai missziókban. A helyettes államtitkár előadásában tájékoztatást kaptunk a közös katonai szervezetekben (többnemzetiségű kötelékekben) való magyar részvételről, továbbá a magyar részvétel jogi szabályozóiról.

Utóbbiakról *A békefenntartó tevékenység nemzetközi jogi hátterének megítélése a XXI. században* című előadásában részletesebben szólt *Gerelyes István külügyminisztériumi főosztályvezető.*

Ezek után két fő kérdéskör bevezető előadásaira került sor: *A katonai jogi együttműködés nemzetközi jogi alapjai* címmel *Mátyus ezredes, a HM nemzetközi jogi irodájának vezetője,* majd *Venczl alezredes katonai főügyészségi ügyész A nemzetközi katonai büntetőjogi együttműködés gyakorlati problémái* címmel tartott előadást.

Mátyus ezredes előadása elsősorban azt a kérdést exponálta, hogy milyen lehetőségek vannak a külföldi missziókban elkövetett bűncselekmények helyszíni kivizsgálására, ennek kapcsán felvetette a kontingensparancsnokok nyomozati jogosultságának hiányát, fegyelmi joghatóságának korlátozottságát, a katonai ügyészi eljárás nehézségeit. Szólt azonban arról is, hogy folyamatban van több szabályváltoztatási előkészület.

Venczl alezredes előadásának középpontjában az a kérdés állt, hogy milyen eljárási szabályok megtartásával lehet hazai bíróság előtt felhasználható a külföldön beszerzett bizonyíték, milyen szerepe lehet a többnemzetiségű erőknél a katonai rendőrségnek, milyen lehetőségek vannak az együttműködő országok, illetve a fogadó országok hatóságai közötti jogsegélyre.

Az élénk vitában mindenki egyetértett azzal, hogy a nemzetközi konfliktuskezelő tevékenységben részt vevő katonák fegyelmi vétségei elbírálásának kizárólag a nemzeti parancsnok hatáskörében kell maradnia, ugyanígy nemzeti hatáskörben kell maradniuk a más nemzet katonáját nem érintő bűncselekményeknek, a több nemzet katonái által együtt elkövetett bűncselekményeknél viszont az együttes kivizsgálás (nyomozás) indokolt, erre vonatkozó megegyezés, megállapodás vagy a megelőzés alapján.

Az *olasz katonai főügyész* állást foglalt abban, hogy a közös katonai feladatok esetére a büntetőjogi rendelkezések egységesítésére lenne szükség. Ezzel a többség egyetértett, *az angol főhadbíró* pedig egyenesen követelményként fogalmazta meg az egységes büntetőkódex megalkotását.

Többen hangoztatták, hogy a külföldön elkövetett bűncselekmények kivizsgálásánál sem szorulhat háttérbe az állampolgári jogok védelme, így a büntetőeljárásban való védekezés lehetőségének biztosítása sem, de mindenki tisztában volt ennek nehézségeivel.

A megbeszélések eredményeként a konferencia részvevői – a dán és a holland küldött tartózkodása mellett – *ajánlást*[3] fogadtak el, amelyben nemzeti hatóságaik figyelmét hívják fel a szóban forgó tevékenységet, együttműködést zavaró nehézségekre, illetve javaslatokat tesznek azok megoldására. Ennek első pontja szerint a békefenntartó katonai műveletek tervezése során a küldő államok katonai büntető- és fegyelmi jogi rendelkezéseit előzetesen egyeztetni szükséges.

A 2003. június 14. és 18. között tartott hatodik konferenciánk témája – *A katonai parancsnok szerepe a katona által elkövetett bűncselekmény miatti eljárásban* – is nagy érdeklődést váltott ki, hiszen huszonhét országból érkező vezető katonai jogászok vitatták meg a téma kapcsán felvetődő kérdéseket.

E téma sokoldalú megtárgyalásakor azt kívántuk tisztázni, hogy a különböző országokban érvényesül-e még az az elv, hogy „az büntet, aki parancsol", illetve miként érvényesül az az elv, hogy a bűncselekményt bíróságnak kell megítélnie. Választ kerestünk arra, hogy a parancsnoknak lehet-e befolyása arra, hogy indulhat-e büntetőeljárás; lehet-e szerepe (közvetlenül vagy valamely katonai szervezet, például katonai rendőrség révén) a nyomozásban; lehet-e beleszólása a vádemelésbe; gyakorolhatja-e a bíróság összehívásának jogát; hatalmába tartozhat-e a bíróság ítéletének megerősítése; van-e szerepe a büntetés végrehajtásában.

Azt is áttekintettük, hogy a különböző országokban a katonák bűncselekményeit illetően van-e lehetősége a diverziónak, a bűncselekménynek a bírói útról való elterelésének, a katonai bűncselekmény fegyelmi úton való vagy ügyészi elbírálásának.

Igazán érdekes és hasznos volt összevetni az angolszász jog, az európai kontinentális jog (ezen belül az egymástól jórészt megkülönböztethető kelet-európai, skandináv, francia vagy német gyökerű jog) megoldásait a parancsnoki rendelkezési jog és a büntetőhatalom kérdéseiben.

A konferencia nyitó előadásában *Pap János ezredes, a Szegedi Katonai Ügyészség vezetője* adott részletes tájékoztatást a magyarországi jogi megoldásokról, illetve azok jogtörténeti előzményeiről. Áttekintette az úgynevezett parancsnoki kívánat jogszabályi rendezését, a bűncselekmények fegyelmi úton való elbírálása jogszabályi lehetőségeinek változásait, a parancsnoki nyomozás és annak katonai ügyészi felügyelete szabályait, és a katonai büntetés-végrehajtásra vonatkozó rendelkezéseket. Mondandóját azzal összegezte, hogy Magyarországon a katonák által elkövetett minden bűncselekményt bíróság-

[3] *Az 5. Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Katonai Konferencia Ajánlásai.* Kriminálexpo, 2001, 99–100.

nak kell megítélnie, ez alól egyetlen kivétel lehetséges, ha a katonai ügyész megrovást alkalmaz, mert a bűncselekmény társadalomra veszélyességét olyan csekély fokúnak ítéli, hogy a törvény szerinti legenyhébb büntetés kiszabását is szükségtelennek tartja. A katonai parancsnoknak tehát az idő szerint nem volt befolyása az eljárások megindítására, és nem szólhatott bele az ügy érdemi elbírálásába (vádemelésbe vagy eljárás megszüntetésébe), a bírósági eljárás minden részéből ki volt zárva, fegyelmi hatáskörében bűncselekményt nem bírálhatott el, azaz semmilyen érdemi feladata nem volt – a katonai vétségek miatt ügyészi felügyelettel végzett nyomozáson kívül – a katonák által elkövetett bűncselekmények miatti eljárásban. Jelezte azonban, hogy a nagyon közeli jövőben új büntetőeljárási törvény lép hatályba, amely már lehetőséget ad a katonai vétségnek parancsnoki fenyítő jogkörben való elbírálására, de kizárólag csak katonai ügyész döntése alapján. A parancsnok által hozott fegyelmi határozatok ellen benyújtott panaszokat pedig a bíróság katonai tanácsai fogják elbírálni.

A résztvevők mindegyikének érdeklődését felkeltette a várható magyar megoldás, ugyanis más-más megközelítésből szinte mindenhol kívánatosnak tartanák a parancsnoki szerep megváltoztatását. Egyébként az angolszász országokon kívül *Dániában* a legjelentősebb a katonai parancsnok szerepe. Ezen kívül *Görögországban* és *Törökországban* van hasonlóan jelentős hatalma a bűnügyeket illetően a katonai parancsnoknak.

A másik véglet *Olaszország,* ahol a katonai parancsnoknak semmilyen szerepet nem adtak a katonák bűncselekményének elbírálásában; illetve *Svájc,* ahol a katonai parancsnokoknak nincs felhatalmazásuk bűnügyek elbírálására. A volt szocialista országokból érkezett küldöttek is arról számoltak be, hogy mindenütt megszüntették a parancsnoki kívánatot mint a katonai bűncselekmény miatti büntetőeljárás feltételét.

Konferenciánk rendszeres vendége, *Rant brit főhadbíró,* betegsége miatt nem tudott jelen lenni, de tájékoztatásul elküldte *A Findley-ügy hatása a brit katonai jogra* című előadását. Ebből kiderült, hogy a brit katonai büntető igazságszolgáltatás az illetékes katonai parancsnok fegyelmi és büntetőhatalmára épült, és ez azt jelentette, hogy a kisebb súlyú katonai és köztörvényi bűncselekmények ezredparancsnoki hatáskörben, fegyelmi úton is elbírálhatók voltak, de a parancsnok ilyen esetekben is dönthetett a katonai bíróság összehívásáról. Ez a parancsnoki hatáskör *(convening authorithy,* azaz összehívó hatáskör) meglehetősen bonyolult, de igen jelentős jogosultságokkal járó intézmény volt. Magában foglalta a bírák kijelölésének, a védő kijelölésének, a vád tartalmi megváltoztatásának, valamint a bírói ítélet jóváhagyásának és a büntetés végrehajtása felügyeletének jogát. A főhadbíró mindezt a hagyomá-

nyos jogi konstrukciót már 1991-ben, a hivatalának elfoglalásakor a védelmi minisztériumhoz intézett memorandumában kifogásolta, és javasolta, hogy az összehívó hatáskört gyakorló elöljárónak a továbbiakban ne legyen joga a bírák kijelölésére és a vád bármely tartalma megváltoztatására. Ez az elképzelés jelentős ellenállásba ütközött a katonai vezetők körében, akik a hadbíróságot a parancsnoki hatalom meghosszabbított karjának tekintették. Végül a törvényhozás 1997-ben akceptálta a felvetéseket, és megszüntette a katonai parancsnok hadbíróságot összehívó jogkörét.

Az *Amerikai Egyesült Államokban* a katonai bíróságokra vonatkozó elnöki rendelet *(Manual for Courts-Martial)* lehetőséget ad a parancsnoknak arra, hogy bármely katonai bűncselekményt elbíráljon, ha a fegyelem fenntartása érdekében ez az eljárás szükséges és elégséges. Ugyanakkor ha a parancsnok e jogával nem él, és átadja az ügyet a katonai igazságszolgáltatásnak, az ügy végkimenetelére már semmilyen ráhatása nem lehet.

Széles skáláját ismerhettük meg a katonák bűncselekményei nyomozására feljogosított szerveknek. Így például *Görögországban* a laktanyán kívüli bűncselekmény miatti nyomozás a katonai rendőrség feladata, *Hollandiában* a királyi katonai csendőrség nyomozza a katona bűncselekményeit, a nyomozást pedig a katonai tanács melletti ügyész felügyeli. *Dániában* a katonai ügyészek (auditorok) mellett a rendőrségnél kiképzett auditori megbízottak (nyomozók) teljesítenek szolgálatot, és ők folytatják le a nyomozásokat, *Franciaországban* a katonák bűnügyeiben a katonai csendőrség nyomoz, az ilyen ügyekre kijelölt vizsgáló ügyész felügyeletével.

A vádemelés kérdésében mindenütt kizárólag katonai ügyész dönt, és természetesen mindenütt a katonai ügyész – illetve *Hollandiában* és *Franciaországban* az erre kijelölt ügyészségeken szolgálatot teljesítő erre szakosodott ügyész – képviseli a vádat. Sehol nem érvényesül az a tilalom, hogy az ügyben nyomozó vagy nyomozást felügyelő ügyész ne képviseljen vádat.

Egyetértés volt a vitában megszólalók között abban, hogy a katonai igazságszolgáltatásnak lehetőleg minél kevésbé szabad eltérnie a „rendes" igazságszolgáltatás elveitől, de többen hangsúlyozták, a katonák büntetőjogi többletfelelőssége, a megsértett katonai rend és fegyelem mielőbbi hatékony helyreállításának érdeke indokolhatja, hogy a parancsnoknak bizonyos jogai legyenek a katonai bűncselekmények miatti eljárásban, de végső soron ne legyen kizárva az ügy bírói megítélésének lehetősége; azaz semmiképpen sem érvényesülhet jogállamban az az elv, hogy „aki parancsnok, az büntet".

A hozzászólásokból érzékelni lehetett azonban azt is, hogy a különböző jogi berendezkedésű országok keresik a lehetőségét annak, hogy a kisebb súlyú

katonai bűncselekmények miatt vagy egyáltalán ne induljon, vagy bíróságon ne folytatódjon büntetőeljárás. A már említett dán megoldás mellett megtudtuk, hogy *Hollandiában* és *Lengyelországban* is van mód a parancsnoki fegyelmi hatáskörbe utalásra, *Belgiumban* egy úgynevezett ügyészi alku teszi lehetővé, hogy ne kerüljön sor vádemelésre, *Svájcban* a katonai ügyésznek van lehetősége arra, hogy katonai ügyészi véghatározatban *(Strafmandat)* a katonai ügyész pénzbírságot, illetve egy hónapig tartó elzárást alkalmazzon, ugyanígy *Romániában* is lehetőség van arra, hogy a katonai ügyész pénzbírság kiszabásával befejezze az eljárást, és a legtöbb országban mód van ügyészi megrovás alkalmazására is.

Az Egyesült Államokban (ahonnan egyébként a büntetőjogi beavatkozás köre szűkítésének, a diverziónak a mozgalma indult) a mi hagyományos jogállami felfogásunktól idegen – és nem elterelés, hanem elvonás jellegű – megoldások érvényesülnek, mégpedig bírói kontroll nélkül. Európában viszont – ahol folyik valamiféle elterelés – biztosított a terhelt panasza esetén a bírói eljárás.

2005 szeptemberében került sor huszonhét ország részvételével *A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi és büntetőjogi kódex megteremtésének realitása és a tartalmára, rendelkezéseire vonatkozó elképzelések* című hetedik konferenciára.

A témaválasztás részbeni oka volt a 2001-es ajánlás eredménytelensége is.

A vitaindító előadást *Mátyus ezredes, a HM Jogi és Információvédelmi Főosztályának vezetője* tartotta. Bevezetőjében emlékeztetett arra, hogy egy közös katonai fegyelmi és büntetőjogi kódex megalkotása kapcsán elsősorban a nemzeti szuverenitás kérdése vetődik fel, hiszen arról az államok nem szívesen mondanak le. Mégis úgy vélte, hogy az elmúlt évtizedekben az államok, és főként az európai államok nemzetközi szerződéses gyakorlata több példát is felmutat a nemzeti szuverenitás ésszerű korlátozására, illetve átengedésére.

Kézenfekvőnek vélte megkísérelni a nemzeti jogok harmonizálását, de ennek nehézségei miatt az egyedüli valós megoldást a potenciális küldő államok közötti nemzetközi megállapodásban látta. Rámutatott arra, hogyha ilyen megállapodást nem is lehet globális szinten kötni, vannak olyan régiók, amelyekben az országok jogfejlődése, jogi berendezkedése hasonló, ezért ezek egy közös megoldás érdekében feltehetően inkább hajlandók a szuverenitásuk részbeni feladására.

A XXI. századi válságkezelés hatékonyabb, új formái közepette az integráció előrehaladottabb volta miatt reális esélyt látott a nemzetközi parancsnok fegyelmi jogköre létrehozására, végső soron a válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi és büntetőjogi kódex elfogadására.

A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös kódex megteremtésének nemzeti jogi kérdéseiről tartott előadásában *dr. Soós László hadbíró alezredes,* az IM Büntetőjogi és Kodifikációs Főosztályának vezetője kifejtette, hogy a nemzetközi hadijog és a nemzetközi humanitárius jog évtizedek óta bekövetkezett fejlődése alapot adhat a reménykedésre, és kiindulási pontként a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumát említette, amelynek elfogadottsága az államok közösségében nem egyértelmű és kifejezett ugyan, de mégis olyan dokumentum, amely nemzetközi fejlődés irányát jelzi, és mintát ad az egyes államok törvényhozói számára is: rögzíti a büntető igazságszolgáltatás nemzetközileg elfogadott mércéit. A kódex tervével kapcsolatban alkotmányos megfontolásokról is szólt, így kiemelte, hogy a szolgálati törvény rögzíti, hogy a honvédség tényleges állományú tagja külföldön is a magyar fegyelmi jog hatálya alatt áll, és a fegyelmi ügyeiben a vezérkari főnök által kijelölt vezető jár el. Ha tehát egy nemzetközi katonai fegyelmi és büntetőjogi kódex létrejön, annak hazai alkalmazását csak bizonyos feltételek mellett tartja elképzelhetőnek.

A nemzetközi fegyelmi kódex alternatívája című előadásában *Venczl László ezredes, főosztályvezető-helyettes katonai ügyész* alapvető kérdésnek tekintette, hogy a fogadó állam területén milyen joghatósági viszonyok között tevékenykedik a nemzetközi kontingens; hogy milyen igazságügyi, bűnügyi együttműködésre van lehetőség a külföldi helyszínen.

Optimálisnak tartja, ha a műveleti területen működő többnemzetiségű katonai erők tevékenységét a mandátum, a vonatkozó két- és többoldalú nemzetközi megállapodások, a nemzetközi humanitárius, illetve hadijog, végül a műveletirányító parancsnokság által kiadott szabályok irányítják. Tapasztalataira hivatkozva ő is említette, hogy e rendelkezések valamilyen mértékben felülírják a nemzeti szabályozást, így a szuverenitás korlátozását jelentik; mindez pedig elvi vitákat és gyakorlati problémákat okoz. Szólt az együttalkalmazás során a függelmi (alá-fölé rendeltségi) viszonyokból adódható problémákról, de megemlítette, hogy a magyar Btk. már évek óta tartalmaz rendelkezést arra, hogy a magyar katona által elkövetett katonai bűncselekmény akkor is büntethető, ha azt szövetséges fegyveres erő katonájával szemben követi el. Összefoglalásként hangsúlyozta, alapvető fontosságú, hogy a közös anyagi és eljárásjogot tartalmazó fegyelmi kódex hiányában a külföldi katonai misszió tervezésekor alaposan fel kell készülni a várható nehézségekre. Szükségesnek mondta, hogy a megkötendő nemzetközi szerződések rendelkezzenek a joghatóság kérdéseiről, és térjenek ki a koalíciót alkotó államok bűnügyi együttműködési kötelezettségeire is, de azt is hangsúlyozta, elengedhetetlen, hogy a részes államok az egyes

– a joghatóság, valamint a fegyelmi és büntetőjogi szempontból fontos – jogi terminológiák és katonai fogalmak közös értelmezésére törekedjenek.

A tartalmas vitában csak az Egyesült Államokból érkezett kolléga zárkózott el a közös katonai és fegyelmi kódex gondolatától, a nemzeti szuverenitás bármilyen mértékű feladásától, de bizonyos fenntartásokat fogalmazott meg a holland és a norvég hozzászóló is. A brit és a brazil résztvevő viszont a korábbi konferenciáról már ismert álláspontját ismételte meg, azaz sürgették a kódex megalkotását, de legalábbis azt, hogy az adott műveleti tevékenység alapító okirata rendelkezzen az alapvető joghatósági és jogsegélyre vonatkozó szabályokról.

A téma megtárgyalása folyamán lényegében egyetértés volt abban, hogy sok tennivalónk van még a hatékonyabb együttműködés kialakítása érdekében, és nem vitás, hogy ehhez valamiféle jogi (katonai fegyelemi jogi és katonai büntetőjogi) harmonizáció szükséges. A legtöbb hozzászóló annak a véleményének adott hangot, hogy bár van valamiféle távoli valóságalapja egy közös katonai kódexnek, de az biztos, hogy nagyon hosszú idő, nagyon alapos előkészítő munka szükséges hozzá. E körben figyelemre méltó felvetés hangzott el az ír küldött részéről, aki azt javasolta, hogy első lépcsőként legalább egy nemzetközi, közös úgynevezett „viselkedési kódex"-et hozzunk létre.

Sajnálattal állapítottuk meg, hogy az elmúlt négy év alatt messze nem valósultak meg a korábbi ajánlás céljai, ezért a konferencia résztvevői úgy döntöttek, hogy a konferencia jegyzőkönyvének megküldésével, hivatkozva a korábbi ajánlásra is, felhívják a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnökének figyelmét ezekre a kérdésekre, hiszen ez a testület mint az ENSZ hivatalos tanácsadó testülete igazán hivatott lehet e kezdeményezések felkarolására és a szükséges, lehetséges tennivalók koordinálására.

Végezetül a rendezők bejelentették, hogy a magyar katonai igazságszolgáltatás 2007 júniusában ünnepli az 1707 júniusában elfogadott első kodifikált magyar katonai büntetőjogi (a büntetőeljárásra és a katonai igazságszolgáltatás szervezeti rendjére is kiterjedő) szabálygyűjtemény 300. évfordulóját, s ezt apropónak tekintve azt javasolták, hogy a következő konferencia témája *A katonai igazságszolgáltatás a gyökerektől a XXI. századig* legyen.

A témaválasztás helyességét az igen nagy érdeklődés utólag igazolta. A 2007 júniusában rendezett nyolcadik konferencián öt földrész harminckét országának képviselői vettek részt, és a vitában huszonhárom ország delegátusa szólalt fel.

Pap János ezredes, a Szegedi Katonai Ügyészség vezetője nagy ívű előadásban mutatta be a Rákóczi-szabadságharc történelmi hátterét, a kor nemzetközi viszonyait, a szabadságharc haderejének felépítését, szervezetét. Elemezte

a több évszázados feudális jogalkotástól eltérő törvényi szintű, kodifikált hadiszabályzatok elfogadásának körülményeit, s kiemelte, hogy a kuruc katonai törvénykönyv és általános hadiszabályzat *(Edictum Universale* és *Regulamentum Universale)* a korabeli Európában páratlan volt amiatt, hogy a kodifikáció átfogta a büntető anyagi és -eljárási jog egészét, illetve nem végrehajtó hatalmi aktusként – egy hadvezér akarataként – hanem egy rendi országgyűlés által szentesített törvényként jött létre. Méltatta e törvény jogtörténeti jelentőségét, amely alapvető büntetőjogi fogalmak meghatározásától modern eljárási szabályok beiktatásán át a hatékony igazságszolgáltatási szervezet kiépítéséig kimutatható.

A Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnöke fontos célként említette, hogy megértsük a katonai igazságszolgáltatás globális hagyományait, és a jövőt illető tendenciákat. Több rendszert is vázolt, a hagyományos hadbírósági rendszertől a teljesen civilesítettig. Tapasztalatai szerint a világon sok országban hasonló változások zajlanak, így felismerhetők bizonyos tendenciák.

Az *angol résztvevő* a brit jogfejlődés menetét ismertetve vázolta az 1666 óta létező, sokáig nemzetközi mintául szolgáló angol katonai igazságszolgáltatási alapelvek kialakulását, és az angol hagyományoknak megfelelően esetjogi példákkal és híres nyilatkozatok felidézésével színesítette előadását.

A *török katonai legfelsőbb bíróság elnökének* előadásából megismerhettük a XX. század elején radikális változáson áteső török társadalom erőfeszítéseit azért, hogy az ország védelmét szolgáló hatalmas hadsereg fegyelmét hatékonyan biztosítsa a katonai igazságszolgáltatás.

A *spanyol küldött* hangsúlyozta, hogy a katonai igazságszolgáltatás egyre fontosabb a missziókban, ahol a nemzetközi jogot is alkalmazni kell, ehhez szükséges igazítani a katonai igazságszolgáltatás szabályait és szervezeteit.

Országa katonai igazságszolgáltatásának történetéről és jelenéről tájékoztatást adott az orosz, az olasz, a finn, a norvég, a román, az ausztrál, a lengyel, az osztrák, a dán, a görög, a kanadai, az ír, az azeri és a szlovák küldött is.

Látható, érzékelhető volt, hogy mindannyian a múlt értékeinek – a nemzeti (jogi és katonai) hagyományok – tisztelete mellett, a jelen követelményeinek – emberi jogok garantálása, törvény előtti egyenlőség, civil kontroll – fel- és elismerésével, hatékonyan és az alapvető, nemzetközileg is elismert jogelvek szerint működő katonai igazságszolgáltatási rendszer kialakítására törekszünk.

A résztvevők úgy döntöttek, hogy a következő konferencián a katonai büntető- és fegyelmi ügyek fellebbezési és felülvizsgálati eljárásait tárgyaljuk meg.

Felülbírálat és felülvizsgálat a katonai igazságszolgáltatásban és fegyelmi eljárásban címmel 2009 szeptemberében rendeztük meg a kilencedik konferenciát. A rendezvényre huszonhat országból érkeztek résztvevők.

A konferencia nyitó előadását a Katonai Fellebbviteli Ügyészség vezetője, *Székely dandártábornok* tartotta. Előadása bevezető részében bemutatta a magyar katonai igazságszolgáltatásra vonatkozó speciális szabályokat, a speciális katonai igazságügyi szerveket: a katonai nyomozó hatóságokat, a katonai ügyészségeket és a bíróságok katonai tanácsait. Ezek után szólt általában a jogorvoslati jogosultságról, említést tett az alkotmányos alapelvekről és az Európai Emberi Jogi Egyezmény 7. Kiegészítő Jegyzőkönyvének vonatkozó előírásairól, valamint az Alkotmánybíróság jogértelmezéséről. Külön tárgyalta a nyomozás során előterjesztett jogorvoslati kérelmek elbírálását, és a bűnügy fegyelmi hatáskörbe utalásával kapcsolatos panasz elbírálásának speciális szabályait.

Nemzetközi kitekintés a fellebbezési eljárásokra címmel a vitában meghatározó jelentőségű hozzászólást tett a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnöke, *Arne Willy Dahl.* Elmondta, hogy a társaság által végzett felmérés szerint az országok nagyobb részében a katonai fegyelmi, illetve büntetőeljárásban lehetséges a fellebbezés; sok országban mind a terhelt, mind a vádhatóság fellebbezhet, de *Írországban* csak a terhelt, *Törökországban* a sértett és a terhelt parancsnoka is, *Kanadában* pedig a honvédelmi miniszter is fellebbezhet. Gyakorlatilag minden országban megfellebbezhető az egyszerűsített (fegyelmi) eljárásban hozott büntetés is, és a fellebbezés általában halasztó hatályú. Sok országban többlépcsős a fellebbezés; előbb a magasabb parancsnokhoz, majd a többszintű bírósági rendszerhez lehet fellebbezni. Felhívta a figyelmet arra, hogy a fegyelmi eljárások, a sommás eljárások, és a büntetőeljárások szabályainak különbözőségéből, a megkívánt bizonyítási teherből, a védekezési lehetőség eltéréseiből problémák adódhatnak.

A vitában kifejtette véleményét, illetve tájékoztatást adott a hazai jogi rendezésről, és gyakorlatról az albán, az ausztrál, az osztrák, az azeri, a bolgár, a cseh, a dán, az észt, a finn, a brit, a holland, a lengyel, az orosz, a dél-afrikai, a spanyol, a svájci, a svéd és az amerikai küldött.

Katonai bűnök szóban és írásban címmel 2011. szeptember 8–10-én került sor a tizedik konferenciánkra, amelyen huszonhét ország képviseltette magát.

A nyitó előadást *Fejes Erik katonai ügyész* tartotta *Szólásszabadság és érdekvédelem a fegyveres erők és rendészeti testületek működésében* címmel. Elöljáróban leszögezte, hogy napjainkban valamennyi jogállam alapvető emberi jogként ismeri el a véleménynyilvánítás jogát, azt, hogy mindenkinek joga van

állásfoglalását, kritikáját, érzéseit, gondolatait szabadon kifejezésre juttatni, az államnak pedig kötelessége, hogy megteremtse a demokratikus közvélemény kialakulásának és működésének feltételeit. Tájékoztatásul ismertette a magyar alkotmány vonatkozó rendelkezéseit, és az Alkotmánybíróság által támasztott követelményeket, amelyek szerint az alapjogok korlátozására csak a szükségesség, az arányosság, valamint a reális veszély elvének figyelembevételével kerülhet sor. Úgy ítélte meg, hogy a magyar szabályozás összhangban van az Emberi Jogok Európai Bírósága jogértelmezésével, amely elismerte a katonai szolgálatból fakadó, a civil életben szokásoshoz képest erőteljes alapjogi korlátozhatóságot, kimondta ugyanis, hogy bár „a véleménynyilvánítási szabadság ugyanúgy vonatkozik katonákra, mint a szerződő állomány joghatósága alá tartozó más személyekre, de egy hadsereg hatékony működése aligha képzelhető el olyan jogszabályok nélkül, amelynek célja annak megakadályozása, hogy aláaknázzák a katonai fegyelmet például különböző irományok révén".

Hozzászólásában Arne Willy Dahl, a nemzetközi társaság elnöke elmondta, a társaság egyik célkitűzése, hogy a katonai jogot és a hadijogot az emberi jogok tükrében értelmezze. Örömmel konstatálta, hogy a katonák emberi jogait direkt vagy indirekt módon, de többször megvitatják a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság konferenciáin. Ez nagyon fontos, mert nemcsak a katonai közösségekben, hanem általában a társadalmakban erős érdeklődés mutatkozik a katonai igazságszolgáltatás emberi jogi aspektusai iránt.

A vitában egyetértettek abban, hogy a fegyveres szervezet tagjai véleménynyilvánítási szabadságának jogi korlátozására szükség van, de többen kiemelték, hogy a katonáktól nagymértékű önmérséklet is elvárható. (Az osztrák küldött a korlátozás „egyedileg elbírálandó szükséges mértékéről" beszélt, az olasz, az ausztrál, a dél-koreai, a török hozzászólás is említette, hogy a katona csak elöljárói engedéllyel nyilatkozhat nyilvánosan, a bolgár résztvevő azt fejtette ki, hogy a korlátlan szólásszabadság nem fér össze a feltétlen engedelmességgel, a német kolléga pedig egy alkotmánybírósági döntést idézett, miszerint „a BW rendeltetésszerű működése elképzelhetetlen olyan korlátozó szabályok nélkül, amelyek a katonákat visszatartják a fegyelmet aláásó magatartásoktól".)

Polt Péter legfőbb ügyész a konferenciát megnyitó beszédében[4] lényegében megadta az alaphangot, hiszen az eszmecserén elhangzott vélemények egybecsengtek az általa elmondottakkal: „A demokratikus társadalmak egyik örök kérdése az univerzális emberi jogok és az adott állami közösség hatékony

[4] Polt Péter: Megnyitó beszéd. 10. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia, Budapest, 2011.

irányítása közötti helyes arányok felismerése, és kialakítása. A szabadságjogok az egyes állami szervezetek, különösen a fegyveres erők és rendészeti testületek parancsokon és utasításokon alapuló, engedelmességet követelő rendszerével időről időre szükségszerűen ütköznek. Ezt az ellentmondást Európában az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1950. évi Római Egyezmény, közismertebb nevén az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján a részes államok megkísérelték feloldani. A szabadságjogok, köztük a szólásszabadság, kizárólag törvénybe foglalt kivételek alapján korlátozhatók. Az egyes államok azonban sajátosságaik miatt gyakran eltérő eszközökkel kívánják elérni e célokat, amely folyamatos jogalkotási és jogalkalmazási feladat elé állítja őket. A különböző nemzetközi konferenciáknak, így a jelen konferenciának is éppen abban áll a jelentősége és pozitívuma, hogy az adott témában első kézből ismerhetők meg az egyes országokban felmerülő kérdések és az azokra adott válaszok. Ez a kitekintés pedig sokszor megkönnyíti a saját megoldásaink megtalálását vagy jobbítását."

Úgy gondolom, a tizedik konferencia megnyitásakor méltán állapíthattam meg, hogy sikerült hagyományt teremtenünk, konferenciasorozatunknak rangja és jó híre van, ennek elsődleges oka pedig nyilvánvalóan az lehet, hogy mindig a katonai jogászok érdeklődésére valóban számot tartó kérdéseket tűztünk napirendre.

Ez a konferencia jubileumi konferencia is volt, egyrészt azért, mert tizedik alkalommal jöttünk össze, de egy másik jubileumról is megemlékezhettünk, arról, hogy tizenöt évvel korábban, 1996-ban alakult meg a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság. Az ünnepi hangulatot kedvezőtlenül befolyásolta, hogy a konferenciára meghívott legfőbb ügyész köszöntő beszédében arról tájékoztatta a résztvevőket, hogy a közeljövőben megszűnik a magyar katonai ügyészi szervezet.

Minderre nem sokkal később, 2012. január 1-jével sor is került, és ez nagyon kedvezőtlen hatással volt a konferenciasorozat jövőjére. A tizedik konferencia befejezésekor még reménykedtünk a folytatás lehetőségében, meg is állapodtunk a 11. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia témájában, amit a következőképpen fogalmaztunk meg: *„A katonai büntetőeljárás egyszerűsítésének, gyorsításának lehetőségei és eszközei; az ilyen jogintézmények működésének alapjai és sajátosságai az angolszász, illetve a kontinentális jogi berendezkedésű országokban."* Azon túl, hogy e téma alapos feldolgozását a katonai rend és fegyelem szempontjából nagyon is hasznosnak gondoltuk, arra is figyelemmel voltunk, hogy a konferencián szerezhető tapasztalatokat ered-

ményesen tudjuk felhasználni a készülő új büntetőeljárási törvény előkészítése során.

Olyannyira bizakodtunk, hogy azt terveztük, a tizenegyedik konferenciát soron kívül, 2012-ben rendezzük meg, ezzel szerettük volna megünnepelni a bíróságoktól független, önálló katonai ügyészi szervezet létrejöttének századik évfordulóját.

Erre a konferenciára azonban már nem kerülhetett sor, mert a felvetődő igen jelentős nehézségekkel nem sikerült megbirkózni. A Katonai Főügyészség megszűnése után az addig onnan származó pénzügyi lehetőségek megfogyatkoztak, így csak a társaság igen szerény pénzvagyona felett rendelkezhettünk, ami messze nem volt elég a sikeres rendezéshez.

Öt év telt el tehát utolsó konferenciánk óta. Eleinte még kaptunk érdeklődő leveleket; sok külföldi partner szívesen vette volna a folytatást.

Ma már úgy tűnik, véglegesnek tekinthetjük, hogy egy kezdetben bátortalan próbálkozásból igen sikeres vállalkozássá lett konferenciasorozat megszűnt, és a továbbiakban nem töltheti be vállalt szerepét: annak elősegítését, hogy a világ katonai büntetőjogászai eszmét cserélhessenek problémáikról, jogi megoldásaikról.

Így már csak egy rövid mérleg készítésére van mód: 1993 és 2011 között nagyjából két évtizeden át tíz biennális konferenciát rendeztünk, ez a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság éves konferenciái után a világ legnagyobb érdeklődést kiváltó konferenciasorozata volt.

A tíz konferencián a világ öt lakott földrészéről ötvenhárom ország (harminchárom európai: Ausztria, Albánia, Azerbajdzsán, Bulgária, Belgium, Csehország, Dánia, Franciaország, Finnország, Észtország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Írország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Örményország, Portugália, Románia, Szlovénia, Spanyolország, Szlovákia, Svájc, Svédország, Szerbia, Törökország és Ukrajna), tíz ázsiai (Dél-Korea, Egyesült Arab Emírségek, Izrael, Indonézia, Jordánia, Kína, Kazahsztán, Kirgizisztán, Szingapúr és Thaiföld), négy afrikai (Dél-Afrika, Zimbabwe, Zöldfoki Köztársaság, Angola), két észak-amerikai (Egyesült Államok, Kanada), három dél-amerikai ország (Argentína, Brazília, Kolumbia), valamint Ausztrália képviseltette magát. A Nemzetközi Hadijogi és Katonai Jogi Társaság mindig elismeréssel és érdeklődéssel figyelte tevékenységünket. A társaság volt elnöke, *Seerp Ybema* egy alkalommal, utódja *Arne Willy Dahl* pedig háromszor is megtisztelte rendezvényünket megjelenésével.

Talán nem szerénytelenség, ha idézzük *James William Rant* volt brit főhadbíró szavait: „Ez egy páratlan konferencia. Ez az egyetlen olyan konferencia, amelyet minden második évben megrendeznek, hogy megvitasson katonai jogi ügyeket. Amikor elindult, a Hadik Hotelban tartották, egy kis szobában, és most csak végig kell nézni a képviselt országok tagjain, hogy rádöbbenjünk, ez a konferencia nemcsak számban nőtt, hanem rangban is."[5]

Seerp Ybema is nagyra értékelte rendezvényeinket: „[…] a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság nagy érdemeket szerzett abban, hogy ilyen sok országot képviselő és rangos szakmai közönséget sikerült fogadniuk." Hangot adott elismerésének amiatt, hogy társaságunkat „az úttörők között kell megemlítenünk; korán felismerte az ilyen jellegű együttműködés és eszmecserék iránti igényeket. Következésképpen jelentős eredményeket tud felmutatni a hatékonyan működő nemzetközi kapcsolatrendszer megteremtésében."[6]

És végül egy részlet *Polt Péter legfőbb ügyésznek* az emlékezetes tizedik konferencián elmondott köszöntőjéből: „Megtiszteltetés számunkra, hogy a katonai fegyelmi és büntetőjog magas rangú külföldi képviselői, vezető beosztású munkatársai, nemzetközi szakmai társaságok vezetői immár húsz éve rendszeresen vendégei e budapesti konferenciasorozatnak, és büszkék vagyunk arra, hogy hagyományosan házigazdái lehettünk/lehetünk e nemzetközi szellemi műhelynek."

Nos, ez a nemzetközi szellemi műhely – amely a magyar katonai és jogi kultúra értékes része volt, de elismert értéke volt a nemzetközi katonai jogéletnek is – nem működik tovább.

A szerzőnek – aki ötletgazdája, szervezője, rendszeres (többször előadóként) résztvevője volt a konferenciasorozatnak – már csak annak szomorú megállapítására van lehetősége, hogy *„sic fata tulerunt",* azaz a történtekbe bele kell nyugodni, ellenük úgysem tehetünk.

---

5 James W. Rant királyi tanácsos zárszava. 5. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia, 2001, 96–97.

6 Seerp B. Ybema, a Nemzetközi Jogi és Hadijogi Társaság elnökének köszöntője. 4. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia, 1999. 17.

A KIBERBIZTONSÁG SZEREPE A KISKORÚAKAT ÉRINTŐ ÜGYÉSZI JOGALKALMAZÁSBAN

LAJTÁR István

Az információs társadalom térhódításával együtt a számítógépes bűnözés súlya is jelentősen megnőtt. E cselekmények arányukat tekintve alul maradnak ugyan a többi bűncselekménnyel szemben, azok következményei azonban így is súlyosnak tekinthetők. A veszély nemzetközi jellegű, így a számítógépes bűnözéssel kapcsolatos biztonsági kérdések is átfogó jellegűek. Ennek ellenére az információs rendszer felhasználásával elkövetett bűncselekmények elleni küzdelem terén továbbra is a nemzeti szint a legfontosabb. Az új minőségű tudásközpontú társadalomban – ahol az információ biztonságos megőrzése a számítógépes rendszerektől és azok működőképességétől függ – különösen fontos a hatékony védelem és az eredményes felderítés. Egy olyan világban ugyanis, ahol mindenkinek van számítógépe és csatlakozik egy hálózatra, a kibertér szereplői közül bárki válhat az informatikai környezettel összefüggő bűncselekmény elkövetőjévé vagy áldozatává. A fejlődés okán a számítógépes bűncselekmények típusai napjainkra megváltoztak, elkövetésüket gyorsabb, kifinomultabb módszerek jellemzik. E bűncselekményeket döntően az interneten mint legjelentősebb hálózaton követik el, amely sajátos tulajdonságai – a gyorsaság, a nyitottság, az interaktivitás, a decentralizáltság és a globalitás – folytán számos bűncselekmény vonatkozásában ideális elkövetési terület.

Az újfajta bűnözés újfajta szemléletmódot és jelentős felkészültséget igényel mind a törvényhozótól, mind a jogalkalmazóktól. Az ügyészség tevékenységében a kiberbiztonság több területen jelentkezik, amelyen belül a leglényegesebb feladatkört – az ügyészségi nyomozás feladatán túl – a számítógépes bűncselekmények miatt induló nyomozások felügyelete és vádképviselete jelenti. A számítógépes bűnözés nemzetközi jellege folytán nem hagyható figyelmen kívül az ügyészség szerepe a kiber-bűncselekményekkel összefüggő nemzetközi bűnügyi együttműködés terén sem. Emellett a Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról szóló 1139/2013. (III. 21.) kormányhatározatban

szereplő elvárásokkal összhangban a kiberbiztonsággal kapcsolatos feladatok az ügyészség közjogi szakágának tevékenységét érintően – különösen a közérdekvédelmi szakterület vonatkozásában – is megfogalmazódnak. A stratégiai dokumentum ugyanis Magyarország kiberbiztonsági céljai között határozza meg, hogy a gyermekek és a jövő nemzedékei számára a biztonságos kibertér kialakítása megfeleljen a legjobb nemzetközi gyakorlatoknak, a célok eléréséhez szükséges feladatok között pedig a gyermekvédelmet érintően prioritásként kezeli, hogy a gyermekek egészséges fejlődését lehetővé tevő környezet kialakítása és fenntartása a kiberbiztonság lényegi elemévé váljék.

Magyarország a 2004. évi LXXIX. törvénnyel hirdette ki az Európa Tanács Számítástechnikai Bűnözésről szóló, 2001. november 23. napján kelt Egyezményét (továbbiakban: Cybercrime Egyezmény). A büntetendőnek nyilvánított elkövetési magatartások körét a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvénynek a tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekményeket szabályozó XLIII. fejezete, illetve – a büntetőtörvény más fejezeteiben elhelyezett – egyes további tényállások határozzák meg. Ez összhangban van az Egyezmény, illetve az információs rendszerek elleni támadásokról és a 2005/222/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2013. augusztus 12-i 2013/40/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv (2013/40/EU irányelv) előírásaival. Mindezek alapján az informatikai környezetben elkövetett bűncselekmények két csoportra bonthatók. Egyrészről a Cybercrime Egyezményben felsorolt magatartásoknak megfelelő számítógépes bűncselekményekre, valamint az egyezményben nem szereplő, de jellemzően informatikai környezetben is elkövethető, illetve az információs rendszerrel összefüggő elkövetési magatartást is tartalmazó bűncselekményekre.

A számítógépes bűnözés érintettjei között – úgy az információs rendszer elleni és a számítógépes bűncselekményeket, mint az informatikai környezetben is elkövethető bűncselekményeket érintően – az elkövetői és a sértetti oldalon egyaránt találhatunk kiskorúakat.

A mai világban a legfejlődőképesebb, mindamellett a legkevésbé ellenőrizhető média az internet, amely egyben a bűncselekmények egyszerű és gyors megvalósításának közege is. A világháló népszerűségének egyik titka, hogy közvetlenül házhoz szállítja, kitárja a mindennapi világot, számos hasznos információt közvetít, széles tömegek számára könnyen elérhetővé téve őket. Teret ad a különféle vélemények kifejezésének, segíti a tudásszerzést, a kapcsolatépítését, az önismeret és a személyiség kibontakoztatását. Ezáltal igen nagy szerepet játszik világképünk, szokásaink, ízlésünk alakításában. Különösen igaz ez a kiskorúakra, akiknek óriási az információéhségük. Mindezen előnyök

mellett azonban létezik az internetnek egy másik, ha úgy tetszik, sötét oldala is. Ez pedig azzal függ össze, hogy kellő ismeret, tapasztalat hiányában a kiskorúak még nem képesek a látottak megszűrésére, kritikus mérlegelésére. A világhálón fellelhető negatív értékek és példák, az agresszió, a pornográfia, az ártó élvezeti cikkek reklámozása olyan káros hatást jelent, amely a kiskorúak személyiségfejlődése, világnézeti preferenciája és értékválasztása szempontjából még megfelelő szülői és tanári nevelés mellett is jelentős veszélyforrás.

A tapasztalatok alapján az internetmítosz legerősebb hajtóerőként tehát a fiataloknál jelentkezik. Ebből a szempontból a legsérülékenyebb és legveszélyeztetettebb korcsoportot a fiatal kamaszok alkotják, ugyanis a digitális technológiát legintenzívebben a tizenkét és tizennyolc év közötti kiskorúak használják. A fiatal generációk körében az informatikai eszközök rendkívül elterjedtek, számukra a közösségi élet jelentős része az interneten elérhető közösségi oldalakon zajlik, ezzel egyúttal nagyobb kockázatot is vállalnak más korcsoportoknál. Az internet és a különböző közösségi fórumok használata kapcsán – az ilyen tárgyú bűnmegelőzési intézkedések ellenére is – a kiskorúak részéről gyakrabban fordul elő felelőtlen, a szabályokat figyelmen kívül hagyó magatartás, amely részint tudatlanságból, a jogszabályi környezet és az információbiztonsági ismeretek hiányából, részint a szabályok tudatos figyelmen kívül hagyásából ered. A cselekmények motivációját tekintve a tudatos szabályszegés oka sokszor az iskolai környezetben átélt frusztráltság, az elismerés hiánya, a bosszú, a hírnévszerzés vágya, vagy egyszerűen csupán az unalom. Másrészről gyakori motivációként fordul elő az anyagi haszonszerzés vagy védett adatok jogellenes megismerésének a szándéka.

Emiatt számos büntetőeljárás indul fiatalkorú elkövetők ellen, akik az interneten kortársaik sérelmére (iskolatársak, barátnők/barátok) zaklatást követnek el *(cyber bullying)*, aukciós oldalakon valótlan hirdetések elhelyezésével csalást valósítanak meg, illetve a célba vett honlapok tartalmát informatikai ismereteik vagy bátorságuk bizonyítása érdekében változtatják meg.

A fiatalkorú elkövetőket jellemző elkövetési magatartások között gyakori, hogy tizennyolcadik életévüket be nem töltött kiskorúakról – többnyire a kapcsolat megszakadása után volt barátnőikről, barátaikról – tesznek közzé pornográf tartalmú felvételeket *(sexting)*, a szerzői jogok megsértésével osztanak meg különböző tartalmakat, vagy a hacktivisták által meghirdetett célokkal szimpatizálva részt vesznek az interneten szerveződő támadásokban.

Utóbbival kapcsolatban nemzetközi példaként említést érdemel az Anonymous néven elhíresült csoport tevékenysége, amelyben fiatalkorúak egyes honlapok időleges túlterhelésében és elérhetetlenné tételében működtek közre. Az előbbi-

ekből kitűnően a kiberbűncselekmények sértettjeiként szereplő tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyek egy része éppen a kortárs fiatalkorú elkövetők által megvalósított cselekmények áldozatai.

A felnőtt korúak által a tizennyolcadik életévét be nem töltött sértettek sérelmére elkövetett számítógépes bűncselekmények jellemzően a gyermekpornográfia bűntettét valósítják meg, vagy a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében az informatikai környezetben is megvalósítható szexuális visszaélés bűntettének törvényi tényállását merítik ki. A felnőtt korú elkövetők kiskorú áldozatokhoz kapcsolódó gyakori elkövetési magatartása a tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett informatikai rendszer felhasználásával történő szexuális kapcsolat létesítésére, valamint pornográf felvétel készítésére és továbbítására történő rábírása.

A fiatalkorúak által megvalósított bűncselekmények – így a fiatalkorú által elkövetett számítógépes bűncselekmények – miatti büntetőeljárásokban a fiatalkorúak ügyésze jár el. A gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekkel összefüggő szakfeladatokkal való megbízás, a fiatalkorúak ügyészévé történő kijelölés feltétele – a büntetőjog szabályainak általános tartalmában és gyakorlatában való megbízható jártasságon felül – a fiatalkorúak büntető anyagi jogának és különös eljárásjogának beható ismerete, amely kiberbűncselekmény esetén egyúttal speciális informatikai szakismereteket is igényelhet.

A fiatalkorúak által elkövetett járásbírósági hatáskörbe tartozó bűncselekmények miatt indított büntetőeljárásokban, valamint a fiatal- és a felnőtt korúak összefüggő büntetőügyeiben a nyomozás felügyelete és a vádemelés a megye, illetve a főváros területére kiterjedő illetékességgel a főügyészség székhelye szerinti központi járási szintű ügyészségek, a fővárosban a Budapesti I. és XII. Kerületi Ügyészség fiatalkorúak ügyészeinek a feladata. Értelemszerűen, a fiatalkorú elkövető személyéhez kapcsolódó különleges anyagi jogi és eljárásjogi feladatoknak megfelelő szervezeti specialitás a törvényszéki hatáskörbe tartozó bűncselekmények miatt a főügyészségek előtt folyó büntetőügyekben, valamint a kizárólagos ügyészi hatáskörbe tartozó nyomozások esetében is érvényesül.

Utóbbit illetően az ügyészségi nyomozás a kiberbűnözésnek nemcsak azon területét érintheti, amikor az informatikai környezetben elkövetett ügyészségi hatáskörbe tartozó bűncselekményt fiatalkorú elkövető valósítja meg. Idetartoznak azok az információs rendszerrel összefüggésben elkövetett bűncselekmények is, amelyekben az elkövető alanyi vagy a bűncselekmény tárgyi meghatározottsága okán az ügyész által folytatott nyomozásban a büntetőügy sértettje tizennyolcadik életévét be nem töltött személy.

A büntetőeljárási törvény 17. §-ának (6) bekezdése az új Btk. hatálybalépésével egyidejűleg az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás, valamint a Btk. XLIII. fejezete szerinti tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények miatti eljárások lefolytatására a megye és a főváros területére kiterjedően a törvényszék székhelyén lévő járásbíróság, illetve a Fővárosi Törvényszék területén a Pesti Központi Kerületi Bíróság kizárólagos illetékességét határozta meg. Ez azt jelenti, hogy ha a fiatalkorúak ügyeinek nyomozásfelügyeleti és vád-előkészítési feladatait ellátó központi helyi ügyészségekről beszélünk, ezen – a főváros kivételével – olyan ügyészséget is érteni kell, amely a kiberbűncselekmények nagyobb hányadával is foglalkozik. Ekként lehetőség nyílik arra, hogy a fiatalkorúak ügyészei adott esetben ugyanazon ügyészségen belül sajátítsák el a számítógépes bűncselekmények hatékony felderítéséhez és nyomozásfelügyeletéhez, valamint az eredményes vádképviselethez szükséges informatikai szakismereteket.

A számítógépes bűnözés elleni következetes fellépés hatékonyságának növelése érdekében a Fővárosi Főügyészség 2014-ben a kiberbűnözéssel foglalkozó ügyészségi hálózatot hozott létre, amelynek – a Fővárosi Főügyészség, a kerületi ügyészségek, valamint a Budapesti Nyomozó Ügyészségről delegált tagokon kívül – a Budapesti I. és XII. Kerületi Ügyészség és a Fővárosi Főügyészség fiatalkorúak bűnügyeit intéző részlegének egy-egy ügyésze is tagja. A hálózat tagjai között a hasznos információk, tapasztalatok gyűjtése és megosztása érdekében folyamatos a kapcsolattartás.

A számítógépes rendszerek és adatátviteli technikák gyors fejlődése a már meglévő szakismeretek naprakész bővítését igényli, ezért a hálózat tagjai számára – ügyészségi és szakértő előadók meghívásával, az érintett nyomozó szervek és a bíróság képviselőinek részvétele mellett – rendszeresen szervez szakirányú képzéseket. Az ügyészség ezen kívül is kiemelt súlyt fektet valamennyi ügyészségi alkalmazott, így a fiatalkorúak ügyészei, a nyomozó ügyészek és a számítógépes bűncselekményekkel foglalkozó ügyészek belső képzésére és felkészültségük növelésére. Az évente megrendezett általános képzés részeként került sor 2014–2015-ben az informatikai bűnözésről szóló átfogó tanfolyamra és a kiberbűnözés sajátos jellemzőihez igazodó speciális bizonyítási feladatokkal (az elektronikus bizonyítékok felkutatása, összegyűjtése és kezelése) összefüggő módszertani technikák oktatására. Az ügyészségi informatikusok pedig külön felkészítést kaptak arra, hogy az ügyészség által nyomozott ügyekben segítséget nyújthassanak az elektronikus bizonyítékok összegyűjtésében.

Az ügyészek rendszeresen vesznek részt a nemzetközi szervezetek, egyebek között az Europol és a Cepol által nyújtott képzéseken is. Az Europol például évente indít képzést a gyermekek interneten történő szexuális kizsákmányolása elleni küzdelem erősítésére. Az általános ügyekkel és értékeléssel foglalkozó szakértői szintű európai uniós tanácsi munkacsoport (EU GENVAL) a tagállami kölcsönös értékelések hetedik fordulójában a számítástechnikai bűnözés megelőzését és az ellene folytatott küzdelmet érintő szakpolitikák gyakorlati végrehajtását vizsgálta Magyarországon, amelynek keretében – 2016 márciusában – helyszíni értékelő látogatásra is sor került.

Még a helyszíni vizsgálat megkezdése előtt – az EU GENVAL hetedik körös országértékelése kapcsán – felvetődött a Fővárosi Főügyészség által szervezett kiber-bűncselekményekkel foglalkozó ügyészségi hálózat országos szintűre bővítésének szükségessége. A kezdeményezést 2015 decemberében a legfőbb ügyész jóváhagyta. Az országos hálózat létrehozásával meghatározhatók a hálózat hatókörébe tartozó kiberbűncselekmények, amelyek érinthetik a Cybercrime Egyezményben felsorolt bűncselekményeket, s ennek körében a gyermekpornográfiával összefüggő bűnözést, valamint az informatikai környezetben jellemzően elkövetett további bűncselekményeket is. Az országos hálózat szakmai haszna mindenekelőtt a számítógépes bűncselekményekkel foglalkozó ügyészek között a szakmai információk folyamatos cseréjének megteremtése. Az ügyészek és az informatikusok számára könnyen elérhető, a kiberbűncselekmények elbíráláshoz szükséges informatikai és jogi tartalmat magában foglaló központi adatbázis használata a fiatalkorúak ügyészei számára is jelentős segítséget nyújthat a feladatok színvonalas ellátásában. Külön kiemelendő, hogy az Európai Unió holland elnöksége alatt várhatóan uniós szinten is hasonló ügyészségi hálózat kiépítésére kerül sor, amit Magyarország Ügyészsége a meglévő országos hálózat mellett felkészülten tud fogadni.

A kiberkörnyezetben online elkövetett bűncselekmények esetében a bizonyítandó tények jelentős részét digitális adatok tartalmazzák. Ezeket az adatokat sajátos nyomhordozók (számítástechnikai eszközök, számítógépek, számítógépek részegységei, külső és belső adathordozók) tárolják. A bizonyítás eszközei e digitális nyomhordozók, amelyek hiteles rögzítésével, kezelésével, értelmezésével és bíróság elé tárásával kapcsolatos krimináltecnikai eljárások hatékonysága a bizonyítás eredményességét alapvetően befolyásolhatja. A digitális nyomok rögzítése sajátos szakértelmet kíván, ami elkerülhetetlenül felveti a szakértő vagy szaktanácsadó kérdését a digitális bizonyítási eszközök felhasználásával kapcsolatban. Szakértőt akkor kell alkalmazni, ha a bizonyítás során felvetődő valamely kérdés megválaszolása a jogi szakértelem körén kívül

eső szaktudást igényel. A szakértő által készített szakértői vélemény lényegi bizonyítási eszközként funkcionálhat. A digitális nyomok értelmezéséhez rendszerint szükséges a szakértő bevonása a bizonyítási eljárásba, emellett a számítógép vagy tartozékainak azonosítása ugyancsak szakértői feladat lehet. A szaktanácsadó a nyomozás során közreműködő személy, aki különös szakértelmével a bizonyítékok felkutatásában és rögzítésében működik közre. Kimondható, hogy az információs rendszer felhasználásával elkövetett bűncselekmények esetében a digitális nyomok felkutatását és rögzítését célzó eljárásba az informatikai szakértelemmel felvértezett szaktanácsadó bevonása az ügyek nagyobb részében nem mellőzhető.

A Legfőbb Ügyészség 2013-ban úgy foglalt állást, hogy az ügyészségi informatikusok a büntetőeljárási törvény 182. §-ának a szaktanácsadókra vonatkozó szabályai szerint büntetőeljárásban felkérhetők segítség adására. Az informatikusok szaktanácsadóként közreműködhetnek egyebek között házkutatás vagy helyszíni szemle során informatikai eszköz felkutatásában és azonosításában, továbbá adathordozók adattartalmának megállapításában, IP-címek kezelőjének azonosításában, az informatikai eszközökről szerzett adatok gyors feldolgozásában, valamint számítógép célfeladatra történő kialakításában.

Az ügyészség nyomozati kapacitásai közül külön említést igényel a Központi Nyomozó Főügyészség bűnügyi laboratóriumának felszereltsége. Az itt rendelkezésre álló számítástechnikai eszközök olyan digitális bizonyítási feladatok végrehajtására alkalmasak (például titkosítások feltörése, adathordozó tartalmi vizsgálata, mobiltelefonok és háttértárolók adattartalmának másolása), amelyek adott esetben elengedhetetlenül szükségesek lehetnek a számítógépes bűncselekmény felderítéséhez és a nyomozás eredményes lefolytatásához. A Központi Nyomozó Főügyészség informatikusai az eszközök használatát nemzetközi tanúsítvánnyal rendelkező képzéseken sajátították el, és kérésre valamennyi nyomozó ügyészségnek technikai segítséget nyújtanak.

A Magyarország által a 2004. évi LXXIX. törvénnyel kihirdetett Cybercrime Egyezmény 13. cikkének, valamint 14. cikkének 1. pontja értelmében minden szerződő fél megteszi azon jogalkotási és egyéb intézkedéseket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az egyezményben meghatározott bűncselekmények miatt arányos, hatékony és visszatartó erejű büntetéseket lehessen alkalmazni, illetve amelyek meghatározott bűnügyi nyomozás vagy büntetőeljárás érdekében a számítástechnikai rendszer útján elkövetett bűncselekményekkel összefüggő bizonyítékok összegyűjtésével kapcsolatos egyezményi jogkörök és eljárások megteremtéséhez szükségesek. Mindezzel összhangban a 2012. évi C. törvény 77. §-a a joghátrányok körében új – büntetés vagy intézkedés mellett egyaránt,

illetve önállóan is alkalmazható – intézkedési nemként vezette be az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételét azokkal a bűncselekményekkel kapcsolatban, amelyek a számítástechnikai hálózaton való közzététellel valósulnak meg (jellemzően ilyen a gyermekpornográfia bűncselekménye). A törvényi feltételek fennállásakor ezáltal lehetőség nyílik az elektronikus hírközlő hálózaton közzétett azon adatok hozzáférhetetlenné tételének elrendelésére, amelyek esetében a hozzáférhetővé tétel vagy közzététel bűncselekményt valósít meg, amelyet a bűncselekmény elkövetéséhez eszközül használtak, vagy amely bűncselekmény elkövetése útján jött létre.

A jogalkotó ezen intézkedés bevezetésével uniós kötelezettségnek is eleget tett.

A gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről szóló 2011/93. európai parlamenti és tanácsi irányelv 25. cikke szerint ugyanis a tagállamoknak meg kell tenniük a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a területükön üzemeltetett, gyermekpornográfiát tartalmazó vagy azt terjesztő weboldalak eltávolíthatók legyenek.

Az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételét a bírósági végrehajtó hajtja végre. Amennyiben a tárhelyszolgáltató a hozzáférhetetlenné tételi kötelezettségét elmulasztja, a bírósági végrehajtó értesíti a büntetés-végrehajtási bírót, aki a tárhelyszolgáltatóval szemben a mulasztás miatt százezertől egymillió forintig terjedő pénzbírságot szabhat ki. A pénzbírságot kiszabó határozattal szemben halasztó hatályú fellebbezésnek van helye. A pénzbírság háromhavonta ismételten kiszabható, az ítélet jogerőre emelkedésétől számított három év elteltével azonban pénzbírság kiszabására nem kerülhet sor. Ha a tárhelyszolgáltató a kötelezettség elmulasztása miatt első alkalommal jogerősen kiszabott pénzbírság ellenére nem teljesíti a kötelezettségét, a büntetés-végrehajtási bíró az iratokat haladéktalanul megküldi az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételéről első fokon határozatot hozó bíróságnak az elektronikus adathoz való hozzáférés végleges megakadályozásának elrendelése érdekében. Erre a bírósági végrehajtó által felvett jegyzőkönyv alapján kerülhet sor, amely tartalmazza, hogy a tárhelyszolgáltató a pénzbírság kiszabását követően, a megadott határidőben teljesítette-e a kötelezettségét.

Az említett szankció tartalma is a végrehajtás során realizálódik, amelynek törvényességét az ügyészség – az Alaptörvény, valamint az azzal egyidejűleg hatályba lépett Ütv. alapján – felügyeli. A 2013-ban végbemenő szakágak közötti profiltisztítás óta a közjogi szakág részét képező büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészi szakterületi tevékenység *hazai kiépítésében és nemzetközileg is elismert színvonalú fejlesztésében Dr. Vókó*

György professzornak, az OKRI igazgatójának több évtizedes osztályvezető ügyészi és jogtudósi munkán alapuló elévülhetetlen érdemei vannak. Az előbbi intézkedés végrehajtása tekintetében a felügyelet gyakorlásának részletszabályait a 20/2014. (XII. 23.) LÜ utasítás IX. fejezete tartalmazza.

A büntetőeljárási törvény VIII. fejezete az új Btk. hatálybalépésével egyidejűleg új kényszerintézkedésként szabályozza az információs rendszerben tárolt adatok megőrzésére kötelezést (Be. 158/A §) és az elektronikus hírközlő hálózat útján közzétett adatok ideiglenes hozzáférhetetlenné tételét (Be. 158/B, D §).

A megőrzésére kötelezés tartalmát tekintve olyan, a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság által egyaránt elrendelhető kényszerintézkedés, amely a bűncselekmény felderítése és a bizonyítás érdekében az információs rendszerben tárolt adat birtokosának, feldolgozójának és kezelőjének az adat feletti rendelkezési jogát ideiglenesen korlátozza. Ebben a tartalomban az adatmegőrzésre kötelezés lényegében a lefoglalás egy sajátos, külön nevesített formája, amely érdemben a lefoglalást [Be. 151. § (2) bekezdés] közvetlenül megelőző biztosító intézkedésként funkcionál (adatlefoglalás).

Az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele mint kényszerintézkedés az elektronikus adat feletti rendelkezési jog ideiglenes korlátozását jelenti, egyrészről az elektronikus adat ideiglenes eltávolításával, másrészről az adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozásával (utóbbi az úgynevezett blokkolás). E kényszerintézkedést kizárólag a bíróság rendelheti el abban az esetben, ha az ügyben egyébként az adat végleges hozzáférhetetlenné tételének lehet helye. A törvény értelmében a blokkolás végrehajtását a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság szervezi és ellenőrzi, ennek során a bíróság értesítése alapján az elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozására vonatkozó kötelezettséget bevezeti a központi elektronikus hozzáférhetetlenné tételi határozatok adatbázisába. A bíróság (hivatalból vagy az ügyész indítványára) az elektronikus hírközlési szolgáltatóval szemben az elektronikus adathoz való hozzáférés végleges megakadályozására vagy a hozzáférés újbóli biztosítására vonatkozó kötelezettség elmulasztása miatt százezer forinttól egymillió forintig terjedő rendbírságot szabhat ki. A rendbírság ismételten is kiszabható. A rendbírságot kiszabó határozattal szemben halasztó hatályú fellebbezésnek van helye. Az előbbiek tükrében az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele – amelynek jogalkalmazói gyakorlata formálódóban van – már a büntetőeljárás kezdeti szakaszában hatékony eszköze lehet annak, hogy a gyermekeket pornográf tartalommal ábrázoló fényképeket és videofelvételeket a tároló szerverről minél előbb töröljék, illetve a jogsértő online adattartalmak a magyar felhasználók részére hozzáférhetetlenekké váljanak.

A számítástechnikai bűncselekmények hatékony felderítése gyakorta jól működő nemzetközi együttműködést követel meg, ezért jelentőségét tekintve a számítógépes bűnözéssel összefüggő ügyészi tevékenység egyik döntő területe a Legfőbb Ügyészségen zajló nemzetközi ügyintézés és jogsegélyforgalom. A büntetőügyekben, így az informatikai bűncselekmények esetében is, a más államokkal folytatott együttműködést az Európai Unió tagállamai, továbbá a tagállamok, illetve az unió és harmadik országok közötti két- és többoldalú nemzetközi szerződések, megállapodások és egyezmények szabályozzák.

Az ügyészség számára az együttműködés jelentőségét az adja, hogy a külföldi államba irányuló bűnügyi jogsegély egyes formáinak kezdeményezéséről és a külföldi állam megkeresésének magyar hatóságok általi teljesíthetőségéről döntően a legfőbb ügyésznek kell határoznia.

Tekintettel a számítástechnikai hálózatok globalizációjára és az interneten közzétett adattartalomhoz való széles körű hozzáférhetőség lehetőségeire, a számítástechnikai rendszerek visszaélésszerű használatának megakadályozása érdekében 2013. július 1. napjával sor került a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény módosítására. Ez lehetővé teszi, hogy a magyar hatóságok eljárási vagy végrehajtási jogsegély keretében külföldi hatósághoz fordulhassanak az elektronikus adatok ideiglenes vagy végleges eltávolítása érdekében, ha a weboldalt külföldi tárhelyszolgáltató működteti, illetve eleget tehessenek az ilyen jellegű külföldről érkező és magyar tárhelyszolgáltatót érintő jogsegélykérelmeknek.

Amint arra a bevezetőben utaltam, a kiberbiztonság az ügyészség közérdekvédelmi szakterületi tevékenységében is szerephez jut. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) 17. §-a (1) bekezdésének e) pontja értelmében az ügyész a gyermekvédelmi jelzőrendszer tagja. Az ügyész Gyvt.-ben megfogalmazott jelzőrendszeri tagságával összhangban rendelkezik az ügyészségről szóló törvény is [Ütv. 2. § (1) bekezdés h) pont], amelynek értelmében az ügyész eljárást kezdeményez a szükséges gyermekvédelmi intézkedések megtétele érdekében.

A büntetőeljárásban és a közérdekvédelmi szakfeladatok végzése során egyaránt az ügyésznek mindig szem előtt kell tartania, hogy a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény alapján a gyermekvédelmi rendszerhez kapcsolódó feladatokat is ellát. Akár az áldozati oldalon, akár az elkövetői oldalon szereplő gyermekek veszélyeztetettsége kétségtelen. Az internetes környezetben megjelenő egyes bűncselekmények kapcsán – gondoljunk a gyermekpornográfiára – ez különösen igaz. Az ügyész ellenőrzi, hogy a nyomozó hatóság teljesíti-e a jogszabályban előírt gyermekvédelmi intézkedést

kezdeményező értesítési kötelezettségét, s ha mulasztást tapasztal, annak megszüntetése érdekében a szükséges intézkedést megteszi. Ha pedig az ügyész előtti büntetőeljárásban vagy a közérdekvédelmi ügyészi feladatok ellátása során vetődik fel a gyermekvédelmi intézkedés szükségessége, az ügyész a veszélyeztetettség mértékétől függően jelzéssel él, illetve a gyámhatóságnál hatósági eljárást kezdeményez.

A gyermekvédelmi rendszerhez kapcsolódó feladatok ellátása során az ügyészség különös súlyt fektet a szakágak közötti együttműködésére. Így például a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekkel összefüggő ügyészi szakfeladatok ellátásáról szóló utasítás értelmében kiskorú veszélyeztetettségére utaló körülmények esetén a büntetőügyben eljáró ügyész a gyámhatósági eljárás kezdeményezése miatt a közérdekvédelmi szakterület ügyészét megkeresi [21/2013. (X. 31.) LÜ utasítás 14. § (1)]. Ugyancsak fontos a szakágak közötti információátadás, ha a cselekmény nem bűncselekmény, hanem szabálysértés, tehát a közérdekvédelmi szakterület intézkedése válik szükségessé, vagy szabálysértés helyett bűncselekmény valósult meg, ezért a büntető szakterületi ügyésznek kell intézkednie. Számos cselekménynek, így például a szerzői vagy a szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértésének is értékhatártól függően van bűncselekményi és szabálysértési alakzata.

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 238/A §-ának (1) bekezdése értelmében szabálysértést követ el, aki másnak vagy másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait százezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozva megsérti. Ugyanígy büntetendő, aki a szerzői jogról szóló törvény szerint a magáncélú másolásra tekintettel a szerzőt, illetve a kapcsolódó jogi jogosultat megillető, százezer forintot meg nem haladó üres hordozó díj, illetve reprográfiai díj megfizetését elmulasztja. A szerzői jogot sértő módon közzétett tartalmakhoz való hozzáférés módjai között a letöltés és a különböző fájlmegosztó rendszerek használata a fiatalok körében különösen elterjedt.

Az ügyészség közérdekvédelmi szakterületi feladatkörében az Ütv. 29. § (7) bekezdésének felhatalmazása alapján ellenőrizheti a gyermekvédelmi szolgáltató tevékenységet folytató intézmények működésének törvényességét. A Gyvt. – helyzetükre tekintettel – a speciális gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek fokozott védelméről rendelkezik. Ennek megfelelően az ügyészség közérdekvédelmi feladatairól szóló 3/2012. (I. 6.) LÜ utasítás 70/A §-ának (1) és (2) bekezdései a speciális gyermekotthonok működése törvényességének éves ellenőrzését írják elő. A nevelésbe vett gyermekeket megillető jogok közül

a szülővel, törvényes képviselővel való kapcsolattartás biztosítását minden törvényességi ellenőrzés alkalmával az ügyész fokozottan vizsgálja. A Gyvt. 9. § (1) bekezdésének i) pontja szerint ugyanis a nevelésbe vett gyermek joga, hogy személyes kapcsolatait ápolhassa. Tekintettel azonban arra, hogy veszélyeztetettségük megszüntetése érdekében családjukból kiemelt gyermekekről van szó, figyelemmel kell lenni a Gyvt. 9. §-ának (2) bekezdésére, amely szerint, ha e jog gyakorlása a gyermek személyiségfejlődését hátrányosan befolyásolja, a szülő vagy más kapcsolattartásra jogosult közeli hozzátartozó kapcsolattartási joga az e törvényben foglaltak szerint korlátozható, megvonható vagy szüneteltethető.

A kapcsolattartásra jogosult és a gondozott gyermek kapcsolattartását a gyámhivatal határozata alapozza meg, a kapcsolattartás a döntésben meghatározottak szerint gyakorolható. Az ellátást nyújtó speciális gyermekotthon feladata, hogy a kapcsolattartást elősegítse, a gyámhatósági határozatban foglaltaknak megfelelően. A közérdekvédelmi ügyészek által vizsgált speciális gyermekotthonok döntő többségében van internet, ami a telefon mellett ma már a kapcsolattartás leggyakoribb formája. Ezért a kapcsolattartás ellenőrzése hatalmas feladatot ró az intézményekre. A telefonos vagy elektronikus úton történő kapcsolattartás magában rejti azt a veszélyt, hogy a gyermek olyan személyekkel is kapcsolatba lép, akiktől a gyámhatóság határozata elkülöníteni rendelte. A kapcsolattartás előírásszerű biztosítása tehát az intézet feladata, amelynek garanciális kontrollját az ügyészi ellenőrzés jelenti.

A BÜNTETŐELJÁRÁS HATÉKONYSÁGA

Példás korlátok

MÉSZÁROS Ádám – KISS Anna

A büntetőeljárás gyorsítását, hatékonyságának növelését célzó megoldások keresése évtizedek óta tudományos dolgozatok tárgya. Az új büntetőeljárási kódex előkészítő munkálataival a téma mit sem veszített jelentőségéből, időszerűségéből.

A büntetőeljárás elhúzódását alapvetően több tényező okozhatja, amelyek megjelenhetnek mind az ügyek egyediségében, mind azok általánosságában. Egyrészt új jogintézmények születtek azzal a céllal, hogy a bíróság munkájának tehermentesítése érdekében „rövidre zárják" a büntetőeljárást, különös szerepet szánva ezzel az ügyészség munkájának, másrészt a már meglévő intézkedések „korszerűsödtek", ezzel is segítve az említett cél elérését.

Tanulmányunkban előbb azokra a követelményekre hívjuk fel a figyelmet, amelyek az eljárás gyorsításának – mint célnak – a korlátait jelentik, majd rövid kitérőt teszünk a spanyol példára.

1. Az eljárás gyorsításának korlátai

Annak igénye nélkül, hogy megpróbálnánk akárcsak vázolni is a büntetőeljárás egyetemes vagy hazai fejlődéstörténetét, szükségesnek tartunk megemlíteni néhány olyan körülményt, amely bizonyosan hatással van a büntetőeljárás időbeni kiterjedésére. Az egyik ilyen az *eljárási garanciák* kialakulása, illetve katalógusának szélesedése. Ezek a garanciális elemek a büntetőeljárás olyan vívmányai, amelyeket a történelem nehéz vajúdásában szült. Annak ellenére, hogy sokszor „túlbonyolítottá" teszik az eljárást, szükséges elemei az anyagi igazságot kideríteni hivatott és humánus eljárásnak, és egyebekben vissza nem adandók. Az említett garanciális követelmények kialakulása és fejlődése „egyetemes-

nek" mondható, azaz nem csupán egyetlen állam szempontjából, elszigetelten jelentkeznek. Több *nemzetközi dokumentum* tartalmaz előírást a büntetőeljárás garanciáira vonatkozóan, így az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE), több Európa tanácsi ajánlás, illetve az EU Alapjogi Chartája. Mindazonáltal alapvető fontosságú elvek jelentek meg a korábbi Alkotmányban, illetve a jelenleg hatályos Alaptörvényben is.[1] Mindezek értelmezésével, tartalommal kitöltésével kapcsolatban kell megemlíteni az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) *joggyakorlatát*.

Ezeket az elveket az eljárást gyorsító eszközök alkalmazása során mind a jogalkotónak, mind a jogalkalmazónak figyelembe kell vennie, és nem szabad sérülniük. (Ez természetesen nem érinti a büntetőeljárás többi elvi követelményének a hatályosulását, csupán a téma szempontjából ezek érdemelnek feltétlenül említést.)

Úgy véljük, hogy a büntetőeljárás gyorsítása nem lehet abszolút célja sem a büntetőpolitikának, sem a konkrét bűnügyben eljáró hatóságoknak, azt számos olyan tényező korlátozza, amely nem áldozható fel az eljárás gyorsításának az oltárán.

Mindezek értelmében korlátot jelentenek:

a) az alkotmányosság, a nemzetközi kötelezettségek és az emberi jogok;
b) a törvényesség;
c) az ezekből levezethető követelmények, különösen:
   ca) a tisztességes eljáráshoz való jog,
   cb) a fegyverek egyenlőségének az elve,
   cc) az eljárási feladatok megoszlásának az elve,
   cd) a védelemhez való jog, és
   ce) a kiterjesztő értelmezés tilalma; illetve
d) a szakmai szabályok.

Az *alkotmányosság és az emberi jogok* tiszteletben tartása olyan követelmények, amelyeknek a büntetőeljárás során feltétel nélkül érvényesülniük kell. Ezek sérelmét vagy szükségtelen és aránytalan korlátozását az eljárást gyorsító rendelkezések nem idézhetik elő. Ebbe a körbe a hatályos alkotmány (Alaptörvény), az alkotmányos elvek, az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglalt szabályok és az emberi jogok katalógusából a vonatkozó tételek feltétlen érvényesülését szavatoló rendelkezések tartoznak. Úgyszintén idetartoznak

[1] Ld. ezeket részletesen PÁPAI-TARR Ágnes: *A büntetőeljárás gyorsításáról*. Budapest, Gondolat, 2012. 44–68.

az alkotmányosság mondhatni formai követelményei, úgymint a normák pontos és egyértelmű meghatározása, a normavilágosság. Utóbbi azt a követelményt támasztja, hogy a törvény az állampolgárok számára közérthetően rögzítse a szabályozás tárgyát, azok mind az állampolgárok, mind a jogalkalmazók számára egyértelműek és felismerhetően értelmezhetők legyenek.

Ebből a körből csupán egyetlen olyan területet emelünk ki, amely nagymértékben hozzájárulhat az eljárás eredményességéhez és gyorsabb lefolyásához, azonban fokozottan fennáll a veszélye az alapjogsérelemnek. Ez pedig a titkos információszerzés problémaköre.

A titkos információszerzés a bűnüldözés egyik nagyon fontos és egyben hatékony eszköze lehet. Az eljárásra azonban rendkívül fontos törvényi előírások vonatkoznak. Azzal kapcsolatban, hogy egy bizonyos szinten túl miért nem lehet szélesebb körben élni a bűnüldözés e leghatékonyabb eszközével, a titkos nyomozással, *Finszter Géza* gondolatait említjük meg és ismertetjük annak okán, hogy behatóan foglalkozott ezzel a témakörrel, és megállapításaival a messzemenőkig egyetértünk.

Finszter szerint

> „ennek legalább annyi alkotmányos akadálya van, mint amennyi kriminalisztikai tényező szól a felderítési hatáskörök kiterjesztése ellen. Alkotmányossági akadály az, hogy minden titkosszolgálati eszköz (azok is, amelyekhez nincs szükség az ügyész vagy a bíró engedélyére) súlyosan korlátozzák az emberi alapjogokat. Bevetésük korrupció-gyanú esetén ugyanúgy a szükségességi és arányossági teszt elvégzése után lehetséges, mint a bűnüldözés minden más területén. A vesztegetések súlyos formái ellen alkalmazásuk indokolt, de a közélet tisztasága feletti őrködés egyetemes módszerévé nem tehető.[2] […] A kriminálpolitikának tisztáznia kellene, hogy egy demokratikus társadalomban a bűnüldözés titkos eszközei csak az igazságszolgáltatás előkészítését, és semmi mást nem szolgálhatnak. Ez azonban csak úgy biztosítható, ha a felderítésnek ez a titkos szakasza teljes egészében az igazságszolgáltatás kontrollja alá kerül. Az előkészítő eljárásban erre az ügyész rendelkezési joga alkalmas, a tárgyalási szakaszban ezt a szerepet a bíróság tölti

[2] Dunavölgyi Szilveszter – Finszter Géza – Mészáros Ádám: *Eredményes módszerek és taktikák a korrupciós bűncselekmények bizonyításánál.* Kézirat. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2009. 9–10.

be. Olyan helyzet nem fordulhat elő, hogy a bíróság elől információkat lehet elzárni arra hivatkozással, hogy azok államtitkok. A bűnüldözéssel kapcsolatos minden, egyedi ügyre vonatkozó adat titokgazdája csak az ügyész és a bíróság lehet. A tiszta képletek megteremtéséhez az is kell, hogy a nemzetbiztonsági felderítés határozottan különüljön el a bűnüldözéstől, bűncselekmény-gyanú esetén felderítést csak olyan rendvédelmi szerv végezhetne, amelyiknek van nyomozóhatósági jogköre.[3] […] Javaslatunk az, hogy a stratégiai jogalkotás igényességével szükséges a titkos felderítés intézményének átfogó újraszabályozása, a következő elvek szerint:

– A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés szabályozására kizárólag a büntetőeljárási kódexben kerüljön sor.
– Ilyen felderítésre csak nyomozás keretei között, az ügyész teljes rendelkezési jogának gyakorlása mellett legyen lehetőség.
– A bűnüldözési célú titkos információgyűjtést kizárólag nyomozó hatósági jogkörrel rendelkező bűnüldöző hatóság folytathasson.

Az előbbiekkel összhangban kellene újra szabályozni a nemzetbiztonsági szolgálatok felderítő munkájának a rendjét, valamint a nem bűnüldözési célú egyéb titkos felderítés szabályait a rendőrségi törvényben.”[4]

A *törvényesség elvén* jelen esetben alapvetően a Be. rendelkezéseinek való megfelelést értjük. Ezen túlmenően fontos garanciális szempontnak tartjuk az eljárási alapelvek tiszteletben tartását is. A *bizonyítékok törvényessége* kapcsán mindenekelőtt arra az eljárási szabályra kell utalni, amely szerint nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg [Be. 78. § (4) bek.]. Ez az a rendelkezés, amelynek sérelmét sem az eljárás sikere, sem annak gyorsítása nem igazolhatja semmilyen körülmények között.

[3] FINSZTER Géza – MÉSZÁROS Ádám: *A titkos felderítés új szabályozása*. Kézirat. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2010. 30.

[4] FINSZTER–MÉSZÁROS: i. m. 71.

A *törvényesség és a kiterjesztő értelmezés* kapcsolatával a későbbiekben foglalkozunk részletesebben.

A *tisztességes eljáráshoz való jog* a Be. 3. § (1) bekezdésén alapuló szabály *(„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön")* tágabb értelemben vett megnyilvánulása. Magában foglalja a törvényes, pártatlan bírósághoz és a *fair* bírói eljáráshoz való jogot is.[5] Utóbbi elvek egyben a korábbi Alkotmány [57. § (1) bek.], és a hatályos Alaptörvény rendelkezésein is alapulnak: mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el [XXVIII. cikk (1) bek.]. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye a tisztességes tárgyaláshoz való jog keretei között fekteti le azt, hogy mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetve az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.[6]

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának megállapítása szerint a vád ebben a tekintetben nem a vádiratot jelenti, hanem az illetékes hatóságtól való tájékoztatást arról, hogy valaki bűncselekményt követett el.[7] A pártatlanság a felektől való függetlenséget, a függetlenség pedig a politikai értelemben vett befolyásmentességet jelenti.[8]

A kifejtettekről szólnak tehát a jogszabályok, és az EJEB döntései. De mit is jelent valójában a tisztességes eljárás elve?

A kérdésre *Bárd Károly* szerint[9] csak úgy válaszolhatunk, ha megegyezünk abban, hogy mit is értünk demokrácián. Az EJEB ítéleteiben a tisztességes eljárás hangoztatása mellett ugyanis gyakran szerepel a demokratikus társadalom fogalma is. A tisztességes eljárás és a demokratikus berendezkedés mögött viszont – első látásra – szoros összefüggés nem figyelhető meg. Az ítéletekből azonban megállapítható, hogy a bíróság a demokratikus társadalom fogalmát rendkívül szélesen értelmezi. Lényegében követi az Európa Tanács statútumában elfogadott definíciót. Itt a demokrácia feltételeként jelölik meg nemcsak

---

5 Tóth Mihály (szerk.): *Büntető eljárásjog.* Budapest, HVG-Orac, 2006. 43.

6 EJEE 6. cikk 1. mondat. Ld. http://www.lb.hu/egyezmeny.html.

7 EJEB, *Reinhardt and Slimane v. Franciaország* ügy. Idézi Pápai-Tarr i. m. 52.

8 Tóth (szerk.) i. m. 43.

9 Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés.* Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007.

a többség uralmát, a közösségi önkormányzatot és a politikai részvételt, hanem a pluralizmust, a türelem elvét, a törvények uralmát és a jogállamiságot. Utóbbiakról pedig csak akkor beszélhetünk, ha szavatolt a joghoz való hozzáférés és a jogérvényesítés lehetősége, valamint a garanciákkal körülbástyázott büntetőeljárás.

Bárd szerint ez a széles értelemben felfogott demokrácia közelebb visz bennünket a korábban megfogalmazott kérdéshez, hiszen ebből levezethető az eljárás minősége. Ezen belül pedig az eljárási garanciáknak van kiemelkedő jelentőségük.

Ezért amikor a bíróság azt vizsgálja, hogy valamely jog korlátozása szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban, akkor nemcsak a beavatkozás mértékére van figyelemmel, hanem az eljárás alapját adó jogszabályra is. A bíróság megnézi például, hogy megvoltak-e a szükséges eljárási garanciák.

A *fegyverek egyenlőségének* az elve azt a követelményt támasztja, hogy a védelemnek a váddal összevethető súlyú jogosítványai legyenek,[10] a vádló és a terhelt/védő az eljárásban azonos jogokat élvezzen, azonos feltételek mellett, azonos lehetőségek között, azonos perbeli eszközök igénybevételével fejthesse ki álláspontját.[11]

Az e*ljárási feladatok megoszlásának az elve* alapvetően azt jelenti, hogy a büntetőeljárásban a vád, a védelem és az ítélkezés egymástól elkülönül (Be. 1. §). Ebből az elvből következik az is, hogy a bírósági eljárásban a bizonyítás során a vádlót, a terheltet és a védőt azonos jogok illetik meg.[12]

A *védelem joga* alkotmányos elv [korábbi Alkotmány 57. § (3) bek., hatályos Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bek.], de szintúgy említi az EJEE (6. cikk 3. pont), és maga az eljárási törvény (Be. 5. §) is. Ez az elv következménye mind a tisztességes eljárás, mind a fegyveregyenlőségen alapuló eljárás princípiumának.

Akárcsak az anyagi büntetőjogban *(nullum crimen et nulla poena sine lege stricta),* az eljárásjog területén is meg kell követelni a jogalkalmazótól, hogy kötve legyen a törvény szövegéhez, és a terheltre súlyosabb vagy hátrányosabb helyzetet létrehozó *kiterjesztő értelmezést ne alkalmazhasson.* E követelmény sérelmének a veszélyét[13] hordozza magában a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának a haladéktalanság kiterjesztő értelmezésére alapot adó, BKv 74. szám alatt közzétett kollégiumi véleménye, aminek „rendelkező része" szerint:

[10] 6/1998. (III. 11.) AB hat.

[11] TÓTH (szerk.) i. m. 43.

[12] Uo. 44.

[13] Ld. erről részletesen MÉSZÁROS Ádám: Gondolatok a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának véleményéről. *Rendészeti Szemle,* 2010/2. 82–86.

> „A »haladéktalanság« nem azonosítható az »azonnal« fogalommal, tehát azzal az időponttal, amikor a titkos információgyűjtést végrehajtó Nemzetbiztonsági Szakszolgálat az információkat tartalmazó adatokat az információgyűjtést végző szerv rendelkezésére bocsátotta. A feljelentés megtétele azonban nem nyúlhat túl azon az időtartamon sem, ami – az adatmennyiség terjedelmét, az ügy jellegét, bonyolultságát, és személyi összefüggéseit is figyelembe véve – szükséges annak a bűnüldözői megfontolásnak a kialakításához, hogy a beszerzett információk az engedélyben megjelölt személy által elkövetett és a Be. 201. §-ban meghatározott bűncselekmények valamelyikének az elkövetésére utalnak, és azok bíróság elé tárása a bűncselekmény bizonyíthatósága érdekében kívánatos."[14]

Az utolsó dolog végül, amire utalni kell, az a *büntetőjog-alkotás* mennyiségi és minőségi mutatóinak alakulása. Általában is jellemző volt az elmúlt húszhuszonöt évre a „jogalkotási dömping", és ez a büntetőjog-alkotást sem kerülte el: mind a Btk., mind a Be. módosításainak száma szinte már követhetetlen. Tekintetbe véve a két törvény időbeli hatályának szabályát, nem kis feladat a hatályos anyagi szabályok és eljárási formák ismerete, elsajátítása és alkalmazása. Ez kétségkívül felkészülési időt generál a jogalkalmazók munkájában. 2013. július 1-jén hatályba lépett az új Büntető törvénykönyv (2012. évi C. törvény), amely szintén új kihívás elé állítja a jogalkalmazókat, és az anyagi jogi kodifikációt hamarosan az eljárásjogi követi, megkezdődtek az új Be. előkészítésének munkálatai.

Az új Be.-vel kapcsolatban az Országos Kriminológiai Intézet munkatársaiként úgy gondoljuk, hogy egy jogszabálytervezet értékelésénél elsősorban az eljárási alapelvek érvényesülését, immanensen pedig az eljárási szereplők (terhelt, sértett) jogait védő garanciákat kell vizsgálni. Amikor egy büntetőeljárási törvényt, illetve a hátterében meghúzódó koncepciót kívánjuk értékelni, akkor elsődlegesen azt kell megvizsgálnunk, vajon milyen az eljárás alá vont terhelt helyzete: tárgya, vagy inkább alakítója-e az eljárás menetének. Az Európai Emberi Jogi Bíróság mindig az utóbbit részesíti előnyben.

Az eljárási garanciák, az emberi jogok szerepe nem csupán a terhelt és a védő jogaira korlátozódik, hanem azokra a garanciákra is kiterjed, amelyek az állami szervekkel szemben, pontosabban azok önkénye ellen lépnek fel. Sokan

[14] http://www.lb.hu/velemeny/bv74.html

úgy gondolják, hogy itt az emberi jogok önálló életet élnek, és így is van, de e mögött az is áll, hogy az állam a bűnüldözési funkciójának ellátása során bizonyos szabályokhoz kötve van. Ha ezeket nem tartja be, akkor nem csupán a terhelti és a védői jogok sérülnek, hanem a társadalom normális működése kerül veszélybe.

A jövő büntetőeljárása egyik legfontosabb elve kell hogy legyen: csak a vitatott ügyekben legyen tárgyalás, ott viszont minden alapelv maradéktalanul érvényesüljön. Ezekben az esetekben viszont nem fő szempont a hatékonyság, az egyszerűsítés és a gyorsaság. A felek rendelkezési jogának ebben az esetben széles körűnek kell lennie.[15] A felek általi kikérdezés rendszere lenne a követendő megoldás. A bizonyítási tehernél nagyon fontosnak tartjuk annak kimondását, hogy a vád és nem a bűnösség bizonyítása a feladat, és ez a vádlót terheli.

Azokban az esetekben, amikor nem vitatott az ügy, nagyobb teret lehet engedni a hatékonyságnak, az egyszerűsítésnek és a gyorsításnak, de csak akkor, ha a terhelt önkéntesen mond le azon jogáról, hogy ügyében tárgyalást tartsanak. Az emberi jogi bíróság nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az eljárás alá vont személy a tárgyalásról, vagy akár az egész bírósági eljárásról lemondjon, de a lemondás elismerésének feltétele, hogy az érintett szabadon, kényszertől mentesen döntsön. Kétségtelen, hogy nem könnyű megállapítani, mikor önkéntes a lemondás. Az emberi jogi bíróság esetjoga szerint, ha a bíróságnak kétségei merülnek fel ezzel kapcsolatban, köteles az ügyet tárgyalásra utalni. Ennek mindenképpen benne kell lennie a büntetőeljárási törvényben.

2. Konklúziók

Az előzőekben felsorolt elvek tiszteletben tartása olyan követelmény, aminek a büntetőeljárás során feltétel nélkül érvényesülnie kell. Sérelmüket vagy szükségtelen és aránytalan korlátozásukat az eljárást gyorsító rendelkezések nem okozhatják. Konklúzióként az alábbi tételeket javasoljuk megfontolni.

a) A büntetőeljárás garanciális elemei olyan vívmányok, amelyek annak ellenére, hogy sokszor „túlbonyolítottá” teszik az eljárást, szükségesek

[15] A hazai kutatásokról ld. BARABÁS Andrea Tünde: A mediáció jövője Magyarországon. *Ügyészek Lapja,* 2007/5. 17–25.; BARABÁS Andrea Tünde: A vádelhalasztások számának alakulása a magyar büntetőeljárásban. *Kriminológiai Tanulmányok,* 44. (szerk. VIRÁG György), 2007. 190–224.

az anyagi igazságot kideríteni hivatott és humánus eljáráshoz, és egyebekben vissza nem adandók.

b) Az eljárás gyorsításánál fontosabb szempont mind a bűnüldözés, mind a büntetőjogi felelősségre vonás eredményessége.
c) A bűnüldözés eredményességét alapvetően befolyásolja a felderíthetőség javulása/javítása. Megfelelő eszközökkel, mint például a külső hatósági vagy a belső szakmai ellenőrzés, elérhető az, hogy még a latenciától leginkább sújtott területen is javuljanak a felderítés esélyei.
d) A büntetőjogi felelősségre vonás eredményességét alapvetően befolyásolja a bizonyíthatóság javulása/javítása. A bizonyíthatóság biztosítása és fejlesztése alapvetően a kriminalisztika tudományának a feladata. A sikeres bizonyítás rengeteg tényező, így a megfelelő eljárási forma (titkos információgyűjtés, feljelentés kiegészítése) vagy nyomozási taktika megválasztásának függvénye.
e) A hangsúly tehát az eredményességen van, ami csak úgy javítható, ha a felderíthetőség és a bizonyíthatóság hatékony és sikeres.
f) A hatékonyság és a sikeresség alapvetően független a kilátásba helyezett szankció súlyától (erre tanított *Beccaria,* és ezt támasztják alá a kriminológiai kutatások).

Mindezekből az adódik, hogy az eljárás gyorsítása nem az egyedüli és legfontosabb célja a hatékony és sikeres bűnüldözésnek. Kétségtelenül nem jó, ha az ügyek elhúzódnak, de ennél fontosabb cél kell hogy legyen a hatékony és gyors felderítés, illetve a megfelelő eszközök alkalmazásával a hatékony bizonyítás, mivel ez az előfeltétele annak, hogy egy bűncselekményből „ügy" legyen. Végül még egy fontos szempontot kell kiemelni, mégpedig a jogalkotás önmérsékletét: a garanciális elvek sérthetetlensége mellett szükség volna arra, hogy a szakmai szabályoknak megfelelő, kutatásokkal alátámasztott, a jogalkalmazók tapasztalatait messzemenőkig figyelembe vevő jogszabályok szülessenek.

3. A spanyol példa[16]

A spanyol ügyészség két rendelkezésére álló eszköz alkalmazásával próbálja meg visszaverni az eljárások elhúzódása okozta nehézségeket. Ezek az eszközök a spanyol igazságszolgáltatás szervezeti felépítésének alapkövei. Ezek

[16] A spanyol példánál a budapesti 2010-es Eurojustice Konferencián elhangzottakat ismertetjük.

azok, amelyektől tevékenysége alkotmányos értelemben legitimitását kapja: a törvényesség elve és az egységes fellépés elve.

A törvényesség elve: A helyes büntetőpolitika révén értelmet kap a minimális büntetőjogi fellépés elve. Ez teszi lehetővé számukra, hogy csak azokat a magatartásokat üldözzék, amelyek ténylegesen büntetőjogi megítélést követelnek, mivel súlyosan veszélyeztetik a közbékét.

A büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítésére és gyorsítására irányuló jogpolitika első lépése a spanyolok szerint az olyan büntető törvénykönyv elfogadása, amely helyes módon, a felesleges bűncselekménytípusok kiiktatásával korlátozza az üldözendő bűncselekmények számát, mivel azok már idejét múltak, vagy olyan magatartásokhoz kötődnek, amelyek nem annyira súlyosak, hogy büntetőjogi büntetéseket kellene miattuk alkalmazni. Szerintük „a legjobb büntető igazságszolgáltatás az, amelyik jó büntető törvénykönyvet alkalmaz". A spanyol Btk. *(a Demokrácia Büntető Törvénykönyve)* szerintük ilyen. A jogszabály 1995-ben született, tizenöt évvel később pedig módosították. A jogszabály lehetővé teszi, hogy a technológiai vívmányokkal átszőtt, információs társadalomhoz igazodó, korszerű Btk.-ról beszéljenek, benne a társadalomban megjelenő új, bonyolult (bűn)elkövetési formákkal.

A spanyol Btk. kísérletet tesz arra is, hogy tiszteletben tartsa Spanyolország nemzetközi kötelezettségvállalásait. Továbbra is léteznek azonban olyan, a politikai és médiakampányok miatti állandó nehézségek és feszültségek, amelyek mérhetetlenül felfújják a biztonsággal kapcsolatos problémákat. Ez pedig a bűncselekménynek számító magatartások mértékének növekedését hozza magával, a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának és gyorsaságának rovására. Következésképpen, a büntető anyagi jog szempontjából a büntető igazságszolgáltatás gyorsasága lényegében attól függ, hogy korszerű büntető törvénykönyv áll-e rendelkezésünkre, vagy sem.

A XXI. században néhány érdekes reformot hajtottak végre a spanyolok az eljárások gyorsítása érdekében. Mindenekelőtt a 2002. október 24-i 38/02. törvénnyel végrehajtott reformot lehetne megemlíteni, amely gyorsított eljárást rendel egyes, kevésbé súlyos bűncselekményekre. Ezt az eljárást a spanyolok maguk között *„gyors eljárás"*-nak hívják. Az eljárást kis súlyú, igen gyakran előforduló olyan vétségekre alkalmazzák, amelyek egyszerű ténybeli megítéléséhez nincs szükség bonyolult nyomozásra, és amelyek lehetővé teszik az eljárás tizenöt napon belüli befejezését. 2003. áprilisi bevezetése óta ez az eljárás igen hatékony eszköznek bizonyult, és egyre gyakrabban élnek vele. Jelenleg a Spanyolországban megindított büntetőeljárások körülbelül öt százalékában

alkalmazzák, ez pedig a vádemelések ötven százalékánál is magasabb arányt képvisel.

A vádemelés gyorsasága kedvez a konszenzusos eljárásnak. Ez lehetővé teszi, hogy a vádlott, ha elismeri a vádat, a büntetés harmadával történő mérséklését érje el. Ilyen megegyezést a megindított eljárások 48 százalékában sikerült elérni, a spanyol Igazságszolgáltatási Főtanács statisztikái szerint.

A fellépés egységes volta a második eszköz, amelyet a spanyol ügyész alkalmaz funkciójának helyes ellátásához, a büntetőeljárás korszerűsítése és gyorsítása céljából. Az egységes fellépés elve lehetővé tette, hogy a Spanyol Állam Legfőbb Ügyészsége olyan utasításokat és körleveleket tegyen közzé, amelyek nyomán a 2007. október 9-i 24/07. törvénymódosítás alapján megvalósul a rendelkezésre álló személyi eszközök hatékonyabb irányítása a rendszer optimalizálása érdekében. Az egységes ügyészségi követelményrendszer létrehozása lehetővé teszi az eljárások vizsgálatának egyszerűsítését, az egyes bonyolult büntető anyagi és -eljárási problémák rendezésének homogenizálását az ország egész területén, a polgárok törvény előtti egyelőségének biztosítását, a jogbiztonság szavatolását és a jogorvoslatok elburjánzásának elkerülését.

Ebből a szempontból az ügyészség tevékenységének négy alapeleme kapott külön hangsúlyt: *a specializáció, az aktív ügyészi fellépés a nyomozási szakaszban, a büntetőeljárás konszenzuson alapuló rendezése és a nemzetközi együttműködés.*

A *specializáció,* amelyre a spanyol ügyészség határozottan épít, az emberi erőforrások optimalizálását teszi szükségessé olyan bűncselekmények tekintetében, amelyek erős társadalmi visszhangot váltanak ki, és az egyes területi ügyészségekre beosztott, szakosodott ügyészek szilárd képzésén alapul. A specializáció válasz arra a társadalmi igényre, amely nagyobb mértékű ügyészi fellépést követel a különösen érzékeny területeken megjelenő bűnözői tevékenységekkel szemben.

A bűnözés egyre specifikusabb területeket érint, erre – következményeik és hatásaik miatt – szervezett és strukturált választ kell adni. Ezért a spanyol ügyészség új, szakosított hálózati struktúrát alakított ki (például házastársak közötti erőszakos cselekmények, bevándorlás, munkahelyi balesetek, közúti biztonság, környezet, kiskorúak, áldozatvédelem, a büntetés-végrehajtási intézetek felügyelete, gazdasági bűnözés, informatikai bűnözés, fogyatékos és idős személyek). Képesítésüknek és éleslátásuknak köszönhetően, az idetartozó ügyészek gyorsabban és egységesebben lépnek fel ezeken a területeken. Mivel előre meghatározott vádbeli megoldások állnak rendelkezésre minden egyes

bűncselekményre, a bonyolultsági foktól függetlenül mód van az ügyészi fellépés gyorsítására.

Másrészről, akarat volt az ügyészség tevékeny beavatkozásának elősegítésére a büntetőeljárás nyomozási szakaszában, amely a spanyoloknál az ügyészség és a bűnügyi rendőrség közötti kapcsolatokra is kihat a vonatkozó utasítások révén (1/08. és 2/08.).

Az ügyész „motor" szerepe tovább erősödött tehát a büntetőeljárásban, amely funkcióval a spanyol eljárási törvény ruházza fel a bűnügyi rendőrség által az ügyész számára végzett munka koordinálása és azon törekvés révén, hogy el lehessen kerülni az eljárási cselekmények fölösleges ismétlését, és a bizonyítási anyag fölösleges halmozását a nyomozási szakaszban.

Ezen kívül az olyan eljárási rendszerben, mint amilyen a spanyol, ahol nincs helye az ügyész munkájában az opportunitás elve érvényesítésnek, az ügyészség a büntetőeljárás konszenzusos lezárása mellett szállt síkra.

A *megállapodás*ról mint az eljárás előre hozott megoldásáról, a spanyol büntetőeljárási törvénykönyv rendelkezik, amely – abból az alaptételből kiindulva, hogy több jogot biztosítson a felek számára – előírja, hogy a vádlottnak a legsúlyosabb vádpont tekintetében be kell ismernie a cselekmény elkövetését, és ezért cserébe enyhébb büntetés kiszabását engedi meg.

A számok azt mutatják, hogy a megállapodás az egyik olyan eszköz, amely lehetővé teszi, hogy az idejétmúlt igazságszolgáltatási gépezet működhessen. A joggyakorlatban meglévő bizonyos tehetetlenségi erők azonban meggátolják, hogy ez az eljárási eszköz maradéktalanul hasznosulhasson. Azt tapasztalják ugyanis, hogy évről évre csak az eljárás végén, „a tárgyalóterem"-ben jutnak megegyezésre, éppen a szóbeli eljárás megkezdése előtt, vagyis akkor, amikor már mindent elvégeztek.

A konszenzusos rendszer ösztönzésére és javítására ezért a spanyol állam legfőbb ügyésze 2009. április 1-jén az Ügyvédi Kamara Főtanácsával egyetértési nyilatkozatot írt alá, amely 2009. június 22-én utasítás közreadásával egészült ki, és a különböző spanyol területi ügyészségek közötti egyetértési nyilatkozat aláírását célozta.

Ez a kezdeményezés olyan megfelelő struktúra kialakítására irányul, amely az ügyészek és az ügyvédek közötti kommunikáció folyamatosságára ösztönöz azzal a céllal, hogy a megállapodás időpontja az eljárás első szakaszaira helyeződjék, elkerülve ezzel „a tárgyalótermi" megegyezést. Ez az új struktúra kétségtelenül a konszenzusos rendszer hatékonyságának erősödését eredményezheti a gyorsabb igazságszolgáltatásra törekvés érdekében.

Ez azt jelenti, hogy a konszenzusos eljárásban minden idézés egy és ugyanazon napra összpontosulhat, elkerülve ezzel a fölösleges idéző végzéseket és utazgatásokat, az ügyészségi eljárásban a fenti megállapodások elérésére előírt kritériumok egységesítésével, ennek a feladatnak egy vagy több megbízott ügyészre osztásával. Mindez kétségtelenül pozitívan hat a terhelt és a sértett jogainak védelmére, illetve segítésére.

A gyorsításnak vannak más módozatai is Spanyolországban, például a közvetítői eljárás a büntetőeljárásban, vagy olyan technológiai megoldások, mint például a videokonferencia.[17]

Magyarországon is rövid időn belül kiépítik a bíróságokon a távmeghallgatáshoz, a videokonferenciához szükséges technikai hátteret. Ezen a téren előrelépést jelent, hogy 2015 októberében megszületett az OBH elnöki ajánlása a civilisztikai eljárásokban alkalmazható távközlési hálózat útján lefolytatott távmeghallgatásról és távtolmácsolásról. Ennek megfelelően hamarosan minden eljárásban lehetséges lesz a videokonferencia alkalmazása.[18]

[17] Cándido Conde-Pumpido Touron: *Instruments juridiques et mécanismes d'accélération et simplification de la procédure pénale.* Eurojustice Konferencia, Budapest, 2010.

[18] *Távmeghallgatás, tárgyalótermi kép- és hangrögzítés a bíróságokon.* Kétnapos nemzetközi konferencia a Magyar Igazságügyi Akadémián, 2015. november 30.–december 1.

AZ EURÓPAI UNIÓ ÜGYÉSZI SZERVE: AZ EUROJUST

POLT Péter

A tamperei csúcsnak a bűnügyi együttműködést alapjaiban érintő döntése volt, hogy 2001 végéig fel kell állítani az Eurojustot (Judicial Cooperation Unit). Az Eurojust az Európai Unió olyan ügyészi szerve, amelynek feladata az igazságügyi együttműködés megkönnyítése, felgyorsítása, és mindenekelőtt a koordináció. A tamperei csúcs konklúziója mutatott rá arra, hogy a súlyos, szervezett bűncselekmények elleni küzdelem hatékonyabbá tétele érdekében egy igazságügyi együttműködési szervet kell alapítani, amelybe tagként minden tagállam saját jogrendszerének megfelelően egy ügyészt vagy azzal egyenértékű hatáskörrel felruházott bírót vagy rendőrt delegál.[1] A 2000 júliusában Németország által előterjesztett első kezdeményezés[2] még összefoglalóan „összekötő tiszteknek" *(liaison officers)* nevezte a tagállamok által az Eurojusthoz küldendő ügyészeket, bírákat vagy rendőrtiszteket, akik egyes folyamatban lévő nyomozásokhoz nyújtottak volna segítséget. Ezen felül a Bizottság és az Europol is jogot kapott volna, hogy „összekötő tiszteket" küldjön az „Eurojust team"-be, amely nem lett volna saját szervezettel bíró önálló jogi személy, hanem a Tanács Főtitkársága működtette volna. Ez az elgondolás még nem tisztán igazságügyi együttműködési szervként számolt az Eurojusttal. Egy hónap múlva Franciaország, Svédország, Portugália és Belgium újabb kezdeményezéssel állt elő, amely már közelített a ma működő rendszerhez.[3] A Bizottság önálló javaslat helyett csupán

---

1 Tampere, European Council, 15 and 16 October 1999, Presidency Conclusions, point 46.

2 Initiative of the Federal Republic of Germany with a view to the adoption of a Council Decision on setting up a Eurojust team [Official Journal C 206 of 19.07.2000] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:l33142

3 Initiative of the Portuguese Republic, the French Republic, the Kingdom of Sweden and the Kingdom of Belgium with a view to the adoption of a Council Decision setting up Eurojust with a view to reinforcing the fight against serious organised crime [Official Journal C 243 of 24.08.2000] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:l33143

közleményt tett közzé 2000 folyamán az Eurojustról[4], kifejtve álláspontját lényeges kérdésekben, egyebek között arról is, hogy az Eurojustnak milyen kézzelfogható hozzáadott értékeket kell képviselnie.

Az Eurojust létrejöttében két tényező meghatározó szerepet játszott: az egyik, hogy az ezredfordulón az Európai Ügyészség létrehozása nagyon is napirenden volt. Annál is inkább, mert ekkor zajlott a Nizzai Szerződést és az intézményi reformokat előkészítő kormányközi konferencia. A Bizottság az Európai Ügyészség mellett szállt síkra.[5] Amint az Eurojust felállításáról szóló közleményében rámutatott, a „minőségi ugrást" szerinte az Európai Ügyészség létrehozása jelentené, mindenekelőtt a csalás elleni küzdelemben. Erre azonban a tagállamok nem mutatkoztak késznek, a kormányközi konferencia konklúzióiban nem foglaltak állást sem pozitív, sem negatív értelemben. Számukra az elfogadható alternatívát, mint kompromisszumos megoldást, az Eurojust jelentette, amelynek a Tanács általi létrehozása – majd a 2009. évi reformja is – nem a Bizottság javaslatára, hanem a tagállamok kezdeményezésére történt, mégpedig igen gyorsan. 2000 szeptemberének végén a Tanácsban egyetértés született, hogy 2001. március 1-jén létre kell hozni az úgynevezett pro-Eurojustot (Ideiglenes Igazságügyi Együttműködési Egység), ami a Tanács decemberi határozatával meg is történt.[6] Az elő-Eurojust ügyészekből állt, a Tanács infrastruktúráját használta, és arra is szolgált, hogy az érdemi tevékenysége – a két vagy több tagállamot érintő büntetőeljárások koordinálása, információcsere stb. – során szerzett tapasztalatokat felhasználják a végleges Eurojust felállításánál.

A másik fontos tényező az Eurojust létrejöttében az Egyesült Államok elleni 2001. szeptember 11-i terrortámadás. Ez nyilvánvalóvá tette az Eurojust mielőbbi felállításának szükségességét, és jelentősen felgyorsította az egyébként kemény vitákat. A végleges Eurojust felállítására a Tanács 2002. február 28-án kelt határozatával került sor,[7] működését 2002. március 1. napján kezdte meg.

---

4 Communication from the Commission on the establishment of Eurojust COM/2000/0746 final /http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52000DC0746

5 Additional Commission contribution to the Intergovernmental Conference on institutional reforms: The criminal protection of the Community's financial interests: a European Prosecutor, 29 September 2000, COM (2000) 608 final http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=9g35Js7R5mJj9JTtfsP941pPJy62cNllM2vJB0Ww3Qn2vNfhqhpz!469751194?docId=210441&cardId=210441

6 Council Decision of 14 December 2000 on setting up a Provisional Judicial Cooperation Unit (2000/799/JHA) http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000D0799

7 Council Decision 2002/187/JHA of February 2002.

Az Eurojustot a szerződések szintjén a 2001. február 26-án aláírt, majd 2003. február 1. napján hatályba lépő Nizzai Szerződés intézményesítette. Ennek 29. és 31. cikke az Eurojust számára feladatként a kiemelkedő tárgyi súlyú, valamint a több országot érintő büntetőeljárások hatékony koordinálását és előmozdítását írja elő.

Az Eurojust a tagállamok ügyészeiből álló, jogi személyiséggel felruházott szerv, amelynek fő feladata büntetőügyekben a koordináció, és az együttműködés megkönnyítése. A koordináción belül a szervezet célja a súlyos, általában szervezetten elkövetett bűncselekmények esetében a nemzetközi bűnügyi jogsegéllyel és kiadatással, így elsősorban az európai elfogatóparanccsal összefüggő kérelmek végrehajtásánál az együttműködés javítása, valamint a rendelkezésre álló eszközökkel és erőforrásokkal a tagállamok hatóságai által folytatott eljárások eredményességének növelése.[8]

Az Eurojust lényegében bármilyen általa súlyosnak ítélt bűncselekmény esetében rendelkezik hatáskörrel. Néhány bűncselekménycsoport azonban külön is nevesített. Idetartoznak elsősorban azok a bűncselekmények, amelyekre az Europolnak is van hatásköre. (Az Europolnak természetesen másra van hatásköre, mint az Eurojustnak.) Nevesítettek a közösség pénzügyi érdekeit sértő csalás, korrupció, pénzmosás, valamint a számítógépes és a környezet elleni bűncselekmények. Ki kell emelni a bűnszervezetben való részvételt is, mivel ezzel külön tanácsi dokumentum foglalkozik.[9]

Az Eurojustban minden egyes tagállamot egy-egy *nemzeti tag* képvisel, jelenleg tehát 28 nemzeti tagja van. A nemzeti tagok ügyészek, akiket saját tagállamuk delegál a megfelelő szakmai és nyelvi tudásúak közül. Érdekes módon bár az Eurojust ügyészi szerv, nemzeti tag elvben nemcsak ügyész lehet, hanem a tagállam jogrendszerétől függően vele azonos hatáskörrel felruházott bíró vagy esetleg rendőrtiszt is. A feltétel ez utóbbiak esetében, hogy hazájuk jogrendszere szerint ügyészi feladatokat lássanak el, illetve ennek megfelelő hatáskörük legyen. Az unió a több (a jelenlegi szabályok szerint legalább négy) évre kinevezett nemzeti tag kiválasztásába egyébként nem szól bele. A nemzeti tag az őt delegáló szervezet tagja marad, annak szervezetébe tartozik. Ennek megfelelően a jogrendszerek eltéréseiből adódóan ügyészi hatásköre is eltérő lehet, ami elméletileg problémát jelenthet az együttműködés során. A gyakorlatban azonban ilyen probléma ritkán adódik. A nemzeti tag munkáját

[8] Garamvölgyi Balázs: Az Eurojust felépítése és működése. In: Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.): *Az európai büntetőjog kézikönyve*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2009. 300.

[9] 98/733/IB tanácsi együttes fellépés.

a tagállam által kinevezett helyettesek és asszisztensek, valamint az általa kiküldött nemzeti szakértők segítik. Együttesen ők alkotják a nemzeti szekciókat. Az Eurojust funkcionális és adminisztratív feladatait a 28 nemzeti tagból álló Kollégium és az Eurojust elnöke irányítása alatt álló adminisztratív igazgató által vezetett uniós személyzet végzi. 2015. január 1. napján 260 volt e személyzet létszáma, amely végezte a nemzeti tag által vezetett 28 nemzeti szekció érdemi munkájának adminisztratív kiszolgálását.[10] Az adminisztratív hivatal szervezetéből külön ki kell emelni a Jogi Szolgálatot, amely nagy szerepet játszik a nem egyedi büntetőügyekhez kapcsolódó jogi anyagok előkészítésében. Az adminisztratív igazgatót a nemzeti tagokból álló Kollégium minősített többséggel nevezi ki öt évre. Az Eurojust élén a nemzeti tagok által maguk közül három évre választott elnök áll, aki ellátja a Kollégium képviseletét és egyéb ráruházott feladatokat.

Az Eurojust nemzeti tagjai az érdemi munka tekintetében a következő tevékenységet végzik:

- konkrét büntetőügyekben a hatékony, gyors és koordinált igazságügyi együttműködés előmozdításán és segítésén, a büntetőügyek európai dimenziókban kezelésén, stratégiai célok elérésén munkálkodnak az Eurojust hatáskörében vagy a nemzeti jog alapján rájuk ruházott ügyészi jogkörben eljárva;
- a többi nemzeti taggal együtt, a Kollégium tagjaként részt vesznek az Eurojust szervezetének és működésének irányításában;
- a büntetőterületre vonatkozó európai uniós politikák és jogalkotás kapcsán ügyészi szakmai álláspontjuknak testületként hangot adnak, illetve részt vesznek egyéb, úgynevezett horizontális, az Eurojust érdekében végzett, ügyészi szakmai tapasztalatot igénylő tevékenységben. Mint saját tagállamuk ügyészei, nemzeti területükön a saját tagállamuk által meghatározott körben ügyészi hatáskört gyakorolhatnak.[11]

A nemzeti tagok összessége alkotta *Kollégium* a hatáskörét plenáris üléseken gyakorolja. A Kollégium az Eurojust legfőbb szerve. A plenáris ülések foglalkozhatnak konkrét büntetőügyekkel is, mivel a nemzeti tagok szükség szerint itt ismertethetik az általuk írásban beterjesztett konkrét ügyeket. A Kollégium üléseit az Eurojust elnöke vagy a két elnökhelyettes egyike vezeti. E

[10] *Eurojust éves jelentés, 2014*. Hága, 2015.

[11] LÉVAI Ilona: Az igazságügyi együttműködés szervei és mechanizmusai. In: POLT Péter – VARGA Zs. András (szerk.): *Az ügyészek nagy kézikönyve*. Budapest, Complex, 2013. 1507.

tisztségviselőket a nemzeti tagok maguk közül három évre titkos szavazással, kétharmados többséggel választják, az Eurojust eljárási szabályai[12] szerint. (Ha nincs meg a kétharmados többség, harmadszorra elég az egyszerű többség.) A választás eredményét a Tanács hagyja jóvá, minősített többséggel.

A döntéshozatal a Kollégium ülésein történik, azonban fontos szerepe van az előkészítő és javaslattevő tevékenységnek, amely kollégiumi munkacsoportokban is történhet. A munkacsoportokban a nemzeti tagok, helyetteseik, asszisztenseik, nemzeti szakértők, valamint az adminisztratív állományból a releváns egység – elsősorban a Jogi Szolgálat – tagjai vehetnek részt. 2012-ben a következő munkacsoportok működtek:

- ügyfeldolgozás, stratégia és teljesítményértékelés;
- terrorizmus;
- gazdasági és pénzügyi bűncselekmények;
- Brüsszel, Bizottság, Tanács, Parlament;
- drog-, ember- és egyéb tiltott kereskedelem;
- külkapcsolatok és harmadik országok;
- európai elfogatóparancs és kölcsönös elismerés;
- európai igazságügyi hálózat és összekötő magisztrátusok;
- Europol;
- OLAF;
- adatvédelem és EPOC;
- adminisztratív ügyek;
- elnökség.[13]

Az Eurojust alaptevékenysége szempontjából a Kollégium legfontosabb feladata a nemzeti tag által beterjesztett ügy elfogadhatóságáról való döntés. A korábban kifejtettek szerint igen tág az Eurojust hatásköre (vagyis azoknak a bűncselekménytípusoknak a köre, amelyekkel a hatályos Eurojust-határozat[14] 4. cikke szerint foglalkozhat), de nyilvánvalóan figyelemmel kell lennie arra is, hogy az ügy súlya vagy kihatása igényli-e az Eurojust közreműködését, hiszen az Eurojustot alapvetően a jelentős tárgyi súlyú, szervezett, kettőnél több tagállamot érintő bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés érdekében

12 Rules of Procedure of Eurojust (2002/C 286/01)

13 Lévai i. m. 1508.

14 Consolidated version of the Council Decision 2002/187/JHA of 28 February 2002 setting up Eurojust with a view to reinforcing the fight against serious crime as amended by Council Decision 2003/659/JHA and by Council Decision 2009/426/JHA of 16 December 2008 on the strengthening of Eurojust.

hozták létre. További rendelkezést tartalmaz az elfogadhatóságról az Eurojust-határozat 3. cikke, amely szerint az alapeseten (egy vagy több tagállam érintett) kívül olyan ügy is elfogadható, amelyet tagállam terjeszt be nem tagállamnak, amennyiben az utóbbi az Eurojusttal együttműködési megállapodást kötött; ha ilyen megállapodás nincs, a beterjesztő nemzeti tagnak indokokkal kell alátámasztania, hogy lényeges érdek fűződik az Eurojust közreműködéséhez. Ha az ügyben valamely tagállam és az „Európai Közösség" (a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése óta: EU) érintett, mind a tagállam, mind a Bizottság az Eurojust elé terjesztheti az ügyet.

Meg kell jegyezni, hogy mindig a nemzeti tag dönt arról, hogy a hazai hatóságától érkezett ügyet beterjeszti-e az Eurojusthoz. Ha ezt nem látja szükségesnek, a hazai hatóságától érkezett kérést továbbítja az *Európai Igazságügyi Hálózathoz* (European Judicial Network; EJN), amely elsősorban információk adásával nyújt segítséget.

Amennyiben az ügyet a Kollégium elfogadja, az érintett nemzeti tagok az Eurojust-határozat 6. cikke, illetve a Kollégium a határozat 7. cikke alapján a következőket tehetik:

a) felkérhetik az érintett tagállamok illetékes hatóságait, hogy
   - fontolják meg nyomozás elrendelését vagy a vádemelést,
   - fogadják el, hogy az egyik tagállamban jobbak a nyomozás teljesítésének feltételei,
   - tegyék lehetővé a koordinációt az érintett tagállamok között,
   - állítsanak fel közös nyomozó csoportot,
   - adják meg az Eurojustnak a feladatai ellátásához szükséges információkat,
   - foganatosítsanak különleges nyomozati intézkedést, illetve a büntetőeljárás szempontjából indokolt egyéb intézkedést (ilyet csak az érintett nemzeti tagok kérhetnek, a Kollégium nem);
b) segítséget nyújtanak a tagállamok illetékes hatóságainak, azok közös kérésére, a nyomozások és a vádemelések lehető legjobb összehangolásában;
c) segítik az illetékes nemzeti hatóságok közötti együttműködés javítását (például jogsegélykérelmek teljesítését, az európai elfogatóparancsok végrehajtását), biztosítják, hogy e hatóságok kölcsönösen tájékoztassák egymást azokról a büntetőeljárásokról, amelyekről az Eurojust is tudomással bír stb.

A fenti Eurojust-jogköröket az 5. cikk (1)b pontja szerint csak akkor kell a Kollégiumnak gyakorolnia, ha ezt egy vagy több érintett nemzeti tag kifejezetten kéri, az ügynek a közvetlenül érintett tagállamokat meghaladó, uniós méretű kihatása van, elvi kérdést vet fel, vagy az Eurojust-határozat írja elő.

A gyakorlatban ritkán van arra szükség, hogy a Kollégium maga gyakorolja ezeket a jogköröket. A jogkörök gyakorlását jelentő interakciók szinte mindig az érintett nemzeti tagok, illetve az általuk vezetett nemzeti szekciók szintjén zajlanak. Hangsúlyozni kell, hogy az Eurojust akár Kollégiumként, akár a nemzeti tagon keresztül jár el, nem hozhat kötelező határozatot, csak kérést, ajánlást, véleményt fogalmazhat meg, illetve segítséget nyújthat. Ez annyit jelent, hogy az érdemi intézkedéseket a tagállami hatóságoknak kell megtenniük.

Eltérő a helyzet, ha a nemzeti tag az Eurojust-határozat 9b–9f. cikkei alapján hazája joga szerint nemzeti ügyészként jár el valamely, a tagállamát érintő Eurojust-ügyben. Ekkor érdemben is intézkedhet abban a körben, amelyben tagállama joga szerint ügyészi jogkört gyakorolhat.

Az Eurojust jogkörében eljárva ugyan sem a nemzeti tag, sem a Kollégium nem adhat utasítást nemzeti hatóságnak, ha azonban a tagállam az Eurojust-kérés stb. teljesítését megtagadja, akkor a megtagadás indokait köteles az Eurojusttal írásban közölni. Ez alól a 8. cikk alapján csak kivételesen mentesülhet. Az Eurojusttól érkező kéréseket viszont ugyancsak mindig indokolással kell ellátni.

Az Eurojustnál a konkrét büntetőügyek intézése írásban és úgynevezett *„koordinációs értekezleteken"* zajlik. Az Eurojust eljárási szabályai által intézményesített, különböző szintű koordinációs értekezletek fontos eszközök az Eurojust eredményes működése szempontjából. Összehívását a Kollégium vagy egy, illetve több nemzeti tag kezdeményezheti. A koordinációs értekezlet a közvetlen információcsere fontos fóruma, ahol a résztvevők kölcsönösen kicserélik az adott ügyben rendelkezésükre álló információkat, és meghatározzák, hogy a sikeres eljárás érdekében milyen intézkedéseket szükséges tenni.

A koordinációs értekezletnek három típusa van: a kollégiumi szintű, az érintett nemzeti tagok/szekciók részvételével tartott, valamint az, amikor azon az ügy hazai ügyésze és nyomozója is részt vesz. Ezek közül a legnagyobb jelentőségű a harmadikként említett, speciális, úgynevezett 3. szintű koordinációs értekezlet, mivel ezen részt vesznek az érintett nemzeti tagokon kívül az ügyben eljáró nemzeti hatóságok képviselői is. Ez a büntetőügy előadó/nyomozásfelügyeletet ellátó ügyészének, valamint nyomozójának részvételét jelenti. Szükség szerint meghívást kaphat az Europol vagy az OLAF is. A koordinációs értekezleten az ügyet beterjesztő tagállam nemzeti tagja vagy a nemzeti szek-

ciója részéről más ügyész elnököl, aki az alapvető jogi/szakmai támogatáson kívül közreműködik a lehetséges logisztikai, technikai és pénzügyi segítség igénybevételének előmozdításában is.

A sokoldalú Eurojust-támogatás szempontjából is igen hatékony együttműködési instrumentum a *közös nyomozó csoport* (joint investigation team; JIT). A közös nyomozó csoportok felállításának szorgalmazását már az Eurojust létrehozásáról szóló, 2002-ben elfogadott Eurojust-határozat 6. és 7. cikke is tartalmazta. A közös nyomozó csoport létrehozását – mint a bűnügyi jogsegély sajátos formáját – az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló, 2000. május 29-én aláírt egyezmény tette lehetővé. Mivel az egyezmény ratifikációja vontatottan haladt, a Tanács az egyezmény releváns szövegével azonos tartalmú kerethatározatot bocsátott ki 2002. június 13-án a közös nyomozó csoportokról. A közös nyomozó csoportok népszerűsítésében, az azokra vonatkozó elméleti és gyakorlati ismeretek felhalmozásában és terjesztésében az Eurojust kezdettől fogva fontos szerepet vállalt, egyebek mellett azzal is, hogy 2005 óta otthont ad a Tanács által akkor felállított közös nyomozó csoport szakértői hálózat találkozóinak, sőt a titkárságának is, továbbá a közös nyomozó csoportnak dedikált weboldalt működtet.[15]

Különösen figyelemreméltó, és egyre több közös nyomozó csoport létrehozását generáló tényező, hogy 2009 óta az egymást követő úgynevezett JIT-projektek keretében pályázat alapján az Eurojust pénzügyi és logisztikai támogatást nyújt a közös nyomozó csoportok működéséhez (fordítási, utazási költségek stb. finanszírozása, eszközök rendelkezésre bocsátása). A sikeres pályázat feltétele, hogy az érintett Eurojust nemzeti tagok/helyetteseik a nyomozó csoport felállításáról szóló megállapodás által dokumentáltan résztvevői legyenek a közös nyomozó csoportnak, az Eurojust vagy tagállamuk képviseletében. Mivel a belső jog maradéktalanul biztosítja a jogi kereteket, egyre gyakoribb a magyar részvétellel működő, sikeresen pályázó és sikeres nyomozást folytató közös nyomozó csoport, főként a kiemelt, jelentős tárgyi súlyú, szervezetten elkövetett bűncselekmények miatt induló két vagy több tagállamot érintő ügyekben.

Az EU-tagállamok jogrendszereinek eltéréseiből következik, hogy a nemzeti tagokat a nemzeti joguk alapján megillető ügyészi jogkörök tagállamonként változók. Az ügyészi jogkörök egyfajta harmonizálása – vagy legalábbis egy közös minimum meghatározása – indukálta az Eurojust-határozat módosítását

[15] http://www.eurojust.europa.eu/Practitioners/JITs/Pages/historical-background.aspx

2008-ban. Emellett egyéb, az Eurojust megerősítését – főként egy szilárd tagállami bázis kiépítését – célzó módosítások is történtek.[16]

A nemzeti tagok nemzeti hatáskörének – vagyis nemzeti hatóságként való eljárásának – egységesítése körében négy kategóriát állít fel. A minimumszint az általános jogkör, amelyre nézve előírja, hogy a nemzeti tagoknak rendelkezniük kell jogkörrel az igazságügyi együttműködési kérelmek és a kölcsönös elismerés elvét érvényesítő határozatok átvételére, továbbítására, végrehajtása megkönnyítésére, figyelemmel kísérésére, kiegészítő információ nyújtására, mindezekről a hazai hatóságok tájékoztatására, végül kiegészítő intézkedés kérésére a nemzeti hatóságoktól a kérelmek nem kellő teljesítése esetén. A következő kategória az illetékes hazai hatóság kérésére vagy egyetértésével esetileg gyakorolt hatáskör, amelynek keretében jogsegélykérelmet vagy határozatot bocsáthat ki, azokat kiegészítheti, ilyeneket a tagállamában teljesíthet/végrehajthat. Bizonyos feltételek esetén nyomozati intézkedést rendelhet el tagállamában, továbbá ellenőrzött szállítást engedélyezhet és koordinálhat. A harmadik kategória a sürgős esetben gyakorolható hatáskör, amely a tagállamához intézett jogsegély- és egyéb igazságügyi együttműködési kérelmek vagy határozatok teljesítését/végrehajtását, valamint az ellenőrzött szállítással kapcsolatos, már említett jogkört foglalja magában. A nemzeti hatóságként gyakorolható jogkörök negyedik kategóriája a közös nyomozó csoportban való részvétel. Ennek jelentősége azonban elhanyagolható, hiszen a részvétel Eurojust-jogkörként is biztosított.

Amennyiben az első három kategóriába tartozó jogkör megadása ellentétes a tagállam alkotmányos szabályaival vagy az adott büntető igazságszolgáltatási rendszer alapvető jellemzőivel, például a rendőrség, ügyészség és bíróságok közötti hatáskörmegosztással, az Eurojust-határozat megelégszik az adott intézkedés indítványozásának a jogával.

A megerősítés jegyében a Kollégium további két új hatáskört kapott. Ez a kötelező erővel nem bíró, írásbeli vélemény kibocsátásához való jog, egyfelől feloldhatatlannak látszó joghatósági összeütközés esetén, másfelől abban az esetben, amikor igazságügyi együttműködésre vonatkozó megkeresések teljesítését ismételten megtagadják, illetve az igazságügyi együttműködésben ismétlődő nehézségek mutatkoznak. 2016 elejéig egyetlen esetben sem merült fel ilyen vélemény kibocsátásának szükségessége.

A tagállami bázis erősítése volt a cél minden tagállamban egy *kvázi* Eurojust nemzeti iroda létrehozásával, amelynek elnevezése *„Eurojust Nemzeti*

[16] 2009/426/IB határozat az Eurojust megerősítéséről és a 2002/187/IB határozat módosításáról.

Koordinációs Rendszer". Vezetője az ezzel megbízott Eurojust nemzeti levelező. Alapvetően koordinatív feladatokat lát el, továbbá biztosítja az Eurojust irányába az információáramlást, vagyis azt, hogy az Eurojust hatékony és megbízható módon kapja meg a kötelező tagállami jelentéseket. Segít annak eldöntésében, hogy az adott üggyel az Eurojustnak vagy az Európai Igazságügyi Hálózatnak indokolt-e foglalkoznia. Összehangolja az adott tagállamban az Eurojust nemzeti levelező, az Eurojust terrorizmus elleni nemzeti levelező, az Európai Igazságügyi Hálózat nemzeti levelezője és kapcsolattartói, a közös nyomozó csoportok hálózatának nemzeti szakértője, a népirtás, emberiesség elleni és háborús bűncselekmények elleni hálózat kapcsolattartója, a vagyonvisszaszerzési hivatalok hálózatának kapcsolattartója, valamint a korrupció elleni hálózat kapcsolattartója e minőségben folytatott tevékenységét, kapcsolatot tart az Europol nemzeti irodával.

Az Eurojust irányában fennálló, strukturált, az ügyek közötti összefüggések feltárását és a koordinációt szolgáló jelentéstételi kötelezettség a következőkre terjed ki:

a) meghatározott, súlyos, több államot érintő bűncselekmények;
b) közös nyomozó csoportok felállítása és annak eredménye;
c) joghatósági összeütközések;
d) meghatározott ellenőrzött szállítások;
e) igazságügyi együttműködésre irányuló megkeresések, illetve határozatok teljesítésének vagy végrehajtásának problémái, illetve megtagadása.

Magyarországon az Eurojusttal és az Európai Igazságügyi Hálózattal kapcsolatos ügyészi tevékenységről a legfőbb ügyész 2/2014. (I. 31.) utasítása szól, legmagasabb jogforrási szinten a magyar részvételt pedig az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. törvény szabályozza. Az utasítás megismétli, hogy az Eurojust az Európai Unió igazságügyi együttműködési szerve, amely a tagállamok által delegált nemzeti tagokból áll, és az Eurojust-határozatban foglaltak szerint a nemzeti hatóságokkal és más európai uniós szervekkel együttműködve – elsősorban a büntetőeljárások összehangolása és a jogsegélykérelmek megfelelő és időszerű teljesítése érdekében – segítséget nyújt az érintett hatóságok közötti együttműködéshez és információcseréhez. Az Eurojust magyar nemzeti tagja a legfőbb ügyész által kijelölt ügyész. A nemzeti tag a hatályos magyar jogszabályok alapján, az Eurojust működésére vonatkozó szabályokat megtartva jár el. Tevékenységét Magyarország érdekeinek szem előtt tartásával az Eurojust céljait elősegítve

végzi. Az utasítás az Eurojust-határozattal összhangban határozza meg a nemzeti tag hatáskörét és feladatait.

Az Eurojust első tíz évének tevékenysége mindenképpen pozitívan értékelhető. 2002 és 2014 között a súlyos, határon átnyúló bűncselekmények kapcsán kezdeményezett Eurojust-közreműködés mintegy megtízszereződött.[17] 2014-ben 1255 ügy tartozott a kiemelt prioritással bíró kategóriába,[18] míg a fennmaradó rész a standard kategóriába. Az említett kiemelt ügyekben 2014-ben 182 speciális, a nemzeti hatóságok részvételével tartott koordinációs értekezletre, továbbá 117 közös nyomozó csoport felállítására került sor. Bár a pénzmosás nem szerepel külön a Tanács által 2014–2017-re prioritásokat meghatározó stratégiai tervben, az Eurojust más bűncselekményekhez kapcsolódóan 220 pénzmosási üggyel is foglalkozott. A magyar nemzeti tag évről évre több ügyet kezdeményez, és szintén növekvő arányban tesz eleget megkereséseknek.[19]

Az Eurojust korlátozottan eleget tehet általános jellegű tagállami kéréseknek is, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban konkrét büntetőüggyel, így például a nemzeti jogra vagy más, releváns eljárásra vonatkoznak. 2012-ben 20 általános kérdésre adott választ az Eurojust, míg 2011-ben 32-re.

A bűnözés új jelenségeinek és tendenciáinak figyelemmel kísérése és az azokra adandó stratégiai és taktikai válaszok rendszeres konferenciák tárgyai. 2014-ben a tagállamok ügyészei résztvevői voltak egy stratégiai és egy taktikai értekezletnek a terrorizmusról, egy stratégiai szemináriumnak a bűncselekményből származó jövedelmek befagyasztása és elkobzása terén történő szorosabb együttműködésről, ugyancsak egy stratégiai szemináriumnak az európai elfogatóparancsról, stratégiai értekezletnek a kábítószer-kereskedelemről, továbbá a „számítástechnikai bűnözés – felnőni a 21. század kihívásaihoz" tárgyban rendezettnek.

---

17 Az éves jelentés szerint 2002-ben 202 ügyben járt el a szervezet, míg 2014-ben 1804 ügyben. Az ügyek száma a kimutatás szerint minden évben növekszik, az elmúlt két-három évben is közel 15 százalékos ügyszám-növekedés figyelhető meg. *Eurojust Éves Jelentés, 2014*. Hága, 2015. 9.

18 560 különféle csalás, beleértve az áfacsalást; 55 vesztegetés; 70 PIF-bűncselekmény; 128 mobil szervezett bűnözői csoport; 283 kábítószer-kereskedelem; 42 számítógépes bűncselekmény; 32 illegális bevándorlás; 14 terrorizmus; 71 emberkereskedelem.

19 Ld. a legfőbb ügyész országgyűlési beszámolóját az ügyészség 2014. évi tevékenységéről (B/4680) 47–50.

Az Eurojust reformja

Az Eurojust történetében 2007. december 13. a következő fordulópont. Ekkor írták alá az Európai Unió tagállamai a Lisszaboni Szerződést, amely új fejezetet nyitott meg az Eurojust jövője tekintetében. A szerződés 2009. december 1. napjától hatályos.

Az Eurojust felépítésével és tevékenységével az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 85. és 86. cikke tartalmaz rendelkezéseket. A 85. cikk szerint az Eurojust feladata a két vagy több tagállamot érintő, illetve a közös alapokon való bűnüldözést szükségessé tevő súlyos bűncselekmények kivizsgálására, valamint az ezekkel kapcsolatos büntetőeljárás lefolytatására hatáskörrel bíró nemzeti bűnüldöző hatóságok közötti megfelelő koordináció és együttműködés támogatása és erősítése a nemzeti hatóságok, illetve az Europol által végzett operatív cselekmények és az általuk szolgáltatott információk alapján. A 85. cikk azt is előírja, hogy az Eurojust felépítését, működését, tevékenységi területét és feladatait rendes jogalkotási eljárás keretében elfogadott rendeletekben, az Európai Parlament és a Tanács határozza meg. Az Eurojust feladatait az EUMSZ a következőkben határozza meg:

a) az illetékes nemzeti hatóságok által lefolytatandó nyomozások megindítása, illetve javaslattétel a nemzeti hatóságok által lefolytatott bűnvádi eljárások megindítására, különösen az unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények vonatkozásában;
b) az a) pontban említett nyomozások és bűnvádi eljárások kezdeményezésének összehangolása;
c) az igazságügyi együttműködés erősítése, egyebek között a joghatósági összeütközések feloldása, valamint az Európai Igazságügyi Hálózattal való szoros együttműködés révén.

A rendeletalkotás körébe tartozik annak meghatározása, hogy az Európai Parlament, illetve a nemzeti parlamentek miként vesznek részt az Eurojust tevékenységének értékelésében.

Az EUMSZ 86. cikke az unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésére meghatározza, hogy a Tanács különleges jogalkotási eljárás keretében hozott rendeletekben az Eurojustból Európai Ügyészséget hozhat létre.

A Lisszaboni Szerződés nyomán indultak meg a viták és tárgyalások az Eurojust reformjáról, esetleges új szerepköréről. E viták párhuzamosan folytak az Európai Ügyészség intézményének felállításáról szóló elképzelések ismertetésével, amelyekről a továbbiakban ugyancsak szólni fogunk.

A viták eredményeként jelentette meg a Bizottság 2013 júliusában a Büntető Igazságszolgáltatási Együttműködés Európai Ügynökségének létrehozásáról szóló rendelettervezetét.[20] A Bizottság ebben a rendelettervezetében számos ponton tovább kívánja fejleszteni az Eurojust eddigi tevékenységét, növelni hatékonyságát, továbbá megfeleltetni a Lisszaboni Szerződésnek és összhangba hozni az úgynevezett *common approach* egységesítő célkitűzéseivel.[21]

A tervezetből a következő újdonságokat kell kiemelni:

1) új vezetési struktúra létrehozása;
2) a nemzeti tagok státusának és jogkörének azonossá tétele;
3) az Eurojust értékelésének kibővítése;
4) az Eurojust és partnerei viszonyának pontos szabályozása;
5) az Eurojust adatvédelmének megfelelő biztosítása.

Az EUMSZ 85. cikkelyével összhangban az Eurojust szabályozása a továbbiakban rendeletekben történne meg. Ez azért lényeges változás, mert a rendelet közvetlenül hatályosul a nemzeti jogokban, és nem fordulhat elő az az eset, ami a határozatoknál, hogy a tagállam nem vagy jelentős késedelemmel hajtja végre az abban foglaltakat. Rendeletnél a közvetlen érvényesülés nem teszi szükségessé a belső jogalkotás bármilyen aktusát.

Fontos változtatás az is, hogy az Eurojust hatáskörébe tartozó bűncselekményeket a rendelettervezet a mellékletében kimerítő módon felsorolja. Ezt akár visszalépésnek is tekinthetjük, hiszen a korábbi, illetve jelenleg hatályos szabályozás gyakorlatilag lehetőséget ad bármilyen bűncselekmény Eurojust elé vitelére, és az Eurojust segítségének igénybevételére. Nem szabad azonban azt sem elfelejteni, hogy a jogbiztonság érvényesülését jobban szolgálja a kimerítő jellegű felsorolás, ami egyben egységesítheti az Eurojust joggyakorlatát. Ezzel együtt szükséges, hogy minél tágabb körben legyen meghatározva a bűncselekményi kör, amely esetén az Eurojustnak joga lenne fellépni. Szükséges egyfajta koherenciát is teremteni, tehát azt biztosítani, hogy az egyéb uniós dokumentumokban megjelenő bűncselekmények, ha lehetséges, szerepeljenek az Eurojust-listában is. Ilyen lehet például az európai elfogatóparancs mellékletében szereplő bűncselekménylista. Nyilvánvalóan figyelembe kell venni az Eurojust jelenlegi gyakorlatát is, tehát azokat a leggyakoribb bűncselekményfajtákat, amelyek nincsenek nevesítve a mostani kompetencialistákban. Ez

[20] Brüsszel, 2013. VII. 17. COM (2013) 535 final, 2013/0256 (COD)

[21] Ez az ún. uniós ügynökségek egységes standardok szerinti felépítését és működését törekszik biztosítani, de nem jogforrás. Lásd: Joint Statement of the European Parliament, the Council of the EU and the European Comission on decentralised agencies and its Annex, July 19 2012.

azért lényeges kérdés, mert a hatályos Eurojust-határozat 4. cikke nyitott abban a tekintetben, hogy az Eurojust eljárhat bármilyen bűncselekménytípus esetén, ha azt az illetékes hatóság kéri.

Problémát jelenthet a hatásköri listában az a kitétel is, amely szerint az Eurojustnak nem lenne hatásköre a továbbiakban azokra az ügyekre nézve, amelyekben az *Európai Ügyész* jár el. Ez a rendelkezés nézetem szerint akkor lehetne hatékony, ha valamennyi tagállam részvételével sikerülne az Európai Ügyészséget felállítani. Semmiképpen sem indokolt kizárni az Eurojust-hatáskört olyan esetben, ha az Európai Ügyészség az úgynevezett megerősített együttműködés keretében akár kilenc tagállam egyetértésével és részvételével alakulna meg. Még teljes körű konszenzus esetén sem aggálytalan az Eurojust hatáskörének kizárása. Fennmarad ugyanis az igény arra, hogy harmadik államok vonatkozásában szervezzék az együttműködést az unió pénzügyi érdekeit érintő cselekmények esetében is. Ráadásul az unió érdekeit sértő bűncselekmények külön nevesítve vannak az Eurojustról szóló EUMSZ 85. cikk (1) bekezdés a) pontjában. A rendelettervezetnek az Eurojust hatásköréről szóló 3. cikke tehát mindenképpen átgondolásra szorul, és az esetleges átdolgozás iránya a nyitás lehetne.

Mindenképpen üdvözlendő viszont a rendelettervezet 2. cikke, amely lehetővé tenné, hogy az Eurojust maga kezdeményezzen, vagyis „generáljon" ügyeket. Erre bizonyos tekintetben korábban is volt mód ugyan, azonban a rendelettervezet ezt a lehetőséget intézményesítené.

A rendelettervezet bizonyos mértékig érinti a struktúrát és a vezetési kérdéseket. A tervezet ugyanis kimondja, hogy az Eurojust a konkrét büntetőügyeket nem érintő, igazgatási jellegű felügyeletének és a stratégiai iránymutatásnak a biztosítása céljából a Bizottság is képviselteti magát a testületben. Ez abban az esetben lehetséges, amikor a testület az adminisztratív irányítási feladatait gyakorolja, és ugyanez igaz az ügyvezető, szűkebb testületre nézve. Kétségtelen tény viszont, hogy a Kollégium működése során konkrét ügyekre vonatkozó, illetve azokat nem érintő feladatokat egyaránt és egymással összefüggésben is ellát. Figyelemmel arra, hogy igazságszolgáltatási szervről van szó, kérdéses, hogy a Bizottság által delegálható két képviselőnek milyen jogosultságokat kellene adni. Azt ugyanis biztosítani kellene, hogy a konkrét büntetőügyek intézésében ne legyen szavazati, illetve irányítási jogkörük. A rendelettervezet egyébként az irányítás tekintetében fenntartja a korábbi status quót, így a Kollégium látná el a továbbiakban is az egyedi büntetőügyekre vonatkozó, az Eurojust érdemi tevékenységét képező teendőket, míg a *management board*

a felügyeleti, az *executive board* pedig a végrehajtói szerep tekintetében kapná meg a megfelelő jogosítványokat.

A rendelettervezet kiemelten foglalkozik az adatvédelmi kérdésekkel. A szöveg gyakorlatilag összhangban van a 2001-es adatvédelmi rendelettel.[22] Ez azonban nem teljesen aggálytalan abból a szempontból, hogy az Eurojust igazságügyi szerv, és ezért működése eltér más uniós szervek, vagyis „ügynökségek" működésétől. Az adattovábbításnak pedig kiemelkedő szerepe van az Eurojust koordinatív tevékenységében.

Az EU Bizottság részvétele a Kollégium tevékenységében nemcsak a konkrét ügyek tekintetében bizonyulhat aggályosnak. Az Eurojust Kollégiumának van lehetősége arra, hogy a nemzeti tagok közül elnököt és helyetteseket válasszon meg, továbbá, hogy kinevezze az adminisztratív igazgatót, és elfogadja az eljárási szabályokat. A Bizottság által delegált tagok részvétele ilyenkor is vitatható. Különösen annak fényében, hogy egy bizottsági képviselő részt vesz az executive board munkájában is. Mindezek a kérdések szoros összefüggésben vannak az Eurojust – mint különleges igazságügyi szerv – függetlenségével.

A rendelettervezet vitája tovább folytatódik. E vitában megnyugtató megoldásokat természetesen csak úgy lehet elérni, hogy megoldást találnak az Európai Ügyészség intézményi struktúrájára, az általa ellátandó feladatokra, hatáskörére. Ezért az Eurojust reformját és az Európai Ügyész intézményének felállítását minden tekintetben párhuzamosan kell megoldani.

Az Eurojust kétséget kizáróan sikertörténetként értékelhető, jóllehet az Európai Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekményekkel kapcsolatos hatásköre korlátozott maradt. Az ügyforgalmi statisztikák összevetésével megállapíthatjuk, hogy a PIF bűncselekmények száma minden évben nagyon alacsony (2-4 százalék), ugyanakkor számos áfacsalási ügyben az Eurojust sikeresen intézkedett.

Ahogyan arra a visegrádi országok legfőbb ügyészeinek 2013-as Prágai Nyilatkozata rámutatott: „az Európai Ügyészség decentralizált modellje nem hasonlítható az Eurojust modelljéhez, amely mindössze a kölcsönös jogsegélyek kapcsán történő együttműködésre épül, nélkülözvén a konkrét ügyekben végzett nyomozást és vádhatósági tevékenységet".[23]

---

[22] Az Európai Parlament és a Tanács 45/2001/EK rendelete a személyes adatok közösségi intézmények és szervek által történő feldolgozása tekintetében az egyének védelméről, valamint az ilyen adatok szabad áramlásáról.

[23] 2013-ban: 1576 ügyből 31 PIF bűncselekmény (2%), 2014-ben 1804 ügyből 70 (3,9%). Emellett azt is láthatjuk, hogy a PIF általában valami más bűncselekményhez is kapcsolódik, tehát nem önállóan jelenik meg a statisztikában sem, azonban ez nagyban nem befolyásolja az arányokat. *Eurojust Éves Jelentés, 2014.* Hága, 2015. 39. Ld. még dr. Polt Péter, Magyarország legfőbb

Az Európai Ügyészség hozzájárulhat az Európai Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények ügyében induló nyomozások és vádhatósági tevékenységek hatékonyságának növeléséhez. Mindazonáltal, az Európai Ügyészség egymagában nem garantálhatja e célkitűzés elérését. Folyamatos erőfeszítést kell tenni a már létező jogintézmények és mechanizmusok tökéletesítésének érdekében, hogy az Európai Unió pénzügyi érdekei minél erősebb védelemben részesülhessenek. Ezen kívül, az Európai Ügyészségre összpontosított figyelem nem lassíthatja le a jogszabályi rendelkezések harmonizációja terén elért előrelépést, valamint a jogi együttműködés már létező formáinak erősítését és fejlesztését.[24]

ügyészének az Európai Unió tagállamainak legfelsőbb bíróságai mellett működő legfőbb ügyészek Hálózatának 2013. május 15–17. között Krakkóban megrendezett 6. plenáris ülésén elhangzott beszédét.

24 POLT uo.

A VALLÁS SZABAD GYAKORLÁSÁNAK JOGA SAJÁTOS ÉLETHELYZETEKBEN

A vallási közösségek működése a büntetés-végrehajtási intézetekben

SCHANDA Balázs

A vallásszabadság minden embert megillető alapjog. Míg a vallási meggyőződés szabad megválasztása korlátozhatatlan, a vallási meggyőződés szabad kinyilvánítása és a vallás gyakorlása korlátozható elemei e jognak, az alapjogkorlátozás általános tesztje alkalmazásával. Ugyanakkor az államnak elő kell segítenie az alapvető jogok gyakorlását, mindenekelőtt a megfelelő feltételek megteremtésével, és az alapjogi kultúra előmozdításával. A vallás szabad gyakorlása sajátos élethelyzetekben a szokottnál sokkal nehezebb, sőt megfelelő állami közreműködés nélkül szinte lehetetlen. A vallásgyakorlást az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátott, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott számára egyéni és közösségi szinten is lehetővé kell tenni. A rendvédelmi szerveknél, a Magyar Honvédségnél és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál szolgálati jogviszonyban állók számára szolgálatteljesítésük idején is lehetőség van a vallásgyakorlásra – itt a szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban (2011. évi CCVI. tv. 3. §).

1. Vallásgyakorlás az egészségügyi és a szociális intézményekben

Minden ember élete során kerülhet olyan rendkívüli körülmények közé, hogy hosszabb-rövidebb időt egy egészségügyi intézmény zárt viszonyai között kénytelen tölteni. Sokan akár egész életüket ilyen körülmények között töltik. Ez az élethelyzet különleges megterheléssel jár, amely rendkívül fontossá teheti

a lelki segítséget: a vallásgyakorlás ilyen körülmények között az érintettek (egyház – intézmény – érintettek) együttműködését és mások (például szobatársak) tapintatát is igényli. A vallási segítség ugyanakkor nem csak az egyén számára fontos, hanem az intézmény légkörére is pozitívan hathat.

A beteget megilleti a vallási meggyőződésének megfelelő egyházi személlyel való kapcsolattartás és vallása szabad gyakorlásának joga. E jogot a fekvőbeteg-gyógyintézetben meglévő feltételektől függően, betegtársai jogainak tiszteletben tartásával és a betegellátás zavartalanságát biztosítva gyakorolhatja. A részleteket a fekvőbeteg-gyógyintézet (kórház) házirendje határozza meg.[1] Az egészségügyi és szociális intézményekben – általában a helyi egyházi szervek és az intézmény megállapodásai alapján – gondoskodni kell arról, hogy az intézmény zárt viszonyai között, az intézmény működését nem zavaró módon, mind a közösségi vallásgyakorlás feltételei biztosítva legyenek (például szentmise ünneplésére), és teret kell hagyni az egyéni vallásgyakorlásra is. Így indokolt lehet a betegeket látogató lelkészeknek a nap bármely órájában bejutási lehetőséget adni, miközben az intézmény joggal fölléphet az olyan látogatókkal vagy akár betegekkel/gondozottakkal szemben, akik más gondozottakat zaklatva, az intézményen belül térítő tevékenységbe kezdenek. A gyakorlat döntően arról tanúskodik, hogy e területen nem jellemzők a feszültségek.

A kórházakban etikai bizottság működik, amelynek egyebek között feladata az intézményen belül felvetődő etikai ügyben való állásfoglalás, a betegjogok érvényesítésében való közreműködés. Tagjait az egészségügyi intézmény vezetése kéri fel olyan módon, hogy a bizottság összetétele biztosítsa az elé kerülő ügyek sokoldalú (orvosi, pszichológiai, jogi, vallási stb.) megítélését.[2] A kórházi lelkipásztori tevékenységet a vallási közösségek önállóan alakítják.

A javítóintézetekben is lehetővé kell tenni a szabad vallásgyakorlást.[3]

2. Tábori Lelkészi Szolgálat

A fegyveres erők kötelékébe sokan állampolgári kötelezettségük teljesítésekor kerülhetnek, míg mások az önkéntességet kifejező valamilyen jogviszony keretében teljesítik szolgálatukat a haza védelmére. Az 1990. évi IV. tv. eredeti rendelkezése csak a szervezet működési rendjét nem sértő egyéni vallásgya-

[1] Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. tv. 11. § (6) bek.

[2] Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. tv. 156. § (6)–(7) bek.

[3] 1/2015. (I. 14.) EMMI rendelet 5. § (1) bek. g) pont; 28. § (1) bek. a) pont.

korlást engedélyezte a katonai létesítményen belül, azon kívül azonban rögzítette, hogy sem az egyéni, sem a közösségi vallásgyakorlás nem korlátozható. Néhány évvel később ismerte el a törvényhozó az egyéni mellett a közösségi vallásgyakorlás lehetőségét is, „a katonai szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban".[4] Méltányos, hogy az állam a Honvédség tagjai számára bizonyos értelemben vallásgyakorlás iránti igényeik elébe siet. Míg az egészségügyi és szociális intézmények esetében általában elegendő a közösségi vallásgyakorlás lehetőségének, feltételeinek megteremtése (helyiség, időpont, bejárási lehetőség), addig a fegyveres erők esetében az állam túlmegy ezeken. Ennek oka lehet a tábori lelkészi szolgálat hatásával kapcsolatos pozitív várakozás, de oka lehet a fegyveres erők sajátosan zárt jellege, az esetleges rendkívüli helyzetek is (például a távoli országokban végrehajtott missziók) és az az értékelés, hogy a fegyveres erők soraiban való részvétel az állam szempontjából értékes, míg például a büntetés-végrehajtási intézetekbe saját felróható magatartásuk következtében kerülnek az emberek. Esetükben a vallásgyakorlás öntevékeny formáit az állam nem tekintette elégségesnek, hanem – az érintett egyházakkal megállapodva – maga gondoskodott a vallásgyakorlás feltételrendszerének megteremtéséről. Az adott szervezeti forma kiválasztásában az állam szabadságot élvezett.[5]

Tábori Lelkészi Szolgálat esetében több szempontból is fölvetődött az „elválasztás" kérdése. Miután tisztázódott, hogy az államnak nincs joghatósága a Tábori Lelkészi Szolgálat egyoldalú aktussal történő fölállítására, a szociológiailag kellő súllyal jelenlévő felekezetek illetékes szerveivel az állam megállapodást kötött. A Katolikus Egyház esetében ez az Apostoli Szentszékkel megkötött nemzetközi megállapodás volt,[6] amelyet a két protestáns népegyház illetékeseivel aláírt megállapodások követtek. A Tábori Lelkészi Szolgálat (továbbiakban: Szolgálat) felállításáról szóló kormányrendelet már e megállapodásokra hivatkozik, s e tényt az Alkotmánybíróság is kiemelte, hogy az érintett egyházi hatóságok hozzájárulása nélkül az állami fél nem rendelkezhetett volna egyoldalúan a kérdésben.[7] Érdekesség, hogy a rendelet maga is előírja, hogy bár „a tábori lelkészek munkájukat ökumenikus szellemben, a felekezeti önállóság tiszteletben tartásával végzik" [2. § (3) bek.],

---

4 Az 1990. évi IV. törvény 7. §-át az 1993. évi LXXIII. tv. módosította.

5 970/B/1994. AB határozat, ABH 1995, 739, 742.

6 1994/19. Nemzetközi Szerződés a honvédelmi minisztertől. A sorkötelezettség, valamint a Határőrség megszüntetése nyomán a felek jegyzőkönyvben igazították a megváltozott körülményekhez.

7 970/B/1994. AB határozat, ABH 1995, 739, 743.

> „[a] Magyar Honvédség (a továbbiakban: MH) és a Határőrség (a továbbiakban: Hőr.) parancsnokai, valamint a Szolgálat tagjai kötelesek elősegíteni, hogy a 2. § (2) bekezdésében fel nem sorolt, de bejegyzett egyházak vallásgyakorlási és lelkigondozási jogosultsága a katonák igényei szerint érvényesüljön" (3. §).

Az elválasztás szempontjából figyelemre méltó másik kérdés maga a Szolgálat, illetve a tábori lelkészek sajátos jogállása. Bár a tábori lelkészek katonai rendfokozatot viselnek, mégsem tagozódnak be a fegyveres erők kötelékébe. A rendelet szerint a szolgálat a Honvédelmi Minisztérium „közvetlen alárendeltségében működik", azonban – ahogy azt az Alkotmánybíróság megállapította – a HM és a Szolgálat között nincs hierarchikus kapcsolat: a viszony összetevői között nem található meg sem a Szolgálat működésének tartalmát befolyásoló, illetve meghatározó elvi irányítás jogosultsága, sem a szervezeti alárendeltség jellegzetes összetevője, az eseti közvetlen utasítási jog. A jogszabály szóhasználatában szereplő „alárendeltség" tehát „nem fejezi ki a Honvédelmi Minisztérium és a Szolgálat közötti viszony valóságos tartalmát és jellegét".[8] Az egyházak a Szolgálat létesítése által nem avatkozhatnak be a fegyveres erőknek, mint állami szervezetnek a tevékenységébe, nem zavarhatják annak működését, a fegyveres erők pedig nem avatkozhatnak hitéleti kérdésekbe és a vallási tevékenységbe. A tábori lelkész sajátos kettős alárendeltsége révén sem sérült az elválasztás. A jogszabály szerint

> „A tábori lelkész köteles betartani a rendfokozatára, a beosztására, valamint a katonai szervezet működési rendjére vonatkozó szabályokat. Ezek megsértése esetén a katonákra vonatkozó hatályos jogszabályok szerint felelősségre vonható."[9]

A Szolgálat különállását támasztja alá az is, hogy a lelkészek más katonáknak nem szolgálati elöljárói, ezért számukra sem parancsot, sem utasítást nem adhatnak.

> „A hivatásos lelkészek a lelkészi szolgálatukat az egyházi törvények és előírások szerint végzik, s mint hivatásos tisztekre a katonai szolgálati viszonyuk alapján a hivatásos katonákra

[8] Uo. 745−747.

[9] 61/1994. (IV. 20.) kormányrendelet 9. § (1) bek.

irányadó jogszabályok vonatkoznak. Az említett kettős szolgálati viszonyhoz igazodik a fegyelmi jogkör gyakorlása is: a katonai szolgálati viszonnyal kapcsolatos fegyelmi eljárás tekintetében a katonai felettes intézkedik a Szolgálat egyházi vezetőinek egyidejű értesítésével, a lelkész ellen indított egyházi fegyelmi vizsgálatot pedig az egyházi elöljáró folytatja le az illetékes katonai elöljáró tájékoztatása mellett."[10]

A tábori lelkészek kettős alárendeltsége nem hozott létre olyan helyzetet, amely az elválasztás elvét sértené. Bizonyos értelemben az elválasztás itt egyes személyeken belül mutatkozik meg, mivel kettős jellegű hivatalt viselnek.

A Tábori Lelkészi Szolgálat sajátos, egyedi intézmény; sok, az állam és az egyház elválasztására különös kényességgel ügyelő országban (így a szeparáció őshazájának tekintett Amerikai Egyesült Államokban vagy Franciaországban) ez az intézmény kivételes kapcsolódási pont a szekuláris állam és a vallási közösségek között. Vitathatatlanul ez a szerv az elmúlt évtizedekben kialakult „magyar modellben" is kivételes helyzetben, az elválasztás és összefonódás határán van, az állam és az érintett vallási közösségek szoros, intézményes együttműködését valósítva meg. Az érintett felekezetekkel kötött megállapodások és az alkotmánybírósági jogértelmezés azonban mindkét fél részére tiszta helyzetet teremtett. Az „elválasztás fala" fönnáll, akkor is, ha a fal két oldalán lévők közös megegyezéssel ajtót nyitnak e falon. A vallásos megnyilvánulások mintegy kötelezővé válása miatti aggodalmak[11] az alapelvek betartásával és a kulturált működéssel eloszlathatók.

3. Vallásgyakorlás a büntetés-végrehajtási intézményekben

A büntetés-végrehajtás (és az ehhez hasonló élethelyzetet jelentő előzetes letartóztatás) olyan körülményekkel jár, amely megnehezíti a vallásgyakorlást. Ugyanakkor az elítélt (vagy letartóztatott) személy is erősen rászorulhat a lelki gondozásra, és a büntetés-végrehajtási intézet rendje, az elítélt magatartása és majdani reszocializációja szempontjából is üdvös lehet, ha vallását gyakorolja, és lelki gondozásban részesül. Ahogy azt Vókó György megállapítja: „A vallásgyakorlás lényeges, nélkülözhetetlen szerepet tölt be a reintegráció

[10] 970/B/1994. AB határozat, ABH 1995, 739, 747.

[11] Sárosi István: Vallásszabadság a hadseregben. *Acta Humana,* 1997/28–29. 85.

elősegítésében."[12] Az egyéni és közösségi vallásgyakorlásra vonatkozó részletes szabályokat a rendszerváltozás nyomán először az igazságügy-miniszter a fogvatartottak vallásgyakorlásáról szóló rendeletében adta meg.[13] Utóbb a vonatkozó szabályokat beépítették a büntetések végrehajtásáról szóló általános jogszabályokba és így az új büntetés-végrehajtási törvénybe,[14] valamint végrehajtási rendeletébe. 2015. július 1-jétől új elem a büntetés-végrehajtási törvényben, hogy a bv. intézet és vallási közösség megállapodása alapján az intézeten belül vallási részleg is létrehozható, a vallásgyakorlás és a családi kapcsolat erősítése céljából. Ilyen részlegre csak az helyezhető, akinek várható szabadulásáig legfeljebb három év van hátra, írásban vállalja a részleg működésére vonatkozó szabályokat, és elhelyezését a reintegrációs tiszt – a börtönlelkész véleményének kikérésével – támogatja. A vallási részlegen az elítélt folyamatos lelki gondozásban részesül, és a rendes látogatófogadásokon felül az intézet által biztosított rendszeres vallási alkalmakon hozzátartozójával vagy engedélyezett kapcsolattartójával közösen vehet részt.[15]

A lelkiismereti és vallásszabadság az elítéltet is megilleti. Figyelemre méltó eltérés, hogy míg az Alaptörvény – és a korábbi jogszabály[16] – e jog fogalmi elemeiként a meggyőződés szabad megválasztását, kinyilvánítását és gyakorlását, a Bvtv. a meggyőződés kinyilvánításának jogát nem említi, ahogy – kevésbé meglepő módon, a korábbi szabályozással egyező, az Alkotmánytól akkor is eltérő módon – a meggyőződés tanításának jogát sem.[17] Szintén nem utal a Bvtv. a vallás közösségi gyakorlására – ennek helyébe az egyházi személy, illetve a vallási közösség által nyújtott (lelki) gondozás igénybevételének lehetősége lép. Az elítélt magánál tarthatja a vallása gyakorlásához szükséges könyveket, írásos anyagokat és kegytárgyakat – ezek indokoltsága vonatozásában az érintett egyházi személy nyilatkozatát kérheti az intézet. Az elítélt önkéntes alapon részt vehet az intézetben tartott istentiszteleten, vallási szertartáson, azonban e joga az intézet rendjére vagy biztonságára tekintettel korlátozható. Ugyanakkor az egyházi személlyel a magánelzárást töltő vagy biztonsági zárkában elhelye-

---

12 BELOVICS Ervin – VÓKÓ György: *A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata*. Budapest, HVG-Orac, 2014. 220–221.

13 8/1990. (IV. 27.) IM rendelet.

14 2013. évi CCXL. tv. 126. §; a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet, 110–114. §

15 Bvtv. 109/A §

16 A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 36. § (1) bek. h) pont.

17 Bvtv. 126. §

zett elítélt is találkozhat, aki egyébként az istentiszteleten nem vehetne részt. A Bvtv. rögzíti a bv. intézetek együttműködési kötelezettségét a vallási közösségekkel, azok szociális, karitatív, (lelki) gondozói és szabadulásra felkészítésben nyújtott szolgálataira tekintettel.[18]

A végrehajtási rendelet további fontos elemeket rögzít. A vallásgyakorlás kereteit a bv. intézet házirendje tartalmazza. Egyházi személlyel ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot az elítélt, és a kapcsolatfelvételt mindkét fél kezdeményezheti. Az elítélt kérelmezheti a vallásának megfelelő élelmezést. Ha vallása gyakorlására kegytárgyat tart magánál, ezt nem viselheti magán ékszerként, díszként vagy megkülönböztető jegyként.[19]

A családi kapcsolatok vallási vonatkozásának jelentőségét jelzi, hogy az elítélt is véleményt nyilváníthat kiskorú gyermeke vallási neveléséről, és ezt a szülői felügyeletet gyakorló szülővel vagy a törvényes képviselővel közölni kell.[20] Külön rögzíti a jogszabály, hogy elítélt házasságkötése esetén kérelmét – ha vallásának megfelelő szertartás keretében kíván házasságot kötni – az érintett vallási közösségnek is továbbítani kell. Ennek azért is különös jelentősége van, mert Magyarországon 1895 óta nincs polgári joghatása a vallási szertartásnak, itt viszont a jogszabály kifejezetten vallási szertartás szerinti házasságkötést említi. Ugyanakkor az „is" („kérelmét az érintett vallási közösségnek is továbbítani kell")[21] szócska beiktatatása arra utalhat, hogy az egyházi szertartás lehetősége csak abban az esetben illeti meg az elítéltet, ha egyben polgári házasságot is köt. Sajátos, a polgári világtól eltérő módon arra is lehetőség nyílhat, hogy az anyakönyvvezető előtt tett nyilatkozat és a vallási szertartás összekapcsolódjon.

A bv. intézet említett együttműködési kötelezettsége abban nyilvánul meg, hogy feladata az elítéltek tájékoztatása a vallásgyakorlás rendjéről, az eseti programokról (Vhr. 112. §), a vallásgyakorlás céljára megfelelő helyiségről és annak alapvető felszereléséről (Vhr. 113. §). A vallási felszerelésekről természetesen a vallási közösség gondoskodik. A vallási közösség vallási könyvtárat is fenntarthat az intézetben.

A vallási eseményeken a különböző végrehajtási fokozatú elítéltek együtt vehetnek részt, és – az elkülönítési szabályok betartása mellett – az előzetesen letartóztatottak is csatlakozhatnak (Vhr. 112. §).

---

18 Bvtv. 126. §

19 Vhr. 110. §

20 Vhr. 111. §

21 Vhr. 88. §

Vókó György kiemeli a vallásgyakorlás kérdésén túl a vallási közösségek oktatási szolgálatát, amely a bibliaórák és hitoktatás körén túl kiterjed az életismeretre is.[22] Ekként az elítéltek vonatkozásában is érvényesül a vallási meggyőződés tanításához fűződő jog.

A korábbi szabályozással ellentétben a hatályos szabályozás már nem rendelkezik az elítéltek temetéséről, ami logikusnak tűnik annak szem előtt tartásával, hogy az elítéltként elhunyt személy már nem elítélt. Így eltemettetésére nem a bv. intézet, hanem a hozzátartozók kötelesek. Az eltemettetésre kötelezhető vagy azt vállaló hozzátartozó hiányában köztemetésként a települési önkormányzat feladata a temetés. Így az új szabályozás már nem utal arra, hogy az elítéltnek joga lenne az egyházi temetésre.

A vallásgyakorlás intézményes formáinak kialakítása a sajátosan zárt intézményekben nem volt magától értődő. A bv. intézetek számára a kopogtató börtönmissziók idegenek voltak, így kezdetben néha a helyi személyi körülményektől függött, hogy milyen kereteket nyitottak meg az együttműködésre. Míg a Honvédség (és akkor a Határőrség) vonatkozásában az 1994. évi választások előtt létrejött a Szentszék és a Magyar Köztársaság között a megállapodás, és a Tábori Lelkészi Szolgálatot ettől az évtől kormányrendelet szabályozta, a bv. intézetekben előbb alakult ki az együttműködés gyakorlata, és csak ezt követően intézményesült a Börtönlelkészi Szolgálat. A Szolgálat felállításáról 2000-ben rendelkezett az igazságügy-miniszter, a szabályozás alapvetően a Tábori Lelkészi Szolgálat modelljét tartja szem előtt.[23] A ma hatályos szabályok szerint az egyházi jogi személy joga, hogy – a fogvatartottak igényei alapján – börtönlelkészi szolgálatot lássanak el. A börtönlelkész és az intézet együttműködésre köteles, és esetükben is fennáll az, ami a tábori lelkészekről elmondható: bár – egyházi engedély alapján – közalkalmazottá nevezhető ki a lelkész, nem tagozódik be a bv. állományába. A bv. parancsnok hitéleti kérésekben nem illetékes (csak az intézet törvényes működési rendjének fenntartására intézkedhet), ahogy a közalkalmazott börtönlelkész sem avatkozhat bele a hitéleti tevékenységen túl a bv. intézet működésébe. A börtönlelkész tevékenységét kizárólag egyházi elöljárója irányítja, így nem túlzás az a megállapítás, hogy a világos intézményes kapcsolódáson túl alapvetően a felvetődő személyi költségek miatt van jelentősége a lelkész állományba vételének. A börtönlelkészi szolgálat vonatkozásában a nagy keresztény felekezetek súlya meghatározó, azonban korántsem kizárólagos. Elmondható, hogy több kisebb egyházi közösség is

[22] BELOVICS–VÓKÓ i. m. 221.

[23] 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet.

jelentős munkát fejt ki a bv. intézetekben, így a hatályos szabályozás már nem tartja fenn a négy legnagyobb felekezet számára az intézményesített szolgálat lehetőségét. A közalkalmazotti kinevezés ugyanakkor csak lehetőség, amellyel a felekezetek nem kötelesek élni – a nem közalkalmazott börtönlelkész hitéleti tevékenységét szintén védelem illeti meg, ahogy az együttműködés kötelezettsége is terheli. Mindazonáltal a közalkalmazottak között sajátos helyzetben van a börtönlelkész, hiszen tevékenysége kizárólag egyházi irányítás alatt áll.

A büntetés-végrehajtási intézetek és az egyházak kapcsolata példázza, hogy a magyar elválasztási modellben a szigorú intézményes elválasztás mögött a vallás tisztelete és a vallási közösségek önállósága húzódik meg. Így jogszabályokban is testet ölt az az értékelés, amellyel a jogalkotó az egyházak tevékenységét illeti. A semleges állam tudomást vesz a vallási jelenségről, és a vallási közösségek önállóságának tiszteletben tartása mellett bizonyos értelemben még pozitív elvárásokat is támaszt irányukban. Erre szolgálhat példaként, hogy már a korábbi jogszabály is a börtönmissziót mint a *„büntetés-végrehajtási feladatok teljesítését segítő”* szervet említette.[24] A jogalkotó megállhatott volna ott, hogy a vallás szabad gyakorlásának módját szabályozza a büntetés-végrehajtás sajátos körülményei között. Ezen azonban túlmegy. Ennek alapja nyilván a börtönmisszió előnyös hatása a fogvatartottakra és közvetve a büntetés-végrehajtási intézet rendjére. A büntetés-végrehajtási intézet köteles segíteni az egyház szociális, gondozói tevékenységét, az elítéltnek a szabadulásra való felkészítéséhez nyújtott szolgálatait. Így a börtönlelkészi szolgálat példája azt is szemlélteti, hogy az állam és a vallási közösségek különvált működése nem zárja ki a pozitív hozzáállást az egyházak tevékenységéhez.

[24] Ld. a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendeletet: 5. § (1). A büntetés-végrehajtási feladatok teljesítését segítő börtönmissziók, egyházak, társadalmi szervezetek, alapítványok, illetve személyek e tevékenységüket a vonatkozó jogszabályok és a bv. szervezettel kötött együttműködési megállapodás keretében végzik.

AZ ÁLTALÁNOS FORGALMI ADÓRA ELKÖVETETT KÖLTSÉGVETÉSI CSALÁSOK ELLENI HATÉKONY FELLÉPÉS ELJÁRÁSJOGI ESZKÖZTÁRA

SINKU Pál

1. Bevezetés, statisztikai adatok

A közelmúltban elvégzett, iratalapú ügyészségi vizsgálatok számadatai arról tanúskodnak, hogy az általános forgalmi adóra nézve elkövetett költségvetési csalások évről évre nagyobb kárt okoznak az állami és az Európai Uniós költségvetésnek egyaránt.

A konkrét bűnügyek áttekintésén alapuló statisztikák szerint[1] a 2010-ben ismertté vált költségvetési csalás miatt megindított bűnügyek száma (265 db) 2015-re megháromszorozódott (811 db), és hasonló tendencia mutatható ki a más uniós tagállamot is érintő hazai bűnügyek számáról is, amely 2010-hez képest (4 db) meghatszorozódott (25 db). Az okozott kár nagysága ugyanebben az öt évben 7,9 milliárdról (2010-es adat) 37,3 milliárdra, míg a más uniós országokat is érintő hazai bűnügyeket illetően 734 millióról 46,7 milliárdra nőtt. A vizsgálat által feltárt adatok a következők *(1.* és *2. számú táblázat).*

[1] TPK 484/2016. számú vizsgálat eredményei, amelyet a PIF irányelvtervezet tárgyi hatályának felmérése céljából készült az Igazságügyi Minisztérium megkeresése alapján.

1. számú táblázat: Statisztikai adatok az ügyek száma szerint

	év / típus	I. belföldi	II. más EU-tagállamot is érintő	III. más, nem EU-tagállamot is érintő	IV. 100 000 euró feletti	összesen (I–II–III.) évente)
Áfára elkövetett költségvetési csalás miatti bűnügyek – összesített országos adatok	2010	265	4	0	48	**269**
	2011	320	6	1	60	**327**
	2012	387	1	0	64	**388**
	2013	544	14	2	106	560
	2014	623	12	0	108	**635**
	2015	811	25	1	168	**837**
Összesen (típus):		2950	62	4	554	3016
		3016				

2. számú táblázat: Statisztikai adatok az okozott vagyoni hátrány összege szerint

	év / típus	I. belföldi	II. más EU-tagállamot is érintő	III. más, nem EU-tagállamot is érintő	IV. 100 000 euró feletti	összesen (I–II–III.) évente)
országosan	**2010**	7 981 492 318	734 836 628	0	7 315 351 052	**8 716 328 946**
	2011	12 550 630 896	4 117 135 398	12 023 000	14 852 754 965	**16 679 789 294**
	2012	15 174 546 488	131 412 366	0	13 171 675 679	**15 305 958 854**
	2013	18 506 581 997	6 180 275 205	719 889 787	22 062 797 831	**25 406 746 989**
	2014	30 675 502 012	6 593 224 333	0	30 781 846 162	**37 268 726 345**
	2015	37 378 909 473	29 022 767 068	2 017 342 823	61 369 306 345	**68 419 019 364**
Összesen (típus):		**122 267 663 184**	**46 779 650 998**	**2 749 255 610**	**149 553 732 034**	**171 796 569 792**
		171 796 569 792				

Az általános forgalmi adóra elkövetett költségvetési csalások körében tehát egyre nagyobb érdek fűződik a több tagállamot érintő, határon átnyúló, rendszerint hierarchikus berendezkedésű, szervezett elkövetői körök elleni sikeres fellépéshez.

Az ilyen bűnügyek bizonyítási igénye általában túlmutat a hagyományos módon beszerezhető bizonyítékokon, és jellemzően operatív eszközök alkalmazását sürgeti. A költségvetésnek okozott kár megtérítésének biztosítása és a jogellenes gazdagodás legalizálása során elkövetett járulékos bűncselekmények – elsősorban pénzmosás – felderítése érdekében kulcsfontosságú szerep jut a vagyonvisszaszerzésnek. Ugyanígy különös hangsúlyt kapnak a nemzetközi együttműködés egyes, a joghatósági összeütközések elkerülésére és a párhuzamos eljárások összehangolására alkalmas intézményei.

2. A titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés gyakorlata

A szervezetten elkövetett, határon átnyúló jellegű költségvetési csalás miatti ügyek nyomozása sok esetben nyomozást megelőző titkos információgyűjtést követően, részint az annak során megszerzett adatok alapján indul meg. Ezért a Be. 76. §-ának (2) bekezdésére figyelemmel[2] kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a büntetőeljárás megindítását megelőzően keletkezett bizonyítékok megszerzésére törvényesen kerüljön sor, és felhasználásuk lehetőségeit az ügyész körültekintő vizsgálatnak vesse alá.

2.1. A Legfőbb Ügyészség egy közelmúltban lezárult vizsgálatának[3] eredménye egyértelműen jelzi, hogy a titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban való felhasználása továbbra is problematikus.

A három év ügyeit felölelő vizsgálat összesen hatvan olyan ügyet mutatott ki, amelyekben a titkos információgyűjtés eredménye nem volt felhasználható. Ezek közül kimagaslóan magas arányban, az ügyek kétharmadában fordult elő a feljelentés megtételének vagy a büntetőeljárás megindításának meg nem engedhető késedelme [Be. 206/A § (1) bekezdés b) pont], míg az ügyek majdnem harmadában az engedély keretein kívül eső személy vagy bűncselekmény akadályozta meg a felhasználást. Elvétve, mindössze két ügyben fordult elő a titkos információgyűjtésre szabott törvényi határidő megsértése.

A titkos információgyűjtést végző szervek megoszlása szerint a feldolgozott ügyek döntő többségében (hatvanból negyvenkét ügyben) a Nemzeti Védelmi Szolgálat hajtotta végre a titkos információgyűjtést, kilenc ügyben a Nemzeti Nyomozó Iroda, ötben a Nemzeti Adó- és Vámhivatal járt el, míg mindösszesze egy-egy ügy jutott a rendőr-főkapitányságoknak és a Központi Nyomozó Főügyészségnek. Az ügyek többsége korrupciós és hivatali bűncselekmények miatt indult, akadtak azonban adócsalás és költségvetési csalás miatt induló bűnügyek is.

---

[2] „A büntetőeljárásban fel lehet használni azokat az okiratokat és tárgyi bizonyítási eszközöket, amelyeket valamely hatóság – jogszabályban meghatározott feladatainak teljesítése során a hatáskörében eljárva – a büntetőeljárás megindítása előtt készített, illetőleg beszerzett."

[3] A TÜK.1-33/2015. számon elvégzett vizsgálat, amely az engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eredményének a büntetőeljárásban történő felhasználásával kapcsolatos gyakorlati problémákat elemezte a 2013-as, 2014-es és 2015-ös évek ügyei alapján.

A felhasználás akadályának előbbiekben írt, három legjellemzőbb oka az információgyűjtést végző szervekre is figyelemmel a következők szerint oszlott meg *(3. számú táblázat).*

3. számú táblázat

	Nemzeti Védelmi Szolgálat	Nemzeti Adó- és Vámhivatal	Nemzeti Nyomozó Iroda	Budapesti Rendőr-főkapitányság	Pest Megyei Rendőr-főkapitányság	Szabolcs Megyei Rendőr-főkapitányság	Központi Nyomozó Főügyészség	***Összesen***
feljelentés késedelme	33	2	4	0	0	1	1	***41***
Be. 206/A § (2) bek.	8	2	5	1	1	0	0	***17***
határidő megsértése	1	1	0	0	0	0	0	***2***
Összesen	42	5	9	1	1	1	1	60

A felhasználás akadályának leggyakrabban előforduló oka tehát az volt, hogy a titkos információgyűjtést végző szerv nem tett haladéktalanul (a jelenlegi normaszöveg szerint: nyomban) feljelentést.

2.2. A *haladéktalanul,* avagy (a jelenlegi normaszöveg alapján) *nyomban* megtett feljelentés követelményének tartalmi értelmezését illetően a 74/2009. BK véleményben írtak irányadók. A kollégiumi vélemény egyfelől rámutat arra, hogy a feljelentésre szabott idő nem azonnali feljelentéstételt jelent,[4] másfelől elvi éllel mondja ki, hogy e határidő – az adatmennyiség terjedelme, az ügy jellege, bonyolultsága és személyi összefüggései alapján – ügyenként változó lehet. Az érdektelen adatok megsemmisítésére a Be. 204. §-ának (4) bekezdésében előírt határidőből arra következtet, hogy a feljelentés megtétele nyolc napon belül elkésettnek nem tekinthető.[5]

A vizsgálat során megismert gyakorlati példákból ugyanakkor az következik, hogy a három-négy hónap elteltével megtett feljelentést rendszerint a bírói és az

[4] „A »haladéktalanság« az adott kérdésben nem azonosítható az »azonnal« fogalommal, tehát azzal az időponttal, amikor a titkos információgyűjtést végrehajtó Nemzetbiztonsági Szakszolgálat az információkat tartalmazó adatokat az információgyűjtést végző szerv rendelkezésére bocsátotta."

[5] „Indokolt tehát a haladéktalanságnak olyan értelmet tulajdonítani, hogy […] ez a követelmény még nem sérül akkor, ha a feljelentési kötelezettségének az információgyűjtést végző szerv az adatok megszerzést követő 8 napon belül nem tesz eleget."

ügyészi gyakorlat sem tekinti haladéktalanul vagy nyomban megtettnek. Ennek alátámasztására a következő példák szolgálnak:

a) Egy bűnszervezetben elkövetett, az adóbevételt különösen nagy mértékben csökkentő adócsalás bűntette és más bűncselekmények miatt indult *Bács-Kiskun megyei* ügyben a Kecskeméti Törvényszék két vádlottat a TIGY anyagának a bizonyítékok köréből való kirekesztése miatt mentett fel. Indokolása szerint az információgyűjtés tényleges befejezése és a feljelentés megtétele közötti körülbelül *négy hónap* eltelte sérti a „haladéktalanság" követelményét. A másodfokú eljárás még folyamatban van.

b) Egy *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei,* költségvetési csalás bűntette és más bűncselekmény miatt indult ügyben[6] a Nemzeti Védelmi Szolgálat 22 hivatásos állományú pénzügyőrrel, 1 rendőrtiszttel és 62, javarészt ukrán állampolgárságú magánszeméllyel szemben tett feljelentést a Nyíregyházi Nyomozó Ügyészségen. A rendelkezésre álló adatok szerint az ukrán állampolgárok által irányított bűnszervezet magyar pénzügyőrök megvesztegetésével nagy mennyiségű adózatlan cigarettát juttatott Magyarország területére, a tiszabecsi, a lónyai, valamint a beregsurányi közúti határátkelőhelyeken. A titkos információgyűjtés során más ténybeli alapon vesztegetés és hivatalos személy által elkövetett közokirat-hamisítás gyanúját keltő adatok is keletkeztek. A *felderítő szerv 2*012. augusztus 6-tól folytatott bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtést, amelynek végrehajtása során nagyszámú idegen nyelvű (ruszin-hucul) közlemény is keletkezett. A titkos információgyűjtést végző szerv azonban nem intézkedett ennek lefordítása érdekében, hanem az információgyűjtés teljes anyagának ismerete nélkül előterjesztést tett a titkos információgyűjtés keretében beszerzett bizonyítékok büntetőeljárásban történő felhasználásának engedélyezésére. A ruszin-hucul nyelvű hanganyag lefordítása 2014 októberében elkészült, a titkos információgyűjtés felhasználásának engedélyezése iránt a főügyészség a Nyíregyházi Járásbíróság nyomozási bírójához fordult. Az ügyészi indítványt a Nyíregyházi Járásbíróság első fokon haladéktalan feljelentési kötelezettség elmulasztása okán 2014. október 14-én elutasította. A bíróság azzal indokolta döntését, hogy a legutóbb 2012. december 10. és 13. napjain realizált bűncselekmények alapján nyílt nyomozások indultak, azok elkövetésében a gyanú szerint a titkos

[6] Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség B.13/2014. számú ügy.

információgyűjtéssel érintett személyek is részt vettek, így legkésőbb ebben az időpontban már a titkos információgyűjtést végző szerv rendelkezésére álltak a nyílt nyomozás megindításához szükséges információk, ugyanakkor ehhez képest csupán 2013. március 18-án tettek feljelentést. A két időpont között *több mint három hónap* telt el.

c) Egy másik, a *Budapesti VIII. kerületi* Ügyészség által felügyelt ügyben[7] a Nemzeti Adó- és Vámhivatal felderítő szerve 2014 novemberében kezdeményezte a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés (lehallgatás) anyagának a büntetőeljárásban bizonyítékként történő felhasználását a Be. 206/A § (4) bekezdése alapján. A költségvetési csalás miatt indított *titkos nyomozás* adatai szerint a Fővárosi Gázművek Zrt.-nél dolgozó egyik elkövető hozzáfért a túlfizetés kifizetését nem kérő előfizetők számláihoz. Az elkövetők szándéka arra irányult, hogy hamis engedményezési szerződésekkel és bankszámlakivonatokkal a saját irányításuk alatt lévő fantomcégek bankszámlájára átutaltatják e pénzösszegeket, majd a pénz felvételét követően megszüntetik a bankszámlákat. A cselekménnyel veszélyeztetett érték kb. százegyvenmillió forint volt. A kerületi ügyészség álláspontja szerint a titkos információgyűjtés eredménye nem volt felhasználható, mert az információgyűjtés 2014 júliusában lezárult, ehhez képest a nyomozó hatóság csupán 2014 novemberében tett feljelentést, ezért a *négy hónap eltelte* miatt nem érvényesült a Be. 206/A § (1) bekezdés b) pontjában említett haladéktalanság követelménye.

2.3. Jogértelmezési kérdésként merült fel az is, hogy a haladéktalan/nyomban teljesítendő feljelentés kötelezettsége mikortól terheli az információgyűjtést végző szervet.

2.3.1. Az egyik álláspont szerint az információgyűjtés végrehajtásának tartama alatt az azt végző szerv eleve nem eshet késedelembe a feljelentés megtételével, mert arra csak az adatok teljes körű összegyűjtését és kiértékelését követően nyílik lehetősége.

a) Ez a jogi álláspont jelenik meg a *Szegedi Ítélőtábla* egy másodfokon hozott határozatának[8] indokolásában: „Arra vonatkozóan nincs egzakt törvényi előírás, hogy mi tekintendő akár haladéktalan, akár nyombani

[7] Budapesti VIII. kerületi Ügyészség Tük.00209/2014. számú ügy.

[8] Szegedi Ítélőtábla Bf.I. 235/2014/8. számú határozat.

cselekménynek, azaz az információgyűjtést végző (ennek engedélyezését kérő) szerv *az engedélyezés lejártától számítva* hány napon belül köteles megtenni a feljelentést. […] Az azonban nyilvánvaló, hogy az engedélyezés lejártát követően a beszerzett információhalmazt át kell vizsgálni, rendszerezni kell, ki kell szűrni a lényegtelen információkat."

b) Még kategorikusabban fogalmaz a *Pécsi Ítélőtábla,* amely egyik határozatában[9] kimondja, hogy „a titkos információgyűjtés engedélyezett időtartama alatt a feljelentésre jogosult hatóság nem eshet késedelembe, így nem szegte (nem is szegheti) meg a feljelentési kötelezettség haladéktalan teljesítésére vonatkozó törvényi rendelkezést. Az információgyűjtés ideje alatt keletkezett lehallgatási anyagokat csak akkor lehet megfelelően elemezni, ha már valamennyi adat rendelkezésre áll. Csak ebben az esetben van a feljelentés megtételére jogosult hatóság olyan helyzetben, hogy valamennyi rendelkezésre álló adatot összefüggéseiben megvizsgáljon, értékeljen és abból a megfelelő következtetéseket levonja."

c) Ugyanígy közelítette meg a jogértelmezést igénylő kérdést a *Veszprémi Törvényszék,*[10] mondván, az engedély 2007. december 2. napjának 10.00 órájáig tette lehetővé a lehallgatást, és ezért a 2007. december 29-én kelt feljelentés – tekintve, hogy nagy mennyiségű adatot kellett kiértékelni – haladéktalanul megtettnek tekintendő. Az elsőfokú bíróságnak ezt az érvelését az ügyben eljáró ítélőtábla, majd a Kúria is osztotta.[11]

2.3.2. Az ezzel ellentétes nézőpont lényege, hogy a feljelentési kötelezettséget a büntetőeljárás megindításához szükséges egyszerű gyanú keletkezteti, tehát a késedelem is ettől az időponttól kezdve vizsgálandó. Az egyszerű gyanú megállapítására azonban akár egyetlen elfogott közlés tartalma is alapot adhat, ezért a feljelentéstételi kötelezettség független a titkos információgyűjtés határidejétől.

d) Ezen jogi álláspontot tükrözi a *Fővárosi Ítélőtábla* egy másodfokon hozott határozatának[12] indokolása, amely a következők szerint érvel: „A bűncselekmény elkövetését megalapozó információ 2011. augusztus 17-én keletkezett. Ehhez képest az NVSZ 2012. január 11-én tett feljelentést, és a nyomozás elrendelésére 2012. január 23-án került

9 Pécsi Ítélőtábla Bf.I.51/2010/6. számú határozat.

10 Veszprém Megyei Bíróság 5.B.420/2008/12. számú ügy

11 Győri Ítélőtábla Bf.1/2009/5.; Legfelsőbb Bíróság Bhar.I.768/2009/6.

12 Fővárosi Ítélőtábla 6.Bf. 486/2013/6. számú határozat.

sor. Az információ egy viszonylag egyszerű, egyetlen cselekménnyel megvalósuló bűncselekményre vonatkozott. Így semmiféle magyarázat nincs arra, hogy miért csak öt hónappal később került sor a feljelentésre, illetve a nyomozás elrendelésére. Az információ keletkezésének napján lényegében minden, a feljelentés megtételéhez szükséges adat rendelkezésre állt."

e) Ugyanebből a megfontolásból került sor a nyomozás megszüntetésére egy *Központi Nyomozó Főügyészség* által nyomozott ügyben is.[13] Az iratokból megállapíthatóan az elfogott beszélgetésekről készített jelentések 2012. február 17-én érkeztek meg a Szolgálathoz, ehhez képest 2012 márciusában hívószám előfizetőjének lekérdezésére, 2012 áprilisában pedig a beszélgetésben körvonalazódó vámeljárás beazonosítására került sor. A Szolgálat 2012 májusában az elfogott beszélgetésekről készült hangfelvételeket, 2012 augusztusában a vámeljárás teljes iratanyagát szerezte be, 2012 októberében pedig Nemzeti Adó- és Vámhivatal szakmai véleményét kérte a vámeljárással kapcsolatban. A főügyészségi álláspont szerint az elkövető beazonosítása, a bűncselekmény elkövetésével érintett eljárás iratainak beszerzése, és az eljárás szabályszerűségének más hatóság általi vizsgálata a büntetőeljárás keretei között elvégzendő feladatok. A Szolgálat ezekkel az eljárási cselekményekkel ténylegesen a nyomozás elvégzésébe kezdett, ami túlmutatott a bűncselekmény egyszerű gyanújának megállapításán vagy kizárásán.

2.4. A jogértelmezést igénylő kérdés eldöntése érdekében a jogalkotó 2014. január 1. napjával módosította a Be. 206/A § (1) bekezdés b) pontjának szövegét.[14]

A módosítás értelmében a felhasználásnak az a feltétele, hogy „a titkos információgyűjtés engedélyezését kérő szerv a büntetőeljárásban felhasználni kívánt információ megszerzését követően a nyomozást – *a büntetőeljárás megindításának valamennyi, e törvényben meghatározott feltétele megállapításakor* – nyomban elrendelte vagy a feljelentési kötelezettségének nyomban eleget tett".

A miniszteri indokolás szerint a módosítás ezzel „kiküszöböli azt a jogalkalmazási anomáliát is, hogy a bíróságok eltérően értelmezik a nyomozás elrendelése, illetve a feljelentés megtétele »haladéktalan« voltát, és a fenti feltételek figyelmen kívül hagyása, vagy nem kellő súllyal való értékelése esetén a titkos

[13] Központi Nyomozó Főügyészség 1.Nyom. 125/2014. számú ügy.

[14] 2013. évi CLXXXVI. törvény 41. §.

információgyűjtés eredményét ki is rekesztik a bizonyítékok köréből, ami a terhelt felmentését eredményezheti".

A Nyomozásfelügyeleti és Vádelőkészítési Főosztály törvénymódosítással összefüggő, NF.3346/2013/31-V. számú iránymutatásának III/4. pontja – utalva a 74/2009. BK véleményre – arra hívja fel a figyelmet, hogy a feljelentési kötelezettség *akkortól* terheli az információgyűjtés engedélyezését kérő szervet, *amikortól* a büntetőeljárás megindításának a Be.-ben meghatározott feltételei adottak.

Az iránymutatásban hivatkozott 74/2009. BK vélemény e feltételek között a következőket nevesíti: a releváns adatok elegendők valamilyen bűncselekmény gyanújának megállapításához [Be. 6. § (2) bekezdés], e bűncselekményre nézve helye lenne tikos adatszerzésnek [Be. 206/A § (1) bekezdés a) pont és 201. §], a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó adatok felhasználhatóak lehetnek a bizonyításra [Be. 206/A § (3) bekezdés], végül a feljelentéshez csatolhatók a releváns, azt megalapozó adatok [Be. 171. § (2) bekezdés].

2.5. A Legfőbb Ügyészség a kérdést illetően kialakított, egységes álláspontja szerint a hatályos normaszövegből az következik, hogy a feljelentési kötelezettséget az egyszerű gyanú keletkezteti, az információgyűjtés engedélyezett határidejétől függetlenül.

A Nyomozásfelügyeleti és Vádelőkészítési Főosztály a TÜK.1-74/2014. számon készített, és valamennyi főügyészség számára elérhetővé tett összefoglaló jelentése[15] a Be. 206/A § (1) bekezdés b) pontjában írtakkal kapcsolatban egyértelműen úgy foglalt állást, hogy titkos információgyűjtésnek bűncselekmény gyanújának megállapítása után nincs helye, illetve az információgyűjtés ezt követően nem folytatható (jelentés VII/A/1. és 3. pontjai).

A Kiemelt, Korrupciós és Szervezett Bűnözés Elleni Ügyek Főosztályának iránymutatásában írtak szerint tehát „a feljelentés időszerűségét azon időponttól kell értékelni, amikor a gyanút keltő közlések a titkos információgyűjtés végrehajtójától az azt megrendelő felderítő szervhez megérkeznek". Az időszerűség vizsgálata érdekében pedig megkövetelendő, hogy „a felderítő szerv jelentésben rögzítse a közlések feldolgozása során végzett tevékenységét […], hogy az ügyész a bíróság felé meggyőzően igazolhassa: a bűncselekmény gyanúját

[15] A jelentés a nyomozó hatóságok által folytatott titkos információgyűjtés engedélyezésének, az ügyészség által végzett titkos információgyűjtés, illetve a titkos adatszerzés gyakorlatának, továbbá az így szerzett információk, adatok bizonyítékként történő felhasználása vizsgálatának eredményét foglalta össze.

keltő közlés feldolgozásában nem volt olyan tétlen időszak, ami a jogellenes késedelem megállapítására teremthetne alapot".[16]

3. A vagyonvisszaszerzés körébe tartozó kérdések

3.1. A Legfőbb Ügyészség múlt évben elvégzett egyik munkatervi vizsgálatának eredménye szerint az ügyészségek

> „még mindig nem fordítanak kellő figyelmet a bűnös úton szerzett anyagi javak elvonására. Ez a jelenség rendkívül megnehezíti a bűnözés elleni hatékony fellépést, amelynek egyik lényeges eleme a bűncselekmények elkövetéséből eredő vagyongyarapodás megakadályozása. […] Ezen kívül az adott területet érintő jogalkalmazói tevékenység színvonala sem kielégítő, és számos, a Legfőbb Ügyészség által összeállított és közzétett Emlékeztetőben foglaltakkal ellentétes jogértelmezést tükröző intézkedésre, illetve azok indokolatlan késedelmére vagy elmulasztására derült fény."[17]

Egy másik, szintén az elmúlt évben elvégzett, munkaterven kívüli vizsgálat megállapításai a bűnös úton szerzett vagyon „utóéletének" vizsgálatára hívják fel a figyelmet. A vizsgálat alapján kiadott iránymutatás szerint

> „a nyomozást felügyelő ügyésznek a nyomozásfelügyelet körében rendelkezésre álló eszközzel minden, az ún. vagyon-generáló bűncselekmények körébe tartozó bűncselekmény miatti eljárásban biztosítania kell, hogy a nyomozás kiterjedjen a bűncselekmény útján megszerzett vagyon további, a bűncselekmény befejezetté válását követő sorsára. Ez a vagyoni kényszerintézkedések és szankciók alkalmazása és a vagyonvisszaszerzés szempontjából is kiemelt jelentőséggel bír."[18]

---

16 KSB.5030/2014/7-I. számú főosztályvezetői iránymutatás.

17 2/2015. (VI. 30.) LÜ h. körlevél a bűnös úton szerzett vagyon elvonását célzó kényszerintézkedésekkel összefüggő feladatokról.

18 KF.9725/2004/379-II. számú, a Moneyval 5. körös országvizsgálatának előkészítéséhez elvégzett vizsgálat megállapításai alapján kiadott főosztályvezetői iránymutatás.

Mindkét elvi iránymutatás rávilágít arra, hogy a bűncselekmény elkövetésével elért gazdagodás nyomon követése egyúttal a járulékos bűncselekmények felderítésének záloga. Sőt, az egyik vizsgálat konklúziói éppen a vagyonvisszaszerzést szolgáló intézkedések elmulasztásában jelölik meg a pénzmosás miatti ügyeknek az alapcselekmények miatti eljárásokhoz viszonyítva rendkívül alacsony számát.[19]

3.2. A jogalkalmazás hosszú ideig töretlenül egységes volt abban, hogy az ügyész elsődleges feladata az állami büntetőigény érvényesítéséhez szorosan kapcsolódó vagyonelkobzás eredményes alkalmazásának biztosítása, és ezért a vagyoni jogokat korlátozó kényszerintézkedések alkalmazásának is mindenekelőtt ezen a jogcímen van helye. Egységes volt a joggyakorlat abban is, hogy a polgári jogi igény ügyész általi érvényesítésére csak szűk körben, a polgári perrendtartás által megszabott keretek között van lehetőség.

3.2.1. Ehhez képest sajátosan alakult a Nemzeti Adó- és Vámhivatal büntetőeljárási jogállása a költségvetési csalás miatti ügyben.

A költségvetési csalás tényállását hatályba léptető 2011. évi LXIII. törvény 2. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint a Btk. 396. § (1) bekezdésébe ütköző bűncselekmény jogi tárgya közvetve a közteherviselési kötelezettségüket teljesítő embereknek a költségvetések prudens működéséhez fűződő érdeke, közvetlenül pedig maguk a költségvetések.

A Be. 51. § (1) bekezdése szerint sértett az, akinek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette. A költségvetési csalás sértettje a vagyoni hátrány bekövetkezésével érintett költségvetés felett rendelkező entitás, amely a Magyarország államháztartását károsító bűncselekmény elkövetése esetén maga az állam.

A magyar állam büntetőigényét az Alaptörvény 29. cikke, valamint az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény 1. §-a értelmében az ügyészség érvényesíti. Az állami szervek a Be. 56. §-ában írtakra figyelemmel csak akkor és annyiban jogosultak fellépni a büntetőeljárásban az állam mint sértett képviselőjeként, ha és amennyiben ezt jogszabály lehetővé teszi.

[19] KF.9725/2004., 2015. október 30. napján kelt vizsgálati jelentés: „Feltehető továbbá, hogy amennyiben a nyomozó hatóságok a bűncselekmény útján szerzett vagyon felkutatása, biztosítása érdekében lépéseket tennének, az elkövető vagy más által az illegális vagyon elrejtése, tisztára mosása érdekében tett *quasi* utócselekmények ismertté válásával automatikusan megtöbbszöröződne a pénzmosás miatti eljárások száma. Ezen nyomozati lépések elmaradása tehát a kirívó aránytalanság egyik okaként azonosítható."

A Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény (Nav. tv.) 13. § (2) bekezdésének e) pontja értelmében ugyanis a NAV adóztatási szerve a hatáskörébe tartozó kötelező befizetésekkel kapcsolatban elkövetett bűncselekménnyel okozott kár megtérítése érdekében az állam – mint sértett – nevében jogosult polgári jogi igény előterjesztésére. Ez a Be. 335. §-ának (2) bekezdése szerint az adóbevétel csökkenésre vonatkozóan is benyújtható.

A hivatkozott törvényi rendelkezés értelmében tehát a Nemzeti Adó- és Vámhivatal a magyar állam mint sértett képviseletében csupán egyetlen sértetti jogosítvány: a polgári jogi igény előterjesztésére jogosult, mert az e körbe eső jogosultságait meghatározó Nav. tv. kizárólag erre hatalmazza fel.

Ebből egyúttal az is következik, hogy a hivatal adóztatási szervei a Be. 51. § (2) bekezdésének a)–d) pontjain alapuló egyéb sértetti jogosítványokat nem gyakorolhatnak, így a terheltek vagyonának a polgári jogi igény biztosítása érdekében történő zár alá vételére vonatkozó joghatályos indítvány előterjesztésére sincs törvényes lehetőségük. Ilyen indítvány megtételének a polgári jogi igény előterjesztésének jogából fakadó megengedhetősége a Be. 159. § (2) bekezdésének olyan kiterjesztő értelmezését jelentené, amely alapjaiban ellentétes a jogállami büntetőjog követelményeivel.

Világosan különbséget kell tenni ugyanis a polgári jogi igény előterjesztésére, illetve a terhelt vagyonának – az adott ügyben felmerült jogcímen történő – zár alá vételére irányuló indítvány előterjesztésének törvényes lehetősége között, ugyanis a két jogosultság egymástól tartalmában és a célzott joghatásokat illetően is eltér. Az utóbb említett indítvány megtételére kizárólag a sértett jogosult. Kétségtelen, hogy a sértett ezt a jogát képviselője útján is gyakorolhatja, de a fentiek szerint a Nemzeti Adó- és Vámhivatal sem általános sértetti képviseleti jogosultsággal, sem pedig a zár alá vétel indítványozására vonatkozó külön törvényi felhatalmazással nem rendelkezik.[20]

Az ügyészi álláspont szerint tehát a költségvetést károsító bűncselekményekből fakadó polgári jogi igény büntetőeljárásban való érvényesítésére a rá irányadó törvényi felhatalmazás alapján a NAV volt jogosult, jóllehet az ehhez szorosan kapcsolódó zár alá vétel indítványozásának joga – kifejezett törvényi felhatalmazás hiányában – nem illette meg.

3.2.2. A Kúria a tavaly decemberben kiadott, 4/2015. számú BJE határozatban a polgári jogi igénynek a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, illetve az ügyész általi

[20] Ld. a KF.322/2014/1. számú, panaszt elbíráló határozat indokolásában kifejtetteket.

érvényesítésének kérdésében kialakított gyakorlattal ellentétes jogi álláspontot fogalmazott meg.

A jogegységi határozat indokolásának lényege szerint a Be. rendelkezései értelmében kizárólag a sértett és az ügyész érvényesíthet polgári jogi igényt, ezzel szemben a Nav. tv. ezt a sértett képviseletében fellépő adóhatóságnak is lehetővé teszi. A két rendelkezés közötti ellentmondás a Be. javára oldható fel.

Egyrészt, mert a Be. 54. § (4) bekezdése korábban, 2003. július 1. és 2006. június 30. között kifejezetten tartalmazta a polgári jogi igény APEH általi érvényesítésének lehetőségét, ezzel szemben a törvény ezt jelenleg nem teszi lehetővé. A módosításból az következik, hogy az adóhatóság e jogosultságát a jogalkotó a továbbiakban nem kívánta biztosítani.[21] Másrészt, az adóhatóság a közhatalmi jogosítványaival élve, a közigazgatási végrehajtás szabályai szerint, saját hatáskörben érvényesítheti az adózóval szembeni követelését, polgári pert azonban nem indíthat vele szemben. Mivel a közhatalmi jogosítványokon alapuló igény nem lehet polgári per tárgya, így az adhéziós eljárás keretei közé sem terelhető.

A Kúria álláspontja szerint ugyanakkor nincs akadálya a polgári jogi igény ügyész általi érvényesítésének. Egyrészt, mert erre a Be. kifejezetten feljogosítja őt, másrészt, mert a Pp. 9. §-ában írt korlátozás – „a felek rendelkezési jogának tiszteletben tartása mellett" – csak a mellérendeltségen és az egyenjogúság elvén alapuló polgári jogviszonyokra nézve irányadó. A költségvetést károsító bűncselekménnyel okozott kár azonban egy olyan adóhatósági jogviszonyban jelenik meg, amelyben a magyar állam a jogai gyakorlására közhatalmi jogosítványokkal felruházott intézményrendszert működtet. (Az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszter éppen ezért nem jogosult az igényérvényesítésre.)

3.2.3. Egy konkrét bűnügy kapcsán gyakorlati kérdésként is felmerült, hogy a korábban vagyonelkobzásra tekintettel elrendelt, vagyoni jogokat korlátozó kényszerintézkedéseket – a 4/2015. BJE határozatban írtakra figyelemmel – ne a polgári jogi igényérvényesítés jogcímén tartsa-e fenn az ügyész. A jogcím megváltoztatása abból a praktikus megfontolásból is vonzó megoldás lett volna, hogy a polgári jogi igény megfizetésére egyetemlegesen is kötelezhetők a terheltek, míg a vagyonelkobzás egyetemleges alkalmazásának nincs helye.[22]

---

[21] A 2006. évi LI. tv. 285. §-ához fűzött indokolás szerint „A Be. 54. §-ának (5) bekezdésének hatályon kívül helyezését az indokolja, hogy az Adó és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal e jogosultsága a külön törvény (2001. évi L. törvény) alapján megszűnt."

[22] Ld. 69/2008. BKv. III. pont; 95/2011. BKv. I. pont; BH 2010. 173.

A Legfőbb Ügyészség jogegységi eljárásban is képviselt és következetesen érvényesített álláspontja szerint a jogegységi határozatban kifejtett álláspont több okból sem követhető.

Egyrészt, mert a 2003. évi XCII. törvény (Art.) rendelkezései értelmében a magyar állam a központi költségvetést károsító bűncselekményekkel okozott adó- és vámbevétel-csökkenés megtérítése iránti jogát egy közhatalmi funkcióval felruházott intézmény, a NAV szervein keresztül érvényesíteni képes, ezért a Pp. 9. § (1) bekezdésében írtak alapján az ügyész ilyen bűncselekményekkel összefüggésben nem jogosult polgári jogi igény előterjesztésére. Másrészt, mert a költségvetést károsító bűncselekménnyel okozott kár esetében nem a Ptk. 1:1. §-a szerinti mellérendeltségen és az egyenjogúság elvén alapuló polgári jogviszonyról van szó, hiszen a cselekménnyel okozott kár egy adóhatósági jogviszonyban jelenik meg, és ebben a közjogi jogviszonyban a magyar állam a jogai gyakorlására közhatalmi jogosítványokkal felruházott intézményrendszert működtet. A befizetendő adó tehát nem lehet polgári jogvita tárgya, és ennél fogva – a Be. 54. § (4) bekezdésére figyelemmel – ügyészi keresetindítás alapjául sem szolgálhat.[23]

3.3. A költségvetési csalás miatti ügyekkel kapcsolatban kiemelendők még a vagyonelkobzást biztosító kényszerintézkedések alkalmazásának személyi hatályával kapcsolatos problémák is.

3.3.1. Az egyik visszatérően feltett kérdés az, hogy alkalmazhatók-e a kényszerintézkedések a bűncselekmény elkövetése révén gazdagodó cég ügyvezetőjével, tulajdonosával szemben. A probléma gyökere, hogy a bűncselekmény elkövetéséből eredő vagyon sok esetben csak a gazdasági társaságig követhető nyomon, azt azonban nem lehet megállapítani, hogy a társaság mire fordította a bűnös vagyongyarapodást.

Ezzel szemben a vagyonelkobzás egyetemleges alkalmazásának tilalmáról, illetve a részesekkel szembeni alkalmazásáról szóló 95/2011. BK vélemény III. pontjában írtak szerint „ha az ilyen vagyonnal nem az elkövető, hanem gazdálkodó szervezet gazdagodott, az utóbbival szemben kell elrendelni [Btk. 74. § (1) bekezdés *a)* pontja, (2) bekezdése, 76. §]".

A kérdést érintően a BH 2013. 292. számon közzétett eseti döntésben írtak az ügyészi jogalkalmazás számára is irányadók. Ennek értelmében nem ren-

[23] TPK.322/2014/12-I. számú, egyedi ügyben adott elvi állásfoglalás, BF.762/2015. számú iránymutatás.

delhető el vagyonelkobzás a vádlottal szemben arra a pénzösszegre, amellyel az általa elkövetett adócsalás (költségvetési csalás) kapcsán nem ő, hanem az általa vezetett gazdálkodó szervezet gazdagodott. Ha pedig az adóhatóság már kötelezte az adó megfizetésére a gazdasági társaságot, ezen összegre nézve a kétszeres elvonás tilalma folytán nincs helye vagyonelkobzásnak.

Utóbbi esetben a magyar államot megillető követelés biztosítása és végrehajtása az adó-végrehajtási eljárás keretei közé tartozik, amelynek során – az Art. 144. §-ából következően, a Vht. X. fejezetében írtak szerint – az adóhatóságnak széles körű lehetőségei vannak a követelésének biztosítására. Ezekben az esetekben – így különösen, ha az adóhatósági kötelezés kizárja a vagyonelkobzás alkalmazását, de a büntetőeljárás során felderített vagyonról az adóhatóság még nem szerzett tudomást – a Be. 63/A § (2) bekezdésében írtak alkalmazásának lehet helye.[24]

3.3.2. A 69/2008. BK vélemény III. pontja értelmében, „ha a bűncselekményt többen követték el, minden egyes elkövetőnél külön-külön kell vizsgálni, hogy a vagyonelkobzás elrendelésének feltételei fennállnak-e. Az intézkedés nem rendelhető el és nem hajtható végre egyetemlegesen." Ugyanezt mondja ki a már hivatkozott 95/2011. BK vélemény I. pontja is.

A kollégiumi véleményekben is tükröződő követelménnyel kapcsolatos problémakör abból ered, ha a többes elkövetői alakzatban véghezvitt bűncselekménnyel szerzett gazdagodás pontos összegét nem lehet az egyes terheltek szerint, külön-külön megállapítani.

Az e kérdést illetően kialakított ügyészi álláspont szerint az intézkedés egyetemleges alkalmazásának tilalma nem hiúsíthatja meg a bűnös úton szerzett vagyon elvonását, és ezért a vagyoni jogokat korlátozó kényszerintézkedés megszüntetésére sem kerülhet sor önmagában ezen az alapon. Így tehát a zár alá vételnek a vádirat benyújtását közvetlenül megelőző megszüntetését sem indokolhatja az, hogy a vádirat megszerkesztésekor a terheltek bűncselekmény elkövetése révén szerzett és bizonyosan megállapítható gazdagodásának mértéke személyenként nem határozható meg.

Ilyen esetekben a gazdagodás terheltek közötti megoszlását a bizonyítékok mérlegelésével tisztázott tényekből levont ténybeli következtetések útján lehet megalapozottan megállapítani. Mérlegelés körébe vonható különösen a terheltek

[24] Ld. az NF.8097/2014/1.–KF.8098/2014/1. számon kiadott együttes főosztályvezetői iránymutatásban foglaltakat, amelyek e tekintetben változatlanul irányadók.

közötti viszonyrendszer, a bűncselekmény kitervelésében és végrehajtásában játszott szerep, és az annak megvalósításában való részvétel aránya.

A bizonyítékok mérlegelése és a ténybeli következtetések alapvető feltétele ugyanakkor a legszélesebb körben felderített tényállás. A bizonyítási eljárás során ezért minden lehetséges eszközzel tisztázni kell a gazdagodás arányát, amelynek feltárását a tárgyaló ügyésznek bizonyítási indítványokkal kell szorgalmaznia az elsőfokú bíróság előtti vádképviseleti tevékenység során.[25]

3.3.3. A joggyakorlatban sokáig vitatott volt, hogy a költségvetési csalással összefüggésben helye lehet-e egyáltalán vagyonelkobzásnak. A probléma alapja az, hogy az adó meg nem fizetése nem kárt, hanem elmaradt előnyt idéz elő a költségvetésben, az elkövető pedig „csak" annyiban lesz gazdagabb, hogy fizetési kötelezettség alól bújik ki.

A 95/2011. BK vélemény III. pontja értelmében a költségvetési csalás elkövetőjével szemben akkor, ha a bűncselekmény a költségvetésbe történő befizetési kötelezettséggel függ össze, a költségvetési bevétel csökkenésével azonos mértékű vagyonelkobzást kell elrendelni. A kétszeres elvonás tilalmára tekintettel akkor, ha a kiesett bevétel megfizetésére, a jogosulatlanul igénybe vett kedvezmény, illetve a jóváhagyott céltól eltérően felhasznált pénzeszközök visszafizetésére az annak kapcsán eljárni jogosult hatóság az elkövetőt vagy azt a gazdálkodó szervezetet, amelyik azzal gazdagodott, már kötelezte, nincs helye vagyonelkobzás alkalmazásának.

A vagyonelkobzást biztosító kényszerintézkedéseket illetően több főügyészség gyakorlatában is jogértelmezést igénylő kérdésként vetődött fel az a megközelítés, hogy az adó megfizetésére kötelező adóhatósági határozat eredményes behajtás nélkül nem tekinthető tényleges elvonásnak, ezért nincs akadálya vagyonelkobzásnak akkor, ha a kötelezés ellenére az adóvégrehajtás eredménytelen maradt.

Ezt a megközelítés azonban nem helytálló. Az eredménytelen adóbehajtást követően felderített, végrehajtás alá vonható vagyon tényleges elvonását tehát nem a más jogcímen, de azonos ténybeli alapon történő fizetésre kötelezéssel (vagyonelkobzás), hanem a végrehajtó büntetőügyben felderített vagyonról való tájékoztatásával indokolt kieszközölni. E tájékoztatásra a Be. 63/A § (2) bekezdése megfelelő jogalapot biztosít, amelyre tekintettel, a Vht. 54. § (1) bekezdés d) pontja értelmében a végrehajtás szünetelésének oka megszűnik.[26]

---

[25] TPK.322/2014/12-I. számú, egyedi ügyben adott elvi iránymutatás 2. pont.

[26] TPK. 1082/2016/1. számú átirat 6. pontjában írtak.

3.3.4. Minthogy a költségvetési csalások miatt indított nyomozások rendszerint érintenek valamilyen jogi személyiséggel rendelkező gazdálkodó szervezetet, indokolt néhány szót ejteni a jogi személlyel szembeni intézkedésként alkalmazható pénzbírság és a vagyonelkobzás egymáshoz való viszonyáról.

Amint arra egy főosztályvezetői iránymutatás utal,[27] a Jszt.-ben meghatározott pénzbírság és a Btk. 77/B § (2) bekezdése alapján alkalmazandó vagyonelkobzás egymástól eltérő jogintézmények.

Míg a reparatív jogkövetkezményként szabályozott vagyonelkobzás elrendelése a bűncselekmény elkövetéséből eredő *teljes gazdagodásra* nézve kötelező, addig a represszív célt szolgáló pénzbírság összegét a Jszt. 6. § (1) bekezdésében írt keretek között a bíróság állapítja meg, mérlegelési tevékenység eredményeként.

A Jszt. 6. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint „a bíróság a pénzbírság kiszabásánál az alsó és a felső határ között szabadon dönthet annak mértékéről, így elképzelhető, hogy annak mértéke nem éri el az elért vagyoni előny mértékét, hanem az alatt marad". Ebből az következik, hogy a pénzbírság minden esetben a vagyonelkobzástól függetlenül – önállóan, vagy a mellett, de soha nem a helyett – alkalmazandó intézkedés, ezért együttes alkalmazásuknak – amint azt a Jszt. 6. §-ához fűzött miniszteri indokolás utolsó mondata is rögzíti – nincs akadálya.

Amennyiben a gazdálkodó szervezet a bűncselekmény elkövetéséből eredő vagyoni előnyt ténylegesen meg is szerezte, és a Jszt.-ben írt feltételek is fennállnak, úgy a gazdagodás elvonása a Btk. 77/B § (2) bekezdése alapján kötelező, és e mellett lehetőség nyílik a Jszt. 6. §-ában írt pénzbírság kiszabására is. A vagyonelkobzás alkalmazása szempontjából közömbös az, hogy az intézkedés milyen következményekkel jár a gazdálkodó szervezet pénzügyi, gazdasági helyzetére nézve, de e következmények a Jszt. 6. §-ának alkalmazása során is legfeljebb a pénzbírság mértéke körében lehetnek értékelhetők. Ebben az esetben a zár alá vétel alkalmazásának egyidejűleg két jogcímen van helye; a kényszerintézkedés a gazdagodás mértékéig a vagyonelkobzást, azon felül a pénzbírság megfizetését biztosítja.

Ha azonban a bűncselekmény elkövetése pusztán célozta valamilyen előnynek a gazdálkodó szervezet javára való megszerzését, tényleges gazdagodást azonban nem eredményezett, akkor a Jszt.-ben írt feltételek teljesülése esetén is kizárólag pénzbírság alkalmazható. Ennek mértéke a Jszt. 6. § (1) bekezdése alapján az elérni kívánt előny összegéhez mérten lehet meghatározható, a zár

[27] KF. 4493/2011/4-I. számú iránymutatás V. pont.

alá vétel alkalmazására pedig a pénzbírság – és bűnügyi költség – várható mértékének erejéig, ezek biztosítása érdekében kerülhet sor.

A pénzbírság várható összegét – figyelemmel arra is, hogy a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések gyakorlata még kialakulatlan – az elkövetett bűncselekmény jellegére, az elérni kívánt előny összegére, és a gazdálkodó szervezet pénzügyi-gazdasági jellemzőire tekintettel, minden esetben csak a konkrét ügy valamennyi körülményének ismeretében lehet meghatározni. E tekintetben a KF. 4493/2011/4-I. számú iránymutatás V. pontjában rögzített elvi álláspont továbbra is irányadó.

3.4. A határon átnyúló, általános forgalmi adóra elkövetett költségvetési csalások nyomozásában kiemelkedő szerepet kapnak a nemzetközi bűnügyi együttműködés eszközei, ezek között is elsősorban a joghatósági összeütközések kiküszöbölésére, és a több tagállamban egyidejűleg folyamatban lévő, párhuzamos nyomozások összehangolására alkalmas igazságügyi együttműködési formák. Utóbbiak közé tartozik a közös nyomozó csoport és a konzultációs eljárás.

4. A nemzetközi közös nyomozó csoport (JIT)

4.1. A szűk értelemben vett nemzetközi (uniós) közös nyomozó csoport részletes szabályozása az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló, 2000. május 29. napján kelt egyezményhez (uniós bűnügyi jogsegélyegyezmény) csatlakozással jelent meg a hazai jogban, az egyezményt ratifikáló 2005. évi CXVI. törvény 2005. november 23-án történő hatálybalépésével.

A 2000-es uniós jogsegélyegyezmény 13. cikkében írtakkal szinte szóról szóra megegyező szabályozást tartalmaz a Tanács 2002. június 13-i, a közös nyomozó csoportokról szóló 2002/465/IB kerethatározata is, amelyet az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2003. CXXX. (már hatályban nem lévő EUbe. tv.) törvény 55. §-a implementált.

A kerethatározattal való – látszólag indokolatlan, párhuzamos – újraszabályozást az tette szükségessé, hogy az uniós bűnügyi jogsegélyegyezmény ratifikálása több tagállamban is elhúzódott, ugyanakkor kiemelkedő érdek fűződött a közös nyomozó csoportok jogalapjának közösségi szintű, mielőbbi megteremtéséhez.

Egy másik – az európai elfogatóparancsról szóló – kerethatározat implementálása kapcsán erre a szabályozási igényre utal a 2003. évi CXXX. törvény általános indokolása:

> „A jogforrás (kerethatározat) megválasztása is a hatékonyság és az eredményesség szempontjainak maradéktalan szem előtt tartásával történt. Az Európa Tanács égisze alatt kötött nemzetközi egyezmények, valamint az Európai Unióban létrehozott számos egyezmény sikerét jelentős mértékben korlátozta az a tény, hogy az egyes tagállamokban azok megerősítése hosszú időt vett igénybe, illetőleg voltak olyan tagállamok, amelyek egyáltalán nem váltak ezen egyezmények részeseivé. […] A kerethatározat az Európai Unióról szóló szerződés 34. cikke értelmében »kötelező a tagállamokra az elérendő eredményt illetően, de a nemzeti hatóságokra bízza a forma és a módszerek megválasztását«. Ez lényegében annyit jelent, hogy a kerethatározat nem közvetlenül hatályosul a tagállamok belső jogában."

A szorosabb értelemben vett JIT fogalmát tehát meg kell különböztetni egyrészt a Be. 37. § (3) bekezdése alapján létrehozott belföldi nyomozó csoportoktól, másrészt az unió jogi aktusaitól eltérő, multilaterális egyezményeken alapuló, hasonló együttműködési formáktól. Utóbbiak közé sorolhatók például az ENSZ szervezett bűnözés elleni, Palermói Egyezményének 19. cikkében, és korrupció elleni, Meridai Egyezményének 49. cikkében körülírt nyomozó csoportok,[28] vagy az 59-es Strasbourgi Jogsegélyegyezmény 2001. november 8. napján kelt II. kiegészítő jegyzőkönyvének 20. cikkében az uniós jogi normákkal szó szerint azonosan szabályozott közös nyomozó csoport is.[29]

Annak ellenére, hogy a hazai részvétellel alakított JIT-ek keretében eddig rendszerint uniós tagállamokkal folytatott közös nyomozásokra került sor, a többoldalú nemzetközi egyezmények fontos gyakorlati jelentőséghez juthatnak az unión kívüli államokkal folytatott együttműködésben. Így például a közelmúltban, 2015 második félévében elsőként került sor vegyes összetételű JIT megalakítására, amelyben Magyarország és Ausztria mellett Szerbia vett részt, és az unión kívüli állam részvételének jogalapja a Palermói Egyezmény már hivatkozott cikke.[30]

---

[28] A Palermói Egyezményt a 2006. évi CI. törvény, a Meridai Egyezményt a 2005. évi CXXXIX. törvény hirdette ki, a két különböző egyezmény hasonló rendelkezést tartalmaz „közös nyomozások" címszó alatt.

[29] A II. kiegészítő jegyzőkönyvet Magyarország aláírta ugyan, de nem ratifikálta, így a részünkről nem lehet alapja a más országokkal való együttműködésnek.

[30] Legfőbb Ügyészségen KSB.3794/2015. számon kezelt, embercsempészés miatti bűnügy.

4.2. A közös nyomozó csoportok felállításának folyamata négy lépésben foglalható össze.

a) Első annak felismerése, hogy a konkrét bűnügy magában rejti a JIT felállításának indokoltságát jelző indikátorokat, és e felismerés más tagállamokkal való informális megosztása.
   E párbeszéd színtere jellemzően a nyomozó hatóság tagjainak részvételével folytatott, az Europol által szervezett műveleti értekezlet, vagy az ügyészek számára az Eurojust által biztosított koordinációs értekezlet. Előfordult az is, hogy a két találkozóra egymás utáni napokon került sor, és azokon az érintett országok valamennyi kiküldött szakembere mindvégig részt vett.
   A találkozók célja az érintett bűnügyekről való kölcsönös tájékozódás, és annak megvitatása, hogy a konkuráló joghatóságokból és a párhuzamos eljárásokból eredő problémák miként küszöbölhetők ki a JIT segítségével. Kiemelendő, hogy a hatályos szabályozás értelmében a közös nyomozó csoport felállításának kezdeményezéséhez a legfőbb ügyész előzetes jóváhagyása szükséges.[31]
b) Ha az informális megbeszélések eredménye azt mutatja, hogy legalább két ország célravezetőnek tartja a JIT létrehozását, akkor az egyiküknek formálisan is meg kell tennie az első lépést a nyomozó csoport felállításának kezdeményezésére. Ez a gyakorlatban egy eljárási jogsegélykérelem előterjesztésével történik meg, aminek – az előzetes informális egyeztetés során a másik fél (felek) részéről kilátásba helyezett támogatottságra figyelemmel – már rendszerint melléklete a JIT megállapodástervezet első változata. A jogsegély és a megállapodástervezet előterjesztésére rendszerint angol nyelven kerül sor, de az előbbit indokolt a megkeresett állam nyelvére lefordítva is előterjeszteni.
c) A harmadik lépés a JIT-megállapodás kidolgozása. A megállapodás szerkezeti-tartalmi elemeit az EUbe. tv. 58. § (2) bekezdése tartalmazza, az Europol által készített JIT-kézikönyv függelékében pedig megtalálható a kiindulópontként használható iratminta.
   A megállapodás tartalmazza a kapcsolódó ügyek rövid leírását, a megállapodás időtartamát,[32] a JIT működési területét, a nyomozó csoport

[31] Ld. a 2012. évi CLXXX. törvény 57. § (1) bekezdését.

[32] Az eddigi megállapodásokat rendszerint 12 hónapra kötöttük meg, majd esetenként, szükség szerint, a többi résztvevővel egyetértésben meghosszabbítottuk a JIT működésének mandátumát.

vezetőit és annak tagjait, az Eurojust és az Europol támogató szerepkörére utalást, a bizonyítékok beszerzésére és megosztásuk módjára vonatkozó megegyezést, valamint az egyes különleges rendelkezéseket (eljárási cselekményeken való részvétel, fegyverviselés, költségviselés, médiával való kapcsolattartás rendje).

d) Ha a megállapodás munkanyelven kidolgozott végső változatával minden érintett fél egyetért, sor kerülhet az egyes nemzeti nyelvű példányok elkészítésére és azok aláírására.

Ennek a jelenleg kialakított eljárásrendje az, hogy az angol nyelvű munkapéldány alapján minden részes ország elkészíti a saját anyanyelvére lefordított megállapodást, méghozzá eggyel több példányban, mint ahány ország részt vesz a nyomozó csoportban. A felek ezután kölcsönösen megküldik egymásnak az egyes nemzeti nyelvre lefordított megállapodásokat, és az arra jogosultak külön-külön oldalakon[33] aláírják őket. Az aláírás után minden példányt az Eurojusthoz kell kiküldeni, ahol összeállítják a teljes – egy példány angol, és egy-egy nemzeti nyelvre lefordított változatot tartalmazó – megállapodáscsomagot. Az Eurojust ezt aztán minden megállapodásban részes félhez eljuttatja, egy teljes megállapodáscsomagot pedig visszatart magának.

A JIT működése az utolsó aláírás dátumával veszi kezdetét. Az aláírásra jogosultak személye országonként változik, az EUbe. tv. rendelkezése értelmében Magyarországon a legfőbb ügyész jogosult a megállapodás megkötésére (aláírására), aki e hatáskörét más ügyészre delegálhatja.[34]

4.3. Költségvetési csalás miatt indult hazai nyomozással összefüggésben ez idáig két esetben került sor JIT létrehozására, a korábbi eset pedig egyúttal a második, nemzetközi közös nyomozó csoport felállításával érintett hazai bűnügy volt.[35] Az eset számtalan megoldásra váró kérdéssel és problémával járult hozzá a nemzetközi együttműködés gyakorlatához, így mindenképpen hasznos ezek közül a legfontosabbakról megemlékezni.

---

[33] Ez a technikai megoldás – a korábbi megoldásokkal ellentétben – azért praktikus, mert így minden jogosult akár egyidejűleg is képes aláírni

[34] EUbe. tv. 58. § (1) A közös nyomozó csoport *a legfőbb ügyész vagy az általa kijelölt ügyész* és a tagállami igazságügyi vagy nyomozó hatóság közötti eseti megállapodással jön létre.

[35] Az időben legelső, magyar részvétellel működő JIT-et az úgynevezett focibunda-ügyben alakították meg, 2011. július 29-én, és az együttműködés a 2013. február 4-én, Hágában tartott sajtótájékoztatóval ért véget. A nyomozó csoportot eredetileg Magyarország, Németország és Finnország alakította meg, ahhoz utóbb Ausztria és Szlovénia is csatlakozott. KF. 10739/2009. számú ügy.

4.3.1. A tényállás lényege szerint a Győrött és környékén elő Vidák család 2006 és 2008 között egy bűnszervezetet hozott létre és működtetett, amely a színesfém-kereskedelmet terhelő áfa jogtalan meg nem fizetésével és visszaigénylésével elért haszonból tartotta fenn magát.

Az elkövetési módszer arra épült, hogy a színesfém-kereskedelem egyes tagállamokban még egyenes forgalmi adózás alá esett, más országokban viszont már bevezették e tevékenység fordított adózását. A fordított áfarezsim lényege, hogy a termék vagy szolgáltatás mindvégig nettó áron cserél gazdát a forgalomban, az áfa felszámítása (és ezáltal visszaigénylési lehetősége) nélkül, a hozzáadottérték-adót pedig végül kizárólag az értékesítési lánc végén lévő felhasználó fizeti meg. A fémhulladék-kereskedelem fordított forgalmi adózását 2006-ban vezették be Magyarországon, a Szlovák és a Cseh Köztársaságban azonban e tevékenység még egyenes adózás alá esett.

A terheltek először Magyarországon vagy más országban vas- és rézhulladékot vásároltak, amelyeket győrszentiváni telephelyeken raktak le, majd a bűnszervezet által irányított strómanok ügyvezetésével működő, székhelyszolgáltató társaságokhoz bejegyzett, gazdasági tevékenységet nem végző szlovák és cseh bukócégeknek értékesítették. A magyar cégek a fordított adózás miatt nettó értéken adták el a színesfémet e társaságoknak, amelyek azonban már bruttó áron adták tovább a szállítmányokat a valós cseh és szlovák végfelhasználóknak.

A végfelhasználók által kifizetett bruttó vételárat készpénzben vették fel a bukócégek bankszámláiról, majd az adott szállítmány megvásárláshoz nyújtott hozzájárulás arányában osztották szét a bűnszervezet tagjai között. A bukócégeket e tevékenység befejezését követően, a bruttó értékesítésből származó bevétel bevallása nélkül strómanoknak értékesítették.[36]

Egy-egy szállítmány jellemzően húsz-huszonöt tonna volt, de akadt 41, vagy akár 76 tonnás szállítmány is. Az egy-egy rakományra jutó forgalmi adó jellemzően öt-tízmillió forint körül mozgott, ezért nem nehéz összeszámolni, hogy a bűnszervezet heti négy-öt szállítással is több tízmillió, havonta pedig akár a százmillió forintot is meghaladó tiszta haszonra tett szert.

Ezek után az sem meglepő, hogy a nyomozás során lefoglalt gépkocsik is a bűnszervezet tagjainak fényűző életmódjáról tanúskodtak. A teljesség igénye nélkül a lefoglalt autók között például egy tizenhatmillió forint értékű BMW 740d, két, tizennégy-tizenhat millió értékű Porsche Panamera, egy huszonki-

[36] A Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség B.4181/2009. számú, 2014. december 18-án kelt vádirata.

lencmilliós Bentley, egy 34,5 millió forint értékű Maserati Grand Tourismo is volt.[37]

A nyomozás egyik kuriózumaként említhető egy szintén lefoglalt Bugatti Veyron, ami fapados változatában is három-négyszáz millió forint (!) értékű, de Magyarországon hirdettek már 1,3 milliárd forintért is ilyen gépkocsit.[38]

A nyomozás 2009. augusztus 17-én indult, a kényszerintézkedések végrehajtását eredményező összehangolt akcióra azonban csak több mint háromévnyi nyomozás után, 2013. január 7-én került sor. A nyomozás során keletkezett, huszonkétezer oldalt meghaladó bizonyítási anyag áttekintését követően, 2014 decemberében a Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség tizenhat terhelttel szemben emelt vádat, az adóbevételt különösen nagy értéket meghaladó mértékben csökkentő adócsalás bűntette miatt, a száznegyven oldalas vádirathoz pedig még tartalomjegyzék is készült, a tényállás könnyebb áttekintése érdekében.

4.3.2. A nemzetközi nyomozó csoport felállítását megelőzően már mindhárom érintett EU-tagállamban nyomozás folyt a Vidák család, illetve a nekik dolgozó strómanok ellen, de legalábbis őket érintően. A szlovák és cseh nyomozás alapja a meg nem fizetett áfa, a magyarországi eljárásé pedig a bűnszervezet tagjainak szembeötlő, de legális forrással nem magyarázható vagyongyarapodása volt. A terheltek vagyonosodásának bűnös eredetét semmilyen belföldi jogsértő magatartással nem lehetett igazolni, mert a nyomozás látókörébe került családtagok még szabálysértést sem követtek el Magyarországon.

Minthogy a bűncselekményt magyar állampolgárok követték el, az itthon felhalmozott jogellenes vagyongyarapodást viszont két másik uniós tagállam költségvetésében okozott kár bekövetkezése révén érték el a bűnszervezet tagjai, a cselekményre mindhárom érintett ország joghatósága kiterjedt. A nyomozó csoport gondolatát éppen az a felismerés hívta életre, hogy az előbbiekben írtak miatt a bűncselekmény bizonyítása is csak akkor lehet eredményes, ha abban mindhárom érintett tagállam egyformán és tevékenyen részt vesz. Más kérdés, hogy mindezt csak egy hosszas eljárásjogi huzavona után kialakult joghatósági patthelyzetben sikerült belátni.

A JIT felállításának közvetlen előzményeként, 2010 novemberében a Cseh Köztársaság az eljárás átvételét kérte, amit azonban Magyarország a kialakult

[37] Az őrizetbe vételekkel, ingatlanok zár alá vételével és nagyjából húsz nagy értékű gépkocsi lefoglalásával zárult nagyszabású akcióról számos bulvárlap is tudósított annak idején: http://www.borsonline.hu/aktualis/6-milliard-forintot-keres-a-nav-a-klanon/57169

[38] A hirdetés megtalálható: http://4024.hu/2015/09/17/van-folosleges-13-milliardod-itt-egy-elado-bugatti-veyron-debrecenben/

gyakorlatának megfelelően megtagadott. Az indokolás szerint nem lehetett megalapozottan állást foglalni abban, hogy a bűncselekmény megalapozott gyanúja magyar állampolgárokkal szemben is megállapítható-e, ezzel szemben az eredményes bizonyítás a cseh adójogban jártas szakértő részvételét, és a háromezer-egyszáz oldal terjedelmű irat lefordítását igényelné, az átvétel ezért célszerűtlen.

Mindeközben a hazai eljárásban több jogsegélykérelem előterjesztésére került sor a szlovák és a cseh helyi igazságügyi hatóságok irányába, ezek azonban annak ellenére teljesítés nélkül maradtak, hogy a kérelem alapjául szolgáló bűncselekmény a két megkeresett ország költségvetését károsította.

Ilyen előzmények után, 2011. június 27-én Eurojust koordinációs értekezletre került sor Hágában, ezen egyértelművé vált: mindhárom tagállam szabadulni szeretne a saját eljárástól, és arra vár, hogy a másik átvegye tőle a büntetőeljárást. A koordinációs értekezlet ezért azzal a következtetéssel zárult le, hogy a kialakult helyzetben egyedül a JIT jelenthet hatékony megoldást.

A legfőbb ügyész 2011 júliusában megadta elvi hozzájárulását a nemzetközi közös nyomozó csoport felállításának kezdeményezéséhez, a JIT működésének megkezdését azonban tovább késleltette, hogy időközben fény derült a bűncselekmény szlovákiai és lengyel szálaira is.

2011 második félévében a Cseh Köztársaság előbb a saját eljárásának Magyarország általi átvételéhez kötötte a JIT-ben való részvételét, majd a megállapodás elkészítését sürgette. 2011. november 24-én előterjesztettük a nyomozó csoport felállítását célzó jogsegélyt – és ennek mellékleteként a megállapodás tervezetét – a cseh, szlovák és lengyel igazságügyi hatóságokhoz. A lengyelek a hagyományos jogsegélyforgalomban is megoldhatónak látták a bizonyítékok kicserélését. A szlovák hatóságok a JIT létrehozását szorgalmazták, előtte azonban tájékozódni kívántak a magyarországi eljárás állásáról és a tervezett nyomozási cselekményekről. 2012 márciusában ezért egy második Eurojust koordinációs értekezletre került sor, és az ennek nyomán kialakított konszenzusnak köszönhetően, 2012 júliusára a megállapodástervezet készen állt az aláírásra.

Az aláírási procedúra az akkor kialakított protokollnak megfelelően szintén időigényes volt. A JIT-megállapodás szövegének angol nyelvű, véglegesített formáját 2012. július 30-án kapták meg a tagok az Eurojusttól, amely egyúttal sürgősséggel intézni kezdte a tagok hivatalos nyelvére történő fordítást. A fordítások egy hónapon belül elkészültek, és megkezdődhetett a nemzeti nyelvekre lefordított megállapodáscsomag aláírása.

Ezt először, az egyszerűség kedvéért a csehek abszolválták, mert esetükben az Eurojust nemzeti tag (vagy helyettese) volt erre jogosult, az iratok tehát 2012. augusztus 27-én már eleve a cseh aláírással ellátva érkeztek meg Magyarországra az Eurojusttól. 2012. szeptember 3-án aláírva továbbítottuk a csomagot Szlovákiának, ahol az akkori szabályok szerint az igazságügy-miniszter előzetes jóváhagyását követően szintén az Eurojust nemzeti tagja volt az aláíró. 2012. szeptember 17-én végül Szlovákia is aláírta a megállapodást, és így a közös nyomozó csoport megkezdhette működését.

4.3.3. A közös nyomozó csoport leegyszerűsíti a bizonyítékok törvényes beszerzését és felhasználását, mert a megállapodás a csoport működésének ideje alatt pótolja a hagyományos jogsegélykérelmeket. A jogrendszerek különbözőségéből fakadó eljárásjogi anomáliák megoldására azonban még a JIT sem mindig képes.

A cseh és szlovák büntetőeljárás a hazaitól eltérően a nyomozás szakaszát tekinti a bizonyítási eljárás gerincének, és ezért erre a szakaszra telepíti az eljárásjogi garanciák nagy részét. Így például a tanúk kihallgatásán minden esetben jelen lehetnek a terheltek védői, a szabályos értesítés elmaradása esetén a tanú vallomása nem törvényesen beszerzett bizonyíték, és nem használható fel. A gyanúsítás közlése határozatban, annak kézbesítésével történik meg, ami egyrészt lehetőséget ad a szökésre és elrejtőzésre, másrészt arra, hogy a terhelt alaposan felkészülhessen a neki később feltett kérdésekre, védekezését már jó előre egyeztesse a társaival is. Áthidalhatatlan problémát jelentett az is, hogy a nyomozások megindítása óta eltelt idő a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában is akadályozta volna a bűnszervezet tagjainak őrizetbe vételét és letartóztatását.

A konkrét bűnügyben végül az látszott e problémák egyedüli megoldásának, hogy a bűnszervezet tagjai ellen – a cseh és szlovák eljárásokat is átvéve, a személyi elv alapján – Magyarország folytatja le az eljárást. Az elsőfokú bíróságon jelenleg is folyamatban lévő bűnügy nemcsak a JIT keretében folytatott együttműködés szempontjából példaértékű, de – bűnösség megállapítása esetén – a több uniós tagállamot érintő, hozzáadottérték-adóra elkövetett bűncselekmény terén is precedensként szolgálhat majd arra, hogy más tagállamok költségvetései a hazaival azonos büntetőjogi védelmet élveznek.

5. A közvetlen információcsere és a konzultációs eljárás

5.1. A tagállamok közötti közvetlen információcsere és a konzultációs eljárás az igazságügyi együttműködés eszköze, céljuk az azonos terhelt azonos bűncselekménye miatt két vagy több tagállamban párhuzamosan folytatott büntetőeljárás elkerülése.

A konzultációs eljárás uniós jogalapja a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos, büntetőeljárások során felmerülő összeütközések megelőzéséről és rendezéséről szóló 2009/948/IB tanácsi kerethatározat, amelyet 2009. november 30-án fogadtak el. A kerethatározat rendelkezéseit az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. törvény implementálta 2013. január 1. napjával, a korábbi EUbe. tv. nem tartalmazott a közösségi normának megfelelő rendelkezéseket. A konzultációs eljárás szabályait az azt megelőző, tagállamok közötti közvetlen információcsere intézményével együtt az EUbe. tv. 105–107. §-a szabályozza.

A közvetlen információcsere célja annak megállapítása, hogy konkrét személy konkrét bűncselekményét illetően nincs-e ítélt dologhoz vezető perfüggőség, vagyis azonos terhelt ellen, azonos ténybeli alapon nincs-e folyamatban büntetőeljárás más tagállamban.

A hazai törvény az eljárás két formáját szabályozza, a szerint, hogy külföldi hatóság általi (104. §), vagy hazai hatóság általi megkeresésről (105. §) van-e szó. Ha az információcsere alapján a másik tagállam megerősíti az azonos személlyel szemben, párhuzamosan folytatott eljárás tényét, megnyílik az út a konzultációs eljárás lefolytatása előtt.[39]

A más tagállammal folytatott konzultáció a gyakorlatban egy jogsegélykérelem előterjesztését jelenti, amely tájékoztatást ad a hazai bűnügyben megállapított tényállásról, a terheltek személyéről, a konzultációra alapot adó körülményekről és információkról, valamint állást foglal a joghatósági összeütközés rendezésének módját illetően. E jogi álláspont kialakításának szempontjaihoz a kerethatározatot implementáló törvényi rendelkezések adnak támpontot: ilyen

[39] Ld. EUbe. tv. 106. § (1) bekezdése: „ha a 104. és 105. §-ban foglalt eljárás során megállapítást nyert, hogy a terhelttel szemben a Magyarországon folyó büntetőeljárással párhuzamosan ugyanazon cselekmény miatt másik tagállam is büntetőeljárást folytat, erről a legfőbb ügyész a büntetőeljárást folytató ügyészt vagy bíróságot haladéktalanul tájékoztatja. Ezzel egyidejűleg a legfőbb ügyész konzultációt kezdeményez vagy a tagállami hatóság kezdeményezése alapján konzultációt folytat – a büntetőeljárást folytató ügyész vagy bíróság bevonásával – a tagállami hatósággal a párhuzamos büntetőeljárások következményeinek elkerülése érdekében.”

lehet az eljárás előrehaladottsága, a bizonyítottság, a terhelt állampolgársága és fogva tartásának helye, de bármely más, a célszerűségen alapuló rendezőelv is.[40]

Az információcsere és a konzultáció lebonyolítása – lévén hogy az szorosan összefügg a terhelttel szemben érvényesített állami büntetőigénnyel – a büntetőeljárás minden szakaszában a legfőbb ügyész hatáskörébe tartozik,[41] aki e jogkörét delegálhatja.[42]

5.2. A jogintézmény gyakorlati alkalmazására mind ez idáig két alkalommal került sor a hatálybalépés óta eltelt három és fél évben, így számottevő tapasztalatokról nem beszélhetünk. Jóllehet egyik bűnügy sem költségvetési csalás miatt indult, a több tagállamot érintő áfacsalások esetében is nagy gyakorlati jelentőséghez juthatnak ezek az együttműködési eszközök. Indokolt tehát röviden említést tenni a konzultációs eljárás konkrét ügyekben szerzett eddigi tapasztalatairól is.

a) Az egyik bűnügy tényállásának lényege szerint egy földgáz-kereskedelemmel foglalkozó kft. ügyvezetője 2005 februárjában megbízást kötött egy a Brit Virgin-szigeteken bejegyzett offshore társasággal gázszállítás-felügyeleti és -közvetítői tevékenységre, majd 2005 márciusa és 2009 januárja között, több részletben összesen 109,2 millió amerikai dollárt (hozzávetőleg 25,4 milliárd forint) fizetett ki ennek ellenértékeként. A gyanú szerint az ügylet valójában a cég vagyonának jogosulatlan megszerzését szolgálta, mert a kifizetett összegeket – további offshore cégek közbeiktatásával – az ügyvezető, hozzátartozói, és az érdekeltségi körébe tartozó más személyek szerezték meg.

40 Ld. EUbe. tv. 106. § (4) bekezdés.

41 2012. évi CLXXX. (EUbe.) tv. 104. § (5) bekezdése: „ha magyar hatósághoz valamely tagállamból […] megkeresés érkezik, a magyar hatóság a megkeresést haladéktalanul továbbítja a legfőbb ügyésznek". A tv. 105. § (1) bekezdése értelmében „ha adat merül fel arra vonatkozóan, hogy a terhelttel szemben ugyanazon cselekmény miatt másik tagállam is büntetőeljárást folytat, a vádirat benyújtása előtt az ügyész, azt követően a bíróság erről értesíti a legfőbb ügyészt. A legfőbb ügyész az adat megerősítése érdekében írásban megkeresi a tagállami hatóságot."

42 A 12/2012. (VI. 8.) LÜ utasítás 16. § (1) bekezdésének kc) pontja, 17. § (1) bekezdésének ba) pontja, 17/A § (1) bekezdésének ba) pontja és 19. § a) pontja értelmében a Legfőbb Ügyészség nyomozás-felügyeleti szakterületen működő szervezeti egységei lefolytatják a konzultációs eljárást, meghozzák az annak eredményeként szükséges döntést, és ezekről az illetékes ügyészt egyidejűleg értesítik.

A tényállás alapján bűnszövetségben, üzletszerűen, különösen nagy értékre elkövetett sikkasztás bűntette és más bűncselekmények miatt indult nyomozás Magyarországon.[43]

Az osztrák hatóságok eljárási jogsegélykérelméből ugyanakkor fény derült arra, hogy a feldkirchi tartományi ügyészség egy magyar és egy Ausztriában élő osztrák állampolgár ellen azonos tényállás alapján folytat büntetőeljárást. Az ügy érdekessége, hogy a magyar állampolgár gyanúsítottként történő kihallgatására nem a hazai, hanem az osztrák bűnügyben került sor, eljárási jogsegélykérelem keretében.

A párhuzamos eljárásokra figyelemmel 2012. június 5-én, egy Eurojust által szervezett, és az osztrák tartományi ügyészségen megtartott találkozó keretében információcserére került sor, amelyen az osztrák és a magyar fél tisztázta, hogy mindkét országban ugyanazon tényállás miatt folyik büntetőeljárás. A hazai eljárásban gyanúsított kihallgatására nem került sor ugyan, de terheltként az osztrák bűnügyben gyanúsítottként már kihallgatott személyek jöhettek számításba. Erre tekintettel a legfőbb ügyész 2013 decemberében, a Tanács 2009/948/IB kerethatározatának (4) pontja, valamint a 3. fejezet 10. cikkének (1) bekezdése alapján konzultációs eljárást kezdeményezett az osztrák álláspont megismerése céljából.

b) A másik bűnügyben jogosulatlan pénzügyi tevékenység bűntette miatt indult eljárás előbb Szlovéniában, majd – mint ez a nyomozás során kiderült – Magyarországon is.

A tényállás lényege szerint 2009 második felében magyar állampolgárok részben egymástól függetlenül is tudomást szereztek egy külföldi befektetési lehetőségről. E szerint egy panamai székhellyel bejegyzett, a Szlovén Köztársaság területén is működő gazdasági társaság bárki által igénybe vehető, magas hozammal járó befektetési lehetőséget kínál az által, hogy ügyfelei pénzét a nemzetközi devizatőzsdén (Forex) forgatja meg, és ezzel havi húsz százaléknál magasabb kamatot ér el.

Ezt a befektetési lehetőséget Magyarország területén, Pécsett egy szlovén állampolgár, Nagykanizsán pedig egy jelenleg még be nem azonosított, feltehetően horvát állampolgárságú személy mutatta be és népszerűsítette.

A pécsi és a nagykanizsai összejöveteleken részt vevő magyar állampolgárok a kedvező befektetési lehetőségben bízva különböző összegeket adtak át a két szervezőnek, pénzük befektetése céljából. Néhány befektető hozzájutott ugyan

[43] KF.5961/2011. számú ügy (EMFESZ).

a befektetése egy-egy havi hozamához, a befizetett tőkeösszeget azonban az érintettek jellemzően nem kapták vissza.

A hazai nyomozás a két külföldi állampolgáron kívül további négy, mások pénzét összegyűjtő (beszervező) személyt azonosított, akik maguk is jelentős összegű befizetést teljesítettek a piramisban felettük álló külföldi állampolgároknak.

A cselekmény elkövetésének idején hatályban volt, a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény 3. § (1) bekezdésének a) pontja értelmében a betét gyűjtése és más visszafizetendő pénzeszköz nyilvánosságtól történő elfogadása olyan pénzügyi szolgáltatásnak minősült, amely kizárólag a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének engedélyével végezhető.

Ezzel megegyező rendelkezést tartalmaz a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló, jelenleg hatályban lévő 2013. évi CCXXXVII. törvény is, azzal az eltéréssel, hogy az engedélyezés a Magyar Nemzeti Bank hatáskörébe tartozik.

A nyomozás során beszerzett információk szerint a befektető cég nem szerepel a nemzetközi fizetési rendszerben, és a Szlovén Köztársaságban sem rendelkezik olyan engedéllyel, amely alapján betétgyűjtést végezhetne, vagy befektetési szolgáltatást nyújthatna. Egyes adatok ráadásul arra utaltak, hogy a szervezők célja pusztán a befektetők pénzének ellenszolgáltatás nélküli megszerzésére irányult, vagyis az állított befektetés mögött nem állt tényleges gazdasági teljesítmény.

Magyarországon mindkét érintett megyében nyomozás indult jogosulatlan pénzügyi tevékenység gyanúja miatt, ennek során az egyik bűnügyben két, másokat beszervező magyar állampolgárt gyanúsítottként hallgattak ki.[44]

Miután a tanúk és a gyanúsítottak is említést tettek a befektetést népszerűsítő külföldi állampolgárokról, beazonosításuk végett a hazai nyomozó hatóság az Interpolon keresztül megkereste a külföldi társszervet. Az Interpol Szlovén Irodája arról tájékoztatta a magyar nyomozó hatóságot, hogy a szlovén hatóságok a magyarországi bűnügyekben megállapítható tényállással azonos alapon szintén nyomozást folytatnak, piramisjáték gyanúja miatt.

A szlovéniai nyomozás megállapításai szerint az elkövetők Szlovéniából kezdték meg a több államra kiterjedő pénzhálózat felépítését, a nyomozás ennek több mint ezer résztvevőjét azonosította, a gyanúsítottak által okozott kár

44 TPK.29001/2013. számú ügy.

teljes összege 354 092 euró. A szlovéniai nyomozás során ötvenhat gyanúsított kihallgatására került sor, akik szlovén, horvát és magyar állampolgárok.

A szlovén büntetőeljárás gyanúsítottai között szereplő egyik személy azonos volt a magyarországi nyomozás gyanúsítottjával, a magyar nyomozásban tanúként kihallgatott személyek által becenéven említett személyt pedig a szlovén hatóságok beazonosították.

A konzultáció keretében azt az álláspontot alakítottuk ki, hogy az ügy nagyobb terjedelmére, a nyomozás előrehaladottabb állására, a terheltek és tanúk nagyobb számára figyelemmel az látszik célszerűnek, ha a magyarországi eljárás keretében vizsgált tényállás miatt is Szlovénia jár el. A szlovén ügyészség osztotta ezt az álláspontot, és a magyar eljárások átvételének szándékáról biztosított, ennek végrehajtása még folyamatban van.

Az ügy abból a szempontból is érdekesnek bizonyult, hogy a hazai eljárások tárgya és a Magyarországon kihallgatott gyanúsítottak személye csak részben egyezett meg a külföldi üggyel: a befizetést teljesítő sértettek egy részéről, továbbá az egyik magyar gyanúsítottról a szlovén hatóságoknak a konzultáció előtt nem volt tudomásuk.

A külföldi hatóság válasza alapján ezért a hazai nyomozás megszüntetésének – tekintve, hogy a külföldi eljárás tárgya csak részben azonos a magyar nyomozásokéval – két jogcímen is helye van. A nyomozás megszüntetése a külföldi eljárás tárgyával azonos körben, a konzultáció eredményére figyelemmel, a 2012. évi CLXXX. törvény 107. § (3) bekezdése és a Be. 190. § (1) bekezdés i) pontja alapján, míg az ezen kívül eső cselekményrészt illetően az eljárás külföldi hatóság általi átvételére figyelemmel, az 1996. évi XXXVIII. törvény 39. § alapján indokolt.

CURRENT CHALLENGES IN FIGHTING ECONOMIC CRIMES

Mihály Tóth

Kedves Gyuri!

Emlékszem, hogy doktori védésed alkalmával Téged a bűnügyi tudományok, ezen belül elsősorban a büntetés-végrehajtási jog „Európa-szerte ismert szakférfiaként", hézagpótló magyar és idegen nyelvű monográfiák, jelentős tanulmányok szerzőjeként üdvözöltelek. Akkor – a szigorú protokoll folytán – nem mondhattam el, hogy az ország egyik legkiválóbb büntetőjogásza egyben rendkívül szeretetre méltó, kedves egyéniség, aki a nehéz percekben is képes mindenkit segíteni, derűsen biztatni, tudásából, tapasztalataiból önzetlenül részesíteni. Akit az a tudósokról ritkán elmondható kiváltság jellemez, hogy minden mondata, minden gesztusa érezhetően a szívéből is szól.

Megtiszteltetés a számomra, hogy ennek én is részese lehetek, és fogadd szeretettel a következő írást.

"The Union must reduce the opportunities offered to organised crime by a globalised economy, in particular during a crisis that exacerbates the vulnerability of the financial system, and allocate appropriate resources to meet these challenges effectively. To this end, the capacity for investigation and forensic financial analysis must be developed by pooling resources, in particular for training."[1]

In the following short overview I would like to summarise certain present features of Hungarian economic crimes and the fight against them. I suppose

[1] Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. "An area of freedom, security and justice serving citizen". http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0262:FIN:EN:PDF

some of the problems will seem familiar in the countries of Central and Eastern Europe, but certainly there are some specific Hungarian streaks.

1) Before I introduce the structure of the status of Hungarian delinquency, I need to make a short comment.

According to *Imre A. Wiener,* "In the final analysis, all kinds of criminal science serve a common goal, the struggle against crime. However, in the service of the common aim, they employ different means, depending on the direct tasks of the various areas of science. The direct tasks and the methods used to perform them have an impact also on the formation of concepts, since it would be senseless to operate with concepts which are incompatible with the methods of science and are not fit to help the performance of the tasks."[2]

Crimes against property have represented the majority of all crimes in Hungary for decades. (They constitute approximately two thirds of all crimes.) If we examine economic crimes, it is essential to draw the line between two criminal behaviours.

It is hard to make an explicit distinction due to the equality of the forms of property (public or private property) and the mixing and sometimes even the preconditioning of property and economic relations. According to *Tiedemann,* the narrower concept of economic criminal law embraces the part of criminal law where the protected legal object is the economic order organised by the State, in short, the national economy. In this economic organisation, the provisions of administrative law institutionalise the interests of the public and regulate them according to the economic policy. However, Tiedemann has broadened the concept of economic offences, classifying certain forms of property crime (fraud, mismanagement of property) among them on the basis of the way of perpetration. Such are, among others, cheque forgery, credit frauds and abuses of credit cards. He extended the concept of economic offence to embrace certain offences of corruption in office, if they are committed in connection with economic interests.[3]

It can be said that both economic crimes and crimes against property violate property relations, but economic crimes are typically related to economic processes – such as production, manufacturing, trading and distribution – while crimes against property occur in relation to violation of the actual possession

[2] Imre A. Wiener: *Economic Criminal Offences. A Theory of Economic Criminal Law.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990. 87.

[3] Klaus Tiedemann: *Wirtschaftsstrafrechts und Wirtschaftskriminalität.* Hamburg, Rowohlt, 1976. 54–55. See Wiener op. cit. 50–51.

or property situations instead of the aforementioned economic processes. Therefore, economic crimes always violate or endanger the legal interest of certain dynamic, in-the-movement relations, while crimes against property are more static, and aimed at a certain situation or position, which includes property relations independent from progression.

It is true that such differentiation has always been fairly incidental regarding, for example, crimes violating the obligations of a trustee; besides, regarding the misuse of a computer or cash-substitute payment instruments, it does not give the right direction even today, it only indicates the basic aspects of classification.

2) After clearing up the definitions we should try to outline the current situation. The characteristics of the structure of the crimes that became known during the past decade is as follows:

- the number of violent turbulent crimes has not increased; it is broadly static (its proportion of the total number of the crimes committed is between 7 and 8%),
- the proportion of crimes against property has not changed either (around 55-60%),
- economic crime shows a reduction on a long time horizon; it has become more "intellectual" and results in more serious damage (around 5-7%).

According to this, an obviously slow, but almost continuous advance can be seen between the ratio of violent and economic crimes.

I should immediately add that, regarding the most recent data, the new Criminal Code causes great trouble since it entirely rearranged the structure of economic crimes, and in this regard it does not include the same criminal offences as the former Criminal Code. Due to this, a reliable assessment regarding the tendencies can only be available in several years' time (of course, only if we can rely at least on the partial permanence of the current categories).

The last decade shows the following table:[4]

	Total number of registered crimes	Economic crimes	Proportion (%)
2005	436,522	17,106	3.9
2006	425,941	17,862	4.2
2007	426,914	14,021	3.3
2008	408,407	15,870	3.9
2009	394,034	16,752	4.3
2010	447,186	21,119	4.7
2011	451,371	32,490	7.1
2012	472,236	24,001	5.0
2013[5]	377,829	13,187	3.5
2014	329,575	6,929	2.1

It is visible that, during the second phase of the first decade of the millennium, the scale of economic crimes increased almost continuously and this progression only stopped in 2012, turned over in 2013 and continued decreasing in 2014.

It is remarkable that, from 2007 to 2011, the absolute number and scale of economic crimes increased, irrespective of the change in the total number of crimes (meaning, it applies even if its number decreases), but in recent years – irrespective of the partially different method of registration – the two indicators have decreased. The absolute number of economic crimes was at a similarly low level for the last time in 1997.

The two most serious and most characteristic problems are that, on the one hand, crimes of VAT fraud are not declining but only the manner of commission is changing[6] and, on the other hand, economic corruption usually infiltrates business relations.

---

4 The data shown here and afterwards are based on the numbers registered in the Unified Police and Prosecutors Record System (ENYÜBS).

5 *New Criminal Code from 2nd semester.* This has been done since the new Criminal Code can result in certain distortion, and is not suitable for continuing the assessment of the previous trends. It is enough to refer to the fact that, for example, the new registration considers every case of illegal data acquisition as an economic crime (section 422); however, the criminal behaviour can concern personal data or privacy.

6 The European Parliament, in its resolution of 2 September 2008 on a coordinated strategy to improve the fight against fiscal fraud, reiterated that the existing system for managing VAT needs a radical overhaul, and urged the Commission, therefore, to submit proposals for harmonising the registration and de-registration procedures for taxable persons and for allowing Member States automatic access to non-sensitive data on their taxpayers which is held by another Member State.

The section on Budget Fraud (our new concept: all crimes against the budget in only one section – 396) is the following:

(1) Any person who:
   a) induces a person to hold or continue to hold a false belief, or suppresses known facts in connection with any budget payment obligation or with any funds paid or payable from the budget, or makes a false statement to this extent;
   b) unlawfully claims any advantage made available in connection with budget payment obligations; or
   c) uses funds paid or payable from the budget for purposes other than those authorised;

   and thereby causes financial loss to one or more budgets, is guilty of a misdemeanour punishable by imprisonment not exceeding two years.

(2) The penalty shall be imprisonment not exceeding three years for a felony if:
   a) the budget fraud results in considerable financial loss; or
   b) the budget fraud defined in Subsection (1) is committed in criminal association with accomplices or on a commercial scale.

(3) The penalty shall be imprisonment between one to five years if:
   a) the budget fraud results in substantial financial loss; or
   b) the budget fraud results in considerable financial loss and is committed in criminal association with accomplices or on a commercial scale.

(4) The penalty shall be imprisonment between two to eight years if:
   a) the budget fraud results in particularly considerable financial loss; or
   b) the budget fraud results in substantial financial loss and is committed in criminal association with accomplices or on a commercial scale.

(5) The penalty shall be imprisonment between five to ten years if:
   a) the budget fraud results in particularly substantial financial loss; or
   b) the budget fraud results in particularly considerable financial loss and is committed in criminal association with accomplices or on a commercial scale.

(6) Any person who manufactures, obtains, stores, sells or trades any excise goods in the absence of the criteria specified in the Act on Excise Taxes and Special Regulations on the Marketing of Excise Goods or in other legislation enacted by authorisation of this Act, or without an official permit, and thereby causes financial loss to the central budget, shall be punishable in accordance with Subsections (1)-(5).

(7) Any person who either does not comply or inadequately complies with the settlement, accounting or notification obligations relating to funds paid or payable from the budget, or makes a false statement to this extent, or uses a false, counterfeit or forged document or instrument, is guilty of a felony punishable by imprisonment not exceeding three years.

(8) The penalty may be reduced without limitation if the perpetrator provides compensation for the financial loss caused by the budget fraud referred to in Subsections (1)-(6) before the indictment is filed. This provision shall not apply if the criminal offence is committed in criminal association with accomplices or on a commercial scale.

(9) For the purposes of this Section:

a) 'budget' shall mean the sub-systems of the central budget – including the budgets of social security funds and extra-budgetary funds – budgets and/or funds managed by or on behalf of international organisations and budgets and/or funds managed by or on behalf of the European Union. In respect of crimes committed in connection with funds paid or payable from a budget, 'budget' shall also mean – in addition to the above – budgets and/or funds managed by or on behalf of a foreign State;

b) 'financial loss' shall mean any loss of revenue stemming from non-compliance with any budget payment obligation, as well as the claiming of funds from a budget unlawfully or the use of funds paid or payable from a budget for purposes other than those authorised.

On the question of *tax fraud* and evasion, the indicators have shown an overall negative evolution during the last 15 years:

	Total crimes (A)	Total economic crimes (B)	**Tax fraud (C) (2013 – Budget fraud)**	**% (C/A)**	**% (C/B)**
2000	451,000	10,986	2,552	0.56	23
2005	437,000	16,140	2,661	0.60	16
2010	447,000	21,119	2,075	0.46	10
2011	451,000	32,490	1,602	0.36	4.9
2012	472,000	24,001	1,255 (+300 Budget fraud) 1,555	0.33	6.5
2013	378,000	13,187	2,178	0.58	16.5
2014	330,000	6,929	2,284	0.69	32.9

In 2016 the "Offshore phenomenon" has come back into the political and legal debate. It is important to reflect on the question of whether these issues can be addressed and how within the existing legal framework.

In the Opinion of the *European Economic and Social Committee on 'Tax and financial havens: a threat to the EU's internal market',* the question of tax havens must be analysed in terms of three main dimensions. The tax rules and the ensuing opportunities for tax evasion; the opening up of breaches in the structure of financial legislation with the resulting threat to financial stability; and the lack of transparent information with the possibility of criminal activity using havens as a platform.[7]

These principles are instructive and important even for us.

3) The damage economic crimes and crimes against property cause and the low proportion of it becoming recovered still reaches an alarming scale. There are damages of hundreds of billions of Hungarian Forints since the middle of the 90's and, as can be seen, the profits gained in a criminal manner have increased to be one and half times greater by now.

All of the above can be seen in the following table:

	Economic crimes (value of commission – billion HUF)	Reimbursed (%)	crimes against property (damage – billion HUF)	Reimbursed (%)
2005	30	12.1	104	13.1
2006	44	7.5	95	7.6
2007	54	34.7	117	6.1
2008	46	8.2	101	11.3
2009	42	7.2	102	7.3
2010	34	12.2	140	8.5
2011	34	5.1	124	7.7
2012	37	4.3	112	8.5
2013	65	5.1	166	12.6
2014	81	2.8	118	9.3

Sadly, it can be stated that, despite the decrease in the number of economic crimes committed, the damage caused by them has increased continuously in the past 5 years and its number has not been this high since the development of

[7] 2012/C 229/02. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:229:0007:0012:EN:PDF

the market economy. The ratio of reimbursement, however, is steadily decreasing, and shows a negative low point by now.

On the average of the past decades, crimes against property and economic crimes caused approximately a damage of 150 billion HUF; of which only 15% was reimbursed until accusation (later on supposedly more of it might not even become recovered).

This shows that the provisions of seizure, sequestration and forfeiture of assets do not really work effectively, despite all the legislator's efforts.

The unspeakable situation of the scale of reimbursement could have been changed from July 2013 by the amendment of the Criminal Procedure Code (hereinafter: CPC) that introduced a new separate procedure, the asset-recovery procedure (Chapter XXVIII/B. of the CPC), but there has not been any apparent trace of it being conducted until the beginning of 2015, and there was an attempt to convert it into a functioning legal solution when the stockbroker scandals surfaced recently. Until now we do not know the results of this.

4) Unfortunately, we face the inconsistency and uncertainty of the investigation (by the investigating authority, prosecutors and also judicial practice) of economic crimes that requires special preparedness, experience and interdisciplinary knowledge on a daily basis.

The analysis of this, the consideration of the reasons and the possible solutions should be a subject of a thorough, more detailed examination in another presentation.

Right now, I just want to say that, in my opinion, the current tools of criminal law react to the inevitably renewed and different forms of economic crimes too late and in an inadequate manner. The legislator often shows its determination by particular "judicial case law", reacting to individual cases, sometimes introducing measures taken for the sake of keeping appearances and which are easily communicable to the public, but which are not effective. It would be great to end this point of view of legislation.

CONSTITUTIONAL IDENTITY AND JUDGEMENTS OF THE ECTHR

András Zs. Varga

When Mr *Clayton,* the UK member of the Venice Commission suggested at the end of the 101th Plenary Session in December 2014 that more attention be paid to the "alienation of some member states with the European Court of Human Rights" and *Prof. Jan Erik Helgesen,* the member for Norway, announced the 2016 Oslo seminar on this issue and proposed that international conferences should be organised on the matter to encourage dialogue between the European Court of Human Rights (ECtHR) and national courts, notably constitutional and supreme courts,[1] many members thought that the issue is crucial nowadays. This is the reason of our workshop. If we have a look at the recent contradictions between the judgments of the ECtHR and those of national courts, we have to say that the question of finally appreciating constitutional conflicts, particularly conflicts based on or deducted to human rights, is essential.

A first example of possible answers to the question may be the amendments of December 2015 to Federal Constitutional Law no. 1-FKZ of 21 July 1994 on the Constitutional Court of the Russian Federation. In July 2015, the Constitutional Court of the Russian Federation ruled "that the Russian Constitution had priority, with the consequence that a decision from the ECtHR that contradicted the Russian Constitution could not be executed in Russia"[2]. The amendments to the law underlined the principle of primacy of the constitution, and entitled the Constitutional Court to declare the decisions of international courts as unenforceable. The Commission examined the Russian answer and concluded that a state "cannot invoke the provisions of its domestic law as justification for its failure to perform a treaty, including the European Convention on Human Rights. The execution of international obligations stemming from a treaty in

1 CDL-PL-PV(2014)004-bil, p. 13.

2 CDL-AD(2016)005, para 14.

force for a certain State is incumbent upon the State as a whole, i.e. all State bodies, including the Constitutional Court"[3]. However, in spite of the bluntness of the Russian response and foreseeability of the Commission's counter-answer of the, the question is unavoidable.

And the question is what can a state or its Constitutional Court do if finds that a judgement of an international court, e. g. the European Court of Justice (ECJ) or the ECtHR, is contrary to its Constitution? Of course, the primary answer is that the decision itself has to be enforced, hence the State is obliged by the international law concerned, e. g. the Treaty on the European Union (TEU) or the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR). However, this primary answer does not help in the general acceptance or avoidance of the consequence of the international decision, namely harmonisation of national jurisprudence with the standpoint of the international court. The question is delicate, because the finality and enforceability of the international judgement does not imply that it is also appropriate or applicable in the longer term. Consequently, we cannot close the problem saying that scepticism of different states and courts is simply a nationalistic view that should be rejected. Anti-European sentiment in certain states may be disturbing but it has some considerable fundaments.

A first, obvious but not trivial, argument is that such a conflict can arise not only between an international and a domestic court but it can also be perceived between international courts. The example is, of course, Opinion 2/13 of the ECJ regarding the accession of the European Union to the ECHR. The ECJ found that the agreement presented by the European Commission on the issue was not compatible with the TEU. The main reason in the opinion was that "jurisdiction to carry out a judicial review of acts, actions or omissions on the part of the EU, including in the light of fundamental rights, cannot be conferred exclusively on an international court which is outside the institutional and judicial framework of the EU"[4]. Of course, the EU is – in time – before adherence to ECHR while member states are after. However, the argument of the ECJ is the same as that raised by different member states.

Another argument can be the increasingly broad interpretation of human rights. All member states of the Council of Europe (CoE) undertook to abide by the final judgment of the ECtHR in any case to which they are parties. Formally, this obligation cannot lose its effect over the passage of time. There is no doubt

[3] CDL-AD(2016)005, para 97.

[4] OPINION 2/13 OF THE COURT (Full Court) on 18 December 2014, para 256.

that all the member states have observed this obligation, not only in particular cases but they have also adjusted their legislation and governmental practice to the judgments of the ECtHR. Over the same period, from another point of view, the legal background did not remain unchanged. Both binding and soft law (recommendations or even the opinions of the Venice Commission) occupied new fields of law or gave broader interpretations (just one of my favourite topics, the non-penal role of prosecutors). These changes were infiltrated into the jurisdiction of the ECtHR, thus member states had to face more and more small obligations which were not foreseen before. Just some examples regarding my country are the law setting up a monopoly of trading in tobacco[5] declared to violate Article 1 of Protocol No. 1 of the ECHR and different levels of cooperation between different religious groupings and the State in social affairs[6] declared to violate Article 11 of the ECHR.

An additional feature following argument can be tensions between the lack of political rationale (social reality) and legal obligations. Although Article 1 of the Statute of the CoE mentions a set of values and goals considered to be common to the founding member states and those adhering later, the shape of the Council became dominated by legal aspects. For the ECtHR this is natural: the ECHR is legally binding. However, it cannot be left out of consideration that the Convention is "lean" in comparison to the constitutions of the member states or even compared to the Universal Declaration of Human Rights (just one example: the ECHR does not mention the dignity of human beings or any non-individual right). At the same time, social reality is constantly changing, and this necessitates new answers to old questions. Not only legal but also political answers are given, and this can cause tensions. One example can be the law on measures for combatting terrorism[7], declared to violate Article 8 of the ECHR. In this case the applicants were considered persons potentially being subjected to unjustified and disproportionately intrusive measures. As such it was not actual abuse but merely its possibility that was declared contrary to the ECHR, thereby giving a role to the ECtHR similar to that of constitutional courts: it effectuated abstract control of legal acts. The situation and need for new rules after the Brussels terror attacks highlight the inconsistency of the judgment with the social and legal reality.

---

5 Case of *Vékony v. Hungary,* Application No. 65681/13.

6 Case of *Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary,* Application No. 70945/11 and others.

7 Case of *Szabó and Vissy v. Hungary,* Application No. 37138/14.

Another reason can be based on the fading difference between binding and soft law. The role of the Venice Commission can be a sufficient example. The Commission never misses to stress that its opinions are non-binding; member states are free to accept or to reject them. This approach does not fit perfectly with reality. In general, an opinion left out of consideration is often remarked (by monitoring, by launching different proceedings, by our follow-up mechanism). For member states which are also members of the EU, the situation is even more serious. *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council* COM (2014) 158 on *A new EU Framework to strengthen the Rule of Law,* in the last paragraph of item 4, states that "The Commission will, as a rule and in appropriate cases, seek the advice of the Council of Europe and/or its Venice Commission, and will coordinate its analysis with them in all cases where the matter is also under their consideration and analysis". The consequence of actions based on the Framework may lead to legal proceedings before the ECJ or political proceedings within the European Parliament. Hence – especially if an ECJ action is launched – the soft law opinion of our Commission may be "upgraded" to binding force. This is another phenomenon which may disturb the member states.

A not simply symbolic argument can be the consistent difference in text between "old" and "new" democracies. The practical situation does not need any explanation, while its adequacy does. In the first years of the Venice Commission's activity, this difference could have reasons. As time is passing the reasons are thinning. First, an ontological argument is coming up: what is the starting point of this comparison – the fall of the Roman Empire? Westphalia? The Glorious Revolution? The French Revolution? 1848? 1920? The end of the Second World War? The foundation of the CoE? The more distant the starting point that is chosen, the fewer the member states who may be considered "old" democracies. Second, a mathematical argument is to be considered: the relative age difference between "old" and "new" democracies is decreasing year after year. Third, this difference may be disobliging for people of different "new" democracies (just for example: Poland's was the country attacked by the Nazis caused the second World War, but this country, together with Czechoslovakia, did not choose its authoritarian communist regime: they were left in the hands of Stalin. However, these two countries could serve as an example for any democracy: Poland as the first "new" democracy which achieved the transition in a real democratic and peaceful way, the people of Czechoslovakia could manage the "divorce" between the Czech Republic and Slovak Republic in a way exemplary to the whole world).

The last-mentioned argument is the reluctance of the ECtHR to accept arguments based on constitutional identity. Certain – not small – groups of people feel that the ECtHR and generally the rule of law serves only "others", while general values are forgotten. During the conference on lustration in Prague I analysed some cases: Korbely v. Hungary, Ap. no 9174/02 (volley in 1956) or Vajnai v. Hungary, Ap. no 33629/06 (prohibition of public wearing of symbols associated with the communist symbols, e.g. the red star). This argument leads to one of the most disturbing phenomena, exemplified just by the term of "sovereignists": the expropriation of values such as the rule of law or human rights by different political movements. If rule of law or human rights are instrumentalised and used as weapons in political debates then these values are transformed from common ideals to sectarian idols. In this way, "Strasbourg", "Brussels" or "Luxembourg" could become blasphemy for other political movements. It is more than a simple coincidence that in the last years the UK has expressed doubts regarding the judgements of the ECtHR with the same or even tougher tonality than the Russian Federation, even voicing thoughts of leaving the ECHR. I think that the UK should be considered as an old democracy with a certain constitutional identity.[8]

The conclusion cannot be avoided: the rule of law and primacy of international law require that judgements of international courts are to be observed and enforced. But if there is no instrument to correct inappropriate judgments, if there is no balance to the unlimited power of international courts that expropriate legislation, if constitutional courts are mere servants of international courts then we face arbitrariness. Then the old and common European ideal of the rule of law becomes a tyrannous idol. Then a new order is coming: the eEuro-absolutism. Do we think that constitutional courts may silently cooperate in this fearful process? Do we think that the principle of democracy may become an empty reference?

[8] http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/law-and-order/11911057/David-Cameron-I-will-ignore-Europes-top-court-on-prisoner-voting.html, http://www.mirror.co.uk/news/uk-news/david-cameron-considers-exit-european-5816205

II. BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS, BÖRTÖNÜGY

MIÉRT ZSÚFOLTAK A MAGYAR BÖRTÖNÖK?

LŐRINCZ József

A hazai börtönügyi szakirodalomban az elmúlt években fokozott érdeklődés fordult az egyre nyomasztóbbá váló zsúfoltság következményeinek és lehetséges megoldási módjainak feltárása felé.[1] Jelen tanulmány megkísérli azokat az okokat feltárni, amelyek e helyzet kialakulásához vezettek. Az már felületes vizsgálódás alapján is megállapítható, hogy a túlzsúfoltság problematikája nem új keletű, valamint az is, hogy multifaktorális, amelyben a bűnözés, a büntetőpolitika alakítása, az ítélkezési gyakorlat változása éppúgy közrehatott, mint a büntetőintézeti infrastruktúra szerves fejlesztésének elmaradása.

A „boldog békeévek", vagyis a Csemegi-kódex megjelenésétől számított negyed évszázad büntetőintézeti adatai között tallózva az elhelyezési normákról kevés adatot találunk. Erre vonatkozó adalék az 1880. (aug. 9.) 2106. sz. IME rendelet V. mellékletének (Fogházrendelet)[2] 22. §-ában található, e szerint „az egyes szobák olyan térfogattal bírjanak, hogy azokban mindenik letartóztatottra legalább 20 köbméter levegő jusson". Ugyanebben az időszakban az intézeti hálózatnak e normának megfelelő befogadóképességéről nem találtunk megbízható adatokat. A fegyintézetek befogadási képességéről és a tényleges fegyenclétszámról összehasonlító adatokat 1907-ből *Finkey Ferenc* munkájából ismerhettünk meg: Finkey az 1907-es állapotot (5395 férőhelyre 4128 fegyenc jutott) olyan kedvezőnek tekintette, hogy javasolta egyes elavult fegyintézetek

---

1 Ld. PACSEK József: Zsúfoltság és magány. A fogvatartottak elhelyezésének időszerű kérdései. *Börtönügyi Szemle,* 2011/4.; NEMES András: A zsúfoltság másik oldala. A nagy fogvatartotti létszám hatásai a felügyeletre. *Börtönügyi Szemle,* 2014/2.; PALLO József: Egyre jobban éget a seb… A túlzsúfoltság csökkentésének lehetséges útjai. *Börtönügyi Szemle,* 2015/1.; BOGOTYÁN Róbert: A zsúfoltság csökkentésének útjai a börtönépítésen túl. *Börtönügyi Szemle,* 2015/1.; CSÓTI András: A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfoltság csökkentésének útjai. *Belügyi Szemle,* 2015/11.

2 A büntetés-végrehajtás részletes szabályozását miniszteri rendeletek foglalták magukban: a 2106/1880. számú IME rendelet és öt hatályos melléklete egyes szabadságvesztés-büntetések végrehajtásáról (fogházban, börtönben, fegyházban), valamint a felügyelőbizottságról és a feltételes szabadlábra helyezésről.

felszámolását, közülük elsőként a szamosújvárit.[3] Finkey arról is tudósított, hogy a börtönbüntetés, amely kerületi börtönben hajtandó végre, már korántsem bír kedvező férőhelyi feltételekkel, mert az országnak csak egy kerületi börtöne épült fel Szegeden (500 férőhely), ezen kívül a gyűjtőfogház börtönrészlege (300 férőhely) létesült börtönbüntetés végrehajtására. Az igazságügy-miniszter ezért ideiglenesen kijelölte azokat a törvényszéki fogházakat, amelyekben a börtönbüntetés végrehajtható. Finkey keserűen állapította meg, hogy ez az ideiglenesség 30 éven át maradt, mert a börtönre ítéltek növekvő tömegének (1897-ben 3217, 1907-ben már 6602 fogvatartott) elhelyezését – megfelelő számú börtönférőhely nem lévén – kétharmadrészt törvényszéki fogházakban látták el. E körülmény orvoslását nem újabb börtönök építésével, hanem a „börtön" büntetési nem mielőbbi kiiktatásával javasolta.[4] A kialakult helyzetben a szerző a fogházbüntetés célszerű végrehajtását is veszélyeztetve látta, hiszen a fogházakban a fogvatartotti csoportoknak olyan sokfélesége – foglyok, rabok, néha fegyencek, elzárásra ítéltek, vizsgálati foglyok – került egymás mellé gyakran egy helyiségben, ami lehetetlenné tette a differenciált bánásmódot. Finkey idézi a minisztérium 1897-es kimutatását, e szerint a 8915 fogvatartottból fogházra 2293, börtönre 3217, fegyházra 840 főt ítéltek, míg 558 fő vizsgálati fogságát 1813, elzárását 194 fő töltötte.[5] A korabeli szakirodalomban helyszűkéről nem találunk adalékokat, legfeljebb a fogva tartás nem a megfelelő helyen történt.

Az első világháború előtti évek még mindig kedvező elhelyezési viszonyairól *Szöllősy Oszkár* fő művéből értesülhettünk. E szerint 1913–1914-ben az országos letartóztató intézetek (Illava, Lipótvár, Nagyenyed, Sopron, Vác, Szeged, Márianosztra, Budapest, Harta) férőhelyszáma mintegy 5000, a letartóztatottak átlagos létszáma pedig 4800 volt. A 65 törvényszéki és 313 járásbírósági fogház férőhelye mintegy 12 ezer volt, az átlagos fogolylétszám pedig 7-8000 (1913 végén az országos büntetőintézetekben 5362, a bírósági fogházakban 7549, összesen 12 911 volt a letartóztatottak száma).[6]

A hazai börtönügy korábban kialakított feltételrendszere a trianoni diktátum után jelentősen meggyengült. A háború utáni rendezés következtében a magyar büntetés-végrehajtás elveszítette a lipótvári, az illavai és a nagyenyedi fegyintézetet (33 százalék), továbbá 42 törvényszéki (64,4 százalék) és 200 járásbírósági fogházat (63,9 százalék). Ily módon a háborút megelőző intézeti állományból

[3] FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1909. 383.

[4] FINKEY i. m. 388. és 392.

[5] Uo. 392.

[6] SZÖLLŐSY Oszkár: *Magyar börtönügy.* Budapest, 1935, 48. [1935a]

mindössze hat fegyintézet, 23 törvényszéki és 113 járásbírósági fogház maradt az igazságügyi kormányzat birtokában. (Utóbbiak közül is kis forgalmuk miatt a húszas évek második felére még további 25-öt megszüntettek.)[7] Tekintettel a Tanácsköztársaság utáni megtorlásra és a háborút követő elnyomorodásra válaszul ugrásszerűen megnövekvő kriminalitásra, s a börtönügyi infrastruktúrában bekövetkező átmeneti zavarra, a büntetés-végrehajtás rendkívüli feladatokkal volt kénytelen szembenézni. A megkisebbített ország területére jutó letartóztatottak száma megduplázódott, és az intézetek túlzsúfoltakká váltak (az új határok között 1920 májusában a rablétszám meghaladta a 14 ezret, holott a háború előtt 7700 körül mozgott). A túlzsúfoltság természetes velejárója volt az ellátási körülmények jelentős minőségromlása, az élelmezési problémák, a ruha- és munkaanyag hiánya, a fűtetlenség, s nem kevésbé a büntetés-végrehajtási őrség végletes kimerülése.[8]

A fogvatartottak elhelyezése növekvő gondjainak megoldását a rabmunkáltatásban bekövetkező fordulat, az ipari jellegűről a mezőgazdasági termelésre való áttérés segítette. Növelte az agrárgazdaságok kialakításának fontosságát, hogy a háború után rendkívüli nehézségekkel kellett a kormánynak szembenéznie a közellátásban. Az érvek között az is jelentősen nyomott a latban, hogy a letartóztatott népesség közel negyven százaléka a mezőgazdasággal foglalkozók köréből került ki. Az 1919-es termőterület megnövelése érdekében a hartai 233 kat. hold terjedelmű kincstári ingatlant kiegészítették úgy, hogy a húszas évek végéig a rabgazdaságok kincstári és bérelt földterületekből már összesen 7100 kat. holddal rendelkeztek.[9] *A húszas évek végéig a túlzsúfoltságot úgy oldották meg, hogy a fogvatartottak jelentős részének elhelyezését átmenetileg a terjedelmes rabgazdaságok területén, az egykori zsellér- és szegényparaszti tanyákon, szállásokon biztosították.*[10]

Szöllősy adatai szerint a húszas évek végére a fogvatartottak létszáma csökkent, az évtizeddel előbbi 14 ezres fogvatartotti létszám 1930. év január 1-jéig

---

7 Mezey Barna: Új határok között. Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. *Börtönügyi Szemle,* 1995/3. 98.

8 Mezey i. m. 99.

9 1922-ben a Balassagyarmati Fogház számára 250 kat. holdnyi szügyi, 1923-ban a nyíregyházi fogház számára 1034 kat. holdnyi nyíregyházi, 1926-ban a budapesti Gyűjtőfogház számára 1520 kat. holdnyi, a besnyői és a hartai intézet számára 647 holdnyi bojárpusztai birtokot béreltek. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1926-ban a gyulai törvényszéki fogház részére 65, a szolnokinak 15, a kaposvárinak 20, a nagykanizsainak 25, a pécsi és veszprémi fogháznak 8-8 kataszteri holdat, 1929-ben pedig a szegedi börtönnek 746 holdat és 442 négyszögölt (Nagyfa) juttatott kincstári tulajdonul.

10 Az 1920-as Nagyatádi-féle földreform csaknem háromszázezer szegényparasztot juttatott egy-két holdas földbirtokhoz, ami lehetővé tette korábbi lakhelyük elhagyását.

7629-re apadt, a gazdasági világválság miatt azonban a létszám 1935. év január végére ismét 8794-re emelkedett.[11] A Szöllősy által a nemzetközi büntetőjogi bizottság számára megadott adatokból megállapítható, hogy 1935-ben a hazai börtönügy 10 460 férőhellyel rendelkezett, tehát nem voltak elhelyezési gondjai.[12]

Az újabb, már jelentősebb zsúfoltsággal járó létszámemelkedés a háborús években következett be, 1942-ben 13 507, 1943-ban 13 597, 1944-ben 12 720 fő volt a mintegy tízezres befogadási kapacitású intézethálózat börtönnépessége.[13] A két világháború közötti fejlesztések alig érintették az elhelyezési kapacitást.[14] Számos tervezett létesítmény, mint a dologház, szigorított dologház önálló intézeteinek építése már nem valósult meg.

A koalíciós időszakban a hagyományos börtönrendszer csekély mértékben alakult át. A rendes bíróságok a köztörvényes bűncselekményekre továbbra is a Csemegi-kódex szabadságvesztés-büntetési nemeit, nevezetesen a fegyházat, börtönt, fogházat, továbbá biztonsági intézkedésként a dologházat és a szigorított dologházat szabhatták ki.[15] A népbíróságok és a rendes bíróságok párhuzamos ítélkezési tevékenysége ellenére 1946 nyarán a letartóztató intézetek még a befogadókapacitásuknak megfelelő (kb. tízezer) fogvatartottat őriztek. Az intézetekben eluralkodó, növekvő zsúfoltság 1947 őszétől, a választásokon győztesen kikerülő baloldali pártok „osztályharcossá" torzuló büntetőpolitikájának következményeként jelent meg. 1948–1949-ben az igazságügyi kormányzat számára nyilvánvalóvá vált, hogy a hagyományos intézethálózat befogadási képessége, ezen túl a hangsúlyosan előtérbe kerülő rabmunkáltatás feltételeinek megteremtéséhez rendelkezésre álló munkahelyek száma elégtelen. A növekvő elítéltlétszám miatt felvetődött ugyan újabb fegyházak létesítésének gondolata, azonban megfelelő pénzeszközök hiánya miatt erre nem kerülhetett sor. Az igazságügy a rendelkezésre álló csekély anyagi erőforrásokat az újonnan átszervezett büntetés-végrehajtási vállalatok fejlesztésére irányította, az 1949-

---

11 SZÖLLŐSY i. m. 48.

12 SZÖLLŐSY Oszkár: *Magyarország büntetés-végrehajtási rendszerének áttekintése.* Kézirat. (Készült a Nemzetközi Büntető- és Büntetés-végrehajtási Bizottság számára 1935 júliusában.) 1935. 12. [1935b]

13 Ld. GLÁSER István: *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása.* Budapest, KJK, 1975. 136.

14 Szöllősy arról tudósított, hogy felépült rabmunkaerővel Állampusztán egy emeletes iskolaépület, ebben lakások is az intézeti tanító és a lelkész számára, Vácott fegyőri lakás és Márianosztrán új munkatermek; Hartán az 1930–1931-es évben új zárka- és munkatermi épület, valamint őri lakások. A hartai kiskápolnát kibővítették, és mintegy háromszáz személy befogadására tették alkalmassá. A szegedi börtön nagyfai bérgazdaságában száz rabmunkás számára zárkaépületet és hét őri lakást létesítettek. Ld. SZÖLLŐSY (1935a) i. m. 99.

15 A büntetési rendszerből az 1946. évi XVI. törvény az államfogház büntetést eltörölte.

ben meginduló büntetőjogi kodifikáció idején azonban már kifejezésre juttatta, hogy az elhelyezési és a munkáltatási gondokat – szovjet mintára – nyitott végrehajtási helyek létesítése, gyárak, üzemek, bányák, építkezési körzetek büntetés-végrehajtásnak való átadása jelentené.[16]

A Rákosi-rendszer, hazai történetünkben ez a példa nélkül álló nyolc év oda vezetett, hogy a büntetőjog évszázados garanciáinak legtöbbjét megszegték, és a törvényes formák betartásával, vagy sok esetben anélkül, százezrek váltak egy beteges büntetőhatalom martalékává. *Izsák Lajos* történész kutatásai szerint 1951 és 1953 első negyede között mintegy 650 ezer személy ellen indítottak büntetőeljárást, ebből 387 ezret marasztaltak el.[17] A leggyakrabban alkalmazott büntetés – az elítélések mintegy 75 százaléka – börtön volt. Az egykori forrásmunkákból[18] csupán következtetni lehet a fogvatartotti létszám alakulására: 1951 végére a hazai büntetés-végrehajtás zárt intézeteiben, de főleg külső munkahelyein mintegy 46 ezerre nőtt a fogvatartottak létszáma, amely 1952 decemberére már 76 ezerre duzzadt. A népbíróságok és a rendes bíróságok párhuzamos ítélkezési tevékenysége azt idézte elő, hogy egyre elviselhetetlenebb zsúfoltsággal kellett a büntetőintézeteknek szembenézniük. Az MDP Titkársága 1950 júliusában tárgyalta a letartóztatottak és rendőrhatósági őrizet alatt állók foglalkoztatását, az Országos Tervhivatal előterjesztése alapján. Felvetődött, hogy a kevésbé szigorú börtönbüntetésre ítélteket külső munkahelyekre, táborokba utalják be a büntetőintézetek helyett, elhelyezésüket pedig – az internáltak csoportjával együtt – barakkokban kívánták megoldani.

A szovjet modell alapján kialakított, „nyitott végrehajtási helyek", bányák, építkezések, mezőgazdasági munkahelyek stb. 1952 végére már szinte az egész országot behálózták. Az úgynevezett *őrparancsnokságok,* illetve *munkahely-parancsnokságok* mintegy 45 helyen dolgoztattak elítélteket. A fogvatartottak tömeges elhelyezését a barakképítményekben természetesen semmiféle előírás nem korlátozta. *Görbedi Miklós* tollából ismerhettük meg a tiszalöki munkatábornak mint tipikus munkahely-parancsnokságnak az elhelyezési feltételeit: „A barakkok szögvasvázas, 8x15 m alapterületű épületek voltak, a váz közé élére állított nádpallót helyeztek, melyet aztán dróttal merevítettek, végül az egész épületet kívül-belül durván bevakolták. A falazat a gyors és felületes munka

---

16 Ries Istvánnak, az 1945 és 1950 közötti igazságügy-miniszternek 1950-ben megjelent kéziratos egyetemi előadásai, 1949/50-es tanév, II. félév, 137.

17 Izsák Lajos: Magyarország a II. világháború után (1944–1956). In: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos (szerk.): *20. századi magyar történelem 1900–1994.* Budapest, Korona, 2001. 311.

18 Ld. Vigh József: *A fiatalkori bűnözés és a társadalom*. Budapest, KJK, 1964.; Gláser i. m.

következtében számos helyen lyukacsosra sikeredett, ami végül oda vezetett, hogy a nád között milliónyi poloska telepedett meg. A barakképületekben emeletes fapriccseken összesen 120 ember került elhelyezésre, melynek közepén fűtés céljául egy nagy pléh dobkályha szolgált. Az épületek fűtését a foglyok maguk végezték, az ehhez szükséges tüzelőt a műszakuk lejártával a kezükben hozták be a táborba."[19]

A büntetőpolitika félfordulatát Sztálin halála után az intézeti (elhelyezési) infrastruktúra átalakításában is érzékelni lehetett: 1954. július 1. és 1955. január 1. között 6 országos börtön, 11 bv. munkahely, valamint 20 megyei börtön és 72 járási börtön működött.[20] Az 1105/1954. (XII. 17.) minisztertanácsi határozattal életbe léptetett *1955-ös Bv. Szabályzat 6. §-ában előírta, hogy a börtönök magánzárkáiban 18 légköbméter teret, a közös zárkában egy személyre 10 légköbméter teret kell biztosítani.* Kétséges, hogy ezt az elhelyezési normát be lehetett tartani, ugyanis az 1955-ös év első negyede újabb politikai fordulatot hozott, amelynek következtében 1955 augusztusában 76 ezer, 1955 novemberében pedig már csaknem 80 ezer fogvatartottat regisztráltak. Ekkor a kormányzat a büntetőpolitikájának enyhítésére kényszerült,[21] amelynek következtében a fogvatartotti létszám fokozatos csökkenése volt tapasztalható: 1955. december 31-én 77 ezer, 1956. január 1-jén 66 ezer, 1956. február 1-jén 62 ezer, 1956. március 1-jén 60 ezer fogvatartottat regisztráltak, majd a jogtalanul fogvatartottak elbocsátása, a törvénytelenül elítéltek rehabilitációja 1956 júliusától, Rákosinak a hatalomból távozása után felgyorsult. A bv. intézetekben az 1956. október 1-jei adatok szerint őrzött 3680 politikai és 14 589 köztörvényes (összesen 18 269) elítéltből október 25. és november 4. között 3680 politikai és 10 606 köztörvényes (összesen 13 286) elítélt szabadult ki. *Horváth Miklós* kutatásai alapján 1956. október 23-án ezekben az intézetekben 17 619 elítéltet őriztek, akik közül az előbbiekben megjelölt időpontban 1745 fő kitört, vagy megszökött, 2839-en külső segítséggel szabadultak, 1497 embert a parancsnok és 9151-et bizottság szabadított. Így a forradalom napjaiban a bv. intézetekből 14 778 ember szabadult ki.[22] 1956. december 31-én a hazai börtönökben lévő fogvatartottak száma 5365 volt, ezzel a létszámmal kezdődött meg az úgynevezett Kádár-korszak büntetés-végrehajtási történetének következő 33 éve.

---

19 GÖRBEDI Miklós: *1020 nap az őrtornyok árnyékában. A tiszalöki hadifogolytábor története.* Tiszalök, Tiszalöki Költségvetési Üzem, 1989. 44.

20 GLÁSER i. m. 209.

21 Egy 1955. novemberi párthatározat a bűnüldöző szervek korábbi széles hatáskörét korlátozza.

22 HORVÁTH Miklós: *1956 hadikrónikája.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. 226.

A sztálini büntetőpolitikával való szakítás *az ötvenes évek második felétől* lényegében a korábbinál joviálisabb büntető igazságszolgáltatáshoz való közeledést eredményezett. A Kádár-korszak első éveiben a restauráció és az ennek érdekében alkalmazott megtorlás még éreztette hatását a börtönnépesség volumenén és összetételén, az elsősorban politikai ellenfelekkel való leszámolás szándékán, de a konszolidációra törekvés már érzékelhető volt a fogvatartottak csökkenésén, ezt jelzi az 1958 és 1960 közötti, mintegy 28 százalékos fogvatartotti létszámcsökkenés.[23] A Csemegi-kódexet teljességében felváltó, a szocialista jogalkotás termékének tekintett 1961. évi Btk. hatálybalépésével kísérletek történtek a fogva tartás humán normáinak javítására. A megbékélést szolgáló politika csúcspontját az 1963. április 22-én megjelenő közkegyelmi rendelet jelentette, amely jóllehet nem terjedt ki az 1956-os ügyekben elítéltek teljes körére, de több mint négyezer elítélt ekkor kapta vissza a szabadságát. A büntetőpolitikára még jótékony hatást gyakorolt az 1963-as jogpolitikai irányelvek,[24] amely felhívott a jogkövetkezményeknek a bűnelkövető személyiségét nagyobb mértékben figyelembe vevő differenciált alkalmazására.

1965 novemberében az MSZMP Politikai Bizottsága vizsgálta meg a büntetés-végrehajtás tevékenységét. A vizsgálat – egyebek között – megállapította, hogy a börtönök tárgyi feltételei nem alkalmasak a végrehajtás céljának megvalósítására, és határozatban rögzítette, hogy a III. ötéves tervben évente 5-7 millió forintot kell a bv. intézetek fejlesztésére fordítani. Az 1967. évi Bv. Szabályzat 90. § (2) bekezdésében a fogvatartottak elhelyezését úgy határozta meg, hogy „A zárkákban, lakóhelyiségekben egy személyre legalább hat-nyolc légköbméter teret kell biztosítani úgy, hogy az előírt berendezések és felszerelések elhelyezése mellett az elítéltek mozgásához megfelelő terület álljon rendelkezésre".

A büntetőpolitika újabb, represszív hullámát a szovjet belpolitikai változások[25] indukálták. A megkeményedő honi büntetőpolitika hatására 1964 és 1966 között a fogvatartotti létszám mintegy 24 százalékkal emelkedett.[26] A kádári „húzd meg, ereszd meg" taktika a következő két évben ismét engedékenységet mutatott, következményeként 1966 és 1968 között a fogvatartotti népesség mintegy 13 százalékos csökkenése regisztrálható.[27]

---

23 1958. december 31-én 18 760, 1960. december 31-én 13 683 fogvatartottat regisztráltak.

24 Az MSZMP 3221/1963. (V. 30.) határozata a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről.

25 A hazai pártvezetéssel jó viszonyt fenntartó Nyikolaj Szergejevics Hruscsovot leváltják, helyét Leonyid Iljics Brezsnyev veszi át.

26 Az 1964-ben mért 13 888 fős fogvatartotti létszám 1966-ra 18 169-re nőtt.

27 1968-ra a fogvatartotti létszám 15 974-re csökkent.

Az 1968-ban újból megkeményedő büntetőpolitika – amelyben közrehatottak a csehszlovák események is – jól követhető a fogvatartottak létszámának gyors növekedésében, az 1972-ig tartó folyamatban a börtönnépességnek újabb 21 százalékos emelkedése volt mérhető.[28] Az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya (KAO) 1971 szeptemberében utóvizsgálatot végzett az MSZMP Politikai Bizottság 1965. november 9-én kelt határozata végrehajtásáról.[29] A KAO-vizsgálat – egyebek között – megállapította, hogy „Az intézetek normális befogadóképessége 15 ezer fő. Jelenleg a létszám meghaladja a 19 ezer főt. Ez a magas létszám nem csak a személyi állományra ró nagy terhet, de olyan zsúfoltságot is okoz, ami már alig elviselhető (egyszemélyes zárkában négyen-öten vannak, vagy húsz személy elhelyezésére szolgáló helyiségben negyvenen-ötvenen) […] A politikai bizottsági határozat óta bővítés nem történt (ami történt, azt belső felújítás terhére, vagy más üzemekkel való megállapodással oldották meg), mert *a szükséges pénzösszegeket a Pénzügyminisztérium és az Országos Tervhivatal nem biztosította.*"[30] Az, hogy a vezető állami gazdaságirányító szervek nem teljesítették a politikai bizottság határozatában foglaltakat, még nem adott felmentést a bv. szervezetnek az intézetek bővítésével kapcsolatos tennivalók teljesítésére.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: BVOP) 1972-es jelentése[31] az egyénenkénti elhelyezési norma alapján (8 légköbméter) megállapította, hogy az intézetrendszer befogadóképessége 18 57 fő,[32] ebből 3500 férőhely korszerűtlen, felújításuk gazdaságtalan, lebontásuk indokolt.[33] A jelentés 1500 fős létszámhely-bővítési igénnyel számolt.[34] A BVOP egy 1973-as jelentése[35] már tartalmazta a saját erőforrások felhasználásával történő férőhelybővítés számadatait is: Pálhalmán 1972-ben elkészült a 800 főt befo-

[28] Az 1972-ben mért fogvatartotti létszám 20 013 volt.

[29] *Jelentés a Politikai Bizottság 1965. november 9-i, a büntetés-végrehajtás helyzetéről és fejlesztéséről szóló határozata végrehajtásának tapasztalatairól.* Budapest, MSZMP KB KAO, 1971. szeptember 3.

[30] Uo. 10–11.

[31] *Jelentés az MSZMP KB Titkársága 1972. II. 28-i határozatával kapcsolatos intézkedési terv végrehajtásáról.* Budapest, BVOP, 1972. november 9.

[32] A fogvatartotti létszám ebben az évben 20 013 volt.

[33] Ezek főként a mezőgazdasági intézetekben lévő régi uradalmi épületekből és cselédlakásokból, illetve Tökölön az egykori lovassági laktanya lóistállóiból kialakított férőhelyek voltak.

[34] *Jelentés az MSZMP KB Titkársága 1972. II. 28-i határozatával kapcsolatos intézkedési terv végrehajtásáról.* Budapest, BVOP, 1972. november 9. 3.

[35] *Jelentés az MSZMP Titkárságának a büntetés-végrehajtásra vonatkozó határozatában megjelölt feladatok végrehajtásáról.* Budapest, BVOP. 1973. október 23.

gadó sándorházai körlet, ugyanebben az évben átadtak Tökölön egy 400 fős szállásépületet, Kecskeméten 150, Szegeden 140 férőhely szabadult fel üzemek átépítésével, 1973-ban Miskolcon 120, összesen tehát kétezer férőhely létesült. Egyidejűleg azonban Pálhalmán a szedresi és a hangosi körletek szanálásával 500, Tökölön az elhelyezési csurmák szanálásával 600, összesen 1100 férőhely felszámolására került sor, így *az 1971–1973-as férőhelybővítés mindössze 900 fős volt,* nem elegendő a növekvő fogvatartotti létszám elhelyezéséhez.[36]

A börtönnépességre átmenetileg jótékony hatást gyakorolt a NET 1973-as jogpolitikai irányelveiről szóló határozata.[37] Az Irányelvek elismerte, hogy a bűnözés nem csupán a kapitalista múlt és környezet átkos következménye, hanem a létező szocializmus újratermelődő feszültségeiből, ellentmondásaiból fakad. Ezzel elvileg megszűnt a bűnözés elleni harc intézményei, így a büntetés-végrehajtás megfelelő pénzügyi preferálásának szemléleti akadálya, valamint az Irányelvek – egyebek között – kimondta, hogy a végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását racionális keretek közé kell szorítani. Az Irányelveknek a bíróságok ítélkezési gyakorlatára kifejtett hatása viszonylag rövid időn belül érzékelhetővé vált: a fogvatartotti állomány 1972 és 1974 között mintegy 12, ezzel együtt a férőhelyigény is mintegy 30 százalékkal csökkent.

1. számú táblázat

Év	Fogvatartotti létszám (fő)	Telítettség (%)
1971	19 946	102
1972	20 013	110
1973	18 540	101
1974	17 770	80

Forrás: BVOP

E csökkenés azonban nem bizonyult tartósnak. A hetvenes években még a virágzó „gondoskodó államszocializmus" büntetőpolitikájából, a büntetőhatalom mindenhatóságának túlvállaló felfogásából táplálkozott az a program, amely a kedvezőtlen társadalmi folyamatokat a büntetőjog, a büntetések eszközeivel kívánta befolyásolni. Ez a jogalkotást a közrendre és a közbiztonságra különös veszélyt jelentő többszörös visszaesőkkel és a terjedő alkoholizmussal szembeni fellépésre sarkallta. E program két intézménye az 1974-ben hatályba léptetett szigorított őrizet és az alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti kezelésének

[36] A büntetés-végrehajtás 1971–1973-ban az intézetek korszerűsítésére és férőhelybővítésre saját erőből hetvennégymillió forintot fordított.

[37] A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 14/1973. számú határozata a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveiről. *Magyar Közlöny,* 1973/39.

bevezetése volt, következménye a fogvatartotti állomány 1974 és 1977 közötti 13 százalékos emelkedése volt.[38] A férőhelyek számát nem növelte jelentősen az sem, hogy 1974-ben az Állampusztai Bv. Intézethez csatolták a Solti Állami Gazdaságot, a megnövekedett terület művelésére 1975-ben új szálláskörlet épült Solt-Nagymajorban, ám egyidejűleg megszüntették az elavult miklai és korhányi csurmákat.

A hetvenes évek második felétől a büntetőpolitika újabb, átmeneti oldódása érzékelhető. Ebben a folyamatban elsősorban külpolitikai tényezők bizonyultak ösztönzőknek. Az 1975-ös Helsinki értekezlettel meginduló közeledés a világrendszerek között – számos kérdés mellett – az államok büntetési, büntetés-végrehajtási rendszereinek kultúráját, humánumát is a társadalomdiagnosztikai tényezők szintjére emelte. E korszak állami és politikai vezetése bizalomépítő, a „szalonképességet" javító gesztusokra hajlott, ami elősegítette, hogy a hazai büntetés-végrehajtásra nehezedő nyomás átmenetileg enyhült, 1977 és 1979 között a fogvatartotti állomány 17 százalékkal csökkent.[39]

Az 1976 végén meginduló kodifikációs munkálatok célul tűzték ki a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog egyidejű, törvényi szintű módosítását. Az 1978-as Btk. és az 1979. évi Bv. kódex megalkotásakor a jogalkotó még azzal számolt, hogy csökken a fogvatartottak száma, így a hetvenes évek végén rendelkezésre álló szűkös tárgyi feltételek még lehetőséget kínálnak a kódex előremutató céljainak megvalósítására. A gyakorlat azonban nem igazolta e várakozásokat. A bűncselekmények számának egyenletes – de nem drasztikus – emelkedése önmagában még nem indokolta a fogvatartottak számának nagyarányú növekedését, ez inkább a büntetőhatalom türelmének fogyatkozását jelezte a politikai-gazdasági rendszer válságjelenségeinek fokozódása miatt. 1986-ra a fogvatartottak létszáma már 46 százalékkal haladta meg az 1979-es létszámot.[40] *Az elhelyezési norma nem változott, a 101/1981. IM utasítás 366. §-a továbbra is 6-8 légköbmétert írt elő fogvatartottanként, amely a kis alapterületű, de nagy belmagasságú régi kialakítású zárkákban rendkívüli zsúfoltságot okozott.*

Az így kialakult helyzetben egy sor, halaszthatatlannak tartott fejlesztési elképzelés született. A válság következményeinek csökkentésére a büntetés-végrehajtás országos vezetése a lehetőségeken belül fokozta érdekérvényesí-

[38] Az 1977-ben mért fogvatartotti létszám 20 101 volt.

[39] 1979-ig a fogvatartotti létszám 16 764-re csökkent.

[40] 1986-ban a fogvatartottak létszáma 24 812 volt, 1986 májusában elérte a Kádár-korszakban tapasztalt csúcslétszámot, a 25 ezret.

tési tevékenységét. Elsősorban azoknak a döntéshozó szerveknek a figyelmét kívánta felkelteni, amelyektől joggal elvárta, hogy hathatós intézkedéseket tesznek a pénzforrások megnyitására. 1983 szeptemberében a bv. testület az igazságügy-miniszter előterjesztésével a Honvédelmi Bizottsághoz fordult.[41] Az előterjesztés – egyebek között – 3-4 ezer új férőhely létesítését igényelte, összesen mintegy 2,5 milliárd forint rendkívüli ráfordítással. 1984–1985-ben a Központi Bizottság Titkárságának, a Koordinációs Bizottságnak, végül a Minisztertanácsnak hívták fel a figyelmét a büntetés-végrehajtás gondjaira. E testületeknek és szerveknek sajnálkozó egyetértésén kívül a férőhelybővítő beruházások indítására csupán korlátozott előrelépés történt.[42] Hosszas alkudozás után – miután nyilvánvalóvá vált, hogy központi költségvetésből finanszírozott börtönépítés, férőhelybővítés nem megvalósítható – kapott lehetőséget a büntetés-végrehajtás 1985-ben Szegeden egy 250 fő befogadású átmeneti intézet, Tökölön, a Fiatalkorúak Intézetében 400 férőhely, Baracskán 260, Állampusztán 200 fő, 1989-ben a Budapesti Fegyház és Börtön területén további 746 elítélt elhelyezésére (Palikert), saját erőforrásainak, valamint a fogvatartottak visszatartott társadalombiztosítási járulékainak felhasználásával.

A nyolcvanas évek első felének represszív büntetőpolitikájával való szakítás első jelei a gorbacsovi politika, a „peresztrojka" és a „glasznoszty" hazai térnyerésével mutatkoztak. Az évtized közepére kialakuló rendkívül kedvezőtlen hazai helyzet javítása érdekében kibocsátott 20/1986. NET határozat (a jogpolitikai irányelvekről) arra ösztönözte a jogalkalmazást, hogy a kisebb súlyú bűncselekményt első ízben elkövetőkkel szemben lehetőleg mellőzze a végrehajtandó szabadságvesztést. Így annak ellenére, hogy a bűnözés 1985 és 1989 között számottevően, mintegy 27 százalékkal nőtt, egyidejűleg 36 százalékkal csökkent a fogvatartottak száma a két időpont között.[43]

A rendszerváltozás után Magyarországon a bűnözés robbanásszerű növekedése volt tapasztalható, ám ezzel egy időben lezajlott a bűnözésre való reagálás intézményrendszerének humanizálása. A kilencvenes évek első fele börtönnépességének csökkenésében jelentős szerepük volt az 1989-es és 1990-es közkegyelmi rendelkezéseknek, amelynek során mintegy 3000 elítélt szabadítására

41 *Az igazságügy-miniszter előterjesztése a Honvédelmi Bizottság részére a büntetés-végrehajtás munkáját meghatározó új jogszabályokban előírt feladatok teljesítésének és feltételeinek főbb kérdéseiről.* Budapest, IM, 1983. szeptember 20. 17.

42 *A büntetés-végrehajtás 1986. évi tevékenységének értékelése.* Budapest, IM BVOP, 1987. 2.

43 1989-re a fogvatartottak létszáma 15 928-ra csökkent.

került sor, valamint további 3000 elítélt szabadítását a Btk. 1993-as módosításai tették lehetővé.[44]

A rendszerváltozás első évében azonban a férőhely-meghatározás terén jelentős fordulat következett be: míg a korábbi, légköbméterben való felmérés alapján a honi intézetrendszer 1979-ben 21 080, 1985-ben 23 745, 1989-ben 25 851 férőhellyel rendelkezett,[45] addig *1990. május 31-től az európai ajánlásokat alapul vevő 6/1990. IM utasítás a négyzetméter/fő számítás alapján határozta meg a férőhelyet – férfi elítéltek számára 3, nők és fiatalkorúak számára 3,5, előzetesen letartóztatottak részére 4 négyzetmétert* –, e szerint az 1990. június 1-jei elhelyezhető létszám 16 812-re csökkent.[46]

1992. március első napjaiban kormányülésen tárgyalták meg a büntetés-végrehajtás helyzetét. Ez az esemény azért emlékezetes, mert ennek előtte magyar kormány Deák Ferenc idejében tárgyalt utoljára a börtönügyről.[47] Az igazságügyi kormányzat előterjesztésében reális képet nyújtott a kormány számára, egyebek között megállapította, hogy *„a jórészt századvégi börtönök kialakítása, állapota nem felel a modern európai követelményeknek, elkerülhetetlenül szükséges a férőhelybővítés, valamint a meglévő épületek korszerűsítése”*.[48]

A határozati javaslatok között azonban már nem található ilyen irányú fejlesztés, mert az 1992. év eleji férőhelyszámítás szerint – amely 17 211 férőhelyet és 14 810 fős fogvatartotti létszámot mutatott ki – még mindig nem volt megállapítható a zsúfoltság.

Az 1993. április 15-én életbelépő novella (az 1979. évi 11. tvr. módosításáról szóló 1993. évi XXXII. törvény) hangsúlyozottabbá tette a fogvatartottak elhelyezését, amikor kiemelte: *„Az elítélteket egyedül, ha azonban ennek feltételei hiányoznak, közösen kell elhelyezni”* [Bv. tvr. 30. § (2) bek.]. Az európai modell követése, a fogvatartottak egyszemélyes zárkákban való elhelyezése azonban illuzórikusnak bizonyult, hiszen az akkor az intézetrendszerben felmért 3142 lakóhelyiségből 1300 zárka egy évszázaddal korábban magánzárkának épült, de ezekben a novella megjelenésének idején 3800 főt helyeztek el, az újabban lé-

---

[44] Ennek következtében az 1985. évi mutatókhoz viszonyítva az 1995-ben mért adatokat megállapítható, hogy miközben a hatóságok tudomására jutó bűncselekmények száma 302 százalékkal nőtt, a fogvatartotti létszám 54 százalékkal csökkent.

[45] *Előterjesztés a büntetés-végrehajtás helyzetéről.* Budapest, BVOP, 1991. június, 1. sz. táblázat.

[46] *Előterjesztés a bv. intézetek befogadóképességének a hatályos elhelyezési normák szerinti megállapítására.* Budapest, BVOP, 1995. március 07.

[47] *Új Magyarország,* 1992/53. 13.

[48] *Az igazságügy-miniszter előterjesztése a Kormány részére a büntetés-végrehajtás helyzetéről.* Budapest, IM, 1992. február 13. 12.

tesített kb. 400 lakóhelyiség 8-12 fős volt, de előfordultak egészen nagyméretű, 40, sőt 100 négyzetméteres lakóhelyiségek is.[49]

A férőhelyszámítás újabb, gyökeres módosítására a büntetés-végrehajtás vezetése 1995 márciusában kényszerült, *addig ugyanis a lakóhelyiségek alapterületének osztásánál a teljes terület szolgált alapul, nem vonták le belőle a fogvatartottak mozgásterét korlátozó ágyakat, asztalokat, szekrényeket*. A „nettó alapterület" felmérése alapján a büntetés-végrehajtás intézetrendszerét 1995 márciusában a következő paraméterek jellemezték:

- a fogvatartottak elhelyezésére szolgáló helyiségek száma 3075;
- a fogvatartottak átmeneti elhelyezésére szolgáló speciális zárkák (befogadó-, szabaduló-, fegyelmi, szállító- stb.) száma 677;
- az intézetek nettó férőhelye 10 459.[50]

A nettó férőhelyszámítás új helyzetet teremtett, hiszen az iménti férőhelyadat alapján az akkori – rendkívül alacsony fogvatartotti létszám (12 908 fő) mellett is – csaknem háromezer főnyi túlzsúfoltsággal kellett szembesülni. Az európai normák betartását respektáló kormány a kialakult helyzetre gyorsan reagált, amikor kormányhatározatban egy új kecskeméti objektum és a fővárosban egy előzetes letartóztatást ellátó intézet létesítéséről döntött.[51] 1996 márciusában az igazságügy-miniszter átfogó előterjesztést készített a kormány számára a büntetés-végrehajtás intézetrendszerének hosszú távú fejlesztéséről. Az előterjesztés részletesen feltárta az intézményrendszer működésének problémáit: a férőhelyek elégtelenségén túl az előzetes letartóztatásra kijelölt intézetek kritikus helyzetét, az intézetek területi elhelyezkedésének idejétmúltságát, az épületek többségének amortizálódott állapotát. Az előterjesztés a kialakult helyzetet új intézetek létrehozásával (mintegy 1300 új férőhely létesítésével), a meglévők funkciójának megváltoztatásával, egyes intézetek felszámolásával és értékesítésével javasolta orvosolni. Az előterjesztés elsősorban az előzetes letartóztatottak férőhely-problémái megoldására (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom, Békés megyében, valamint Veszprémben), továbbá a fiatalkorúak és a nők regionális elhelyezésének javítására tett javaslatot. Az előterjesztés hosszú távú (tízéves) koncepciója szerint a fogvatartottak mintegy 40 százaléka helyezhető korszerűnek mondható

[49] *Feljegyzés a fogvatartottak elhelyezéséről*. Budapest, BVOP. 1993. június. 10–11.

[50] *Előterjesztés a bv. intézetek befogadóképességének a hatályos elhelyezési normák szerinti megállapítására*. Budapest, BVOP, 1995. március 7., 2/a., 2/b., 3. melléklet.

[51] Ld. a 2155/1995. (V. 29.) kormányhatározatot a büntetés-végrehajtás működésének és fejlesztésének egyes kérdéseiről.

körülmények közé.[52] Az előterjesztés fejlesztési szándékai közül 1997-ben a fiatalkorúak kecskeméti regionális intézete, majd 2002-ben ugyanitt az anya-gyermek részleg jött létre, összesen 50 férőhellyel, valamint 2000-ben átadták a Fővárosi Bv. Intézet III. objektumát (X. kerület, Maglódi út) 600 férőhellyel. A csekély férőhelybővítés azonban lényegesen nem változtatott a zsúfoltságon, mert 1998-ban a büntetőpolitika egy újabb represszív ciklusa következett *(2. számú táblázat).*

2. számú táblázat

Év	Fogvatartotti létszám (fő)	Telítettség (%)
1995	12 454	116
1996	12 762	118
1997	13 405	122
1998	14 366	134
1999	15 110	140
2000	15 539	152
2001	17 275	159
2002	17 838	159

Forrás: BVOP

A kriminálpolitika újabb irányvételét a Btk. módosításával az 1998. évi LXXXVII. törvény vezette be, válaszul a bűnözés struktúrájának kedvezőtlen változására, így a nemzetközi kapcsolatokkal bíró szervezett bűnözés megjelenésére, az állampolgári biztonságérzetet is gyengítő bűncselekmények számának növekedésére. A szigorítás hatására a fogvatartotti létszám 1997 és 2002 között 33 százalékkal növekedett, egyidejűleg nőtt az intézetrendszer túltelítettsége: az 1997-ben mért 22 százalékról 2002 végére 59 százalékra emelkedett. Ezekre az évekre visszatekintve megállapítható, hogy a hazai börtönviszonyok materiális feltételei a fogvatartotti létszám dinamikus emelkedése folytán tovább romlottak.

A 2002-ben hivatalba lépő igazságügyi kormányzat szükségesnek tartotta az 1998-as novella szellemében fogant minden büntető tárgyú intézkedés és intézmény felülvizsgálatát. Ezen intézkedések egyik elemeként született meg és lépett életbe a Btk. módosítása a 2003. évi II. törvénnyel, amely a börtönügy szempontjából elsősorban a börtönnépesség csökkentésére irányult *(3. számú táblázat).*

[52] *Előterjesztés a Kormány részére a büntetés-végrehajtás intézetrendszerének hosszú távú fejlesztéséről.* Budapest, IM, 1996. március.

3. számú táblázat

Év	Fogvatartotti létszám (fő)	Telítettség (%)
2003	16 507	145
2004	16 543	144
2005	15 720	140
2006	14 811	130
2007	14 402	128

Forrás: BVOP

Az elhelyezés javítására 2004 májusában kormányrendelet jelent meg, amely két, egyenként hétszáz főt befogadó börtön építését tette lehetővé a köz- és a magánszféra együttműködésén alapuló konstrukcióban. A Public Private Partnership (PPP) konstrukció lényege az volt, hogy az államnak nem kell előre kifizetnie a beruházás ellenértékét, de az átadás után meghatározott ideig használati (szolgáltatási) díjat fizet. A kormány létesítési helyként a börtönpopuláció szóródását figyelembe véve Tiszalököt (átadása 2008 márciusában) és Szombathelyet (átadása 2008 júniusában) jelölte ki. A 2008 augusztusában elkészült rövidtávú fejlesztési program[53] – a csökkenő telítettség hatására – csupán érintőlegesen foglalkozott az elhelyezési körülmények javításával, mindössze néhány megyei intézet (például Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet, Baranya Megyei Bv. Intézet, Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet) aggályos túltelítettségét emelte ki. A következő években a fogvatartotti létszám dinamikus emelkedése miatt a két korszerű intézet másfél ezres kapacitásnövelő szerepe már alig volt érzékelhető *(4. számú táblázat).*

4. számú táblázat

Év	Fogvatartotti létszám (fő)	Telítettség (%)
2008	14 782	118
2009	15 373	128
2010	16 203	131
2011	17 195	136
2012	17 517	139
2013	18 146	143
2014	18 204	141

Forrás: BVOP

[53] *Felelősen, felkészülten. A bv. szervezet fejlesztési programja 2008–2010.* Budapest, BVOP, 2008. augusztus.

A fogvatartotti létszám növekedése részben a 2008-tól felerősödő gazdasági válság kriminológiai következményeivel, részben a 2010-től bevezetett büntetőpolitika represszív félfordulatával hozható összefüggésbe. A túltelítettségből származó – az európai standardokkal és nemzetközi, vállalt kötelezettségeinkkel ütköző – helyzetet a kormány jogszabály-módosítással kívánta feloldani, e szerint a 2010. november 24. napján hatályba lépő módosító rendelkezés alapján a fogvatartottak férőhely-előírását csupán *„lehetőség szerint"* kellett biztosítani. 2014-ben azonban a Fővárosi Törvényszék bírája alkotmányjogi panaszt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz arra hivatkozással, hogy az ismertetett rendelkezések nemzetközi szerződésbe és az Alaptörvénybe ütköznek. Az Alkotmánybíróság a rendelkezést 2015. március 31-i hatállyal megsemmisítette. A 2015. január 1. óta hatályos 16/2014. IM rendelet 121. §-a ennek megfelelően már akként rendelkezik, hogy

> „a zárkában vagy lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítéltre hat köbméter légtér, és férfi elítélt esetén legalább három négyzetméter, női elítélt és fiatalkorú esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson. A mozgástér meghatározása szempontjából a zárka, vagy a lakóhelyiség alapterületéből az azt csökkentő berendezési és felszerelési tárgyak által elfoglalt területet figyelmen kívül kell hagyni. Egyéni elhelyezés esetén a zárka vagy lakóhelyiség alapterületének el kell érnie a hat négyzetmétert."

A következőkben összegzem a zsúfoltság okait a hazai börtönügyben.

a) *A Csemegi-kódex 1880-as hatálybalépése és az első világháború közötti* példátlanul nagyarányú börtön-infrastruktúrafejlesztés, a relatíve alacsony bűnözés (a bűnözési ráta 1910-ben tízezer lakosonként 218 bűncselekmény, 2010-ben 446), fogvatartotti ráta (1910-ben százezer lakosra 70, 2010-ben 163 jutott) alacsony átlagos büntetési tartam (1910-ben 1,8, 2010-ben 4,2 év) a fogvatartotti elhelyezésben nem okozott fennakadást.

b) *A két világháború között* a fogvatartottak elhelyezését jelentősen befolyásolta az ország általános politikai, gazdasági helyzete, a világháborús vereség és a nyomában bekövetkező összeomlás, a forradalmak és a területváltozások mélyreható és általános válsága. A börtönügy anyagi és szellemi támogatottsága már nem szerezte vissza korábbi preferenciáit, sem az ország gazdasági helyzete, sem pedig

az uralkodó kriminálpolitikai szemlélet nem kínált lehetőséget a mégoly szolid modernizálásra, vagy újabb börtönök létesítésére.

c) *A Rákosi-korszakban* kialakított paranoid büntetőpolitika következményei igazságszolgáltatásunkat és hazai börtönügyünket újkori történelmének mélypontjára taszították. A fogvatartottak tömegeinek elhelyezésében semmiféle férőhely-előírás nem érvényesült, az elítélteknek, internáltaknak mint „a dolgozó nép ellenségeinek" embertelen körülmények között tartása a korabeli büntetőpolitika represszív szándékát tükrözte.

d) *A Kádár-korszak* börtönügyét elemezve megállapítható, hogy az állam politikai és kormányzati szervei rendre felismerték, elismerték és nyomasztónak tekintették az intézeti infrastruktúra avultságát. (Az elhelyezés problematikáját növelte, hogy hazánkban 1948 és 1963 között 161 járási és városi börtönt szüntettek meg, ezzel megszűnt a kis befogadású intézetekből álló, regionális, differenciált intézményhálózat kialakításának lehetősége.) A helyzet javítására rendszeres gyakorisággal hozott magas szintű döntések végig vitele azonban sorra megrekedt a döntéshozó, az Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium „Bermuda-háromszögében", a határozatokban foglalt pénzügyi preferenciáknak csupán töredéke juthatott el a testülethez, azonban elvárták, hogy a működőképességet a büntetés-végrehajtás „belső erőforrásokból" biztosítsa. Megállapítható, hogy ebben az időszakban sem a szükségleteknek megfelelő fejlesztés, sem jelentős korszerűsítés nem történt.

e) *A rendszerváltozás utáni években* 1990-től (az Európai Emberi Jogi Egyezmény aláírásától), illetve 1995-től a fogvatartotti férőhely-számítás gyökeres módosításával a hazai büntetés-végrehajtás kirívó túlzsúfoltsággal, az európai elhelyezési normáktól való jelentős eltéréssel, az intézeti infrastruktúra elavultságával szembesült. Megállapítható volt a szerves fejlesztés, a modernizálás csaknem nyolc évtizedes elmaradása, hátterében olyan gazdasági okokkal, mint a politikailag fontosabb területek finanszírozásának primátusa, a büntetés-végrehajtás önfinanszírozási, önfenntartási képességének téves feltételezése, szemléleti tényezőként a börtönök modernizálásának kedvezőtlen társadalmi közmegítélése, ezzel összefüggően a büntetés-végrehajtás alárendelt szerepe az állami szervek rendszerében, illetve a hatékonyan támogató politikai, tudományos és civil lobbi hiánya.

Megállapítható, hogy a büntetőpolitikának a börtönök túlnépesedésével járó represszív periódusai rendkívül kedvezőtlenül befolyásolták a börtönügy szakmai arculatát. Az 1921-től eltelt 95 év alatt a büntetőpolitikának kilenc represszív időszaka volt, ez összességében 45 évet ölelt fel. Az amúgy is jelentős materiális deficittel rendelkező büntetés-végrehajtás az ilyen periódusokban szükségszerűen reaktívvá vált, ami azt jelenti, hogy tevékenysége lehetőségeinek minimumán, csupán a biztonság, a rend, a fegyelem fenntartására koncentrálta erőforrásait, kevésbé volt képes és alkalmas az igazságszolgáltatás részeként proaktív, bűnmegelőzési funkciót is ellátni.

ADALÉKOK A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS SZEREPLŐINEK TÖRTÉNETÉHEZ

MEZEY Barna

A III. Ince pápa által 1215. április 19-én összehívott negyedik lateráni (egyben tizenkettedik egyetemes) zsinat 19. kánonja megtiltotta az izzó vassal lefolytatott igazságügyi vizsgálatokat és próbákat.[1] Magyarországon a budai zsinat törölte el a tüzes vas megszentelésének lehetőségét.[2]

Ezzel lényegében véget vetett az istenítéleti bizonyításnak,[3] s így új fordulatot adott a büntetőeljárásoknak és közvetve a büntetés-végrehajtásnak is. A szinódus döntése nyomán a XIII. századtól szerte Európában jelentős változások regisztrálhatók a büntető igazságszolgáltatásban, ezek nem csupán a processzuális formákban, a bizonyítási eljárás kapcsán bekövetkezett újításokban vagy a per szereplőinek státusváltozásain érhetők tetten. A per funkcióinak (és ezzel együtt nyilvánosságának) átalakulása ugyanis alapvetően változtatta meg a büntetés-végrehajtás szerepét a büntető igazságszolgáltatásban. A büntetőügyek inkvizitórius kezelése *Benedikt Carpzov* korára teoretikusan is megalapozott és önállósult büntetőperré vált.[4]

Jogtörténeti távlatokban ez a fordulat alapozta meg a hagyományos akkuzatórius per egységének felbomlását, s lassan megérlelődött a büntető- és magánjogi ügyek kezelésének processzuális különválása is. A XIII. századtól kibontakozó változások legfontosabbika a bíró szerepvállalásának átformálódása, a bizonyságszerzés jelentőségének megnövekedése az eljárásban, az ehhez kapcsolódó bizonyítástechnikai és eljárásjogi megoldások, filozófiai megalapozások újdonsága. A bíró törekvése a valóság megismerésére és

---

1 Hinrich RÜPING: *Grundriß der Strafrechtsgeschichte*. München, C. H. Beck, 1998. 14.

2 PAULER Tivadar: *A jog- és államtudományok Encyclopaediája*. Pest, Emich Gusztáv tulajdona, 1865. 118.

3 *A Váradi Regestrum*. Értelmezi Kandra KABOS. Budapest, Szent István Társulat, 1898. 32.

4 RUSZOLY József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2011. 556.

a tényálladék felderítésére *(rei veritatem inquiere)* az anyagi bizonyítás irányába mozdította el a bizonyítási eljárást.[5] A tudományvételek egyre inkább a korábbi, alaki tanúbizonyításnak a fél becsületességére, szavahihetőségére vonatkozó eljárása helyett a per érdemére, a valóság felderítésére irányultak.[6] A bíró mind több jogot vindikált magának a per irányításában, egyre kevésbé a fél állította a tanúkat: „a bíró az, ki fordul, noha meghatározott körben, azokhoz, kiktől a fenforgó ügyre nézve felvilágosítást vár".[7] Egyre erőszakosabban törekszik az ügyre vonatkozó kellő ismeretek megszerzésére, ez hamarosan elvezet (különösen a súlyosabb büntetőügyekben, a hatalom, a társadalmi berendezkedés ellen elkövetett bűncselekmények esetében) a *regina probationum,* a gyanúsított beismerő vallomásának kikényszerítéséhez. Míg a magánjogi jellegű ügyekben és jogállapot-bizonyításban a tudományvétel és az okleveles bizonyítás dominált, a büntetőügyekben a hatóságok egyre kevésbé utasították el az erőszakos eszközök igénybevételét.[8] A kényszervallatás nem előzmény nélküli, de az európai jogokban csak az akkuzatórius eljárás felszámolásával és a nyomozóelv diadalra jutásával egy időben gyökeresedett meg. Nem egyenletesen és nem egy időben, de terjedését jól jellemzi az a tény, hogy a XIII. század második felében létrejött *Schwanbenspiegel* már korlátozni volt kénytelen alkalmazását.[9] Az első német forrás, amely a kínvallatás intézményesülését dokumentálta, az 1221 környékére datált Wiener Neustadt-i jog.[10]

A kínvallatás, amely korabeli leírások szerint a puszta kínzásnál szofisztikáltabb, jelentős részében pszichés hatásokon is alapuló, technikai részleteiben aprólékosan kimunkált eljárás volt, speciális szakembert igényelt. A büntetőeljárásban megjelent a hóhér iránti igény.

A XV. századra Európa-szerte általánosan igénybe vett tortúra a korai per nyilvánosságát is megkérdőjelezte. A büntetőprocesszus egyre kevésbé tartott igényt a közösség, a nép részvételére, sőt a kínvallatás körülményei, a bírói

---

5 HAJNIK Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt.* Budapest, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1899. 285.

6 BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története.* (BÉLI Gábor kiegészítő jegyzeteivel) Zalaegerszeg, Zala Megyei Bíróság–Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, 1996. 62.

7 HAJNIK i. m. 284.

8 Hermann CONRAD: *Deutsche Rechtsgeschichte Band 1.* Frühzeit und Mittelalter, C. F. Müller Verlag, 1962. 391.

9 KAJTÁR István – HERGER Csabáné: *Egyetemes állam- és jogtörténet.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013. 93.

10 Friedrich EBEL: *Rechtsgeschichte Band II. Neuzeit.* Heidelberg, C. F. Müller Juristischer, 1993. 83.

meggyőződéshez vezető eljárások megváltozása kifejezetten ellene hatott. A hatóság azonban nem mondhatott le a nyilvánosság és a büntető igazságszolgáltatás összekapcsolásáról, hiszen a törvénykezés egyik fő megfontolásának számított a büntetés elrettentő hatása, a „másoknak jó példájokra" deklarált ítélet-végrehajtás. A bűn és a büntetés elválhatatlan kapcsolatának dramatizált közvetítése, a hatalom igazságosságának demonstrálása nélkülözhetetlen eleme volt a középkori ítélkezésnek. Ez korábban a perek nyilvános, szabad ég alatt szervezett[11] lebonyolításával megvalósult. Miután a formák megváltozása (írásbeli, titkos és közvetett eljárás) ezt a továbbiakban lehetetlenné tette, a nyilvánosság elemét a per egy másik pontjára kellett áthelyezni. E feladatra leginkább a büntetés végrehajtása tűnt alkalmasnak, amelynek nyilvános foganatosítása nagy lehetőségeket hordozott a bűnhődés és a jogpropaganda színházának programjához.[12]

Az új formák új szereplőket követeltek. Ezek legfontosabbika a büntetések foganatosításának rendezője és főszereplője, a hóhér volt.

1. A hóhérszerep kialakulása a büntetés-végrehajtásban

A hóhér mint szakember s mint a bíróságot segítő személy, az európai jogtörténet kezdetein jórészt ismeretlen fogalom. *Joseph Knobloch* a leghatározottabban állítja, hogy a brutális végrehajtás és a hóhér tiszte idegen a germán tradícióktól, szerinte a német gyakorlatba akkor került be a hivatalossá váló kivégzés gondolata és igénye, amikor lezajlott a római jog recepciója, ilyen értelemben a hóhér a római birodalmi büntetőgyakorlatból átvett intézmény.[13] A „korai időkben" az ítélet végrehajtói Knobloch monográfiájában a papok, az istenek szolgái, akik az égi törvények megszegéséért vonták felelősségre a bűnelkövetőket, így a kezdeti végrehajtás szakrális rituálék kereteiben, áldozati formákban történt. A kereszténység felvétele, az egyház törekvései, az antik hatások és a római jogi befolyás terelték az ősi áldozati ölést a vezeklésen és bűnhődésen alapuló halálbüntetés felé.[14] A korai frank és germán időkben

[11] Kengyel Miklós: *Perkultúra – A bíróságok világa – A világ bíróságai*. Budapest–Pécs, Nordtext–Dialog Campus, 2011. 17.

[12] Richard van Dülmen: *Theater des Schreckens. Gerichtspraxis und Strafrituale in der frühen Neuzeit*. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oscar Beck), 1985. 9.

[13] Joseph Knobloch: *Der deutsche Scharfrichter und die Schelmensippe*. Naumburg a.d.S. Carl August Tancré Verlag, 1921. 8.

[14] Knobloch i. m. 18.

a büntetés főként a sértett és nemzetségének joga; a törzsfői (királyi, hercegi) hatalom a közösség elleni bűncselekmények szankcionálására terjeszkedett csak ki. Ráadásul a felelősségre vonás kezdeményezése is a vádlónál maradt. Ekkor még a büntetések a kompenzációs eljárásban feloldódhattak pénz- és vagyoni büntetésekben.[15] Az akkuzatórius eljárás, valamint a nemzetségi felelősségből és bosszúgondolatból táplálkozó magánvégrehajtás többnyire a pernyertes (a vádlók, a sértett, a házastárs) által foganatosított ítélet gyakorlatát támogatta.[16] Akadtak német vidékek, ahol régi szokás szerint a hozzátartozók és/vagy ezek rokonai voltak kötelezve a kivégzésre. Általában a rokonságban „következő" hozzátartozó volt köteles saját kézzel elvégezni az aktust, így egy 1471-es budstadti feljegyzés szerint a női elkövetőket a legközelebbi férfi rokon küldte a halálba.[17]

A közös felelősség elvéből fakadt a közös végrehajtás praxisa is. *Angstmann* külön felhívja a figyelmet a nép, a közösség egésze által végrehajtott halálbüntetésre.[18] A frank Castell körzetbéli Weißenbrunn ősi joga szerint a tolvaj kivégzését a település lakói közösen abszolválták oly módon, hogy valamennyiüknek fogniuk és húzniuk kellett azt a kötelet, amelynek másik végén az elítélt lógott.[19] Amúgy a közösségi végrehajtás klasszikus példája a megkövezés.[20]

Az állami (királyi) hatalom megerősödésével és a privilegizált szabadságok rendszerének kialakulásával a bírói tevékenység intenzívebbé vált. A XI–XII. században a büntetőügyekben (ha nem a magán-végrehajtási formákkal éltek) a foganatosítás a bíróságot terhelte. Ily módon került képbe a törvényszolga,[21] a legfiatalabb esküdt[22] vagy a legfiatalabb tanácsúr.[23] Ulm és Reutlingen tör-

---

15 Gisela WILBERTZ: *Scharfrichter und Abdecker im Hochschift Osnabrück.* Untersuchungen zur Sozialgeschichte zweier unerlicher Beruf im nordwestdeutschen Raum vom 16. bis zum 19. Jahrhundert. Osnabrück, Komissionsverlag H. Th. Wenner, 1979. 9. [Osnabrücker Geschichtsquellen und Forschungen, Bd. 22.]

16 Helmut SCHUHMANN: Henkerin. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte.* Band II. Berlin, Erich Schmidt, 1978. 75.

17 KNOBLOCH i. m. 15.

18 Else ANGSTMANN: *Der Henkerin der Volksmeinung. Seine Namen und sein Vorkommenin der mündlichen Volksüberlieferung.* Bonn, Fritz Klopp, 1928. 78.

19 KNOBLOCH i. m. 16.

20 Rudolf HIRZEL: Die Strafe der Steinigung. In: *Abhandlungen der Philologisch-Historischen Klasse der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften.* Bd. 27. 1909 Unveränderte reprografischer Nachdruck Darmstadt, Wissenschaftliche Buch-Gesellschaft, 1967.

21 Hermann KNAPP: *Das Lochgefängnis: Tortur und Richtung in Alt-Nürnberg.* Neudruck Nürnberg, Sandberg Verlag, 2011. 55. [Ursprüngliche: Heerdegen-Barbeck, 1907]

22 SCHUHMANN: i. m. 75.

23 ANGSTMANN i. m. 78.

vénykezési gyakorlatában (ahol a tanácsurak egyben esküdtek is voltak) a legfiatalabb esküdt/tanácsos volt a végrehajtásra kötelezett. (A szakirodalom ebből származtatja a leggyakoribb német hóhérelnevezést, a *Nachrichter*t is. Miután a kivégzés az ítélkezési folyamat lezárása volt (ráadásul azt egy bíró eszközölte, s mintegy fejezte be az eljárást), azt egyfajta „utóbíróságnak" *(Nachgericht)* tekintették és nevezték.[24] Ezt a szerves kötődést tükrözi tehát a hóhér gyakori „utóbírókénti" megnevezése.[25] Hamburgban is egyértelműen a legfiatalabb tanácsúr feladatává tették a feladatot. A zittaui városi jegyző feljegyzése szerint a kötelezettség sorban körbejárt az esküdtek között. Mindenkire kivétel nélkül sor került. A vesztfáliai rendkívüli bíróság *(Femgericht)* minden tagja kötelezett volt, ha a sor rá került, az elítéltet „a legközelebbi alkalmas fára felakasztani". Flandriában még a XIII. században is a *baillik* teendőjeként rögzítették az ítélet végrehajtását. Wormsban a *soltész* foganatosította az ítéletet a polgármester segítségével.[26]

A paletta átrendeződése akkor következett be, amikor az állam a magáénak nyilvánította a bűnüldözést, s ezzel a büntetés-végrehajtás egészét.[27] Ezzel egyidejűleg megkezdődött a halálbüntetések végrehajtásához szakismeretekkel, erővel és kellő elkötelezettséggel bíró nyilvános, hivatalszerűen kivégzésre szakosodott bírósági hivatalnok státusának állandósulása.[28] A jelenség elkerülhetetlen volt a nyomozóelvi eljárás és a hivatalbóliság elvének elterjedése miatt, amikor is az állam eleve elvonta a sértettől a gonosztevők megsemmisítésének (a bosszúnak) jogát.[29] A határozottan kinyilvánított állami büntetőigényben megfogalmazódott a felelősségre vonás kizárólagos privilégiummá válása. Ez a változás megérlelte a hatóság azon igényét is, hogy ne csak a pert, hanem a büntetés foganatosítását is ellenőrzése alatt tarthassa. Így a végrehajtás kizárólagos kompetenciájára is igényt tartott.[30] A szakirodalom szerint a büntetőtörvénykezés akkor tért erre az útra, „amikor a hangsúlyt a kínzópadra helyezte át".[31] A bűnelkövetők elleni fellépés és a hatósági megtorlás a büntető igazságszolgáltatástól egyre nagyobb mennyiségben várta el a teljesítést, miközben kemény minőségi paramétereket szabott a büntetés-végrehajtásban is.

24 Knobloch i. m. 14.

25 Ruszoly i. m. 558.

26 Knobloch i. m. 14.

27 Knapp i. m. 55.

28 Schuhmann i. m. 75.

29 Knapp i. m. 55.

30 Wilbertz i. m. 9.

31 Knobloch i. m. 8.

A büntető peres eljárásban a nyomozóelv erősödése a bírói szerep és a segédszemélyzet megerősödését is hozta. A bíró segítőtársainak egyike a hivatalos (hivatásos) vádló lett, aki éppenséggel a bíróság tagja is lehetett, máshol önálló városi szervként működött. Néhány helyen a hivatalos vádképviselet szerepkörében a *Scharfrichter*t, a hóhért találjuk. Az ő meggyőződése előfeltétele volt a továbbiaknak: ha esküjével megerősítette hitét a gyanúsított bűnösségében, a további eljárás már többé-kevésbé formálissá vált.[32]

Közreműködése a gyanúsított kihallgatásában egyre magától értődőbb lett. Miután az anyagi bizonyítás triumfálásával a perdöntő bizonyítékok biztosítása alapvető szemponttá vált, a hóhér személye (és szakmai hozzáértése) is felértékelődött. Egyben a hóhéri pozíció változása is tetten érhető, hiszen a vallatás torturális formáinak alkalmazása sajátosan riasztó karaktert adott a hóhérnak.

A büntetést végrehajtó hivatalos személy a kezdeti európai büntetőtörvénykezési gyakorlatban nem kötődött sem konkrét hivatalhoz, sem pedig speciális szakképzettséghez. Azonban az akkuzatórius eljárásból és a magánvégrehajtás gyakorlatából kibontakozó büntetőítélkezés[33] megkövetelte az állam büntetőhatalmi igényének kiteljesedésével és a bűnüldözés hatósági feladattá válásával a nyilvános, hivatalszerűen kivégzésre szakosodott bírósági hivatalnok státusát is.[34]

Már nem volt ugyanis hétköznapi dolog az ítélet-végrehajtás, a kivégzés mesterséggé, sajátos „művészetté" vált.[35] A hóhérság művelője iránt egyre keményebb szakmai követelményeket fogalmaztak meg, hiszen a hatalom számára nem volt közömbös a gyors és eredményes kínvallatás zökkenőmentes lebonyolítása vagy a nézősereget lenyűgöző és meggyőző, a jogpolitikai üzeneteket megfelelőképpen továbbító minősített kivégzések prezentálása. A mind rafináltabban kiválasztott büntetési nemek, amelyek igazodni próbáltak az elrettentési szempontokhoz, a bonyolult tükröző elvekhez és *talió*s megfontolásokhoz, technikailag is képzett munkaerőt igényeltek.[36] Az amatőrök ideje lejárt, a hóhérmesterség foglalkozássá vált.[37]

A bírósági és végrehajtási gyakorlat brutalizálódásával a per „civil" résztvevői egyre kevesebb hajlandóságot mutattak a korábbi gyakorlat folytatására. A megelőző processzuális gyakorlat végrehajtói, legyenek azok tanácsurak,

---

32 EBEL i. m. 82.

33 ANGSTMANN i. m. 78.

34 SCHUHMANN i. m. 75.

35 KNAPP i. m. 55.

36 Uo.

37 ANGSTMANN i. m. 78.

törvényszolgák vagy bosszúálló rokonok, a vérfürdő személyes megrendezésétől egyre inkább húzódoztak.[38] A praxis válaszul megteremtette a hivatásos hóhéri állást. A bíróságok kénytelenek voltak „főállású" hóhérokat alkalmazni. A bakók és hóhérok felbukkanása a kivégzések világiasodásának, a keresztény egyház áldozatellenes fellépésének, összességében a hóhérmesterség profanizálódásának időszakára esett.[39] A foglalkozássá váló hóhérság együtt járt a „vállalkozó" pozíciójának süllyedésével, már csak azért is, mert a szakma gyakorlójára a becstelenség bélyegét nyomta rá.[40] Ebből fakadóan gyakran már nem szabadok vagy éppen kegyelem által a halálból hóhérfoglalkozásba menekülő személyek vállalták a feladatot.

A hóhér munkáját értékelték. Alkalmazásának feltétele volt a „mestermunka elkészítése", amely jogosítottságot (céhengedélyt) adott számára az alkalmazáshoz.[41] A sikertelen, ügyetlen végrehajtásnak, különösen halálbüntetés esetén nemcsak az volt az következménye, hogy az illető hóhér a jövőben nem kapott megbízást újabb ítélet-végrehajtásra, hanem a nézőközönség ítélete alá kerülhetett, sok esetben tettlegesség is előfordult, ami akár a hóhér életébe került.[42]

A bakó első említésének esetei Németföldön a XIII. századra esnek.[43] 1276-ban Augsburgban tesznek róla említést a források. Az elsők között volt Braunschweig, Hamburg, Lübeck.[44] Nürnbergben először még *Züchtiger* (fenyítő, büntető) néven említik. Később jelennek meg a *Hohar, Hahar, Henker* kifejezések, majd kiegészülnek a *Nachrichter*rel. Ezek a nevek kísérik végig a fő periódust. A fejlődés legvégére illeszthető a *Scharfrichter.*[45] A Nachrichter az osztrák joggyakorlat használatos fogalmai szerint a XIII. század óta mint helyettes bíró, fenyítésről gondoskodó albíró *(executor in civilibus),* bírósági szolga szerepel az okiratokban. Az idők folyamán egyre jobban méltányolt bírósági személy, aki „tanúképes", aki a bíróval együtt részesedik a bíróság tekintélyéből. Egyben mezőőrként, börtönfelügyelőként is szerepel, így leginkább bírósági segédszemélyzetnek, törvényszolgának tekinthető. Bizonytalan, hogy

38 Schuhmann i. m. 75.

39 Angstmann i. m. 76.

40 Knapp i. m. 55.

41 Schuhmann i. m. 76.

42 Van Dülmen i. m. 137.

43 Knapp i. m. 56.

44 Schuhmann i. m. 75.

45 Knapp i. m. 56.

végzett-e klasszikus hóhéri feladatokat, de az bizonyos, hogy a XV. századra egyértelművé vált hóhér mivolta.[46]

A *Scherge* (törvényszolga, pribék, poroszló) a bajor és osztrák nyelvterületen elterjedt tisztség megnevezése. 1224-től a Bajor Hercegségben bírósági személynek számított, együtt emlegették a bíróval és a hivatalnokokkal, így eredetileg magasabb társadalmi tekintélyt élvezett. Amikor megkezdődött a bírósági személyzet differenciálódása (1307-ben Burghausenben a *Scherge* már börtönőr) és a *Henker* lejjebb került a tekintélylistán, a hatóságok jogszabályokkal próbálták védeni a *Scherge* státusát. 1334-ben regensburgi püspöki elhatározás szólt arról, hogy a halálbüntetés végrehajtása a városi hóhér dolga, mivel a *Scherge* a vádat képviseli, s ehhez tisztesség és becsület kell, mivel becsületes emberekkel kerül folyamatosan kapcsolatba. Ennek ellenére a tendencia az, hogy egyre több helyen a *Schergét* terhelték a kivégzésekkel is. A XIV. századtól mind gyakrabban bukkant fel 'hóhér' értelemben is a neve.[47]

Ezzel szemben a *Büttel* (poroszló, törvényszolga, börtönőr, de: zsaru is) kezdetben bírósági végrehajtó, a déli tartományokban idővel tekintélyes vagyonos emberként jelent meg, a bíróság tagjaként. A *Fronbote* hasonlóképpen törvényszolga volt, eredetileg bírósági segédszemélyzet. A Sachsenspiegelben állása még előkelő, széles végrehajtási feladatkörrel bírt. A társadalmi süllyedése nyomán becstelen személlyé vált. Valószínűleg a hóhérok kis száma miatt kényszerült a büntetés-végrehajtásba. Az augsburgi városjog hóhérként s már mint nagyon megvetésre méltót említi.[48]

2. További szereplők: a hóhér segítői a büntetés-végrehajtásban

A hóhér nem maradt egyedül feladatai teljesítésében. Legközvetlenebb társai a segédei voltak, akik azonban a legkülönbözőbb pozíciókban lehettek. Nyilván legközelebb állott hozzá utóda (leggyakrabban fia), akit a mestervizsgára készített fel.

A történeti irodalom alapján problematikus a hóhér viszonya a „helyettesé-hez". Újra és újra felbukkanó kép, miszerint a hóhérságnak is lettek volna fokozatai, amit a magyar fordításokban a bakó és a hóhér közötti különbségtétellel

[46] ANGSTMANN i. m. 36–38.

[47] Uo. 4–59.

[48] Uo.

szoktak jelezni. Valami hasonlóra utal a nürnbergi hóhér státusának fentebb, elnevezésekkel illusztrált kialakulása, mely folyamatban a *Züchtiger* tevékenységének nagyobbik részét a becstelenítő és testi büntetések végrehajtása tette ki, részvétele a kivégzésekben alkalmi volt.[49] Hasonlóképpen jelenik meg a *Nachrichter* alakja számos híradásban. A XV. századi olmützi jegyzőkönyvekben (de Pozsonyban is) mint börtönőr szerepelt. Az olmützi bírósági rendtartás (1550) egy rangfokozatot mutatott ki a *Nachrichter* és a *Scharfrichter* között: A *Nachrichter* a kivégzett szegény bűnösnek csak a felső, míg a *Scharfichter* az alsó ruházatát kapta meg.[50] A *Nachrichter*hez képest a *Scharfrichter* („könyörtelen bíró") már a XIV. században a praxis és a jogi műnyelv része, jelentése egyértelműen ítélet-végrehajtó.[51]

A nürnbergi hóhér segédjét *Löve*ként említik a jegyzőkönyvek. Eredeti funkciója a piacmester, a piaci kikiáltó pozíciójához kötődött, s valamiképpen a piaci rendőrségnek volt része.[52] Első ízben 1290-ben akad nyoma, akkor közvádlóként látjuk egy Acht-ítéletben. amelyben egy közösségre veszélyes gonosztevő ellen emeltek vádat.[53] A *Löwe* (oroszlán) megnevezés a hóhérnak azt a segédjét illeti, aki ha nem akadt vádló, kikiáltotta a közvádat. (A régi aktákban a kikiáltani szó mellett sokszor szerepel a 'kiordítani', 'kiüvölteni', 'hangosan kiáltozni' megjelölés is e tevékenységre.)[54]

E funkciója mellett bukkant fel az egyébként társadalmilag lenézett dögeltakarítás, a városi szemét begyűjtése, döglött heringek, kiömlött olaj feltakarítása, a szerencsétlenül jártak tetemeinek elföldelése vagy az öngyilkosok hullájának elégetése. Nyilván ezek mellett „kínálták meg" a megszégyenítő büntetések végrehajtásával, a bélyegzésekkel, a szégyenálarcok és szégyenkövek viselőinek kísérésével, a tömlöcpénz kezelésével, a kiveretésekkel és a tébolyultak eltávolításával. Aligha kérdéses az út vége: rövidesen megjelent a Löve a bakó környezetében: ő lett fő segítője a kínvallatásoknál, illetve a kivégzéseknél.[55] A *Büttel* bírósági végrehajtó pozíciójából a német északon a legalacsonyabb beosztású bírósági szolga, a büntetés-végrehajtás körüli feladatokat ellátó segédszemélyzet alakult ki, a *Galgenferge* (bitósegéd) annak a szolgának volt neve, aki az akasztófához vonszolja az elítéltet. Máshol a Löwét *Notboté*nak, megint

[49] Knapp i. m. 56.

[50] Angstmann i. m. 36–38.

[51] Uo. 45.

[52] Knapp i. m. 56.

[53] Uo. 67.

[54] Angstmann i. m. 4–59.

[55] Knapp i. m. 65.

másutt *Peinlein*nek hívják (Würzburg, 1533, Nürnberg 1501, Bamberg 1528). Münzstadtban 1595-ben a *Peinlein* közönséges hóhérsegéd, Höchstädtban 1597-ben már kisebb hóhérfeladatokat is magára vállaló szolga.[56] Nürnbergben a *Löwe* később hasonlóképpen *Peinlein* és *Freiknecht* kifejezésekkel is előfordult.[57]

A hóhér segítői (helyettese, segédei) támogatták munkáját a kivégzések előkészítésében és lebonyolításában, a testi és megszégyenítő büntetések végrehajtásában, a kínvallatásban és számos, a hóhérmesterséghez kapcsolódó, „becstelen tevékenység" ellátásában. A kivégzési menetben például részt vettek a bakó mellett (vagy helyett) a segédei, akik útközben az elítélt állapotát ellenőrizték, gondoskodtak róla, bort erőltettek belé.[58] 1772-ben Frankfurtban a csecsemőgyilkos Frau Brandtot az egyik hóhérsegéd kísérte, miközben a többiek a bakó vezetésével az előkészített emelvényt ellenőrizték.[59]

A hóhér mellett a büntetés-végrehajtásban számos szereplőt tartunk számon. Az egyik közülük (bár az ítélethirdetéssel szerepe másodlagossá vált) a bíró volt. Immáron kisodródott az események peremére, hiszen főszereplővé a delikvens és a hóhér vált. Mégis maradnia kellett, hiszen legitimálnia kellett a végrehajtás folyamatát (ő vezette a menetet a vesztőhelyre), és utóbb ő nyilvánította igazságosnak a folyamatot.[60] Jelenléte garantálta a szertartásrend pontos követését, a hóhér megfelelő viselkedését, a kitűzött hatósági cél elérését, ha kellett, a bakó megvédelmezését, utóbb pedig a hóhér munkájának értékelését. *Van Dülmen* források alapján részletesen leírta a kivégzési menetet, a frankfurti magzatgyilkos halálos ítéletének végrehajtása kapcsán. A bíró kivégzési öltözete fekete posztóruha volt, és vörös palást, rajta a város címerével. Kezében jogart tartott. A tömlöctől a vesztőhelyig vezető utat lovon tette meg.[61] A bíró kíséretében Brandt asszony kivégzési menetében több vörös köpönyeges városi tisztviselő is részt vett. Ők is lovon közelítették meg a vesztőhelyet.[62] A kivégzési menet részét alkották a papok, lelkészek.[63] Brandt asszony kivégzési menetében több pap is feladatot vállalt. Egyikük a halálra ítélt asszony másik oldalán állt, a többiek hangosan imádkozva és kiáltozva kísérték az elítéltet.[64] A felvonulás és

[56] ANGSTMANN i. m. 4–59.

[57] KNAPP i. m. 67.

[58] KNAPP i. m. 70.

[59] VAN DÜLMEN i. m. 103.

[60] Uo. 81.

[61] Uo. 103.

[62] Uo.

[63] KNAPP i. m. 71.

[64] VAN DÜLMEN i. m. 103.

a kivégzés biztosítására a nagyobb eseményeken számtalan városi szolga vett részt, erősítésként szolgáltak a *soltész* vagy a *Bannrichter* emberei.[65] Brandt asszony kivégzési menetét harminc gránátossal erősítették meg, miközben hat katona a hóhért, fiait és segédei munkáját biztosította a vérpad körül, hogy megfelelőképpen előkészítsék a helyszínt a kivégzéshez. Magát az emelvényt katonai kordonnal vették körül.[66]

A külsőségek is világossá tették, hogy a kivégzés, a büntetés végrehajtásának legdrasztikusabb ága a XV–XVIII. században különös figyelmet érdemelt ki. Legalább annyira a részt vevő tömeg, többnyire csőcselék oldaláról, mint a neki jogpropagandát szervező hatóság részéről. A büntető igazságszolgáltatás lezáró mozzanata az egész törvénykezés sikerének záloga volt. Láthatjuk, sokan dolgoztak rajta. A bűnös bűnhődése, a hatóság triumfálása, a visszatartó szempontok érvényesítése, a jogi tanulságok és jogi tételek célba juttatása, nevelés és szórakoztatás egyaránt attól függött, hogyan sikerül a rendezés – ahogyan Van Dülmen fogalmazott – a borzalom színházában.

[65] Knapp i. m. 71.

[66] Van Dülmen i. m. 104.

PLANS, HOPES AND STRESSES IN HUNGARIAN PRISON LEGISLATION

József Pallo

As the Prison Code[1] came into effect on 1 January 2015, it is now possible to evaluate its accomplishments. Some might say that this brief timespan is simply insufficient for anyone to obtain the practical experience required to make universal claims or point out trends. As one year in the life of an act is indeed a short period, this statement is by no means beyond reason. Nevertheless, the novelty and the importance of the changes introduced by the Prison Code still allow for a brief summary.

1. Preceding Events

The Prison Code is often stigmatised with the claim that its creation was rushed and abrupt, since barely a year passed between the first ideas and when the new law was accepted. It can be stated with confidence that the contributions of professionals during the drafting process, both on the theoretical and practical aspects, virtually eliminated all factors that might have reduced the overall quality and effectiveness of the act and allowed for the successful codification of an otherwise very complex set of material. It is crucial to note, though, that contrary to previous practice, the foundations of the new act were laid down by prison service professionals, thus underpinning the goal of synthesising practice and theory. The process of building from bottom to the top has proven effective, as the difference between the previous codification attempts (2005, 2009) and the new one is discernible. Those initiatives did not take the opinions of prison service professionals into account, if they did, they did so after their

[1] Act no. CCXL of 2013 on the Execution of Punishments, Measures, Coercive Measures and Confinement for Petty Offences.

draft had been disseminated. The draft of 2009 contained a number of elaborate and beneficial elements, which have been put to use during the codification process.[2]

As the Programme of National Cooperation emphasised the need for strong, venerable laws[3], various factors exist, due to which the activity and function of the Prison Service is now regulated by an act.

- The first and most apparent weakness was that the normative background was represented by a law decree[4] not conforming to the notions put declared by the change of regime, as it was issued by the Presidential Council of the Hungarian People's Republic. It should be noted, though, that the principal issue with the law-decree was not with the content, but with the form. As a matter of fact, its contents, especially when compared to the standards of the era, could easily be considered state of the art. As time went by, the law decree had become eroded and obsolete. The fact that the provisions of the Criminal Code and its rules of procedure were regulated by law while the Prison Code was only regulated by a law decree was also problematic.
- The second factor was concerned directly with the application of the law, as the regulation itself was modified and amended frequently, which led to the fragmentation of the once uniform contents and the loss of previously unquestionable jurisprudential correspondences, thus increasing the difficulty of applying the law.
- The third issue with the previous regulations was that a number of its elements were unfinished, crude or entirely missing. The issue was addressed by the Act of 1993[5], which pushed the regulations towards European values. It is important to emphasise that even then there was a demand for a new and independent law. It was not realized, though; only an innovation (amendment) was introduced, which introduced provisions on the specification of a prisoner's legal status, the expansion of the judges' jurisdiction and the optional mitigation of execution rules.
- The dynamically changing legislative background posed another argument for the new legislation, as the Act of 2012 on Administrative

[2] Some controversial ideas have emerged, though (for example the one that called for the minister's approval for the acceptance of internal regulations.

[3] Programme of National Cooperation, III/2.3.

[4] Law Decree no. 11. of 1979 on the Execution of Punishments and Measures.

[5] Act no. XXXII of 1993.

Offences and the following Prison Code (2013) all carried with themselves inductive elements, as the administrative custody of juveniles and the option of detention as a punishment have become available.

– Technical factors demanded new codification as well. According to the provisions of the law on legislative activity[6], for institutions whose operations are regulated by acts, the legal warranties on their execution shall also be determined by acts. Previously this obligation was unobserved, as the relevant norms were issued as decrees by the Ministry of Justice.
– Finally, there is a factor that – despite not being among the domestic obligations – has a significant influence on national legislative activity, namely the aggregation of relevant international regulations and the obligation to adhere to them. The European Parliament's guidelines of 1998 unambiguously express that the relevant legal background must be provided by law. The recommendations of the Council of Europe's Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), and the pointedly relevant verdicts of the European Court of Human Rights (hereinafter: ECHR) (and their consequences) all have to be observed.

As these are the factors that served as a background for laying the foundations of the new act, they are taken note of in its preamble (introduction), which contains all the crucial principles that denote the importance, necessity and timeliness of its creation. The goals stated in it have a dual meaning, derived from the principal legislative authority, the National Assembly. The first is about the unquestionable importance of declaring the protection of fundamental human rights in general, and during the execution of punishments. The second important principle recognises the priority of European and international law and states that the right to punish is exclusively possessed by the state and is combined with the legitimate use of violence when necessary, all the while adhering to the aim of complete employment of prisoners and the self-sustenance of prisons[7].

6 Act no. CXXX of 2010 on Legislation.

7 The Prison Code therefore determines an internal, professional aim, providing the necessary legal framework for it to function. It draws up the social expectation of full-scale employment as a pre-requisite element for successful reintegration and a self-sustaining prison service. The first step for achieving this goal is to extend the scope of options for self-sustenance. This means that the professional profile has to be altered and broadened in a way that during the execution of its tasks, it would produce and manufacture all the tools and items required for its

2. Major Changes

What is apparent now is that the drafting process of the new act's concept was by no means an abrupt and spontaneous, one as it includes all the crucial notions and aspects that facilitated the creation of a law that is up to date, even on an international scale. These are the following:

- The first notion is aimed at achieving a shift of paradigms in the philosophy of handling convicted people. Previously, the Prison Service had been using some sort of paternalistic approach which culminated in the field of pedagogy being applied to corrective services as well. This word, "vospitatel", had become widely used after 1957 when prison pedagogical services were established using a Soviet model and this term. This paternalistic approach meant that the only expectation from the convicts was to observe the rules of the prison and adhere to them without causing any unnecessary problems. This allowed for obedience based on pure conformity. Contrary to this approach, the Act's provisions demand a prisoner's cooperation in programmes that may have a positive effect on their personality in order to initiate their „career in prison" (in a good sense). Accordingly, using the new terminology, it can be stated that reintegrational activities are aimed at achieving a positive outcome, for which the prisoner's cooperation and will to develop are crucial. The reintegrational activities organised by the Hungarian Prison Service are customised to fit individual personal needs and are offered to each prisoner without prejudice. Furthermore, released prisoners receive support from the Probation Supervision Services (hereinafter: Services). Summing up the previous lines, it can be stated that the assessment and evaluation of the prisoners' behaviour have been improved by receiving an unprecedented framework of concepts, in which simply adhering to the rules without active and voluntary effort is no longer sufficient.
- Creating the synthesis of theory and practice was a principal factor during the drafting of the concept. We analysed and assessed decades of experience, with the primary goal of disposing of obsolete methods and tools in order to substitute them with new, modern ones, all the while keeping those which have proved effective. The endeavour to

operation, based on the provisions of the act. Further employment expansion and the reduction of procurement costs are necessary in order for this initiative to work.

increase the number of employed prisoners, to implement the tools of "treatment ideology", risk assessment and restorative justice, was widely known. These pursuits have led to significant results; a number of them can even be regarded as professional breakthroughs in various fields.

– The third factor was determined by the perpetually investigated question of *"Which one is more important: theory or practice?"* Until now, finding a solution for professional issues tended to be expected from the theoretical experts. This has caused confusion on many occasions, so allow me to briefly return to the issues with the concepts of 2005 and 2009. Back then, our endeavour was to meet our obligations in such a way that we maintained professional pragmatism and retained control over our operations. In practice, this means that we are constantly searching for solutions that have already proved useful and valuable in order to implement them into legislation. This approach is by no means pointless. When *Ferenc Finkey,* one of the most influential Hungarian criminal lawyers of his day, returned from the Washington Prison Congress in 1911, he said the following: "While here in Europe, the process of drafting and introducing new regulations is always preceded by scientific battles of theories, in the United States experts first make things happen, then science interprets the principles"[8].

Obviously, Mr. Finkey's words cannot and should not be interpreted literally and to the letter. However, "walking with our eyes open and the intent of optimisation are crucial to our profession. Consequently, the fundamental elements of the legislation's concepts were the shift in paradigms, the synthesis of theory and practice and professional pragmatism".[9]

[8] See Finkey, Ferenc: *Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei.* Budapest, MTA, 1911.

[9] Schmehl, János – Pallo, József (szerk.): *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. Útmutató a 2013. évi CCXL. törvény megismeréséhez.* [Börtönügyi tanulmányok 2.] Budapest, Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa, 2015.

3. Dominant Experiences

The current Prison Code consists of 438 articles, 6 parts and 33 chapters. As the legislation has introduced a large number of innovations of varying depths, I would only like to point out the major ones and the resulting practical experience.

- Law execution legal relationship (hereinafter: legal relationship)[10]

The constitutional legal standing of persons serving a prison sentence is altered significantly because of the new environment they are subjected to on the basis of the entitled authority's verdict. This peculiar status is a "legal relationship with the prison service", a terminology coined by the Prison Code in a relevant definition. Naturally, the legal relationship itself is a hierarchical one: the law execution authority responsible for the execution of the prison sentence makes up one part, while the convicted person or persons otherwise detained make up the second.

Due to the nature of the legal relationship, the parties have specific rights and duties. Another characteristic is the fact that every right bestowed upon the prisoner or person otherwise detained appears as a duty on the side of the authority responsible for execution. In order to enforce adherence to the rules and make the prisoners fulfil their obligations, the authority may use and initiate any legally available measures and ramifications that may facilitate this endeavour.

The subjects of this legal relationship are the convict person detained on other grounds, the authority responsible for the execution of sentences and the cooperating bodies and persons. Even though the legal standing of the convicts and persons detained on other grounds is characterised by their obligation to tolerate, their fundamental human rights cannot be harmed. However, it is important to note that the circumstances resulting from the peculiar situation and strict routine under which prisoners must live are not to be determined as legal violations. In order to protect this principle, a complex and highly organised control system of checks and balances is used, coupled with the protection offered by the relevant provisions of the Prison Code.

The function of the law execution authority responsible for the execution of prison sentences is to execute carry them out according to the provisions of the relevant legal regulations, thus ensuring that the legal sanction imposed by the sentence and the aim of the punishment are realised. In order to facilitate the execution of this function a number of various special powers and entitlements

[10] Prison Code, Article 7.

are bestowed upon this authority, which it can use whenever the relevant legal provisions allow it and in such a way that is permitted.

The object of the legal relationship is the aggregation of the legal norms ensuring the execution of the sanctions determined by the Prison Code. It is validated by those who apply the law.

The relationship is therefore established between the state (as the bearer of exclusive competence and jurisdiction regarding punishments and legal sanctions) and the private individual detained as per the provisions of the relevant law. It is a compulsory relationship, bestowing rights and duties on both parties while ensuring adherence to them with the warranty brought about by the rule of law.

To sum up: the new law has disposed of an old weakness by precisely and appropriately determining the concept of legal relationship. This is an important step as it ensures that the structure of the convicted persons' legal status is now represented by a more accurate content and form.

- The purpose of the prison sentence[11]

A distinctive attribute of the Prison Code is that explanatory provisions are not limited to three sections, but are expanded to include basic concepts in order to achieve terminological unity in a more detailed professional environment. The safe and secure application of the provisions requires that the subjects of the legal relationship (mainly the law appliers) attribute the same content and meaning to each of the terms and legal institutions.

The law determines a broad and complex concept regarding the aim of prison sentences, which underpins the sentiment of identifying the goals as a system of relations vastly exceeding the standard scope of criminal law.

As a consequence, the goal of the prison sentence requires dual interpretation, as the lawmaker determines the goals for the execution of fixed-term imprisonments and actual life sentences alike.

Specific-length imprisonments require a dual mode of action: while undergoing the punishment the convict is subjected to after the verdict of the court, the prisoner also has to reintegrate into society successfully, as a law-abiding citizen. Achieving the set goals with regard to specific-length imprisonment is only possible when the proper measures (called reintegrational activities) are employed. The emergence of this concept signifies the renewal of the professional terminology and is expected to supplant the outdated term

[11] Prison Code, Article 83.

of pedagogy, to which it is superior. The activities themselves involve all the programmes and functions that facilitate the prisoners' successful reintegration into society and the minimisation or complete prevention of recidivism. To increase effectiveness, external authorities and actors are allowed to participate in these programmes. The regulations list programmes which are crucially important from a civic aspect, and on which the Hungarian Prison Service is focused, such as education (primary, secondary and in some cases tertiary), vocational training and employment (therapeutic). I have to emphasise that this three-part system includes a far broader array of elements which are not individually specified in the legislation. All this proves that reintegrational activity is a flexible initiative, operating according to the regulations and the pragmatic foundations on which it is based. Obviously, reintegrational activities and professional methods are – according to the principle of personalisation – adapted to the needs and personality of the convict in question[12].

The Fundamental Law also sets forth the alternative of life sentences without parole, a sanction detailed in the Criminal Code. The law determines the goals of life sentences in a highly complex and abstract manner. Accordingly, in such cases, the main purpose of the sanction is to enforce the sentence in order to protect society. The number of prisoners who belong into this category amounts to around 50. It is important to note, however, that prisoners serving a life sentence without parole may not suffer discrimination in any way (accommodation, treatment, fundamental rights not affected by the punishment). Despite the fact that prisoners in this category pose the greatest threat to society, this by no means should lead to any "extra" severities.

Previously there had been no provisions on the goals of life sentences without parole. This flaw was addressed by the Prison Code, as they now appear in the regulation as new elements. The purpose of the execution of a life sentence without parole verdict is a frequently debated fundamental question. The Prison Code, (acting upon the provisions of the Criminal Code) differentiates between specific-length sentences and life sentences without parole. We all know that the topic of life sentences is a controversial one, subjected to everyday debates not only from the Hungarian Constitutional Court, but the European Court of Human Rights as well. Without taking sides, I would only like to point out that as long as the Fundamental Law and the Prison Code recognise this legal

[12] The number of incarcerated persons in Hungarian prisons is above 18,000. This means an overcrowding ratio of 130%, which currently is the largest issue within the Hungarian prison system. The Government is making efforts in order to alleviate the problem by expanding capacity.

sanction, the courts will continue to avail of it. In any case, the verdicts of the ECHR (e.g.: Kafkaris v. Cyprus[13]) require Hungary to narrow the scope of the use of life sentences and make mitigation possible[14]. For the Prison Service, this means that it has to continue to enforce these sanctions in the future. Whereas the principal goal with regard to prisoners subjected to specific-length sentences is to develop their personalities in such a way that enables them to become law-abiding citizens and reintegrate into society after their release, life sentences require the safe and secure housing of a prisoner in order to protect society while structuring their activity in a way that harmonises with the fundamental principle of human dignity.

- The system of structured principles[15]

Principles have a determining role from all legal aspects, as they unambiguously determine the moral, ethical and professional standards according to which regulation can legally fulfil its function. Taxonomically, we talk about the principles of legal systems (e.g. legitimacy) and legal fields (e.g. normalisation), which are of course connected. As the principles of legal fields are derived from the principles of legal systems, no discrepancy may exist between them. They mostly appear already designated and appraised, but they may also be supplemented with principles derived from the concept of the regulations which were not originally referred to in law.

The largest and perhaps most important field of prison service law is the system of regulations on enforcing prison sentences. The priority of this field is emphasised by the presence of specific professional principles related to this legal institution. These are fundamental jurisprudential and professional values that contain all the provisions relevant to execution and support the work of law appliers (as a standard) and lawmakers (as the determiners of a regulation's development). Recognising the importance of these principles, the law lists them in a separate section as seen below.

- Summoning Activities[16]

If we ask people on the street about what comes to their mind when we talk about prisons, they are likely to refer to the increasing rate of overcrowding

13 *Kafkaris v. Cyprus* (GC), No. 219906/04, (2008) ECHR.

14 Nagy, Anita: *Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből*. Miskolc, Bíbor, 2015.

15 Prison Code, Article 83.

16 Prison Code, Article 85.

and the compensation the Prison Service has to pay because of it. Reducing the severity of overcrowding is of utmost importance. If we draw up an inventory of the measures we can employ in order to achieve this goal, we can see that while some of these involve methods that are available to external bodies, as they require legislative and law-making decisions (e.g. alternative sanctions), some others can facilitate the optimisation of professional regulations in order to achieve this goal. The Hungarian Prison Service Headquarters' task of sending summoning notifications to begin custody (hereinafter: notification) has been created with the previously quoted pragmatic principles in mind. This enables the prison service to have direct influence over the schedule of tasks related to enforcing prison sentences, thus increasing efficiency. Last year, the Hungarian Prison Service Headquarters issued 4017 summonses[17] with the addressees' willingness to appear amounted to around 60%. This may not seem like an obvious success to an outsider, but let me also mention that the summonsed convicts report for admission at the institution specified in the notification. The direct benefit of this approach is the that the convicts' contacts may be established within as little as two days of the admission and employing them becomes possible within a week. Should the convict be admitted based on a summons issued by a court, the subsequent administration would lead to a delay of up to a month. It is without a doubt that prisoner employment and contact are two vital elements of successful reintegration.

- Reintegrational Custody[18]

Another method suggested by the Prison Service to reduce overcrowding is the institution of reintegrational custody (basically, a special form of house arrest), which theoretically means that – based on his or her behaviour – a prisoner's sentence may be reduced and at the same time better treatment may be offered. This has added another tool to the array of options for the progressive structure of sanctions. Combining the two factors has – although with difficulties – led to the inclusion of the norm system in the Prison Code. The new legal institution was introduced on 1 April 2015; the first application took place on 8 May. The experiences of the first 8 months have exceeded our expectations. Neither the courts, nor the prosecution had objections against the employment of the new tool, while the prisoners see it as a motivating factor as it is appealing to them. In 2015, 800 cases were filed, out of which 405 received a positive verdict. The

17 Source: Self-evaluation report of the Hungarian Prison Service HQ 2015. (draft).

18 Prison Code, Article 187/A.

effectiveness of this legal institution is proved by the fact that it was revoked only in 4 cases.

Performing reintegrational custody requires high-tech solutions, because the convict is equipped with a remote surveillance device which is part of a highly complex system. What is important is that in future, the device can also be used during external employment, hospitalisation, or when prisoners visit sick relatives or attend funerals. Beyond the practical benefits, I find it important to mention that by using this device, a new, modern approach and practice will appear in the everyday activities of the Prison System, which will conform to the expectations of the 21th century. This atypical house arrest includes all the benefits of probation, plus it facilitates the development of the prisoners' social and domestic relations, improves their employment prospects and has a positive effect on their quality of life.

As probation also makes earlier release possible, it is necessary to detail their differences and resemblances. Part of the answer is that while probation is an institution of criminal justice, during which the court may decide to reduce the sentence based on the behaviour of the prisoner[19], reintegrational custody is a tool which is purely and exclusively employed by the Prison Service. Effectively, the prisoner is serving his or her sentence outside of prisons in such a way that the legal relationship stays intact. Beyond legal classifications, the two institutions differ in their aims, their time of enactment and the measures that follow after leaving the prison.

- Probation Supervision (hereinafter: Supervision)[20]

No special knowledge is required to see that the reintegrational activities performed within prisons will not be successful if – after his or her release – the prisoner receives no acceptance or support which would help him or her to overcome the difficulties of the first and most difficult period of freedom. This is why the function of the affiliated probation supervisors is really important. The effectiveness of this activity is proved by the indicators, according to which the number of released prisoners employed by the community and starting vocational training has increased to 1159 in 2015[21]. Furthermore, another 1297 persons have managed to gain employment, creating the idea of what I call labour market reintegration. This obviously has a positive effect on reducing

19 Nagy op. cit. 83.

20 Prison Code, Chapter XXII.

21 Source: Self-evaluation report of the Hungarian Prison Service HQ, 2015 (draft).

the frequency of recidivism, allowing the Prison Service to contribute to crime prevention activities. This pattern fits completely into the macro-social scope of efforts we make. In 2015, probation officers had 5849 cases, out of which only in 227 ended with repeat offences, which amounts to a proportion of 3.8%. Last year, 812 means-tests were conducted for the purpose of admission into reintegrational custody, and the resulting professional documents were met with universal acclaim from the joint authorities (courts, prosecution). To sum up, it can be stated that the professional scope of reintegrational activities has been expanded by including probation officers in the direct operations of the Prison Service, thereby increasing the effectiveness of our work.

- Risk Analysis and Management System[22] (hereinafter: System)

The lack of an effective means of obtaining data regarding the frequency of recidivism, the number of repeat offences and the related risks had become apparent before the new law came into effect. What posed another problem was that no data were available on prisoners' willingness to change (and to reintegrate).

The Risk Analysis and Management System was created with these issues in mind, in the hope of addressing them. The System follows the prisoners' "career" from admission until release, providing appropriate information on their actual and likely behaviour during and after incarceration. Basically, the System itself is a professional work process that consists of getting to know the prisoners, analysing and assessing related information, appropriate differentiation, classification and personalised decisions, all of which are based on a continuously operating monitoring system[23].

The System is built up of three major parts, based on three interdependent pillars: risk assessment and predictive measurement tools, reintegrational programs aimed at reducing the risk factors during and after imprisonment and progressive regime rules[24].

a) The goal of the risk assessment procedure is to indicate, filter out and reduce dangerous behaviour and facilitating the proper, personalised classification of each prisoner. What is worth noting is the extensive work of the probation supervisors, whose focus is directed towards

[22] Prison Code, Articles 92–93.

[23] The formation of the Central Institution for Analytical Examination and Methodology is ongoing. As of current expectations, it will start its limited operation in 2016, putting emphasis on creating the methodology.

[24] Document assembled by the Department of Strategic Evaluation and Planning.

measuring the risk of recidivism. During the process, the prisoners will be classified as low, medium or high-risk inmates. In practice, we exercise due flexibility regarding these questions, which means that it is not only the results of the predictive measurement tools that we take into account, but also the feedback from each of the fields and any previously recorded data regarding the prisoner. The will to synthesize theory and practice becomes apparent here as well. We put special emphasis on risks posed by suicidal tendencies, escapes, all types of aggressive behaviour, the use of psychoactive substances and vulnerability (age, sexual orientation, high status occupied in the prison hierarchy).

b) Reintegrational activities consist of programmes aimed at reducing the risk factors provided by the predictive measurement tools. Currently it includes training addressed at reducing drug abuse and developing assertiveness and self-control. The pool of participants principally consists of medium or high-risk prisoners. Experience shows that participating prisoners are willing to start working in these groups but maintaining their interest is more difficult.

c) Our efforts to introduce progressive regime rules were enhanced by our dedication and the need to provide an answer to a controversial question of criminal law. Looking back on the previous codification attempts, it is apparent that in the course of each occasion, there were frequent suggestions regarding altering the traditional regimes of prisons (strict, medium and light regimes) into something more flexible, claiming that the system makes the legal background static. The resulting difficulties were directly experienced by the prison service. In every case, the question was settled quickly: the regimes remain unchanged as there is no intention from the lawmakers to change them. However, they tried to moderate the rigidity resulting from the regime categories by introducing various legal institutions (change of regime category, release on parole) or using the progressive elements of the Prison Code (mitigation of sentence rules, transitional groups). In spite of all this, the Prison Code further manages to increase the flexibility and permeability of the regime categories, which is realised by the differences provided by them (visitation lengths, phone calls,

deposit money[25]). It is often claimed that by using progressive regime rules, the earlier tool of mitigating the sentence rules is rendered obsolete. I think that the answer is not to be sought from what influence and effect they have during execution, but from the fact that mitigation falls under the jurisdiction of the judge. Considering that the judge is independent from the execution of the sentence, it is mainly due to guarantees that mitigation is still utilised. Further alteration may increase the harmony between the rules of the progressive system and this legal institution. The elements of this alteration have to be created by practice, for which a pragmatic point of view is of utmost importance.

It would obviously be beyond the scope of this study to further elaborate on the detailed rules of the System, so I will only provide a brief summary of the results so far:

- We have adapted a method with the purpose of facilitating the achievement of reintegrational aims while at the same time remaining a complex and close-knit yet suitably flexible system.
- It offers definite, professional and differentiated standards regarding the threat level of a prisoner and provides fundamental standards adhering to the principles of personalised execution.
- The re-classification of risk factors is directly related to the reintegrational willingness of the convicted person, and so measuring it accordingly (with the tools provided by the System) will provide detailed information about the personality of the prisoner, which will contribute to the decision-making processes in the future. By decision-making I refer to the verdicts of the judge responsible for the prison system, which often make leaving the institution or a determined short-term absence possible. A well-established decision can minimise the risk of recidivism during absence, so I can state that, during this process, the prison system (and its specific tools) is contributing to the general crime-prevention efforts.

[25] *Béla Bartók* (1881–1945), the famous Hungarian composer said the following about the "rubato", expressive and rhythmic freedom: "Like a thick trunk of tree standing in the storm, its canopy leaning left and right, but the trunk stands solidly with its roots reaching deep into the ground." In our case, this means that legal requirements related to the progressive regime system optimise the available options, and by doing so they do not violate the provisions on regimes.

- Mediation Activity[26]

As a result of criminal philosophy's recent efforts, tools that facilitate mediation are now present in the field of criminal policy as well. Following their appearance a few years ago, realizing the ideology and concept of restorative justice while serving a prison sentence is now possible. The mediation procedure has been created with these fundamentals in mind; it is principally a tool that facilitates the solving of disciplinary procedures in alternative ways.

The mediation procedure allows for the termination of disciplinary procedures or the disciplinary punishment itself if the prisoner is willing to participate in it. Based on our experiences so far, we consider that by taking responsibility for their actions, prisoners can contribute to the formation of a safe, secure and orderly prison environment that allows for personal comfort. Taking into account the fact that, in the process, the parties try to solve the issues deriving from the conflict between them directly, there is an increased chance that the problem will indeed become resolved, especially when compared to disciplinary procedures, as they only provide a formal sanction while not being an actual solution. Another argument confirming the importance of mediation is its potential to break the "code of honour" among prisoners. All the mediation activities that had been conducted were effective in making the prisoners realise their personal responsibilities while adhering to the contents of the compromise. A prerequisite for the effectiveness of mediation is the voluntary and willing participation of the prisoners. Dogmatically, now we have a modern tool in the prison regulations which will be useful in the future of reintegration. The main pillars of this endeavour are responsibility, self-respect and – fitting into the notion of Prison Code – the obligation of cooperation.

Closing Thoughts

The main purpose of this essay was to set out the details and changes that prove there has indeed been a change of an era in the Hungarian prison system. I hope that I was successful in this endeavour, even if I may have been a bit subjective at times.

Furthermore, I am sure that, as a result of judicature's general reform coupled with the Criminal Code and (soon to be introduced) Criminal Proceedings Code, a unified and close-knit criminal structure will be established, which

[26] Prison Code § 171.

facilitates the adherence to the goals of legal policy and also suits international expectations. If we look past the direct professional benefits of the codification, we can see that it also has the indirect effect of initiating a brainstorm in the Hungarian prison policy and legislation that we have not experienced for a long time. I could say that the Hungarian prison system is currently undergoing an inverted *"Sturm und Drang"* period. Following the wish, now we experience a storm enriched with creative power.

The Prison Code is not perfect, so it should not be considered as something coming from an entity with divine power. No law is perfect. We know of course that there are people with doubts and misgivings, even among our colleagues. I hope that their opinion will change (or at least soften) as soon as the results become apparent. Far more reassuring is the fact that the majority of lawmakers have favourable experiences and understand the principal message of the regulations – an enormously important outcome.

Even after a year of use, it is apparent that the regulations boast great potential and energy, and transforming this into kinetic power seems like an achievable goal. For those of us who apply the regulations on a daily basis, it seems like, beyond mere words and legal formulae, there is something more elevated – philosophical – among its lines. The goals of the future will be to continue optimising the regulations and making the Hungarian Prison System's public persona proportionate to the importance of its function. The Prison System provides a service to a whole community in order to reintegrate and reform prisoners and make them capable of living a law-abiding life. This is a merit in its own right.

Finally, if I would want to summarize the essentials and principal results of last year, I would say that now we have a lot more high quality answers than open questions and greater harmony than discord. As a direct consequence, the interpretation of the Prison Code remained unchallenged and unquestioned last year.

The fact that I can end my essay with these lines proves that the current regulations have launched the Hungarian Prison System on a modern, up-to-date trajectory, boasting an array of promising results and outcomes.

AZ ÍTÉLET: HALÁLIG TARTÓ ÉLET

RUZSONYI Péter

„…csak tíz év múlva ne ez a dal legyen…”
Bereményi Géza

„Szembe kell néznünk azzal a félelmetes ténnyel, hogy a világon jelenleg több mint 10,2 millió embert tartanak bebörtönözve, és a fogvatartottak száma folyamatosan növekszik.”[1] A problémakör jelen van a föld minden országában. A bevezetett intézkedéseknek (szabadságvesztés-büntetés egyre szélesebb körben történő alkalmazása; alternatív büntetések; szabadulás utáni beilleszkedést segítő intézményrendszer létrehozása; társadalmi ellenőrző és segítő hálózat kiépítése) vannak karakteres nemzeti specialitásai, valamint generális jellegű egyetemes jellemzői. Napjaink két leginkább karakteres jellemzője a szigorodás és a válságjelenségek felerősödése, amelyek a legtöbb esetben együtt és egymást erősítve jelennek meg.

A XXI. század világtendenciájaként tekinthetünk a börtönrendszerek szigorodására. *Cavadino és munkatársai* szerint a rehabilitációs irányzat válsága tette szükségessé az új utak keresését. Véleményük szerint a legkézenfekvőbbnek a „megérdemelt büntetés” *(just deserts)* filozófiához történő visszatérés tűnt, amely a gyakorlatban azonban a korábbiaknál is határozottabb szigorodást *(new punitiveness)* hozott. A döntéshozók a „törvényes rend tisztelete” *(law and order)* ideológia bevezetésére, a fogva tartás szigorú és kemény végrehajtására úgy tekintenek, mint a bűnözés végre megtalált ellenszerére.[2] Megállapíthatjuk, hogy napjainkban az amerikai büntető igazságszolgáltatás ideológiai ingája mozdul el legerősebben a korlátozás és büntetés irányába, de Európa sem maradt ki ebből a folyamatból.

---

1 Roy WALMSLEY: *World Prison Population List*. 10th ed. London, International Centre for Prison Studies, 2013.

2 Michael CAVADINO – James DIGNAN – George MAIR: *The Penal System: An Introduction*. 5th ed. London, Sage, 2013.

Az ítéletkiszabás és a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának szigorítása több országban a büntető igazságszolgáltatási rendszer eresztékeinek csikorgását hivatott elfedni. Az Amerikai Egyesült Államokban kialakult helyzet elemzését *Pranis* a következő ténymegállapítással összegzi: „Az amerikai büntető igazságszolgáltatás a krízis állapotában van. A lakosság rémült és dühös. A gyakorlati szakemberek kimerültek és frusztráltak. […] A jelenlegi igazságszolgáltatás költségei hosszú távon elviselhetetlenek."[3] *Krason* azonos értelmű megállapítása azonban már nem csak általában az igazságügyi területre vonatkozik: „Az Egyesült Államok büntető igazságügyi rendszere krízis állapotában van. […] a börtönbüntetés célja teljesen homályos."[4]

Európai térségünket sok vonatkozásban meghatározó ország, az Egyesült Királyság börtönügyi helyzetét sem tartják kedvezőbbnek a szakemberek. A *Cavadino–Dignan–Mair* szerzőhármas konkrétan az angliai büntetés-végrehajtás helyzetét elemzi, és megállapítja, hogy „a börtönrendszer válságban van".[5] Álláspontjuk szerint azonban ez nem jelenti azt, hogy a végrehajtási rendszer a totális összeomlás szélén áll. Figyelmeztetnek ugyanakkor arra, hogy a meglévő problémák egymást erősítik és rendszerré állhatnak össze, esetenként veszélyeztetve a működést és nagyszabású krízishelyzetet idézhetnek elő.

Kontinensünk legtöbb országának büntetés-végrehajtási rendszerét elemezve *Weinlandt és Stover* arra a generális megállapításra jut, hogy „a büntetés-végrehajtás általános krízishelyzetben van. Ezen a következő destruktív, vagy demoralizáló elemeket kell érteni: túltelítettség, kábítószer-probléma, öngyilkosság, önkárosítás, börtönlázadás, a személyi állomány létszámhiánya, illetve gyors fluktuációja, valamint a fiatal és tapasztalatlan végrehajtói állomány nagy részaránya. Az említett krízistényezők majdnem mindegyike fennáll régiónk összes büntetés-végrehajtási szervezeténél."[6]

Kis túlzással elmondhatjuk, hogy világszerte megkongatták a vészharangot: figyelmeztetnek a büntető igazságügyi rendszer, azon belül is a büntetés-vég-

---

3 Kay PRANIS: A State Initiative Toward Restorative Justice: The Minnesota Experience. In: Burt GALAWAY – Joe HUDSON (eds.): *Restorative Justice: International Perspectives.* Monsey, Criminal Justice Press, 1996. 493.

4 Stephen M. KRASON: On Our Dysfunctional Criminal Justice System. Crisis Magazine, May 1, 2013. http://www.crisismagazine.com/2013/on-our-disfunctional-criminal-justice-system

5 CAVADINO–DIGNAN–MAIR i. m. 9.

6 Caren WEINLANDT – Heino STOVER: Final Report on Prevention, Treatment, and Harm Reduction Services in Prison, on Reintegration Services on Release from Prison and Methods to Monitor/Analyse Drug use among Prisoners. In: *Final Report Work Package 5.* (Current approaches to monitor/analyse drug use among prisoners April 2008. Drug policy and harm reduction SANCO/2006/C4/02). Directorate General for Health and Consumers, 2008.

rehajtás jelenlegi helyzetéből következő veszélyforrásokra, a kialakult, vagy könnyen kialakuló krízishelyzetre.

A hazai büntetés-végrehajtás jelenlegi egyik legfeszítőbb problémája a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés (tész) alkalmazása. A közelmúltban egy átfogó kutatás során a sorozatgyilkosok bebörtönzésének nemzetközi tendenciái és a hazai gyakorlat elemzése során szembesültünk a tész – egy adott bűnözői körre vonatkozó – problematikájával. Jelen tanulmányunkban összefoglaljuk a legfontosabb megállapításainkat, majd javaslatot fogalmazunk meg a tész szabályozásának megváltoztatása érdekében.

1. A sorozatgyilkosság definíciója

A „sorozatgyilkos" legelfogadottabb definíciója *Douglastől és munkatársaitól* származik 1992-ből: *sorozatgyilkosnak azt tekintjük, aki legalább három egymástól elkülönülő alkalommal, legalább három különböző helyszínen, három, vagy több ember sérelmére követ el gyilkosságot úgy, hogy közben eltelik annyi idő, amennyi az elkövető érzelmi lenyugvásához szükséges.* Ez az időszak egyénenként rendkívül eltérő, jelenthet napokat, heteket, hónapokat, de akár éveket is[7]. (Az eltérő alkalmak és helyszínek kiemelése azért fontos, mert ezek a jellemzők különböztetik meg a sorozatgyilkost a tömeggyilkostól[8] és az „ámokfutó" gyilkostól[9].)[10]

A *Canter és Wentink,*[11] valamint a *Salfati és Bateman*[12] szerzőpárosok egy apró – de rendkívül fontos – részlettel egészítették ki Douglasék definícióját: a sorozatgyilkosság jellemzői közé beillesztették a „törvénytelen gyilkosság"-ot

---

7 *Holmes és Holmes* (2010) az érzelmi lenyugvás minimumidejét egy hónapban határozta meg. Álláspontunk szerint ennek a generális megszorító értelmezésnek a létjogosultsága nem bizonyított, hiszen a sorozatgyilkosok személyisége, és így a reakciói és érzelmei is egyénenként eltérőek.

8 A tömeggyilkos *(mass murder)* egy helyszínen és egy időben öl meg több mint három embert.

9 Az ámokfutó gyilkos *(spree murder)* közvetlenül egymás után; három vagy több helyszínen; három vagy több embert öl meg.

10 John E. Douglas – Ann W. Burgess – Allen G. Burgess – Robert K. Ressler: *Crime Classification Manual: A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crimes*. Lexington, Lexington Books, 1992.

11 David V. Canter – Natalia Wentink: An empirical test of Holmes and Holmes's serial murder typology. *Criminal Justice and Behavior,* vol. 31., no. 4. (2004) 489–515.

12 C. Gabrielle Salfati – Alicia L. Bateman: Serial homicide: An investigation of behavioural consistency. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, vol. 2., no. 2. (2005) 121–144.

mint kritériumot *(unlawful killing),* és így kizárták a sorozatgyilkosságok közül a fegyveres és rendészeti szervek tagjainak jogszerű fegyverhasználatát, illetve annak következményeit.

Ramsland felvetése a „klasszikus" definíció további fontos tartalmi pontosításához vezet: felhívja a figyelmet arra, hogy több sorozatgyilkos az áldozatait – miután elrabolja őket – különböző időpontokban ugyan, de ugyanarra a helyre viszi, és ott végez velük.[13]

Tanulmányunkban mi is elfogadjuk mindkét kiegészítést, illetve pontosítást megengedő premisszaként.

2. Sorozatgyilkosok büntetési tételei a nagyvilágban

A sorozatgyilkosok bebörtönzésének időtartamában, körülményeiben és tartalmában rendkívüli eltérések tapasztalhatók az egyes országok között. A sok eltérés mellett tulajdonképpen az egyetlen azonosság, hogy az ilyen bűncselekmény mindenütt felháborítja a lakosságot, és az elkövetőkkel szembeni rendkívül szigorú – többször abszurd – ítéletek meghozatalára sarkallja a bíróságot.

Moses Sithole egy dél-afrikai sorozatgyilkos, aki 1997-ben megkapta a világ eddigi leghosszabb ítéletét erőszakos bűncselekményért. Összesen 38 gyilkosságot tudtak rábizonyítani: mindegyikért ötvenévnyi szabadságvesztés-büntetést kapott; az elkövetett 40 szexuális erőszakért egyenként 12 évet; valamint további 6 rablásért öt-öt évet. Az ítélete mindösszesen 2410 év. A bíró külön meghatározta az ítélethozatalkor, hogy leghamarabb 930 év letöltése után vizsgálhatják meg a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét!

Hasonló módon felfoghatatlan Maoupa Cedric Maake ítélete, aki 1996 és 1997 között, egy év leforgása alatt legalább 27 férfit és nőt gyilkolt meg Dél-Afrikában, Johannesburg környékén. Tetteiért a bíróság 27 életfogytig tartó ítélettel sújtotta, ami 1159 év és 3 hónap időtartamot jelent.

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a sorozatgyilkosokat sújtó ítéletek kiszabásakor szinte minden esetben találkozunk a feltételes kedvezmény lehetőségének biztosítására tett bírói „engedménnyel". Álláspontunk szerint az ilyen gyakorlat pozitív törvényhozói szándékot jelenít meg – egyetlen elítéltet sem kívánnak automatikusan kizárni a szabadulás elvi lehetőségéből –, azonban az adott ítéletek hossza miatt az ilyen „kedvezmény" biztosítása legtöbbször kontraproduktív,

[13] Katherine M. RAMSLAND: *Inside the Minds of Serial Killers: Why They Kill*. Westport, Praeger, 2006. xi. [eBook]

de legjobb esetben is cinikus. Az előzőekben ismertetett esetek mellett a mexikói Juan Vallejo Corona, vagyis a „Machetés gyilkos" példája is alátámasztja véleményünket, aki 1971-ben Kaliforniában három hónap alatt 25 férfi meggyilkolásáért 25 életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést kapott – ez megközelítően 1000 évet jelent –, de feltételes kedvezmény lehetőségével. Úgy gondoljuk, hogy nem kell részletesen indokolnunk az ilyen gyakorlat értelmetlenségét; a feltételes kedvezmény jogintézményének ily módon történő teljes degradálását – hiszen ez az eljárásmód semmivel sem jobb, mint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés, sőt cinizmusa miatt még rosszabb is annál.

A szélsőséges ítéletek nemcsak felfoghatatlanul és értelmetlenül hosszúak lehetnek, de vannak országok, ahol éppen a kiszabható maximális ítélet rövidsége miatt számítanak abszurdnak.

Daniel Camargo Barbosa egy kolumbiai sorozatgyilkos, aki feltételezések szerint Kolumbiában és Ecuadorban több mint 150 fiatal lányt erőszakolt és ölt meg az 1970-es és 1980-as években. Először Kolumbiában börtönözték be, de onnan megszökött. Elkövetett tetteiért 1989-ben Ecuadorban is bíróság elé állították, ahol a számtalan gyilkossága miatt az országban akkor adható leghosszabb ítéletet kapta: 16 (!) évre ítélték. (A sorozatgyilkos végül nem került ki élve a börtönből, mert megölte egy rabtársa, aki az egyik áldozatának rokona volt.)

Az európai büntetési tételek nem ennyire szélsőségesek. Többségükre az „arany középút" érvényesítése a jellemző. Természetesen vannak országok kirívóan alacsony büntetési maximummal (Izland 15, Norvégia 21, Portugália 25 év), és vannak olyan országok is, amelyek beépítették a büntetési rendszerükbe a tészt (például Anglia és Wales, Olaszország, Franciaország).[14]

3. Sorozatgyilkosok a világ börtöneiben

Minden jel arra mutat, hogy a világ minden pontján a sorozatgyilkosok büntetésének végrehajtásában – ha lehet – még karakteresebben megjelennek a szigorítás jelei. Ennek egyik oka a bemutatott büntető igazságszolgáltatási filozófia, és az ebből következő gyakorlat szigorodása, a másik ok az, hogy a sorozatgyilkosok kezelésének lehetséges eredményével kapcsolatban a szkeptikusok vannak túlsúlyban.

[14] Nagy Ferenc: Gondolatok a hosszú tartamú szabadságvesztésről és az európai börtönnépességről. *Börtönügyi Szemle*, 2013/1. 1–16.

Hickey szerint általánosnak tekinthető az a felfogás, miszerint a büntető igazságszolgáltatásnak napjainkban már nem a rehabilitáció a célja, sokkal inkább a bűnözők egyszerű összegyűjtése és megbüntetése azért, amit tettek. Ez a megközelítés fokozottan helytállónak tűnik a sorozatgyilkosok vonatkozásában. Sokan úgy gondolják, hogy a gyilkosok kezelése – függetlenül attól, hogy sorozatgyilkosokról van-e szó – nagyon csekély eséllyel kecsegtet.[15] Mások egyszerűen úgy fogalmaznak, hogy a sorozatgyilkosok nem rehabilitálhatók.[16]

Hickey nézőpontja szerint a kezelés várható eredményessége erősen kétséges. A szerző egyetért azokkal a kutatókkal, akik szerint a sorozatgyilkosok pszichológiai sérülései olyan kiterjedtek, hogy az már eleve kizárja a gyógyulást. A kezelés nyomán maximum a következő két dolog valamelyikét érhetik el: 1) legjobb esetben a kezelés hatására egy sorozatgyilkos képes lesz szocializálódni egy nyitottabb börtönkörnyezethez, illetve a társaihoz; 2) a legrosszabb esetben a kezelés hatására a sorozatgyilkos pszichológiailag egészségesnek tűnhet a többiek szemében, és így képes lesz másokat manipulálni.[17]

4. Lehetséges-e a kezelés a pszichopata sorozatgyilkosok számára?

Jelentős szakirodalmi támogatottsága van annak a nézetnek, miszerint a szexuális jellegű sorozatgyilkosságok elkövetői szignifikánsan pszichopaták.[18] A hazai sorozatgyilkosok között is van egy, akinek az esetében egyértelműen kimutatható a bűnelkövetés szexuális indíttatása. Már csak ezért is indokolt feltenni a kérdést, hogy milyen esély van arra, hogy a szociopata sorozatgyilkosok személyiségében olyan kedvező változás következhet be a bebörtönzés ideje

---

15 Eric W. HICKEY: *Serial murderers and their victims*. Belmont–Wadsworth, Thomson Learning, 2002.

16 Robert D. KEPPEL – William J. BIRNES: *Signature killers: Interpreting the calling cards of the serial murders.* New York, Pocket Books, 1997.

17 HICKEY i. m.

18 James O. BEASLEY: Serial murder in America: case studies of seven offenders. *Behavioral Sciences and the Law,* vol. 22., no. 3. (2004) 395–414.; John E. DOUGLAS – Mark OLSHAKER: *Obsession*. New York, Scribner, 1988.; Heather M. GRETTON – Michelle MCBRIDE – Robert D. HARE – Roy O'SHAUGHNESSY – Gary KUMKA: Psychopathy and recidivism in adolescent sex offenders. *Criminal Justice and Behavior,* vol. 28., no. 4. (2001) 427–449.; Ron LANGEVIN: A study of the psychosexual characteristics of sex killers: can we identify them before it is too late? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology,* vol. 47., no. 4. (2003) 366–382.

alatt, ami valószínűsítheti a későbbi „normális és törvénytisztelő" életvezetés kialakulását?

Scott szerint a Hickey által a sorozatgyilkosokra vonatkoztatott „manipulációs veszély" még fokozottabban áll fenn a pszichopata sorozatgyilkosok esetében, mivel a pszichopaták rendkívül manipulatívak, és könnyen elnyerik mások bizalmát. Könnyedén játszanak meg érzelmeket, annak ellenére, hogy képtelenek ténylegesen érezni azokat, valamint teljesen átlagosnak tűnnek a gyanútlan emberek szemében. Néhányan annyira jók a manipulációban és az alakutánzásban, hogy az érintettek sosem gyanítják valódi természetüket.[19] Ezt az álláspontot osztja *Stone* is, aki elsősorban a pszichopata sorozatgyilkosokkal foglalkozó tanulmányában – számos megrázó példa felsorakoztatásával – arra a veszélyre figyelmeztet, hogy az ilyen elkövetők a letartóztatásuk után a kivizsgáló központokban, vagy a börtönben könnyedén becsapják és/vagy megtévesztik a szakorvosokat és a büntetés-végrehajtási alkalmazottakat is. Egy bizonyos idő elteltével elhitetik a szakemberekkel, hogy ők már „megtanulták a leckét", és készek arra, hogy visszatérjenek a társadalomba. Sajnálatosan a hatóságok ilyen végzetes hibáinak árát a leendő új áldozatok fizetik meg.[20]

Scott egy másik tanulmányában arra a sommás véleményre hívja fel a figyelmet, miszerint a mentális problémákkal foglalkozó szakemberek meghatározó hányada arra a kérdésre, hogy a pszichopátia gyógyítható-e, határozott nemmel felel. A szerző hozzáteszi még, hogy szerinte a pszichopatákat lehet képezni és irányítani, meggyógyítani azonban nem.[21] *Dr. Blackwood,* a King's College vezető törvényszéki pszichiáterének és munkatársainak álláspontja teljesen egybeesik Scott szakmai véleményével. Blackwood hozzáteszi még, hogy nézete szerint a pszichopaták nem félnek a bebörtönzés okozta fájdalomtól és nem törődnek a társadalom stigmatizációjával. A pszichopaták közömbösek a társadalom elvárásai iránt, és elutasítják a bűnözői magatartásukra vonatkozó rosszallást. Érzéketlenek és érzelemmentesek, egyszerűen nem úgy reagálnak a büntetésre, ahogy az átlagemberek teszik. Ebből következően a börtönben

---

19 Bonn A. Scott: *How to Tell a Sociopath from a Psychopath – Understanding important distinctions between criminal sociopaths and psychopaths.* Psychology Today, Sussex Publishers, 2014. LLC HealthProfs.com, https://www.psychologytoday.com/blog/wicked-deeds/201401/how-tell-sociopath-psychopath [2014a]

20 Michael H. Stone: *Personality disordered patients: treatable and untreatable*. Washington, American Psychiatric Press, 2006.

21 Bonn A. Scott: *Psychopathic Criminals Cannot Be Cured. Psychopaths can be trained and managed but not cured.* Psychology Today, Sussex Publishers, 2014. LLC HealthProfs.com, https://www.psychologytoday.com/blog/wicked-deeds/201408/psychopathic-criminals-cannot-be-cured [2014b]

lévő felnőtt pszichopatákat lényegesen nehezebb rehabilitálni, mint az olyan bűnelkövetőket, akiknek nincs antiszociális személyiségzavaruk, vagy ha van, akkor az enyhébb fokú.[22]

Morana és szerzőtársai[23] is arra figyelmeztetnek, hogy a társadalom nem tolerálná egy szabadon bocsátott sorozatgyilkos újabb erőszakos vagy életellenes bűncselekményét. Az emberek azoknak a bűnelkövetőknek a számára, akik a szemükben a sorozatos gyilkosságaikkal az emberiség „javíthatatlan" ellenségévé váltak, és így állandó veszélyforrást jelentenek, kizárólag az életfogytig tartó bebörtönzést tartják elfogadhatónak.

A másik pólusú vélemény talán legkarakteresebb képviselői *Morton és Hilts.* Álláspontjuk szerint „a sorozatgyilkosok – mint az összes emberi lény – az öröklésük, a neveltetésük és a fejlődésük egész során hozott döntéseik »terméke«". A szerzők megközelítése eddig a pontig statikus is lehetne, azonban – jelentős pedagógiai optimizmusról tanúbizonyságot téve – hangsúlyozzák, hogy „az ember folyamatos változásban van fogamzásának pillanatától a haláláig. Magatartásunkat a beérkező és feldolgozott ingerek alapján a központi idegrendszerünk befolyásolja. Neurobiológusok szerint az idegrendszerünk érzékeny a környezetünkre, ezért feltételezik, hogy minden egyén idegrendszere az egész élet folyamán formálódik."[24]

A pszichopata sorozatgyilkosok magatartásának kedvező irányú befolyásolására Scott azért lát némi esélyt, mert a pszichopaták a büntetésre nem a megszokott módon reagálnak. Esetükben a jutalmazás-központú kezelés látszik célravezetőnek. Véleménye szerint számos példa van már arra, hogy az ilyen stratégia alkalmazása eredményes a pszichopaták körében zárt intézeti viszonyok között. A pszichopata fogvatartottak a jutalmazás-központú kezelés során a jó magaviseletük következtében olyan apró kiváltságokat szerezhetnek meg, mint extra időtartamú tévénézés, társasjátékok, illetve más járulékos kedvezmények, mint például a kedvenc ételük.[25]

---

[22] Tim ROGERS – Nigel BLACKWOOD – Frank FARNHAM – Graham PICKUP – Mike WATTS: Fitness to plead and competence to stand trial: A systematic review of the construct and its application. *Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, vol. 19., no. 4. (2008) 576–596.

[23] Hilda C. P. MORANA – Michael H. STONE – Elias ABDALLA-FILHO: Personality disorders, psychopathy, and serial killers. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, vol. 28., no. 2. (2006) 74–79.

[24] Robert J. MORTON – Mark A. HILTS: *Serial Murder. Multi-Disciplinary Perspectives for Investigators.* Behavioral Analysis Unit-2. Quantico, Virginia, National Center for the Analysis of Violent Crime Critical Incident Response Group–Federal Bureau of Investigation, 2006. 11.

[25] SCOTT (2014a) i. m.

5. Sorozatgyilkosok a magyar börtönökben

5.1. Nyilvántartási anomáliák

Már a kutatásunk kezdeti szakaszában egy alapvető problémával szembesültünk: senki sem tudta megmondani, hogy hány sorozatgyilkos van ma a magyar büntetés-végrehajtás intézményrendszerében. Annak ellenére, hogy a fogvatartotti adatok közötti kereséshez egy nemzetközileg elfogadott definíció alapján láttunk hozzá, hamar meg kellett tapasztalnunk, hogy kész adatsorok nem állnak rendelkezésre. A hazai nyilvántartási rendszer az 2012. C. törvény kategóriáira épül, a Btk. pedig nem ismeri a „sorozatgyilkos" bűncselekményi kategóriát. Nem maradt más számunkra, mint egy lépésről lépésre történő szűkítés alkalmazása.[26]

Az általunk meghatározott tárgynapon (2016. január 12.) a fogvatartotti összlétszám: 17 388 fő volt. A teljes fogvatartotti populációból kiemeltük az előzetesen letartóztatottakat, hiszen az ártatlanság vélelmét semmilyen módon sem kívántuk csorbítani. (A tárgynapon egy olyan előzetesen letartóztatott személy volt, akit a sorozatgyilkosság definíciójában leírt jellemzőknek megfelelő bűncselekmény elkövetésével vádoltak. A tanulmányban semmilyen vonatkozásban sem foglalkozunk vele, jellemzői nem kerültek be az adatsorokba.) A további munkánk során a fennmaradó 13 171 jogerősen elítéltre, 235 elzárást töltőre és 162 kényszergyógykezeltre koncentráltunk. A következő lépés az életellenes bűncselekmények[27] elkövetőinek kiszűrése volt. Megállapítottuk, hogy a tárgynapon 1240 jogerősen elítélt, valamint 62 kényszergyógykezelt töltött jogerős büntetést, illetve kényszergyógykezelést életellenes cselekmény elkövetése miatt.

A következő lépésként az életellenes cselekmények elkövetői közül kiválasztottuk a „több ember sérelmére" minősített eset elkövetőit [Btk. 160. § (2) bek. f) pont]. A szűrést követően 137 főre csökkentettük a vizsgálandó mintát, ők az ország 21 büntetés-végrehajtási intézetében töltik büntetésüket. A központi

[26] A sorozatgyilkosok számának pontos meghatározása, majd a fogvatartottakról rendelkezésre álló dokumentumok összegyűjtése és esetenkénti pontosítása megoldhatatlan lett volna a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Fogvatartási Ügyek Szolgálata, a Központi Szállítási és Nyilvántartási Főosztály, valamint az érintett büntetés-végrehajtási intézetek vezetőinek és munkatársainak közreműködő segítsége nélkül. Köszönjük pontos és segítőkész munkájukat!

[27] Életellenes bűncselekménynek az alábbi tényállásokat vettük: emberölés, emberölés kísérlete, erős felindultságban elkövetett emberölés, újszülött megölése, magzatelhajtás, öngyilkosságban közreműködés.

nyilvántartási rendszer eddig a pontig tudott a segítségünkre lenni. A továbbiakban kutatási módszerként kizárólag az intézetekben található nyilvántartási anyagok manuális feldolgozása maradt az alapdefinícióban meghatározott sorozatgyilkosok számának pontos meghatározása érdekében.[28]

Az adatok feldolgozása után megállapítottuk, hogy a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben 2016. január 12-én 16 sorozatgyilkos volt. Közülük 15 jogerősen elítélt (No. 1–15)[29] és egy fő kényszergyógykezelt (No. 16). A tanulmány további részében fő szabályként csak a 15 jogerősen elítélt sorozatgyilkos anyagával dolgoztunk. Ez alól négy alkalommal tettünk kivételt: 1) a sorozatgyilkosok bűncselekményeinek motivációs alapú csoportosítása során tértünk ki a kényszergyógykezelt személyre; 2) az öngyilkossági kísérletek elkövetésének elemzése során; 3) a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabási gyakorisága alakulásának szemléltetésekor; valamint 4) a szándékos egészségrontás előfordulása statisztikai mutatóinak kiszámításakor pedig egy másik sorozatgyilkos (No. 17) adatait is beszámítottuk. Ez a személy azért nincs benne az általánosan vizsgált mintában, mert 2015-ben öngyilkosságot követett el. Ennek ellenére – és részben pont ezért – az utóbbi három kérdés vonatkozásában indokolt és fontos volt az adatainak felhasználása.

5.2. A hazai sorozatgyilkosok jellemzői

5.2.1. Csoportosításuk az elhelyezésük és ítéleti időtartamuk alapján

A sorozatgyilkosok elhelyezése jelenleg hat büntetés-végrehajtási intézetben történik *(1. számú táblázat).*

---

[28] RUZSONYI Péter: „Életre ítélve" – sorozatgyilkosok a rácson innen I. *Börtönügyi Szemle,* 2016/2. 1–20.

[29] Tanulmányunkban a hazai börtönökben büntetésüket töltő sorozatgyilkosok esetében nem adjuk meg az elítéltek nevét. A valós nevekhez egy-egy számot rendeltünk, amelyeket mindvégig konzekvensen használunk. Ezzel a megoldással több célt is el kívánunk érni: 1) eleget teszünk a személyiségjogi elvárásoknak; 2) a számok konzekvens használatával biztosítjuk azt, hogy a különböző kimutatások, illetve táblázatok adatai egy-egy „virtuális" személyhez köthetők lesznek, így egy esetleges további elemzéshez forrásként korrekt adatokat szolgáltatunk.

1. számú táblázat

Intézet neve	**Fő**
Budapesti Fegyház és Börtön: No. 6, No. 8, No. 11, No. 12, No. 13, No. 14, No. 15	7
Márianosztrai Fegyház és Börtön: No. 10	1
Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön: No. 9	1
Szegedi Fegyház és Börtön: No. 1, No. 3, No. 4, No. 5, No. 7	5
Tiszalöki Országos Bv. Intézet: No. 2	1
Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (IMEI): No. 16	1
Összesen	**16**
Ítélet időtartama	**Fő**
Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés No. 4, No. 5, No. 7, No. 8, No. 9, No. 11, No. 12, No. 13, No. 14, No. 15	10
Életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés felülvizsgálat lehetőségével	–
Konkrét években meghatározott szabadságvesztés-büntetés No. 1, No. 2, No. 3, No. 6, No. 10, No. 16	6
Összesen	**16**

5.2.2. A sorozatgyilkosságok elkövetésének motivációi

A nyilvántartási adatok és a hozzáférhető információk alapján feltárt elkövetési motivációk csoportosítását az FBI által széles körben használt[30] típusalkotási rendszer alapján végezzük el *(2. számú táblázat).*

2. számú táblázat

Motívum	**Fő**
Haragvezérelt – szenvedélyes dühöt, vagy gyűlöletet érez a népesség egy adott alcsoportja vagy akár a társadalom egésze iránt	–
Bűnelkövetés mint vállalkozási forma: No. 2	1
Pénzügyi nyereségvágy: No. 1, No. 3, No. 5, No. 10, No. 11, No. 12, No. 13, No. 14, No. 15	9
Ideológiai alapú gyilkosság – akik egy speciális faji, nemi vagy etnikai csoportot támadnak: No. 7, No. 8, No. 9	3
Uralomra törés/izgalmi állapotba kerülés: amikor az elkövető élvezi az áldozat feletti hatalmát és/vagy felizgatja a gyilkolás: No. 6	1
Pszichózis – amikor az elkövető súlyos elmebetegségben szenved, és a gyilkosságokat éppen a betegsége miatt követi el: No. 16	1
Szexuális eredetű: No. 4	1
Összesen	**16**[31]

[30] Morton–Hilts i. m. 18.

[31] Jelen esetben mind a 16 élő sorozatgyilkos motivációit kategorizáltuk, tehát az IMEI-be kényszergyógykezelésre beutalt fogvatartott adatait is szerepeltetjük ebben a kimutatásban.

A hazai sorozatgyilkosságok kiváltó okainak előfordulási gyakorisága jelentősen eltér a nemzetközi kutatások által kimutatott belső arányoktól. A szexuális indíttatású sorozatgyilkosságok előfordulása a legnagyobb arányú a nemzetközi színtéren, míg Magyarországon egy ember (6 százalék) ölt ilyen motivációval. Hazánkban az anyagi haszonszerzés a legmeghatározóbb, illetve a leggyakoribb motívum (kettes és hármas alcsoport; összesen 10 fő, azaz 62,5 százalék).

6. A sorozatgyilkosok börtönszocializációjának jellemzői

Álláspontunk szerint a sorozatgyilkosságok a legszélsőségesebb megnyilvánulási formái az erőszakos bűncselekményeknek, a sorozatgyilkosok pedig a legplasztikusabban jelenítik meg az emberölést elkövetők legnegatívabb tulajdonságait. Formállogikai következtetésünk szerint, ha a börtönbüntetés időtartama alatt a sorozatgyilkosok esetében bármilyen – akár a legcsekélyebb – személyiségkorrekciót tudunk elérni, akkor ez a célkitűzés sokkal reálisabb eredménnyel kecsegtet a többi bűnelkövető esetében.

A sorozatgyilkosokról beszélve – az esetek túlnyomó részében – nem lehet a tervezett cél a reintegráció elősegítése. Többségüknek nincs lehetősége szabad emberként visszatérni a normál társadalomba, így esetükben a börtönszocializáció lehet a kizárólagos törekvés.

6.1. Kapcsolattartás – kötődés a külvilághoz

Solt Ágnes kimutatta, hogy az elítéltek háromnegyed részének volt olyan kapcsolata, ami megszakadt. Jellemző, hogy az elszakadás oka a barátok, ismerősök és a távolabbi rokonok esetében a távolság és az idő múlása, amelyek hatására lemorzsolódnak az emberek, hiszen közülük sokakban felvetődik: nincs értelme az ilyen szűk keretek között tartható kapcsolatnak. A kapcsolat a közvetlen családtagokkal viszont nem a távolság és eltelt idő hatására szakad meg, hanem veszekedés, összeveszés, válás következtében, illetve haláleset miatt. A kapcsolatok megszakadásának okait vizsgálva azt látjuk, hogy jellegzetesen elkülönültek a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre ítéltek, akik esetében a kapcsolatok a közvetlen családtagokkal is a vélelmezett értelmetlenség, hiábavalóság miatt szakadtak meg. A szerző a kutatási jelentésében igazolja azt a feltárt tendenciát, hogy „a fogvatartottak mentálhigiénés állapota

a körülmények hatására folyamatosan romlik. Kiábrándultságuk, reményvesztettségük vagy elkeseredésük az évtizedek folyamán egyre inkább előtérbe kerül."[32] Ez a folyamat még plasztikusabban jelentkezik a hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítéltek esetében, akik „az évek folyamán introvertáltabbakká, bizalmatlanabbakká válnak. Az önértékelésük alacsonyabbá válik. A szociális aktivitásuk csökken, s egyre inkább jellemző az, hogy mindennapi tevékenységeiket rutinszerűen végzik. Külső kapcsolataik folyamatosan szegényednek el, és szűnnek meg, s ez okozza a legnagyobb nehézséget és a legtöbb kínt számukra."[33]

A sorozatgyilkosok esetében nem állt módunkban a baráti és a családi kapcsolatok lazulásának, illetve megszakadásának pontos okait összegyűjteni. A rendelkezésre álló dokumentumokból „pillanatfelvételt" tudtunk készíteni, ami a konkrét pillanatnyi helyzetet mutatta. E szerint kapcsolattartása a No. 2, No. 3, No. 7, No. 8, No. 10, No 11 és No. 12 fogvatartottnak rendezett, míg a No. 1, No. 4, No. 5, No. 6, No. 9, No. 13, No. 14. és a No. 15 elítélté rendezetlen.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy hét embernek rendezett (közülük 4 tészes), míg nyolcnak rendezetlen (közülük 6 tészes) a kapcsolattartása. Szembetűnő, hogy a rendezetlen kapcsolattartásúak 75 százalékának tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a büntetése, tehát esetükben tetten érhető a külvilággal való tényleges kapcsolattartás meglazulása; valamint az a tendencia, hogy a barátok és hozzátartozók „lemondanak" az érintettekről.

A *3. számú táblázat*ban a rendezett–rendezetlen kapcsolattartást a letöltött évek függvényében vizsgáljuk.

3. számú táblázat

Eltelt évek	Rendezett	Rendezetlen
0–5		No. 14; No. 15
6–10	No. 7; No. 8; No. 10; No. 11; No. 12	No. 9
11–15		No. 1; No. 4; No. 5
16+	No. 2; No. 3	No. 6; No. 13

A feltárt összefüggések több vonatkozásban eltérnek a szakirodalomban megfogalmazott előzetes elvárásoktól:

[32] Solt Ágnes: Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata. *Börtönügyi Szemle,* 2009/2. 92.

[33] Solt i. m. 98.

1. A jelenleg vizsgált mintában két ember befogadása történt meg öt éven belül. Az ő kapcsolattartásuk az eltelt idő viszonylagos rövidsége ellenére rendezetlen és esetleges, de minden valószínűség szerint ennek az a legfőbb oka, hogy mindketten külföldi állampolgárok, és nem él rokonuk Magyarországon.
2. A büntetésüket 6-tól 10 éve töltők 86 százalékának (hat főből öt) rendezett a kapcsolattartása. Ez az adat meghaladja az előzetes várakozásokat.
3. A hazai sorozatgyilkosok körében a 10 éves bebörtönzési időtartam látszik „határkőnek" a kapcsolattartás vonatkozásában. A már ennél több időt letöltők kapcsolattartása esetlegessé és rendszertelenné vált. Ez a tendencia megegyezik a szakirodalom által „elvárt" irányultsággal.
3. A szakirodalmi előrejelzésektől teljesen eltérő példát mutat No. 2 és No. 3 esete, akik 21, illetve 18 éve töltik büntetésüket, mégis rendszeres és kiegyensúlyozott a kapcsolattartásuk. Nagy valószínűséggel ennek a „kivételes" példának a létrejöttében jelentős szerepe van annak, hogy mindkét fogvatartottnak konkrét években meghatározott ítélete van, így a szabadulásukra reális esély van.

6.2. Beilleszkedési nehézségek, a helyzet elutasítása: szándékos egészségrontás–öngyilkossági kísérlet–öngyilkosság

A nemzetközi kutatások eredményei egybehangzók az öngyilkossági hajlam vonatkozásában. Statisztikailag igazolták, hogy a hosszúidős fogvatartottak körében elkövetett öngyilkosságok száma az idő előrehaladtával növekszik.[34] Több szerző hangsúlyozza továbbá, hogy az életfogytig tartó bebörtönzésre ítéltek ebből a szempontból fokozott veszélynek vannak kitéve.[35]

Solt Ágnes a hazai fogvatartottak körében a bevallott öngyilkossági kísérletek alakulását elemezve hasonló eredményre jutott. Következtetése szerint „a börtönben eltöltött évek függvényében folyamatosan nő az öngyilkosságot megkísérlők aránya. Míg az első 8 évben az elítéltek alig több mint tizede

[34] Patrick FROTTIER – Stefan FRÜHWALD – Kristina RITTER – Reinhard EHER – Jakob SCHWÄRZLER – Peter BAUER: Jailhouse Blues revisited. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, vol. 37., no. 2. (2002) 68–73.

[35] Ld. Alison LIEBLING: The role of the prison environment in prison suicide and prisoner distress. In: Greg E. DEAR (ed.): *Preventing suicide and other self-harm in prison*. Basingstoke, Palgrave-Macmillan, 2006. 16–28.; Jo BORRILL: Self-inflicted deaths of prisoners serving life sentences 1988–2001. *British Journal of Forensic Practice*, vol. 4., no. 4. (2002) 30–38.

kísérelt meg bevallottan öngyilkosságot elkövetni, addig a több évtizedet ült elítéltek csaknem negyedéről mondható el ugyanez."[36]

A sorozatgyilkosok esetében vizsgálatunk kizárólag a dokumentált esetek feldolgozásán alapszik, azonban az érintettek elhelyezési sajátosságai és a folyamatos kontroll miatt latencia gyakorlatilag nem fordulhat elő. Esetünkben az adatsorok a „bevallott öngyilkossági kísérletek" szubjektív megítélésénél lényegesen konkrétabbak, így eredményeink – éppen azok objektivitása miatt – pontosabbak és jobban tükrözik a valós helyzetet.

A jelenleg szabadságvesztés-büntetést töltő sorozatgyilkosok közül a legkorábbi befogadás 1995-ben történt (No. 6), így a vizsgálat az utóbbi 21 évre terjed ki. Ebben az időintervallumban egy ember (No. 17) követett el öngyilkosságot (ez az esemény 2015-ben történt). Statisztikai szempontból ez az előfordulási adat, valamint az érintettek körének száma annyira alacsony, hogy önmagában nem alkalmas messzemenő következtetések levonására, azonban az öngyilkossági kísérletek és a szándékos egészségrontások előfordulásával együtt már statisztikai szempontból is értékelhető adatsort szolgáltatnak *(4. számú táblázat).*

4. számú táblázat

Fogvatartott száma	Befogadás éve	Öngyilkossági kísérlet		Szándékos egészségrontás	
		előfordulás	időpont	előfordulás	időpont
No. 12/tész	2009	–	–	1	2014
No. 14/tész	2011	1	2015	2	2015
No. 17/tész	*2004*	*befejezett*	2015	3	1985[37] 2004 2006

A sorozatgyilkosok körében elkövetett egy öngyilkosság (No. 17), az egy öngyilkossági kísérlet (No. 14), valamint a hat szándékosan elkövetett egészségrontó cselekmény (No. 12 egy, No. 14 két[38], No. 17 három alkalommal) egyértelműen jelzi az érintettek esetében a helyzet elutasítását, és egyben annak – önmaguk által megélt – elviselhetetlenségét. Úgy érezték, hogy saját maguk ellen fordulva kell tenniük valamit annak érdekében, hogy véglegesen „kimeneküljenek" az elviselhetetlennek megélt helyzetből, vagy legalábbis – az önmaguknak okozott fizikai fájdalom megélésével – enyhítsék a pszichés

[36] Solt i. m. 93.

[37] Korábbi szabadságvesztés-büntetése alatt.

[38] No. 14 két egymást követő napon követett el szándékos egészségrontást. Abszurd módon második alkalommal az „életfogyt" feliratot véste a karjába.

nyomást. Az érintettek rövidzárlati cselekvéseinek valószínűsíthető okai között találhatjuk, hogy mindhárom elítélt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést töltött, és elhelyezésük a HSR-körleten, speciális biztonsági körülmények között történt. A maximális biztonsági intézkedések, az állandó és fokozott kontroll, az idő végtelenségének felfoghatatlansága pszichés krízishelyzetet indukált. *Garami*[39] szerint figyelembe kell venni továbbá, hogy a büntetés súlyának nyilvánvaló következménye lehet a depresszió, amelynek elsősorban a nehezen megközelíthetőség, az öngyilkossági kísérlet lehet a kísérője, illetve következménye.

Az érintettek szubjektív és egyre tartósabb „negatív életérzését" tovább erősíthette, hogy kapcsolattartásuk esetleges (ebből a szempontból No. 12 van a legkedvezőbb helyzetben, mert őt 2-3 havonta látogatják; No. 14 kapcsolattartása rendezetlen, míg No. 17 senkivel sem tartott kapcsolatot, számára a kapcsolat a „külső világgal" végérvényesen lezárult). Mindennapjaik monotonságára jellemző, hogy egyikük sem vett, illetve vesz részt képzésben, oktatásban, vagy szakképzésben.

6.3. Erőszakos jellegű fegyelemsértések/bűncselekmények

A sorozatgyilkosok intézeten belüli magatartásának vizsgálatakor az önmaguk sérelmére elkövetett cselekményeik mellett érdemes megvizsgálni a személyzethez, illetve a társaikhoz való viszonyulásuk jellemzőit is. Ennek legjobb indikátora az általuk elkövetett erőszakos jellegű fegyelemsértések száma és jellege *(5. számú táblázat).*

[39] GARAMI Lajos: Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái. *Börtönügyi Szemle,* 1999/2. 56–63.

5. számú táblázat

Fogvatartott száma	**Befogadás éve**	**Erőszakos jellegű fegyelemsértés**	
		Időpont	Típus
No. 1	2001	2006	fogolyszökés
No. 2	1994	1999 2002 2003	személyi állomány tagja elleni erőszak elítélttárs megfenyegetése személyi állomány tagja elleni erőszak
No. 4/tész	2002	2004	terrorcselekmény előkészülete, fogolyszökés kísérlete, előkészülete
No. 5/tész	2002	2004	terrorcselekmény előkészülete, fogolyszökés kísérlete, előkészülete
No. 6	1995	2002	fogvatartott-társ bántalmazása
No. 14/tész	2011	2014 2015	fogvatartott-társ bántalmazása fogvatartott-társ bántalmazása
No. 17/tész[3]	*2004*	*2007*	fogvatartott-társ bántalmazása

Összesen 7 fő (a sorozatgyilkosok 44 százaléka) 10 alkalommal követett el erőszakos cselekményt. Ebből négyen 5 alkalommal elítélttárs sérelmére követték el a tettüket (a sorozatgyilkosok 25 százaléka), míg 1 fő (No. 2) két alkalommal a személyi állomány tagját támadta meg. Ezek a cselekmények is sokszorosan meghaladják a „normál" fogvatartotti populáció által elkövetett hasonló fegyelemsértések/bűncselekmények elkövetési arányát, azonban a börtönrendszert legjobban veszélyeztető, így számunkra is a legriasztóbb és leginkább figyelemfelhívó cselekménysor a „fogolyszökés" (No. 1), valamint a „terrorcselekmény előkészülete, fogolyszökés kísérlete, előkészülete" (No. 4 és No. 5). Ezeknek a cselekményeknek az elkövetése során az érintettek nem riadnak vissza – sőt esetenként direkt tervezik – a személyi állomány bántalmazását, illetve túszul ejtését, de valószínűsíthetően a meggyilkolását is reális opcióként kezelik. A hazai börtönügy történetében nincs tudomásunk másik olyan fogvatartotti csoportról, ahol ennyire koncentráltan és ilyen magas számban fordulnának elő ezek a súlyos és veszélyes cselekmények. Véleményünk szerint a riasztóan magas elkövetési arány (a sorozatgyilkosok 19 százaléka involválódott ilyen cselekménybe – szemben a 2015-ös statisztikai mutatóval, amely szerint a teljes fogvatartotti kör 0,03 százaléka követett el ilyen jellegű cselekményt) két alapvető okra vezethető vissza: 1) a 3 elkövető közül 2 fő tészes büntetést tölt, tehát számukra – a jelenlegi szabályozás szerint – a büntetés-végrehajtási intézetből történő kijutásnak nincs legális útja, ráadásul a jelenlegi büntetésük már nem súlyosbítható, tehát praktikusan nincs veszítenivalójuk;

[40] No. 17 elhalálozott, 2015-ben öngyilkosságot követett el.

2) az emberölés számukra nem „életidegen" bűncselekmény, hiszen No. 1 három, No. 4 kilenc és No. 5 négy embert ölt meg.

Annak az örömteli ténynek, hogy ezeknek a támadásoknak az egyike sem járt súlyos, vagy életveszélyt okozó, illetve halálos kimenetelű sérüléssel, több oka lehet:

1. az érintett fogvatartotti kör meghatározó részének elhelyezése HSR-körleten történik, ahol a szolgálatot ellátó személyi állomány az általánosnál magasabb kiképzéssel és nagy szakmai gyakorlattal bír;
2. az érintett fogvatartotti kör viszonylag alacsony száma miatt a személyi állománytól több figyelmet és nagyobb odafigyelést kapnak; magánéleti, vagy életvezetési problémáikra hamarabb fény derül;
3. idejük meghatározó részét egyedül töltik;
4. a fogvatartottak zárkán kívüli mozgatása jelentős biztonsági intézkedések mellett, állandó kontroll alkalmazásával történik;
5. a speciális zárkák biztonsági ellenőrzése gyakori és alapos.

6.4. Jutalmazások

A jutalmazás a börtönökön belül is az egyik legfontosabb pedagógiai eszköz. Ennek alkalmazásával valamennyi fogvatartotti csoport esetében lehet, és kell is élni. *Csóti* hangsúlyozza, hogy a hosszúidős elítéltek körében „az egyéniesített döntések megalapozása érdekében kiemelten nagy jelentősége van a velük való foglalkozók információ-cseréjére, a valóban team-munkában történő foglalkozásra. Kezdettől fogva szorgalmazzuk, hogy nem lehet őket kizárni a jutalmazási lehetőségekből, amelynek során elsősorban a személyes kapcsolatuk erősítésére, illetve a személyes szükségletek lehetőség szerinti kiegészítésére helyezzük a legnagyobb hangsúlyt."[41]

A sorozatgyilkosok esetében célszerű a jutalmak számát két dimenzió szerint vizsgálni:

1. A börtönrezsim, és az abból következő élethelyzet elfogadásának mértékére a megszerzett jutalmak számából következtethetünk. Ez azonban csak külön-külön, az egyes elítéltek egyedi elemzéséhez ad támpontot. Ezt a képet tovább árnyalja, valamint a fogvatartottak viselkedésének

[41] CSÓTI András: A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. *Börtönügyi Szemle,* 2005/2. 28.

összehasonlítására is lehetőséget ad, ha a megszerzett jutalmak és a letöltött évek hányadosát számítjuk ki *(6. számú táblázat).*

6. számú táblázat

	No. 1	No. 2	No. 3	No. 4	No. 5	No. 6	No. 7	No. 8	No. 9	No. 10	No. 11	No. 12	No. 13	No. 14	No. 15
Összes	20	12	37	26	16	10	1	0	1	13	3	2	13	2	8
Jutalom/év	1,3	0,6	2,0	2,0	1,2	0,5	0,1	0	0,1	1,9	0,4	0,3	0,8	0,4	1,6

A sorozatgyilkosok évenkénti átlagos jutalmainak száma megközelíti az egyet (0,9). Ezt az adatot önmagában nem érdemes értelmezni, mert könnyen félrevezetheti az olvasót, hiszen azt jelenthetné, hogy az érintettek kifejezetten együttműködők. Természetesen a kép ennél sokkal árnyaltabb. Vannak olyan sorozatgyilkosok, akik extrém módon szabálykövetőn viselkednek – legalábbis a felszínen. A két legtöbb jutalmat összegyűjtő elítéltre (No. 3 18 év alatt 37 jutalom; No. 4 13 év alatt 26 jutalom) akár „mintarabként" is tekinthetnénk, de ezzel valószínűen nagy hibát követnénk el, mivel No. 4 pszichopata, aki a megjátszás képességének tökéletes példáját mutatja be. Esetünkben azonban a pszichopata gyilkosok sem igazolják teljeskörűen a szakirodalmi elvárásokat: a másik pszichopata fogvatartott (No. 6) az eddig letöltött 21 év alatt „mindössze" 10 jutalmat gyűjtött össze.

2. A fogvatartotti együttműködés dinamizmusát is érdemes megvizsgálni, mert ezzel a módszerrel az egyes személyek börtönléthez történő szocializálódásának folyamatáról, és annak mértékéről alkothatunk képet. Ennek érdekében a jelenlegi bűncselekményük miatti befogadásuktól kezdve hároméves időintervallumokra osztottuk fel az eddig eltelt időszakot.

A sorozatgyilkosok egyenként átlagosan közel 11 (10,9) jutalmat gyűjtöttek össze. A jelentős egyéni eltérések mellett (No. 3: 37 jutalom; No. 8: 0 jutalom) az időintervallumok között is találunk eltérést. Az első hat év alatt a sorozatgyilkosok közül 11 mindössze 3 vagy annál kevesebb jutalomban részesült. Megfigyelhető továbbá, hogy az érintettek nagy általánosságban a harmadik hároméves ciklustól kezdenek együttműködőbbé válni. Ennek a változásnak az egyik elképzelhető okára *Solt* mutat rá, aki szerint a hosszú börtönéveknek az a pozitív hatásuk, hogy a fogvatartottak viselkedéskontrollja nő, s ez hozzájárul az elítéltek alkalmazkodásához, visszaszorulnak az impulzív, meggondolatlan

és agresszív tettek körükben.[42] *Boros* álláspontja összecseng az iménti megállapítással. Véleménye szerint „a börtön szervezete olyan racionális módon van felépítve, a fogvatartottak élete úgy van megszervezve, olyan motivációs rendszerek működnek, amik arra késztetik a fogvatartottakat, hogy alkalmazkodjanak, hogy ez a bizonyos viselkedés-kontroll, vagy önkontroll kialakuljon és fejlődjön".[43]

Matovics az „életfogytosok" magatartását vizsgálva úgy látja, hogy az érintetteket „általában együttműködő, konformista viselkedés jellemzi. Ítéletük jellege, az izolált körletrészen történő elhelyezés miatt viszont a kiszolgáltatottság érzése magasabb bennük, mint az átlagos elítélt-populációban, ezért egyéni kérelmeik elutasítását nehezen fogadják el, gyakran a döntéshozó személyes ellentéteként értékelik. Érzékenyen reagálnak a személyzet magatartására, hangulatára, napi ügyekben hozott döntéseire."[44]

6.5. Fenyítések

A jutalmazás mellett a másik meghatározó pedagógiai eszköz a büntetés (a büntetés-végrehajtási szakterminológia szerint a fenyítés).

A vizsgált populációban a fenyítések száma a jutalmakhoz viszonyítva lényegesen alacsonyabb (az átlag 3,4 fenyítés/fő; ez évenként átlagos bontásban 0,37 fenyítést jelent) *(7. számú táblázat).*

7. számú táblázat

	No. 1	No. 2	No. 3	No. 4	No. 5	No. 6	No. 7	No. 8	No. 9	No. 10	No. 11	No. 12	No. 13	No. 14	No. 15
Összes	5	10	0	2	2	7	0	0	0	0	4	1	4	14	2
Fenyítés/év	0,3	0,5	0	0,2	0,2	0,3	0	0	0	0	0,6	0,1	0,2	2,8	0,4

A *7. számú táblázat*ból látszik, hogy öten (No. 3; No. 7; No. 8; No. 9; No. 10) az együttműködési szándékukat azzal is kifejezik, hogy egyáltalán nem követnek el fegyelemsértést. További négyen (No. 4; No. 5; No. 12; No. 13) elhanyagolható mértékben szegülnek szembe a börtönrendszerrel. Az összes

[42] SOLT i. m.

[43] BOROS János: A hosszú tartamú szabadságvesztés hatása a fogvatartottak személyiségére. *Börtönügyi Szemle,* 2005/2. 24.

[44] MATOVICS Csaba: A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai. *Börtönügyi Szemle,* 2009/2. 105.

sorozatgyilkos között „mindössze" egyetlen olyan elítélt van (No. 14), aki folyamatosan és tevőlegesen szembeszáll az intézet rendjével.

7. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés

A tész büntetés hatályosulása óta ítéletet kapó sorozatgyilkosok (13 fő) 79 százaléka (11 fő) kapott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést. Úgy gondoljuk, hogy csupán ez az adat is elégséges indok lenne ahhoz, hogy ezzel a büntetési nemmel kapcsolatban részletesen kifejtsük az álláspontunkat. Döntésünket tovább erősíti az a tendenciózus bírói gyakorlat, miszerint a sorozatgyilkosok esetében ez a leggyakrabban alkalmazott büntetési tétel. A kialakult gyakorlatot plasztikusan szemlélteti, hogy a 2005 után hozott kilenc ítéletből mindössze egy ítélet (11 százalék) volt számos, a többi 8 tészes (89 százalék). Valószínűsíthetően a jövőben sem fog változni ez a gyakorlat, így hosszú távon a sorozatgyilkosok meghatározó többsége – ha nem az összes – tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést fog tölteni. Ennek a büntetési filozófiának, illetve az ebből következő gyakorlatnak az általánossá válásában minden bizonnyal közrejátszik az, hogy 1) a sorozatgyilkosság egyike a legsúlyosabb életellenes cselekményeknek; 2) az ilyen bűncselekmény jelentős mértékben megrázza és foglalkoztatja a közvéleményt; így 3) káros hatással van a lakosság biztonságérzetére is. A tész kiszabásának gyakorivá és „természetessé" válásához leginkább a halálbüntetés megszüntetése járult hozzá.

A tész „megszületésének" történetiségét *Vókó György* foglalja össze: „1971-ben az életfogytig tartó szabadságvesztés visszakerült a szankciók közé. A halálbüntetés tilalmát az Alkotmánybíróság 1990. október 31-én a 23. számú határozatával mondta ki. Helyette a törvényhozó – a bűnözésre adandó válasz és a határozott ideig tartó szabadságvesztés, illetve az olyan életfogytig tartó szabadságvesztés helyett, amelyből feltételes szabadságra lehet bocsátani az elítéltet, valamint a halálbüntetés közötti »szakadék« áthidalására – bevezette az úgynevezett tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést, amelyből nem lehet feltételes szabadságra bocsátani sem."[45] *Polt Péter* direktebben fogalmaz: „a feltételes szabadság kizárása mellett kiszabott életfogytig tartó szabad-

[45] Vókó György: *Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*. MTA doktori értekezés. Kézirat. Budapest, 2010. 217.

ságvesztés alkalmas a halálbüntetés kiváltására, hiszen az elkövető kikerül a társadalomból, és elvileg soha többé nem kerül vissza".[46]

A nemzetközi büntetőpolitikai trend és az annak megfelelő gyakorlat is ebbe az irányba mutat. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés intézményének bevezetésére az Európa Tanács legtöbb tagországában az 1990-es években került sor, miután az érintett országok ratifikálták a halálbüntetés eltörlésére vonatkozó európai egyezményt. A törvényalkotók úgy ítélték meg, hogy a társadalom csak abban az esetben támogatja a halálbüntetés eltörlését, ha a helyébe lépő új büntetés eléggé megtorló jellegű lesz.

Az érintett fogvatartotti kör létszáma ugrásszerűen megemelkedett. A rendelkezésre álló legfrissebb statisztikák[47] szerint 2014-ben az Európa Tanács 47 tagországában 27 ezer életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartott volt. Abban a 22 tagországban, amelyekben hosszabb időszakra visszamenően találhatók hivatalos adatok, az életfogytosok száma a 2004 és 2014 közötti időszakban 66 százalékkal emelkedett. Még megdöbbentőbb adat, hogy 2014-ben az Európa Tanács tagországaiban 7500 tényleges életfogytig tartó büntetésre ítélt volt. Legtöbbjüket az Egyesült Királyságban, Németországban, Olaszországban és Svájcban tartják fogva.[48]

7.1. A tényleges életfogytig tartó büntetés elméleti megközelítése

Nagy Ferenc büntetőjog-történeti szempontból elemzi a tész funkcióját. Hangsúlyozza, hogy a modern jogállami büntetések hierarchiájában a szabadságvesztés-büntetés áll az élen, amely a halálbüntetés eltörlése után központi büntetési nemmé vált, a legsúlyosabb büntetés pedig az életfogytig tartó szabadságvesztés lett. Ebben a kontextusban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés „a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés közötti híd szerepét tölti be".[49]

Kabódi rendszerszemléleti alapon közelít a tészhez. Nézőpontja szerint ezt a büntetési módot klasszikus értelemben nem is lehet szabadságvesztés-büntetésnek nevezni, mivel „az időleges, átmeneti és a »kimenetre« felkészítő hagyomá-

---

[46] POLT Péter (főszerk.): *Új Btk. kommentár*. 2. kötet. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013. 29.

[47] Council of Europe Annual Penal Statistics (SPACE) 2004. 2014. 7–8.

[48] *25th General Report of the CPT*. Council of Europe, 2016. 34–35. http://www.cpt.coe.int/en/annual/CPT-Report-2015.pdf

[49] NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, HVG-Orac, 2008. 272.

nyos – időkeretek közé szorított – szabadságvesztés-büntetéshez képest a tész az elítéltet a szabadságától véglegesen megfosztja. A tész – fogalmilag és gyakorlatilag egyaránt – alkalmatlan a tradicionális szabadságvesztés-büntetéstani funkciójának: az elítélt reintegrációjának a megvalósítására. Összegezve: a tész pönológiai természetét tekintve nem szabadságvesztés-büntetés." Álláspontja szerint „a tész, tulajdonképpen egy új büntetési nem, amely sajátos értékváltó helyet foglal el a szankciórendszerben. Kevesebb, mint az élettől való közvetlen, azonnali megfosztás, de több mint a személyi szabadság egyszerű elvonása."[50]

Kiszely Pál és Nagy István hasonló álláspontot képviselnek; szerintük a tész bevezetése valójában egy új fejezetet nyitott a magyar pönológia történetében.[51]

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítéltek kezelésének szükségességéről és lehetőségéről a hazai szakemberek is eltérő módon vélekednek. Az egyik végletet *Hagymási Kornélia* képviseli, aki egyfajta célmeghatározásként azt a lehetőséget veti fel, hogy a tényleges életfogytosok esetében „a fogvatartás célja maga a fogvatartás".[52]

A másik megközelítés *Garami* nevéhez fűződik, aki a büntetés-végrehajtási szervezet és a fogvatartott kooperatív, aktív és felelősségteljes tevékenységét hangsúlyozza: „az igazán nagy kérdés a büntetés-végrehajtás számára az, hogy ki tud-e alakítani olyan végrehajtási módot, amely nem ütközik a kínzás és embertelen bánásmód tilalmába, megfelelő biztonsági garanciákat nyújt, és megélhető, elfogadható, bár korlátozott perspektívát rajzol a tényleges életfogytiglanra ítélt ember előtt". Kiemeli, hogy a tészesek fogva tartását „speciális módon kell megszervezni, így különösen személyre szólóan kell alkalmazni a minimális őrzés elvét, ki kell alakítani a felelősségérzetet, lehetővé kell tenni, hogy ki-ki a saját börtönbeli életének jobbá tételéért cselekedhessen, és ennek valóban legyen érzékelhető eredménye. Arra kell törekedni, hogy már a büntetés kezdetén az elítéltben kialakuljon egy elképzelés arról, hogy mi lehet vele, mit és hogyan érhet el."[53]

---

[50] Kabódi Csaba: A szabadságvesztés határmezsgyéin. In: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerezsi Klára – Lévay Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére.* Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 219.

[51] Kiszely Pál – Nagy István: Az idő rabságában. A hosszú időre ítéltek büntetés-végrehajtásának helyzete a Szegedi Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle,* 2012/3. 1–16.

[52] Hagymási Kornélia: Végtelen idő a rácsok mögött – avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek. *Börtönügyi Szemle,* 2009/2. 68.

[53] Garami i. m. 59–60.

7.2. Van-e visszatartó hatása a tésznek?

Ennek a kérdésnek a megvizsgálása nem tárgya a jelenlegi dolgozatunknak, mégis nélkülözhetetlennek tartjuk, hogy legalább érintőlegesen tárgyaljuk a problémakört. Mindenekelőtt szeretnénk leszögezni, hogy a tész bevezetését megelőző időszak legsúlyosabb büntetőszankciójának, a halálbüntetés alkalmazásának visszatartó hatásáról sem találtunk egyetlen hiteles tudományos érvet, illetve kutatási eredményt sem, ezért ebben a kérdéskörben szkeptikusak vagyunk. Hasonló a véleményünk a halálbüntetést felváltó tényleges szabadságvesztés-büntetés intézményéről is.

Elfogadjuk *von Hirsch és munkatársainak* gondolatmenetét, akik kutatási eredményekre alapozva megfogalmazzák kételyeiket, miszerint empirikus eredményekkel nehezen igazolható, hogy a súlyos büntetések valóban elrettentő hatást gyakorolnak az egyének magaviseletére. Be kellene bizonyítani ehhez: az emberek, amikor elkövetnek egy bűncselekményt, ismerik a kapható ítélet szigorúságát, és éppen ez a potenciális szigorúság, illetve nem más ok készteti őket arra, hogy megtartóztassák magukat az elkövetéstől. Úgy tűnik, hogy van kapcsolat a fenyítés bizonysága és a bűnözési arány között; ellenben sokkal kisebb e kapcsolat bizonyossága a büntetések szigorúsága esetében.[54]

Lőrincz saját kutatási eredményeivel támasztja alá a fenti gondolatmenetet. Álláspontja szerint a statisztikai adatsorok beszédes bizonyítékát kínálják annak, hogy a büntetőpolitika represszív periódusai nincsenek kapcsolatban a bűnözés alakulásával, valamint annak is, hogy a bebörtönzések növelésével sem sikerült a bűnözés trendjét kimutathatóan befolyásolni. Konklúzióját fenntartás nélkül elfogadjuk: „egyetlen represszív ciklus sem csökkentette a bűnözést, de minden represszív periódus jelentősen csökkentette a büntetés-végrehajtás szakmai esélyét a fogvatartottak reintegrációjában”.[55]

---

[54] Andrew von HIRSCH – Anthony E. BOTTOMS – Elizabeth BURNEY – Per-Olof WIKSTRÖM: *Criminal Deterrence and Sentence Severity; An Analysis of Recent Research*. Oxford, Hart Publishing, 1999.

[55] LŐRINCZ József: A büntetőpolitikai változások hatása a börtönnépesség alakulására. In: KADLÓT Erzsébet (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 70. Válogatás a Magyar Kriminológiai Társaság 2011. évben tartott tudományos rendezvényein elhangzott előadásokból*. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2012. 121.

8. Veszélyesek-e a börtönben a (sorozat)gyilkosok?

8.1. Előfeltevések

A szakemberek már 1999-ben, a tész hatályosulásának évében igyekeztek bejósolni a tészre ítéltek intézeten belüli magatartásának várható alakulását. *Garami* a kezdetektől fogva hangsúlyozta, hogy a pszichológiai jellemzőket tekintve minden tészes elítélt más személyiség, aki másképpen viseli el a büntetést, és egyedi módon reagál az őt érintő hatásokra. Lényeges különbség azonban más elítéltekhez viszonyítva a kilátástalanság, „az idő végtelensége", társulva azzal, hogy az elítélt súlyosabb és újabb büntetést már nem kaphat, semmit nem veszíthet. Ezek a jellemzők felvetik a kérdést, hogy vajon mindez milyen reakciókat idéz elő az érintettek viselkedésében. A szerző szerint a leginkább várható reakció az agresszivitás, figyelemmel arra is, hogy az elítéltek életük során már bizonyíthatóan követtek el szélsőségesen agresszív cselekményt, hiszen ezért kapták a büntetést. Erre tekintettel számítani lehet arra, hogy túszt ejtenek, ez az elítélttársakon kívül irányulhat a személyzetre is.[56]

Csapó József, a tészesek elhelyezésére először kijelölt intézet, a Szegedi Fegyház és Börtön volt parancsnoka az elhelyezési körülmények kialakítása során elsősorban az új jogintézményből fakadó esetleges veszélyekre koncentrált. Szerinte „a legsúlyosabb büntetéssel sújtott elítéltek esetében a büntetésvégrehajtás számára az adja a legnagyobb biztonsági kockázatot, hogy ezeknek az embereknek nincs vesztenivalójuk. Magatartásukkal ugyan veszélyeztethetik egyes börtönbeli kedvezményeiket, ám büntetőjogilag gyakorlatilag már nem vonhatók felelősségre semmiért […] A jövőt nem láthatjuk előre: nem tudjuk, hogy mi lesz három, öt vagy tíz év múlva, amikor az elítéltek személyiségváltozása révén tudatosulhat bennük a kilátástalanság."[57]

8.2. A jelenlegi gyakorlati tapasztalatok és a vonatkozó kutatási eredmények

Ha figyelembe vesszük azokat a hipotéziseket, amelyeket a szakirodalom a tész bevezetése után állított fel – miszerint sorozatosak lesznek a büntetés-

[56] Garami i. m.

[57] B. Papp László: Mindörökké rács mögött. Szükség van-e a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre? *De Jure*, 2007/2. 25.

végrehajtás rendjét súlyosan sértő cselekmények –, megállapíthatjuk, hogy ez a prognózis szerencsés módon egyelőre nem igazolódott be. Beigazolódott viszont az az előzetes feltételezés, hogy a tészre ítéltek esetében gyakrabban fognak előfordulni önkárosító, a saját életük kioltására irányuló cselekmények.[58] Ez az eredmény egybecseng a nemzetközi kutatások eredményeivel, amelyek az állandósult bizonytalanság pszichésen romboló hatásait emelik ki. Az életfogytosok a sorsukról döntést hozó hatalmat elidegenedettnek érzékelik, és noha tudatában vannak a rájuk irányuló kontrollnak, az aktuális viselkedéssel szembeni elvárásokat zavartan érzékelik és értelmezik, ami elsődleges hatásként szorongást és agresszivitást okoz.[59] *Kiszely Pál és Nagy István* közös munkájukban a hosszúidős fogvatartottak viselkedését tanulmányozva hívják fel a figyelmet arra, hogy a „kiegyensúlyozott ítélettöltés mellett leginkább a reménytelenség és a tanácstalanság érezhető az elítéltek részéről".[60]

A nemzetközi szakirodalom évtizedek óta rendszeresen beszámol a hosszúidős, azon belül is az életfogytig tartó bebörtönzésről, illetve a halálra ítélt fogvatartottak intézeten belüli magatartásával foglalkozó kutatásokról.

Sorensen és Cunningham 2003-ban a floridai állami büntetés-végrehajtás intézményrendszerében elhelyezett 5010 legsúlyosabb minősítésű emberölést elkövető gyilkos magatartását hasonlította össze 45 ezer egyéb bűncselekmény elkövetéséért bebörtönzött fogvatartott viselkedésével. Még a szakemberek jelentős részét is meglepte a vizsgálat eredménye: a fegyelmi cselekmények gyakorisága és az egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények kisebb arányban fordultak elő az emberölést elkövetők körében. A szerzők az eredmények feldolgozása után azt a következtetést vonták le, hogy „az életellenes cselekmények elkövetői semmivel sem hajlamosabbak erőszakos cselekményt elkövetni a börtönön belül, mint a többi fogvatartott".[61]

Erre a megállapításra jutott *Marquart, Ekland-Olson* és *Sorensen* is, akik 1989-ben 107 olyan életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélt gyilkos magatartását elemezték, akik 1974 és 1988 között Texasban töltötték büntetésüket. A statisztika szerint a fogvatartott-társak sérelmére fegyverrel elkövetett támadások

58 KISZELY–NAGY i. m. 11.

59 MATOVICS i. m.

60 KISZELY–NAGY i. m. 11–12.

61 Jon R. SORENSEN – Mark D. CUNNINGHAM: Once a killer, always a killer? Prison misconduct of former death-sentenced inmates in Arizona. *The Journal of Psychiatry & Law,* vol. 37. (2009) 239.

évenkénti előfordulásának gyakorisága (0,009 százalék) megegyezett az összes Texasban raboskodó fogvatartott hasonló cselekményének gyakoriságával.[62]

Hasonló eredményt kapott 2007-ben Cunningham és Sorensen is, akik szintén Texasban vizsgálták 136, gyilkosságért életfogytig tartó bebörtönzésre elítélt fogvatartott intézeten belüli magatartását. Kutatási eredményük tovább erősíti azt a nézetet, hogy az életfogytiglanra ítéltek által elkövetett erőszakos támadások (14 százalék) és a súlyos erőszakossághoz torkolló cselekmények (5 százalék) előfordulási gyakorisága megegyezik a más cselekményért elítéltek hasonló fegyelemsértéseinek előfordulási gyakoriságával.[63]

Az Egyesült Államokban az egyes államok büntetés-végrehajtási intézeteiben végzett kutatások eredményeivel teljes egészében megegyeznek az amerikai szövetségi börtönökben zajlott felmérések eredményei. *Cunningham, Reidy és Sorensen* 2008-ban a szövetségi fogvatartottak összehasonlító vizsgálatakor kimutatták, hogy a gyilkosságért elítéltek 9 százaléka követett el erőszakos támadást, míg egy százalékuk cselekménye végződött súlyosabb sérüléssel, ami megegyezett a normál fogvatartotti populáció által egymás sérelmére elkövetett cselekmények gyakoriságával.[64]

A gyilkosságért elítélt fogvatartottak viszonylag konform viselkedésén is túltesz a valamikori halálraítéltek börtönbeli beilleszkedése és a börtönrezsimmel történő nyílt konfrontáció elkerülésének sikeressége. Sorensen és Cunningham többször idézett kutatási eredménye meggyőzően igazolja, hogy a valamikori halálraítéltek – a „legrosszabbak legrosszabbjai" – közel sem jelentenek akkora veszélyt a személyi állományra, illetve a büntetés-végrehajtási intézetek egészére, mint azt korábban gondolták, sőt a maximális biztonsági fokozatba tartozók háromszor gyakrabban támadják meg a felügyelőket, mint a volt halálraítéltek. Statisztikai elemzésük szerint 1000 fogvatartottra vetítve a volt halálraítéltek közül 12,4, míg a legmagasabb biztonsági fokozatba tartozók esetében 37,6 fő támad a felügyeletre.[65] A szerzőpáros saját kutatásaira és más komparatív tanulmányokra hivatkozva bizonyítottnak látja, hogy a valamikori

---

[62] James W. Marquart – Sheldon Ekland-Olson – Jon R. Sorensen: Gazing into the crystal ball: Can jurors accurately predict dangerousness in capital cases? *Law & Society Review,* vol. 23., no. 3. (1989) 449–468.

[63] Mark D. Cunningham – Jon R. Sorensen: Capital offenders in Texas prisons: Rates, correlates, and an actuarial analysis of violent misconduct. *Law and Human Behavior,* vol. 31., no. 6. (2007) 553–571.

[64] Mark D. Cunningham – Thomas J. Reidy – Jon R. Sorensen: Is death row obsolete? A decade of mainstreaming death-sentenced inmates in Missouri. *Behavioral Sciences & the Law,* vol. 23., no. 3. (2008) 307–320.

[65] Sorensen–Cunningham i. m. 262.

halálraítéltek sem a társaik, sem a személyi állomány sérelmére nem jelentenek nagyobb veszélyt, mint a normál fogvatartotti populációhoz tartozó elítéltek.[66]

Az általunk feldolgozott szakirodalomban találtunk egy olyan tanulmányt, amely a Missouri államban található Potosi büntetés-végrehajtási intézetben 1991-ben bevezetett új eljárást elemzett, és még az előbbieken is túlmutató összefüggést tárt fel. Ebben a maximális biztonsági fokozatú börtönben a halálraítéltek nincsenek halálsoron elkülönítve, hanem közös zárkákban laknak a nem halálraítélt társaikkal, valamint a mindennapos programokon (iskola, sport, munkavégzés) is együtt vesznek részt. Cunningham, Reidy és Sorensen az intézet 1991–2002 közötti fegyelmi statisztikáját elemezve két rendkívül érdekes megállapítást tett közzé: 1) a halálraítélt és az életfogytig tartó ítéletet töltők azonos gyakorisággal követtek el erőszakos jellegű támadásokat; 2) és ez az elkövetési arány a fele (!) volt az intézetben elhelyezett és feltételes kedvezménnyel bíró fogvatartottak azonos cselekményének.[67] A kutatási anyagban azonban nem találtunk magyarázatot a meglepő statisztikai eredményekre, így azokat mindössze kuriózumnak tekintjük, amelyből tudományos igényű következtetések jelenleg még nem vonhatók le.

A számos nemzetközi kutatási eredmény alapján Sorensen és Cunningham megállapította, hogy „az életfogytig tartó ítélettel sújtott gyilkosok semmivel sem követnek el több erőszakos jellegű fegyelemsértést, mint az átlagos elítélti populáció, továbbá a személyi állomány megtámadása sem gyakoribb az esetükben".[68]

Az Európában végzett vizsgálatok eredményei összecsengenek a tengerentúli kutatók véleményével. A CPT a 2015-ös vizsgálatai alapján hangsúlyozza, hogy „Európa számos országának tapasztalata szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltek nem feltétlenül veszélyesebbek a többi fogvatartottnál".[69]

Az iménti konklúzió optimizmusra adhatna okot, és elméleti alapul szolgálhatna a hazai legsúlyosabb cselekményeket elkövető fogvatartottak számára egy generálisan megengedőbb elhelyezési szisztéma kidolgozására, majd egy ennek megfelelő gyakorlat bevezetésére. A hazai helyzet azonban más összképet mutat. Rendkívül fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a sorozatgyilkosok börtönbeli viselkedését a magyarországi börtönökben vizsgálva jelentősen eltérő és negatív irányba mutató eredményre jutottunk.

---

66 Uo. 243.

67 CUNNINGHAM–REIDY–SORENSEN i. m.

68 SORENSEN–CUNNINGHAM i. m. 240.

69 *25th General Report of the CPT.* Council of Europe, 2016. 36. http://www.cpt.coe.int/en/annual/CPT-Report-2015.pdf

9. Gondolatkísérlet: A feltételes kedvezmény lehetőségének biztosítása a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltek számára

A tészesek számára a feltételes kedvezmény lehetősége bevezetéséről szóló felvetés jelentős mértékben polarizálja a szakmai álláspontokat.

Tóth Mihály rendkívül plasztikusan fogalmazza meg véleményét a tészről: „izolálás, a társadalomból történő végleges kiiktatás, kiközösítés, a létezés alig több mint fizikai vegetálásra történő korlátozása – és legfőképpen e helyzetnek a megváltoztatás reménye nélküli végleges konzerválása – még a büntetőjog céljával és rendeltetésével sem igazolható, a harmadik évezred modern jogrendszerei egészének szemléletét tekintve pedig embertelen, indokolhatatlan, s ezért indokolatlan büntetés".[70]

Messzemenően egyet tudunk érteni *Nagy Ferenc* szakmai véleményével is, aki nemcsak állásfoglalását fogalmazta meg, hanem megoldást is javasol a problémára: „azt kellene lehetővé tenni, hogy a büntetés-végrehajtási bírák meghatározott időintervallum letelte után megvizsgálhassák a kérdést, és akár egy többlépcsős procedúra után dönthessenek a feltételes szabadlábra helyezésről, vagy annak megtagadásáról".[71]

Szakmai véleményünk szerint a feltételes kedvezmény megvizsgálhatóságának bevezetése 40-45 év letöltött szabadságvesztés-büntetés után természetesen nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy valaki akár élete végéig is rácsok mögött maradjon. Ennek a javasolt intézkedésnek az a kizárólagos célja, hogy a bűntett súlyától függő idő elteltével a bíróság megvizsgálhassa, teljesült-e a büntetés célja, vagy továbbra is maradjon az elítélt börtönben. Tóth Mihály hasonló véleményen van. Úgy véli, hogy célszerű lenne egy olyan differenciált, a tettarányosság elvén álló rendszert bevezetni, amely időszakonként visszatérő, több lépcsőből álló, több szakterület bevonásával zajló felülvizsgálatra teremtene lehetőséget, és amelynek révén az elítéltnek legalább arra nyílna joga, hogy „számíthasson rá: örökös élve eltemetése helyett bizonyos idő elteltével felelősen döntenek további sorsáról".[72]

Uitz Renáta más szavakkal, de azonos álláspontot fogalmaz meg: hangsúlyozza, hogy az ilyen előre látható szabályok szerint lefolytatott felülvizsgálat

---

70 Tóth Mihály: Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. *Jogtudományi Közlöny,* 2012/6. 271.

71 Nagy Ferenc szóbeli közlését idézi Hagymási i. m. 71.

72 Tóth i. m. 272.

lehetőségének biztosítása nem más, mint az elítéltet és az áldozatot emberként kezelő állami büntetőpolitika szimbóluma az életfogytiglanra ítéltek esetében.[73] *Antal Szilvia, Nagy László és Solt Ágnes* az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatosan végzett kutatásuk konklúziójaként súlyos kritikákat fogalmaznak meg: „a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés jelenlegi törvényi szabályozását nem tartjuk elfogadhatónak, az valójában a halálbüntetés farizeus módozatának tekinthető, amely szembefordul az alkotmányos elvekkel és a modern európai civilizált kriminálpolitika szemléletével. Soha, egyetlen elkövető esetében sem állítható bizonyossággal az ítélet kiszabásakor, hogy újabb bűntettet követne el a jövőben. Erősen vitatható, hogy a bíróság mindenkorra visszavonhatatlanul kizárja a személyiségváltozás esélyét."[74]

Gönczi a tész emberi jogi aspektusait elemző tanulmányának nemzetközi kitekintést tartalmazó részében kiemeli, hogy a végleges szabadságelvonást az angol és amerikai szakirodalmi források egyaránt a halálbüntetés lassabb és az elítéltre kedvezőtlenebb, elnyújtott kínzással egyenértékű változatának minősítik. Véleménye alátámasztására egy megdöbbentő esetet ismertet: Belgiumban egy 2014. szeptember 15-i bírósági döntés engedélyezte egy tészre ítélt, pszichopátiában szenvedő – de a büntethetőséghez és az önrendelkezéshez szükséges belátási képességű – elítélt kérelmezőnek az orvosi segítséggel végrehajtott „eutanáziát", azaz voltaképpen az asszisztált öngyilkosságot. Az elítélt így a tész kilátástalansága helyett a halált választotta.[75]

Magyar György megoldási javaslata egyszerre jeleníti meg a szigort és a humánumot. Véleménye szerint „érdemben azt kell elérni, hogy a törvény a legszigorúbb formában büntetni rendelje a rendkívüli, magukból kifordult embereket és sújtsa őket a legszigorúbb büntetéssel, a halálbüntetés helyébe lépő tényleges életfogytiglannal. De a végrehajtás során a humanitás szabályait már alkalmazni kell, és 20 vagy 25 évben meg kell határozni azt az első évidőszakot, amikor az elítéltet legalább egy háromtagú bírói tanács elé állítják, a börtönparancsnok, a szakemberek, szakpszichológusok véleményét besze-

---

[73] UITZ Renáta: Tévhitek és hazugságok – A strasbourgi bíróság tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről szóló ítéletéről. Magyar Narancs, 2014/22., http://magyarnarancs.hu/publicisztika/a-strasbourgi-birosag-tenyleges-eletfogytig-tarto-szabadsagvesztesrol-szolo-iteletrol-90294

[74] ANTAL Szilvia – NAGY László Tibor – SOLT Ágnes: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata*. Kutatási zárójelentés. Kézirat. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2008. 62.

[75] GÖNCZI Gergely: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés emberi jogi megítélése – érvek, ellenérvek*. Mailáth György Tudományos Pályázat, 2014. http://birosag.hu/media/aktualis/elismeres-mailath-gyorgy-tudomanyos-palyazat-nyerteseinek

rezve meghallgatják és nyilatkoznak arra nézve, hogy ha továbbra is ekként viselkedik és pozitív az életvitele, akkor reményt kell hagyni neki az esetleges utóvizsgálatra és a szabadulásra. Nem feltétlenül kell ezt gyakorolni, de a lehetőséget nyitva kell hagyni. Én úgy szabályoznám ezt, hogy a 20 vagy 25 év után minden évben bizottság elé állítják, minden évben láthatja ő, hogyha pozitív a benti viselkedése, életvezetése, nem vált agresszívvé, nem tört a rabtársai életére, nem volt elviselhetetlen magaviseletű, ami által sokkal nagyobb gondot okozott az őrzőinek, akkor van egy pici remény."[76]

A CPT legfrissebb állásfoglalása határozott és támogató a tészesek feltételes kedvezménye kapcsán. A dokumentum hangsúlyozza, hogy „a börtönöknek veszélytelennek, biztonságosnak és rendezettnek kell lenniük mindazok érdekében, akik kapcsolatba kerülnek vele. A fogvatartottak – és különösen a tényleges életfogytig tartó büntetést töltők – számára a börtön ugyanakkor szinte automatikus módon károsító hatású. Mindent el kell követni annak érdekében, hogy a börtönártalmakat minimalizálni lehessen. Ennek egyik legfontosabb eszköze, ha ezeknek a fogvatartottaknak is kijelölnek egy olyan meghatározott dátumot, amikor az esetleges feltételes szabadításuk érdekében megvizsgálják az addigi magatartásukat és teljesítményüket; valamint felkínálnak számukra egy olyan egyénre szabott programot, amelynek a megvalósítása során lépésről lépésre közelebb kerülhetnek ehhez a célhoz."[77]

A felvetés ellenzői véleményének lényegét *Herczog Mária* foglalja össze: „Az elzárásnak csak egyik funkciója a büntetés, a másik, hogy valakiket azért tartunk fogva, mert nem merjük kiengedni őket a közösségbe […] A közösség szempontjából védhető álláspont, hogy a többszörösen visszaeső vagy különös kegyetlenséggel, előre megfontoltan több embertársát meggyilkoló embertől meg kell óvni a potenciális áldozatokat, azaz valamennyiünket."[78] Hasonló véleményt képvisel *Polgár András* is: „a halálbüntetés eltörlését követően ez a szankció az egyetlen alkalmas eszköz arra, hogy a legsúlyosabb bűnök elkövetőit ki lehessen zárni a társadalomból".[79] *Szabó András* jogelméleti szempontból fejti ki álláspontját a megtorló büntetés létjogosultságát és szükségességét

[76] Arató László – Bátyi Zoltán: *Életfogytiglan – Az apró kortyokban fogyasztott halál.* Szeged, Quintus, 2009. 130.

[77] *25th General Report of the CPT.* Council of Europe, 2016. 38. http://www.cpt.coe.int/en/annual/CPT-Report-2015.pdf

[78] Herczog Mária szóbeli közlését idézi Hagymási i. m. 71.

[79] Polgár András: Egy szankció védelmében – A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. *Bűnügyi Szemle,* 2009/4. 39–43.

indokolva: „A büntetés célja önmagában van: a jogképesség nyilvános deklarálásában, a célra nem tekintő megtorlásban."[80]

A szakmai – és sok esetben az ebbe belekeveredő emocionális – álláspontok távolsága jelenleg még áthidalhatatlannak tűnik. Reményeink szerint sikerülhet hozzájárulni ahhoz, hogy kizökkentsük ezt a statikus állapotot azzal, hogy csokorba gyűjtjük a feltételes kedvezmény bevezetése ügyében keletkezett pró és kontra érveket.

10. Van-e létjogosultsága a tényleges életfogytig tartó bebörtönzésre ítélt (sorozat)gyilkosok feltételes kedvezményben történő részesítésének?

Jelenleg nem tudunk hazai gyakorlati tapasztalaton alapuló választ adni arra a kérdésre, hogy egy szabaduló sorozatgyilkos milyen mértékben jelenthet veszélyt a társadalomra, mivel az elmúlt száz évben egyetlen sorozatgyilkos sem szabadult magyar büntetés-végrehajtási intézetből. Ennek ellenére – vagy éppen ezért – el kell gondolkodnunk azon a felvetésen, hogy mi történik akkor, ha rászabadítunk a társadalomra egy „javíthatatlan" sorozatgyilkost.

Kérdésünk vizsgálatát a „kinek az érdeke?" klasszikus nézőpont érvényre juttatása mellett a „kinek okoznánk kárt vele?" szemlélet beemelésével célszerű elvégezni. Tekintsük át, hogy kinek mi haszna, illetve kára származna a tényleges életfogytig tartó büntetés szabályozásának esetleges megváltoztatásából!

1. Az állam és a jogrend szempontjából: Magyarország Alaptörvénye kimondja a Nemzeti Hitvallásban: „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése." E célkitűzésből egyértelműen következik, hogy a nagypolitika, a jó kormányzás egyik meghatározó feladata a közbiztonság fenntartása, illetve növelése, és ettől elválaszthatatlanul az állampolgári biztonságérzet megteremtése. A sorozatgyilkosok egy részének tényleges életfogytig tartó bebörtönzése vitathatatlanul hozzájárul a biztonságérzet növeléséhez. Az állami büntetőhatalom példát statuál, hiszen a kegyetlen és embertelen tetteket sorozatban elkövetőket végérvényesen kivonja a társadalomból. Vajon mi lenne a lakosság véleménye a feltételes kedvezmény lehetőségének általános kiterjesztéséről? Ha egy ilyen elképzelést megfelelő előkészítés

[80] 23/1990. (X. 31.) AB határozat a halálbüntetés tilalmáról.

nélkül hoznának nyilvánosságra, minden bizonnyal ellenállást generálna. Véleményünk szerint azonban a pró és kontra érvek korrekt felsorakoztatása, és annak hangsúlyozása, hogy a lehetőség nem jelent kötelezettséget, megváltoztathatná a népesség egy részének hozzáállását. Véleményünk szerint a mindenkori hatalom is profitálna az ilyen lépésből, hiszen csak az erős engedheti meg magának, hogy engedékeny legyen. Hazánk nemzetközi megítélése szempontjából is fontos ez a problémakör. *Békés Ádám* rámutat, hogy a Magyarországot marasztaló strasbourgi döntés[81] nem kívánja meg hazánktól az életfogytig tartó szabadságvesztés teljes elvetését, csupán a ténylegesség élethosszig tartó végrehajtásban való megkérdőjelezhetetlen és bírói felülvizsgálatot kizáró megnyilvánulását sérelmezi. Békés kiemeli továbbá, hogy nem az életfogytig tartó szabadságvesztés eltörlése a cél, hanem a végrehajtás során alkalmazott felülvizsgálat rendszerének a finomhangolása szükséges. Utóbbi kapcsán pedig hangsúlyoznunk kell, hogy az eredményes és „szabadulást" eredményező feltételes szabadságra bocsátás csak lehetőség és nem kötelezően alkalmazandó „kedvezmény" az elítélt javára. A szerző a probléma megoldására is tesz javaslatot: „a változtatás meglehetősen egyszerűnek tűnik, ugyanis csupán a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kell megadni. Ennek feltételrendszerén lehet szigorítani, az idejét meg lehet emelni, az igény csupán az, hogy kiszámítható, előre meghatározott legyen. Vizsgálják meg a hatóságok, hogy változott-e az elítélt és mutatott-e olyan fejlődést, amely alkalmassá teheti a szabadulását."[82]

2. A társadalom szempontjából az első pillanatban úgy tűnhet, hogy teljesen irreleváns a javaslat, illetve az elképzelés. Az évtizedekkel korábban történt események a meghatározó többség számára teljesen ismeretlenek, hiszen az elkövetés óta közel két generáció nő fel. A kortársak sem emlékeznek már a nevekre, a tragédiák részletei feledésbe merülnek. A társadalom több évtized távlatából nem tud semmit az elkövetőről, és be kell látnunk; többnyire nem is akar tudni. Számára így a legkényelmesebb. A „ha nem beszélünk róla, nem is létezik" mentalitás hamis biztonságérzete teljes közönyösséggel párosul. Az elkövetők szabadítása – ami 3-5 évente egy-egy embert

[81] Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) Magyarországot elmarasztalta az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 3. cikkének megsértése miatt – 73593/10, 2014. május 20.

[82] Békés Ádám: Életfogytig tartó vita? – tennivalók egy strasbourgi döntés kapcsán. *Iustum Aequum Salutare,* 2014/2. 7.

jelentene – normál körülmények között nem érné el a társadalom ingerküszöbét. Az esetlegesen majd feltételesen szabaduló volt tényleges életfogytosok biztonsági kockázatot egészen biztosan nem jelentenének a társadalomra. Minimum négy, négy és fél évtizednyi idő a rácsok mögött kivédhetetlenül olyan mértékű leépüléssel jár, ami már fizikailag sem teszi lehetővé újabb életellenes, vagy erőszakos bűncselekmény elkövetését. Egy 70 éves ember, aki az életének közel kétharmadát fokozott biztonsági körülmények között, minimális mozgástérben, rendkívül egyszerű manuális munka végzésével és tényleges fizikai testgyakorlás nélkül tölti, nagy valószínűséggel már önálló életvezetésre sem lesz képes. Támogató családi környezet, lakhely, anyagi erőforrások és modern kommunikációs képességek hiányában a többségük minden bizonnyal intézeti elhelyezésre szorul majd – ami lényegesen kisebb anyagi megterhelést jelent a társadalomnak, mintha élete végéig börtönben tartaná az érintetteket.

3. A büntetés-végrehajtási szervezet számára a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása a speciális egységek kialakítása, a fokozott biztonsági kontroll folyamatos biztosítása és az állomány képzése/továbbképzése miatt (is) rendkívül drága. Ennek a büntetési nemnek a fenntartása tulajdonképpen „zsákutca" az intézetek számára. Amennyiben a jelenlegi törvényi szabályozás nem változik, egészen biztos, hogy új HSR-körletek építése és/vagy a jelenlegiek jelentős bővítése válik szükségessé. Néhány évtized múlva az érintett elítéltek egy részének „elfekvő" típusú elhelyezéséről is gondoskodni kell, ami újabb és rendkívül költséges beruházást igényel majd. A HSR-körleteken közvetlenül dolgozó személyi állomány számára minden valószínűség szerint sokat jelentene a feltételes kedvezmény lehetőségének általános kiterjesztése. A jutalmazás és fenyítés új értelmet kapna, így a kollégák eszközrendszere érdemben bővülne.
4. Az érintett fogvatartotti kör számára a jelenlegi törvényi szabályozás megváltoztatása újradimenzionálná az idő fogalmát. Egy civil ember számára nehezen értelmezhető négy, négy és fél évtizednyi idő. A fogvatartottak esetében ez mást jelent. A „nagyon távoli" is sokkal közelebb van a „soha" felfoghatatlan kategóriájához képest. Lenne mit nyerni és lenne mit veszíteni, hiszen a feltételes kedvezmény megvizsgálása mindössze az eltelt idő áttekintő értékelését jelenti. A feltételes szabadítás nem alanyi jog! A lehetőség megléte azonban már önmagában valós döntési helyzetet teremt a fogvatartott számára.

Azok az elítéltek, akik verbálisan, vagy cselekedeteikkel konzekvensen ellenállnak, illetve ellenszegülnek, biztosan nem élhetnek majd a kedvezménnyel. Akiben a „bestiális ember”[83]-ből az emberi alkotórész erősödik meg, nagy valószínűséggel arra kapna lehetőséget, hogy egy szociális vagy egészségügyi intézetben szabad emberként töltsön néhány évet, majd ott is haljon meg. Hogy ez perspektívának sok vagy kevés? A válaszra biztosan kell várnunk még néhány évtizedet.

Összegzés

Véleményünk szerint a sorozatgyilkosok szabadságvesztés-büntetésének végrehajtási módja – rendszerszemléleti aspektusból – tulajdonképpen egy lakmuszpapírhoz hasonlítható legjobban: pontosan mutatja a büntető igazságszolgáltatási rendszer jellemzőit, a merevség és a rugalmasság mértékét, a feszítő problémákra adható válaszok folyamatos keresését, valamint az emberről alkotott felfogásunkat.

Tanulmányunk egy útkeresés bevezető fázisa. Szándékunkban állt bemutatni a sorozatgyilkosokra vonatkozó tipizálási törekvéseket, csokorba gyűjteni a legmarkánsabb tulajdonságaikat, hogy több információnk legyen róluk. Igyekeztünk bemutatni a szabadságvesztés-büntetésük végrehajtására vonatkozó nemzetközi gyakorlat legplasztikusabb típusait, rámutatva a nehézségekre és bemutatva az újdonságokat. Hozzá kívántunk járulni ahhoz, hogy a sorozatgyilkosokról ne a bulvársajtó színvonalán gondolkodjunk, és akkor talán a büntetésük sem vált ki belőlünk zsigeri indulatokat. Ugyanakkor fontosnak tartjuk hangsúlyozni azt az álláspontunkat, miszerint a sorozatgyilkosok az elkövetett tetteik alapján rászolgáltak arra, hogy „bestiális emberekként” tekintsünk rájuk. Számunkra éppen ebből a premisszából eredt a dilemma. Bestiális emberekről van szó, de emberekről. Esetükben sem jelenthet alternatívát, hogy a szabadságvesztés-büntetésük mindössze az „élni nem engedjük, meghalni nem hagyjuk őket” típusú vegetálás megvalósítása legyen.

A sorozatgyilkosok szabadságvesztés-büntetésének elemzése elválaszthatatlan a tényleges életfogytig tartó büntetés kritikai elemzésétől. Szem előtt kell tartanunk, hogy a jelenlegi sorozatgyilkosok 67 százaléka (10 fő) tényleges életfogytig tartó büntetést tölt, a fennmaradt 33 százalékot (5 fő) konkrétan

[83] Utalás Thomas Müller „Bestiális emberek – sorozatgyilkosokkal négyszemközt” című könyvének címére. (Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013.)

meghatározott időtartamra ítélte a bíróság. Ez is bizonyítja, hogy a jogalkotó – és persze az ítélethozó – sem zárkózik el mereven attól, hogy az ilyen elkövetők egy része a büntetése letöltése után visszatérhessen a társadalomba. Véleményünk szerint ezt a problémakört két dimenzió szerint célszerű vizsgálni.

Az első dimenzió a jogszabályi környezet elemzése. Kriminálpedagógiai szempontból feltétlenül indokoltnak tartjuk a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hatályon kívül helyezését. Úgy gondoljuk, hogy a feltételes kedvezmény megvizsgálása lehetőségének első időpontját esetükben 40-45 évben lenne célszerű meghatározni. A fogvatartott számára így az „idődimenzió" újra értelmet kaphat, és ez már önmagában utat nyithat és keretet teremthet az együttműködéséhez. Véleményünk szerint egy ilyen tartalmú törvénymódosítás a legkisebb mértékben sem csökkentené az állam büntetőhatalmát, ráadásul egy 40-45 év szabadságvesztés-büntetésből szabaduló 65-75 éves ember már biztosan nem jelent fizikai veszélyt a társadalomra. Mindamellett azt is fontosnak tartjuk hangsúlyozni, javaslatunk lényegi eleme, hogy „mindössze" egy ma is széles körben alkalmazott kedvezmény, a feltételes kedvezmény intézményének rájuk is vonatkozó bevezetését pártoljuk. Tehát szó sincs semmilyen automatizmusról, az érintetteknek hosszú távon és tartalmasan kell bizonyítaniuk, hogy többé már nem számítanak potenciális veszélyforrásnak. A hazai fogvatartottak között ma is találunk olyat, aki fennhangon hirdeti elvetemültségét és gyilkos szándékát: „Azt gondolom, nincs mindenkinek joga arra, hogy éljen. […] Senkinek ne adja az Isten, hogy odakint egyszer találkozzon velem! Olyan piszkos munkát még nem láttak, amit művelnék" (No. 6). Az ilyen fogvatartott számára természetesen sosem nyílhat ki a börtön ajtaja. Álláspontunk szerint tehát az olyan bűnelkövetők esetében, akik több ember életét kioltották, nyíltan szemben állnak a társadalom rendjével és azt alapjaiban veszélyeztetik, indokolt és szükséges lehet az érintettek haláláig tartó büntetés fenntartása. Ugyanakkor látni kell, hogy ez nem jelenti, és nem jelentheti a feltételes kedvezmény törvény általi automatikus kizárását.

A másik dimenzió a jelenlegi helyzetben – a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés megléte okán – az érintett elítéltek számára a „börtönélet" pedagógiai tartalommal történő fokozott kitöltése és a rezsimek közötti belső mozgás gyakorlattá tétele. Mindnyájunk érdeke, hogy megtaláljuk a biztonság és az önfejlesztés lehetőségének összhangját, és képesek legyünk biztosítani mindehhez a szükséges és megfelelő kereteket. A probléma megoldása már nem odázható el sokáig. *Kiszely Pál és Nagy István* elsősorban a gyakorlati tapasztalataikra hivatkozva hívják fel a figyelmet arra, hogy „a pedagógiai eszköztárunk lassan kiürül, egyre nehezebb lesz az idő struktu-

rálásával, közeli és távoli célok kitűzésével nevelési terveket felállítani olyan elítélteknek, akik sohasem, vagy nem a belátható időn belül szabadulnak. Nem elég hangsúlyoznunk azt, hogy a büntetés-végrehajtási nevelés nem más, mint a személyiségfejlődés segítése; nem vezetés és irányítás, hanem az önállóság optimális kibontakoztatására irányuló célorientált tevékenység. A fentiekből kiindulva nehéz célorientált tevékenységet folytatni, következetesen minden elítélt esetében véghezvinni, amikor magát a célt nem látják az elítéltek."[84]

Hickey szerint a sorozatgyilkosok börtönben tanúsított magatartásának nyomon követése és tudományos igényű elemzése a bűnmegelőzésben egy olyan jelentős szerepet játszhat, amelyet ma még nem aknázunk ki. Javaslata szerint az érintettek számára több, börtönön belüli rehabilitációs kezelést kell felajánlanunk, és az ezek során tanúsított magatartásukat kell mélyrehatóan tanulmányoznunk. Ilyen módon bepillanthatunk ezeknek a bűnelkövetőknek az elméjébe, és képet kaphatunk arról, hogyan működik a pszichéjük. Kedvező esetben talán arról is szerezhetünk információt, hogy miképpen váltak gyilkosokká. Ezek az ismeretek hozzájárulnak ahhoz, hogy lehetséges küzdőteret találjunk a megelőzés és a kezelés/beavatkozás számára.[85]

A büntetés-végrehajtási szervezet munkáját meghatározó új törvény megszületése apropójából *Lőrincz* „őszinte reménységgel" fordul a szakma jelenlegi modernizációs próbálkozása felé. Úgy látja, hogy „a börtön még jó ideig az állam büntetőhatalmának egyik fontos rekvizitumaként fog őrködni a társadalom védelmén, az igazságszolgáltatás intézményeként. […] Ezért is fordul most különös figyelem a hazai börtönügy egy újabb korszakváltása, szakmai talpra állításának szándéka felé."[86]

A saját szakmánk jövőjének tervezésekor természetesen figyelemmel kell lennünk a bennünket körülvevő nemzetközi környezet jelenlegi állapotára és az aktuális trendekre is. Nem tekinthetünk el attól a ténytől, hogy: „az európai büntetőjogi gondolkodás olyan fázisba jutott, amelyben a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés (tész) létjogosultsága gyakorlatilag megszűnt. Hazai vélelmek szerint is a tész megszüntetésével kapcsolatos döntésekben nem játszhatnak szerepet a társadalom esetleges kritikái, ellenérzései."[87] A probléma tényleges megoldása még várat magára, azonban a szakmai gondolkodás, a pró és kontra érvek összegyűjtése és ütköztetése már évek óta zajlik. Minden vonat-

84 Kiszely–Nagy i. m. 12.

85 Hickey i. m.

86 Lőrincz József: Száz év magány – a hazai börtönügy szakmatörténeti vázlata 1914–2014-ig. In: Borbíró–Inzelt–Kerezsi–Lévay–Podoletz (szerk.) i. m. 348.

87 Vókó i. m. 150.

kozásban egyetértünk *Vókó György* előremutató álláspontjával: „A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és a jogalkalmazókat a szakmai kérdések legjobb megoldására ösztönzi. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolása nélkül nehezen képzelhető el előrelépés. Márpedig ezt mindannyian nagyon óhajtjuk. Közös érdekünk, hogy megtaláljuk az eltérő büntetőpolitikai felfogások, napjaink büntetési elméletei és gyakorlatai közötti hidat, amelyre a jövő büntetőjoga, az ezt érvényesítő büntetés-végrehajtás épülhet."[88]

[88] Uo. 737.

EGY JÓL BEVÁLT JOGINTÉZMÉNY – AZ ENYHÉBB VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK ALKALMAZÁSA

SZŰCS András

Az enyhébb végrehajtási szabályok (EVSZ) jogintézményét – az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló R(87) 3. számú ajánlásával összhangban – az 1979. évi 11. tvr. (a továbbiakban: Bv. tvr.) átfogó felülvizsgálatát eredményező 1993. évi XXXII. törvény vezette be a hazai büntetés-végrehajtási jogba. A magyar jogrendben az EVSZ elődjének bizonyos értelemben az 1984. évi 19. számú tvr.-rel a Btk. büntetési rendszerébe beiktatott szigorított javító-nevelő munka tekinthető, amely úgynevezett félszabad intézményként[1] az elítéltet nem fosztotta meg teljesen a személyi szabadságától, de azt jelentősen korlátozta. A szigorított javító-nevelő munka megszüntetése után a jogalkotó a „félszabad rezsim" egyes elemeinek továbbélését az EVSZ bevezetése révén kívánta biztosítani.

1. Az enyhébb végrehajtási szabályok rendeltetése és tartalma

A jogintézmény enyhítést és engedményt jelent a végrehajtás módjában a hatékonyság és a humanizmus jegyében. A progresszív büntetés-végrehajtás egyik fontos elemét képező EVSZ rendeltetése alapvetően a börtönártalmak csökkentése és a társadalomba való beilleszkedés elősegítése[2] a kapcsolattartás

[1] A nyitott és félnyitott intézetek rendszerét valamennyi fejlett európai ország pozitív tapasztalatokkal alkalmazza. Az alkalmazás célja a szabadságvesztés káros hatásainak megelőzésén, illetve csökkentésén kívül a végrehajtás olcsóbbá tétele. Vö. GARAMI Lajos – BALOGH Attila: Az enyhébb végrehajtási szabályok és a bv. intézet ideiglenes elhagyásával járó jutalmazási módok. *Börtönügyi Szemle,* 2004/2. 49.

[2] A gyakorlat azt mutatta, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt az egyébként rendezett családi hátterű elítéltek társadalmi kapcsolatai számos esetben megszakadtak, s ezzel a büntetés-végrehajtás – ha nem is tudatosan – megnehezítette az elítéltek szabadulás utáni

könnyebbé tételével, valamint a büntetés-végrehajtási intézeten kívüli – felügyelet nélküli – munkavégzés lehetőségének megteremtésével.[3] Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása emellett a büntetés célját is szolgálja, mert az elnyerhető jelentős kedvezmény lehetősége ösztönzően hat a büntetés elviselésére kényszerített személyre, s elősegíti az elítélt személyiségének pozitív irányú megváltozását. A szabálykövető magatartásra ösztönzés egyúttal a büntetés-végrehajtás rendjének fenntartását is megkönnyíti. Végül, de nem utolsósorban a jogintézmény előnyei között említhető a végrehajtás költségtakarékossága, amely az őrzés biztonságát szolgáló egyes eszközök, berendezések mellőzéséből fakad.[4]

Az EVSZ megjelenésétől kezdve ugyanazokat a lényegi elemeket foglalja magában: eltávozási kedvezményt (havonta legfeljebb négy alkalommal), a személyes szükségletekre fordítható összeg intézeten kívüli elköltésének és a látogató intézeten kívüli fogadásának a lehetőségét, valamint azt az engedményt, hogy ha az elítélt a bv. intézeten kívül végez munkát, a felügyeletét mellőzni lehet. Ezenkívül az intézmény az átlagosnál kényelmesebb, komfortosabb elhelyezést, lazább napirendet, illetve az intézet meghatározott területén szabadabb mozgási lehetőséget is biztosít.

2. A jogintézmény alkalmazása a gyakorlatban

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatos jogszabályi rendelkezések értelmezésének nehézségei elsősorban a bírói gyakorlatban jelentkeztek, de e téren időnként a bv. intézeteknek is szembesülniük kellett megoldandó feladatokkal. A büntetés-végrehajtási intézetek egységes gyakorlatának kialakításában nem csak a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, de egyúttal a Legfőbb Ügyészség illetékes szervezeti egysége (jelenleg: Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztály) is közreműködött.

Így például ügyészi állásfoglalás született a következő kérdésben: abban az esetben, ha a bv. bíró a börtönfokozatú EVSZ-es elítéltet fogházfokozatba sorolja, a fogvatartott nem veszíti el automatikusan a Bv. tvr. alapján számára biztosított

reszocializációját. Lásd erről bővebben Tüske János: Az EVSZ alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben. *Börtönügyi Szemle,* 2004/2. 65.

[3] Ld. az 1999. évi CIV. törvény miniszteri indokolását.

[4] Vö. Tüske i. m. 71.

kedvezményeket. Az enyhébb fokozatba helyezést ugyanis az elítéltnek a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartása alapozta meg, ez pedig nem vezethet ahhoz, hogy a fogvatartottól kedvezményeket vonjanak meg.[5]

A jogalkotó kezdetben a jogintézmény alkalmazásának feltételeként csupán a szóba jöhető végrehajtási fokozatot és az abban kötelezően eltöltendő időt határozta meg, s az elrendelés további feltételeinek kimunkálását a jogalkalmazási gyakorlatra bízta. El kell ismerni, történtek is lépések e feltételek kidolgozására,[6] illetőleg az egységes bírói gyakorlat kialakítására. Az egyik e körben közzétett eseti döntés szerint az enyhébb büntetés-végrehajtási szabályok alkalmazásának engedélyezése során elsődlegesen a büntetés céljának a biztosítása a meghatározó, e vonatkozásban pedig az elítéltnek a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása mellett személyi és családi körülményei nyújthatnak eligazítást.[7]

Egy iránymutatásnak szánt eseti döntés[8] indokolása egyrészt azt hangsúlyozta, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásához nem szükséges különleges érdem, hanem ahhoz elegendő az elítélt kifogástalan magatartása. A határozat másrészt azt is kimondta, hogy az EVSZ alkalmazásának engedélyezésekor az elítélt személyisége és a végrehajtás alatt tanúsított magatartása alapján azt is vizsgálni kell, hogy az EVSZ mennyiben szolgálja az elítéltnek a szabadulása után a társadalomba való beilleszkedését. Ez tulajdonképpen arra utalt, hogy a döntés meghozatalakor a bv. bírónak nemcsak a büntetés céljára, hanem a szabadságvesztés végrehajtásának céljára[9] is figyelemmel kellett lennie.

További lényeges lépést jelentett a bírói gyakorlat továbbfejlesztésében a BH 1995/338. számú eseti döntés. A határozat alapján új elemekkel bővült az EVSZ engedélyezése során tekintetbe veendő körülmények csoportja, a közzétett határozat indokolása szerint a döntés során nem hagyható figyelmen kívül az elkövetett bűncselekmény, az elítélt családi körülményei, előélete, életvitele, valamint a kiszabott szabadságvesztés tartama[10] sem.

Problémát okozott a bírói gyakorlatban annak eldöntése, hogy miután a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bíróság fegyházról börtönre enyhítette,

---

5 Bv. 2503/1994. számú állásfoglalás.

6 Ld. erről például Schneiderné Makk Judit: Büntetés-végrehajtás bv. bírói szemmel – különös figyelemmel az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására. In: *Kriminológiai Közlemények. Különkiadás.* Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1998. 214.

7 BH 1994. 530.

8 BH 1994. 175.

9 Bv. tvr. 19. §

10 Ez abból az alapfeltevésből indul ki, hogy minél hosszabb a kiszabott szabadságvesztés, annál hosszabb idő szükséges annak értékeléséhez, hogy az elítélt személyiségében jelentős pozitív változás következett-e be.

az új fokozatban engedélyezhető-e az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása. Született olyan döntés,[11] amely szerint az EVSZ nem alkalmazható annak javára, akinek büntetését az ítélő bíróság eredetileg fegyházfokozatban rendelte végrehajtani. Egy később közzétett bírósági határozat[12] ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett: csupán azt tartotta szükségesnek, hogy az elítélt a börtönfokozatban hat hónapot ténylegesen letöltsön.[13]

A BH 1996/293. számú eseti döntés jelentősége abban rejlik, hogy kimondta: az elítélt által előzetes fogva tartásban töltött időt be kell számítani az EVSZ alkalmazásának objektív feltételeül előírt hat, illetve három hónapba. A határozat indokolása szerint ugyanis a kiszabott szabadságvesztésbe az előzetes fogva tartás teljes idejét be kell számítani, s ebből az következik, hogy az ilyen jellegű szabadságelvonáson töltött időt minden tekintetben a jogerősen kiszabott szabadságvesztés részének kell tekinteni. [Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) vonatkozó hasonló rendelkezése már erős kételyeket támaszt az előzetes fogva tartás beszámíthatóságát illetően, de ezt a hatályos szabályozás elemzésénél a későbbiekben részletezem.]

A BH 1997/4. számú eseti döntés azt tartalmazza, hogy a szabadságvesztésre (fogházbüntetésre) átváltoztatott pénzbüntetést töltő elítélt javára is elrendelhető az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása. A jelzett határozat indokolásában az eljáró megyei bíróság lényegében arra hivatkozott, hogy a Bv. tvr. a végrehajtást illetően nem tett különbséget a pénzbüntetés átváltoztatása folytán keletkező, az összbüntetésbe foglalás folytán megjelenő, illetve az ítélkező bíróság által kiszabott szabadságvesztés között, ezért megítélése szerint a végrehajtás során a szabadságvesztés valamennyi „típusára" ugyanazon „végrehajtási szabályok" voltak irányadók. Ezzel szemben azt a bíróságok által jelenleg már töretlenül követett álláspontot tartom helyesnek, amely szerint a büntetés neme a pénzbüntetés átváltoztatása után változatlan marad (azzal csupán a végrehajtás módja változik meg),[14] ezért az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának ilyenkor nincs helye. Ennek az álláspontnak helytállóságát támasztja alá az is, hogy az átváltoztatással létrejött fogházbüntetés elévülési ideje a pénzbüntetés

---

11 BH 1995. 442.

12 BH 1996. 181.

13 Később a Bv. tvr. 28/B. § (2) bekezdésének f) pontja – a jelenleg hatályos szabályozással egyezően – már kizárta az EVSZ alkalmazását annak az elítéltnek az esetében, aki szabadságvesztése végrehajtási fokozatának enyhítése folytán tölti börtönbüntetését.

14 Vö. Vókó György: *Büntetés-végrehajtási jog.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2008. 37.

elévülési idejével egyezik meg, illetve hogy az elítélt átváltoztatás esetén az ítélet jogerőre emelkedésekor a törvény erejénél fogva mentesül a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól (csakúgy, mint az át nem változtatott pénzbüntetés estében). Végül a büntetési nem változatlanságára utal az is, hogy az elítélt az átváltoztatott pénzbüntetésből nem bocsátható feltételes szabadságra sem, és az ilyen fogházbüntetés a visszaesést sem alapozza meg.

Egy másik közzétett bírósági határozat[15] azt rögzítette, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását nem zárja ki, ha az elítélt ellen újabb büntetőeljárás indul.[16] A szóban forgó végzés ezt kifejezetten nem mondta ki, de a részletes indokolásból kitűnik, hogy az előbbi megállapítás csak arra az esetre vonatkozott, ha a büntetőeljárás alapjául szolgáló bűncselekmény elkövetésére nem a büntetés végrehajtása alatt került sor.

A Bírósági Határozatokban olyan bírósági határozatok is napvilágot láttak, amelyek a bv. bíró által meghozandó döntés tartalmára nézve kívántak segítséget nyújtani a gyakorlat számára. Két bírósági határozat[17] is közzétételre került, amelyek egyértelművé tették, hogy a bv. bíró az indítvány, illetve előterjesztés alapján nem hozhat olyan döntést, amely szerint az enyhébb végrehajtási szabályok csak egy később bekövetkező időponttól alkalmazhatók. A „halasztott" EVSZ-re igen egyszerű okból nincs lehetőség: az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására vonatkozó jogi szabályozás ugyanis ilyen döntés meghozatalát nem engedi meg, az kizárólag azt teszi lehetővé, hogy a bv. bíró az EVSZ alkalmazását elrendelje vagy az arra irányuló kezdeményezést elutasítsa.

Bátran állítható, hogy a bírói gyakorlat tapasztalatait is felhasználó 1999. évi CIV. törvény nemcsak az EVSZ alkalmazásának a lehetőségét szűkítette, de a jogi szabályozást is könnyebben értelmezhetővé tette, ami érzékelhetően csökkentette a gyakorlatban felvetődő jogértelmezési problémák és jogalkalmazói tévedések számát. Bár a 2000. január 1. napjától hatályba lépő joganyag a bírák számára jóval könnyebben volt kezelhető az azt megelőző szabályozásnál, megoldandó problémára, jogalkalmazói bizonytalanságra, illetve tévedésre az ezt követő időszakban is találunk példákat.

---

15 BH 1997. 65.

16 A határozat meghozatalakor hatályos szabályozás szerint az újabb büntetőeljárás csak az intézetből való eltávozás lehetőségét zárta ki, ezzel szemben jelenleg újabb büntetőeljárás esetén már kizárt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása.

17 BH 1999. 11.; BH 1999. 105.

Egy esetben a bv. bíró a Bv. tvr. 28/B §-a (2) bekezdésének h) pontjában[18] foglaltakra figyelemmel azért utasította el az elítéltnek az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására irányuló kérelmét, mert annak az aktuálisan töltött büntetésén kívül még további szabadságvesztése várt végrehajtásra (a bv. bíró végzésének indokolásában azt is megállapította, hogy az elítélt büntetéseinek vonatkozásában az összbüntetésbe foglalás feltételei nem álltak fenn).[19] Az ügyben eljáró másodfokú bíróság az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását elrendelő végzésében arra az álláspontra helyezkedett, hogy az EVSZ alkalmazása a hivatkozott jogszabályi rendelkezés szerint csak akkor lenne kizárt, ha az elítélt büntetései vonatkozásában fennállnának az összbüntetésbe foglalás feltételei.[20] Az 1999. évi CIV. törvény indokolásából azonban nem ez a jogalkotói szándék olvasható ki. E szerint ugyanis, amennyiben az elítélttel szemben több szabadságvesztést kiszabó ítéletet kell végrehajtani, akkor indokolatlan, hogy az elítélt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával járó kedvezményekben részesüljön.[21] Valójában tehát az nem releváns, hogy az aktuálisan végrehajtott és a végrehajtásra váró ítélet(ek) összbüntetésbe foglalhatók-e vagy sem, csupán az számít, hogy az elítélten egy (ez lehet összbüntetés is) vagy több szabadságvesztést kell-e végrehajtani.

Egy ügyben a Bv. tvr. 28/B §-a (2) bekezdésének b) pontjában megfogalmazott kizáró rendelkezés értelmezése jelentett problémát. A konkrét esetben az elítélt börtön végrehajtási fokozatú szabadságvesztéséből már tizenöt hónapot kitöltött, amikor a bv. bíró a büntetése hátralévő részére enyhébb fokozatot jelölt ki számára. Tekintettel arra, hogy az elítélt az EVSZ engedélyezésére irányuló kérelem elbírálásáig a fogházfokozatban még nem töltötte le a Bv. tvr. jelzett rendelkezése által megkövetelt három hónapot, a bv. bíró az elítélt kérelmét elutasította.[22] A másodfokú bíróság a bv. bíró határozatát megváltoztatta, és az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását elrendelte.[23] Határozatának indokolásában a megyei bíróság másodfokon eljáró tanácsa rámutatott: a Bv. tvr. 28/B §-a (2) bekezdésének b) pontjában írt rendelkezés azt a célt szolgálja, hogy a szabadságvesztés csekély részének letöltése után ne kerülhessen sor

[18] A Bv. tvr. e rendelkezése a következőképpen fogalmazott: „Az enyhébb végrehajtási szabályok nem alkalmazhatók, ha az elítélttel szemben újabb szabadságvesztés végrehajtására érkezik értesítés, és a büntetések nincsenek összbüntetésbe foglalva."

[19] Ld. a Pest Megyei Bíróság bv. bírájának 2. Bv. 564/2008/3. számú határozatát.

[20] Ld. a Pest Megyei Bíróság 14. Bvf. 334/2008/5. számú határozatát.

[21] Ld. az 1999. évi CIV. törvény miniszteri indokolását.

[22] Ld. a Pest Megyei Bíróság bv. bírájának 2. Bv. 16/2008/5. számú határozatát.

[23] Ld. a Pest Megyei Bíróság 1. Bvf. 112/2008/6. számú határozatát.

az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására.[24] Tekintettel pedig arra, hogy az elítélt szabadságvesztéséből a Bv. tvr. által megkívánt időtartamot (hat hónapot) már börtönfokozatban letöltötte, a másodfokú bíróság az említett kizáró ok fennállását nem látta megállapíthatónak.

A jogesetben felvetődő jogalkalmazási probléma eldöntése véleményem szerint korántsem ilyen egyszerű. Az ugyanis nem vitatható, hogy a Bv. tvr. vonatkozó előírása fogházfokozatban három hónap kitöltését követelte meg, s arra nem találunk a jogszabály szövegében még csak utalást sem, hogy enyhébb végrehajtási fokozat kijelölése esetén ezt a feltételt ne kellett volna teljesíteni. A három hónap kivárása azzal is indokolható, hogy ez az időszak annak megítéléséhez szükséges, hogy az elítélt az újabb kedvezmény megadására érdemes-e vagy sem. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ha a bv. bíró fordított sorrendben először az EVSZ alkalmazását rendelte el, semmilyen időbeli korlátja nem volt annak, hogy ezt követően az enyhébb fokozatba helyezésről döntsön.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatos jelenlegi bírói gyakorlat átfogó értékelése során elsősorban azt kell megállapítanunk, hogy az elítélti és védői kezdeményezések lehetőségének újbóli megteremtése kétségtelenül a bírói gyakorlat ismételt differenciálódásának irányába hatott (bár ez a differenciáltság a lényegesen kidolgozottabb jogszabályi háttér mellett meg sem közelíti az 1999. évi CIV. törvény hatálybalépése előtt tapasztalható mértéket). Amíg az EVSZ alkalmazásának elrendelésére irányuló eljárások kizárólag a bv. intézet előterjesztésére indulhattak, a bv. bírák „mozgásterét" némileg korlátozta az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazhatóságával kapcsolatban a bv. szervezeten belül központilag kialakított, egységes jogalkalmazási gyakorlat. Jelenleg elítélti és védői kezdeményezésekre olyan ügyek is a bv. bírák elé kerülhetnek, amelyekben a bv. intézetek korábban nem tettek előterjesztést (mert például kizáró ok fennállását állapították meg).

Az ismertetett bírói gyakorlat alapján szembetűnő az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának megszüntetésével kapcsolatos gyakorlat viszonylagos problémamentessége, amely főképp azzal indokolható, hogy ezt csak a bv. intézet parancsnoka kezdeményezheti (s ez viszonylag egységes gyakorlat kialakulását segíti elő), s emellett az ilyen tárgyban hozott bv. bírói döntések száma is meglehetősen alacsony.[25] A jogalkalmazói praxis egységességét mi sem mutatja jobban, mint hogy a Bírósági Határozatokban eddig mindössze két

[24] Ld. az 1999. évi CIV. törvény miniszteri indokolását.

[25] 2014-ben tizenkét, 2015-ben kilenc esetben került sor EVSZ alkalmazásának megszüntetésére.

eseti döntés jelent meg a jogintézmény alkalmazásával kapcsolatban. Az egyik – időközben bekövetkezett jogszabályváltozás folytán „jogalapját vesztett" – bírósági határozat arra mutatott rá, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának megszüntetésére az önmagában nem szolgáltat okot, hogy az elítélttel szemben újabb büntetőeljárás indul.[26] A másik annak megítéléséhez nyújt segítséget, hogy az eltávozásról való késedelmes visszatérés esetében milyen körülmények alapozhatják meg az önhiba megállapítását.[27]

3. A hatályos szabályozással kapcsolatos megjegyzések és javaslatok

A jelenleg hatályos szabályozásról elmondható, hogy alapjában véve szakmailag indokolt szempontok alapján megfelelő kereteket nyújt az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával kapcsolatos jogalkalmazáshoz. A szabályozás erényeként kell kiemelni azt, hogy megalkotása közben a jogalkotó figyelemmel volt a jogintézmény alkalmazása során már kialakult joggyakorlat tapasztalataira és eredményeire. Így például vitathatatlanul a bírói gyakorlat által kimunkált, mértékadó bírósági határozatokban megfogalmazott kritériumok jelennek meg a Bv. tv. 104. §-a (1) bekezdésének szövegében. A bv. bíró által mérlegelendő szempontok felsorolása nem kimerítő, csupán taxatív, ami azt jelenti, hogy a bíró döntése meghozatalakor a szabadságvesztés céljának szem előtt tartása mellett esetlegesen más körülményeket is figyelembe vehet.

Némileg zavaróan hat, hogy a Bv. tv. a szabadságvesztés (és nem a bírói gyakorlat által rendszeresen hivatkozott szabadságvesztés végrehajtásának) célját említi, mint amelynek elérését az EVSZ alkalmazásának elrendelésekor mindenképpen szem előtt kell tartani. Ez azért különösen érdekes, mert a honi tételes jog *a szabadságvesztés végrehajtásának céljával*[28] ellentétben a szabadságvesztés célját külön nem definiálja, csupán a büntetés célját[29] határozza meg.

Az EVSZ alkalmazásának korlátja, hogy az a büntetés-végrehajtás biztonságát nem veszélyeztetheti. E korlátot a jogalkotó feltehetően – negatív gyakorlati tapasztalatokból kiindulva – azért építette be a Bv. tv.-be, mert attól tartott, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának keretében nyújtható

[26] BH 1995. 332.

[27] BH 1997. 64.

[28] Bv. tv. 83. § (1) és (2) bek.

[29] Btk. 79. §

egyes kedvezményekkel (eltávozás, látogató fogadása bv. intézeten kívül, felügyelet mellőzése bv. intézeten kívüli munkavégzés esetén) való visszaélés potenciálisan nagy veszélyt jelenthet a büntetés-végrehajtás biztonságára.

A Bv. tv. 104. § (2) bekezdésének a) pontjában meghatározott kizáró ok azt hivatott szolgálni, hogy az EVSZ csak abban az esetben legyen alkalmazható, ha az elítélt a vele szemben kiszabott szabadságvesztés jelentős részét már kitöltötte. A jogalkalmazói bizonytalanság elkerülése érdekében a jogalkotó egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy *a feltételes szabadságra bocsátásig esedékes* (helyesen a feltételes szabadságra bocsátás esedékességéig tartó) időtartam felének számításakor figyelembe kell venni az adott büntetőeljárásban házi őrizetben és előzetes fogva tartásban töltött időt. Ugyanakkor a jelenleg hatályos szabályozás szerint – a Bv. tvr. korábbi, hasonló előírásával ellentétben – már nem feltétele a beszámításnak az, hogy az előzetes fogva tartásra a szabadságvesztést közvetlenül megelőzően folyamatosan kerüljön sor (megjegyzést érdemel, hogy a Bv. tvr. jelzett szabályozása a házi őrizet beszámítását semmilyen formában nem tette lehetővé). Ennélfogva lehetséges tehát, hogy az elítélt hosszan tartó előzetes letartóztatás vagy házi őrizet megszüntetését követően szabadlábra kerül, majd az eljárás így folyik vele szemben akár évekig is, s végül a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés foganatba vételekor már megfelel e jogszabályi feltételnek.

A Bv. tv. 104. § (2) bekezdésének b) pontja azt határozza meg, hogy az elítéltnek börtön-, illetve fogházfokozatban minimálisan mennyi időt (hat, illetve három hónapot) kell letöltenie ahhoz, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok nyújtotta kedvezményekben részesülhessen. Ezzel kapcsolatban a bírói gyakorlatban olyan álláspont is megjelent, amely szerint a házi őrizetet és az előzetes fogva tartást ezekbe az időtartamokba is be kell számítani, én ezt azonban aggályosnak gondolom. Véleményem szerint, ha a jogalkotó ugyanarra a jogintézményre vonatkozó egyik kizáró oknál előírta a beszámítást, a másiknál pedig nem, ebből arra lehet következtetni, hogy az utóbbinál arra nincs lehetőség. Emellett szól az is, hogy amennyiben beszámítást alkalmazunk, elvileg azzal a nyilvánvalóan nemkívánatos következménnyel is számolhatunk, hogy az elítélt már a szabadságvesztés foganatba vételekor EVSZ hatálya alá kerülhet.

Egyes kizáró okok kodifikálásával a jogalkotó célja nyilvánvalóan az volt, hogy az arra érdemtelennek tartott elítélteket *ab ovo* kirekessze a kedvezményben részesíthető személyek köréből. Azok, akik a törvény erejénél fogva vagy a bíróság döntése alapján nem bocsáthatók feltételes szabadságra, nem minősülnek érdemesnek arra sem, hogy az EVSZ által nyújtott kedvezményeket igénybe vehessék. A Bv. tv. kezdetben ugyanilyen indokból tartalmazta az

erőszakos többszörös visszaesők és a bűncselekményt bűnszervezetben elkövetők kifejezett kizárását is, tekintettel azonban arra, hogy ezek az elítéltek a Btk. 38. §-a (4) bekezdésének b) és c) pontjai alapján (vagyis a törvény erejénél fogva) nem bocsáthatók feltételes szabadságra, külön nevesítésüket a jogalkotó a Bv. tv. 104. § (2) bekezdésében megszüntette. A Btk. a társadalomra fokozott veszélyt jelentő bűncselekményeket, illetve elkövetőket fenyegeti fegyházbüntetéssel, ezért ezeknél a jogalkotó eleve kizárta az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának lehetőségét, mert nem tartotta elképzelhetőnek, hogy esetükben a szabadságvesztés célját az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával el lehet érni. Azoknak az elítélteknek a javára, akiknek büntetését az ítélkező bíróság a legszigorúbb végrehajtási fokozatban rendelte végrehajtani – a törvényhozó kifejezett rendelkezése alapján –, akkor sem rendelhető el az EVSZ, ha az általuk letöltendő szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bv. bíró börtönre enyhítette. A jogalkotó döntése az előbbiekben kifejtettekre tekintettel indokolható, mindazonáltal el kell ismerni, hogy ez a rendelkezés a végrehajtás alatt tanúsított magatartása alapján eggyel enyhébb végrehajtási fokozatba kerülő elítéltet elzárja egy olyan ösztönző mechanizmus lehetőségétől, amely a társadalomba való beilleszkedését nagymértékben elősegítené, és ami egyben a szabadságvesztés végrehajtásának céljaival is összhangban lenne.[30] Az összbüntetésbe nem foglalt szabadságvesztés végrehajtásáról szóló értesítés érkezésének – e körbe tartozó – esetéről már esett szó. Meg kell azonban jegyezni, hogy a hatályos szabályozás némileg eltér a Bv. tvr. által korábban tartalmazottól, hiszen a kizáró ok megvalósulásához jelenleg már nem újabb összbüntetésbe nem foglalt szabadságvesztés, hanem *egyidejűleg több,* összbüntetésbe nem foglalt szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó értesítésnek kell a bv. intézetbe érkeznie.

A Bv. tv. 104. §-a (2) bekezdésének g) pontja alapján az EVSZ nem alkalmazható annak az elítéltnek a vonatkozásában, aki ellen újabb büntetőeljárás van folyamatban. Az új eljárás meghatározásánál nincs lehetőség differenciálásra abban a tekintetben, hogy az eljárás mikor (illetve hogy a büntetés-végrehajtása előtt vagy alatt elkövetett bűncselekmény miatt) indult, mert ez a jogszabályi rendelkezés megszorító értelmezését jelentené.[31] Magától értődően csak az elítélt terhére indult eljárások relevánsak, az elítélt javára indult felülvizsgálati,

[30] Ld. VÉGH Marianna: A büntetés-végrehajtási bíró hatáskörének változásáról és eljárásának ellentmondásairól. *Börtönügyi Szemle,* 2002/1. 50.

[31] Ld. VÓKÓ i. m. 36.

perújítási, kegyelmi, illetve összbüntetési eljárás nem akadálya az EVSZ alkalmazásának.[32]

A folyamatban lévő újabb büntetőeljárásnak a kizáró okok között történő elhelyezését aggályosnak tartom, mert az újabb ügyben ártatlannak vélelmezett személy esetében „kvázi szankcióként" meghiúsítja az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását.[33] A büntetőeljárás alatt álló személy érdemtelenségéről nem beszélhetünk, hiszen bűnösségét jogerős ítélet még nem állapította meg. Az EVSZ kizárásának indoka itt nem lehet más, mint annak megakadályozása, hogy a bv. intézetet elhagyó elítélt a folyamatban lévő büntetőeljárás sikerét meghiúsítsa, illetve hogy újabb bűncselekményt kövessen el. E cél elérése érdekében azonban – álláspontom szerint – elegendő lenne annak előírása, hogy az EVSZ kedvezményében részesülő elítélt az alatt az időszak alatt, amíg büntetőeljárás van ellene folyamatban, nem hagyhatja el a büntetés-végrehajtási intézetet.[34]

A bírói gyakorlatot bemutató részben ismertetett másik jogalkalmazási problémára megoldást jelentene, ha a Bv. tv. úgy rendelkezne, hogy az EVSZ alkalmazásának elrendeléséhez minimálisan megkövetelt három hónapot fogházban akkor nem kellene letölteni, ha a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bv. bíró börtönről fogházra enyhítette, s az elítélt börtönfokozatban a jogszabály által megkövetelt hat hónapot már letöltötte.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának megszüntetésére vonatkozó szabályozás célja az, hogy az elítélt csak addig részesülhessen az enyhébb végrehajtási szabályok nyújtotta kedvezményekben, amíg a büntetés célja így is elérhető. Ha a végrehajtás során következnek be azok a Bv. tv. 104. § (2) bekezdésének a)–h) pontjaiban részletezett okok, amelyek fennállása az engedélyezést kizárta volna, továbbá ha az elítélt az eltávozással, illetve a büntetés-végrehajtási intézeten kívüli munkavégzéssel kapcsolatos magatartási szabályokat ismételten vagy súlyosan megszegi, így különösen, ha az eltávozásról önhibájából nem az előírt időn belül tér vissza, vagy más, súlyos fegyelemsértést követ el, a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka felfüggeszti az alkalmazást, és haladéktalanul előterjesztést tesz a büntetés-végrehajtási bírónak a megszüntetés iránt.

---

32 Uo.

33 Ld. Szűcs András: Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásáról. *Ügyészek Lapja,* 2009/6. 30.

34 Az 1999. évi CIV. törvény hatálybalépése előtt a Bv. tvr. 28/A §-ának (3) bekezdése így is rendelkezett.

A Bv. tv. 104. § (2) bekezdésének a)–h) pontjairól – mint az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását kizáró okokról – már esett szó, meg kell azonban jegyezni, hogy ezen okok többségénél nincs esély arra, hogy utóbb bekövetkezzenek. Abban az esetben ugyanis, ha az elítélt vonatkozásában az EVSZ engedélyezésekor a Bv. tv.-ben felsorolt kizáró okok nem állnak fenn, utóbb azok közül csak az újabb büntetőeljárással, illetve a több szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó értesítés egyidejű megérkezésével lehet reálisan számolni.[35] Az e kizáró okok kapcsán írt megjegyzéseket az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának megszüntetésével összefüggésben is fenntartom.

Zárógondolatok

Az EVSZ a progresszív büntetés-végrehajtás gyakorlatban kipróbált, jól bevált intézménye. A vonatkozó jogi szabályozás – amely a pozitív és negatív gyakorlati tapasztalatok figyelembevételével nyerte el jelenlegi formáját – alapvetően megfelel a vele szemben támasztható jogállami és jogalkalmazási követelményeknek. A vele kapcsolatos, illetve a gyakorlatban jelentkező problémák kisebb jogalkotói korrekciókkal (illetőleg néhány jogegységi határozat meghozatalával) megoldhatók lennének. Az enyhébb végrehajtási szabályok igazolták létjogosultságukat a magyar büntetés-végrehajtás rendszerében, nem véletlen, hogy e kedvezményeket a 2015. január 1-jétől hatályos Bv. tv. is megtartotta.[36]

[35] Ezenkívül még olyan eset is előfordulhat elvileg, hogy a bíróság egy EVSZ kedvezményében részesülő elítélt vonatkozásában utóbb a Be. 557. §-a alapján azt állapítja meg, hogy az általa töltött szabadságvesztésből nem bocsátható feltételes szabadságra.

[36] Az EVSZ elrendelésére 2015-ben 228 esetben került sor.

III. JOGTÖRTÉNET, KÁNONJOG

A PROPORCIONALITÁS ELVÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A KIRÁLY BÜNTETŐJOGI VÉDELMÉNÉL

SZABÓ István

1. A kiegyezés közjogi hatása a király büntetőjogi védelmére

Az Osztrák–Magyar Monarchiát alkotó két állam összetartó erejét a közös uralkodó jelentette, jogállásának alkotmányos szabályait azonban a két állam törvényhozása önállóan állapította meg. A Habsburg uralkodók pedig évszázadokon átívelő küzdelmet folytattak azért, hogy alkotmányos jogállásuk a kormányzatuk alá tartozó államokban egységes legyen. A legkritikusabb pont kétségtelenül a trónbetöltés volt, mert ha ez az egyes államokban (koronatartományokban) nem volt egységes, az aktuális uralkodó halálakor mindig felsejlett a birodalom szétesésének veszélye. A Pragmatica Sanctio azonban ezt a veszélyt elhárította. Az alkotmányos szabályok teljes egységesítése, vagyis a Habsburg-dinasztia kormányzata alatt álló területeknek egy egységes államba való szervezése nem járt sikerrel. Az 1867-es kiegyezéssel a birodalom két alkotmányozó egységre osztódott, az uralkodó jogállásának összehangolását e két egység között kellett megoldani. *Ennek a problémakörnek pedig volt egy büntetőjogi szála is, az uralkodó (császár-király) büntetőjogi védelme.* Ezen a területen a szabályozási egységek száma még növekedhetett is volna, hiszen az igazságügy területén Horvátország 1868-ban autonómiát kapott, ami miatt a Csemegi-kódex területi hatálya ide nem terjedt ki. A horvát sabor így saját büntető törvénykönyvet bocsáthatott volna ki. Emellett Bosznia-Hercegovina is egy külön egységet alkotott. Azonban önálló törvénykönyveket nem bocsátottak ki, általában az osztrák büntetőjogot használták.

Az Osztrák Császárság területén lévő koronatartományokban a közjogi hagyományok nem voltak olyan erősek, mint Magyarországon. Ennek következtében az alkotmányos kormányzás 1867-es helyreállításakor sem vetődött fel a császári rendeletekkel korábban bevezetett joganyag teljes eltörlése.

Márpedig a fontosabb kódexeket – császári rendeletek formájában – ekkorra már kihirdették. Volt polgári törvénykönyv, büntető törvénykönyv stb. Ezeket a szabadságharc leverése után Magyarországon is bevezették, a hatályukat azonban nagyrészt már az 1861-es kiegyezési kísérlet megszüntette. A kiegyezés után pedig a magyar országgyűlés megszerezte a jogot, hogy önálló kódexeket fogadjon el. Az Osztrák Császárság területén viszont a király büntetőjogi védelme szempontjából lényeges büntető törvénykönyv megmaradt az 1803-ban kibocsátott, majd 1852-ben revideált formában.

2. Változások az uralkodó büntetőjogi védelmében

Márpedig éppen a XIX. század jelentős változásokat hozott ezen a területen. A középkori monarchiák jellegéből eredt, hogy az uralkodó kiemelt büntetőjogi védelemben részesült, és a sérelmére elkövetett cselekmények igen széles spektrumánál alkalmazták a legsúlyosabb büntetést. A büntetendő cselekmények cizellálása és a hozzájuk kapcsolódó büntetések arányosítása azonban a középkorban még csak korlátozottan kapott teret. A XIX. századi büntetőkódexekben viszont a proporcionalitás elvének érvényesülése világosan megtalálható, de az uralkodó sérelmére elkövetett cselekményeknél, legalábbis kezdetben, csak korlátozottan érvényesült.

A XIX. századi büntetőkódexeknél tehát nagy jelentősége volt, hogy ezen a területen milyen „szellemiség” hatotta át őket. Különösen fontos volt, hogy továbbra is ragaszkodik-e a halálbüntetés kiterjedt alkalmazásához, vagy a szankciórendszer az uralkodó büntetőjogi védelménél is átlép a szabadságvesztés körébe. S ha ez megtörténik, hozzáfognak-e a cselekmények tárgyi súlya között egy tágasabb skála kiépítéséhez, ami az enyhébbnek minősített cselekmények körében a büntetések csökkenését is maga után vonja. Vajon hogyan alakult ebben az időben a magyar büntetőjogi szabályozás kialakítása?

3. Az osztrák büntető törvénykönyv vonatkozó szabályrendszere

Mielőtt magyar jogfejlődésre rátérnénk, érdemes röviden áttekinteni, hogyan alakult a szabályozás az Osztrák Császárságban. Az uralkodótól ugyanis támadhatott bizonyos kívánalom, hogy a két szabályozás élesen ne váljon el egymástól.

Az 1803-ban kibocsátott, majd 1852-ben revideált osztrák büntető törvénykönyvben az államfő büntetőjogi védelménél a proporcionalitás elve csak igen korlátozottan érvényesült. Ezt leginkább a halálbüntetés széles körű alkalmazása bizonyítja. Az 1803-ban megállapított szövegváltozat az államfő személyes biztonságát veszélyeztető minden cselekményt ide sorolt.[1] Az 1852 után hatályos szabályok a cselekmények tételes felsorolásával ezen némileg szűkítettek, de ez a felsorolás még elég hosszú volt. A halálbüntetésről általában vita nyitható, de ha egy büntető törvénykönyv alkalmazza, ennek az uralkodó szándékos megölésének esetére történő kiterjesztése különösebb kritikát nem kaphat. Ausztriában azonban az 1852-es szűkítés után is az uralkodó szándékos megölésén túl halállal büntették testi épségének, egészségének, személyes szabadságának megsértését, illetve veszélyeztetését, vagy kormányzati feladatai gyakorlásának akadályozását.[2]

Rövid tanulmányomban azt igyekszem áttekinteni, hogy az említett osztrák büntető törvénykönyvekkel kronológiailag nagyjából párhuzamban álló magyar büntetőjog milyen volt, az államfő védelménél a proporcionalitás elve miként érvényesült. Pontosabban meghatározva, az 1843-as büntetőjavaslat (Deák-féle tervezet), s az 1878-ban kihirdetett első magyar büntető törvénykönyv (Csemegi-kódex) lesz a vizsgálat tárgya.

Mivel a proporcionalitás elve érvényesülésének előfeltétele a büntetendő cselekmények minél cizelláltabb bontása, hiszen súlyosságuk szerint így rendelhető hozzájuk eltérő büntetés, először az állam elleni bűncselekmények, majd ezen belül az uralkodó sérelmére elkövetett cselekmények bontását kell vázolni. Ezt követően vizsgálhatjuk, hogy a hozzájuk rendelt büntetési tételek milyen széles skálán mozogtak. Minél szélesebben, a proporcionalitás elve annál inkább érvényesült.

---

1 *Das Strafgesetz über Verbrechen sammt den dazu gehörige Verordnungen*. Wien, Gedruckt und im Verlage den Carl Gerold, 1839. 76. (52. §)

2 Kaiserliche Patent vom 27. Mai 1852. (Strafgesetz; RGBl 117/1852) 58. § a. b. pont, 59. § a. pont. Ugyanakkor az 1871-es német Btk. csak a császár vagy valamely tartományúr sérelmére elkövetett gyilkosságot sorolta ebbe körbe, vagyis csak az előre megfontolt szándékkal elkövetett ölés volt halállal büntethető. [Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871. 80. §]

4. A fontosabb állam elleni bűncselekmények és ezek elhatárolása

Az 1843-as javaslat a tárgyalt témakörben jelentős fogalmi tisztulást hozott, amelyet a Csemegi-kódex még tovább pontosított. A legfontosabb feladat az egyes állam elleni bűncselekmények világos meghatározása és azok pontos elhatárolása volt. Korábbi büntetőjogunkban a hűtlenség gyűjtőfogalommá vált, amelyek közé sok cselekményt elvi indokok nélkül soroltak be. Ezeknek a számát csökkenteni kellett, valamint lényeges szempont volt a felségsértés és a hűtlenség tényállásának világos elhatárolása.[3]

Ez az elhatárolás már 1843-ban megtörtént, a Deák-féle javaslat a felségsértést és a hűtlenséget külön tényállásba foglalta,[4] így Csemegi ezt már mintaként követhette. A felségsértés körébe az állam lényeges alkotórészeinek megsemmisítésére irányuló cselekményeket sorolták.[5] A hűtlenségnek a felségsértéstől történő elhatárolásánál a középpontba a hűségi kötelezettség került, amellyel az állampolgár a hazájának tartozik. A hűtlenség körében e kötelezettség megsértését szankcionálták.[6] Így ennek a cselekménynek a tényállását általában csak magyar honos meríthette ki, aki hazája iránt hűséggel tartozik. A felségsértés az állam belbiztonságát, a hűtlenség a külső biztonságát veszélyeztette. A felségsértés célja egyes államhatalmi szervek megsemmisítése, míg a hűtlenségnél a nemzetközi állásának veszélyeztetése volt.[7]

Mindezekkel kapcsolatban azonban egy harmadik cselekményt, a Deák-féle javaslatban már szintén önálló tényállásként megjelenő lázadást[8] is meg kell említenünk, amelyet a hűtlenséghez hasonlóan, elsősorban a felségsértéstől kell elhatárolnunk. Itt azonban nem a belső és külső biztonság az elhatárolási szempont, hiszen a lázadás ugyanúgy a belbiztonságot veszélyezteti, mint a felségsértés. A lényeges különbség az, hogy a lázadás célja nem egyes állam-

---

3 Az 1878. évi V. törvénycikk miniszteri indokolása: Különös Rész I. fejezethez (felségsértés) fűzött indokolás (2)–(4) bekezdése.

4 Deák-féle tervezet 420–427. § (a felségsértésről), 429–431. § (a hűtlenségről). Ld. FAYER László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye.* 1–4. kötet. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1896. [1. kötet II. rész] 95–97.

5 Az 1878. évi V. törvénycikk miniszteri indokolása: Különös Rész I. fejezethez (felségsértés) fűzött indokolás (10) bekezdése.

6 Az 1878. évi V. törvénycikk miniszteri indokolása: Különös Rész III. fejezethez (hűtlenség) fűzött indokolás (7) bekezdése.

7 ANGYAL Pál*: Felségsértés. Királysértés. Hűtlenség. Lázadás. Hatóságok büntetőjogi védelme.* Budapest, Athenaeum, 1930. 57.

8 Deák-féle tervezet 437–445. § (az összecsoportozásról és lázadásról). Ld. FAYER i. m. 98–100.

hatalmi szervek megsemmisítése, hanem azok valamilyen cselekményre való kényszerítése volt.[9] A lázadás elkövetői tehát a fennálló alkotmányos rendet nem kérdőjelezték meg, így ennek a cselekménynek a tárgyi súlya enyhébb megítélés alá esett, mint a megsemmisítésre irányuló felségsértésé.

5. A felségsértés alakzatai

A király büntetőjogi védelméhez közelítve a korábban érintett állam elleni bűncselekményeket a felségsértésre kell szűkítenünk, amely az állam lényeges alkotóelemeinek megsemmisítésére vonatkozó cselekményeket foglalta össze. A monarchikus államokban három ilyen lényeges alkotórészt különböztettek meg: az uralkodót, az államterületet és az alkotmányt.[10] Az alkotmány tekintetében megsemmisítésen nem magának az államnak a megsemmisítését értették, hanem az alkotmányosan működő államhatalmi szervekét. Például valaki az országgyűlés erőszakos megszüntetésével abszolút monarchiává, vagy a királyi intézmény erőszakos megszüntetésével köztársasággá akarta változtatni az országot.

6. Az uralkodó ellen irányuló felségsértés tényállásai

A király büntetőjogi védelme szempontjából a felségsértésnek az uralkodó sérelmére elkövetett alakzatai a relevánsak. A Deák-féle tervezetben ez a következő cselekményeket jelentette:[11]

- a király szándékos megölése [„A ki tudva és szándékosan a királyt életétől megfosztja”];
- a király sérelmére elkövetett testi sértés, a király megtámadása [„A ki a királynak személyét tudva és szándékosan, tettleges erőszakkal vagy megsérti, vagy megtámadja”];

[9] Az 1878. évi V. törvénycikk miniszteri indokolása: Különös Rész IV. fejezethez (lázadás) fűzött indokolás (25)–(29) bekezdése.

[10] Az 1878. évi V. törvénycikk miniszteri indokolása: Különös Rész I. fejezethez (felségsértés) fűzött indokolás (9) bekezdése; Heinrich Lammasch: *Grundriß des Straafrechts (Grundriß des Österreichischen Rechts).* Leipzig, Duncker & Humbolt, 1911. 123.; *Vorentwurf zu einem Deutschen Strafgesetzbuch*. Berlin, J. Guttenberg, Verlagsbuchhandung, 1909. 412.

[11] Deák-féle tervezet 420. § a–d. pont. Ld. Fayer i. m. 95.

– a királyi palota elleni támadás [„A ki azon házra, mellyben a király lakik vagy tartózkodik, tudva és a király elleni bűnös czélzattal erőszakosan reá tör.”];
– a király személyes szabadságának korlátozása, s az erre való törekvés [„A ki a királyt személyes szabadságától […] erőszakosan megfosztani tettlegesen törekszik.”].

Csemeginél a király sérelmére elkövetett következő cselekmények minősültek felségsértésnek:[12]

– a király szándékos megölése;
– a király testi épségének megsértése;
– a király uralkodásra történő alkalmatlanná tétele;
– a királynak az ellenség hatalmába adása;
– a király uralkodásban történő akadályozása;
– a király személyes szabadságától történő megfosztása.

A két felsorolás között Csemeginél szűkítést jelent, hogy a még Werbőczyre visszavezethető,[13] a királyi palotára történő támadást kiveszi a büntetendő tényállások közül. Bővülést jelent azonban, hogy a király élete, testi épsége, illetve személyes szabadsága elleni támadások mellett a kormányzati jogainak gyakorlásában történő korlátozást („uralkodás gyakorlatában akadályozza”) is a felségsértés tényállásai közé emeli. Ez alapesetben a lázadás körébe tartozna, s a Deák-féle tervezet még oda is sorolta. Míg utóbbi ugyanis a lázadás sértettjeként „törvényes felsőbbséget” említ,[14] addig Csemegi tételesen felsorolja az országgyűlést, a közös ügyi delegációkat és a magyar kormányt.[15] A „törvényes felsőbbség” megjelölésen az uralkodó is értendő, Csemegi tételes felsorolása viszont egyértelműen kiveszi, mert a felségsértés körébe sorolja. Emellett Csemeginél az uralkodó személye ellen elkövetett felségsértések között még két újabb elem is megjelenik: az uralkodásra történő alkalmatlanná tétel, illetve az ellenség hatalmába adás.

Csemeginél tehát érezhetően cizelláltabb a felségsértés tényállásainak bontása. Ez részben bővítést is jelent (a kormányzati jogok gyakorlásának akadályozása), ugyanakkor a Deák-féle tervezet tényállásainak részletesebb bontását

12 1878. évi V. törvénycikk 126. § 1–3. pont.

13 HK I. rész 14. cím 1. §: „Első eset a felségsértés bűne; ha tudniillik valaki […] azok közé a falak közé vagy abba a házba, a hol a fejedelem maga tartózkodik, hatalmasúl beront.”

14 Deák-féle tervezet 437. §. Ld. FAYER i. m. 100.

15 1878. évi V. törvénycikk 152. §

is. Csemegi abban is pontosabb a Deák-féle tervezetnél, hogy a felségsértésen belül az államfő, illetve az alkotmányos rend és az államterület védelmére vonatkozó tényállásokat világosabban szétbontja. Az államfő védelmét elkülönült paragrafusban helyezi el, míg a Deák-féle tervezetben a felségsértés mindegyik eleme egy paragrafusban volt összevonva. Sőt a paragrafuson belüli felsorolásban is volt összemosódás, mivel az öt eset egyikén belül az államfő és az alkotmányos rend védelme keveredett. A Deák-féle tervezet rendelkezéseinek előbbi felsorolásánál a negyedik francia bekezdésben („A ki a királyt személyes szabadságától […] erőszakosan megfosztani_tettlegesen törekszik") a kipontozott rész a „vagy királyi székétől" szöveget tartalmazta. A mondatot egybeolvasva, a „királyi székétől erőszakosan megfosztani tettlegesen törekszik" rendelkezés már nemcsak a király személye, hanem az alkotmányos rend ellen is irányul, sőt az utóbbi a lényegesebb. A Csemegi által megfogalmazott tényállások közül ez leginkább a trónöröklés rendjének erőszakos megváltoztatásával állítható párhuzamba, amely az ő kódexében már az alkotmányos rend (és az államterület) védelmét ellátó paragrafusba került.[16]

7. A felségsértés köréből kivett tényállások

A magyar büntetőjogban már Werbőczy sem sorolta a király sérelmére elkövetett összes bűncselekményt a hűtlenség körébe, hanem csak az uralkodó bántalmazása, szándékos megölése, illetve a korábban már említett, a királyi palotára való rátörés tartozott ebbe a körbe.[17] Így szinte természetesnek mondható, hogy a Deák-féle javaslatban és a Csemegi-kódexben is fellelhetők olyan tényállások, amelyek sértettje az uralkodó, de kívül esnek a felségsértés tényállásán, és a szankciójuk is enyhébb.

Deák a király sérelmére elkövetett rágalmazást és becsületsértést sorolja a felségsértésen kívüli tényállásba.[18] Az elemzett kódextervezet, illetve kódex között itt érdemes az 1848-as sajtótörvényről is említést tenni, amely a sajtóvétségek megállapításánál rendelkezett a király sajtótermékekben történő meg-

[16] 1878. évi V. törvénycikk 127. § 1. pont

[17] HK I. rész 14. cím 1. §: „[…] a felségsértés bűne; ha tudniillik valaki fejedelmünk személyére szentségtelen kezet vet, vagy fegyverrel avagy méreggel élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, a hol a fejedelem maga tartózkodik, hatalmasúl beront."

[18] Deák-féle tervezet 446. §. Ld. Fayer i. m. 103.

sértéséről.[19] Ez szankciójára tekintettel a király megsértésének egy súlyosabb alakzata volt.

A Csemegi-kódexben megjelenik a királynak a felségsértés tényállását ki nem merítő bántalmazása, amely a testi sérülés okozása nélkül történő bántalmazást jelentette.[20] Emellett tartalmazta még a király ellen elkövetett sértés tényállását, s ennek egy súlyosabb esetét, ha azt sajtó, útján követték el.[21] Tehát itt már a sajtó útján való elkövetés is a Btk. része lesz.

8. A büntetések megállapítása (a proporcionalitás elvének érvényesítése)

A tényállások elhatárolása után a következő feladatunk a hozzájuk kapcsolt büntetések áttekintése.

A Deák-féle tervezetben a király sérelmére elkövetett bűncselekmények ebből a szempontból három csoportra oszthatók. A legsúlyosabban a felségsértés körébe sorolt cselekményeket büntette, ahol a felső határt mind a hat alakzatnál egységesen életfogytig tartó szabadságvesztésben jelölte meg.[22] A második fokozat a király kormányzati jogainak korlátozását érintette, amely Deáknál a lázadás körébe tartozott. Ennek a cselekménynek, súlyosságától függően, több alakzata is volt. A legenyhébb 1800 forintig terjedő pénzbírsággal, a legsúlyosabb hat évig tartó szabadságvesztéssel volt büntethető.[23] A harmadik csoportba a király sérelmére elkövetett becsületsértés, illetve rágalmazás tartozott, amit a Deák-féle tervezet két évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett.[24]

Az 1878-as Btk.-ban a büntetés súlya szerinti fokozatok száma növekedett, Csemegi csak a felségsértésen belül három fokozatot alakított ki. A király szándékos megölését, illetve annak megkísérlését halállal fenyegette, s emellett létezett még életfogytig tartó fegyház, illetőleg tíztől tizenöt évig terjedő fegyház.[25] A felségsértésen kívüli tényállásoknál szintén három fokozatot találhatunk,

---

[19] „Ki […] királynak magas személye ellen sértést követ el, hat évig terjedhető fogsággal, és 3000 forintig emelkedhető pénzbirsággal büntettetik.” [1848. évi XVIII. törvénycikk]

[20] 1878. évi V. törvénycikk 139. §

[21] 1878. évi V. törvénycikk 140. §

[22] „A felségsértésnek legnagyobb büntetése holtig tartó rabság leend.” Deák-féle tervezet 421. §. Ld. FAYER i. m. 95.

[23] Deák-féle tervezet 437–441. §. Ld. FAYER i. m. 98–100.

[24] Deák-féle tervezet 446. §. Ld. FAYER i. m. 103.

[25] 1878. évi V. törvénycikk 128. §

a tíztől tizenöt évig terjedő fegyházat, a három évig terjedő államfogházat és két évig terjedő fogházat. Bár a tíztől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel a felségsértés körében is találkozunk, ennek ellenére az ide történő beiktatása is a proporcionalitás elvének érvényesítését szolgálta. Ugyanis a kódex a király testi épségének megsértését a felségsértés körében életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegette, s a felségsértésen kívül eső (testi sértés nélküli) bántalmazására tette lehetővé a tíztől tizenöt évig terjedő szabadságvesztést. Deák ezt a két fokozatot még nem különböztette meg.

Első ránézésre úgy tűnik, hogy a Csemegi-kódex a király sérelmére elkövetett bűncselekményeknél jobban érvényesítette a proporcionalitás elvét a Deák-féle tervezetnél. Ez az igazság, a kép azonban kicsit árnyaltabbá válik, ha a kísérlet megítélését és a két kódex büntetési rendszerét is áttekintjük. Ezt követően külön pontban foglalkozunk tényleges összehasonlítással.

9. A kísérlet megítélése

Hatályos büntetőjogunk a kísérletet a befejezett cselekménnyel azonosan bünteti, XIX. századi büntetőjogunkban azonban ez még nem így volt. A Deák-féle tervezetben a kísérlet csak abban az esetben volt büntethető, ha a különös részi tényállás ezt tételesen kimondta. Amennyiben ez hiányzott, kizárta a kísérlet büntetését.[26] Közismertebb, hogy Csemegi már szigorúbb volt, mert generálisan büntetni rendelte a kísérletet. Annyiban azonban megengedőbb volt hatályos büntetőjogunknál, hogy kötelezően enyhébb büntetését írt elő rá.[27]

A király sérelmére elkövetett bűncselekményeknél azonban, különösen Csemeginél, azzal találkozunk, hogy a kísérlet büntethetősége is változik, s a nagyobb számú büntetési fokozat részben ebből ered. A két kódex összehasonlításánál ennek jelentősége lesz.

[26] „48. § A bűnkísérlet azon szabályok szerint büntettetik, mellyek a bűntetteknek egyes nemeinél a kísérletre nézve megállapíttatik, […] 49. § A melly esetekben pedig a bűntetteknek egyes nemeiről szóló törvények a kísérletre büntetést nem rendelnek, azokban bűnkísérletért büntetés alá senki nem vonathatik.” Deák-féle tervezet 48–49. §. Ld. Fayer i. m. 22–23.

[27] 1878. évi V. törvénycikk 66. §

10. A két kódex büntetési rendszere

Az összehasonlításra kihat ama eléggé ismert tény is, hogy a Deák-féle javaslat és a Csemegi-kódex büntetési rendszere között több érdemi különbség is volt. Ezek közül most kettő bír jelentőséggel. Először is a Deák-féle javaslat nem alkalmazta a halálbüntetést, másodszor pedig a büntetéseknek csak a felső határát állapította meg, így a büntetés enyhítésében a bírónak sokkal nagyobb mozgásteret adott.

11. A két kódex összehasonlítása

Bár Csemegi a király sérelmére elkövetett, s a felségsértés körébe sorolt cselekményeknél a büntetések három fokozatát állapította meg, Deák pedig csak egyfajta büntetést alkalmazott, a proporcionalitás elvének érvényesülésében még sincs számottevő különbség. Csemegi három büntetési fokozata ugyanis a következők szerint jön ki. A király szándékos megölésére egy a Deák-féle javaslatban nem szereplő büntetést (halálbüntetést) iktat be, s a 6. pontban felsorolt minden más cselekmény befejezett alakzatát életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegeti. A harmadik büntetési fokozat, a tíztől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés az utóbbi körbe tartozó cselekmények kísérletére vonatkozott. Ezt pedig azért iktatta be, mert a felségsértésnél a kísérlet büntetését szigorította. Az általános részi szabályok szerint ugyanis a halállal fenyegetett bűncselekményeknél a kísérlet minimális büntetési tétele öt év, az életfogytiglanival fenyegetett cselekményeknél pedig három év fegyházbüntetés volt.[28] A harmadik büntetési fokozattal tehát Csemegi csak ezeket a szabályokat módosította tíz év fegyházbüntetés alsó határra.

Az 1878-as kódex azonban vitathatatlanul jobban cizellálta a király elleni fizikai támadás tényállásait. Míg Deáknál a testi sértés és rátámadás egyaránt a felségsértés körébe tartozott, láthattuk, hogy Csemegi az utóbbit kiemelte onnan, s büntetési tételét is életfogytiglaniról tíztől tizenöt évig terjedő fegyházbüntetésre csökkentette. A király megsértése mindkét kódexben két évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntetendő, Csemegi ehhez még beiktatja a sajtó útján elkövetett módozatot, amit súlyosabban, három év államfogházzal fenyegetett. E büntetési tétel azonban csökkenést jelent az 1848-as sajtótörvényben található hat évhez képest.

[28] 1878. évi V. törvénycikk 66. § (3) bekezdés.

Az sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Csemegi a királyi palotára történő támadást kivette a felségsértési tényállások közül. A király személyes szabadságának korlátozásánál Deák az erre vonatkozó törekvést is bünteti („A ki a királyt személyes szabadságától […] erőszakosan megfosztani tettlegesen törekszik"), míg Csemegi a ténylegesen megvalósult esetet bünteti („személyes szabadságától erőszakkal vagy fenyegetéssel megfosztja").

Így összességében igazat adhatunk Csemeginek, aki az 1843-as és az általa írt javaslat felségsértésre vonatkozó szabályait a következők szerint hasonlítja össze: „Az 1843-iki javaslat készitői bölcs óvatossággal árkolták körül a felségsértés büntettének szükre vont határait; s bizonyára nem fog a jelen törvényjavaslat hibájául tekintetni: hogy e határokat – bizonyos tekintetben még szükebbre vonta."[29]

Összegzés

A XIX. századi magyar büntetőjogi kodifikációról megállapítható, hogy a király büntetőjogi védelménél elég markánsan eltért az Ausztriában hatályos szabályozástól. Így az Osztrák–Magyar Monarchia két államában ugyanazon uralkodónak a büntetőjogi védelme eltérő volt. A magyar büntetőjog átlépte azt a fontos határt, hogy a halálbüntetést csak a király szándékos megölése esetén tette lehetővé. A Deák-féle tervezet pedig, mivel a halálbüntetést egyáltalán nem alkalmazta, még ebben az esetben sem.

Kétségtelen, hogy az egyszerű polgár védelméhez képest a király sérelmére elkövetett bűncselekmények mindig súlyosabban minősültek. A halálbüntetést alapesetben Csemegi csak az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölésénél (gyilkosság) tette lehetővé, míg a felségsértés körében elég volt a szándékosság, annak előre megfontolt jellegét nem kívánta meg, s a kísérletet is bevonta a halállal büntethető körbe. Vagyis az általános részben előírt kötelező enyhítési szabályt itt nem alkalmazta. Hasonló a helyzet a többi cselekménynél is, hiszen akár testi sértésről, becsületsértésről, vagy rágalmazásról volt szó, ha a király volt a sértett, a büntetés súlyosabb volt az „általános" sértettre meghatározott esetnél. Ez azonban összhangban volt a korabeli alkotmányos elvekkel, sőt a XXI. század alkotmányos elveit sem sérti. Példának okáért a 2012-ig hatályos

[29] Az 1878. évi V. törvénycikk miniszteri indokolása: Különös Rész I. fejezethez (felségsértés) fűzött indokolás utolsó bekezdése.

alkotmány is tartalmazott a köztársasági elnök speciális büntetőjogi védelmére vonatkozó lehetőséget.[30]

A legnagyobb eredményt az egyes állam elleni bűncselekmények részletes elhatárolása, és a szankciórendszer differenciálása jelentette. Ezt nagyon jól szemlélteti a *Csemegi Károly* által meghatározott következő elv:

> „Mindazonáltal ez esetben sem szabad, s nem igazságos minden ide tartozó büntettet ugyanazon büntetéssel büntettetni, mert a fokozatosság itt sem mellőzhető az igazság elvének megsértése nélkül: épen ugy nem, a mint a többi büntetendő cselekmények különböző bűnösségi fokozatai esetében."[31]

[30] Alkotmány 31/A § (1) bekezdés.

[31] Az 1878. évi V. törvénycikk miniszteri indokolása: Különös Rész I. fejezethez (felségsértés) fűzött indokolás (7) bekezdés.

AZ ELŐZETES VIZSGÁLAT MINT AZ EGYHÁZI BÜNTETŐELJÁRÁS LEFOLYTATÁSÁNAK ELŐFELTÉTELE*

SZUROMI Szabolcs Anzelm

A katolikus egyházi büntetőjog azokra a cselekményekre alkalmazható, amelyek „a legalább meghatározatlan kánoni szankcióval ellátott törvény külső és erkölcsileg beszámítható áthágását" jelentik.[1] A büntetőeljárás megindítását azonban megelőzi annak mérlegelése, hogy ténylegesen megvalósult-e a kánoni szankcióval ellátott törvény előbb említett megsértése, és ha igen, akkor elengedhetetlen-e az igazságosság helyreállításához, az elkövető megjobbításához, a kár elhárításához és a további hasonló cselekmények megelőzéséhez a büntetőeljárás lefolytatása, vagy az ordinárius (vagyis a megyéspüspök, illetve a vele egyenlő elbírálás alá eső személy) más eszközzel is élhet. Ezt nevezzük előzetes vizsgálatnak.[2]

> „Si delictum nec notorium sit nec omnino certum, sed innotuerit sive ex rumore et publica fama, sive ex denuntiatione, sive ex querela damni, sive ex inquisitione generali ab Ordinario facta,

---

* A *Jogtudományi Közlöny*ben megjelent korábbi tanulmányunknak (2008/1. 51–54.) az újabb jogalkotást és szakirodalmat figyelembe vevő átdolgozott változata. Készült az *Universidad de Navarra* Kánonjogi Karán, a KAP-3.6-14/003 projekt keretében.

1 ERDŐ Péter: *Egyházjog.* [Szent István kézikönyvek 7.] Budapest, Szent István Társulat, 2014. 615. Vö. CIC (1917) Can. 2195 – § 1. Nomine delicti, iure ecclesiastico, intelligitur externa et moraliter imputabilis legis violatio cui addita sit sanctio canonica saltem indeterminata. – § 2. Nisi ex adiunctis aliud appareat, quae dicuntur de delictis, applicantur etiam violationibus praecepti cui poenalis sanctio adnexa sit. Az új Egyházi Törvénykönyv koncepciójához részletesen vö. Francesco CAPONETTO: *Il diritto del fedele alla legalità della pena: profili comparativi.* Corona Lateranensis 60. Città del Vaticano, Lateran University Press, 2014. 21–33.

2 Pio P. PINTO (a cura di): *Commento al Codice di Diritto Canonico* (Corpus Iuris Canonici I), Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2001. 993.; *Codice di Diritto Canonico commentato*, Milano, 2001. 1309–1310.

> sive alia quavis ratione, antequam quis citetur ad respondendum de delicto, inquisitio specialis est praemittenda ut constet an et quo fundamento innitatur imputatio."[3]

Ezzel a kijelentéssel nyitja meg a *Codex iuris canonici* (CIC, 1917) a büntetőeljárást megelőző vizsgálat tárgyalását, amely a *De inquisitione* cím alatt, az eljárásokról szóló IV. könyv I. részében került kifejtésre, az 1939–1946. kánonokban.[4] A CIC (1983) az 1717–1719. kánonokban szabályozza ezt a kérdést.[5] Annak ellenére, hogy nyilvánvalók a megfogalmazásbeli, valamint az eljárásban részt vevő személyek és kompetenciájuk közötti különbségek a két törvénykönyv között, mégis az új CIC-ben szereplő *De praevia investigatione* lényegileg hasonló jellegzetességekkel rendelkezik, mint a *De inquisitione* a CIC (1917)-ben. Éppen ezért, a következőkben a hatályos jog kifejtését a régi jogra figyelemmel végezzük, hiszen annak kiforrott kazuisztikája nagyban segítheti a jelenlegi joggyakorlatot. Az előzetes vizsgálat lefolytatásának sajátosságaihoz elengedhetetlen meghatározni annak tárgyát *(objectum),* alanyát *(subjectum)* és annak illetékességi körét *(competentia),* eljárásjogi természetét, alapelveit, lefolytatásának következményeit, valamint az eljárás folyamán keletkezett vagy felhasznált okiratok őrzésének előírásait.[6]

---

[3] CIC (1917) Can. 1939 – §. 1. Si delictum nec notorium sit nec omnino certum, sed innotuerit sive ex rumore et publica fama, sive ex denuntiatione, sive ex querela damni, sive ex inquisitione generali ab Ordinario facta, sive alia quavis ratione, antequam quis citetur ad respondendum de delicto, inquisitio specialis est praemittenda ut constet an et quo fundamento innitatur imputatio.

[4] Vö. Matteo CONTE A CORONATA: *Institutiones Iuris Canonici ad usum utriusque cleri et scholarum*. IV. Roma 1955. 390.: „[…] Ut habeatur delictum laesio afficere potest sive illas personas ad quas litterae vel acta Sedis Apostolicae pertinent, ut sunt personae quibus litterae vel acta directa sunt, aut quarum interest de litteris vel actis, sive alias quaslibet personas, ut agentes Curiales, procuratores, advocatos, exsecutores etc.; quod requiritur est, quod personae quae laesionem patiuntur eandem patiantur ratione litterarum aut actorum Sedis Apostolicae, scilicet ad impedimendam promulgationem aut exsecutionem ipsarum litterarum vel actorum […]."

[5] Vö. Josemaría SANCHIS: L'indagine previa al processo penale. *Ius Ecclesiae,* vol. 4. (1992) 511–550.

[6] Részletesen vö. Josemaría SANCHIS: Investigación previa al processo penal. In: Javier OTADUY – Antonio VIANA – Joaquín SEDANO (dir.): *Diccionario general de derecho canónico.* IV. Pamplona, 2012. 786–790.

1. A vizsgálat célja

Az előzetes vizsgálatnak kifejezett feladata feltárni a tényeket (az azokhoz kapcsolódó egyházfegyelmi előírásokkal összevetve), a körülményeket és a beszámíthatóságot.[7] Ennek alapján az ordinárius, azaz nem csak a megyéspüspök, eldöntheti, hogy ténylegesen valószínű-e a büntetendő cselekmény elkövetése; indítható-e, és indít-e büntetőeljárást; peres eljárást vagy közigazgatási eljárást indít-e; vagy szükséges-e a büntetőeljárástól eltérő, más megelőző vagy adminisztratív intézkedés.[8] Éppen ezért az előzetes vizsgálatnak, ahogyan azt *Fernando Loza,* a Navarrai Egyetem professzora[9] és *Josemaría Sanchis,* a Malagai Egyházmegyei Bíróság bírája is megfogalmazza,[10] sajátosan közigazgatási jellege van. A feltárt tények és jogi helyzet megteremti a lehetőséget az elöljárónak a megfontolt mérlegelésre, hiszen elképzelhető, hogy a vizsgált eset súlyosan veszélyezteti az egyházi közjót, az egyház küldetését és a Krisztushívők hitét. Az ilyen jellegű veszély azonnali intézkedést kíván az arra illetékes ordináriustól. Hangsúlyozzuk azonban, hogy az említett előzetes vizsgálati szakaszban még nem büntetőjogi intézkedésről van szó, hanem információgyűjtésről, amely egyes esetekben büntetőeljárás lefolytatása nélkül is közigazgatási intézkedés megtételére szoríthatja az ordináriust, a lelkek java érdekében.

2. A bűnösség állítása

Az előzetes vizsgálat elrendeléséhez szükség van arra, hogy vád *(accusatio)* fogalmazódjon meg egy adott személy valamely cselekedetével vagy mulasztásával szemben. Ez a vád lehet hivatalos (akár helyi elöljáró, vizitátor stb. által) vagy magán-, de mindenképpen olyan büntetendő tettel kapcsolatban

---

7 Can. 1717 – § 1. Quoties Ordinaribus notitiam, saltem veri similem, habet de delicto, caute inquirat, per se vel per aliam idoneam personam, circa facta et circumstantias et circa imputabilitatem, nisi haec inquisitio omnino superflua videatur.

8 Péter Erdő: Il processo canonico penale amministrativo. Mezzi possibili dell'efficacia del sistema penale canonico. *Ius Ecclesiae,* vol. 12 (2000) 787–802.

9 Ernest Caparros – Michel Thériault – Jean Thorn (eds.): *Code of Canon Law annotated. Latin-English edition of the Code of Canon Law and English-language translation of the 5th Spanish-language edition of the commentary prepared under the responsibility of the Instituto Martín de Azpilcueta.* Montreal, Wilson & Lafleur, 1993. 1060.

10 Sanchis (2012) i. m. 788.

kell hogy előterjesztésre kerüljön, amely nyilvános jellegű és bizonyítható.[11] Ki kell tűnnie annak is, hogy egyszeri vagy megrögzött cselekményről van-e szó, valamint hogy az egyénre vagy közösségre veszélyes-e.[12] Az egyházon belüli vádak mellett az előzetes vizsgálat elrendelésének indoka lehet az adott ország illetékes szerve által, bűncselekmény gyanújával megindított nyomozati eljárás is, amennyiben a feltárt tények bizonyítottak és a cselekmény tárgya az egyházjog szerint is büntetendő. Szükséges kiemelnünk, hogy az előzetes vizsgálat okaként megfogalmazott „vád" jogi kategóriája nem azonos a vizsgálatot esetlegesen követő büntetőeljárásban szereplő szoros értelemben vett vád kategóriájával.

Az illetékes elöljáró intézkedéséhez szükség van arra, hogy az adott eset kivizsgálható legyen, azaz ne névtelen feljelentésen alapuljon, és tanúkkal vagy más bizonyítási eszközökkel alátámasztható tényeket tartalmazzon. A *Corpus iuris canonici* felsorolta azokat a személyeket, akik teljesen (vö. az értelmi képességük gyakorlásában korlátozottak, a kiskorúak, a büntetett előéletűek, a kiközösítettek stb.)[13] vagy részlegesen képtelenek (a vádlott szülei, családtagjai stb.)[14] vád beterjesztésére. Nyilvánvaló, hogy a felsorolásban szereplő tulajdonságokkal jellemzettek kétséges szavahihetősége indokolta (akár elfogultságuk miatt) kortárs kizárásukat, illetve vallomásuk korlátozott figyelembevételét a kodifikáció előtti kánoni jogban.[15] A megvádolt személy jó híre megőrzésének érdekében ma is fontos, sőt az utóbbi időben kifejezetten elengedhetetlen, hogy a különböző vélt vagy valós személyes sérelmek nyomán a másik személy becsületének gyanú alá vonása, akár a nyilvánosság igénybevételével, ne vonjon maga után automatikusan büntetőjogi vagy közigazgatási jellegű lépést az illetékes elöljáró részéről, hanem a döntés meghozatalára a tények megismerése és mérlegelése után kerüljön sor. Bizonyos, hogy az egyházi intézményrendszer gyenge, és nagyon gyakran súlyos konfliktust okozhat az erős társadalmi

---

11 Vö. Ángel MARZOA – Jorge MIRAS – Rafael RODRÍGUEZ-OCAÑA (eds.): *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*. Montreal–Chicago, Wilson & Lafleur, 2004. IV/2. 1995 (SANCHIS, J.).

12 Arthur VERMEERSCH – Joseph CREUSEN: *Epitome Iuris Canonici cum commentariis ad scholas et ad usum privatum*. III. Romae, 1956. 136–137.

13 Vö. például C. 2 q. 1 c. 14: Aemilius FRIEDBERG (ed.): *Corpus iuris canonici I–II*. Lipsiae, Graz, Akademische Druck, (repr.) 1959. 1879–1881. (a továbbiakban: FRIEDBERG), I. 439; C. 2 q. 7 c. 18: FRIEDBERG I. 487; C. 6 q. 1 c. 17: FRIEDBERG I. 558; X 2. 1. 7: FRIEDBERG II. 241.

14 Vö. például C. 2 q. 7 c. 6: FRIEDBERG I. 484; X 2. 1. 5, 7, 10–11, 13: FRIEDBERG II. 240, 241, 242, 242–244.

15 Franz Xaver WERNZ: *Ius Decretalium ad usum praelectionum in scholis textus canonici sive iuris decretalium*. V/2. Prati, 1914. 59–61.

nyomás. Ennek ellenére ne feledjük, hogy a katolikus egyháznak olyan sajátos belső szabályrendje van (vö. kánonjog), amely nem a közvélemény szavára, hanem szigorúan az alapítójától eredeztetett hatalom alapján ítéli meg az egyes cselekedeteket.[16]

3. A vizsgálat lefolyása

Magát az előzetes vizsgálatot végezheti az illetékes ordinárius személyesen vagy arra kinevezett személyek útján. Régen ezt főképp az úgynevezett zsinati bírák végezték. Jelenleg a vizsgálatban közreműködő személyek nem feltétlenül tartoznak az adott egyházi bíróság kötelékébe, hanem *ad hoc* jelleggel nyerik el megbízásukat, figyelemmel a konkrét eset feltárásának módjára, és annak sajátosságaira (személyi, jogi, körülmények stb.). Az így megbízott személyek feladata a peres eljárásból ismert ügyhallgatókéhoz hasonló. Tevékenységük kiterjed az adott eset valóságtartalmának a feltárására; annak jogi megítélhetőségének a vizsgálatára; valamint a mentő, enyhítő, illetve súlyosbító körülmények számbavételére (1323–1326. kk.). Az előzetes vizsgálat kellő diszkrécióval folyik, a vizsgálatban részt vevőket pedig titoktartás kötelezi [vö. CIC (1917) Can. 1943],[17] hiszen a folyamatnak pusztán a tények megismerése a feladata, aminek alapján megfontolhatja az elöljáró a vádak megalapozottságát, a tett súlyosságát és veszélyességét, azazhogy szükséges-e a büntetőeljárás megindítása.[18] Ügyelni kell tehát a vizsgált személy jó hírének a tiszteletben tartására.[19] Ahhoz, hogy a vizsgálatot végző minden kétséget kizáróan megbizonyosodjék a vádban kifejtett tények valóságáról, szükséges az eset tanúinak meghallgatása,

[16] „[G]eneratim Ecclesia in regimine servat uti legem fundamentalem principium misericordiae, quare in exercitio coërcitionis adhibet benignitatem et remissionem, quse virtutes sunt eius Fundatoris. Germanus-Joseph Pellegrini: *Jus Ecclesiae Poenale I. De delictis.* Napoli, 1962. 32. Vö. „Quodsi Ecclesiae Christi vera vindicanda est potestas coercitiva sive iurisdictio criminalis, non ea hoc loco intelligitur potestas, quam Ecclesia in foro poenitentiae sive sacramentali exercet in peccata a fidelibus commissa et per confessionem iudicio Ecclesiae subiecta, sed de illa potestate criminali versatur disceptatio, vi cuius Ecclesia ex vera potestate iurisdictionis per legitimum iudicium criminibus a se notatis in foro externo fidelibus quoque invitis iustas legitimo peracto iudicio decernit et exequitur poenas etiam vindicativas sive spirituales sive temporales. […]" Wernz i. m. V/2. 22.

[17] CIC (1917) Can. 1943 – Inquisitio secreta semper esse debet, et cautissime ducenda, ne rumor delicti diffundatur, neve bonum cuiusquam nomen in discrimen vocetur. Vö. Conte a Coronata i. m. 392–396.

[18] Vö. Vermeersch–Creusen i. m. III. 138–139.

[19] Wernz i. m. V/2. 78–80. Vö. CIC Can. 1717 – § 2. Cavendum est ne ex hac investigatione bonum cuiusquam nomen in discrimen vocetur.

amely a peres eljárásból ismert előírások megtartásával kell hogy történjen (vö. 1547–1571. kk.). Természetesen a tanúvallomásokon túlmenően elengedhetetlen minden egyéb olyan bizonyíték megvizsgálása is, amely hasznosnak tűnik – és megengedett – az eset és a körülmények jobb megértéséhez (vö. 1527. k.).[20] A hatályos kódex tehát nem szabályozza részletesen az előzetes vizsgálat lefolytatásának módját, hanem elsődlegesen az elégséges tények összegyűjtésére és azoknak minél több szempontból való elemzésére teszi a hangsúlyt.[21]

Az egyházi hatóság irányában megfogalmazott világi elvárások meglehetősen szelektívek, és számos esetben igényeik nincsenek összhangban a büntetőeljárásoknak a kontinentális jogrendszerekben bevett alapelveivel (például folyamatban lévő előzetes vizsgálat vagy ítélettel még le nem zárult büntetőeljárás adatainak a nyilvánosságra hozhatatlansága); mindeközben nagyon gyakran nincs kellő mélységű ismeretük és tapasztalatuk az egyházi büntetendő cselekmények rendszeréről, határozott kategóriáiról (azon belül a legsúlyosabb büntetendő cselekmények mibenlétéről), az egyházi büntetőeljárás lefolytatásának jellegzetességeiről, és az egyes – megfelelő módon bizonyított – ügyekben az egyház rendelkezésére álló és alkalmazható szankciókról. Hangsúlyosan igaz ez az úgynevezett külső és belső fórum területével kapcsolatosan (vö. gyónásban elhangzott büntetendő cselekmény esete). Az említett elvárások természetesen főként a civil társadalmat legsúlyosabban érintő, és az állami hatóság által is büntetendőnek ítélt cselekményekkel kapcsolatosak. Különösen is igaz ez akkor, ha a cselekmény elkövetésével megvádolt személy felszentelt szolgálattevő, megszentelt életet élő vagy olyan valaki, aki valamely, az egyház által fenntartott intézmény működéséhez köthető. Számos további büntetendő cselekmény van azonban, amely az egyház saját joga szerint szintén nagyon súlyos megítélés alá esik, de mivel az állami hatóság számára neutrális, így nem kerül a nyilvánosság érdeklődésének homlokterébe.[22] Vannak olyan kérdések is, amelyek mint kánonilag büntetendő cselekmények magukat az egyház hitelveit (vö. dogmatikus tanítását) érintik, így megértésükhöz a katolikus teológia beható ismeretére van szükség.[23]

---

[20] CIC Can. 1527 – § 1. Probationes cuiuslibet generis, quae ad causam cognoscendam utiles videantur et sint licitae, adduci possunt.

[21] MARZOA–MIRAS–RODRÍGUEZ-OCAÑA (eds.) i. m. IV/2. 1995 (SANCHIS, J.).

[22] SZUROMI, Szabolcs Anzelm: *Dottrina e disciplina della Chiesa. Teoria – fonti – istituti.* Aus Religion und Recht 20. Berlin, 2016. 113–125.

[23] Velasio DE PAOLIS: Norme "de gravioribus delictis" riservata alla Congregazione per la Dottrina della Fede. *Periodica,* 91 (2002) 273–312.

Az olyan ügyekben, amelyekben – mint utaltunk rá – egyúttal az állami hatóság is nyomozást folytat, általánosságban elmondható, hogy pusztán az állami vizsgálat – függetlenül attól, hogy rendőrségi vagy bírósági szakaszba lépett-e – önmagában nem elégséges bizonyíték az egyházi megelőző vizsgálat lezárására és az egyházi büntetőeljárás megindítására, sőt nem lehet indoka az egyházi előzetes vizsgálat elhagyásának. Ahogyan az egyházi eljárások mindegyike kapcsán, itt is hangsúlyoznunk kell az állami eljárástól való függetlenséget. Ennek ellenére azt is világosan kell látnunk, hogyha az állami hatóság olyan tényeket vagy bizonyítékokat tár fel, amelyek érintik az egyházi előzetes vizsgálat tárgyát, akkor azt, az egyházjog által megítélt súlyának megfelelően, az egyházi eljárás is figyelembe kell hogy vegye, különösen akkor, ha az állami eljárás következtében – az egyházi vizsgálat számára is releváns tények alapján – jogerős elmarasztaló ítélet született. Előfordulhatnak tehát olyan esetek, amikor az állami hatóság által végzett eljárás elmarasztaló ítélettel zárul. Azonban még a szabadságvesztés kiszabása sem kényszerítheti az ordináriust a saját eljárás elhagyására vagy az egyházi büntetőeljárás automatikus megindítására. Mindez nem azt jelenti, hogy az illetékes egyházi hatóság elzárkózna egy tett társadalomra veszélyes voltának a kinyilvánításától, hiszen az egyházjog és az erkölcstan a legtöbb ilyen esetet szigorúbban ítéli meg, mint a jelenlegi állami büntetőjog.[24] Inkább azt kell kiemelnünk az egyház saját belső jogának és jogszolgáltatásának az állami intézkedésektől való függetlenségén túl, hogy létezhetnek olyan tények és körülmények, amelyek az állami bíróság számára – a dolog természeténél fogva – nem ismertek.[25] Nyilvánvaló az is, hogy egy kinyilvánított – akár felfüggesztett, akár végrehajtott – állami büntetés súlyosan befolyásolja alanyának jó hírét, azaz a meghatározott egyházi hivatalokra való további alkalmasságát. Ennek megítélése azonban, éppen a lefolytatott egyházi vizsgálat vagy az arra illetékes egyházi hatóság mérlegelése nyomán, az ordinárius feladata (vö. például a politikai okokból szabadságvesztésre ítéltek). Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az 1718. kánon 4. §-a kifejezetten ajánlja a szükségtelen perek elkerülését, és a felek beleegyezésével – amennyiben ez az ügy természeténél fogva és a körülmények figyelembevételével lehet-

[24] Joaquín Llobell: Contemperamento tra gli interessi lesi e i diritti dell'imputato: il diritto all'equo processo. In: Davide Cito (a cura di): *Processo penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico.* Pontificia Università della Santa Croce, Monografie Giuridiche 28. Milano, Giuffrè. 2005. 63–143, különösen 76–103.

[25] Vö. Szuromi, Szabolcs Anzelm: *Le particolarità dell'indagine previa nel processo penale canonico.* In: Janusz Kowal – Joaquín Llobell (a cura di): *Iustitia et iudicium. Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antonio Stankiewicz.* Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2010. 2135–2143.

séges – a károk elhárításának méltányosságon nyugvó rendezését.[26] Hasonlóan rendelkezik a büntetések alkalmazásáról szóló bevezető 1341. kánon, amely a büntetőeljárás megindítását csak abban az esetben tekinti megfelelő eszköznek, ha a testvéri figyelmeztetés, a dorgálás és a lelkipásztori gondoskodás más eszközei nem elégségesek a botrány helyrehozatalára, az igazságosság helyreállítására és a tettes megjavítására.

Az ordinárius lehetőségeit az előzetes vizsgálat által feltárt tények nyomán az 1718. kánon tartalmazza, az 1–4. §-ban.[27] Az ordináriusnak határozatilag kell döntenie arról, hogy a tények és körülmények kellő ismeretének birtokában megindítja-e az eljárást a büntetés kiszabására vagy kinyilvánítására, és ezt peres vagy közigazgatási eljárás útján teszi-e meg (vö. 1718. k. 1. §).[28] Az 1342. kánon 2. §-a alapján „határozat útján nem lehet kimondani vagy kinyilvánítani örökre szóló büntetéseket, sem olyan büntetéseket, melyeknek határozat útján való alkalmazását az őket elrendelő törvény vagy parancs tiltja". Ilyen esetekben az ordinárius köteles a peres eljárás megindítására. Mivel a CIC nem említ határidőket az előzetes vizsgálat lefolytatására és az ordinárius határozatának kimondására, így e tekintetben a bűnvádi kereset elévülésének általános, három évben megszabott ideje az irányadó, kivéve az 1362. kánonban említett eseteket, amelyek közé tartozik a legsúlyosabb büntetendő cselekmények köre is.[29] Az 1718. kánon 3. §-a kifejezetten megemlíti az ordinárius konzultációra való lehetőségét két bíróval és egyéb jogban jártas személyekkel, határozatának

---

[26] Vö. John P. BEAL – James A. CORIDEN – Thomas J. GREEN (eds.): *New Commentary of the Code of Canon Law.* New York, Paulist, 2000. 1809.

[27] CIC Can. 1718 – § 1. Cum satis collecta videantur elementa, decernat Ordinarius: 1° num peocessus ad poenam irrogandam vel declarandam promoveri possit; 2° num id, attento can. 1341, expediat; 3° utrum processus iudicialis sit adhibendus an, nisi lex vetet, sit procedendum per decretum extra iudicium. – § 2. Ordinarius decretum, de quo in §. 1, revocet vel mutet, quoties ex novis elementis aliud sibi decernendum videtur. – § 3. In ferendis decretis, de quibus in §§ 1 et 2, audiat Ordinarius, si prudenter censeat, duos iudices aliosve iuris peritos. – § 4. Antequam ad normam § 1 decernat, consideret Ordinarius num, ad vitanda inutilia iudicia, expediat ut, partibus consentientibus, vel ipse vel investigator quaestionem de damnis ex bono et aequo dirimat. Vö. VERMEERSCH–CREUSEN i. m. III. 140–141.

[28] Frans DANEELS: L'imposizione amministrativa delle pene e il controllo giudiziario sulla loro legitimità. In: CITO (a cura di) i. m. 289–301, különösen 289–292.

[29] CIC Can. 1362 – § 1. Actio criminalis praescriptione extinguitur triennio, nisi agatur: 1° de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis; 2° de actione ob dilecta de quibus in cann. 1394, 1395, 1397, 1398, quae quinquennio praescribitur; 3° de delictis quae non sunt iure communi punita, si lex particularis alium praescriptionis terminum statuerit. – § 2. Praescriptio decurrit ex die quo delictum patratum est, vel, si delictum sit permanens vel habituale, ex die quo cessavit. Vö. C. pro Doctrina Fidei Normae, de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis. *AAS,* vol. 102 (2010) 419–434.

meghozatalához. Itt tehát alkalom van az ügyész (aki egyébként a hatályos CIC-ben nem szerepel az előzetes vizsgálatban) és a vizsgálatot végző véleményének meghallgatására is.[30] Hozzá kell tennünk, hogy a CCEO 1493. kánon 3. §-a az ügyész és a megvádolt személy kötelező meghallgatásáról beszél az előzetes vizsgálatot lezáró ordináriusi határozathoz.[31]

A legsúlyosabb büntetendő cselekmények *(delicta graviora)* esetében az ordinárius súlyos felelőssége, hogy ne csak a büntetendő cselekmény elkövetésének valószínűségét állapítsa meg ennek folyamán, és az ügyet haladéktalanul az illetékes dikasztériumnak továbbítsa az előzetes vizsgálat minden okiratával együtt,[32] hanem közigazgatási intézkedést is foganatosítson a büntetőeljárás lefolytatásának idejére.[33] Ez a közigazgatási intézkedés azonban nem a büntetőeljárást lezáró ítélet elmarasztaló voltának az elővételezése. A legsúlyosabb büntetendő cselekményekre vonatkozó új eljárási normát 2010. május 21-én adta ki az ezekben az ügyekben illetékes Hittani Kongregáció.[34]

Az előzetes vizsgálat iratait a titkos levéltárban szükséges elhelyezni, amennyiben a feltárt tények alapján az ordinárius úgy dönt, hogy nem indít büntetőeljárást. Ha viszont az 1718. kánonban szabályozott lehetőségeivel élve megindítja az eljárást, akkor az előzetes vizsgálat iratai – amelyek szükségesek lehetnek az ügy tárgyalásához – az ügyésznek kerülnek átadásra.[35]

---

30 *Communicationes* 12. (1980) 190; vö. Marzoa–Miras–Rodríguez-Ocaña (eds.) i. m. IV/2. 2002–2003. (Sanchis, J.).

31 CCEO Can. 1469 – § 3. Antequam quicquam in re decernit, Hierarcha audiat de delicto accusatum et promotorem iustitiae atque, si ipse prudenter censet, duos iudices aliosve iuris peritos; considerit etiam Hierarcha, num ad vitanda inutilia iudicia expediat, ut partibus consentientibus ipse vel investigator quaestionem de damnis ex bono et aequo dirmat.

32 C. pro Doctrina Fidei Litt.Circ. per aiutare le Conferenze Episcopali nel preparare Linee guida per il trattamento dei casi di abuso sessuale nei confronti di minori da parte di chierici. *AAS,* vol. 103 (2011) 406–412.

33 Charles J. Scicluna: Procedura e Prassi presso la Congregazione per la Dottrina della Fede riguardo ai "delicta graviora". In: Cito (a cura di) i. m. 279–288.

34 C. pro Doctrina Fidei: Normae, de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis. *AAS,* vol. 102. (2010) 419–434.; vö. John A. Renken: Normae de gravioribus delictis: 2010 Revised Version. Text and Commentary. In: *Studies in Church Law* VI (2010) 51–116.; Varuvel G. Dhas: Modifiche introdotte nelle norme riguardanti i graviora Delicta. *Apollinaris,* 84 (2011) 337–381.

35 Sanchis (2012) i. m. 790.

Összegzés

A fentiek alapján egyértelműen kirajzolódik az egyház saját, független, az egyházi közjót és a Krisztus-hívők lelki javát szem előtt tartó jogszolgáltatása. Ebben sajátos szerepet tölt be az az előzetes vizsgálat, amelyet az egyházi büntetőjog által büntetendő cselekményként megítélt tett kapcsán, hitelt érdemlően alátámasztott módon előadott esetekben indít az ordinárius. Az előzetes vizsgálatot azonban, mint bemutattuk, nem követi feltétlenül az egyházi büntetőeljárás lefolytatása. Az ordinárius feladata, hogy a feltárt tények figyelembevételével eldöntse, meggyőző-e a gyanú a bűncselekmény megtörténtéről; ha igen, akkor az okozott kár helyrehozható-e, az igazság helyreállítható-e, a tettes megjavítható-e, és a további hasonló bűncselekmények megelőzhetők-e büntetőeljárás lefolytatása nélkül, a felek beleegyezésével és a méltányosság alapján.

IV. KRIMINOLÓGIA, RENDÉSZET

VICTIMS OF BURGLARY

A. Tünde Barabás

Vókó professzor úrral való együttműködésünk több évtizedre nyúlik vissza. A szakmai kapcsolatunk alapja elsősorban kutatási érdeklődésünk közelsége a szankcionálás és intézményrendszerének működése területén. Személyes-baráti kapcsolatunk hasonlóan a távoli múltban gyökeredzik. Kandidátusi disszertációm egyik opponense professzor úr volt 1995-ben, és azóta is figyelemmel kísérte munkámat, tanácsaival és tapasztalataival egyengette utamat a börtönkutatások során. A kérdéskörtől azóta sem „szabadultam", ahogyan ő sem, így jelen tanulmányom is fogvatartottakkal folytatott interjúk feldolgozásával készült. Ezzel kívánok tisztelegni Professzor úr munkássága előtt, kívánva neki – mindannyiunk hasznára – még sok-sok, munkával (is) tarkított, örömteli évet.

Burglaries deserve more attention, not only because of their steadily increasing number and relatively low detection rates, but also because they have a markedly negative impact on citizens' subjective sense of security. In addition to suffering material losses, the victims of these crimes' trust in the security of their residential neighbourhood is shaken; they may have ill feelings and anxieties, as the sanctity of private property and private life is questioned by these burglars intruding into people's private living quarters by prising open the doors of their homes and rifling through their drawers, family photos or even their underwear cupboard.

Another characteristic of these criminal offences is that potential victims can do a lot in the interest of prevention, i.e. for their own security. It is therefore important to explore the information and data on victims and the findings of Hungarian and foreign literature and research.

1. Hungarian and international research

The first comprehensive Hungarian research on burglary victims was conducted in 1991. It was justified by the massive crime wave following the political regime change, resulting in a marked increase in criminal offences against property. In 1990, recorded criminal offences grew by 50 percent compared to the year before while the effectiveness of investigations decreased. As national police chief at the time *Győző Szabó*[1] wrote, this resulted in such a quality change in public security that, in high-risk areas, crime became a decisive factor in the public's well-being and quality of life. The number of burglaries increased by 483 per cent between 1970 and 1989.[2] The research, conducted by *Lenke Fehér, Ferenc Kratochwill, Anna Kiss, László Gatter and Ágnes Mató*[3], was, unsurprisingly, sponsored by one of the Hungarian insurance companies. The research involved extensive studies of the files of 69 persons who had committed burglary, and interviews about 200 cases with experts, representatives of the legal profession and, to a lesser extent, with victims. The assessment differentiated between "experienced" and "inexperienced" burglars. With regards to victim behaviour, the research emphasised the importance of a preventive approach. In his summary, *Tihamér Tóth* pointed out that, despite their fears, the public did very little to protect their valuables and believed that it was more of a police duty. Considering the not so favourable detection rates at the time and the low proportion of damages compensated, it seemed even in the late 1980s that burglary was an important issue and prevention should be emphasised.[4]

In 2001 *Ilona Görgényi* researched burglary victims in an international context (with contributions from England, Poland, Hungary and Germany). The research, conducted in Miskolc, relied on Hungarian and international crime victim survey (ICVS) with an analysis of a total of 557 burglary cases reported to the police and interviews with 207 victims.[5] In over 60 percent of cases, burglary scenes were weekend houses; the rest were flats and residential homes.

---

1 Szabó, Győző: A közrend és a közbiztonság aktuális kérdései. In: Kerezsi, Klára (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 38–39.* Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1991. 6–24.

2 Tóth, Tihamér: A betöréses lopások viktimológiai sajátosságai. In: Kerezsi (szerk.) op. cit. 84–93.

3 See eg. Fehér, Lenke: A betöréses lopás sértettje – egy empirikus vizsgálat tanulságai. In: Kerezsi (szerk.) op. cit. 47–64.; Kratochwill, Ferenc: A bűncselekmények áldozatainak kártalanítása. In: Kerezsi (szerk.) op. cit. 65–83.; and Kiss, Anna: A sértett eljárási helyzete. *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok,* 34. (szerk. *Irk* Ferenc) 1997. 232–254.

4 Tóth op. cit.

5 Görgényi, Ilona: *A viktimológia alapkérdései.* Budapest, Osiris, 2002.

The research uncovered a number of circumstances that cause, in addition to material damage, other injuries in such cases. Consequently, it was evidenced that psychological injury to the victim was much more serious than the material damage caused by the burglary.

With regard to the act itself, 78 percent of victims reported anger, 19 percent fear and 15 percent shock. In addition, a spontaneous 10 percent named helplessness as a contributing factor. There appeared to be a difference in the emotions suffered as a result of house and vacation home burglaries. While the former was more about fear, it was hatred that was mostly reported in the latter case. This phenomenon can be explained by the more general and intimate nature of a family home, an offence against which affects citizens more seriously. The research also focused on indirect victims, such as family members, who can be considered indirect victims only in terms of reporting the crime to the police and the insurance company; in actual fact, they also suffered direct injury as the burglary also affected their home. The research also proved that women, single citizens and those in poor financial situations were more vulnerable, as they had a higher level of fear and lower sense of security.

In 2004 a victim survey by the National Institute of Criminology, with a sample of ten thousand respondents, studied burglary victims in a questionnaire covering criminal offences against property.[6] It was found that this type of criminal offence was less characterised by latency than other minor offences against property. This was primarily due to the fact that pursuing insurance claims requires a report to be filed with the police. At the same time, these offences also have a general influence on the victims' state of mind; namely that previous victims of crimes against property are typically more afraid that their home will fall victim to burglars.[7] We inquired about the emotions of victims after suffering the criminal offence. The survey indicated that the recollections of the event, even years later, trigger intense emotions from victims including fury, anger, agitation, defenceless, anxiety and helplessness, although these were found not only in terms of criminal offices against property.

In contrast, it is interesting to see what the injured persons did, at least after the event, to improve their level of security. Just like the outcome of the

6 Ferenc Irk (ed.): *Victims and Opinions. Vol. I–II.* Budapest, National Institute of Criminology, 2004.

7 Mariann Kránitz: Victims of Crimes Against Property. In: Ferenc Irk (ed.): *Victims and Opinions. Vol. II.* Budapest, National Institute of Criminology, 2004. 27–59.

international InSec survey[8], the Hungarian survey also reported that respondents preferred passive or some other kind of defence, based on a behavioural change.

After becoming a victim, despite their fears, only 11.4% of the injured persons had a security lock installed or reinforced; 10.7% had the security features of their house, car, garden, etc. improved, and only 6.9% had a local alarm system installed. What is interesting to note is that among those who suffered criminal offences primarily against property, the majority (58.7%) changed their lifestyles and behaviours after being victimised, yet a smaller group (39.4%) took specific action.[9]

Due to the large number of foreign research projects, I focus on their common characteristics and special features. These research projects use different approaches in their analyses of victim-related issues of burglary. Similar to the Hungarian method, there are international studies focusing on the victims of this particular criminal offence and there are some other, more general research projects assessing victimisation that also touch upon this particular type of criminal offence. Special types of the latter group include ICVS and NCVS[10] studies, which focus on general issues on a large sample of respondents and deal with victims of specific crime types, including burglary, in addition to general problems.

In addition to the causes and circumstances of victimization, the needs of victims and the possibility of prevention, these research projects primarily focus on the short and long-term effects, primarily psychological ones such as fear, anxiety and other emotions, of the criminal offence. The first such studies were published in the 1990s.

These special studies were generally based on telephone interviews or questionnaires completed within specific time intervals following the actual offence. *Feltes,* for instance, first contacted victims 48 hours after the crime and then once more later.[11] (The research conducted by *Ilona Görgényi* in Miskolc with international cooperation was completed using a similar method.[12]) Actually, these are accurate reflections of the state of mind of the victims

[8] InSec – Insecurity in European Countries (Hamburg–Amsterdam–Krakow–Vienna–Budapest). HPSE-CT-2001-00052.

[9] Tünde Barabás: General Victimology, Latency. In: Ferenc Irk (ed.): *Victims and Opinions.* Vol. I. Budapest, National Institute of Criminology, 2004. 161–201.

[10] International Crime Victimization Survey (ICVS) and National Crime Victimization Survey (NCVS).

[11] Thomas Feltes – Frank Kawelovski: Der Kampf gegen den Wohnungsdiebstahl: Wie können wir ihn gewinnen? Teil 1. *Die Polizei,* 5/2014. 163–164.

[12] Görgényi op. cit.

following the criminal offence. The following section details some of these targeted research activities.

2. Emotional–psychological effects of burglaries

Burglaries also have negative emotional effects on most victims. As seen above, these could be specific negative emotions, such as fury, anger or longer psychological processes, for example, fear of becoming a victim again, or a more general anxiety or the fixation of a behavioural disorder that complicates the victim's everyday life. Finally, we can talk about long term emotional change, such as the development of a sense of vulnerability, or lack of trust in the police, as reported in a number of research projects.

Psychological studies, typically in English-speaking countries, primarily research trauma caused by burglary. In their 2013 study, *Kunst, Rutten* and *Knijf* categorise studies on the subject into three groups.[13] The first category includes research projects that attempt to separate the effect of the break-ins on the psychological state of the victims completely. *Beaton, Cook, Kavanagh* and *Herrington,* for instance, compared burglary victims with other non-victimised persons.[14] The research was conducted in two phases: the first one was 7 and 12 days after the break-in, and the second 4–5 months after the very first police visit. They concluded that the psychological wellbeing of burglary victims changed to a much lower level. In contrast, *Sorenson* and *Golding* did not find any marked difference between the psychological wellbeing of victims and non-victimised persons.[15]

The other group is characterised by research projects focusing on the impact of break-ins on the psychological state of mind as related to various circumstances. One such study was conducted by *Kobayashi* and *Saito* who concluded that certain factors reinforced the negative impact: if the victim is a woman, if the insured person had taken preventive measures prior to the criminal offence (e.g. locked the doors and windows), repeated victimisation, when the victim saw

[13] Maarten J. J. Kunst – Sanne Rutten – Ellen Knijf: Satisfaction with the Initial Police Response and Development of Posttraumatic Stress Disorder Symptoms in Victims of Domestic Burglary. *Journal of Traumatic Stress,* vol. 26., no. 1. (2013) 111–118.

[14] Alan Beaton – Mark Cook – Mark Kavanagh – Carla Herrington: The psychological impact of burglary. *Psychology, Crime & Law,* vol. 6., no. 1. (2000) 33–43.

[15] Susan B. Sorenson – Jacqueline M. Golding: Depressive sequelae of recent criminal victimization. *Journal of Traumatic Stress,* vol. 3., no. 3. (1990) 337–350.

or heard the offenders, loss of a large amount of money, major damage to the building or when it is assumed that the crime was committed by professional criminals.[16]

The studies in the third category compare the psychological effects of break-ins with the damage caused by violent crimes or crimes against property; however, no major difference has been pointed out so far. One such example is the study by *Lurigio* on the psychological impacts of burglary, robbery and aggravated assault, which failed to identify any specific difference between the impacts of criminal offence types.[17]

In addition to these three major directions, however, a number of research projects centre on the negative emotional state resulting from the victim suffering a burglary, its characteristics, the various reactions, their causes and development. According to *Maguire,* a relatively small group of victimised persons are characterised by long-term damaging effects, where an event negatively influences their lives in the long run.[18] Earlier *Brown* concluded that *a large percentage of victims experienced "post-burglary" emotional reactions, anger, excessive caution with strangers and anxiety* but failed to mention frequent occurrence of long-term effects. Over half of the victims reacted with nervous system symptoms, by crying and shaking, even when objects of small value were lost.[19]

In the course of the *Brown–Harris* research, phone interviews were conducted with 44 female victims, in the course of which they studied the emotional effects of the crime and the options for establishing a sense of security and maintaining it in the long run. *The authors assume that burglary is more than just a general criminal offence violating a single private space, as it may influence the victim's sense of security in the long run.* The interview took 20–30 minutes, and the questions were directed at lost belongings, the number and types of rooms (living room, bedroom, etc.), the traces of destruction and the extent of the

---

16 Juichi Kobayashi – Hiroyuki Saito: Study on post-incident maladjustments of burglary victims. *Reports of the National Research Institute of Police Science,* vol. 36., no. 2. (1995) 45–46.

17 Arthur J. Lurigio: Are all victims alike? The adverse, generalized, and differential impact of crime. *Crime & Delinquency,* vol. 33., no. 4. (1987) 452–467.

18 Mike Maguire – Richard Wright – Trevor Bennett: Domestic burglary. In: Fiona Brookman – Mike Maguire – Harriet Pierpoint – Trevor Bennett (eds.): *Handbook on Crime.* Devon, Willan, 2010. 3–25.

19 Barbara B. Brown: Territoriality. In: Daniel Stokols – Irwin Altman (eds.): *Handbook of environmental psychology.* New York, John Wiley & Sons, 1987. 505–531.

damage as well as the extent to which the rooms were ransacked and searched by the offenders.[20]

The study sought an answer to why certain break-ins upset victims more than others. The research concluded that the intensity of the victims' negative emotional response was directly proportionate to the injury caused to the area. The more aggressive the crime appears from the traces found on the scene, the stronger the negative emotional impact is on the victim. *The victim's sense of security is already endangered by the burglar's entry into the house; however, the more rooms visited by the offender, the stronger the injury to the victim's private sphere and the sense of injury.* The more rooms the burglar stole objects from, the stronger the fear, anger and vulnerability felt by the victim. The victim's sense of injury was the strongest when objects of personal importance fell victim to the criminal offence. The burglar's search of the rooms caused the strongest negative emotional impacts, such as vulnerability and loss of trust in the police. *Depending on the speed at which the police responded to the crime, the victims experienced the negative emotional impact of the crime more strongly or weakly.*

Another research project focused on the factors in a burglary, based on which the victims are more likely to feel anxiety or fear of becoming a victim again.[21] Accordingly, primarily female victims displayed symptoms of anxiety and single, young female victims feared the most that the break-in would occur again. Lack of stronger ties with their neighbours may also cause anxiety in such cases. *Victims who were cautious prior to the burglary (they remembered to lock the doors and windows) are more likely to feel fear of becoming a victim again than those who were careless.*

Victims who received effective support and information from the police about prevention reported fear of becoming a victim again in smaller numbers.

Previous victims or witnesses of burglary are more likely to experience fear of break-in than those without any experience of such a criminal offence Victims who lost an object of great value or a large sum of money to burglary were also more fearful of another break-in. If the criminal offence was supposedly committed by professional burglars, the victim will be more likely to feel anxiety after the crime. The same is true for break-ins involving damage to or violence against property.

---

[20] Barbara B. Brown – Paul B. Harris: Residential burglary victimization: reactions to the invasion of a primary territory. *Journal of Environmental Psychology,* vol. 9., no. 2. (1989) 119–132.

[21] Kobayashi–Saito op. cit. 45–46.

Researchers of Leiden University studied the Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) caused by the criminal offence.[22]

Although the impacts caused by burglary do not fulfil the criteria of Posttraumatic Stress Disorder (PTSD), i.e. it is not an event directly threatening loss of life, severe injury or the individual or another person being physically trapped, a number of studies have concluded that there are several characteristics shared by severe posttraumatic state (indicated by intensive fear, defenceless, fright) and the victim's state of mind caused by a criminal offence. A number of victims reported repeatedly reliving the event in their dreams, sleep disorders and avoidance of facing the trauma. Chronic occurrence of these syndromes has been diagnosed in certain victims.

Among other things, the research focused on what can strengthen and what can weaken these effects. Researchers assume that the events of criminal proceedings may exert positive, therapeutic or negative, anti-therapeutic effects on individuals' mental health. *Unlike with other criminal offences, a large percentage of burglaries are reported to the police* (90% in the Netherlands). *We must note that, since burglaries are reported directly or shortly after they are committed, police actions take place in the early phase of PTSD.*

In the latter phase of the research, therefore, satisfaction with police actions and later developments of PTSD were studied in the month following the criminal offence.

Research participants were victims who reported burglaries is the Hollands Midden region, the sixth largest region of the Netherlands. Victims were asked over the phone within one month from the time the crime was committed whether they wanted to participate in the interview. The first interviews were recorded between February and June 2011, within 19.1 days after the crime on average, and the second interview occurred 4–6 weeks thereafter. The majority of respondents were women. *According to the study findings, existing PTSD symptoms were stronger among victims less satisfied with the police.*

3. Findings of the Hungarian research from the victims' perspective

The domestic research primarily studied the effectiveness of protective mechanisms and only dealt with the victim as a side issue, in terms of the

[22] Kunst–Rutten–Knijf op. cit. 111–118.

victim's role in prevention and the criminal act from the perspective of the offender and so we have been unable to study the impacts on the victim.

As discussed earlier, we started the research from the criminological principle of *rational selection,* assuming that most offenders act rationally, thinking over and weighing the risks of the burglary against the possible gains. In other words, we can assume a preliminary, planning phase prior to the actual criminal act. This assumption was confirmed by our own research. From this perspective, the majority of sneak thefts are not preceded by such a planning phase because, as we have seen, these are more frequently based on a momentary decision by detecting a good opportunity (e.g. a window left open). It is, however, apparent that in both case types there are certain factors relevant to the victims, such as carelessness, absent-mindedness (the window left open), negligence (ignoring appropriate protection methods, if there is no alarm or it is not activated). The third case type in the research one might call "trickery intrusion", where the offender takes advantage of the victim's gullibility during the entry.

3.1. Characteristics of burglaries based on the respondents' prior actions

Having analysed the scene selection preferences of burglary offenders, we could see that the majority of offenders weigh a number of options before deciding to commit the crime.[23] Based on the responses processed, the four most frequent answers:

- no occupants at home, no witnesses,
- existing security devices,
- quality/value of the property,
- easy entry,

all of these are linked to the victim or the behaviour displayed in the interest of prevention.

We picked those scene selection preferences of burglary offenders which the potential victim may influence. The figure below illustrates which of these circumstances influence offenders' choices and to what extent.

[23] More details Barabás, A. Tünde – Eisinger, Andrea – Gauland, Edina – Magi, Anna – Rózsa, Sándor – Windt, Szandra: A betöréses lopások főbb kérdései. In: Barabás, A. Tünde: *Tolvaj-kulcs. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők szemszögéből.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2014. 45–98.

From the choices it is clear that the circumstance that tends to keep burglars away the most, i.e. when *people are visible* at the selected location (three-fourths of the respondents would not break into such a place) is a one that can be influenced only slightly, as occupants work, come and go, so no single person can sit at home just to facilitate crime prevention. In addition, a *security camera is installed outdoors* is an effective method, as close to one-half of burglars would not commit the crime. One-third of the respondents are deterred by a visible alarm system. In contrast, 73% of burglars would break into a house *where the mailbox has clearly not been emptied for a while* and the *"Beware of the dog."* sign is equally not a real deterrent (7.3%). *A dense fence* or *a motion sensor lamp is* not a deterrent, or from the other end, an attractive opportunity (approx. two-thirds of the respondents would break in).

As proximity of people, or the neighbours or occupants being at home, aside from a few extreme exceptions, is the most effective deterrent factor, we even used the open-ended question: *"To what extent does it matter to you whether the owners are at home?"*

During planning and in order to avoid being caught, offenders take potential witnesses, owners and neighbours into account. As it turned out, approx. two-thirds of the respondents would not break into such a place. In addition to the simple "I will not get in" answer, respondents occasionally emphasised that they would not break in because if they are caught and they use force, the crime would now be robbery, which they would like to avoid: *"it does matter, because I would not surrender; if I get caught, it's robbery from that point"* or *"yes, a lot, I'd rather not get in to avoid any complications (e.g. robbery, murder)."*

Thirteen percent of respondents said that it would depend on the specific situation (time of the day, season of the year, whether the owners are asleep or in the garden, where the specific object is located, etc.). Even in the "depends" case indicates a process where the offender weighs his options before committing the crime. For instance, the decision depends on the season – *"it does matter in the winter because they are inside; it does not matter in the summer because they are somewhere outside, in the garden or in the pool"*, *"it matters but not a lot, because I get in at night when they are asleep, and I will get out quickly", "it matters during the day but it does not at night; it's all the same then".*

Sixteen percent of convicts said that they did not care if the owners were at home or not. Based on the answers given here, we might assume that offenders in this particular example were thinking primarily about sneak-in thefts when they would take advantage of the occupants being asleep, distracted or doing something else to get to the desired possessions. Here is a reference, for instance:

"if, for example, young people are at home, it is even better because they are loud and careless." In these particular cases, the occupants being home matters less: an open door or window is primarily a circumstance facilitating entry into the house. However, the burglar risks a lot in these circumstances by hoping that he would not be heard, which he is aware of.

We should note here that, according to the analysis by the National Police Headquarters, people with high-paid jobs and lonely people above 60 years are potentially endangered and more frequently become victims. With regards to the latter age group, it is also apparent that the offender takes the risk of being caught during the act into account. In such an event, the offender, hoping for less resistance, uses violence against the victim to keep the illegally acquired valuables, and they are not afraid to commit more severe crimes (e.g. robbery).

Finally, 6% believe that it is especially good when the occupants are at home. They are the ones who like this situation, pointing out that the alarm is not turned on at that time, more valuables are at home and entry is easier. *"It is the best because you don't have to be afraid of any surprises, and the wallet is on the table." "The main point is that they should be at home. That is the best opportunity as they don't expect me." "That is better because there is cash and jewellery when they are at home."* Among those respondents, there are also those who would primarily sneak in: *"You can go until 5 a.m.; people are tired and careless".*

In the case of theft involving trickery, the victim being at home is essential to help with the entry. Offenders committing burglary reported such cases in general or in connection with a successful prior operation. According to one of the offenders: *"I am specifically counting on them being at home and letting me in - men or women, typically alone."*

We were interested to learn what the offender would do if alarmed by some unexpected event, one of the most typical being when the owner gets home. We asked the question regarding past crimes, i.e. we did not focus on the assumptions or ideas of the offenders but rather their specific solutions.

Regarding the responses given to the question about being caught in the act by the owner arriving home, it turns out that 55% of the respondents had experienced such an event. According to the answers given to the question "What did you do then?", offenders were mostly (84%) able to escape or tried to hide and leave the scene later. In other words, a significant portion of offenders, in accordance with the answers given earlier (i.e. they would not break in if the occupants are at home to avoid complicated situations) would also opt for a quick way out or disappear later. In and of itself, it is a clear indication that

burglars are typically not violent offenders; they do not want to use brute force and they are aware of the consequences if they do.

Only two offenders did not escape or hide when caught. One accepted his fate and surrendered. Only one offender used force. Many explained that immediately after they get in, they prepare their escape route by opening a window or another door. Nonetheless, especially when the break-in occurs at night, the police do not recommend disturbing the burglars because their behaviour is unpredictable. It is especially true of so-called addict offenders, who do not shy away from anything, including the use of violence, to get the money that buys them their drugs.

3.2. Method of foray – Options for prevention

Almost without exception, respondents favoured *doors and windows* as their entry points. The analysis of the National Police Headquarters also reveals that breaking or forcing doors and windows open are the most typical means of intrusion. As it turns out, even though there is no big change in terms of the type of entry, non-traditional methods occasionally show up, such as burning the door/window or melting a plastic door/window using a heat gun.

Nonetheless, for years the most frequently used method has been *forcing or pushing them open* using brute force. The tools used for committing the crime continue to be primarily pliers, cutting tools, a crowbar, chisel and saw.

According to research findings, penetrating the wall or the roof is not a typical method because it generates a lot of noise and thereby increases the chances of being caught. In response to our questions regarding locks, the majority responded that opening them is not a real challenge for them. Based on their accounts, a large number of them are aware of the basic technology.

The burglar alarm, as an increasingly common protection method, did not hinder two-thirds of offenders in committing the crime. To improve the level of security, the signals of electronic property protection equipment can be connected to a remote monitoring service, which has agreed to reach the scene within a set time period.

This period is the critical point in the service as how much time the offender has to complete the crime after the alarm goes off is decisive. (If the burglary takes less than the critical 15-minute period, there is a lower chance of being caught. Fifty-four percent of respondents keep to this time limit; over 38% are even faster and complete the crime in less than 10 minutes. Interestingly

enough, 16% of survey participants had already committed a burglary over a period of more than 30 minutes. The reason for such an extended period must have been the complete lack or poor quality of property protection equipment.) The contracted service period is usually 5–15 minutes.[24] Offenders are also aware of this information, so they often test services to gain the most accurate information relevant for a planned crime possible.

Therefore, it is important to design the security system of the property so that over-riding the various security obstacles would be *time-consuming.*

Previous research has pointed out (see above) that while there is substantial fear of crimes against property, including burglary, the public is not careful enough in terms of protection and prevention and rather entrusts the police with these. A 2013 study of the National Police Headquarters entitled *"Police experience on the enforcement of victim rights and on the current state of victim protection in 2013"*[25] highlights, from among the subjective reasons for victimisation, in addition to other external circumstances, the following: defencelessness, lack of caution, negligence, lack of necessary property protection measures, irresponsibility, carelessness, long-term conflict situation and inability to protect oneself.

The research findings underline that even though there is no such thing as 100% security, citizens could however do a lot more on their own to protect their own assets. From the international overview we can learn, that the police, in addition to their regular preventive work, play a significant part in passing information and preventing/mitigating the process of secondary victimisation and victim traumatisation.

International research has pinpointed the role the police play in shaping the victim's state of mind. As most victims of burglary inform the police quite quickly after discovering the crime, what happens after that (the approach of the police, communication with the victim, the procedure) may prove crucial in terms of the victim's traumas caused by the burglary. The police can influence the victim's emotional responses, both negatively and positively.

Research has also revealed that three strategies are at the disposal of victims to cope with the emotional effects of the burglary. *The first is to discuss the event.* Prior research has shown that if the victim feels that the police show

[24] The analysis of the National Police Headquarters indicates that the average time spent committing a burglary is 4–10 minutes.

[25] ORFK Bűnmegelőzési Osztály: Rendőrségi tapasztalatok az áldozati jogok érvényesüléséről, az áldozatvédelem helyzetéről 2013-ban. http://police.hu/hirek-es-informaciok/bunmegelozes/aktualis/az-aldozatvedelem-helyzete.

less empathy and fail to listen carefully on the first occasion, the victim will experience stronger negative emotions. Based on victim accounts, the police often treat burglaries as routine procedures and are more insensitive in their approach to victims. As it turned out from the *Brown-Harris* research, it would be important if the police communicated with and treated victims with more empathy where the burglary scene displays more traces of violence (rummaging of rooms). If burglars ransacked several rooms, the police should be especially empathetic to the victim. Therefore, it would be important to incorporate the understanding and treatment of the issue into police training programmes.

Discussing the crime with people other than the police also has a positive effect on victims. This can assure them that the negative feelings they have about the burglary are normal, and it can also encourage neighbours to place more importance on preventing future potential burglaries, which would reduce the victim's sense of fear.

The second strategy is to *strengthen the protection of the premises.* Police information work could play a significant part in this. The third strategy, in combination with the two above, is *a change in the victim's own behaviour.* All of these need to be treated as an interconnected system: information, appropriate treatment by the police, and preventive measures together could help avoid severe traumatisation while rational decisions on prevention could help avoid repeat victimisation.

RENDÉSZETI STRATÉGIÁK

FINSZTER Géza

Születésnapján tisztelettel köszöntöm Vókó György professzor urat, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatóját! A tekintélyes tudományos műhely vezetőjétől az ünnepi alkalmat kihasználva azt kérem, hogy munkásságával támogassa a rendészet munkájának eddigieknél is hatékonyabb elméleti megalapozását, különösen azon a területen, amely jelen dolgozatom fő tárgya: a közbiztonsági stratégia megteremtése.

A rendészeti stratégiának a szakirodalomban van egy szélesebb és egy szűkebb fogalma. *Szélesebb értelemben* a rendészeti stratégia valójában *közbiztonsági stratégia,* amely a személy- és vagyonbiztonságot erősítő célok meghatározását, valamint a megvalósításukhoz szükséges társadalmi, politikai, szervezeti, személyi, anyagi-technikai, pénzügyi-költségvetési feltételeknek a tervezését foglalja magában. A közbiztonsági stratégiától megkülönböztetjük a kriminálpolitikát:

> „A kriminálpolitikának át kell fognia mind a már elkövetett bűncselekményekre adandó büntetőjogi válasz eszköztárát (a büntető törvényhozási, a bűnüldözési és büntető igazságszolgáltatási, valamint a büntetés-végrehajtási politikát), mind pedig a bűnmegelőzés büntetőjogi eszközeit és jelezni kapcsolódási pontjait a büntetőjogon kívüli bűnmegelőzési módokkal és lehetőségekkel."[1]

Szűkebb értelemben a rendészeti stratégia *a rendőrségek szervezetének és működésének a társadalmi változásokhoz alkalmazkodó hosszabb távra érvé-*

[1] Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet kriminálpolitikai koncepciója. *Ügyészségi Értesítő,* 1993/3. 1–12.

nyes terve. A szervezéstudomány tanításai csak annak a rendészetnek szólnak, amelyik maga is modernizálódni akar. A változatlanságot nem lehet és nem is érdemes menedzselni.[2]

1. Tervezés a hazai rendészeti igazgatásban

A magyar rendészeti szerveknek nincs átfogó modernizációs stratégiájuk, ilyen megalkotására történtek kezdeményezések, de elkészítésükre eddig nem született kormányzati elhatározás.[3]

Az alkotmányos demokráciák centrumaiban a modernizáció első lépései a rendőrség működési kultúráját átalakító, a rendészet hatósági magatartását megújító irányzatok voltak. Ezek lényegében két stratégiai cél körül rendeződtek.

Az egyik alaptörekvés (stratégiai cél) a *rendészeti igazgatás társadalmasítása,* a lakossági kapcsolatok erősítése, a decentralizáció és a legitim erőszakot kerülő, azt minimalizáló hatósági fellépés gyakorlattá válása volt. Ezek sorában az őrködő rendőri jelenlét új megoldásai mellett a legnagyobb hatású átalakulást a közösségi rendőrség eszméje váltotta ki.

A másik iránynak *a rendészet professzionalizmusának erősítése* mutatkozott. A rendőrségi munka *társadalmasítása* lehet nagyon hasznos a közbiztonsági rendőrség munkájának hatékonyabbá tételében, de csak korlátozottan alkalmazható a bűnüldözésben.

Az alkotmányos demokráciák centrumaiban a modernizáció első lépései a rendőrség működési kultúráját átalakító, a rendészet hatósági magatartását megújító irányzatok voltak. Ezek sorában az őrködő rendőri jelenlét új megoldásai mellett a legnagyobb hatású átalakulást a közösségi rendőrség eszméje hozta el.

Hazánkban ez idáig átfogó kriminálstratégia nem született, de a tudományos műhelyek több javaslatot is tettek ilyen munka elvégzésére.

Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet (jelenleg Országos Kriminológiai Intézet) 1993-ban vitaanyagnak szánt kriminálpolitikai koncepciót (a továbbiakban: koncepció) adott közre. A koncepció hangsúlyozza:

---

[2] Bernhard PRESTEL: Police et management moderne. *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique,* vol. 2. (1997) 134.

[3] Tanulmányok a rendészeti stratégiához. *Rendészeti Szemle,* 2010. Különszám

> „A kriminálpolitikának át kell fognia mind a már elkövetett bűncselekményekre adandó büntetőjogi válasz eszköztárát (a büntető törvényhozási, a bűnüldözési és büntető igazságszolgáltatási, valamint a büntetés-végrehajtási politikát), mind pedig a bűnmegelőzés büntetőjogi eszközeit és jelezni kapcsolódási pontjait a büntetőjogon kívüli bűnmegelőzési módokkal és lehetőségekkel."[4]

A bűnözés legveszélyesebb megjelenési formái, a bűnszervezetek, a kábítószer-bűnözés, valamint nyomatékkal a terrorizmus és az ezzel egyre inkább összemosható migrációs fenyegetés az elmúlt évtizedekben próbára tették az alkotmányos demokráciákat. A *biztonságpolitikai felfogás* abból indul ki, hogy a társadalmakat semmilyen korábbi időszakhoz nem hasonlítható, példátlanul súlyos veszélyek fenyegetik. Ezekkel szemben olyan védelemre van szükség, amelyben már nem különül el a bűnözés elleni harc a hadviseléstől, a magánbiztonsági szolgáltatások összefonódnak a rendészeti hatósági tevékenységgel, és az igazságszolgáltatást nem béníthatják meg jogvédelmet szolgáló garanciális szabályok. Terjedőben van egy új szellemiség, amely a hatalom korlátlanságát hirdeti, a jogi garanciákban pedig a gyengeség jeleit véli felfedezni. Ez a szemlélet a veszélyek olyan fokozatait jelöli ki, amelyekkel szemben a jog hagyományos önkorlátozó eszközeivel már nem lehet harcolni. A dzsungelben a dzsungel törvényei a meghatározók – írja *Robert Kagan*.[5]

> „A biztonságpolitika nemzeti, európai és nemzetközi szinten olyan változásoknak van kitéve, amelyek feloldották a belső és a külső biztonság, az állami és a magánbiztonság, a prevenció és a represszió, valamint az ezekhez hozzárendelt, illetve tőlük elkülönülő intézmények egykor szigorú szétválasztását. Elsősorban a belső és a külső biztonság, valamint a rendőri és katonai biztonság közti különbségek szűnnek meg, helyet biztosítva egy humanitárius intervenciókat is igazoló nemzetközi biztonságkoncepciónak. A humanitárius intervenció a bűnözés ellen, valamint a jog biztosítására irányul: az emberi jogok súlyos megsértésében, az emberiség elleni bűncselekmények-

[4] Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet kriminálpolitikai koncepciója. i. m. 1–12.

[5] Robert Kagan: Puissance et faiblesse. *Commentaire,* vol. 25., no. 99. (2002) 517.

> ben a nemzetközi biztonságot veszélyeztető tényezőket lát, és eltávolodik azon értelmezéstől, amely szerint a nemzetközi biztonság veszélyét kizárólag az államok közötti katonai agresszió jelenti."[6]

Mindazok, akik kételkednek a „humanitárius" intervenciók humanizmusában, kitartanak a bűnözés elleni fellépés jogállami értékei mellett, hangoztatva azt, hogy a büntetőjog humanizálásának alig kétszázötven éves történelmi vívmányai nem adhatók fel. De erre nincs is szükség, minthogy a bűnözés lényegében ma sem mutat más vonásokat, mint századokkal ezelőtt, aminek legalább két következménye lehet

Az egyik, hogy a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás humanizálódásának közel két és fél évszázados folyamatai nem a bűnözés megszelídülésével, hanem a büntetőhatalom értékrendjének megváltozásával magyarázható. A kegyetlenségre nem lehet válasz a hatalom kegyetlensége, a bűnöző gátlástalansága nem ad jogot a hatalom korlátlan gyakorlásához, a bűnözéstől való félelem nem igazolhatja a hatalom korlátlan gyakorlását, az igazságszolgáltatás hatékonyságának kulcsa az igazság megállapítása és nem az, hogy eljárásai és az alkalmazott szankciók mekkora rettegés kiváltására alkalmasak. Ezekre az eszmékre épülhetett a joguralom elve (a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* szabálya), az eljárási garanciák rendszere (a tisztességes eljárás követelménye), az igazságszolgáltatás függetlensége és a büntetés-végrehajtás embersége.

A másik következtetés az, hogy a bűnözés új formáinak megjelenése valóban új büntetőjogi megoldásokat sürget, de ez a megújulás nem jelentheti a humánum vezéreszméinek feladását. A demokratikus jogállam büntetőjogát az jellemzi, hogy az nem veszi át a bűnözés logikáját és módszereit. Nem képzelhető el a veszélyeknek és fenyegetéseknek egy olyan szintje, ami a jogállami értékek feladását indokolhatná, minthogy ez utóbbi esetben maga az önkény állama jelentené a legnagyobb veszélyt és fenyegetést. A jogállami büntetőjog nem vált korszerűtlenné, de kétségtelen, hogy rendkívül kényelmetlen az olyan hatalmi ambíciók számára, amelyek nem tűrik a hatalom korlátozását és azt képzelik, hogy olyan tudás birtokában vannak, amely semmilyen más politikai alternatívát nem jellemez.

---

[6] Hans-Jörg ALBRECHT: A biztonságkoncepció átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára. *Belügyi Szemle,* 2006/2. 3–26.

A kockázattársadalom képe ijesztő. Témánk szempontjából kétségessé válik, hogy a közbiztonság mint minden közösségi lét alapja egyáltalán fenntartható-e.[7]

Ez a kétely az elmúlt évek néhány kormányzati dokumentumában is felfedezhető. Annak ellenére, hogy a rendészet elméleti és gyakorlati művelői hosszú évek óta sürgetik közbiztonsági stratégia megalkotását, a központi adminisztráció inkább hajlott a fenyegetések általános víziójának elfogadására. Ennek terméke volt a 2073/2004. (IV. 15.) kormányhatározat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról, amit felváltott a Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1035/2012. (II. 21.) kormányhatározat.

2. A komplex biztonság

A komplex biztonsági szemlélet és a váratlan helyzetekre való azonnali beavatkozások igénye a hagyományos rendészeti igazgatást közelebb hozta a katasztrófavédelemhez. Ha viszont minőségileg egymástól lényegesen különböző problémákat kapcsolunk össze a biztonsággal, „határozottan fennáll annak a veszélye, hogy ezek a kérdések elbiztonságiasodnak, azaz átvesszük a hagyományos biztonsági intézmények fogalmazását és gondolkodásmódját, és ezzel az ellenségesség, nem pedig az együttműködés szemléletét erősítjük".[8]

Az intelem a rendészeti igazgatás terjedelmi határainak a túlságosan szélesre nyitása ellen érvel. A veszélyelhárítás jog által szabályozható területeit célszerű elkülöníteni a jog által nem szabályozható, illetve a nem jogi, hanem más típusú normákkal (tudományos-műszaki fejlesztési követelmények, technológiai előírások, szakmai fogások) kezelhető területektől. A modern kor legjelentősebb sikereit azzal éri el, hogy a technikai védekező mechanizmusok egész rendszerét alakítja ki. Ezáltal azok a tényezők, amelyek kezdetben a kockázatokat növelték, a védekezés eszközeinek a megteremtéséhez is hozzájárulhatnak. A veszélyek vállalásában nagy szerepe van a politikai reklámnak. A kormányzatok el tudják érni, hogy a saját felelősségi körükbe tartozó tevékenységeket

[7] Irk Ferenc: Biztonságérzet a rizikótársadalomban? In: Korinek László – Kőhalmi László – Herke Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2004.

[8] Michael Renner: *A biztonság új értelmezése. A világ helyzete 2005, újragondolt biztonság.* Budapest, Föld Napja Alapítvány, 2005.

alacsony kockázatúnak állítják be, míg bizonyos külső tényezőknek, amelyek rajtuk nem kérhetők számon, magas rizikót tulajdonítanak.[9]

A biztonság a társadalom és az egyén szükséglete. A veszély olyan fenyegetés, amelynek valószínű következménye a társadalom értékeinek sérelme lehet. A veszély forrása lehet tisztán természeti eredetű, amely emberi közrehatás nélkül is elindít veszteségekhez vezető oksági folyamatokat. Az emberi beavatkozásoktól mentes természeti környezet csak annak jobb megismerésével és a természeti folyamatok előrejelzésével tehető biztonságosabbá. A természeti veszélyek másik nagy csoportja már a természet-társadalom kölcsönhatásában keletkezik, ezért ezek a kockázatok lényegesen csökkenthetők a természetes környezet megóvásával, a környezettudatos magatartással, azzal az elvvel, amely szerint a természet állapota tovább nem rontható. Ennek betartása minden állam, minden intézmény és minden ember kötelessége. A természet jelen állapotban való megtartása emberi jog, az élhető élet egyik fontos feltétele. Az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20.) határozata megállapítja: „A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatatlanságának feltételeit is."[10] A természet-társadalom anyagcsere-folyamatokból keletkező veszélyek egyfelől a természettudományok és a mérnöki apparátusok aktivitását, másfelől pedig a környezeti közigazgatás szolgáltató és hatósági korlátozó, szankcionáló közjogi intézményeinek a fejlesztését követeli meg.

A kormányzati stratégia számára a biztonság fogalom bevezetése értelmes absztrakció, de a közigazgatás napi teendőinek meghatározásához túlságosan széles általánosítás. Olyan törekvés ez, ami igyekszik az összes kockázati tényezőt felsorolni, de nem teszi világossá, hogy a kockázatok merőben eltérő minőségeket mutatnak, azok között pozitív és negatív, társadalmi és természeti, közjogi eszközökkel befolyásolható és a jog által nem kezelhető jelenségek jelölhetők meg. A nemzeti biztonságról szóló határozatok homályban hagyják azt a tényt, hogy alkotmányos demokráciákban a rendészet közigazgatási hatósági és bűnüldözési funkciókat teljesít, amelyekben maradéktalanul érvényesülnie kellene a jog uralmának. Ez a szemlélet is hozzájárul *a stratégiák inflációjához*. A jelenségen azt értjük, hogy miközben igényes – de az állami irányítás céljaira kevéssé alkalmas – tudományos fejtegetések jelennek meg különböző országgyűlési és kormányzati dokumentumok formájában (lásd biztonság- és véde-

[9] Patrique PERETTI-WATEL: *Pourquoi et pour qui un risque est-il acceptable?* Risque et démocratie, Paris, IHESI, 1999.

[10] BÁNDI Gyula: A környezetjogi felelősségről. *Belügyi Szemle,* 2005/5. 3–21.

lempolitika, drogpolitika, bűnmegelőzési stratégia, nemzeti biztonsági stratégia), azonközben a szakigazgatási ágazatok egyre kevésbé kapnak segítséget a maguk sajátos követelményeinek megfelelő gyakorlati teendők kidolgozásához.

Hasonlóan homogenizáló szemlélet az, amelyik a közjog–magánjog megkülönböztetést tartja idejétmúltnak. Annak ellenére, hogy a két terület között valóban mozgó határok húzódnak, ez a tény önmagában nem a különbségek zárjelbe tételét, hanem ellenkezőleg, az eltérések hangsúlyozását követeli meg. (Ennek jelentőségét különösen a közbiztonság és a magánbiztonság védelmi eszköztárának összevetése során érthetjük meg igazán.)

Az alkotmányos jogállam megszületésének feltétele volt a közjognak a magánjogról való leválása, ebből vezethető le mind a joguralom, mind a hatalmi ágak elválasztásának elve, és az, miszerint az állam elsőrendű kötelessége az emberi jogok védelme.

A közbiztonság nem elavult fogalom, világosan elkülöníti a magán- és a közélet terepeit. Fenntartja a különbségeket a közjog és a magánjog szabályozási megoldásai között, felelősséget vállal az egyes emberért, de nem vonja el az egyéni önvédelem lehetőségét, számol a közbiztonságot fenyegető veszélyekkel, és meghatározza azokat a jogellenes magatartásokat, amelyekkel szemben a közhatalom represszív eszközöket vehet igénybe. A fejlett gazdaság, a környezetvédelem, a szociális biztonság, az egészségügy, a kultúra és az oktatás rendészeti úton nem fejleszthető. A közbiztonság attól kap értelmet, hogy hatósági eszközökkel történő oltalmazása ezeknek az értékeket létrehozni képes rendszereknek a zavartalan működését segíti.

A közbiztonság a társadalmi jelenségek mérhető tartományába illeszkedik. A személy- és vagyonbiztonság objektív állapotát a bűnügyi statisztika tükrözi, a közbiztonságról kialakult közvélemény a szubjektív biztonságról tudósít. Ez utóbbi méréséhez rendszeres közvélemény-kutatásokra van szükség. A közbiztonság kooperációs termék, amelyben az állam hatósági szolgáltatásai és az önvédelem egyéni és kollektív teljesítményei összegeződnek.

A jól megfogalmazott közbiztonsági stratégia a bölcs kormányzás hatékony eszköze. Minthogy pedig a közbiztonság felettébb alkalmas arra, hogy annak megőrzése a legkülönbözőbb politikai erők közös ügye lehessen, a közbiztonsági stratégia lehet a felelős politizálás egyik első terméke, amiben megjelenik a parlamenti erők konszenzusa mint a hosszú távú, több cikluson átívelő rendészeti modernizáció nélkülözhetetlen feltétele.

3. A kriminálpolitika két koncepciója

A közbiztonság megteremtésének és védelmezésének két útja kínálkozik, az egyiket nevezhetjük preventívnek, a másikat pedig represszívnek.

A preventív kriminálpolitika közbiztonsági stratégiája a következőkkel jellemezhető.

Fő figyelmét a még el nem követett jogsértésekre fordítja, igyekszik feltárni a veszélyes helyeket, a kockázatos tevékenységeket, valamint a devianciára hajló személyiségjegyeket. A közbiztonságot kollektív társadalmi produkciónak fogja fel, amelyben az állami büntetőhatalom partnere a települési önkormányzat, a civil kollektívák összefogása, a biztonsági piac szolgáltatásai, valamint az egyéni önvédelem.

Támogatja a társadalom pozitív kontrollmechanizmusainak (gazdaság, oktatás, egészségügy, kultúra, tudomány stb.) értékteremtő működtetését olyan irányban, amellyel csökkenthető a veszélyes helyek száma, mérsékelhetők a kockázatok, és segíthető az értékes emberi tulajdonságok kialakítása.

A szolidaritás és az esélyteremtés módszereivel arra törekszik, hogy az új értékek előállításában történő részvétel és az azokból való részesedés a társadalom minden tagja számára nyitva álljon.

A bekövetkezett jogsértések kezelésében felismeri a rendészeti erőszak és a büntetőjogi szankciók hatékonyságának korlátait, ezért azok működési körét a másként el nem hárítható veszélyekre szorítja (minimális erőszak elve) és a kriminális szankciókat valóban „zárkő" (végső esetben, utolsó lehetőség) rendeltetéssel alkalmazza.

A bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás elé a törvényesség és az eredményesség kettős mércéjét állítja, ezért nem tartja megengedhetőnek, hogy az eredményesség szolgálatában alkotmányos jogok szenvedjenek csorbát. Nem szűkíteni kívánja az eljárási garanciák hatókörét, hanem a rendészet és az igazságszolgáltatás modernizációjával azok feltétlen érvényesülése mellett tesz hitet. Meggyőződése, hogy az eljárások egyszerűsítése és gyorsítása is csak így lehet sikeres.

Keresi a bűncselekményekkel okozott károk enyhítésének lehetőségét, a reparáció útjait, ennek érdekében növeli az állami szerepvállalást a sértettek, az áldozatok megsegítésében. A sértett eljárási jogosítványait akként bővíti, hogy közben a terheltet védő garanciákat sem lazítja fel. Az állampolgárok biztonságát nem tekinti alanyi jognak, hanem olyan államcél megvalósításának, amelyre a demokratikus kormányzatoknak törekedniük kell. A kártalanítás ezért nem

az állam által szavatolt biztonsághoz való jog megsértéséért viselt helytállás (hogy tudniillik a konkrét esetben kiderült, az állam, ígérete ellenére, mégsem volt képes megvédeni polgárát a bűnös támadástól), hanem a társadalmi szolidaritás megnyilvánulása.

Felkarolja a resztoratív (helyreállító) igazságszolgáltatási formákat, kezdeményezi az alternatív büntetések választékának bővítését, megteremti annak materiális alapjait, hogy a szabadságvesztés alkalmazása a lehető legszűkebb elkövetői körre korlátozódjék, és végrehajtása legyen emberségesebb.

A közigazgatás modernizációjának részeként tervezi meg és hajtja végre a rendészet korszerűsítését. Javítja a rendőrségek belső munkamegosztását, biztosítja a centralizáció-decentralizáció kettős elvnek a szakmai követelményekkel való összhangját, megújítja a rendészet jogát, és azt magára nézve is kötelezőnek tekinti. (Tudatosítja, hogy a rendőrséget nem a kormány, hanem a jog irányítja.) Finanszírozza a technikai fejlesztést és a személyzet magas színvonalú kiképzését. A korszerűsítéssel vissza kívánja adni a rendőrködés elvesztett (vagy soha meg nem talált) professzionalizmusát.

Az előbbi célkitűzéseket hosszú távra (öt-tíz évre) érvényes stratégiába foglalja, ehhez megszerzi valamennyi alkotmányos politikai erő és a közvélemény támogatását. A politikai konszenzus megteremtésével kivonja a közbiztonság ügyét a pártpolitikai csatározások terepéről, ezzel elérve azt is, hogy a büntetőjog ne váljon a politikai harc eszközévé, a politikai élet pedig ne kriminalizálódjék. Törekszik arra, hogy a közbiztonsági stratégia állami feladatai, az azok teljesítéséhez szükséges hatáskörök, a szervezeti formák, valamint a végrehajtás költségvetési feltételei törvényben kapjanak szabályozást.

A represszív stratégia fő vonásai:

Figyelmének középpontjában az elkövetett bűncselekmények állnak, ezért igyekszik megteremteni annak valamennyi feltételét, hogy az állam érvényesíthesse büntetési igényét.

A közbiztonságról vallja, hogy minősége döntően a bűnüldözés eredményességétől függ. A rendészeti hatósági jogköröket centralizálja, a helyi közbiztonság védelmezésében a nem hatósági eszközöknek másodlagos szerepet szán, a kollektív önvédelem civil formáit az állami szigor erkölcsi támogatására hívja segítségül, a biztonsági vállalkozásokat pedig teljes egészében a piac működése alá rendeli.

A gazdaságot a verseny, a kultúrát, a tudományt, a vallást az individuális értékek és a szabad kezdeményezések világának tekinti, ahol az értékhordozó közösségnek és az azt respektáló egyéni felelősségnek van döntő szerepe.

A szociális gondoskodás mértékét egyre inkább a társadalmi értékek előállításában való részvételtől és nem a rászorultságtól teszi függővé.

Nem hisz a pozitív kontrollok bűnmegelőző hatásaiban, ellenkezőleg azt hangsúlyozza, hogy ezek a terepek gyakran a bűn első számú és soha ki nem apadó forrásai, amit célszerű erőteljes állami ellenőrzés alá vonni. (Gazdasági bűnözés és a korrupció elleni küzdelem, a pénzmosás büntetése stb.)

A szolidaritást és az esélyteremtést a társadalom „értékes" része számára tartja fenn, miközben azzal számol, hogy a genetikailag vagy kulturálisan roszszul motivált populációval szemben a korlátozás, a szeparáció és a kirekesztés politikája lehet a legeredményesebb. („…a bűnözés olyan területe a társadalmi viselkedésnek, amelyről tulajdonképpen jó okkal feltételezzük, hogy nem független a genetikától."[11]) Ezt általában nyíltan nem vallja meg, de az úgynevezett zéró tolerancia rendőrségi gyakorlatában kimutatható, hogy az intézkedések „puha célpontjait" éppen ezek a néprétegek kínálják. A migráció korlátozását viszont, amelyet egészében a bűnözés exportjának és a nemzetet létében fenyegető tényezőnek határoz meg, kertelés nélkül vállalja.

A rendészeti erőszakot a bűn elleni küzdelem hatékony eszközének értékeli, ezért növeli a felhatalmazást, egészen odáig, hogy viszonylagossá teszi a katonai és a rendőri erőszak között az alkotmányos jogállam által korábban kialakított lényegi különbségeket. Háborút hirdet a bűnözés ellen. Ugyancsak hisz a megtorló büntetőszankciók erejében, igazán komoly eredményt a hosszú ideig tartó szabadságvesztéstől vár.[12] (A zéró tolerancia törekvése, hogy az elkövetőkkel szemben minél fiatalabb kortól, minél csekélyebb bűnökért, minél súlyosabb szabadságvesztés lehessen kiszabható.)

Egyre türelmetlenebbül követeli a bűnüldözéstől és az igazságszolgáltatástól az eredményességet, az ügyek gyors és példát statuáló elintézését. Úton-útfélen hirdeti, hogy a XIX. században kialakított garanciális szabályokkal nem lehet hatásosan védekezni a XXI. század bűnözésével szemben. Az emberi jogok „túlhajtását" rója fel a büntetőeljárási jognak, és sürgeti azok mind erőteljesebb korlátozását. (A jog csak a törvénytisztelő polgárnak jár, mondja ez a felfogás.)

A sértettek kártalanításának elvi alapját – a represszió hívei szerint – az adja, hogy a törvénytisztelő polgárok biztonsághoz való alanyi joga sérült meg, amikor az állam, ígérete ellenére, nem tudta megvédeni őket a bűncselekménytől.

---

11 Francis FUKUYAMA: *Poszthumán jövendőnk*. Budapest, Európa, 2003. 49.

12 Richard B. FREEMAN: Miért követ el sok fiatal amerikai férfi bűncselekményt, és mit lehetne tenni ez ellen? (Ford.: KISS Róbert) *Esély,* 1997/6. 28–40.

Ez a felfogás a sértett büntetőeljárási jogainak a szélesítését is a gyanúsított jogosítványok szűkítésével együtt tartja lehetségesnek.

A büntetőhatalom működésétől idegennek minősíti a resztoratív igazságszolgáltatási technikákat. Változatlanul fő szerepet szán a szabadságvesztés-büntetésnek, a végrehajtás embertelen körülményeit firtató ellenvetésekre pedig elégségesnek tartja annak megállapítását, miszerint „a börtön nem szanatórium".

A rendőrséget a legitim erőszak-monopólium hordozójának kívánja megőrizni. Ezért, miközben támogatja a technikai modernizációt, elutasítja a rendészet reformját. A hagyományos testületi értékekhez sorolja a feltétlen engedelmességet, a veszély vállalását, a bajtársi szolidaritást. A rendészetet élesen elkülöníti a civil közigazgatástól, amelyet az egyenruha és a fegyverviselés jól szimbolizál. Hirdeti, hogy a militáns szervezeti kultúra a jövőben is megőrzendő alapvető kollektív érték.

A konzervatív rendészetfelfogás számára a stratégiai tervezésnek nincs jelentősége, a változatlanságot nem szükséges prognosztizálni. Mivel bevált, történetileg is igazolt formákat választ, ez a kriminálpolitika nincs késztetve arra, hogy politikai kompromisszumokat keressen. Hite szerint birtokában van a társadalomvédelem egyetlen helyes és vitát nem tűrő módszerének. A bűnös bűnhődjék!

3.1. A változó rendészeti igazgatás

A rendészeti stratégiák szűkebb értelemben, a rendőrségek szervezetének és működésének a társadalmi változásokhoz alkalmazkodó hosszabb távra érvényes tervei.

Például az angol rendőrségnek a munkáspárti kormányzás idején elhatározott reformja, amely ugyancsak a bűnüldözés professzionalizmusát és büntetőszankciók szigorítását helyezte a középpontba.[13] A szigetországi modernizáció példát ad arra is, hogy az ilyen vállalkozások csak akkor számíthatnak sikerre, ha a reform számára pótlólagos költségvetési támogatást biztosítanak. (Anglia esetében ez a 43 rendőrségi szervezet központi költségvetési részesedésének évi 21 százalékos emelését jelentette.) Emellett elhatározás született a létszám hatezerrel való növelésére is. *Katona Géza* ismertetőjéből az is kiderül, hogy a korszerűsítés nélkülözhetetlen feltétele a tudományos-technikai háttér meg-

[13] Katona Géza: Az angol rendőrség reformja. *Belügyi Szemle,* 2002/9. 3–27.

teremtése, a szakmai képzés és a vezetési módszerek megújítása, valamint a rendőrök fizetésének jelentős javítása.[14]

Mindazonáltal elmondhatjuk, hogy a rendészet modernizációja a polgári centrum országaiban egészen a XX. század végéig az alkotmányos demokráciák értékeinek megőrzése mellett történt. A helyzet azonban gyökeresen más képet mutat az új évezredben.

Azok, akik egyetértenek azzal, hogy a kormányzatok programjukban ne foglalkozzanak túlzott részletességgel és főleg távlatosan a rendészeti irányításával, arra hivatkoznak, miszerint a mindennapok biztonsági szükségleteire való gyors reagálás nem teszi tervezhetővé ezt a munkát. Egyfelől azért, mert az aktuális veszélyforrások nem prognosztizálhatók, másfelől azért, mert az arra adandó elhárító válaszok tartalma és formája is csak a pillanatnyi helyzet függvényében határozható meg. A stratégia hiányának vannak kézzelfogható előnyei. Például a kormányzati programokból kimaradt közbiztonsági elképzelések nem is kérhetők számon a végrehajtó hatalmon, továbbá a közbiztonság hiányzó víziói nem kényszerítik a központi adminisztrációt a rendészeti szervek folyamatos és átgondolt irányítására. Ha a kormányzó és az ellenzéki erők nem tudnak konszenzusra jutni a rendészeti politikában, akkor marad a rögtönzés, a válságkezelés, ami a kormányváltások idején a rendészet vezetésében zavart, sőt létbizonytalanságot is képes kiváltani, de kellő konformizmussal ezeket a nehéz hónapokat viszonylag könnyen túl lehet élni. A kormányra lépő új politikai erők viszont zavartalanul folytathatják elődeik taktikáját, pillanatnyi céljaiktól és ötleteiktől vezérelve használhatják a legitim fizikai erőszak alkalmazására szánt szervezetet.

A nem tervezhető és nem szabályozható rendőri kultúra világa minden nehézség nélkül képes elutasítani a tudományos érdeklődést, a kutatói szándékokat, és ezzel megszabadul az elmélet kritikájától is. A rendészeti igazgatásért felelős legfőbb hivatalnokaik nem kíváncsiak az elmélet megállapításaira, és egyre határozottabban jelzik, hogy a rendfenntartás nem viseli az önkorlátozó hatalmat, a bűnüldözés csak diktatórikus módszerekkel lehet eredményes, az emberi jogokra pedig kizárólag a jogkövetők tarthatnak igényt. A kilencvenes évek második felében oly gyakori nemzetközi rendőr-konferenciák egyikén hangzott el a megállapítás, miszerint: „újra lelket kell önteni a rendőrökbe, akiknek hosszú éveken keresztül el kellett viselniük a szociológusok és kriminológusok aknamunkáját”.[15]

---

[14] KATONA i. m. 7.

[15] Loïc WACQUANT: *A nyomor börtönei.* (Ford.: KÖBÖL Anna) Budapest, Helikon, 2001. 46.

Ez a tekintélyelvű és voluntarista felfogás azonban csak két előfeltétel teljesülése esetében védhető meg. Az egyik a rendőri akciók jogi szabályozatlansága, a másik pedig a rendőri szolgálat szakmai rangjának elutasítása. Ami a rendészetnek a jog uralma alá helyezését illeti, az valóban csak részben oldható meg. A közbiztonsági jelenlét, a csapatrendőri beavatkozás és a jogellenes emberi magatartásokból fakadó aktuális veszélyek legitim erőszakkal történő elhárítása kizárólag jogi felhatalmazással valósítható meg, de a végrehajtás részletező normatív előírásokat nem visel el. Még a büntetőeljárás előkészítő szakasza, a nyomozás is lényegesen kevesebb formai szabályt követel, mint a bíróság előtti büntetőper. A felderítés titkossága pedig eleve határt szab a jogi rendezésnek, amely utóbbinak nem nélkülözhető eleme a nyilvánosság. A szabályozhatóság oldaláról tehát a szabad belátáson alapuló igazgatási filozófiának jók az esélyei.

A rendőrködés szakmai elismerése sok akadályba ütközik. A rendőri szaktudás elismerésének azonban a legjelentősebb akadálya maga a rendészeti hierarchia. Minthogy a szakértelem a hivatali függőség leghatékonyabb ellenszere, ezért azután a parancsra működő rendszerek azt nehezen viselik el. Illetve csak egyetlen módon hajlandók a szakértelem tekintélyét elfogadni, ha az mindig a beosztáshoz kapcsolódik. Végső soron tehát az első számú szakértő maga lesz az első számú vezető. Könnyű belátni, hogy egy ilyen szisztéma a szakmai teljesítmény mérésének kizárólag azokat a módszereit fogadja el, amelyek megfelelnek ennek a hierarchikus szemléletnek. A sokat kárhoztatott statisztikai módszer felettébb alkalmas arra, hogy kevés számú vezető sok beosztott munkája felett kevés számú adat birtokában megfellebbezhetetlen ítéletet mondjon, akkor is, ha ezek a statisztikai adatok semmit nem mondanak a tényleges teljesítményekről, és akkor is, ha olyan jelenségek számszerű alakulását mérik, amelyekre a rendészetnek semmiféle tényleges befolyása nincs.

A rendőrségek számára előbb-utóbb kiderül, hogy támogató, tervező és értékközvetítő politika nélkül nem tudják betölteni társadalmi küldetésüket, de ha ehhez nem kapják meg a szakmai autonómiát, akkor hosszú időre a kiszámíthatatlan feudális függés állapotába kerülhetnek, amelyben minden kormányváltást krízisként élnek meg.

A büntetőtudományok hosszú ideig nem mutattak különösebb érdeklődést a rendészet iránt. Ezek a teóriák normatív megalapozásukkal a jogrend meghatározott részének a kiépítését támogatták, figyelmüket a jog belső világa kötötte le. Ez a távolságtartás még a perjogra is jellemző volt, minthogy a processzuális tan a rendőrségi felderítést nem tekintette a büntetőper részének. Gyökeres változást két körülmény idézett elő. Az egyik a kriminológia jelentkezése a büntetőtudományok sorában. Noha eredetileg a bűnözés ontológiai elemzése

a statisztikai adatokból indult el, majd pedig a börtönpopulációk váltak kutatási tárggyá, csakhamar azonban kiderült, hogy sem morfológiát, sem okkutatást, sem pedig profilaxist nem lehet művelni a rendőrségi felderítés eredményeinek ismerete nélkül. Az eredményes nyomozások aktái lettek a kriminológiai kutatások legbecsesebb forrásai. Így azután a büntetőterület tudományos kutatói közül többen fordultak érdeklődéssel a rendőrségi munka felé, míg a rendészeti személyzet elméleti felkészültségű tagjai közül számosan a kriminológiához vonzódtak.

Egy újabb találkozási pontra a latenciakutatások mutattak rá. A bűncselekmények egy része azért marad rejtve, mert a hatóságok kapacitás hiányában képtelenek az összes jogsértés feldolgozására. De az sem véletlen, hogy éppen mi jut a nyomozó szervek tudomására, hiszen az függ a feljelentési aktivitástól, a szervezet elé állított kriminálpolitikai céloktól, a rendőrségi bürokrácia belső szervezeti érdekeitől és a rendészeti magatartást igazgató előítéletektől is. Utóbbi összefüggések túlhangsúlyozása szülte a különböző címkézés-elméleteket, amelyeknek az a lényegük, hogy a bűnüldözés taszítja a társadalom legvédtelenebb tagjait (a rendőrség úgynevezett puha célpontjait) a bűn útjára, és gondoskodik arról, hogy kellő megbélyegzés által onnan szinte le se tudjanak térni. *Bárd Károly* utal a *labeling-elmélet* szociálpszichológiai indíttatású ágára, ahonnan a bírói útról való elterelés egyes kezdeményezései jöttek. Ezek az igazságszolgáltatásban olyan „degradációs ceremóniát" láttak, ami végső soron a bűnözés keletkezésért és terjedésért felelős.[16] A címkézés-elmélet egyoldalú túlzásaira *Korinek László* hívja fel a figyelmet. A latencia ugyanis nemcsak a hatósági szelekció bizonyítéka, hanem azt is igazolja, hogy bűnözői karrier felépíthető a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek közreműködése nélkül is.[17] Mindezekből a vitákból annyi a megszívlelendő tanulság, hogy amennyiben a bűnözést kontrolláló intézmények szervezeti magatartásának ilyen nagy a jelentősége a bűnözés megismerésében, akkor a kriminológia nem tehet mást, kénytelen tanulmányozni ezeket a kontrollmechanizmusokat.

A bűnözés elméletének és a bűnüldözés gyakorlatának az egymásra találása nem volt problémamentes! Túlzásnak bizonyult az igény, amely a nyomozó hatóság minden tagját kriminológusnak szerette volna látni, és a bűnüldözésre olyan oknyomozó feladatokat hárított, amely még egy tudományos laboratóriumnak is becsületére vált volna. Ezt a szemléletet erősítette a determinista

---

16 BÁRD Károly: *A büntető hatalom megosztásának buktatói.* Budapest, KJK, 1987. 107.

17 KORINEK László: *Irányzatok a kriminológiai gondolkodás fejlődésében.* Budapest, BM Könyvkiadó, 2002. 116.

felfogás ambíciója, miszerint a kriminológia felismerései és fogalmai épüljenek be a büntetőnormákba és váljanak az igazságszolgáltatás szempontjaivá. Az elméleti zavar megmutatkozott a megelőzésben vállalt rendőrségi szerepekben is. Ahol a prevenciós mozgalmak élére a rendőrség került, ott vagy a megelőzés torzult el a tőle idegen represszív irányban, vagy a rendvédelem kényszerült eredeti rendeltetésétől és eszközrendszerétől távol eső szociális, karitatív tevékenységre. Mégsem volt hiábavaló ez az érintkezés. Először azért, mert a rendőrséget a kriminológiai szemléletmód segítette saját valóságos szerepének a jobb megértéséhez és ahhoz is, hogy felismerje a profilaxisnak azt a szelvényét, amelyet csakugyan a kriminálpolitika lehetőségeinek a felhasználásával érdemes művelni.[18] Másodszor azért, mert a megelőzés rendőrségi ügyből társadalmi mozgalommá, szociálpolitikai stratégiává, a sértetteket támogató reparációs technikává vált. A kriminológia fő érdeklődési területe a bűnözés marad, noha a szituációs bűnmegelőzési modellek kialakításában vállalt szerepe révén egyre többet képes mondani a rendőri jelenlét tartalmáról. Nem véletlen, hogy *a közösségi rendőrség* megteremtésében a vezető szerepet kriminológusok játszották.[19]

4. A közbiztonsági rendészet

A közbiztonsági rendészet két alapfunkció ötvözete. A veszélyelhárítás első mozzanata a jelenlét, ami nélkülözhetetlen a fenyegetés kellő időben történő felismeréséhez és ahhoz, hogy a veszélyből ne legyen sérelmi állapot. Az őrködés felfogható valamennyi rendészeti funkció egy elemének, de mint önálló hatósági szolgáltatás, azonosítható *a közbiztonsági szolgálatok* teljesítményével. Az őrködő jelenlét veszély előtti állapotot feltételez. Fő küldetése éppen az, hogy az absztrakt fenyegetések ne fordulhassanak konkrét hátrányokozásba. Az őrködés nem monopóliuma a rendészetnek, ez a feladat a legkönnyebben társadalmasítható, és a magántulajdon világában piaci szolgáltatásként is megtalálhatja a helyét.

A helyi közbiztonság erősítését szolgáló törekvésekből bemutatunk két magyarországi programot:

---

[18] Szabó András: Bűnmegelőzési stratégiák. *Belügyi Szemle,* 1988/12. 3–8.

[19] *Une vision de l'avenir de la police au Canada, Police-défi 2000.* Canada, Solliciteur général, 1990. 19–21.

„A Magyar Rendőrség a XXI. században új kihívásokkal szembesült. A rendszerváltást megelőző időszakoz képest a bűnözés volumene jelentősen növekedett, szerkezete átalakult. Az állampolgárok szubjektív biztonságérzete sokszor rosszabb a tényleges helyzethez képest. A rendőri munka új alapokra helyezése új lehetőséget nyit meg a közbiztonság javításában. A külföldi és a hazai rendészettel foglalkozó kutatások bebizonyították, hogy a csak reagáló rendészeti tevékenység lehetőségei a bűnözés elleni küzdelemben kimerültek. További eredményeket a közbiztonság javításában a hagyományos rendőri módszerekkel elérni az erőforrások végessége miatt nem lehet. A korábbi represszív rendőrség ellenpontjaként az Amerikai Egyesült Államokban már a 70-es, 80-as években megjelent egy új irányzat, amely alapvetően a helyi közösségek bevonására és a problémák kialakulásának megelőzésére helyezi a hangsúlyt, amelynek során a reagáló mellett előtérébe kerülnek a helyi közösséget is bevonó, proaktív módszerek. Ezt a filozófiát, vezetési módszert »*community policing*«-nek vagy újabb terminológia szerint »*community oriented policing*«-nek vagyis közösség orientált rendőri tevékenységnek vagy röviden közösségi rendőrségnek hívják. A közösségi rendőrség egy filozófia és egy vezetési módszer, amely alapja az, hogy a közbiztonság megteremtésébe a rendőrség bevonja a helyi társadalmat. Ezzel egy időben előtérbe kerül a probléma-orientált gondolkodásmód és rendőri tevékenység, ami a folyamatosan meglévő vagy visszatérő, ismétlődő jelenségekkel szemben lehet eredményes, mivel már megtörtént eseteket vizsgál és igyekszik azok okaira reagálva megakadályozni jövőbeni előfordulásukat. A »Többszintű közösségi rendőrségi hálózat az együttműködés alapú bűnmegelőzésért« elnevezésű projekt ezt a filozófiát kívánja elterjeszteni Magyarországon. A projekt 5, jól elhatárolható és konkrét kimeneti eredménnyel bíró szakaszra (komponensre) osztható.

Az 1. komponens a »Szakmai élőkészítő fázis«, amelynek célja a közösségi rendőrség hazai bevezetéshez szükséges szakmai alapok megteremtése és a »Módszertani kézikönyv a magyarországi közösségi rendészet létrehozására« című dokumentum elkészítése. Ehhez egy szakértői csoport (Állandó

Szakértői Csoport) áttanulmányozza a nemzetközi szakirodalom legfontosabb dokumentumait illetve három, a közösségi rendészeti modellt működtető országban tanulmányúton vesz részt. (Nagy Britanniában, Írországban és Svájcban).

A 2. komponens a »Felkészülés a tesztrendszer végrehajtására« szakasz, amelynek célja, hogy annak végére rendelkezésre álljanak a tesztrendszer bevezetéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételek. Ebben a fázisban készül el rendőrök felkészítéshez szükséges tananyag, kerülnek megrendezésre az oktatások, és történik meg a rendőrkapitányságok felkészítése a modell alkalmazására.

A 3. komponens a »Tesztrendszer működtetése és monitorozás« szakasz. Az 1 éves időszakban történik meg a kidolgozott modell tesztelése a projektben résztvevő 4 városban. A tesztüzem alatt folyamatos a monitoring tevékenység és a szakmai tapasztalatok megosztása.

A 4. komponens az »Értékelés és kiterjesztési javaslat elkészítése« fázis, ekkor történik meg egyrészt a tesztrendszer elemzése, értékelése és a kiterjesztésre vonatkozó javaslat elkészítése, illetve az eredményeket bemutató záró konferencia megrendezése.

A projekt utolsó, 5. komponense »A közösségi rendőrség kiterjesztése« szakasz. Az értékelés és a kiterjesztési javaslat jóváhagyását követően kialakítunk egy országos szakértői hálózatot és 20 további városban megteremtjük a közösségi rendőrségi modell bevezetésének feltételeit."[20]

És egy második példa 2015-ből: Az ORFK még 2013-ban az ország öt megyéjében, meghatározott kistelepüléseken jelentősen megnövelte a közterületi rendőri jelenlétet, ehhez a helyi rendőri erők mellett igénybe vette a Készenléti Rendőrség állományát is. 2014-ben ezt a szolgálatszervezési módszert kiterjesztették az ország mind a 19 megyéjére. A tevékenység javítása érdekében a legfelső rendőri vezetés elrendelte, hogy 2015. március 13-ig a rendőrkapitányok és/vagy helyetteseik személyesen keressék fel az illetékességi területükön található települések polgármestereit, és kérdezzék meg tőlük, milyen aktuális

[20] *A „Többszintű közösségi rendőrségi hálózat az együttműködés alapú bűnmegelőzésért" című projekt vezetői összefoglalója.* Kézirat. Budapest, Belügyi Szemle Szerkesztősége, 2011.

bűnügyi/közbiztonsági problémák foglalkoztatják, aggasztják a településeik lakóit, és milyen további rendészeti intézkedéseket látnak szükségesnek. A kísérletbe bevont településeken jelentősen csökkent (mintegy egyharmaddal) a bűncselekmények száma, és nőtt lakosság szubjektív biztonságérzete, javult az élet minősége.

5. Szervezeti modernizáció

A közbiztonsági szolgálati kultúra abból az előfeltevésből indul ki, hogy a társadalom alapvetően jogkövető, amelyik megérdemli a rendészet gondoskodását. Szakmai értékek: a konfliktus korai felismerése, az erőszakkerülés, a partnerekkel való együttműködési készség, a gyengékkel való szolidaritás, a másság tolerálása és a támogató beavatkozás, minél korábban, minél kisebb represszióval. Ahol ez a rendőrségi kultúra lép a hierarchikus függés kényszerének helyébe, ott jelentősen megnő a rendőrök egyéni teljesítménye, és az áldozatvállalás olyan gyakorlat lesz, amit parancsra soha nem lehet teljesíteni.[21]

A rendészet közbiztonsági tevékenysége, a jelenléten túl, közigazgatási hatósági eljárások foglalata, amelynek jogi alapjait a közbiztonság anyagi joga, formáját pedig a közigazgatási hatósági eljárási jog teremti meg. A közbiztonsági rendészet a végrehajtó hatalom (önkormányzati rendőrség esetében a helyi autonómia) közvetlen irányítása alatt áll. „A rendőri működés diszkrecionárius és ügyelő, őrködő természeténél fogva óráról-órára változó körülményekhez kell igazodnia, ez inkább a kormány és a közigazgatás működési körébe esik."[22]

A jelenlét és a társadalom kisebb közösségeivel való együttműködés *a közösségi rendőrség* szervezeti kultúrájának legfontosabb alappillérei. Azonban az tévedés, hogy a közösségi gondolat képes lenne egy csapásra minden rendőri feladatot megoldani.

Az Egyesült Államokban a közösségi rendőrség két változata jött létre. Az egyik a veszélyforrások feltárására helyezi a hangsúlyt, ezért a társadalmi kapcsolatok létrehozására állandó bizottsági fórumokat teremt és folyamatos párbeszédet a folytat a lakossággal. Ilyen a chicagói modell. Előnye, hogy nem

[21] André NORMANDEAU: Bilan provisoire de la recherche évaluative sur la police professionelle de type communautaire. *Revue Internationale de la Criminologie,* vol. 2. (1998) 178.

[22] CONCHA Győző: A rendőrség természete és állása a szabad államban. In: *Értekezések a társadalomtudományok köréből.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1901. 313.

enged teret a rendőri önkénynek, és jó kapcsolatokat ápol a kisebbségekkel, valamint a szegényebb rétegekkel is, viszont eredményei nem látványosak.[23]

A másik változat New York példája, ahol a veszélyforrások represszióval történő felszámolása a stratégia alapja. Ez a felfogás fejeződik ki a modell márkanevében: „zéró tolerancia". Itt az eredmények látványosak (a bűnözés 1993 és 1998 között 44 százalékkal csökkent), ellenben gyakoriak a rendőri túlkapások, amelyek elsősorban a kisebbségben élőket sújtják, valamint aggasztó következmény az is, hogy a rendőri aktivitás következtében jelentősen nő a börtönnépesség. A New York-i megoldásnak nagyszerű volt a marketingje, nem is véletlen, hogy napjainkban az egész világ erről beszél. A jó propaganda azonban más gyengeségeket is elfed, például azt, hogy a bűnözés csökkenése egy olyan magas szintről indult el, amelyre az európai régióban szerencsére nem találunk példát. Az is megfontolandó, hogy az egyik nagyvárosi régióból kiszoruló bűnözés rendszerint máshova helyeződik át, végül pedig a statisztikai adatok megbízhatatlanságával ebben az esetben is számolunk kell.[24]

Működési modellnek tekinthető az úgynevezett intelligensen irányított rendészet *(intelligence-led policing),* amelyet megalapoznak a rendőrségi számítógépes nyilvántartások és az ehhez kapcsolódó szakértői programok. Hazánkban a rendőrségi számítógépes nyilvántartás Robotzsaru néven ismert változata áll a bűnüldöző hatóságok rendelkezésére.[25] Mindez egy-egy múltban történt megoldatlan bűncselekmény felderítéséhez olyan tömegű adattal szolgál, amely korábban nem volt a bűnüldözés birtokában. Jól példázza ezt a profilalkotás módszere, ami eredetileg a sorozat-bűncselekmények elkövetőinek felderítéséhez nyújtott lehetőséget, de újabban kísérletek történnek arra is, hogy a rendőrség képes legyen a „jövőbe látni".

Az előrelátó rendőrség *(predictive policing)* modell arra a feltételezésre épül, hogy ha a jogsértés távoli veszélyének felismeréséhez nagyszámú adat áll rendelkezésre, akkor ezek az adatok célszerűen kialakított programok alapján számítógépes bűnelemzésnek vethetők alá. A bűnelemzés támaszkodhat a magatartások jövőbeni alakulására irányuló pszichológiai tudásra, és így lehetőség nyílik a bűncselekmények előrejelzésére és azok megakadályozására. Az információk mennyiségét és minőségét jelentősen lehet növelni, ha a rendészet széles felhatalmazást kap a társadalom „megfigyelésére", amit rendszerint

---

[23] Jacques Donzelot – Anne Wyvekens: Community policing "Chicago style". *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure,* no. 3. (2000) 245.

[24] Eric Stauffer: La zero tolerance et la baisse de la criminalité dans la ville de New-York. *Revue Internationale Criminologie,* no. 2. (1999) 151.

[25] Hajzer Károly: Digitális nyomozás – Robotzsaru-2000. *Belügyi Szemle,* 1999/11. 116–128.

a korábban nem tapasztalt kivételesen súlyos kriminalitás fenyegető jelenlétével lehet indokolni. (Ilyen hivatkozás a terrorveszély, de a nemzetközi szervezett bűnözés, és újabban a migrációs hullám is lehet indoka a személyiségi jogok és a magánszféra számottevő korlátozásának.) Ezek bizony a rendőrállam jellemzői, és egyáltalán nem tekinthetők vadonatúj ötleteknek.[26]

A modern rendőrségek az elkövetett bűncselekmények felderítésében kötelesek felhasználni a természettudományok és a technika kínálta valamennyi lehetőséget, de alkotmányos demokráciákban ezt csak a joguralom szellemében, a hatalmi ágak megosztásának elve szerint, az emberi jogok tiszteletben tartása mellett teljesíthetik törvényesen. Azok az államok, amelyek ezeket az elveket feladják, maguk jelentik a legnagyobb veszélyt az egyes emberek és közösségeik biztonságára.

[26] SZIKINGER István: Az előrelátó rendőrség. In: FINSZTER Géza – KÖHALMI László – VÉGH Zsuzsanna (szerk.): *Egy jobb világot hátrahagyni… Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem ÁJK, 2016. 588.

KRIMINOLÓGIA ÉS PÖNOLÓGIA

KORINEK László

A jubiláns – egykorvolt szorgalmas tanítványom – példás életműve előtt tudományos munkánk közös halmazával, a pönológiával kívánok tisztelegni.

Pontosan ezen a címen *(Criminology and Penology)* jelent meg *John Lewis Gillin* munkája 1929-ben New Yorkban. A mű egymás után tárgyalja a kriminalitásról és az elkövetőkről szóló ismereteket, majd a büntetés problémáit anélkül, hogy a két tan tudomány-rendszertani elhelyezésének elemzésébe bocsátkozna.[1] Ez a bemutatás jól jellemzi a kriminológia és a pönológia hosszú időn keresztül tiszteletben tartott önállóságát, miközben a szoros összefüggéseket senki nem vonta kétségbe, azok az egyes témák kifejtése során rendre felbukkannak. A bűnözést tanulmányozó tudomány ismeretanyagának és érdeklődési területeinek kiszélesedése miatt azonban ma már elképzelhetetlen annak művelése a büntetések tanának és valóságának vizsgálata nélkül. A bűnözés kontrollja diszciplínánk tárgyához tartozik, így értelemszerűen nem mellőzhető a jogkövetkezmények legfontosabb kérdéseinek áttekintése.

A pönológia és a szűkebb értelemben vett kriminológia elválaszthatatlansága az empirikus kutatások és az elmélet fejlődésének hatására is egyre nyilvánvalóbbá vált. A címkézési teória, de az intézmény-elméletek és számos más megközelítés alapján még a bűnözés okainak tanulmányozása is elképzelhetetlen a szankciók hatásvizsgálata nélkül.

Maga a pönológia – a büntetések tudománya – nem nevezhető újnak. A bűncselekmények miatt kiszabott és alkalmazott szankciók természetesen végigkísérték az emberiséget a jog intézményesítése óta, így a témával foglalkozó gondolkodók több könyvtárnyi művet alkottak a büntetések és azok végrehajtásának helyességéről. A hagyományos pönológia gerincét a börtönügy kutatásai adják, hiszen hosszú ideje a szabadságvesztés került a végrehajtás középpontjá-

[1] John Lewis GILLIN: *Criminology and Penology.* New York, The Century, 1929.

ba, másrészt a fegyintézetek kedvező terepet kínálnak a társadalomtudósok empirikus vizsgálatai számára. Ezen túlmenően azonban a pönológia foglalkozik az egyéb büntetésekkel, így a halálbüntetésekkel, valamint a szabadságvesztés helyett alkalmazható úgynevezett „alternatív" végrehajtási megoldások lehetőségeivel is.

Egyet lehet érteni azokkal a szerzőkkel, akik szerint a büntetések elméletének legalább öt alapvető kérdésben állást kell foglalnia. Ezek:

1. a bűn és a büntetés fogalma;
2. a büntetés igazolása;
3. a büntetőjogi felelősség elvei;
4. a megfelelő büntetés kiszabásának szempontjai;
5. a büntetés végrehajtásának kívánatos (helyes) módszerei.[2]

A felelősség kérdése alapvetően filozófiai válaszokat igényel, az emberi akarat meghatározottságának, illetve szabadságának problémáival összefüggésben. Büntetéstani szempontból ezek elsősorban a kriminális magatartás következményeinek igazságosságához és célszerűségéhez kapcsolódnak, ezért itt csak ilyen összefüggéseikben foglalkozunk velük. A büntetés kiszabásának a szankciók rendeltetése és a végrehajtás körében van jelentősége, így azt részben ott, részben pedig az igazságszolgáltatási rendszer működését érintő témák kibontásakor tárgyaljuk.

1. A bűn és a büntetés fogalma

A jogi értelemben vett bűn, vagyis a bűncselekmény legáltalánosabban használt fogalmától elválaszthatatlan a büntetéssel való fenyegetettség. A *nullum crimen sine lege* elvéből értelemszerűen következik, hogy büntetni csak azt a magatartást lehet, amelyhez annak elkövetésekor a törvény ilyen szankciót rendelt hozzá. Mindezt azért kell hangsúlyozni, mert voltak és vannak olyan nézetek, amelyek szerint tulajdonképpen nem büntetni, hanem javítani kellene, a társadalmilag helytelen magatartást inkább kezeléssel, megfelelő intézkedések alkalmazásával lehet orvosolni. A tényleges büntetés kiszabásának mellőzésére egyébként hatályos jogunk szerint is van lehetőség, mindez azonban nem változtat azon, hogy annak kilátásba helyezése a deliktum fogalmi eleme.

[2] Erik LUNA: Punishment Theory, Holism, and the Procedural Conception of Restorative Justice. *Utah Law Review,* no. 1. (2003) 207.; Jeffrey G. MURPHY: Does Kant Have a Theory of Punishment? *Columbia Law Review,* vol. 87. (1987) 510–512.

Az egyéb jogkövetkezmények közül mindenekelőtt az intézkedést kell kiemelni, amelyet általában – így a magyar jogban is – lehet a büntetés mellett, adott esetben azonban helyette is alkalmazni. Lehetőség van mindamellett egyéb hatásokat is kapcsolni a társadalomra veszélyes magatartáshoz, illetve az annak nyomán induló eljárás tényeihez. Ilyen például a nyilvántartás, de említhető a polgári jogi igényekkel kapcsolatos közhatalmi tevékenység, döntés is.

A büntetést úgy lehet meghatározni, mint valami rosszat, vagy legalábbis kellemetlenséget, amelyet a bűncselekmény elkövetése okán a tettesként meghatározott személyre rónak ki azon intézményektől származtatott hatalom alapján, amelyek szabályait a deliktum sértette. Emellett lényeges elemként szokták hangsúlyozni a szenvedést mint a büntetés elengedhetetlen velejáróját. További finomítás: ezt a következményt mindig mások alkalmazzák valakivel szemben (a bűnbánattól eltérően). Ezek az ismérvek együttesen a büntetőjogi büntetést írják le, megkülönböztetve azt más normarendszerek válaszreakcióitól.[3]

Fontos tényekre és összefüggésekre hívta fel a figyelmet közös tanárunk, *Földvári József A büntetés tana* című monográfiájában. Ezek közé tartozik, hogy a büntetés a kriminalitás elleni küzdelemnek csak egyik eszköze.[4] Gyakran elfeledkeznek erről azok, akik a bűnözés alakulását a büntetésekkel vetik össze, nem – vagy nem elég széles körben – számolva azokkal az egyéb körülményekkel, amelyek esetleg befolyásolhatják ennek a negatív társadalmi jelenségnek az alakulását.

Földvári József meghatározása szerint: „A büntetés olyan hátrány, amelyet az állam arra feljogosított szervei bűncselekmény elkövetőjével szemben a társadalom védelme, az elkövető nevelése és javítása végett a törvényben meghatározott módon szabnak ki, és kényszerrel is végrehajtanak, és amely kifejezésre juttatja a társadalom rosszalló értékítéletét."[5]

Ez a definíció a célok oldaláról vitatható, hiszen a halálbüntetés vagy a ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés nyilván nehezen illeszthető be a leírt keretek közé, de még a pénzbüntetés javító-nevelő jellege is kérdéses. Fontos azonban a társadalmi értékítélet fogalmi elemmé tétele, ezt más szerzők is hangsúlyozzák.[6]

---

3 María José Falcón y Tella – Fernando Falcón y Tella: *Punishment and Culture: A Right to Punish?* Leiden–Boston, Martinus Nijhoff, 2006. 7.

4 Földvári József: *A büntetés tana*. Budapest, KJK, 1970. 76.

5 Földvári i. m. 93.

6 Alf Ross: *On Guilt, Responsibility and Punishment*. Berkeley, University of California Press, 1975. 36–39.

Közhelynek tűnik, de a média és a közvélemény számára mégis fontos rámutatni: a büntetőjogi szankció alkalmazása nem az ember, hanem a magatartás megítélését tételezi fel. Ebből adódóan megállapítható, hogy valaki megsértette a törvényt, de ettől még nem feltétlenül rossz ember. Ennek persze az ellenkezője is igaz lehet: a jogkövető polgár nem feltétlenül jó ember.[7]

2. A büntetés oka és célja

A büntetést mint a cselekményhez szükségszerűen kapcsolódó – de nem feltétlenül érvényesített – szankciót illetően mindenekelőtt annak okát és célját, társadalmi funkcióját kell tisztázni. Valamennyi ezzel kapcsolatos meghatározás és fejtegetés kétfajta alapon nyugodhat: vagy értékelvű, vagy pedig haszonelvű. Már most jelezzük – és készséggel elismerjük –, hogy a valóságban nincsenek tisztán érvényesülő eszmék, az igazságosság szolgálatára rendelt büntetésnek is óhatatlanul van gyakorlati haszna és/vagy kára, amellyel akkor is számolni lehet és kell, ha elsődlegesen a megbomlott társadalmi vagy jogi értékrend egyensúlyának helyreállítását célozza. A kétféle felfogás tényleges keveredése vagy éppen tudatosan egymást kiegészítő módon történő megvalósítása azonban nem ment fel a kiindulási pont tisztázásának kötelezettsége alól, hiszen a büntetési rendszernek szilárd fundamentumon kell állnia. El kell tehát dönteni, hogy a büntetésnek elsősorban igazságosnak, vagy pedig hasznosnak kell-e lennie. Ehhez igazodik a kriminális szankciók kimérésének módja (tettarányos joghátrány vagy az egyén reszocializációs igényeihez és lehetőségeihez igazodás), bizonyos tekintetben még a mértéke is (határozott, relatíve határozott vagy határozatlan tartam a szabadságelvonásnál vagy más jogkorlátozásnál).

Az értékszempontú megközelítés legfontosabb viszonyítási alapja az igazságosság, a magatartással „kiérdemelt" hátrány szükségessége. Az e fundamentumra építkező igazságszolgáltatást és büntetési rendszert megtorló vagy retributív szisztémának nevezzük. Általánosságban azt lehet mondani, hogy az ilyen felfogások tipikus következtetése: arányos, mindenekelőtt tettarányos büntetéseket kell alkalmazni. Igen nagy hatással volt ennek az irányzatnak a megerősödésére *Kant,* aki kifejtette, hogy a büntetés nem gyakorlati eszköz, hanem egyszerűen válasz az elkövetett cselekményre. A bűn nem maradhat megtorlatlanul. *Hegel* lényegében hasonló álláspontot képviselt azzal, hogy Kantnál morális megfontolások, Hegelnél inkább a jogrend logikájából követ-

[7] FALCÓN Y TELLA–FALCÓN Y TELLA i. m. 10.

kező elvek alapozzák meg a büntetésre vonatkozó felfogást. Ez az elméleti tétel világos és egyértelmű.

Nem annyira problémamentes azonban az ilyen értelemben felfogott igazságosságnak a törvényben való visszatükröztetése. A tettarányos büntetések igényéből logikusan következik, hogy az egyes kriminális magatartásokat súlyuk szerint rangsorba kell állítani, a másik oldalon pedig annak megfelelően a joghátrányok között is fokozatosságot kell létrehozni, ez alkalmassá teszi a két halmazt az egymásnak történő megfeleltetésre. Az igazságosság követelményét előtérbe helyező, retributív büntetési rendszerek általában a szabad akarat feltételezésére épülnek, tehát elutasítják a meghatározottság koncepcióját. Ha pedig ez így van, akkor a jogkövetkezménynek sem lehet determináló szerepe, ellenkező esetben a szabad akarat nem érvényesülhetne. Így a retributív igazságszolgáltatás az elítélendő cselekedet jogi ellentételezésén túlmenően mást nem tud – és nem is akar – nyújtani a bűnözés elleni fellépésben. *Michael Davis* arra mutat rá, hogy a retributív igazságszolgáltatás elméleteinek szükségképpen el kell jutniuk egy bűncselekményi és egy büntetési rangsor felállításához annak érdekében, hogy a kettőt meg tudják feleltetni egymásnak. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha utilitarista álláspontra helyezkednek, hiszen a mérce fokozatainak kijelölése során nem tudnak eltekinteni a társadalmi károktól és más, a súlyosságot befolyásoló tényezőktől.[8]

A haszonelvű megközelítések abból indulnak ki: hogyan lehet segítséget nyújtani a társadalomban ténylegesen okozott károk csökkentéséhez. Mivel a büntetőítélkezés lényegénél fogva múltbéli események és társadalmi hatások elbírálását végzi, a cél logikusan elsősorban a jövőbeni bűnelkövetés megakadályozása, vagyis az elkövető és mások kriminális magatartástól való visszatartása. Ennek érdekében az elrettentés (amelynek nem a tett súlyához kell igazodnia, hanem a bűnös szándék kioltására kell alkalmasnak lennie), de a rossz útra tévedt személy megjavítása, átnevelése is szükséges lehet. A XX. század jelentős irányzatai közül az *Adolphe Prins* nevéhez kötődő társadalomvédelmi irányzat fogalmazta meg markánsan: az elvont igazságosság helyett a közösség oltalmazását kell a deviáns megnyilvánulásokkal szemben célként kitűzni, ehhez igazítva a közhatalmi válaszok rendszerét. *Marc Ancel* és az új társadalomvédelem iskolája az alapvető jogi értékek elismerése mellett szintén a hasznossági megfontolásokat hangsúlyozta.

---

[8] Michael Davis: How to Make the Punishment Fit the Crime. In: Roland J. Pennock – John W. Chapman (eds.): *Criminal Justice. Nomos XXVII.* New York–London, New York University Press, 1985. 119.

Az igazságossági elvre épülő retributív, valamint a haszonelvű büntetési rendszerek a gyakorlatban nem egymást kizáróan, hanem a különböző szempontokat közös keretbe rendező szabályozásban érvényesülnek. Mivel az alrendszerek megkívánják az elvi egység valamilyen szintjét, a vegyes megoldások tipikusan relatíve elválasztják a kétfajta elméletet, például úgy, hogy a büntetés meghatározásánál és kiszabásánál a retributív, a végrehajtás folyamán azonban már a haszonelvű törekvéseknek engednek utat, vagy cselekményenként, illetve elkövetői csoportonként tesznek különbséget.

Alapjait illetően vegyes szisztémának tekinthető a helyreállító igazságszolgáltatás *(restorative justice)* is, amely közvetlenül arra irányul, hogy az elkövető működjön közre az általa elkövetett bűncselekmény miatt bekövetkezett kár helyrehozatalában, illetve a sérelem orvoslásában. Ezen belül vannak szűkebb értelmezések, illetve ilyenekhez kapcsolódó törekvések, amelyek az elvet az elkövető és a közvetlen sértett viszonyában kívánják érvényesíteni. Más felfogások szerint azonban a helyreállítást nem szabad ilyen korlátozott módon felfogni, az szélesebb megközelítésben a közösség ügye, mint ahogyan maga a bűncselekmény sem fogható fel egyszerűen két vagy néhány ember problémájaként.[9] A helyreállítás egyik lényeges eleme az okozott kár jóvátétele, amit ismét lehet szűkebb (vagyoni kár) vagy tágabb értelemben előírni.

Érdemes megemlíteni, hogy a klasszikus, egyébként ma is tiszteletben tartott jogállami értékeket kidolgozó és hangsúlyozó iskola valójában erősen támaszkodott a haszonelvű megközelítésre. Olyannyira, hogy *Jeremy Bentham*et kifejezetten utilitaristaként lehet meghatározni. Ez azért lényeges, mert az értékszempontú felfogások gyakran ugyanarra a következtetésre: a tettarányos büntetések szükségességének felismerésére jutnak. Ebben a történeti liberális modellben a büntetésekkel kapcsolatos érvelés lényege az, hogy a jogkövetkezményhez kapcsolódó rossznak meg kell haladnia azt a hasznot, amit a cselekmény elkövetése jelenthet a tettes számára. A büntetés önmagában nem igazolható, hanem csupán egy nagyobb rossz elkerülésének, megelőzésének képességével. A különösen súlyos büntetések azért is mellőzendők, mert szigoruk fokozásának határai vannak, a tetteseket pedig „most már minden mindegy" alapon még nagyobb károkat vagy veszélyt okozó cselekmények elkövetésére ösztönzik.[10] *Beccaria* maga is mérlegelt utilitarista szempontokat: fontosnak tartotta hangsúlyozni a büntetés elkerülhetetlenségét, valamint a jogsértésből származó előny elvesztését is.

---

[9] LUNA i. m.

[10] Matt MATRAVERS: *Justice and Punishment: The Rationale of Coercion.* New York, Oxford University Press, 2000. 14.

Lényegében ehhez az értékelvű nézetrendszerhez fordul vissza az a ma is ható irányzat, amelyet polgári konzervatív modellnek nevezhetünk, azonban neoliberális (neoklasszicista) elméletnek is mondható (valójában a konzervativizmus és a liberalizmus inkább csak a pártpolitika szintjén mutatkozott időszakonként egymással kibékíthetetlennek).

A büntetés ennek az iskolának a tételei szerint a bűn arányos megtorlása. Jelentősége inkább szimbolikus: a megsértett (de nem megfogható) jogrend helyreállítását szolgálja. Fontos szempontja az általános megelőzés, az elkövetővel kapcsolatban azonban az emberi jogokra és a költségtakarékosságra koncentrál. A szabadságelvonás elkerülése – éppen a szabadságjogok tisztelete, de a költségtakarékosság okán is – e modellben lehetséges, bizonyos esetekben kívánatos. Mindazonáltal alapvető formának a börtön tekinthető, hiszen az arányosítás elsősorban az elzárás hosszának kijelölésével lehetséges, a tett súlyával összemérve.

A szociálliberális modell ezzel szemben a büntetőjogi és kriminológiai pozitivizmus tanaiból indul ki. A tudományos eredmények felhasználása ebben a megközelítésben mindenekelőtt az elkövetőnek a társadalomba való integrálását szolgálja. Cél a tettes segítése a bűncselekményhez vezető problémák leküzdésében, a társadalmi követelményeknek megfelelő magatartás előtt álló akadályok leküzdésében. Mivel azonban az ilyen jellegű beavatkozások óhatatlanul érintik a személyiség autonómiáját, tipikusnak mondható a kezeléshez való önkéntes hozzájárulás előírása. Erre a modellre jellemző a szabadságvesztés hátrányos következményeinek hangsúlyozása, az erőteljes törekvés annak elkerülésére.[11]

Durkheim a büntetést lényegében morális folyamatnak tekintette, amely szimbolizálja és kifejezi a társadalom morális rendjét, hatása egyúttal meg is erősíti az erkölcsi rendet.

> „A büntetés funkciója […] abban áll, hogy a közösségi tudat elevenségének és hatékonyságának megőrzésével biztosítsa a társadalmi kohézió csorbítatlan megmaradását."[12]

A büntetés valódi címzettje ebben az értelemben nem az elkövető, hanem a társadalom. Szabó András és mások vélekedése szerint azonban ez a hatás

[11] Kövér Ágnes: A büntetés elméletének kritikai megközelítése I. *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok,* 33. (szerk. Irk Ferenc) 1996. 86–105.

[12] Uo. 90–91.

a maga közvetlenségében empirikusan kevéssé igazolható, valójában tehát inkább áttételesen érvényesülhet.[13]

A büntetési rendszer átfogó elemzését adja *Nigel Walker Sentencing in a Rational Society* című, először 1969-ben megjelenő munkája, amelyet magyarul *Gondolatok az ésszerű büntetésről* címmel publikáltak 1976-ban.[14] Célként határozza meg a gazdaságossági szempontokra, valamint a megtorlással szemben az emberiesség által diktált korlátokra épülő, általa reduktivistának nevezett szisztéma kialakítását. Ez a hagyományos megoldásoktól eltérően kevésbé követné a tettarányos büntetések elvét, vezérlő gondolata a célszerűség. Ebből következően nem lenne sem túlságosan szigorú, sem túlságosan enyhe. Végső soron arról van szó, hogy a gazdaságosság és az emberiesség követelményeihez igazítva kell a lehető legjobban elérni vagy megközelíteni a tiltott magatartások visszaszorításának célját.[15]

A büntetőítélkezés alapelveinek sorában *Walker* tárgyalja azokat a kialakult követelményeket, amelyek a szükséges korszerűsítés mellett az általa javasolt szisztémában is kijelölik a jogalkalmazás kereteit. Ezek sorában első, hogy a bíró csak a terhelt felelősségét vizsgálhatja. Kétségtelen tény, hogy a büntetésnek számos esetben van kihatása másokra is (például a férj pénzbüntetése a családtól vonja el a forrásokat), ezek azonban a szerző szerint nem jelentős kivételek. Megjegyezzük, hogy azóta különösen a jogi személyekkel szemben alkalmazható szankciók bevezetése tovább csökkentette a tétel érvényességét. A jogerővel kapcsolatban Walker szükségesnek tartja a korlátozott, bírói hatáskörbe tartozó módosítás lehetőségének fő szabállyá tételét. A *nulla poena sine lege* szabálya, álláspontja szerint, túlságosan merevvé teszi a szankciók alkalmazásának rendjét, akadálya lehet az értelmes, „testreszabott" büntetéseknek. A törvényi szabályozás szükségességét mégis elfogadja annyiban, amennyiben a közhatalom – így a büntetés-végrehajtási szervezetek – jogszabályok alapján működik, mindamellett a jog alkalmas lehet a progresszív megoldások általánossá tételére is. A törvényi meghatározottság követelményéből adódik a területi különbségekre tekintet nélküli jogegyenlőség, amely azonban nem szabad, hogy akadálya legyen a helyi kísérleti programok megvalósításának. Walker szerint ugyanezzel az általános elvvel függ össze, hogy ne váljon el a felelősség megállapítására irányuló eljárást vezető, illetve a büntetés kiszabásáról döntő bíróság. Több rendszerben van ugyanis lehetőség arra, hogy a

[13] SZABÓ András: *Igazságosan vagy okosan?* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993. 92–97.

[14] Nigel WALKER: *Gondolatok az ésszerű büntetésről.* Budapest, KJK, 1976.

[15] Uo. 55–56.

bűnösség megállapítása esetén más személyek vagy testületek dönthetnek a tényleges büntetésről, vagy annak (végrehajtásának) lényeges kérdéseiről (mint hazánkban a büntetés-végrehajtási bírók). Fontos a büntetés egyéniesítése, ami azt jelenti, hogy mindenkire azt a büntetést kell kiszabni, amely a leginkább alkalmasnak látszik a további elkövetési hajlam megszüntetésére. Emellett figyelembe veendők a társadalom védelmének szempontjai is. Mindezeknek a követelményeknek leginkább a relatíve határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetések tudnak megfelelni.[16]

Michel Foucault francia filozófus a társadalom felügyeletének problémáival foglalkozik, a büntetés-végrehajtás és általában a büntetőeljárás történetének példáit elemezve. Szerinte a börtön elterjedt alkalmazása nem a büntetési politika szűkebb értelmezéséből, hanem a hatalomgyakorlás egészének változásaiból érthető meg, része a társadalom egyéb intézményeiben is jelen lévő „normalizálási" folyamatnak.[17]

Foucault rámutatott arra, hogy a modern állam és a társadalmi szerződés szellemét tükröző jogalkotás határozottan elválasztotta a bűncselekményt a morális vagy vallási vétkektől. A büntető törvényhozás a politikai hatalom része, amelynek vezérlő elve a társadalmi hasznosság. Ilyen értelemben lehet és kell felfogni a kriminalitás társadalomellenességét. A bűnöző összekuszálja a társadalmi rend szálait, ezért belső ellenségnek tekinthető. Ennek megfelelően a büntetések az elkövetőnek a közösségből való fizikai (például deportálás), morális (megszégyenítés) kirekesztését vagy részleges, illetőleg teljes „harcképtelenné" tételét (például halálbüntetés) célozták, bizonyos esetekben megengedve az okozott károk kiegyenlítését (például kényszermunkával).

A XIX. században azonban megváltozott a helyzet. A büntetési rendszerben a megtorlás helyett egyre inkább az ellenőrzés vált egyeduralkodóvá. A hatalom immár nem csupán arra kíváncsi, hogy az emberek megsértették-e a törvényt, hanem arra is: milyen cselekedetek elkövetésére képesek. Ennek megfelelően került előtérbe a veszélyesség Foucault által botrányosnak nevezett fogalma.[18]

Kialakul a fegyelmező társadalom, amelyet igen jól szimbolizál Bentham *Panopticon*ja. Ez egy olyan társadalom és hatalmi működés utópiája, ami azután lényegét tekintve valósággá vált. Az igazságszolgáltatás középkori államosítása során egyfajta nyomozati tudás jött létre, lehetővé téve a múltbéli

16 Uo. 202–236.

17 Kövér i. m. 105–106.

18 Michel Foucault: *Az igazságszolgáltatás és az igazságszolgáltatási formák.* Debrecen, Latin Betűk, 1998. 71.

történések tanúvallomások segítségével való rekonstruálását. Ezzel szemben a fegyelmező társadalomban a felügyeletre és az ahhoz kapcsolódó vizsgálatra épül a szakértelem, amely az egyének élethosszig tartó ellenőrzése segítségével szavatolja a normák érvényességét.[19]

Foucault a leírt változás okát egyértelműen a gazdasági viszonyok és a politikai hatalom alakulásában jelöli meg: „Az ellenőrzés új rendszerét a hatalom, az ipari és a földbirtokosi réteg képviselői honosították meg, kimunkálva a féligmeddig köznépi eredetű kontrollformák autoriter, állami változatát."[20]

David Garland úgy vélekedik, hogy a büntetés nem alkalmas a normakövető magatartás lényeges befolyásolására, sem pozitív, sem negatív értelemben. Ebből következően az ilyen „büntetőpolitikai" célok megvalósítása az igazságszolgáltatási rendszeren kívül keresendő.[21] Szerinte a társadalom morális tekintélyének fenntartása mint büntetési cél szintén problematikus, hiszen a büntetések széles körben történő alkalmazása éppen arra utal, hogy ez a morális tekintély nem létezik, legalábbis elvárható szinten. Valójában éppen ezért a büntetések nem annyira annak fenntartására, mint inkább megteremtésére szolgálnának, de arra teljesen alkalmatlanok. Minél kevésbé áll fenn ez a tekintély, annál nagyobb a hajlam a büntetései ilyen rendeltetésű alkalmazásának, ami nyilvánvalóvá teszi a valódi autoritás: az értékek büntetésen kívüli társadalmi kontroll útján való érvényesítésének hiányosságait.[22] Rámutat arra, hogy a büntetések gyakorlatában feloldhatatlan ellentmondások rejlenek. Az egyik ilyen, hogy a szankciók egyrészt szükségesek, másrészt pedig a mondottak szerint alkalmatlanok a logikusan hozzájuk kapcsolt cél elérésére. Ez részben összefügg a hatásmechanizmus ellentmondásaival: a szabadságot a szabadság elvonásával, a magánkapcsolatokban az erőszakmentességet fizikai kényszer alkalmazásával próbálja elérni.[23] Mindezekkel összefüggésben Garland is úgy véli, hogy a konkrét büntetési rendszerek fennállása és azok változásai az általánosabb politikai folyamatok, nem pedig a szűkebb értelemben vett kriminálpolitika alapján érthetők meg. A mai helyzetet a kettősség jellemzi: egyrészt jelen vannak a közösségi kontrollnak a beilleszkedés pozitív – és a szocializációs célok elérésére alkalmas – módon történő befolyásolásának eszközei, másrészt viszont érvényesül az állami szuverenitás hatalmi felfogásából

[19] Uo. 67–74.

[20] Uo. 87.

[21] David GARLAND: Punishment and Modern Society. Chicago, University of Chicago Press, 1990. 288–292.

[22] Uo. 60.

[23] Uo. 292.

kiinduló represszív büntetési politika.[24] Ezt a következtetést *Lisa L. Miller* később ismertetendő vizsgálatai empirikusan megerősítették.

Az európai országok számára fontos mintát jelentő amerikai pönológiában a XX. század elejétől egészen a hatvanas évek végéig az úgynevezett „konzekvencionalista", vagyis következményelvű elméletek uralkodtak, ami jórészt a gyakorlatban is visszatükröződött. Ennek megfelelően az elkövetett cselekmény kevésbé volt meghatározó a szankció kirovása szempontjából. Mindenekelőtt az ártalmatlanná tétel és a rehabilitáció minősült alapvető célnak. A múlt század utolsó harmadában azonban az elkövetők kezelésére, reszocializációjának segítésére szolgáló programokról megállapították, hogy azok igen kevéssé, *Robert Martinson* igen nagy visszhangot keltő írása szerint egyáltalán nem hatékonyak.[25]

Az utilitarista büntetéskiszabás megújítására figyelmet érdemlő javaslatok születtek. *Richard Posner* például a büntetések meghatározásához szükségesnek tartaná a költség–haszon elemzések elvégzését.[26] *John Braithwaite* és *Philip Pettit* pedig az ítélkezési gyakorlatnak az összbűnözés alakulásától való függővé tételét javasolta. Mindez azonban nem tudta megállítani az igazságosság követelményein alapuló, a megérdemelt büntetést szükségesnek tartó irányzat uralkodóvá válását.[27] A kriminális megnyilvánulásokra adott közhatalmi válaszokban az arányosság és a bűnös magatartás miatti rosszallás kifejezése került előtérbe.[28]

A magát „új pönológiának" nevező irányzat kidolgozása *Malcolm Feeley* és *Jonathan Simon* nevéhez fűződik. A teória döntően deskriptív: az alaptételek – ellentétben a hagyományos pönológia tárgyalási módjával – nem annyira kívánságot fogalmaznak meg, mint inkább helyzetleírást adnak. Feeley és Simon szerint a régi büntetéstan az egyes elkövetőkre összpontosított a bűnösség megállapítása, valamint a büntetések vagy kezelés alkalmazása céljából, az új pönológia olyan technikákkal foglalkozik, amelyek egyes csoportok meghatározását, besorolását és kezelését célozzák. Mindez nem az egyéniesített gyanú,

---

24 David Garland: *The Culture of Social Control: Crime and Social Order in Contemporary Society.* Chicago, University of Chicago Press, 2001. 139–141.

25 Robert Martinson: What Works? Questions and Answers about Prison Reform. *The Public Interest,* Spring (1974)

26 Richard A. Posner: *The Economics of Justice.* Cambridge, Harvard University Press, 1981

27 John Braithwaite – Philip Pettit: *Not Just Deserts: A Republican Theory of Criminal Justice.* New York, Oxford University Press, 1990.

28 Andrew Von Hirschi: Penal Theories. In: Michael Tonry (ed.): *The Handbook of Crime and Punishment.* New York, Oxford University Press, 1998. 659–668.

hanem azon valószínűség alapján történik, hogy az érintett személy elkövetővé válhat.

Feeley és Simon szerint az igazságszolgáltatás egyre inkább hasonlít a biztosítási kockázatelemzéshez, a beavatkozások is egyre inkább ezt a megfontolást követik, semmint az egyes konkrét jogellenes cselekmények és a válasz meghatározását. Ennek felel meg az olyan veszélykezelési intézkedések növekvő alkalmazása, mint például a biztonsági őrizet, a bűnözőiprofil-alkotás és legfőképpen a tömeges megfigyelés.[29] A társadalom védelme mint büntetési szempont önmagában természetesen nem új. A Feeley és Simon nevével fémjelzett irányzat szerint a bűnözés kezelése a hagyományos felelősségi keretektől való elforduláson túl – de azzal összefüggésben – az alkalmazott módszerekben tér el: az üzleti életben megszokott eljárások (profilalkotás, auditálás stb.) átveszik a büntetőeljárásban és a végrehajtásban megszokott tevékenységeket.[30] A társadalmi hatásokat illetően a szerzők szemléletes, bár némileg cinikus módon gazdasági példát hoznak: szerintük az új irányba forduló igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtás (a kockázatkezelési megközelítés térhódítását ugyanis valóságosan végbemenő változásnak tekintik), a bűnözői körök és a sok tekintetben velük azonosított, de legalábbis rokonított „alsóbb néposztályok" kezelése egyfajta hulladékgazdálkodássá vált. Ez elsősorban a börtönök működtetésére, a börtönpolitikára vonatkozik.[31]

Nyilvánvalóan ezzel az új pönológiával függ össze az Egyesült Államokban elterjedt „három dobás, és kint vagy" gyakorlata, amely kötelezővé teszi az életfogytig tartó vagy igen hosszú tartamú szabadságvesztés kiszabását a harmadik súlyos és erőszakos, illetve kábítószeres bűncselekmény miatt történő elítélés esetében. Ezt a rendelkezést szövetségi szinten az erőszakos bűncselekmények elleni fellépésről és a közbiztonság védelméről *(Violent Crime Control and Law Enforcement Act)* szóló 1994-es törvény mondta ki, a későbbiekben azonban számos tagállam hasonló tartalmú szabályozást fogadott el. A baseballból vett kifejezés (három dobás) valójában azt közvetíti az elkövetők és a közvélemény felé, hogy a konok, megrögzött elkövetőket kirekesztik a társadalomból. Az ilyen jogalkalmazás mögött álló felfogás abból indul ki, hogy a súlyos bűncse-

[29] Malcolm M. FEELEY – Jonathan SIMON: Actuarial Justice: The Emerging New Criminal Law. In: David NELKEN (ed.): *The Futures of Criminology.* London, Sage, 1994. 180–185.

[30] Malcolm M. FEELEY – Jonathan SIMON: The Form and Limits of the New Penology. In: Thomas G. BLOOMBERG – Stanley COHEN (eds.): *Punishment and Social Control.* ed. 2. New York, Aldine de Gruyter, 2003. 79–80.

[31] Malcolm M. FEELEY – Jonathan SIMON: The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications. *Criminology,* vol. 30. (1992) 470.

lekmények jelentős részét meghatározott személyi kör követi el, az ő kiiktatásukkal ezért lényegesen lehet javítani a közbiztonság állapotán. Megjegyezendő mindazonáltal, hogy a törvény nem kizárólag a büntetések szigorítását irányozza elő, hanem egyfajta kiegyensúlyozó célzattal sok egyéb kezdeményezést is támogat. Mindenekelőtt a közösségi rendőrség fejlesztése említhető, amelyhez a törvényhozó igen jelentős szövetségi támogatást helyezett kilátásba. A három dobás felfogása és az annak alapján számos esetben kötelezővé tett életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása miatt éles kritikák érték a törvényt. A bírálók egyik érve az volt, hogy a közhatalom ezzel a legdrágább megoldást választotta a visszaeső bűnözés elleni fellépésre, a börtönnépesség az akkori egymillióhoz képest is jelentősen nőni fog.[32] Ez egyébként be is következett, 2002-től napjainkig a fogvatartottak száma minden évben meghaladta a kétmilliót.

David Sichor a három dobás gyakorlatát az új pönológia elvein túlmenően a büntetési rendszer „mcdonald'sosodásával" kapcsolja össze. A „mcdonald'sosodás" nem más, mint az üzleti életben kétségtelenül sikeresnek bizonyuló gyorséttermi kiszolgálás elveinek a közhatalom gyakorlásába való átvitele. A McDonald's éttermek és a hasonló étkezőhelyek voltaképpen a *Max Weber* által is értékelt formális racionalitás értékeit testesítik meg azzal, hogy szolgáltatásaik hatékonyak, mérhetők, kiszámíthatók és ellenőrizhetők. A formális racionalitás azonban a gyorséttermeknél ugyanúgy ellenkezőjébe fordulhat át, mint a büntetési rendszerben. A hatékonyság csökkenhet a börtönök túlterheltsége miatt, a mérhetőség csak az adott körbe tartozó cselekmények, illetve elkövetők összehasonlíthatóságát jelenti, nem alkalmas azonban ez a rendszer például a második elkövetőkkel szemben kiszabott büntetések és a harmadik dobás utáni szankció minőségi összehasonlítására. A kiszámíthatóság is csak arra az esetre érvényes, ha a feltételeket is azonos módon ítélik meg. Mivel azonban a harmadik elítélés rendkívül súlyos következményekkel jár, megfigyelhető a terhelő tanúk vonakodása, sőt az esküdtszékek engedékeny döntéshozatala is. Az ellenőrizhetőség pedig éppen a büntetéskiszabási keretek ridegsége miatti „rejtett diszkréció" miatt szenved csorbát.[33]

Lisa L. Miller saját kutatásai alapján lényegében megerősíti az új pönológia tételeit, az úgynevezett *Weed and Seed* (gyomlálj és vess) politika megvalósulási gyakorlatán verifikálva azt. A *Weed and Seed* az Egyesült Államok szövetségi igazságügyi minisztériuma által koordinált kezdeményezés, amelyhez pénzügyi

[32] Lévai Miklós: USA: Törvény a bűnüldözésről: Sittegylet. *HVG,* 1994. november 12., 43–45.

[33] David Sichor: "Three Strikes" as Public Policy: The Convergence of the New Penology and the McDonaldization of Punishment. In: Suzette Cote (ed.): *Criminological Theories: Bridging the Past to the Future.* Thousand Oaks–London, Sage, 2002. 258–266.

támogatás kérhető. Maga a program egyes városi területekről a bűnöző elemek kiszorítását (gyomlálás), továbbá az érintett körzetek szociális és egyéb szolgáltatásokkal való ellátását (vetés) tartalmazza. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy az érintett, megcélzott városi területek zömmel szegények, kisebbségek által lakottak. Az új pönológia megállapításait erősíti a „gyomlálási" elem szóhasználata és egész szelleme. A célok meghatározásában valóban a kockázatkezelés dominál, a módszerek pedig (biztonsági őrizet alkalmazása, fokozott rendőri jelenlét, titkos eszközök bevetése) határozottan a represszív felfogást tükrözik (az egyébként megelőzési rendeltetésű programban). Bonyolítja a helyzetet, hogy a végrehajtásban – az irányadó rendelkezések szerint is az az immár szövetségszerte meggyökeresedett közösségi rendőrség vesz részt, amelynek működési elvei homlokegyenest ellentétesek a „gyomlálási" filozófiával. Miller megállapítása szerint a valóban punitív központi (szövetségi) elgondolással szemben a helyi közösségek jelentős mérséklő hatást tudtak kifejteni, ebben a tekintetben tehát az új pönológia nem tekinthető általános folyamatnak, legalábbis a kockázatkezelés módszereire, legfőképpen pedig annak emberellenes felfogására vonatkozóan.[34]

Nyomós érvként vetődhet fel az amerikai gyakorlat (konkrétan: a szabadságvesztések kiszabásának térhódítása és tartamuk növekedése) mellett az a tény, hogy az egyébként igen sokat bírált helyzet fennállása alatt a bűnözés határozott csökkenése figyelhető meg. A börtönügy és a kriminalitás összefüggéseit vizsgáló kutatások eredményei alapján kétségtelenül megállapítható, hogy a tömeges fogva tartásnak vannak ebből a szempontból pozitív hatásai. Mindazonáltal az is igaz, hogy ezek nem okai a javuló tendenciának, inkább csak kedvező feltételeket teremtve elősegítették a gazdasági, szociális, valamint a korösszetétel változásaiból adódó tényezők fejlődését. Másképpen szólva: a bűncselekmények számának csökkenése akkor is bekövetkezett volna, ha nem épül ennyi börtön, és nem ítélnek ennyi embert szabadságvesztésre. Így azonban hamarabb érzékelhető volt, amellett jelentősebbnek mutatkozott a kriminalitás visszaesése.[35]

Volt már szó *Nils Christie Büntetésipar* című, magyar nyelven is megjelent könyvéről. Témánkat illetően azt kell hangsúlyozni, hogy Christie szerint a büntetőintézmények fenntartása és működtetése során éppen a pönológiai

[34] Lisa L. MILLER: Looking for Postmodernism in All the Wrong Places – Implementing a New Penology. *British Journal of Criminology,* vol. 41. (2001) 168–184.

[35] William SPELMAN: The Limited Importance of Prison Expansion. In: Alfred BLUMSTEIN – Joel WALLMAN (eds.): *The Crime Drop in America.* Cambridge, Cambridge University Press, 2000. 97–129.

szempontok, tehát az elkövetőre gyakorolt hatások aspektusai szorulnak háttérbe. Szerinte a büntető igazságszolgáltatási rendszerek sajátos, nyugati típusú Gulagok kiépítésének lehetőségét hordozzák. Úgy véli, hogy ennek az az oka, hogy a hidegháború befejezése után és a gazdasági válság állapotában a nyugati világ jórészt elvesztette a külső ellenséggel szembeni mozgósítás összetartó erejét, ezért szükségképpen a belső ellenség felé fordul a figyelem. Ezzel függ össze a börtönök fejlesztésének politikája, amelynek nyomán a belső ellenség nem semmisül meg, de társadalmilag ellehetetlenül, legalábbis a szabadságvesztés időszakára.[36] Ehhez a közhatalmi gyakorlathoz kapcsolódik az az óriási gazdasági érdek, amely a „büntetésiparban" megjelenik és hat. A szerző egészen odáig elmegy, hogy megállapítja: a dolog logikája (de nem feltétlenül konkrét eredménye) azonos a hitleri Németország, a náci rendszer tömeges megsemmisítési gyakorlata felé vezető útéval. Christie nem állítja, hogy a szerinte inkább Gulagokat, semmint haláltáborokat indukáló változások biztosan végbemennek, azt azonban igen, hogy az ipari és civilizációs fejlődésnek nincsenek olyan beépített garanciái, amelyek megakadályozhatnák ezt a mozgást.[37]

Ennyiben elmélete kétségtelenül kapcsolódik az „új pönológia" felfogásához azzal, hogy ő nem csupán a valóságosan – de nem feltétlenül kriminális értelemben – vett veszélyekkel szembeni kockázatkezelésnek, hanem az általános politikai-gazdasági folyamatok egyfajta lecsapódásának, következményének, illetve jórészt illuzórikus kiútkeresésnek tekinti a börtönök szerepét felértékelő gyakorlatot. Christie bírálja ugyan magát az „új pönológiát", ennek során azonban nem kellően veszi figyelembe, hogy Feeley és az irányzat többi képviselője inkább leíró, semmint valamely *Sollen* megközelítésnek tekinthető módon foglalkozik a büntetések szerepével és társadalmi hatásával. A ténymegállapítások és következtetések tekintetében azonban nincs alapvető ellentmondás Christie felfogása és az „új pönológia" között.[38]

A *Büntetésipar* egyébként szinte teljes egészében társadalomkritika, illetve annak a büntetési rendszerre való konkretizálása. Alternatívát kevéssé kínál, ebben a tekintetben felfogása a kulturális kriminológiához áll közel. Christie szerint a kívánatos változás akkor érhető el, ha a büntetőpolitika szakít a haszonelvű megközelítésekkel, azok helyébe az értékeken alapuló gyakorlat lép. Csak ilyen módon lehet a pönológia számára meghatározó „kellő mértékű

36 Nils Christie: *Büntetésipar.* Budapest, Osiris, 2004. 15–16.

37 Uo. 192–193.

38 Uo. 193–194.

szenvedés" mibenlétét feltárni, és azt a jogalkotás, valamint a jogalkalmazás intézményeibe átvinni.[39]

A helyreállító, valamint a továbbiakban ismertetendő közösségi igazságszolgáltatással kapcsolatban, de attól függetlenül, a bűnözésre adandó legjobb közhatalmi és társadalmi válaszok keresése során is felvetődik a szégyen, a megszégyenítés megítélésének kérdése. Kétségtelen tény, hogy a fizikai értelemben vett kegyetlenkedés mellett a modern büntetési rendszerek ezt a hatást is igyekeztek elkerülni, hiszen a megalázó bánásmód az abszolút jogként kezelt emberi méltósággal kevéssé összeegyeztethető. A középkori becsületbüntetések (például pellengér) ilyen jellege aligha vitatható. Tény viszont az is, hogy a polgári demokráciákban elterjedt, majd túlnyomóvá vált szabadságvesztés az eljárás egészével együtt a jogalkotó és a jogalkalmazó konkrét szándékától függetlenül is kiváltott és kivált megszégyenítő helyzeteket, következményeket (például a szabadulás utáni munkába álláskor).

Ezt ismerték fel egyebek mellett a címkézési elméletek. Másrészt viszont a saját cselekményhez való viszonyulás egyik formája lehet a szégyen, amely az egyénben kialakíthatja az annak jövőbeni elkerülésére irányuló törekvést, vagyis a bűncselekmények elkövetésétől való tartózkodást. Eme igencsak eltérő megfontolások között John Braithwaite „reintegráló megszégyenítés"-elmélete kínál ígéretes kompromisszumot. Braithwaite hangsúlyozza, hogy a megszégyenítés lehet kirekesztő *(disintegrative)* vagy megtartó, reintegráló *(reintegrative)*. Az előbbi nem csupán igazságtalan, de valóban kontraproduktív, ennyiben igazuk van a címkézési elméleteknek. A reintegráló megszégyenítés jellemzője, hogy az egyén tiszteletét, méltóságának megbecsülését a rosszallás kifejezése során is fenntartják. Ennek intézményes létezése esetén a bűnözés alacsonyabb szinten marad, egyértelműen eredményesen használható tehát a kriminalitás elleni fellépésben. A reintegráló megszégyenítés jó példája a család, ahol a szülők tipikusan úgy büntetnek, hogy ezzel a gyermeket nem idegenítik el maguktól, hanem egyidejűleg kifejezésre juttatják – vagy pedig a büntetésen kívüli körülmények közepette jelzik –, hogy a vétkezőre továbbra is számítanak, ő továbbra is a kis közösség értékes tagja marad. A jól megválasztott büntetés összekapcsolja az egyént a közösséggel. Méghozzá olyan módon, hogy a szégyen nem csupán a saját magatartásra vonatkoztatva jelenik meg, hanem a csoport iránti felelősségként is. Arról van szó, hogy visszatartó erőt jelent a „nem hozok rátok szégyent" megfontolása, hiszen egy markánsan elkülönülő, illetőleg megjelölt csoport (például Japánban a rendőrök) tagjaként

[39] Uo. 211–213.

cselekedni egyben a közösség képviseletében való eljárást jelenti, legalábbis a külvilág szemében. Ezért igazán fontos, hogy a megszégyenítés ne kirekesztő, hanem megtartó legyen. Az ilyen megközelítést alkalmazó társadalmakban (például Japán) a bűnözés alacsony szinten marad.[40]

A reintegráló megszégyenítésről szóló tételeket a későbbiekben számos kutatás során próbálták ellenőrizni. Ezek alapján azt lehet mondani, hogy az érvelés, valamint a példák kétségtelenül meggyőző ereje ellenére az országok, társadalmak szintjén történő általánosítás kevéssé tartható. Hongkongban például szintén alacsony szinten van a bűnözés, a formális kontroll és a határozottan kirekesztő megszégyenítés azonban Japánhoz képest lényegesen nagyobb szerepet játszik.[41] Izland ugyancsak megfelel a Braithwaite által leírt kritériumoknak, hiszen a zárt, nem túl nagy létszámú közösségek szükségképpen képviselik azokat a vonásokat, amelyek a reintegráló megszégyenítés alapjai. Ennek ellenére a vizsgált elmélet alapján feltételezhető alacsony visszaesési arány nem állapítható meg. A szigetország kutatói szerint a magyarázat abban rejlik, hogy a reintegráló megszégyenítés alkalmazása mellett a kirekesztő szemlélet és magatartás is jelen van a közösségnek a bűncselekményekhez és azok elkövetőihez való viszonyulásában.[42]

Összességében azt lehet mondani, hogy Braithwaite elmélete a reintegráló megszégyenítésről alapgondolatát tekintve helytálló. A modern és a posztmodern társadalmakban azonban minden értékelendő törekvés ellenére sem lehetséges a család vagy más tradicionális közösségek értékeit és szabályalkalmazási gyakorlatát teljes egészében a közhatalom szintjére emelni. Ennélfogva a reintegráló megszégyenítés elve fontos és beépítendő a büntetések és a büntetés-végrehajtás fejlesztési terveibe (mindenekelőtt a helyreállító igazságszolgáltatás megoldásaihoz kapcsolódóan), a társadalmi és politikai korlátok miatt azonban nem jelenthet átfogó megoldást.

A büntetések tana a magyar társadalomtudományi, így a jogi és kriminológiai gondolkodásban is fontos problémaként volt és van jelen.

A Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben pályázatot hirdetett a büntetés értelme, céljai, elvei és végrehajtása problémáinak és a fejlesztés lehetséges és

---

40 John Braithwaite: *Crime, Shame and Reintegration.* Cambridge, Cambridge University Press, 1898. 54–68.

41 Jon Vagg: Delinquency and Shame – Data from Hong Kong. *British Journal of Criminology,* vol. 38. (1998) 247–264.

42 Eric P. Baumer – Richard Wright – Kristrun Kristinsdottir – Helgi Gunnlaugsson: Crime, Shame and Recidivism – The Case of Iceland. *British Journal of Criminology,* vol. 42., no. 1. (2002) 40–59.

kívánatos irányának meghatározására. Az első díjat *Szemere Bertalan* nyerte el, munkáját *A büntetésről, s különösebben a halálbüntetésről* címmel Budán adták ki 1841-ben. A mű bemutatja és kritikailag értékeli az akkor ismert elméleteket, amelyek közül a szerző az értékeken alapuló koncepciót választja, de utilitarista érveket is használ, kifejti továbbá, hogy a kétfajta megközelítés nincs egymással kibékíthetetlen ellentétben. Szerinte: „A józanul vett igazság elve éppen nincs ellentétben a józanul vett haszon elvvel, mert míg egyfelől az igazság akarja, hogy a büntetés a szabadság, s a béke fenntartására munkáljon, másfelől a tapasztalás átlátja, miképp csak olyan büntetéstől várhatni sikert, mely igazságosnak ismertetik. Minthogy büntetéseket, amelyek […] a bűn nagyságával nincsenek igaz arányban, a törvényhozó soha nem vihet keresztül […].”[43] Az emberi igazság teóriájának nevezett felfogása nem elvont, valahonnan változatlanul átvett és alkalmazott eszmék érvényesítését jelentette, hanem a polgári együttélésből fakadó legitim igények visszatükrözését és szolgálatát. A polgári társadalom célja szerinte a szabadság és a béke biztosítása, ezt pedig adott esetben erőszak alkalmazásával is kieszközölheti.[44]

Az 1843-ban elkészült magyar büntetőjogi javaslatok az anyagi és az eljárási rendelkezések mellett a büntetések végrehajtásának rendszerét is átfogták. Mivel az elgondolás szerint a halálbüntetést eltörölték volna, különös jelentőséget kapott volna a szabadságvesztés szabályozása. A kezdeményezés ezen a téren is a nemzetközi fejlődés élvonalába állította volna hazánkat. *Deák Ferenc* megfogalmazásában az anyag a következő elvi megfontolásokra épült: „A büntetés célját veszti a közállományra nézve, midőn vétkest sújtva bosszul, de nem javít s ahol a börtön egyedül szenvedésnek helye, de az erkölcs jobbulására figyelem nincsen, ott sem a büntetések szigorúsága, sem annak a vétkest bizonyosan sújtó gyorsasága nem elég a büntetésnek kevesbítésére, mert félelem jobb erkölcsök nélkül még nem nyújt kezességet a közállománynak arról, hogy törvényei tiszteletben tartatnak. Nálunk pedig fájdalommal kell megvallanunk, a tömlöcök még eddig nem javító helyek, hanem nagy részben a vétek iskolái valának s gyakran kit az indulás vagy könnyelműség vétekbe kever, de keble fogékony volt még a jóra s az erkölcs útján csak megbotlott, de szíve romlott nem vala, mint vétkét bánó bűnös került a börtönbe s mint kitanult gonosztevő hagyá el azt. Nekünk, kik e részben leginkább hátra vagyunk, az elismert

[43] Idézi HORVÁTH Tibor: Burzsoá büntetési elméletek Magyarországon. *Állam- és Jogtudomány,* 1978/3. 280.

[44] Uo. 279–281.

hibáknak javítását, a számos hiányok pótlását ismét utóbbra halasztgatni vétek volna hazánk és az emberiség ellen.”[45]

A Csemegi-kódex az egyesítő elmélet jegyében szabályozta a bűncselekményhez kapcsolódó szankciókat. A tiszta erkölcsi igazságossági elv már csak azért sem érvényesülhet, mert annak következetes végig vitele meghaladná a jog lehetőségeit: a morállal ellenkező tanok hirdetése például túlságosan kitágítaná a büntetőfelelősség körét. A hasznosság sem lehet önmagában a pönológia alapja, mivel az egyes magatartások tiltásában mégis jelen van az erkölcsi rosszallás, ennek mellőzése tehát a jogalkotás szándékaival is ellentétes volna.[46]

A későbbi szerzők közül *Finkey Ferenc* munkássága emelhető ki. Nem vonta kétségbe az igazságosság fontosságát, szerinte azonban az állam az általa alkalmazott büntetéseket is saját rendeltetéséhez igazodva alkalmazza. Márpedig a közbiztonság fenntartása a hatalomnak alapvető feladata, ebből következően egyszerűen nem hagyhatja figyelmen kívül a szükségesség és hasznosság elveit. Szerinte az értékelvű és haszonelvű felfogások nem zárják ki egymást a büntetőhatalom gyakorlásában, mint ahogyan a determinista és az akaratszabadságot hirdető felfogások sem, a filozófiai kérdések jelentős része ugyanis ebből a szempontból nem releváns.[47]

Magyarországon jelenleg a retributív és a haszonelvű (konzekvencionalista) büntetési felfogások együttesen vannak jelen. A Btk. 37. §-a értelmében a büntetés joghátrány, amelynek célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár a tettes, akár más bűncselekményt kövessen el. A helyreállító igazságszolgáltatás eszméje a büntetőeljárásban alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló szabályozással (2006. évi CXXIII. törvény) tört utat jogrendszerünkbe. Ez lényeges lépés az egyébként nálunk is megfigyelhető túlságosan szabadságvesztés-párti büntetéskiszabási gyakorlat megváltoztatása felé.

Az értékeken alapuló büntetési irányzatok közül az egyik legkövetkezetesebb az a neoklasszikus felfogás, amelyet *Szabó András* képvisel. Kifejti, hogy a pozitivizmus és a társadalmi kontroll elméletei a büntetést hasznossági alapon ítélik meg, így az mindenekelőtt eszközként funkcionál. Az arányossági teória hívei ezzel szemben nem valamiféle büntetőpolitikai célok meghatározásából indulnak ki, hanem erkölcsi értékekből. A büntetés kiszabásának vezéreszméi itt az igazságosság és a méltányosság. Szabó András szerint a büntetés becsület-

[45] Idézi Szabó András: Recepció és kreativitás a magyar büntetőjogban. 2004, http://zeus.philinst.hu/recepcio/htm/7/704.htm

[46] Horváth i. m. 290–291.

[47] Finkey Ferenc: *Büntetés és nevelés.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1922.

be vágó szankció, amely egy becsületrontó magatartásra való társadalmi-közhatalmi reagálást fejez ki. Az igazságosság és a méltányosság elvei azt követelik meg, hogy a becsületrontó tett következményei a becsületvesztés mértékével egyezzenek meg.[48] Lényegében hasonló felfogásban tárgyalja a büntetés célját és értelmét *Vókó György* is.[49]

A kárjóvátétel intézményesítésének gondolata kapcsolódik a helyreállító igazságszolgáltatás eszméjéhez, de más elvi alapokon álló rendszerekbe is illeszthető (például mint egyszerű szankció). *Nagy Ferenc* szerint a jóvátétel több formában is szerepet kaphatna a hazai büntetőjogi szabályozásban, ezek közül bármelyik jó megoldást jelenthet. Lehetséges, hogy egyfajta előre hozott informális rendezésként fogalmazódna meg, a további eljárási cselekmények elkerülése érdekében. A második verzió szerint a jóvátétel nem a büntetőeljárás önálló intézményeként jelenne meg, hanem az annak során hozott megszüntetési vagy szankciós (például megrovás) döntések közvetett kihatása lenne. A harmadik lehetőség az, hogy a jóvátétel önálló szankcióként kerülne be a törvénybe.[50]

48 SZABÓ András: *A büntetőjog reformja.* Budapest, G&G, 1992. 252–259.

49 VÓKÓ György: *Európai büntetés-végrehajtási jog.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2006. 13. és köv.

50 NAGY Ferenc: *Tanulmányok a Btk. általános részének kodifikációjához.* Budapest, HVG-Orac, 2005. 311–312.

A TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉS INTÉZMÉNYE A HAZAI JOGRENDSZERBEN

Nagy László Tibor

Dr. Vókó György professzor urat, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatóját köszöntjük 70. születésnapja, eddigi életének jeles állomása alkalmából. Életútja a komlói Béta-akna tárnáiból egészen a tudomány fellegvára, a Magyar Tudományos Akadémia magaslatáig vezetett. De tudom, számára ez a szint sem jelent megállást, mert mindig úton van, fáradhatatlanul dolgozik, tanít, publikál, folyton-folyvást igyekszik még többet, jobbat, szebbet alkotni, teremteni. Pedig eddigi teljesítménye is kivételes: a tudományos és a szakmai közélet rendkívül elismert, megbecsült személyisége, miközben évtizedek óta vezetői posztokat tölt be egyedülálló szerénységgel, alázattal, emberséggel, legendásan nagyvonalú, önzetlen gesztusokkal. A legnagyobb követelményeket mindenkor maga iránt támasztva, beosztottjaira sokkal inkább gondos, lelkiismeretes, megbízható munkavégzéssel, példamutatással, meleg, kedves szavakkal próbál hatni, mintsem száraz utasításokkal. Példaként szolgál arra, hogy melldöngető világunkban is lehet szerénységgel kimagasló eredményeket, sikereket elérni. Ő az, akit – túlzás nélkül állítható – valóban mindenki kedvel, szeret, akinek neve hallatán mosoly jelenik meg az arcokon. Óhatatlanul felvetődik sokunkban: ha mindnyájunknak ilyen habitusunk lenne, sokkal kevesebb baj lenne a világon!

Tisztelt Igazgató Úr, Kedves Gyuri, tiszta szívből, szeretettel kívánok jó egészséget, és még nagyon sok munkát, mivel tudom, hogy ez hosszú életet jelent, hiszen számodra a kettő elválaszthatatlan.

E kötetben olyan tanulmánnyal köszöntelek, amelynek témája kapcsolódik legfőbb szakmai és kutatási területedhez, a büntetés-végrehajtási joghoz is.

1. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés rövid történeti fejlődése

Az ókorban és a középkorban a halál, a minősített halál, a testcsonkító, a testi és a megszégyenítő büntetések voltak általánosak. A polgári fejlődés a szabadságvesztés-büntetést tette gyakorivá. Ennek egyik legfontosabb jellemzője a tartama, ami bizonyos esetekben akár az elítélt élete végéig is tarthat.

Hazánkban a Csemegi-kódex ismerte az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, de az 1961. évi Btk. eredetileg mellőzte, majd az 1971. évi 28. tvr. ismét bevezette. Új helyzet állt elő a rendszerváltozás után 1990-től, mivel a halálbüntetés megszüntetésével e büntetési nem vált a legsúlyosabb alkalmazható szankcióvá, így funkciója is szükségszerűen módosult. Az egyetlen lehetséges eszköz maradt a kiemelt társadalomra veszélyességű cselekmények elkövetőivel szemben. (Korábban a halálbüntetés és az életfogytig tartó szabadságvesztés minden esetben vagylagos fő büntetési nemként szerepelt.)[1]

Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén az ítélet meghozatalakor a bíróság rögzíti azt az időt, amelynek letöltése előtt az elítélt nem bocsátható feltételesen szabadságra. Az 1993. évi XVII. törvény azonban megteremtette annak a módját, hogy az eljáró bíróság az ítéletében kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, és ezzel új jogintézményt vezetett be a hazai jogrendszerbe, az úgynevezett tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést (TÉSZ). Ennek alkalmazására eleinte csak szűk körben, ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltek esetében lett volna lehetőség, amire azonban a gyakorlatban nem került sor.

Az 1998. évi LXXVII. törvény jelentős mértékben módosította a Btk. életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátással összefüggő rendelkezéseit. A módosítás alapvetően arra irányult, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége szűkebb körű, korlátozottabb legyen.[2] Ennek megfelelően a TÉSZ 1999-től már jóval tágabb keretek között, meghatározott bűncselekmények esetén akár első elkövetéskor is kiszabhatóvá vált. Hamarosan meg is született az első ítélet: Boi Gyulát több emberen, különös kegyetlenséggel, részben 14. életévét be nem töltött személyek ellen elkövetett emberölés miatt 1999-ben ítélte tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre az ügyben első fokon eljáró

[1] BLASKÓ Béla: *Magyar büntetőjog. Általános Rész*. Budapest–Debrecen, Rejtjel, 2010. 420.

[2] Uo. 427.

Hajdú-Bihar Megyei Bíróság, majd ezt a döntést jóváhagyta 2000. április végén a Legfelsőbb Bíróság is.

Noha a TÉSZ kapcsán számos aggály, bírálat vetődött fel, a hazai szabályozás ezekre nem volt különösebben fogékony, és Alaptörvényünk alkotmányos szintre emelte, miszerint „tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki".[3]

Egyes vélemények szerint vitatható azonban, hogy valóban igazolható-e ezzel a rendelkezéssel az életfogytig tartó szabadságvesztés utólagos felülvizsgálatának kizárása. Formálisan a válasz igenlő is lehetne, ám a pozitivista megközelítésnek nyilvánvalóan ellentmond, hogy az idézett konkrét előírás olyan, az Alaptörvényben szintén szereplő jogelvekkel ütközik, mint az emberi méltóság sérthetetlensége, az embertelen büntetés tilalma és a bárkit megillető jogbiztonsághoz való jog.[4]

Hatályos büntető törvénykönyvünk, a 2012. évi C. törvény megtartotta a TÉSZ intézményét: „42. §: Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja." Ugyanakkor sajátos módon a Btk. e paragrafusához fűzött indokolás megállapítja, hogy „Általánosan elfogadott az az álláspont, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek is reményt kell adni jövője tervezésének a reális lehetőségére, a társadalomba történő visszatérésre, az emberiesség szempontja ezt is igényli".[5]

A Btk. 44. § (1) bekezdése – a Btk. indokolása szerint az Alaptörvénnyel összhangban[6] – taxatíve felsorolja azokat a bűncselekményeket, amelyek személy elleni vagy dolog elleni erőszakkal elkövetése esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárása a bíróság döntésének függvénye. Megjegyezhető, hogy a személy elleni vagy dolog elleni elkövetés feltételül szabása több bűncselekménynél felesleges, lévén hogy azok személy vagy dolog elleni erőszak nélkül nem is követhetők el.[7] A feltételes szabadság kizárása az ítélőbíróság számára kötelező, ha az életfogytig tartó szabadságvesztésre

---

3 Alaptörvény IV. cikk (2) bek.

4 Tóth Mihály: A büntetőjogi jogkövetkezmények. In: Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész. A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG-Orac, 2012. 409.

5 A 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető törvénykönyvről, a 42. §-hoz fűzött indokolás.

6 A 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető törvénykönyvről, a 44. §-hoz fűzött indokolás.

7 Juhász Zsuzsanna: A büntetések. In: Karsai Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Complex, 2013. 131.

ítélt elkövető a felsorolt bűncselekményeket bűnszervezetben követte el, vagy erőszakos többszörös visszaeső.[8]

A törvényszöveg bizonyos bűncselekmények (emberölés, emberrablás, jármű hatalomba kerítése) súlyosabban minősülő eseteit említi, ami indokolatlannak tűnik, mivel e bűncselekmények alapesetében életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására nincs is mód.[9]

Büntető törvénykönyvünk az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását az elkövetők életkora alapján is korlátozza, mivel életfogytiglan és így természetesen TÉSZ is csak azzal szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a huszadik életévét betöltötte.[10]

A jogalkalmazási gyakorlat rámutat arra, hogy mivel a törvény az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságára vonatkozó rendelkezést a büntetéskiszabás részeként kezeli, ezért ennek a rendelkezésnek a megváltoztatása a vádlott terhére bejelentett fellebbezés hiányában a súlyosítási tilalomba (Be. 355. §) ütközik.[11]

2. A kötelező kegyelmi eljárás – a Kúria és az Alkotmánybíróság álláspontja

Az állam büntetőmonopóliumának egyik jellemző területe az egyes bűncselekményekkel és bűnelkövetőkkel szemben alkalmazható szankciók meghatározása, azonban ezen a területen is figyelembe kell venni az emberi jogi standardokat mint korlátozó tényezőket. Korunkban is minden aggály ellenére „tartja magát" a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, és inkább gyarapszik, mint csökken azoknak az országoknak a száma, amelyekben létezik ez a szankció, ez azonban nem „háborítatlanul" történik, elsősorban az emberi jogi megközelítésre figyelemmel.[12]

Magyar László egy rablóbanda tagjaként magányos és idős embereket támadott meg, a bántalmazásokba hárman belehaltak. Emiatt, valamint rablásokért és más bűncselekményekért még 2005-ben ítélték el életfogytig tartó

---

8 Btk. 44. § (2) bek.

9 TÓTH i. m. 414.

10 Btk. 41. §

11 MÉSZÁR Róza: A büntetések. In: KÓNYA István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-Orac, 2015, 3. pótlás, 182/2.

12 LÉVAY Miklós: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés és az emberi jogok. In: GELLÉR Balázs – CSIGE Zoltán (szerk.): *Békés Imre emlékkötet*. Budapest, Tullius, 2014. 140.

szabadságvesztésre, és az ítéletben kizárták a feltételes szabadlábra helyezés lehetőségét. Ez azonban az embertelen, megalázó büntetés tilalmába ütközik, nem felel meg az Emberi Jogok Európai Egyezményének, ezért jogsértő – állapította meg az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) 2014 májusában Magyar beadványa nyomán. Magyar László az Alaptörvénybe is beemelt „tényleges" mellett kifogásolta büntetőügyének nyolc évig tartó tárgyalását, és egyik bírájának elfogultságát is. Nagyrészt sikerrel járt: az elhúzódó eljárásért kétezer euró nem vagyoni kártérítést ítéltek meg neki. A TÉSZ kérdésében azonban a bíróság elegendőnek látta a jogsértés megállapítását, ami nem jelenti azt, hogy ki kellene engedni a börtönből. Önmagában ugyanis nem jogsértő, ha valakit élete végéig börtönben tartanak, de a szabadulás elvi lehetőségét meg kell adni. Ezért a legsúlyosabb büntetést időnként kötelezően felül kellene vizsgálni – a strasbourgi bírák szerint.

A strasbourgi ítélet nyomán a jogalkotó újragondolta a TÉSZ intézményét, hiszen ellenkező esetben valamennyi TÉSZ-es elítélt valószínűleg sikeresen perelhette volna Magyarországot. Ennek jegyében született meg a *kötelező kegyelmi eljárás* intézménye, amelynek lényege röviden, hogy a szabadságvesztés-büntetéséből már negyven évet kitöltött TÉSZ-eseknél – az elítélt hozzájárulása esetén – hivatalból kötelező kegyelmi eljárást indítani.[13]

A kötelező kegyelmi eljárás kialakítását követően az EJEB ítéletére tekintettel a *Kúria* 2015. június 12-én Magyar László ügyében úgy foglalt állást, hogy a feltételes szabadságra bocsátásból kizárásra vonatkozó rendelkezést mellőzte, és megállapította, hogy a terhelt az életfogytig tartó szabadságvesztésből legkorábban negyven év letöltése után bocsátható feltételes szabadságra.[14]

Ennek ellenére a *Kúria 3/2015.* számon *büntető jogegységi határozatot* hozott, amelyben megállapította, hogy

> „Az életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetősége az alkotmányos jogrend része, amelynek – törvényi előfeltételek megvalósulása esetén történő – bírósági alkalmazását nemzetközi szerződés nem tiltja. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ) kiszabásának kialakult ítélkezési gyakorlatától eltérésre a hatályos jogszabályok, az EJEB esetjoga, alkotmánybírósági

[13] 2013. évi CCXL. tv. 46/A; 46/B §.

[14] Kúria Bfv.II.1812/2014.

döntés és a Kúria Bfv.II.1812/2014/7. számú, 2015. június 11-én kihirdetett felülvizsgálati határozata nem adnak okot."

A Kúria álláspontja szerint az EJEB jelzett döntésében kimondott egyezménysértésre a magyar jogalkotás a hiányosság megszüntetésének szándékával válaszolt, mert bevezette azt a kötelező kegyelmi eljárást, amelyet minden TÉSZ-re ítélt tekintetében alkalmazni kell, függetlenül attól, hogy az 1978. évi IV. törvény vagy a hatályos Btk. alapján ítélték életfogytig tartó szabadságvesztésre, és zárták ki a feltételes szabadságra bocsátásból. Azért kerültek a Bvtv.-be a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltek esetében kötelező kegyelmi eljárás lefolytatására vonatkozó szabályok, hogy a hazai szabályozás megfeleljen az EJEB ítéletében kifejtetteknek.

Mindeközben az *Alkotmánybíróság* egy előtte lévő – a Szegedi Ítélőtábla által a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának megsemmisítésére irányuló – beadvány ügyében 2015 januárjában megszüntette az eljárást arra hivatkozva, hogy az indítvány benyújtásakor fennálló jogi helyzet lényegesen módosult, időközben bevezették a kötelező kegyelmi eljárást, így az alkotmánybírósági eljárás folytatására okot adó körülmény már nem áll fenn.[15]

Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleményében kifejtette, hogy a konkrét ügyben az indítvánnyal támadott jogszabályhelyeket – az 1978. évi IV. törvény és a 2012. évi C. törvény vonatkozó rendelkezéseit – a jogalkotó nem módosította, a TÉSZ változatlanul része a hazai büntetőjogi szankciórendszernek, a kötelező kegyelmi eljárás bevezetésétől függetlenül.[16]

Kétségtelenül kérdéses, hogy a kötelező kegyelmi eljárás során előírt negyven év várakozási idő, valamint az az eljárási rend, amelyben bár részt vesz a bírói testület, de a végső döntést mégsem ő, hanem a köztársasági elnök hozza meg, minden szempontból kielégítőnek tekinthető-e.

3. A TÉSZ a gyakorlatban

A jogalkalmazás során alapvetően és permanensen felvetődő kérdés, hogy a bíróságok milyen szempontok, súlyosító körülmények, illetve bűnözői előélet, életvitel alapján juthatnak arra a következtetésre, hogy a terhelt társadalomtól

[15] 3013/2015. (I. 27.) AB végzés.

[16] Lévay Miklós véleményével Nagy Anita is „maradéktalanul egyetért". NAGY Anita: *Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből*. Miskolc, Bíbor, 2015. 54.

való végleges szeparálása szükséges, mely bűncselekmények és elkövetési körülmények azok, amelyek esetében a szankciórendszer csúcsán álló TÉSZ tekinthető az egyedüli adekvát, a büntetés céljának elérését biztosító büntetésnek.

A jogalkalmazást orientáló döntés szerint a kiemelkedő tárgyi súlyú, motiválatlan, az állampolgárok biztonságérzetének megingatására alkalmas bűncselekményt elkövető vádlott javára – a büntetés kiszabásánál irányadó összes körülményre tekintettel – az életfogytig tartó szabadságvesztésből a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének biztosítása nem indokolt.[17] Ugyancsak a minősített emberölés bűntettének elkövetésén túl több súlyos bűncselekményt elkövető büntetett előéletű vádlottal szemben kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés esetén nincs helye feltételes szabadságra bocsátásnak.[18]

Ugyanakkor nem alapozza meg a feltételes szabadságra bocsátásból kizárást az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt esetében az a körülmény, hogy azt a bűncselekményt, amely miatt vele szemben életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására kerül sor, a korábbi határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátása alatt követte el.[19]

A gyakorlati tapasztalatok szerint a bíróságok TÉSZ-t szinte kizárólag – jellemzően többszörösen – minősített emberölések esetén szabnak ki, a minősített esetek között pedig nagyon gyakori a több ember sérelmére megvalósított elkövetés. Ilyen ítéletet kaptak többek között a romagyilkosságok elkövetői, a balástyai rém, az oktogoni ámokfutó lövöldöző, a szécsényi gyerekgyilkos, vagy például Szita Bence elvetemült gyilkosai, köztük az eddigi egyetlen női tényleges életfogytiglanra ítélt.

Egyébként a Bvtv. 87. §-a szerint a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből ki kell zárni a szabadságvesztést önhibájából meg nem kezdő elítéltet. Ez a rendelkezés minden bizonnyal valóban megfelelő visszatartó erőt képvisel arra nézve, hogy valaki kivonja magát a végrehajtás alól,[20] alkalmazására ugyanakkor csak határozott ideig tartó szabadságvesztés esetén nyílik mód. Ennek megfelelően ilyen okból az életfogytiglanból nem lehet TÉSZ, ami teljes mértékben érthető is, hiszen aránytalanul súlyos joghátrányt jelentene.

Korinek László kifejti, általában általánosan elfogadottnak tekinthető, hogy a halálbüntetés eltörlése után szükség lehet az életfogytig tartó szabadságvesztésre, a TÉSZ tekintetében azonban már korántsem egységes a vélemény.

17 BH 2004. 265.

18 BH 2004. 353.

19 BH 2007. 179.

20 Belovics Ervin – Vókó György: *A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata.* Budapest, HVG-Orac, 2014. 181.

Kriminológiai-pönológiai értelemben az ilyen büntetés nem sokban különbözik a halálbüntetéstől. Az elkövető megjavítása, reszocializálása mint cél intézményesen kiesik, noha elvileg nem zárható ki az elítélt személyiségének pozitív változása, amire volt is példa. A reszocializálás azonban a társadalomba való visszavezetés keretében kap igazi értelmet. Ebből a szempontból tehát csupán a fizikai megsemmisítés hiánya jelenti a különbséget a halálbüntetéshez képest. Korinek László – *Nagy Ferenc*cel egyetértésben – arra az álláspontra helyezkedik, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést mint nem alkotmánykonform és embertelen büntetési formát ki kell iktatni a szankciók rendszeréből.[21]

A Német Szövetségi Köztársaság 1977-es ítélete (BVerfGE 45, 187.) kimondta, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés csak annyiban alkotmányos, amennyiben az elítéltnek reális lehetősége van a szabadulásra, vagyis a feltételes szabadságra bocsátásra. Az elnöki kegyelem önmagában nem tekinthető ilyen, reális esélyt adó intézménynek. Az ilyen feltételeket nem kielégítő szabadságelvonás sérti az emberhez méltó büntetés-végrehajtás követelményét. A TÉSZ a rendelkezésre álló ismeretek szerint törvényszerűen vezet az emberi méltósággal összeegyeztethetetlen lelki vagy testi károsodáshoz.[22]

A büntetések pusztán hátrányokozó jellege fölött valóban elszállt az idő, amint azt *Vókó György* megállapítja, és amit a reintegráció legalább félszázszori említése is kifejez az új Bv-kódexben.[23] Ugyanakkor a TÉSZ specialitására figyelemmel a Kódex 83. § (2) bekezdése kénytelen külön megfogalmazni, hogy „A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának célja a társadalom védelme érdekében az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése", hiszen a TÉSZ-t töltő fogvatartottak esetében nem jelölhető meg más cél, mint a társadalom védelme. De a társadalomra legnagyobb veszélyt jelentő elítélteknek is emberi körülményeket kell teremteni fogva tartásuk során, büntetéssel nem korlátozott jogaik biztosításával, személyiségük gondozásával.[24]

Gyakran felvetődő kérdés, hogy vajon a halálbüntetés vagy a TÉSZ hatékonyabb szankció-e a prevenció szempontjából. Az *Országos Kriminológiai*

---

[21] KORINEK László: *Kriminológia I.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010. 438–440.

[22] Uo. 438–439.

[23] VÓKÓ György: A fogvatartotti jogi helyzetről az emberi jogi követelmények tükrében. In: HACK Péter – KIRÁLY Eszter – KORINEK László – PATYI András (szerk.): *Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére.* Budapest, ELTE Eötvös, 2015. 446.

[24] BELOVICS–VÓKÓ i. m. 173.

Intézet empirikus vizsgálata során megkérdezett 149, életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetését töltő elítélt csupán huszonkét százaléka gondolta úgy teljes mértékben, hogy a halálbüntetés elrettentőbb, mint a tényleges életfogytiglan. A halálbüntetés elrettentőbb hatásával egyébként kevésbé értettek egyet az iskolázottabbak és a fiatalabbak (harminc év alattiak).[25]

A TÉSZ törvény általi lehetővé tételével természetesen felvetődtek a végrehajtással kapcsolatos elvi és gyakorlati problémák is. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás lehetősége az elítéltet a büntetés végrehajtása során helyes magatartásra ösztönözheti, elősegítheti a speciálprevenciós célok megvalósulását.[26] A valójában reintegrációs funkció nélküli puszta fogva tartás esetén azonban alapvető kérdésként vetődött fel a büntetés-végrehajtás számára, hogy ki tud-e alakítani olyan végrehajtási módot, amely nem ütközik a kínzás és embertelen bánásmód tilalmába, megfelelő biztonsági garanciákat nyújt, és megélhető, elfogadható, bár kétségkívül rendkívül korlátozott perspektívát rajzol a tényleges életfogytiglanra ítélt személy előtt.[27]

A TÉSZ-es fogvatartottak kezelésének speciális problémáira tekintettel 2005 októberében először a Szegedi Fegyház és Börtönben hozták létre az úgynevezett *hosszúidős speciális részleget* (HSR), amely mintegy „börtön a börtönben" jelleggel működik.[28] A különleges biztonsági követelmények szem előtt tartásával e részlegbe még a büntetés-végrehajtási intézet dolgozói közül is csak a külön meghatározott személyek léphetnek be, az itt elhelyezett fogvatartottak pedig csak kivételes esetekben hagyhatják el a körletet. Például séta céljára is csak a részlegen kialakított, ketrec jellegű helyet vehetik igénybe. Ugyanakkor a körlet kialakítása több tekintetben elviselhetőbb, emberibb környezetet igyekszik teremteni az itt elhelyezett elítéltek számára (például virágok, díszítések, külön konyhában történő főzési lehetőség, valamint néhány éve a fogvatartottak tengerimalacot is tarthatnak).

Az új Bv-kódex[29] 105. § (1) bekezdése szerint

---

[25] Antal Szilvia – Nagy László Tibor – Solt Ágnes: Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata. *Kriminológiai Tanulmányok,* 46. (szerk. Virág György) 2009. 87–88.

[26] Blaskó i. m. 426.

[27] Garami Lajos: Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái. *Börtönügyi Szemle,* 1999/2. 56–63.

[28] Tóth Zsuzsanna: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltek jogi helyzete és kezelése. *Ügyészek Lapja,* 2015/6. 116–118.

[29] 2013. évi CCXL. törvény.

> „Hosszúidős speciális részlegre (a továbbiakban: HSR) helyezhető az életfogytig tartó-, vagy legalább tizenöt évi szabadságvesztés büntetését töltő elítélt, akinek magatartása, a szabadságvesztés végrehajtása során tanúsított együttműködési készsége, az intézet rendjéhez és biztonságához való viszonya, illetve egyéni biztonsági kockázatelemzése alapján különleges kezelése és elhelyezése indokolt abból a célból, hogy a közösségbe helyezésre felkészítést, illetve a közösségbe visszahelyezést nyerjen."

Jelenleg Szegeden kívül már a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben, valamint a Budapesti Fegyház és Börtönben is működik HSR-körlet.

A TÉSZ-re ítélt fogvatartottak elhelyezése, kezelése egyre nagyobb nehézséget okoz a büntetés-végrehajtás szervezete számára, mivel számuk rohamosan nő.[30]

A TÉSZ elviselése sajátos megküzdési stratégiákat igényel az elítéltek részéről, akiket semmiképpen sem lehet uniformizálni pusztán azért, mert azonos büntetésben részesültek. Vannak, akik szinte csak vegetálnak a fegyházban, vannak, akik fantáziavilágban élnek, vagy erősen bíznak a jogi szabályozás számukra kedvező változásában, de meglehetősen sokan már végleg feladták. Ez idáig már hat TÉSZ-es elítélt halt meg öngyilkosság következtében. A fogvatartottak személyisége, alkalmazkodási képessége, mentalitása, a jövőbe vetett hite is sok tekintetben eltérő, nincsenek mindenkire ráhúzható sémák. Éppen ezért különösen fontos feladat a biztonsági szempontok mellett az individualizáció, az egyéni kezelés megvalósítása, az adott körülmények között is a motiváció kialakítása. Ez komoly szakmai feladat, amelyben jelentős szerep hárul a büntetés-végrehajtási intézetek személyzetére, a nevelőkre, pszichológusokra, orvosokra, lelkészekre, reintegrációs tisztekre egyaránt.

4. Érvek és ellenérvek

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés létjogosultságával kapcsolatban számos érv és ellenérv hozható fel, közülük a következőkben a leggyakrabban előfordulókat igyekszem felsorakoztatni.

[30] A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának adatai szerint míg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltek száma 2008. december 31-én 12 volt, addig 2016. március 22-én már 48, közülük 46-an töltötték jogerősen büntetésüket.

Mi szól a TÉSZ mellett?

- Léteznek olyan elvetemült gonosztevők, akiktől kizárólag olyan módon lehet megvédeni a társadalmat, ha életük végéig elzártan, büntetés-végrehajtási intézetben töltik büntetésüket.
- A TÉSZ-esek valamennyien elvették más vagy mások életét, ami visszaadhatatlan, így az ő végleges bezárásuk ehhez képest enyhének is tekinthető.
- A halálbüntetés eltörlése után a szankciórendszer csúcsán szükség van ilyen jellegű büntetésre.
- A társadalom nagy része szükségesnek tartja, az igazságérzet megköveteli a létezését.
- Valójában a TÉSZ sem tekinthető végleges büntetésnek, mivel justizmord esetén perújítással lehet élni, az esetleges tévedés nem helyrehozhatatlan, valamint az elítélt rendelkezésére áll a kegyelmi, valamint most már a kötelező kegyelmi eljárás is.

Mi szól a TÉSZ ellen?

- A nem tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetén sincs automatikus szabadulás. A feltételes szabadságra bocsátás lehetséges időpontjában is vizsgálat előzi meg az arról való döntést, ha nem állnak fenn a feltételei, akkor elvileg a nem TÉSZ-es elítélt is akár élete végéig fogvatartott lehet.
- TÉSZ kiszabása esetén az ítélkező bíró mintegy a jós szerepét tölti be, végleges döntést hoz egy ember életéről, elutasítva ezzel a személyiségváltozás lehetőségét.
- Antihumánus, kíméletlen és kegyetlen, Európában kivételes büntetési módnak tekintendő, amellyel szemben számos szervezet (például EJEB, ET, CPT) jelentős fenntartásokat fogalmaz meg. Alkotmányos aggályokat is felvet, több ország alkotmánybírósága elengedhetetlennek tartja ésszerű időn belül a felülvizsgálat lehetőségét.
- Súlyos biztonsági kockázatot jelent, a TÉSZ-es elítélteknek nincs veszítenivalójuk, így a fegyházon belül is arra lehet számítani, hogy bármikor súlyos bűncselekményeket követhetnek el.
- Rendkívül költséges. Főként a különleges biztonsági előírások miatt egy TÉSZ-es elítélt fogva tartása sokkal többe kerül, mint más elítélté.
- Életkoruk előrehaladtával a TÉSZ-es elítéltek kevésbé biztonsági, mint inkább növekvő egészségügyi gondot okoznak majd. A bünte-

tés-végrehajtási intézetek nem válhatnának aggok házává, krónikus kórházi osztályokká.

Summa summarum: legyen TÉSZ, vagy ne legyen? Erre a bonyolult kérdésre nehéz egyszerű választ adni. Mindenesetre valamennyi tényezőt számba véve úgy vélem, negyven évnél rövidebb időtartam után lehetővé kellene tenni a felülvizsgálatot. Annak tartalmát ugyanakkor erősíteni szükséges, a büntetés-végrehajtási intézetek előterjesztésén alapuló egyszemélyi büntetés-végrehajtási bírói döntés helyett mindinkább megalapozott szakértői véleményekkel, a lehetőségekhez képest középpontba állítva az elítéltek kinti világban prognosztizálható magatartását. Ugyancsak kívánatos lenne a hosszú időtartamú szabadságvesztésből szabadultak reintegrációjának, bűnismétlési gyakoriságának tudományos vizsgálata. Mindazonáltal kétségtelen tény, hogy a társadalom nagyobbik része jelenleg még szükségesnek tartja a tényleges életfogytiglani szabadságvesztést. Éppen ezért a szabályozás esetleges enyhítését feltétlenül meg kellene előznie a közvélemény megfelelő tájékoztatásának arról, hogy azok az elítéltek, akiknek az izolációjára évtizedek múltán is szükség van, továbbra is a rácsok mögött maradnának.

Mindenesetre az eddigi gyakorlati tapasztalatok szerencsére nem támasztják alá azt a vélekedést, hogy mivel a TÉSZ-eseknek nincs veszítenivalójuk, így jobban kell tartani a fegyelemsértéseiktől, akár súlyos bűncselekmények elkövetésétől, sőt akár kezelhetetlenné is válhatnak. Valójában a TÉSZ-esek kapcsán rendkívül kevés fegyelmi gond adódott, ez a fokozott biztonsági intézkedéseken túl arra is visszavezethető, hogy adott életterükben, ha korlátozott lehetőségeik között is, de fenyítések esetén helyzetük még rosszabbá válhatna, az adható apró jutalmaktól, kedvezményektől pedig elesnének.

A szabadságvesztés mint szankció generális preventív hatása szempontjából pedig nem hagyható figyelmen kívül, hogy a bűnözés nemcsak a jog eszközével csökkenthető, hanem – elsődlegesen társadalmi jelenségként – szorosan összefügg az adott állam gazdasági, politikai helyzetével is.[31] Remélhetőleg e szférák javulása, a bekövetkező progresszív folyamatok és a bűnözés terén is jelentkező pozitív tendenciák mindinkább szükségtelenné teszik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását.

[31] BELOVICS–VÓKÓ i. m. 168.

ÚGY KELL A BOLDOGSÁG, MINT EGY FALAT KENYÉR…

VIRÁG György

„I strongly believe, that making people happy is the best crime-prevention, and, thus, the best response to crime …"[1]

Úgy tartják, szomorú nemzet vagyunk. Enervált, pesszimista, panaszkodó. A *Hogy vagy?* kérdésre az obligát válaszunk a *Ne is kérdezd!* és a *„…, de büszkén"*. Esetleg a *Tudnék mesélni!* Himnuszunk komor, bűntudattal terhelt, reménytelen. *„Balsors, akit régen tép."*[2] A *Society at a Glance* (Társadalmi pillanatkép)[3] 2014-es kiadása szerint a magyar igen boldogtalan nép: az OECD-országok között a legboldogtalanabb. Az átlagos boldogságindex 2012-ben Magyarországon egy 10-es skálán mindössze 4,7 volt, A lista élén álló, az életükkel leginkább elégedett svájciak és norvégok esetében ez az érték 7,8 és 7,7, az OECD-átlag pedig 6,6.[4] Az adatok szerint a nők általában valamivel boldogabbak, mint a férfiak, Magyarországon azonban ez fordítva van. (Ráadásul, a vizsgált 42 ország közül nálunk a legboldogtalanabbak a nők.) Az élettel való elégedettség

---

1 Vesna NIKOLIC-RISTANOVIC: Making people happy is the best crime prevention: Towards happy making criminology. *European Journal of Criminology*, vol. 11., no. 4. (2014) 401–409.

2 „*Nincs még egy ország, amelynek himnusza bűntudattal küszködnék, amely olyan komor s már-már reménytelen hangot ütne meg, mint a miénk.*" HANKISS Elemér: A bűntudatról, mint társadalmi jelenségről. In: HANKISS Elemér: *Diagnózisok*. Budapest, Magvető Kiadó, 1982. 206.

3 A 2001 óta kétévente publikált OECD jelentés a szervezet 34 tagországának legfontosabb gazdasági, társadalmi, egészségügyi és mentálhigiénés mutatóit tartalmazza. OECD: *Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators*. Paris, OECD Publishing, 2014. http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2014-27-en

4 Ez azért is elgondolkodtató, mert a számtalan erre vonatkozó kutatás azt jelzi, hogy az emberiség viszonylag boldog; kevesen jelzik azt (0 és 5 közötti értéket adva), hogy elégedetlenek az életükkel. A nagy többség meglehetősen elégedettnek mondja magát, 7-8 körüli értéket jelölve a skálán. Silvia STAUBLI – Martin KILLIAS – Bruno FREY: Happiness and victimization: An empirical study for Switzerland. *European Journal of Criminology,* vol. 11., no. 1. (2014) 57–72. [a továbbiakban: STAUBLI et al.]

a 2007-es adathoz képest romlott.[5] A helyzet a millenniumi (vagy más néven Y-) generáció, vagyis az 1980 és 2000 között született, napjainkban 15 és 35 év közötti életkorú fiatalok tekintetében sem biztató. A Millennial Dialogue projekt keretében végzett felmérésben a vizsgált négy kelet-közép-európai ország (Magyarország, Lengyelország, Bulgária, Ausztria) közül Magyarországon érzik magukat a legkevésbé boldognak a 15 és 34 év közötti fiatalok[6] Az összevetés nemcsak a jelenlegi helyzetet, hanem a jövőbeli kilátásokat illetően is hasonló tendenciát mutat.[7]

Vajon a létezés anyagi körülményei, a jólét határozza-e meg boldogságunkat?

Az anyagi javak elosztása szélsőségesen egyenlőtlen egy adott közösségen belül csakúgy, mint az egyes államok között. Az első, 2012-es World Happiness Report bevezetője szerint „súlyos ellentmondások korát éljük. A világ elképesztő technológiai fejlődésben fürdőzik, mégis, legalább egymilliárd embernek nem jut elegendő élelem."[8] Úgy tűnik azonban, az anyagi fejlődés önmagában nem jelent boldogságot. Ennek legjobb példája a világ szuperhatalma, az Egyesült Államok, ahol az elmúlt fél évszázad kiemelkedő gazdasági és technológiai fejlődése ellenére sem nőtt a polgárok boldogsága. Sőt, a bizonytalanság és

---

5 Az élettel való elégedettség mutatói a Gallup World Poll vizsgálat során több mint 150 országban a 15 évesnél idősebb népesség valószínűség-alapú 1000–4000 fős országos reprezentatív mintáin felvett kutatás eredményei. A megkérdezetteknek egy 11 fokú skálán kellett értékelni az életükkel való elégedettséget, ahol a 0 jelentette a számukra lehetséges legrosszabb és a 10 a lehetséges legjobb életet. ["*Imagine an eleven-rung ladder where the bottom (0) represents the worst possible life for you and the top (10) represents the best possible life for you. On which step of the ladder do you feel you personally stand at the present time?*"] OECD: Life satisfaction. In: OECD i. m.

6 Míg Ausztriában, Bulgáriában és Lengyelországban is tízből kilenc megkérdezett állította, hogy elégedett az életével, addig a magyar fiatalok közül csak tízből hat. Ráadásul Magyarországon minimális, mindössze 7 százalék azok aránya, akik nagyon elégedettek, ezzel szemben Ausztriában a fiatalok negyede, de még Lengyelországban és Bulgáriában is közel ötödük teljesen elégedett a jelenlegi helyzetével. Az életükkel elégedetlenek aránya háromszor nagyobb Magyarországon, mint Lengyelországban vagy Bulgáriában, és majdnem ötször magasabb, mint Ausztriában. A hazai fiatalok tehát sokkal elégedetlenebbek a jelenlegi élethelyzetükkel, mint régiós társaik. Kadlót Tibor: *Az y-generáció politikai értékrendje Magyarországon és a régióban. A Millennial Dialogue nemzetközi ifjúságkutatás magyar eredményei regionális összehasonlításban*. Budapest, Policy Solutions, 2016. 6–7.

7 Alapvetően minden vizsgált régiós országban optimistán látják a fiatalok a jövőbeli lehetőségeiket, terveiket, ám Magyarországon sokkal mérsékeltebb a 15–34 évesek optimizmusa, mint a másik három EU-s tagállamban. A legnagyobb arányban Lengyelországban látják biztatónak a kilátásaikat a fiatalok (84 százalék), őket Ausztria követi, ahol ötből négyen optimistán tekintenek a jövő elé, de még Bulgáriában is a megkérdezettek háromnegyede vélekedik hasonlóan, és csak utánuk következik a sorban Magyarország, ahol a fiatalok kétharmada bizakodó. Kadlót i. m. 6–7.

8 John Helliwell – Richard Layard – Jeffrey Sachs (eds.): *World Happiness Report*. New York, The Earth Institute, Columbia University, 2012. 3. [a továbbiakban: Helliwell et al.]

a szorongás magas értékeket mutat, a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek növekedtek, a társadalmi bizalom csökkent, és a kormány iránti bizalom minden idők legalacsonyabb értékeit mutatja. Talán ez az oka, hogy az egy főre jutó GDP évtizedeken keresztül tartó emelkedése mellett az élettel való elégedettség értéke szinte állandó maradt.[9]

Bhután negyedik királya, Dzsigme Szingje Vangcsuk 1972-ben úgy döntött, a boldogság fontosabb a pénznél. Azóta a Himalája utolsó buddhista államában a bruttó hazai termék *(Gross Domestic Product;* GDP) helyett a bruttó nemzeti boldogság *(Gross National Happiness;* GNH) mutatót használják. Mi több, Bhután 2008-as alkotmánya előírja az állam számára „azoknak a feltételeknek az elősegítését, amelyek lehetővé teszik a bruttó nemzeti boldogság elérését".[10] Bhutánban – a világon egyedülálló módon – rendszeresen és kifejezett politikai céllal mérik az polgárok boldogságának szintjét. A GNH két tekintetben is különbözik a nyugati boldogság-fogalomtól. Az egyik, hogy multidimenzionális, nem csupán a szubjektív életminőségre fókuszál, a másik, hogy „közösségibb": kifejezetten magában foglalja a felelősséget és a másokkal kapcsolatos motivációkat.[11] A bruttó nemzeti boldogság mutatója kilenc kategóriában harminchárom szempont szerint áll össze. A kategóriák: pszichológiai jólét, életszínvonal, egészség, oktatás, kulturális sokféleség és reziliencia, időbeosztás, jó kormányzás, közösségi vitalitás, ökológiai sokféleség és reziliencia. Maga a koncepció hosszú múltra tekint vissza: már a Bhután egyesítésének idejéből származó 1729-es törvénykönyv rögzítette, hogy „amelyik kormány nem tud boldogságot biztosítani a népe számára, annak a kormánynak a létezésére nincs szükség".[12]

---

[9] Helliwell et al. i. m. 3.; Nem mindegy azonban, hogy a viszonyítás egy adott időpontra, vagy egy hosszabb időre vonatkozik. A boldogság–jövedelem paradoxon (happiness–income paradox vagy Easterlin-paradox) szerint egy adott időpontban – mind egy nemzeten belül, mind az egyes nemzetek között – a boldogság a jövedelemmel együtt változik, de hosszú távon a boldogság nem növekszik, amikor egy ország jövedelme növekszik. Richard A. Easterlin – Laura Angelescu Mcvey – Malgorzata Switek – Onnicha Sawangfa – Jacqueline Smith Zweig: The happiness–income paradox revisited. *Proceedings of the National Academy Siences* [PNAS], vol. 107., no. 52. (2010) 22463. Lásd még erről Betsey Stevenson – Justin Wolfers: Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*, vol. 39., no. 1. (2008) 1–102.

[10] *„[...] to promote those conditions that will enable the pursuit of Gross National Happiness"* Article 9. Karma Ura – Sabina Alkire – Tshoki Zangmo: Case Study: Bhutan Gross National Happiness and the GNH Index. In: Helliwell et al. i. m. 108–158.

[11] Ura–Alkire–Zangmo i. m. 112.

[12] *„[...] if the Government cannot create happiness (dekid) for its people, there is no purpose for the Government to exist"* Uo. 111.; Magáról a GNH-ról részletesen lásd uo., valamint a GNH hivatalos honlapján: http://www.grossnationalhappiness.com/

A boldogság az emberi lét központi kategóriája; úgy tartjuk, ez az élet fő célja. Az arisztotelészi etikában a boldogság a legfőbb jó, amire minden ember egyaránt törekszik; „a boldogság tökéletes és önmagában elégséges valami, s egyben minden cselekvésnek a végcélja".[13] Fontosságát tükrözi – már-már groteszk módon – korunk kommercializált médiakultúrája is, amely tobzódik a boldogság ígéretének ikonszerű használatában. Van boldogságkölni,[14] boldog napot ígérő narancsital,[15] boldogkutya- és -macska-eledel,[16] boldog eldobható pelenka,[17] boldog bőrt ígérő kozmetikum,[18] boldog padlószőnyeg[19] és boldoggyerek-fejlesztő játék is,[20] hogy csak néhányat említsünk a boldogság piaci szereplői közül. A boldogságot keresi, üzeni a költészet és a modern populáris kultúra: *Boldogság, gyere haza; Shiny happy people holding hands, Shiny happy people laughing,* és persze *Don't worry, be happy.* Az internetes és nyomtatott kommunikáció legnépszerűbb hangulatjele *(„emoji")* a boldogságot, vidámságot reprezentáló mosolygó fej sémája, a *smiley.* (A kifejezést általánosan is használják az emotikon megjelölésre, helyettesítésére.) Leginkább ezt az ikonikus *smiley*-t nyomták az 1980-as évek közepétől népszerűvé váló drog préselt tabletta formájára is, a feniletilamin- és amfetaminszármazékok közé tartozó pszichoaktív szerre, az MDMA-ra. A vegyületnevén kevésbé izgalmasan hangzó 3,4-metiléndioxi-N-metil-amfetamint amúgy *ecstasy*nak nevezik, előrevetítve a pszichedelikus stimuláns okozta teljes és rendkívüli elragadtatást. A boldogság önmagában is kelendő áru a *New Age* kultúrában és a népszerű pszichológiai irodalomban; a különböző magazinok ontják a boldog-

---

13 ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*. Budapest, Európa, 1987

14 „Clinique Happy™ For Men Cologne Spray" – *„Cool. Crisp. A hit of citrus. A refreshing scent for men. Wear it and be happy. Team with Clinique Happy For Men and grooming favourites for longer-lasting scent."*

15 Happy Day – *„100%-ban tiszta természet. [...] A prémium gyümölcsélmény. [...] A legtöbb, amit a gyümölcs adhat: egészség, erő és természetes íz! [...] olyan fogyasztóknak készül [...] akik egészséges életet akarnak élni, ügyelnek az egészséges táplálkozásra, ezáltal fontos számukra a megfelelő vitaminbevitel. Lényegesnek tartják, hogy teljes életet éljenek, ugyanakkor kerülik a mesterséges anyagokat."*

16 Happy Dog és Happy Cat *„az egészséges állateledel otthona. [...] Boldoggá tesszük a kutyákat/macskákat, hiszen [...] tudjuk, mit szeretnek. Pontosan ezért dolgozunk."*

17 Bella Baby Happy (happy start, happy fun, happy adventure) *„A Bella Baby Happy eldobható pelenkák babatörlőkendők és babaápolási kiegészítők végigkísérik kicsid növekedését és fejlődését [...] Kényelmes, megbízható és könnyen cserélhető pelenkákat kínálunk legkisebb ügyfeleink számára. A legjobb tapasztalatainkat osztjuk meg az örömteli mindennapokért."*

18 Happy Skin –*„kézzel készült natúrkozmetikumok"*

19 Happy padlószőnyeg – *„Sokszínű, vegyes mintázattal, kifejezetten gyermekek számára készített padlószőnyegtípus."*

20 Happy Cube – *„logikai fejlesztő puzzle".*

sággal – és főleg annak „receptjével" – kapcsolatos anyagokat, a könyvesboltok polcai pedig tele vannak a hasonló témájú, elsősorban amerikai könyvekkel.[21] A boldogsághoz való elidegeníthetetlen jogot [pontosabban: a *boldogságra törekvés (pursuit of happiness)* jogát] már az Egyesült Államok alapító atyái is felismerték: Amerika tizenhárom egyesült államának egységes nyilatkozatában, az 1776-os Függetlenségi Nyilatkozatban a boldogságra törekvés joga már megjelent az emberi jogok között,[22] és ez a jog a huszadik század derekán egyes alkotmányoknak is részévé vált.[23] A boldogság mai kultusza azonban elsősorban az 1960-as évektől formálódó posztindusztriális, jóléti társadalomhoz és az ennek alakulását kísérő értékváltáshoz, a posztmaterializmushoz kötődik.[24] A boldogság – és az egyén joga ehhez a boldogsághoz – a posztmodern korszak egyik legfőbb üzenetévé vált. „Boldogok lehetünk, boldogok leszünk, boldognak kell lennünk. Jogunk van a boldogsághoz. Bizonyosan ez a modern

[21] Az amazon.com a *happiness* szóra 805 422 találatot adott ki, a *boldogság*ra 229-et. A *happy* szó keresési eredménye a Google keresőmotoron „nagyjából 1 790 000 000 találat (0,30 másodperc)", a *happiness*é „nagyjából 299 000 000 találat (0,49 másodperc)", a *boldog* szó esetében „nagyjából 11 400 000 találat (0,48 másodperc)", a *boldogság* pedig „nagyjából 438 000 találat (0,31 másodperc)".

[22] *„We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness."* The Declaration of Independence: A Transcription. IN CONGRESS, July 4, 1776. http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html *[„Magától értetődőnek tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőként teremtetett, az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen Jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az Élethez és a Szabadsághoz, valamint a jog a Boldogságra való törekvésre."* Az Amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata. http://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.pdf].

[23] „A Függetlenségi Nyilatkozatban szereplő boldogságra való törekvés joga része a dél-koreai és a japán alkotmánynak is. Az 1947-ben hatályba lépett japán alaptörvény, amelyet amerikai irányelvek felhasználásával szövegeztek meg, 13. cikkelye kimondja: *»Minden embert önálló személyiségnek kell tekinteni. Joguk van az élethez, szabadsághoz és a boldogság eléréséhez, azzal a kikötéssel, hogy ez nem ütközik a közjó érdekével.«"* Sereg András: Jog a boldogsághoz. Jogi Fórum, 2013. 03. 29. http://www.jogiforum.hu/hirek/29318

[24] *„A contrasting process of cultural change began to take place in the more advanced industrial societies during the second half of the twentieth century. [...] there has been a gradual but pervasive shift in the values ... from predominantly materialist priorities toward postmaterialist goals. One consequence of this shift has been a diminishing emphasis on economic growth in these societies together with increasing emphasis on environmental protection and preserving the quality of life if necessary, even at the expense of economic growth. Postmaterialists place markedly less emphasis on economic growth, than do those with materialist or mixed values."* Ronald Inglehart: The Renaissance of Political Culture. *American Political Science Review,* vol. 82., no. 4. (1988) 1224.

krédónk"[25] – ahogyan *McMahon* írja a boldogság történetéről szóló nagy ívű könyve bevezetőjében.[26]

A boldogság a létről való gondolkodás, a filozófia gyakori tárgya, jóllehet fogalmán a kezdetektől mást és mást értenek az egyes szerzők, így *Szókratész, Platón, Arisztotelész* vagy *Szent Ágoston*. „Abban, hogy a boldogságot a legfőbb jónak kell tartani mindenki egyet is ért; kívánatos azonban, hogy arról szóljunk világosabban: mi a boldogság lényege."[27] Bár a fogalom nehezen meghatározható, a boldogság teoretikus és tapasztalati vizsgálata az utóbbi évtizedekben kibújt a filozófia köpönyegéből; kutatása, mérése fontos területté vált a pszichológiában, a szociológiában, a politikatudományban és közgazdaságtanban egyaránt. A nehezen meghatározható fogalom vizsgálatát olyan mérhetővé tett, operacionalizált változatokkal kísérlik meg, mint a *„szubjektív életminőség" (Subjective Well-Being; SWB),* a *„jóllét" (Well-being),* vagy az *„életminőség" (Quality of Life; QOL).*[28] Az empirikus boldogságkutatás az 1960-as évek óta egyre intenzívebb, és mára már szinte áttekinthetetlen mennyiségű adatot és publikációt eredményezett.[29] A kutatásban gyakori az érintett tudományte-

---

25 *„We can be happy, we will be happy, we should be happy. We have a right to happiness. Surely this is our modern creed."*

26 Darrin M. McMahon: *Happiness: A History.* New York, Grove/Atlantic Inc., 2006. xii

27 Arisztotelész i. m.

28 A fogalom pontos és egyértelmű meghatározása (a „miről beszélünk" kérdés), valamint a precíz és összehasonlítható értékelés (a „hogyan mérjük" kérdés) nyilván elsőrendűen fontosak. Ld. pl. *„When thinking about increasing happiness, one of the most important aspects is measurement. Is there a way to accurately measure people's happiness, both within and across societies?"* Helliwell et al. i. m. 9. A boldogság fogalmával és a boldogságkutatások metodológiai kérdéseivel azonban ebben az anyagban még érintőlegesen sem tudunk foglalkozni.

29 Több online adatbázis és portál tartalmaz erre vonatkozó adatokat és kutatásokat. A *World Database of Happiness,* az élet szubjektív élvezetére vonatkozó kutatási eredmények archívuma bibliográfiájában jelenleg 10 382 boldogsággal kapcsolatos publikáció szerepel, amelyek közül 5343 empirikus kutatási eredményekről számol be (World Database of Happiness. Archive of research findings on subjective enjoyment of life, http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/). Életminőséggel és jólléttel kapcsolatos európai kutatási adatokat tartalmaz az *Eurobarométer* is (http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Archive/index). Az első globális boldogságkutatást 2012-ben publikálta az ENSZ (Helliwell et al. i. m.), ezt követően 2013-ban, 2015-ben, és 2016-ban jelent meg beszámoló [John Helliwell – Richard Layard – Jeffrey Sachs (eds.): *World Happiness Report 2016, Update (Vol. I.).* New York, Sustainable Development Solutions Network, 2016]. Több folyóirat foglalkozik kifejezetten boldogságkutatással, így a *Journal of Happiness Studies. An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being* (http://link.springer.com/journal/10902), vagy az *International Journal of Wellbeing* (http://www.internationaljournalofwellbeing.org/index.php/ijow). Vannak boldogságkutató intézetek is, például a *Happiness Research Institute* (http://www.happinessresearchinstitute.com/), vagy a *Happiness Research Organisation* (HRO) https://www.happiness-research.org/).

rületek együttműködése, „közös vállalkozása", mi több, a „boldogság tanulmányozása a sikeres interdiszciplináris kutatás ritka példájának tekinthető a társadalomtudományban".[30]

Szép, szép, mondhatja az olvasó, de hogy kerül a boldogság csizmája a *kriminológia* asztalára?

A kriminológia teoretikusai és kutatói hosszú ideig elsősorban a deviáns és kriminális magatartásokhoz vezető *negatív faktorokra,* a devianciához és bűnelkövetéshez vezető folyamatok megértésére fókuszáltak. Ugyanakkor szinte teljesen figyelmen kívül hagyták a kriminológiával kapcsolatos pozitív aspektusokat, azoknak a tényezőknek a vizsgálatát és megértését, amelyek a bűnözéstől távol tartanak, vagy amelyek a bűnöző életmód feladásához vezetnek.[31] Ennek a hiánynak a pótlására töreszik a *magát pozitív kriminológiának* nevező kriminológiai szemlélet vagy irányzat.[32] A pozitív kriminológia koncepciója az érem másik oldalát jeleníti meg, azokat a pozitív és integratív tapasztalatokat, amelyek abban segítik az egyént, hogy távol maradjon a bűnözéstől, vagy felhagyjon vele. A pozitív kriminológia így olyan – a kriminológiában hosszabb ideje jelenlévő – kérdésekre koncentrál elsősorban, mint a *dezisztencia,* a *reziliencia,* az *elkövetők rehabilitációja* vagy a *bűnmegelőzés.* A pozitív kriminológia az integráció, a befogadás és az egyesítés kriminológiája.[33] Fókuszában olyan integratív hatások állnak, amelyek egyrészt pozitív tapasztalatot jelentenek az egyén számára, másrészt távol tartják őt a bűnelkövetéstől.[34]

---

30 Staubli et al. i. m. 58.

31 Natti Ronel – Ety Elisha: A Different Perspective: Introducing Positive Criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology,* vol. 55., no. 2. (2011) 305–306.

32 A pozitív kriminológia kifejezést korábban is használták – Ronelék szerint Gottfredson és Hirschi vezette be [Natti Ronel – Noa Frid – Uri Timor: The Practice of Positive Criminology: A Vipassana Course in Prison. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology,* vol. 57., no. 2. (2013) 134.] –, azonban egészen más értelemben; mint pozitivista-empirikus, „tudományos", a klasszikus iskola szabadakarat-elképzelésével szemben az emberi magatartás determináltságát valló kriminológiát [Michael R. Gottfredson – Travis Hirshci (eds.): *Positive criminology.* Beverly Hills, Sage, 1987], nem pedig mint *pozitív szemléletű* kriminológiát. Az azonos angol terminus ellenére talán – ezért is – szerencsésebb az előbbit *pozitivista* kriminológiának fordítani. A pozitív kriminológia kifejezést az új kriminológiai irányzat megnevezésére használom.

33 Ronel–Frid–Timor i. m. 134.

34 Uo.

A pozitív kriminológia vállaltan a *pozitív pszichológián* alapul.[35] A pszichológia – mondják a „pozitív pszichológusok" – sokáig az élet borús oldalára, a mentális és lelki problémákra, az élet nehézségeire fókuszált. A boldogtalanságot tanulmányozta, olyan kérdések foglalkoztatták, mint a szorongás, a depresszió, a szenvedés, vagy az örömképtelenség. „A pszichológia – írja *Seligman* és *Csíkszentmihályi* – a második világháború óta főleg a gyógyításról szóló tudománnyá vált. Az emberi működés betegség modelljében gondolkodva a károk helyreállítására koncentrál. A patológiának szentelt szinte kizárólagos figyelem elhanyagolja az elégedett egyént és a gyarapodó közösséget. A pozitív pszichológia célja, hogy változást katalizáljon, és a pszichológia ne csupán az élet rossz dolgainak rendbehozatalára összpontosítsa figyelmét, hanem a pozitív minőségek kialakítására is."[36] Ha a pszichológia több figyelmet fordít az emberi természet pozitív vonatkozásaira, akkor az az emberi természet és sors fontos új megértéséhez vezet, írja *Sheldon* és *King* a *Why Positive Psychology is Necessary* című kötetük bevezetőjében. A pozitív pszichológia „nem több, mint a szokásos humán erősségek és erények tudományos tanulmányozása. A pozitív pszichológia újra megvizsgálja az »átlagembert«, azért, hogy megtudja, mi az, ami működik, mi a helyes és mi az, ami jobbá tesz. Azt kérdezi: »Mi a hatékonyan működő, a kialakított adaptációját és tanult készségeit sikeresen alkalmazó emberi lény természete? És hogyan értelmezik a pszichológusok azt a tényt, hogy minden nehézség ellenére az emberek többsége tud méltóságteljes és jelentésteli életet élni?« […] A pozitív pszichológia arra tett próbálkozás, hogy rávegye a pszichológusokat a humán lehetőségek, motívumok és kapacitás nyitottabb és elismerőbb szemléletére."[37]

A szemlélet térnyerését jelzi a boldogságfogalom és a boldogságkutatás megjelenése a kriminológiai gondolkodásban. Az Európai Kriminológiai Társaság 2012-es éves konferenciáján Bilbaóban Silvia Staubli, Martin Killias és Bruno Frey az áldozattá válás és a boldogság közötti korrelációról, a 2011-es svájci viktimizációs *survey* ezzel kapcsolatos eredményeiről beszélt.[38] Egy évvel ké-

---

[35] Ld. pl. *„A pozitív kriminológia a pozitív pszichológia, vagyis a pozitív élmények tanulmányozásának folytatása"*. Natti RONEL – Tyra Ya'ara TOREN: Positive Victimology – An innovation or "more of the same"? *TEMIDA* Jun (2012) 171.

[36] Martin E. P. SELIGMAN – Mihaly CSIKSZENTMIHALYI: Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist,* vol. 55., no. 1. (2000) 5.

[37] Kennon M. SHELDON – Laura KING: Why Positive Psychology Is Necessary. *American Psychologist,* vol. 56., no. 3. (2001) 216.

[38] Silvia STAUBLI – Martin KILLIAS: Happiness and victimization experiences. Bilbao (2012. szeptember 2.): 12th Annual Conference of the European Society of Criminology (ESC). Idézi NIKOLIC-RISTANOVIC i. m. A kutatásról lásd STAUBLI et al. i. m.

sőbb, a társaság 2013-as budapesti konferenciáján a soros elnök, *Vesna Nikolic-Ristanovic* elnöki beszéde a boldogságról mint a legjobb bűnmegelőzésről és az embereket boldoggá tevő kriminológia irányába tett lépésekről szólt.[39]

Nikolic-Ristanovic szerint a boldogság és a bűnözés kapcsolatát vizsgáló kutatások három fő csoportba sorolhatók:

1. Boldogság és áldozattá válás/bűnözéstől való félelem
   a) a bűnözéstől való félelem és a viktimizáció hatása a boldogságra,
   b) a boldogság hatása a sérülékenységre (a boldogabb emberek ritkábban válnak-e áldozattá, és ha igen, miért).
2. A boldogság és a bűnelkövetés (például: bűnöznek-e a boldog emberek, vagy azért követnek-e el bűncselekményt az emberek, hogy boldogok legyenek?).
3. A büntetés/bebörtönzés hatása a boldogságra és a dezisztenciára (például: befolyásolja-e a büntetés, bebörtönzés az elkövető boldogságát, és az emberek boldoggá tételét megcélzó börtönprogramok csökkentik-e a visszaesés kockázatát?).[40]

A pozitív kriminológia egyik fő területe a *bűnelkövetőkkel* való foglalkozás. A rehabilitáció mai szakirodalmában két hatékony rehabilitációs gyakorlat áll egymással szemben.[41] A bűnelkövetők kezelésének legismertebb és leginkább alkalmazott teóriája a nemkívánatos magatartás kockázatát megcélzó és annak csökkentésére törekvő *RNR (Risk-Need-Responsivity/*kockázat-szükséglet-reszponzivitás) *modell.* Ennek lényege a bűnismétlés valószínűségét növelő kockázati tényezők (kriminogén szükségletek) és az egyén fogékonyságának, válaszkészségének felmérése, valamint az intervenció ennek eredményeire történő alapozása. A másik, az eredetileg a szexuális elkövetők kezelésére kialakított *Good Life Model (GLM),* amelyik a kockázatok csökkentésén felül az elkövetők pozitív, a bűnelkövetéssel való felhagyást előmozdító erőforrásokkal történő felvértezését is célul tűzi ki.[42] A pozitív kriminológia Ronel és munkatársai szerint a különböző gyakorlatok pozitív perspektíváinak integrálására törekszik, így nem foglal állást a vitában a rehabilitáció egyik vagy másik modellje mellett. Mindamellett egyetértenek abban, hogy mind az instrumentális

[39] Nikolic-Ristanovic uo.

[40] Uo. 403.

[41] Ronel–Frid–Timor i. m. 136.

[42] A bűnelkövetők rehabilitációjának elméleti irányzatairól kiváló összefoglaló áttekintést nyújt Szabó Judit: A bűnelkövetők rehabilitációjának meghatározó irányzatai a nemzetközi szakirodalom tükrében. *Alkalmazott Pszichológia,* 2012/2. 73–88.

érvelés (RNR modell), mind a dezisztencia (GLM) nyelvezete szükséges egy emberi és hatékony megoldás kimunkálásához. A pozitív kriminológia az egyén által pozitívnak megélt erőkkel és hatásokkal történő találkozásokra fókuszál, amelyek távoltartják az egyént a bűnözéstől és a devianciától, függetlenül ezek formális vagy informális megjelenési, megvalósulási módjától.[43]

A másik érintett kriminológiai terület – és itt a boldogságfogalom és -kutatás már egyértelműen megjelenik – az *áldozatkutatás.* A bűnözési helyzetet, a bűnözéstől való félelmet, az áldozattá válás miatti aggodalmakat a különböző felmérésekben a megkérdezettek gyakran rangsorolják az élre. Az Európa Tanács szerint az áldozattá válás mindennapos jelenség Európában: a statisztikák azt mutatják, hogy minden negyedik európai polgár bűncselekmény áldozatává válik.[44] A 2004-es európai uniós bűnügyi kutatás (EU International Crime Survey; EU ICS) adatai szerint a tíz leggyakoribb bűncselekmény viktimizációs prevalenciája[45] 2004-ben Magyarországon tíz százalék, a vizsgált európai országok átlagértéke 14,9 százalék volt.[46] Hazai adatok szerint Magyarországon a regisztrált bűncselekmények ismert természetes személy sértettjeinek száma 250 ezer körüli,[47] míg a tágabban értelmezett áldozatok száma évente 400 ezerre tehető.[48]

Vajon hogyan hat a bűncselekmény a mindennapi élet minőségére, hogyan, milyen mértékben befolyásolja a boldogságot – ebben sűríthető talán a viktimológiai vizsgálatok kérdésfeltevése.

Az empirikus áldozatkutatás az 1970-es években megjelenő *crime survey* és *victim survey* óta virágzik. A vizsgálatok kimutatták az áldozattá válás súlyos és gyakran sokáig fennálló érzelmi, pszichológiai hatásait. A leggyakrabban említett problémák a félelem, szorongás, depresszió, kiszolgáltatottság, magányossá válás, a PTSD tünetei és az egészségi (szomatikus) következmények. Az áldozattá válás következtében sérül a sérthetetlenség érzés illúziója, így nőhet

---

43 RONEL–FRI–TIMOR i. m. 136.

44 Council of Europe. http://www.coe.int/t/DGHL/StandardSetting/Victims/

45 Azok aránya a 16 éven felüli népességben, akik az adott évben egyszer vagy többször e tíz bűncselekmény valamelyikének áldozatává váltak.

46 Jan Van DIJK – Robert MANCHIN – John Van KESTEREN – Gegerly HIDEG – Sami NEVALA: *The Burden of Crimen in the EU. Research Report: A Comparative Analysis of the European Survey of Crime and Safety (EU ICS) 2005.* Brussels, European Commission, 2005 http://www.unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/publications/EUICS_-_The_Burden_of_Crime_in_the_EU.pdf

47 2013-ban 246 047 volt. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL: Magyar Statisztikai Évkönyv 2013. Budapest, KSH, 2013. 153.

48 Az Áldozatsegítő Szolgálat tájékoztatója. http://www.kormanyhivatal.hu/download/0/8c/00000/ISZ_KA_4m_Aldozatsegito_Szolgalat_tajekoztato_magyar.pdf

a bűnözéstől való félelem. A legtöbb elemzés az erőszakos bűncselekményeket (szexuális erőszak, gyerekbántalmazás) vizsgálta, de akadnak kutatások más személy elleni bűncselekmények és a vagyon elleni bűncselekmények következményeinek összehasonlításáról is. A longitudinális vizsgálatok szerint a viktimizáció legdrámaibb negatív pszichés következményei az áldozattá válás utáni hónapokban jelentkeznek, és a legtöbb probléma – a cselekmény súlyosságától függően – néhány hónapon belül megoldódni látszik.[49] Persze a következmények nem általánosíthatók az egyes bűncselekmények esetében. Egy szexuális erőszak áldozata jelentősen súlyosabb sérüléseket szenvedhet el, mint egy más személy elleni bűncselekmény sértettje, aki viszont súlyosabban sérülhet, mint egy lopás áldozata. A viszgálatok és kutatások széleskörűen dokumentálták, hogy a bűncselekmény negatív módon befolyásolja a lelki egészséget, a boldogságra vagy az élettel való megelégedettségre gyakorolt hatás vizsgálata azonban ritka volt.[50] Az 1990-es évek végétől szerte a világon megjelentek azok a kutatások, amelyek a viktimizáció és a boldogság közötti kapcsolatot kísérelték meg feltárni.

1. Észak-Amerika

Cohen a viktimizáció és a U.S. General Social Survey 1993 és 2004 közötti, élettel való elégedettségre vonatkozó adatait használta az *Egyesült Államokban* elkövetett betörések hatásának vizsgálatára. Eredményei szerint a helyi bűnözés mértéke *(county-level crime rates),* valamint a lakókörnyezet biztonsága kevéssé befolyásolja az élettel való elégedettséget (az erőszakos bűnözés tízszázalékos csökkenése például az élettel való elégedettséget csak 0,002-del emelte egy háromfokú skálán), a *betörés* viszont *szignifikáns hatással van* az átlagos amerikai mindennapi boldogságérzetére (a betörést elszenvedettek élettel való elégedettsége 0,173-del volt kisebb azoknál, akik nem voltak betörés áldozatai az elmúlt 12 hónapban). Ugyanakkor a bűnözés az egyéni jóllétérzés variációinak csupán csekély részét magyarázza. Ezért, bár a különböző felmérésekben a bűnözést az emberek igen fontos problémának értékelik, a legtöbb amerikai

[49] Adriaan J. M. Denkers – Frans Willem Winkel: Crime Victims' Well-Being and Fear in a prospective and Longitudinal Study. *International Review of Victimology,* vol. 5., no. 2. (1998) 142.

[50] Staubli et al. i. m. 58.

számára a bűncselekmény a mindennapi élettel való elégedettséget kevéssé befolyásoló tényező.[51]

Michalos és *Zumbo* egy *kanadai városban* (a brit columbiai Prince George) a bűncselekményekkel kapcsolatos kérdések *(crime-related issues)* hatását vizsgálták az életminőséggel és az élet egészével való elégedettségre *(satisfaction with the quality of life, satisfaction with life as a whole),* valamint a boldogságra. Az áldozatok valamivel alacsonyabb szintet jeleztek, mint azok, akik nem voltak áldozatok (5,4 szemben az 5,6-del egy hétfokú skálán). A bűnözéssel kapcsolatos változók csupán az eredmények variációinak hét százalékát magyarázták. Mindent egybevetve arra jutottak, hogy *a viktimizáció,* a biztonsággal kapcsolatos hiedelmek, érzések és aggodalmak, és a személyes biztonsággal kapcsolatos óvintézkedések *hatása viszonylag kicsi* az élettel és az életminőséggel való elégedettségre és a boldogságra.[52]

2. Afrika

Dél-Afrikában kiemelkedően magas a bűnözés, különösen az erőszakcselekmények, az emberölések és az erőszakos szexuális bűncselekmények száma. *Powdthavee* egy 1997-ben felvett, harmincezer dél-afrikai háztartást érintő felmérés adatait elemezve úgy találta, hogy ott, ahol a felmérést megelőző 12 hónapban a háztartást érintő betörést, rablást vagy gyilkosságot követtek el, az adott háztartásban élők *szignifikánsan alacsonyabbnak érezték az életminőségüket* (az élettel való elégedettség 0,265 ponttal alacsonyabb volt – 3,660 versus 3,395 – egy ötfokú skálán).[53]

Egy másik, *Møller* által végzett dél-afrikai kutatás szerint a bűnözéstől való félelem (az áldozattá válás vélt valószínűsége) és a személyes biztonság miatti aggodalom erősebb negatív hatást gyakorol az élettel való elégedettségre, mint a tényleges viktimizáció.[54]

---

[51] Mark A. COHEN: The Effect of Crime on Life Satisfaction. *Journal of Legal Studies,* vol. 37., no. 2. (2008) 325–353.

[52] Alex C. MICHALOS – Bruno D. ZUMBO: Criminal Victimization and the Quality of Life. *Social Indicators Research,* vol. 50., no. 3. (2000) 245–295.

[53] Nattavudh POWDTHAVEE: Unhappiness and Crime: Evidence from South Africa. *Economica,* vol. 72., no. 3. (2005) 531–547.

[54] Valerie MØLLER: Resilient or Resigned? Criminal Victimisation and Quality of Life in South Africa. *Social Indicators Research,* vol. 72., no. 3. (2005) 263–317.

Fejlődő afrikai országban végzett vizsgálatot *Davies* és *Hinks* is. A Malawiban 2005-ben felvett adatok alapján megállapították, hogy a bűnözés és a boldogság között *negatív kapcsolat* van: a megelőző egy évben elszenvedett támadás negatívan hat az élettel való elégedettségre. A boldogságot csökkenti a lakókörnyezet bűnözési szintje és a biztonságérzet hiánya is. Eredményeik szerint az adott körülményekre való reagálás *genderspecifikus:* a férfiak és nők különböző módon reagálnak az egyes bűncselekményi jellemzőkre. A férfiakra az objektív bűnözési mutatók és a biztonságérzet szubjektív hiánya egyaránt negatív módon hat, míg a nők esetében csak a biztonságérzet hiánya befolyásolja az élettel való elégedettséget, az objektív bűncselekményi változók hatása a nők esetében nem szignifikáns.[55]

Sulemana a húsz szubszaharai afrikai országban 2008-ban felvett negyedik Afrobarometer Survey adatait használva vizsgálta a bűnözéstől való félelem és az áldozattá válás hatását a szubjektív életminőségre. Az eredmények szerint mind a bűnözéstől való félelem, mind a viktimizáció *negatívan hat* a jóllétre. A *nemek közötti különbséget* illetően azt találta, hogy a bűnözéstől való félelem és a lopás szignifikánsan korrelált a nők jóllétérzésével, de egyiknek sem volt hatása a férfiakéra. A fizikai bántalmazás viszont egyaránt csökkentette a nők és a férfiak jóllétérzését.[56]

3. Európa

Az egyik legkorábbi kutatás, ahol az áldozattá válás jóllétre *(Well-being, Satisfaction with Life)* és félelemre (fear of crime) gyakorolt hatását elemezték, *Denkers* és *Winkel* országos reprezentatív holland mintán végzett vizsgálata volt. A kutatás során *szignifikáns korrelációt* találtak az áldozattá válás és a bűnözéstől való félelem, valamint a boldogság között, az erőszakos és a tulajdon elleni bűncselekmények esetében egyaránt. Az áldozatok jóllétérzése rendre kisebb, félelme nagyobb volt. Kevésbé voltak megelégedve az életükkel, kevesebb pozitív érzést mutattak, a világot kevésbé tartották jóindulatúnak és magukat kevésbé értékesnek, mint azok, akik nem voltak áldozatok. A félelmet illetően sérülékenyebbnek érezték magukat, de nem féltek jobban a bűncselekménytől, az emberektől vagy helyzetektől, mint a „nem áldozatok". A bűncselekmény

[55] Simon Davies – Tim Hinks: Crime and Happiness amongst Heads of Households in Malawi. *Journal Happiness Studies,* vol. 11., no. 4. (2010) 457–476.

[56] Iddisah Sulemana: The Effect of Fear of Crime and Crime Victimization on Subjective Well-Being in Africa. *Social Indicators Research,* vol. 121., no. 3. (2015) 849–872.

jóllétre és félelemre gyakorolt hatása hangsúlyosabb volt az erőszakos bűncselekmények, mint a tulajdon elleni bűncselekmények áldozatainál; az erőszakos bűncselekmények áldozatai több pszichés distresszt szenvedtek el. Az esemény után az áldozatok boldogtalanabbak voltak, mint azok, akik nem váltak áldozattá (igaz, részben már a bűncselekmény elszenvedése előtt is boldogtalanabbak voltak).[57]

Hanslmaier országos reprezentatív német mintán 2010-ben végzett vizsgálatában a bűnözéstől való félelem és a viktimizáció *szignifikáns negatív hatását* mutatta ki a szubjektív életminőségre. Hanslmaier szerint az eredmények kapcsolatba hozhatók a társadalmi dezorganizációs megközelítéssel: a félelemmel teli és elégedetlen emberek elfordulnak a közügyektől, visszahúzódnak, ami növeli a társadalmi dezorganizációt, ami viszont további bűnelkövetéshez és viktimizációhoz vezet. Ugyanakkor a bűnözéssel kapcsolatos változók hatása – más társadalmi és gazdasági indikátorokkal összevetve – *nem olyan jelentős.* Példaként a munkanélküliséget hozza fel, ami hatásában jóval erősebb, mint a viktimizáció.[58]

Staubli és munkatársai a 2011-es svájci *crime survey* adatait használták kutatásuk során, és a bűncselekmények széles skáláját vizsgálták a megelégedettséggel kapcsolatban (a betörésen és az utcai bűnözésen túl olyan bűncselekményeket is górcső alá vettek, mint a fogyasztók megtévesztése, a hitelkártyacsalás vagy az identitáslopás). Az eredmények *szignifikáns negatív kapcsolatot* mutatnak a viktimizáció és az elégedettség között, mind a vagyon elleni bűncselekmények (lopás, betörési kísérlet, fogyasztók megtévesztése), mind a személy elleni bűncselekmények (fenyegetés, rablás, szexuális bűncselekmények) körében, azzal, hogy a hatás a személy elleni bűncselekmények esetében erősebb. A hatások szignifikánsak maradtak egyéb tényezők (így például a családi állapot vagy a foglalkoztatottság, ami a korábbi vizsgálatok során összefüggést mutatott az elégedettséggel) ellenőrzése után is.[59]

---

57 DENKERS –WINKEL i. m.

58 Michael HANSLMAIER: Crime, fear and subjective well-being: How victimization and street crime affect fear and life satisfaction. *European Journal of Criminology*, vol. 10., no. 5. (2013) 515–533.

59 STAUBLI et al. i. m.

4. Ázsia

Kuroki a betörés és a rablás hatását vizsgálta a szubjektív életminőségre egy nagy *japán mintán* (N = 16 637). A *betörés* közvetlen tapasztalata *szignifikánsan csökkentette* az áldozat boldogságát (0,14-dal egy ötfokú skálán). A gazdagok boldogságérzését kevésbé befolyásolta, mint a szegényekét, a háztulajdonosokét jobban, mint a bérlőkét. A munkanélküliség hatása ebben a vizsgálatban is erősebbnek mutatkozott, mint a betörésé. A *rablás* hatása statisztikailag *nem volt szignifikáns.*[60]

Kínában a bűnözés spirálisan növekszik. 1988 és 2004 között a bűncselekmények száma évente 14 százalékkal, a letartóztatási arány 82 százalékkal növekedett. A kutatások szerint ezzel egyidejűleg a bűnözéstől való félelem is növekszik, különösen a városi lakosság körében. *Cheng* és *Smyth* kínai mintán vizsgálták a boldogság, a viktimizáció és a lakókörnyezet biztonságának kapcsolatát. Eredményeik szerint mind a személyes áldozattá válás, mind egy közeli ismerős áldozattá válása *negatív hatással van* a boldogságra. A bűncselekmény áldozatává vált nők, valamint néhány bűncselekmény (utcai lopás, testi sértés, fenyegetés) áldozata kevésbé érzi viktimizálva magát, ha van olyan ismerősük, aki szintén áldozattá vált, és akivel megoszthatják a történteket. A biztonságos lakókörnyezetben élés pozitívan hat a boldogságra.[61]

Hanson és munkatársai az addigi szakirodalmat áttekintve vizsgálták a viktimizáció funkcionális hatását az életminőségre. A kutatások jellemzően olyan indikátorokat néztek, mint a bűnözéstől való félelem, a személyes biztonság, a boldogság és az általános életminőséggel való elégedettség. Úgy látják, hogy *általában a viktimizáció nem gyakorol alapvető és meghatározó hatást* ezekre a változókra. „A rendelkezésre álló irodalom alapján azt mondhatjuk, hogy a viktimizáció növelheti a biztonsággal kapcsolatos aggodalmakat, és kisebb általános elégedettséget valószínűsít, de ez a kapcsolat nem erőteljes. Ez arra utal, hogy inkább az áldozattá váláshoz kapcsolódó más tényezők és nem az incidens maga az, ami az egyénre nézve negatív következmények veszélyét hordozza. Így például magasabb bűnözéssel kapcsolatos félelmet jeleztek olyan népességcsoportok esetében, mint a nők, a fiatalok, a kisebbséghez tartozók és az alacsonyabb szocioökonómiai státusú belső kerületek lakói, ami arra utal, hogy a demográfiai faktorokat nem lehet figyelmen kívül hagyni. Emellett a viktimizáció

[60] Masanori Kuroki: Crime Victimization and Subjective Well-Being: Evidence from Happiness Data. *Journal of Happiness Studies,* vol. 14., no. 3. (2013) 783–794.

[61] Zhiming Cheng – Russell Smyth: *Crime Victimization, Neighbourhood Safety and Happiness in China.* Discussion Paper 08/15. Monash Business School, Department of Economics, 2015.

általános elégedettségre és életminőségre gyakorolt hatásának feltárásánál olyan moderáló és közvetítő változókat is vizsgálni kell, mint a pszichés és fizikai problémák emelkedett szintje."[62] „Ugyanakkor a kutatások azt is jelzik, hogy az áldozattá válás olyan változásokkal és funkciókárosodásokkal járhat együtt, amelyek kedvezőtlenül befolyásolják az életminőséget."[63] A funkciókárosodások olyan szerepekben és viszonyokban jelentkezhetnek, mint a szülői szereppel kapcsolatos feladatok ellátása, az intim kapcsolatok, a munkaképesség, a társas kapcsolatok. Meglátásuk szerint „további kutatások szükségesek a viktimizáció negatív hatásmechanizmusai és az egyes bűncselekménytípusok, gender- és etnikai csoportok közötti eltérések megértéséhez. A további ismeretek segítik majd a bűncselekmény áldozatainak életminőségét javító politikák, prevenciós és intervenciós erőfeszítések kialakítását és finomítását."[64]

Mit sugall mindez?

A boldogságkutatás – bár ezt, illetve ennek „érintetlenül hagyását" csupán egy lábjegyzet erejéig tudtuk említeni – jelentős fogalmi és metodológiai nehézségekkel néz szembe tárgya koncepcionális megragadása és empirikus mérése kapcsán. Az „alkalmazott" boldogságkutatások sem nélkülözik ezeket a nehézségeket; a kriminológiai vizsgálatok jelentős teret és energiát szentelnek a megfelelő fogalomhasználat és a módszertani megvalósítás problémáinak. Az is kétségtelen, hogy a viktimizációs vizsgálatok megállapításainak érvényessége nem általánosítható. Számos kutatás jelzi, hogy az egyes bűncselekmények – az áldozattá válás pszichés következményeihez hasonlóan – eltérően befolyásolják a közérzetet, a szubjektív életminőséget, vagy éppen a boldogságot (nem mellesleg éppen azért, mert ezek is „pszichés következmények"). Nyilvánvalóan mást és mást jelent az életminőség szubjektív, érzelmi szintjén is, ha valakit megerőszakolnak, súlyosan bántalmaznak, a legfontosabb javaitól fosztanak meg, vagy a pénztárcáját emelik el a villamoson – hogy csak néhány lehetőséget említsünk. A viktimizációs kutatások eredményei – nagy általánosságban – azt mutatják, hogy az, akit bántanak, megrövidítenek, vagy aki ettől tarthat, kevésbé érzi jól magát, mint az, akivel ilyen nem történt, vagy hasonlóktól nem kell félnie. Ráadásul, az egyes vizsgálatok szerint az áldozattá válás hatása a boldogságra általában „nem alapvető és meghatározó" (már amennyiben persze a mondottak fényében az „általában" egyáltalán megengedhető itt; így a súlyos

62 Rochelle F. HANSON – Genelle K. SAWYER – Angela M. BEGLE – Grace S. HUBEL: The Impact of Crime Victimization on Quality of Life. *Journal of Traumatic Stress,* vol. 23., no. 2. (2010) 195. [a továbbiakban: HANSON et al.]

63 HANSON et al. i. m. 197.

64 Uo.

erőszakos bűncselekményekre, különösen az erőszakos szexuális bűncselekményekre ezt nem is tekintjük érvényesnek). Be kell látnunk, hogy ez nem világrengető megállapítás, és többé-kevésbé gyanítható, szofisztikált módszertani apparátusokkal végzett alapos kutatások hiányában is.

Zsákutcának tekinthetjük-e akkor a boldogság-fogalom használatát, illetve a boldogságkutatást a kriminológiában?

Nikolic-Ristanovic azt mondja, az elérhető irodalom szerint a boldog emberek kisebb valószínűséggel követnek el bűncselekményt, és kevésbé valószínű, hogy bűncselekmény áldozatává válnak. Úgy látja, a bűnözés és a boldogság kapcsolatát vizsgáló kutatások mindhárom csoportjának közös nevezője az, hogy a boldogság hathatós tényező lehet a bűnözés és az áldozattá válás megelőzésében egyaránt.[65] Kutatási adatok jelzik azt is, hogy a boldogabb fiatalok kevésbé követnek el bűncselekményt vagy használnak drogokat, míg a rosszkedvű, depresszióra hajló fiataloknál ennek valószínűsége szignifikánsan nagyobb.[66] Az érzelmi jóllét bűnmegelőzési hatását mutatják a *The Way to Happiness Foundation* kampányai is.[67] Ami a bűnelkövetőket illeti, az, akit elítélnek, bebörtönöznek, valószínűleg nem túlságosan boldog, és a büntetés, különösen a szabadságvesztés még kevésbé teszi azzá, sőt; a börtön után még boldogtalanabb, ami újabb bűnelkövetést és ismételt bebörtönzést valószínűsít. A pozitív kriminológia szemlélete ezért integratív, inkluzív, az elítéltek szubjektív életérzésének növelésére orientált. A GDP-t helyettesítő GNH-t bevezető és azt rendszeresen mérő Bhutánban úgy gondolják, „az emberi társadalom kedvező fejlődése akkor lehetséges, ha az anyagi és a spirituális fejlődés egymás mellett, egymást kiegészítve és erősítve van jelen".[68] Bhutánban a boldogok aránya magas, a bűncselekményeké kimondottan alacsony.

Lehet-e ezzel bármit is kezdeni, vagy ezek a „szoft", kevéssé műveletivé tett (és nehezen is operacionalizálható) gondolatok egy *New Age* zamatú, érzelgős, spiritualizáló pszeudotudomány hangjai csupán?

1938-ban kezdődött el Bostonban, a Harvardon a *Study of Adult Development* vagy *Grant Study* kutatás, amely annak megértését tűzte ki célul, mi határozza

---

65 Nikolic-Ristanovic i. m. 404.

66 Bill McCarthy – Teresa Casey: Get happy! Positive emotion, depression and juvenile crime. https://www.ucdavis.edu/news/happiness-can-deter-juvenile-crime-new-study-finds. A kutatást idézi Nikolic-Ristanovic i. m.

67 Ld. http://www.thewaytohappiness.org/about-us.html. Idézi Nikolic-Ristanovic uo.

68 Ura–Alkire–Zangmo i. m. 111.

meg az egészséget, az egészséges öregedést.[69] Az eredetileg húsz-huszonöt évre tervezett (és a korában igen ambiciózus célúnak számító) vizsgálathoz 268, a Harvardon az 1942-es, 1943-as, 44-es évfolyamokban végzett, egészséges, fehér, amerikai állampolgár, férfi hallgatót választottak ki. A vizsgálatban részt vevők mentális és fizikai egészségéről, karrierjükről, kapcsolataikról legalább kétévente vettek fel adatokat. A kutatást 1967-ben *George Vaillant,* a Harvard Medical School pszichiátere folytatta, és vezette további negyven éven keresztül.[70] A lassan nyolcvan éve folyó kutatás során felhalmozódott hatalmas mennyiségű adat és információ tanulsága, hogy nem a gazdagság vagy a hírnév, és nem is a mindezek elérése érdekében végzett egyre keményebb munka az, ami boldoggá teszi az embereket. „Az egyértelmű üzenete ennek a 75 éves kutatásnak ez: A jó kapcsolatok tesznek minket boldogabbá és egészségesebbé. Pont."[71] Vaillant arra jutott, hogy az élettel való elégedettségre a szoros, érzelemteli kapcsolatoknak van a legnagyobb pozitív hatásuk; „a másokhoz való intim kötődésünk – és az ő kötődésük hozzánk – az, ami számít, mégpedig jobban számít, mint bármi más a világon".[72] De valóban tükrözi-e ez a „szentimentális általánosítás egy több millió dolláros, hét évtizede zajló, és a gyümölcsöző élethez vezető kulcstényezők azonosítását célul kitűző vizsgálat legfontosabb eredményét?" – teszi föl a kérdést maga Vaillant.[73] Az adatok ismételt átvizsgálásával töltött egy hónap után is ugyanarra a következtetésre jutott: „A boldogság szeretet, és pont." *(Happiness is Love: Full Stop.)*

A *Study of Adult Development* projekttel közel egy időben zajlott a *Glueck házaspár* kriminológia-történeti kutatása, amelynek során 500-500, 1924 és

---

[69] A vizsgálat anyagi bázisát eredetileg egy áruház-igazgató, William T. Grant biztosította, aki azt remélte, az egészséges férfiak longitudinális tanulmányozása segítséget nyújt majd a hatékony vezető kiválasztásához – innen a projekt másik elnevezése. A kutatás tervezője és első irányítója, Arlie Bock, a hallgatói egészségügyi szolgálat igazgatója, azoknak a szempontoknak az azonosítására törekedett, amelyek hozzájárulnak a sikeres élethez. (És abban is reménykedett, hogy az eredmények majd segítik a háborúba belépő Egyesült Államok tisztjelöltjeinek kiválasztását.)

[70] A kutatást, annak módszertanát és eredményeit Vaillant három könyvben publikálta. *(Adaptation to Life.* Boston, Little, Brown, 1977), *(Aging Well.* Boston, Little, Brown, 2002), *(Triumphs of Experience.* Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, 2012). A kutatást jelenleg már egy másik pszichiáter, Robert J. Waldinger, a Massachusetts General Hospitalben működő Laboratory of Adult Development igazgatója vezeti.

[71] Robert WALDINGER: *What makes a good life? Lessons from the longest study on happiness*. TED Talks, 2015. https://www.ted.com/talks/robert_waldinger_what_makes_a_good_life_lessons_from_the_longest_study_on_happiness

[72] George E. VAILLANT: Happiness is Love: Full Stop, 3. http://siritrainers.weebly.com/uploads/2/4/3/1/24316673/happiness_is_love_full_stop.pdf

[73] VAILLANT i. m. 3.

1935 között született, 10–17 éves, fehér bostoni iskolás fiúkból álló bűnelkövető és nem bűnöző mintákat vizsgáltak. A delikvens mintában szereplők ismétlődő bűncselekményeik miatt kerültek valamelyik massachusettsi javítóintézetbe, a nem bűnöző kontrollcsoport hasonló korú tagjai pedig állami iskolába jártak.[74] Glueckék 1940-től 1960-ig gyűjtöttek adatokat róluk, a fiúkkal 14, 25 és 32 éves korukban készültek interjúk. Az 1980-as évek közepén *John Laub* a Harvard Law School könyvtárának pincéjében felfedezte az eredeti kutatás és a tizennyolc éves utánkövetés porosodó aktáit (amit még 1972-ben adtak Glueckék a könyvtárnak). Laub és *Sampson* digitalizálta az adatokat, új interjúkat készítettek a még elérhető, akkor már a hatvanas éveikben járó férfiakkal, és további adatokat gyűjtöttek. Elemzésük erős, konzisztens és megbízható eredményei azt mutatják, hogy a kriminális magatartásban az életút során bekövetkező változásokat a felnőtt társas kapcsolatok, kötelékek – család, munkahely, közösség – magyarázzák. „Felnőttkorban a foglalkoztatás stabilitása és a házastársi kötődés szignifikánsan összefügg a bűnelkövetés felnőttkori változásával – minél erősebbek a felnőtt kötődések a munkához és a családhoz, annál kisebb a bűnelkövetés és a deviancia, mind a delikvens, mind a kontrollcsoport tagjai esetében."[75]

Az idézett, a boldogság és áldozattá válás kapcsolatát vizsgáló kutatások megállapításai kétségtelenül közhelyszerűnek tűnnek, és nem mondanak sokat. Már maga a boldogság fogalma is részben „puha", bizonytalan, nehezen értelmezhető, részben szintén közhelyes – amennyiben a közhely fogalom banális, frázisszerű, gyakran használt, sztereotip, közismert, elkoptatott, valódi információt nem közlő stb. tartalmára gondolunk.

A Homo sapiens uralmi pozícióját az élővilágban jórészt a kognitív forradalma során elsajátított képesség következményeinek köszönheti. Nevezetesen, hogy megismerő, gondolkodási adottságai révén – úgy tűnik, az élővilágban egyedülálló módon – el tud képzelni (és mentálisan létre is tud hozni) nem létező, fiktív dolgokat, és az így teremtett közös fikciók vagy mítoszok lehetővé teszik, hogy rugalmasan és nagy tömegben együttműködjön társaival (akár ismeretlenekkel is). A kooperáció kényszerből következik, hogy az ember társas lény; szociális létre ítéltetett. Az evolúció – hosszas folyamat során – az együttélésre, a kötődésre programozott minket. A társas együttélés és együttműködés habarcsa a kötődések különböző formája. A longitudinális

[74] Sheldon Glueck – Eleanor Glueck: *Unraveling Juvenile Delinquency.* New York, Commonwealth Found, 1950

[75] Robert J. Sampson – John H. Laub: Crime and Deviance over the Life Course: The Salience of Adult Social Bonds. *American Sociological Review,* vol. 55., no. 5. (1990) 625.

vizsgálatok nem érzelegnek: komoly matematikai-statisztikai bázison értékelve az összegyűjtött tengernyi adatot mondják ki: szeretetfüggők, kötődésfüggők vagyunk. A boldogság kapcsolatok, kötődések, szeretet; az állapot vagy érzés, amit boldogságnak nevezünk a kötődés- és szeretetigényünk kielégítésének, megvalósulásának mértékétől függ („és pont"). Az pedig, hogy az adott közösségben az érvényes közösségi szabályokat elfogadva, békésen éljünk, valamilyen mértékű elégedettséget feltételez. És megfordítva: ha kellően elégedettek („boldogok") vagyunk, vélhetően elfogadjuk, betartjuk a szabályokat. Ez alapozhatja meg Nikolic-Ristanovic mondatait is, aki az eddigi törekvések folytatását, a „boldoggá tevő kriminológia" továbbfejlesztését javasolja: „Mély meggyőződésem, hogy az emberek boldoggá tétele a legjobb bűnmegelőzés, és ezért a legmegfelelőbb válasz a bűnelkövetésre – legalábbis azok számára, akik még tudnak változni és boldogabbak lenni."[76]

Nem kérdés, hogy a boldogságnak van relevanciája a kriminológiában. Pontosabban: nem ez a kérdés. A kérdés az, hogy mindez a rendelkezésre álló eszközökkel vizsgálható-e, és értelmezhető-e úgy, hogy ne csak keveset mondó, súlytalan, hanem érdemi és használható eredményeket kapjunk.

Ez a mi munkánk.

[76] SAMPSON–LAUB i. m. 406.

V. MAGÁNJOG, NEMZETKÖZI MAGÁNJOG

BEMERKUNGEN ZU AUSGEWÄHLTEN FRAGEN DES KONZEPTS ZUM ENTWURF EINES NEUEN IPR-GESETZES

László Burián

Einleitung

Wie bekannt, haben die im Jahre 1999 aufgenommenen Kodifikationsarbeiten des neuen Zivilgesetzbuches im Februar 2013 endlich Früchte getragen.[1] Im selben Jahr haben die Kodifikationsarbeiten an einer neuen Zivilprozessordnung begonnen, deren vorläufige Ergebnisse – 39 Studien – in einem Band veröffentlicht wurden.[2] Der erste Entwurf der neuen ZPO, der von einem im Rahmen des Justizministeriums aufgestellten Redaktionsausschuss fertiggestellt wurde, ist am 11. April 2016 auf der Internetpräsenz der Regierung veröffentlicht worden.[3] Die Kodifikationswelle dauert an. Ein logischer nächster Schritt ist die Neukodifikation des ungarischen IPR-Gesetzes. Es hat daher niemanden überrascht, dass die Regierung mit ihrem Beschluss 1337/2015. (V. 27.) die Neukodifikation des ungarischen internationalen Privatrechts angeordnet hat. Ziel der Kodifikationsarbeiten ist die Schaffung eines modernen Gesetzes, das den Anforderungen des 21. Jahrhunderts entspricht und mit dem vereinheitlichten europäischen IPR im Einklang steht. Die von der Regierung gesetzten Fristen sind zwar kurz – das neue Gesetz soll spätestens im Frühjahr 2018 verabschiedet werden –, dennoch scheint die Aufgabe nicht unlösbar zu sein. Der

---

1 Gesetz Nr. V von 2013 über das Zivilgesetzbuch. *Magyar Közlöny,* 31/2013.

2 Németh, János – Varga, István (Hrsg.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-Orac, 2015.

3 Abrufbar http://www.kormany.hu/hu/dok?page=2&source=5&type=402#!DocumentBrowse Da der Entwurf von der Regierung noch nicht beraten wurde, kann er nicht als der Standpunkt der Regierung betrachtet werden. Der Entwurf wird mit der Veröffentlichung zur gesellschaftlichen Abstimmung gestellt.

durch den Beschluss aufgestellte, von *Prof. Lajos Vékás,* und vom Staatssekretär des Justizministeriums *Barna Berke* geleitete Kodifikationsausschuss hat das Konzept des Entwurfs des neuen IPR-Gesetzes Ende November 2015 ausgearbeitet.[4] Als Grundlage des Konzepts dienten die von den Mitgliedern des Kodifikationsausschusses fertiggestellten Studien, die in einem Band hoffentlich in Kürze veröffentlicht werden. Aufgrund des Konzepts werden zu dieser Zeit konkrete Versionen der einzelnen Normen in für die verschiedenen Bereiche aufgestellten Fachausschüssen konzipiert und in Plenarsitzungen beraten.

1. Selbständigkeit und Komplexität des ungarischen IPRG

Ungarn folgt seiner eigenen Tradition, die auch in den meisten Ländern von Mitteleuropa gepflegt wird, wonach das IPR nicht ins Zivilgesetzbuch eingegliedert, sondern als ein eigenständiges Gesetz verabschiedet wird. Seit der Verabschiedung der geltenden IPR-Gesetzesverordnung aus dem Jahre 1979[5] – im Folgenden als „Kodex" genannt – gehört es auch zur ungarischen Tradition, dass im IPR-Gesetz die internationale Zuständigkeit der ungarischen Gerichte und Behörden, das auf das Verfahren anzuwendende Recht und weitere, bezüglich des Verfahrens wichtige prozessuale Fragen, und auch die Normen über die Anerkennung und Vollstreckung von ausländischen Entscheidungen geregelt werden.

2. Normenhierarchie und Anwendungsbereich

Das neue Gesetz wird vor allem sein Anwendungsbereich bestimmen und ein klares Verhältnis zu den internationalen Übereinkommen und des EU Rechts festlegen, worüber im Kodex trotz aller Modifizierungen keine absolute Klarheit geschaffen werden konnte. Im Kodex wird im § 2 allgemein nur das Verhältnis zu den internationalen Übereinkommen geregelt[6] und auf den Vorrang der ein-

---

[4] *Az új nemzetközi magánjogi törvény koncepciója*. Manuskript. Budapest, 2015. Das Konzept (im Folgenden „IPRG-Konzept") beruht auf den Vorbereitungsstudien der Komissionsmitglieder. Sie ist in XV Abschnitte gegliedert und besteht aus 258 Absätzen.

[5] Gesetzesverordnung 13 von 1979. Verkündet am 31. Mai 1979. *Magyar Közlöny,* 33/1979. In Kraft getreten am 1. Juli 1979.

[6] „Diese Gesetzesverordnung findet auf Fragen, die durch internationale Verträge geregelt werden, keine Anwendung." Der ungarische und deutsche Paralelltext der Gesetzesverodnung

zelnen EU-Verordnungen nur an manchen – aber nicht an allen nötigen – Stellen des Besonderen Teils hingewiesen. Als Vorbild für die Neuregelung können die Bestimmungen des Art. 3 EGBGB dienen. Nach dem jetzigen Stand des Konzepts werden aber die einzelnen Verordnungen in den Bestimmungen über den Anwendungsbereich nicht einmal exemplarisch angeführt, auf die wird an den entsprechenden Stellen des „Besonderen Teils" im Gesetzestext hingewiesen.[7]

3. Die Struktur des Gesetzes

Bei der Ausgestaltung der Struktur wird zwar von der Struktur des Kodexes ausgegangen, an einigen Stellen wird jedoch davon abgewichen. So wird das internationale Familienrecht anstatt wie bisher, nicht nach dem internationalen Erbrecht, sondern der Struktur des neuen Zivilgesetzbuches folgend, nach dem Abschnitt über die Personen behandelt, und die Kollisionsnormen über das geistige Eigentum (Urheberrecht und Gewerblicher Rechtsschutz) werden anstatt vor, erst nach dem Abschnitt über das Sachenrecht in das Gesetz eingegliedert.[8]

4. Welche Rechtsinstitutionen sollen im „Allgemeinen Teil" des Gesetzes geregelt werden?

Da der europäische Gesetzgeber in den kollisionsrechtlichen Verordnungen bislang ausschließlich verschiedene Gebiete des „Besonderen Teils" geregelt hatte, und die Chancen für eine Europäisierung des „Allgemeinen Teils" sehr gering sind,[9] hat der nationale Gesetzgeber freien Spielraum bei der Ausgestaltung der Regel des klassischen „Allgemeinen Teils". Nach überwiegender Auffassung muss der Gesetzgeber bei der Regelung der zum „Allgemeinen Teil" gehörenden Rechtsinstitutionen, wie die Qualifikation, die Rück- und Weiterverweisung, die Vorfrage, die Anpassung, oder die Öffentliche Ordnung, eine gewisse

ist abgedruckt. In: Wolfgang Riering (Hg.): *IPR-Gesetze in Europa.* München–Bern, C. H. Beck–Stämpfli, 1997. 364–409.

7 IPRG-Konzept Absatz 21.

8 IPRG-Konzept Absatz 30.

9 Über die Chancen und den Inhalt eines europäischen „Allgemeinen Teils" siehe Stefan Leible – Hannes Unberath (Hrsg.): *Brauchen wir eine Rom 0- Verordnung? Überlegungen zu einem Allgemeinen Teil des Europäischen IPR.* Jena, Jenaer Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 2013.

Zurückhaltung zeigen, um den Ermessensspielraum des Rechtsanwenders nicht übermäßig einzuengen.[10]

5. Keine Deklaration über die Rolle der Gegenseitigkeit

Die im Kodex enthaltene Grundsatzbestimmung, wonach die Anwendung ausländischen Rechts nicht von Gegenseitigkeit abhängt, die als eine Deklaration im Jahre 1979 vielleicht noch sinnvoll war, wird gestrichen, und zwar nicht wegen ihres Inhalts, sondern einfach deswegen, weil sich diese Grundthese des IPR von selbst versteht.

6. Qualifikation

Die Zurückhaltung in der Regelung der zum „Allgemeinen Teil" gehörenden Rechtsinstitutionen hätte wohl auch bedeuten können, dass das neue Gesetz im Gegensatz zum Kodex keine Bestimmungen über die Qualifikation enthalten wird. Im Laufe der Vorbereitung des Konzepts hat sich der Standpunkt des für diesen Bereich zuständigen Vorsitzenden, Professor Vékás, geändert. Als er über die prinzipiellen Fragen der Kodifikation im Februar 2015 gehaltenen Konferenz in seinem Eröffnungsreferat über dieses Problem gesprochen hat, hat er sich über die Möglichkeit einer korrekten normativen Regelung der Qualifikation eher skeptisch geäußert. Ich war auch der Auffassung, dass es gut überlegt werden soll, ob eine allgemeine Bestimmung nötig sei, die dem Rechtsanwender vorschreibt, wie er im Laufe der Auswahl der auf den konkreten Sachverhalt anzuwendenden Kollisionsregel bei der Einordnung des Sachverhalts in die Systematik des Privatrechts vorgehen soll, ob er gemäß der *lex fori,* der *lex causae,* oder mit der Hilfe einer funktionellen-rechtsvergleichenden Methode zu qualifizieren hat. Eine der im Kodex über die Qualifikation enthaltenen Bestimmung sehr ähnliche Norm, die Paragraf 20 des neuen tschechischen IPRG beinhaltet[11], gibt dem Rechtsanwender auch keine sicheren Anhaltspunkte zur Lösung dieses Problems. Die Versuche, die Qualifikation gesetzlich zu regeln, sind deswegen zum Scheitern verurteilt, weil sie ein so komplexes

[10] *So schon der Schlussbericht der Expertenkomission zum Gesetzesentwurf des schweizerischen IPR-Gesetzes.* Zürich, Schultess Poligraphischer Verlag, 1979. 24.

[11] Der englische Text des Geseztes ist abrufbar: http://www.brizatrubac.cz/en/binder/miscellaneous/preklad-zakona-o-mezinarodnim-pravu-soukromem-2

und eigenartiges Problem der Rechtsanwendung darstellt, dass sie ein vom konkreten Fall abhängiges, sehr vorsichtiges Vorgehen des Richters erfordert, das nicht in ein im Voraus ausgedachtes verallgemeinertes Schema hineingezwängt werden kann. Vékás hat seinen oben kurz geschilderten Standpunkt in einer noch nicht veröffentlichten Studie, die zur Vorbereitung des Konzepts ausgearbeitet wurde,[12] insofern revidiert, dass die geltenden Bestimmungen mit einer kleineren textuellen Korrektur auch in das neue Gesetz inkorporiert werden sollten. Er hat seine Meinungsänderung damit begründet, dass die Praxis durch die geltende Regelung genügend Anhaltspunkte zur Lösung komplexer Fälle bekommen und sich bei der Einordnung des konkreten Sachverhalts unter die geeignete Kollisionsregel als nützlich erwiesen hat. Mit einer hohen Wahrscheinlichkeit würde deswegen ein Verzicht auf Bestimmungen über die Qualifikation zu Konfusionen führen. Das Konzept entspricht dem Standpunkt von Vékás, und sieht eine gesetzliche Regelung der Qualifikation vor, der inhaltlich der geltenden Bestimmungen sehr nahe steht. Mangels eines Vorschlags zu dem konkreten Wortlaut der Bestimmungen ist es jedoch nicht ganz klar, welche Korrekturen der geltenden Bestimmungen könnten in der Praxis die Lösung dieses komplexen Problems besser orientieren. Man kann jedoch die Prognose aufstellen, dass die Qualifikation nach der *lex fori* die Hauptregel bleibt und die *lex causae* wird, wie bisher, nur eine ergänzende Rolle spielen. Bemerkenswert ist jedoch, dass in den inzwischen fertiggestellten Vorschlägen über die Kollisionsregel betreffend des Sachenrechts[13] vorgeschlagen wurde, dass unter anderem auch der Inhalt und die Eigenschaft der Sache nach dem auf das Sachenrecht anzuwendenden Recht festgestellt werden sollen. Das bedeutet meines Erachtens die Qualifikation im Sachenrecht nach der *lex causae,* die an dieser Stelle eine Rückkehr zur Lösung des Gesetzesvorschlags von *István Szászy* aus dem Jahre 1948 wäre.[14]

---

[12] Vékás, Lajos: *Tézisek általános részi problémákhoz a Koncepcióban.* Manuskript. Budapest, 2015. 1–4.

[13] Csehi, Zoltán: *Dologi jog. Normaszöveg és indokolás tervezet.* Manuskript. Budapest, 2016. 8.

[14] In der allgemeinen Begründung des Entwurfs schreibt Szászy darüber folgendes: „Von der Hauptregel der primären Qualifikation nach der *lex fori* statuiert der Entwurf nur eine Ausnahme. Die Qualität eines Vermögens oder einer Sache als beweglich oder unbeweglich soll auch in der primären Qualifikation nicht nach dem ungarischen Recht, also nach der *lex fori,* sondern nach der *lex reisitae* bestimmt werden. Diese Bestimmung fördert den internationalen Entscheidungseinklang und ist im Einklang mit der großen Mehrheit unserer internationalen Übereinkommen." (Übersetzung des Verfassers) Szászy, István: *Magyar nemzetközi magánjog. Törvénytervezet és indokolás.* Budapest, Egyetemi Nyomda, 1948. 75.

7. Rück-und Weiterverweisung

Veränderungen sind bei den Bestimmungen über die Rück-und Weiterverweisung vorgesehen. Der Kodex schließt die Weiterverweisung generell aus, dagegen muss der Rechtsanwender die Rückverweisung generell annehmen. Nach dem Konzept des neuen Gesetzes wird die Rückverweisung des anwendbaren Rechts auf das ungarische Recht oder die Weiterverweisung auf ein anderes ausländisches Recht nur dann angenommen wenn die Bestimmungen des Besonderen Teils dies ausdrücklich vorschreiben.[15] Eine Annahme der Rückverweisung und der einmaligen Weiterverweisung wird in Fragen des Personenstandes von natürlichen Personen vorgeschrieben wenn das persönliche Recht der jeweiligen Person durch die Staatsangehörigkeit bestimmt werden kann.[16] Es muss dabei bemerkt werden, dass trotz der eindeutigen Bestimmung, die Rückverweisung anzunehmen, die Gerichte diese Vorschrift kaum angewandt haben, obwohl sie dadurch zur Anwendung ungarischen Rechts hätten gelangen können (und müssen). Die Gründe dafür sind unklar. Die Neuregelung wird vielleicht neue Impulse bringen und die Aufmerksamkeit der Gerichte erwecken. Man kann nur hoffen, dass durch die expliziten Bestimmungen im Besonderen Teil nicht nur von der Rückverweisung, aber auch von der Weiterverweisung Gebrauch gemacht wird, um dadurch zur internationalen Entscheidungseinklang zu gelangen.

8. Gesetzesumgehung

Das alte ungarische IPR hat die aus der französischen Gerichtspraxis stammende Institution[17] der allgemeinen Gesetzesumgehung *(fraus legis)* zwar gekannt, aber nicht in die Praxis umgesetzt. Man bediente sich, um die Folgen unerwünschter Manipulationen vermeiden zu können, der *„ordre public"*-Klausel. Szászy war der Meinung, dass zur Unterbindung von betrügerischen und arglistigen Gesetzesumgehungen im ungarischen IPR die Unterscheidung zwischen dem Tatbestand der Gesetzesumgehung und der *ordre public* nicht nötig sei, zur Bekämpfung der Gesetzesumgehungen genüge die allgemeine

[15] IPRG-Konzept Absatz 38.

[16] IPRG-Konzept Absatz 114.

[17] Der erste Fall war der Fall Bauffremont, in dem zwischen 1869 und 1882 mehrere Prozesse vor französischen und auch vor belgischen Gerichten geführt worden sind. Entscheidung des französischen Cassationshofes: Cass. civ. 18 Mars 1878, D.P. 1878, 1 201.

Vorbehaltsklausel.[18] Die Redaktoren des Kodexes waren anderer Auffassung und haben den Tatbestand der allgemeinen Gesetzesumgehung in die Gesetzesverordnung von 1979 aufgenommen. Laut § 8 ist das ausländische Recht nicht anwendbar, wenn es an ein ausländisches Element anknüpft, welches die Parteien – um das an sich anwendbare Recht zu umgehen – durch Machenschaften oder Betrug herbeigeführt haben. In solchen Fällen ist das nach dem Kodex an sich massgebliche Recht anzuwenden. Diese Rechtsvorschrift, von dem die Praxis kaum Gebrauch gemacht hat, wurde in der Rechtsliteratur zu Recht kritisiert.[19] Es ist einerseits einseitig, weil dadurch nur die Anwendung ausländischen Rechts verhindert wird, andererseits ist sie schwer anwendbar, weil das Umgehungsmotiv der Parteien oft nicht bewiesen werden kann. Es ist auch nicht klar, worauf eine solche allgemeine Bestimmung hinausläuft. Soll etwa dadurch – wie Kegel meint[20] – das Ansehen der Rechtsordnung des Forumstaates im Allgemeinen geschützt werden? Diese Fragen werden in der Zukunft nicht gestellt bzw. beantwortet werden müssen, das neue Gesetz wird nämlich zum alten Recht zurückkehren und den Tatbestand der allgemeinen Gesetzesumgehung nicht ins neue Gesetz aufnehmen.[21]

9. Nichtanwendung des an sich anwendbaren ausländischen Rechts auf den gemeinsamen Antrag der Parteien

Nach § 9 des Kodexes ist den Parteien die Möglichkeit gegeben, gemeinsam vor Gericht die Nichtanwendung des an sich anwendbaren ausländischen Rechts zu beantragen. In diesem Fall hat das Gericht keinen Ermessensspielraum, es muss dem Antrag stattgeben und ungarisches Recht anwenden. Im Falle eines Antrags wird das an sich unabdingbare Kollisionsrecht fakultativ. In einigen Fällen haben die Gerichte diese Bestimmung dahingehend interpretiert, dass

[18] Szászy, István: *Nemzetközi magánjog.* Budapest, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., 1938. 140.

[19] Burián, László: *Nemzetközi magánjog. Általános rész.* Budapest, Pázmány Press, 2014. 144.

[20] Gerhard Kegel – Klaus Schurig: *Internationales Privatrecht* 8. Auflage. München, C. H. Beck, 2000. 423. Schurig meint, dass das Ansehen einer Rechtsordnung auf deren Fähigkeit beruht, sachgerechte Entscheidungen zu treffen, die für die Rechtsgenossen einsehbar sind. Das Ansehen wird beschädigt, wenn die Entscheidungen die obengenannten Kriterien nicht erfüllen. Die Neutralisierung einer Umgehung ist ein Fall der Normanwendungskorrektur im Interesse einer sachgerechten Entscheidung.

[21] IPRG-Konzept Absätze 53–56.

der Antrag auch stillschweigend und zeitlich unbegrenzt gestellt werden kann. So wurde angenommen, dass um einen stillschweigenden Antrag zur Nichtanwendung des an sich anwendbaren ausländischen Rechts genügt, wenn vor einem ungarischen Gericht geklagt wird oder die Klage auf das ungarische Recht gestützt wird, und der Beklagte dagegen nichts einwendet.[22] Bei den Kodifikationsberatungen gingen die Meinungen darüber auseinander, ob diese Bestimmung nur modifiziert, oder gänzlich gestrichen werden sollte. Es war jedoch klar, dass das europäische Kollisionsrecht nicht fakultativ angewendet werden kann und deswegen eine – wenngleich auch modifizierte – Bestimmung, die z. B. die Nichtanwendung des an sich anwendbaren ausländischen Rechts nur auf einen ausdrücklichen Antrag der Parteien und nur in erster Instanz ermöglicht, nur eine begrenzte Geltung haben würde. Mehrheitlich hat der Ausschuss letztlich so entschieden, dass diese Vorschrift nicht in das neue Gesetz aufgenommen wird.[23]

10. Die öffentliche Ordnung

Die ungarischen Gerichte haben am Anfang des 20. Jahrhunderts in der Begründung und Anwendung der Rechtsinstitution der Vorbehaltsklausel die deutsche Theorie und Praxis befolgt. Unter dem Einfluss des damaligen Art. 30 des EGBGB haben die ungarischen Gerichte das ausländische Recht nicht angewandt, wenn in einem konkreten Fall festgestellt wurde, dass die Anwendung gegen die guten Sitten oder gegen den Zweck eines ungarischen Gesetzes verstößt.[24] Nach der Meinung von Szászy ging diese Auffassung zu weit. Er meinte, dass nicht alle ausländischen Gesetze, deren Anwendung gegen den Zweck eines ungarischen Gesetzes verstößt, die ungarische öffentliche Ordnung verletzen, sondern nur die, die gegen den Geist des ungarischen Rechtssystems oder gegen den Zweck der Gesetze verstoßen, die einen vorbehaltsrechtlichen Charakter haben, anders formuliert, eine ausschließliche Anwendung beanspruchen.[25]

---

[22] Entscheidungen des Komitatsgerichts Kecskemét 14.P.21.584/2007 und 14.P.20.395./2011 Die Urteile sind vom Tafelgericht Szeged aufgehoben worden. Siehe Bóka, János: A mellőzöttség érzése – A külföldi jog alkalmazásának mellőzése a magyar bíróságok szemszögéből. In: Szabó, Sarolta (Hg.): *Bonas iuris margaritas quaerens. Emlékkötet a 85 éve született Bánrévy Gábor tiszteletére.* Budapest, Pázmány Press, 2014. 43.

[23] IPRG-Konzept Absätze 57–61.

[24] Urteile des Obersten Gerichtshofes (Königliche Kurie) 7674/1905, 5767/1926, 1616/1926 Siehe Szászy unter Fn. 18 zitiertes Werk 114.

[25] Unter Fn. 18 zitiertes Werk 114.

Damit hat er die Unterscheidung der negativen und der positiven Funktion der *ordre public* in die ungarische Theorie eingeführt. Diese Auffassung teilte auch die Theorie in der Nachkriegszeit,[26] die Unterscheidung zwischen der negativen und der positiven Funktion der öffentlichen Ordnung, das heißt, zwischen der Vorbehaltsklausel und der Anwendung von Eingriffsnormen (in der ungarischen Terminologie: imperative Normen oder unbedingt anzuwendende Normen) des Forums hat trotzdem keinen Eingang in das positive Recht gefunden. Im geltenden Kodex wird nur die negative Funktion zum Ausdruck gebracht. Nach § 7 Abs. 1 soll von der Anwendung ausländischen Rechts abgesehen werden, soweit dies der ungarischen öffentlichen Ordnung zuwiderlaufen würde. Nach Abs. 2 kann das ausländische Recht nicht deshalb ausgeschlossen werden weil das gesellschaftlich- wirtschaftliche System des ausländischen Staates von dem ungarischen abweicht. Nach Abs. 3 soll im Falle der Nichtanwendung ausländischen Rechts als Ersatzrecht das ungarische Recht angewandt werden.

Der Kodifikationsausschuss ist der Meinung, dass im neuen Gesetz die Generalklausel der öffentlichen Ordnung eindeutig zum Ausdruck bringen soll, dass von der Anwendung ausländischen Rechts nur ausnahmsweise, und zwar dann abgesehen werden soll, wenn die Anwendung ausländischen Rechts im konkreten Fall zu einem Ergebnis führen würde, das mit den grundsätzlichen Werten des ungarischen Rechts offensichtlich unvereinbar ist. Die im Abs. 2 des geltenden Kodexes enthaltene Bestimmung, die in seiner Zeit die missbräuchliche Anwendung der Vorbehaltsklausel zu einer pauschalen Diskriminierung ausländischer Rechte aus politischen Gründen verboten hat, ist zwar inhaltlich korrekt, aber spätestens seit der Wende selbstverständlich und soll im neuen Gesetz nicht geregelt werden. Ersatzrecht bleibt weiterhin die *lex fori*.[27]

11. Eingriffsnormen

Eine meines Erachtens begrüßenswerte Neuerung des neuen Gesetzes wird die Definition der Eingriffsnormen und die Bestimmung sein, dass die Anwendung der Eingriffsnormen des ungarischen Rechts ohne Rücksicht auf das an sich anwendbare ausländische Recht erfolgen soll. Bei der Definition soll die Vorschrift des Art. 9 der Rom-I-Verordnung befolgt werden.[28] Eine

[26] Világhy, Miklós: *Bevezetés a nemzetközi magánjogba*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1966. 62.

[27] IPRG-Konzept Absatz 75.

[28] IPRG-Konzept Absatz 82.

Eingriffsnorm wird also im neuen Gesetz so definiert, dass sie eine zwingende Vorschrift ist, deren Einhaltung von dem Staat, der sie erlassen hat, als so entscheidend für die Wahrung seines öffentlichen Interesses, insbesondere seiner politischen, sozialen oder wirtschaftlichen Organisation angesehen wird, dass sie ungeachtet des an sich anzuwendenden Rechts angewandt werden soll. Über die Bedingungen der Berücksichtigung drittstaatlicher Eingriffsnormen wird das neue Gesetz keine Bestimmungen enthalten, insofern genügt nach der Auffassung des Kodifikationsausschusses die Möglichkeit, die in den europarechtlichen Verordnungen verankert ist.[29] Das neue Gesetz wird auch keine Bestimmungen über die Anwendung der Eingriffsnormen der *lex causae* enthalten. Der Kodifikationsausschuss ist der Auffassung, dass die Identifizierung der Eingriffsnormen der *lex causae* nicht unbedingt nötig sei, sie werden im Rahmen der Bestimmungen des anwendbaren ausländischen Rechts angewandt.

Mit der klaren Formulierung der Vorbehaltsklausel und der Unterscheidung deren von den Eingriffsnormen im neuen Gesetz wird eine eher fruchtlose Debatte in der Theorie des ungarischen internationalen Privatrechts über die negative und positive Funktion der öffentlichen Ordnung zur Rechtsgeschichte. Damit werden hoffentlich auch die Unsicherheiten der Anwendung der Vorbehaltsklausel in der ungarischen Gerichtspraxis Teil der Vergangenheit, und man wird sich darüber im Klaren sein, dass die Anwendung eines ungarischen Gesetzes nicht gegen die ungarische *ordre public* verstoßen darf.[30] Infolgedessen kann ein Schiedsgerichtsurteil, das aufgrund ungarischem Recht gefällt wurde, nicht wegen verstosses gegen die ungarische öffentliche Ordnung mit der Argumentation vor dem Gericht angefochten werden, dass im konkreten Fall das Schiedsgericht über die Ungültigkeit des Beschlusses der Ausschluss eines GmbH-Mitglieds mit der Anwendung des BGB sondern mit der Anwendung des Gesetzes über die Wirtschaftsgesellschaften das eine Eingriffsnorm sei, hätte entscheiden sollen.[31]

---

[29] Ebenda.

[30] Dieses Problem stellt es ich bei Klagen gegen ungarische Schiedsgerichtsurteile gestützt auf die vermeintliche Verletzung der ungarischen öffentlichen Ordnung. Siehe Burián, László: Gondolatok a közrend szerepéről. In: Kiss, Daisy – Varga, István (Hrsg.): *Magister artis boni et aequi – Studia in honorem Németh János.* Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 99–122.

[31] Urteil des ungarischen Obersten Gerichtshofes Gf. VI. 30848/1997/8 Die Klage wurde mit der Begründung abgewiesen, dass das Gesetz Nr. VI. aus dem Jahre 1988 über die Wirtschaftsgesellschaften keinen imperativen Charakter hat.

12. Die Anwendung und die Ermittlung ausländischen Rechts

In der Theorie des ungarischen internationalen Privatrechts ist es unumstritten, dass das ausländische Recht im Grunde genommen genauso behandelt werden muss wie das inländische.[32] Aus dieser Grundvorstellung folgt logischerweise, dass die Anwendung ausländischen Rechts nicht auf Antrag der Parteien, sondern von Amts wegen erfolgen soll und die Feststellung des Inhalts des anzuwendenden ausländischen Rechts die Aufgabe des angerufenen Gerichts ist. Theoretisch heißt das, dass die Klägerin, die ihre Ansprüche auf ausländisches Recht stützt, die Anwendung ausländischen Rechts formell nicht zu beantragen hat und keine Beweise bezüglich dessen Inhalts vorlegen muss. Da die Feststellung des Inhalts des Ausländischen Rechts eine besondere Frage der Beweisführung im Prozess darstellt, ist diese Frage eine komplexe Angelegenheit, die Berührungspunkte sowohl zum Zivilprozessrecht als auch zum IPR aufweist. In der prozessrechtlichen Theorie galt lange, gemäß der starren Auslegung der Maxime *„iura novit curia“,* dass Rechtsvorschriften im Prozess nicht bewiesen werden können. Eine Ausnahme bildeten aber schon in der ZPO von 1911 die ausländischen Rechtsvorschriften, das ausländische Gewohnheitsrecht und die örtlichen Regelungen.[33] Die ZPO von 1952 hat nur die ausländischen Rechtsvorschriften als solche erwähnt, die in dem Prozess bewiesen werden sollen.[34] In der Theorie ist es unumstritten, dass die Ermittlung ausländischen Rechts im Verfahren nicht mit dem Tatsachenbeweis gleichgestellt werden kann und das Scheitern der Ermittlung keine Beweislast begründet.[35] Seit dem Inkrafttreten des Kodexes befinden sich die Bestimmungen über die Feststellung des Inhalts des ausländischen Rechts im IPR-Gesetz. Trotz der klaren Stellungnahme über die Anwendung und Ermittlung des ausländischen Rechts von Amts wegen wirft die geltende Regelung Fragen auf. Im Kodex mangelt es an einer eindeutigen Differenzierung zwischen der Anwendung und der Feststellung des Inhalts des ausländischen Rechts. Nach § 5 informiert sich das Gericht oder eine andere Behörde über das ihm unbekannte ausländische Recht von Amts wegen; falls erforderlich holt es ein Fachgutachten ein und darf auch die von der Partei vor-

[32] Mádl, Ferenc – Vékás, Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, ELTE Eötvös, 2012. 132.; Burián unter Fn. 19. zitiertes Werk 207.

[33] Gesetz Nr. I. 1911. § 268.

[34] Gesetz Nr. III. 1952. § 200.

[35] Die Ermittlung ausländischen Rechts stellt keinen Tatsachenbeweis dar, deswegen besteht auch keine Beweispflicht gemäß § 164 ZPO. Genauso im Konzept des neuen ZPO.

gelegten Beweise berücksichtigen. Auf Antrag gibt der für die Justiz zuständige Minister Auskunft über das ausländische Recht. Kann der Inhalt des ausländischen Rechts nicht ermittelt werden, soll als Ersatzrecht die *lex fori* angewandt werden. Die Praxis der Gerichte zeigt, dass die Inanspruchnahme der genannten Quellen unterschiedlich ausfällt. Einige Gerichte sind der Meinung, dass das von einer Partei eingereichte Beweismaterial über den Inhalt eines ausländischen Gesetzes nur dann berücksichtigt werden kann, wenn die Gegenpartei es nicht in Frage stellt. Andere Gerichte teilen diese Ansicht nicht. Es herrscht auch keine Einigkeit darüber, ob das Ersuchen des Justizministers eine Pflicht oder nur eine Option darstellt.[36] In der Regel wird nur das Justizministerium um Auskunft ersucht, die anderen Beweismittel werden nur spärlich eingesetzt. In der Gerichtspraxis scheitert die Ermittlung ausländischen Rechts oft daran, dass der Justizminister Mangels internationaler Abkommen von ausländischen Behörden keine Auskunft einholen kann. Falls aufgrund einer internationalen Verpflichtung die zuständigen Behörden des ausländischen Staates die gewünschte Auskunft erteilen, ist sie oft nur in einem einfachen Gesetzestext in einer dem Richter nicht zugänglichen fremden Sprache enthalten, die nicht einmal ins Ungarische übersetzt wird. Die Theorie geht davon aus, dass zur Anwendung ausländischen Rechts der Text der ausländischen Rechtsnormen nicht genügt, man sollte auch die ausländische Gerichtspraxis genau kennen, um das ausländische Recht so anwenden zu können, wie es im jeweiligen Forumstaat angewandt wird.[37] Zwar hat der Oberste Gerichtshof in einem Urteil aus dem Jahr 2002 zu recht betont, das bei der Feststellung des Inhalts des ausländischen Rechts umfassende und systemgerechte Kenntnisse über die ganze Rechtsmaterie unerlässlich sind, und die Anwendung von einzelnen, aus der Einheit herausgegriffenen Rechtsinstitutionen ungenügend ist,[38] in der Praxis können diese Voraussetzungen in den meisten Fällen jedoch nicht makellos erfüllt werden. In einer Studie zu den Vorbereitungsarbeiten des Konzepts wird erwogen, eine Vorschrift ins neue Gesetz aufzunehmen, die dem Gericht die Berücksichtigung der oben genannten Kriterien per Gesetz vorschreiben würde.[39] Eine solche Bestimmung kann nützlich sein, allein dadurch kann das

[36] Nach der Auffassung des Obersten Gerichtshofes sollte im wiederholten Verfahren der Inhalt des anzuwendenden deutschen Rechts in erster Linie durch das Ersuchen des Justizministers ermittelt werden (BH 2002. 492.)

[37] Mádl–Vékás unter Fn. 32. zitiertes Werk 137.

[38] Oberster Gerichtshof Pf. III.25.783/2002/5.

[39] Szabó, Sarolta: *A külföldi jog alkalmazásának (tartalma megállapításának) problematikája.* Manuskript. Budapest, 2015. 16.

Problem aber bestimmt nicht gelöst werden. Nicht nur Mängel von Informationen über den Inhalt und die Gerichtspraxis, sondern auch eine nicht hinnehmbare Verzögerung ihrer Einholung kann eine effiziente Anwendung ausländischen Rechts vereiteln. In manchen Fällen dauert das Einholen einer Auskunft so lange, dass dadurch das Verfahren – wenn überhaupt – nur mit einer erheblichen Verzögerung fortgesetzt werden kann. In einem konkreten Fall hat die Klägerin wegen einer 10-jährigen Verzögerung den Staat mit Erfolg in Straßburg vor dem Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte auf Schadensersatz verklagt, weil die Ermittlung griechischen Rechts scheiterte.[40] Deswegen möchte man im neuen Gesetz die Ermittlung ausländischen Rechts – etwa wie z. B. im österreichischen IPRG – zeitlich begrenzen, und nur binnen einer angemessenen Frist zulassen. Falls diese Frist ergebnislos verstreicht, soll als Ersatzrecht das ungarische Recht angewandt werden.[41] Die geplanten Veränderungen sind zwar sinnvoll, werden aber das Problem allein nicht lösen können. Man bräuchte ein effizienteres Mittel für die Ermittlung ausländischen Rechts, das aber durch das IPR-Gesetz nicht geschaffen werden kann. Ein anderes Problem welches ebenfalls nicht durch das IPR-Gesetz zu lösen ist, ist die Tragung der oft nicht geringen Kosten, die im Zusammenhang mit der Ermittlung ausländischen Rechts auftreten. Aus dem Grundsatz der Anwendung ausländischen Rechts von Amts wegen werden die Kosten in der Regel vom Staat gedeckt. Wird aber ein Gutachten auf Antrag einer Partei eingeholt, zählen die Kosten zu den Prozesskosten, über deren Tragung am Ende des Verfahrens entschieden wird. Wenn eine größere Aktivität der Prozessparteien bei der Ermittlung ausländischen Rechts ein rechtspolitisches Ziel des Gesetzgebers ist, sollte man die Frage der Kostentragung in der neuen ZPO dementsprechend durchdenken.

Schlussbemerkungen

Im Rahmen dieser Studie ist es nicht möglich alle Bereiche des geplanten Gesetzes unter die Lupe zu nehmen. Man konnte nur einige Probleme des sogenannten „Allgemeinen Teils“ näher betrachten. In der jetzigen, zweiten Phase der Kodifikation werden die konkreten Bestimmungen des neuen Gesetzes aufgrund des Konzepts mit minuziöser Feinarbeit formuliert. Da der Teufel im Detail steckt, ist zu erwarten, dass an manchen Stellen einiges noch verändert

[40] Urteil des EGMR vom 6. April 2004. *Karalyos and Huber v. Hungary and Greece* (75116/01)

[41] IPRG-Konzept Absatz 103.

wird. Man hofft, dass diese Arbeit mit Erfolg gekrönt und das neue Gesetz den Anforderungen des 21. Jahrhunderts entsprechen wird.

IDEGEN INGÓ DOLOG A BTK.-BAN ÉS AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVBEN

Csehi Zoltán

Vókó György professzor urat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karán ismertem meg. A diákok iránti szeretetével, végtelen jóságával, az emberi hibák megértésével és megbocsátásával, a bölcsesség tapasztalatával, mindenkor és mindenkivel szembeni segítőkészségével méltó példaképe a jövő jogászainak. Nem is csoda, hogy szeretik a hallgatók, és ragaszkodnak a személyéhez, rajta keresztül pedig a jog egyik legrégebbi tárgyához, így igazi tanítója a büntető-tudományoknak, hiteles átadója és interpretálója ennek a nemes matériának. Az ő tiszteletére születtek ezek a sorok, amelyeket nagy szeretettel írtunk az ünnepelt részére.

Felvezetés

A Btk. vagyon elleni bűncselekményei közt számos történeti tényállásban fordul elő az „idegen ingó dolog" feltétele. Tekintettel arra, a 2014-ben hatályba lépő új Polgári Törvénykönyv újraértelmezte mind a dolog fogalmat, mind pedig a tulajdonlás egyes kérdéseit, valamint a birtoklást is, felvetődött bennünk, vajon ez kihat-e vagy kihathat-e a büntetőjogra. Jelen kis dolgozatunk a polgári jog újrakodifikálása kapcsán kíván egyes gondolatokat továbbítani a büntetőjog irányába.

A vagyon ellen büntető tényállások közül az „idegen ingó" feltétele megjelenik a rablás (Btk. 365. §), a kifosztás (Btk. 366. §) tényállásában, valamint a lopásnál (Btk. 370. §), a sikkasztásnál (Btk. 372. §) már idegen dolog (ingó

nélkül) szerepel. A két feltétel közül a kommentárok sem az ingó dologról, sem az idegen jellegéről sokat nem mondanak.[1]

A rablás kapcsán annyit olvashatunk az egyik kommentárban:

> „A rablás tényállása a tulajdon viszonyok védelmét szolgálja, és a személyes szabadságot is védi. A rablás elkövetési tárgya értékkel bíró, az elkövető számára idegen ingó dolog lehet."[2]

A kifosztásnál:

> „A kifosztás védett jogi tárgya a tulajdonjog és a cselekvési szabadság. Az elkövetési tárgya az elkövető számára idegen, értékkel bíró ingó dolog."[3]

A lopás büntetőjogi tényállása nem sokat változott az utóbbi években, legalábbis ami a lopás alapesetét illeti. A Btk. jelenleg hatályban lévő szövege alapján a 370. §[4] (1) bekezdés akként rendelkezik: Aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el.

A lopás egyes minősített eseteinél speciális dolgokat nevesít a törvény, mint

- egy vagy több közokirat, magánokirat vagy készpénz-helyettesítő fizetési eszköz egyidejű elvételével;
- erdőben jogellenes fakivágással (történő lopás).

Ugyanezen paragrafus (3) bekezdésében pedig minősített esetként olvashatók a következők:

bb) védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra vagy régészeti leletre,
bc) vallási tisztelet tárgyára,
bd) holttesten lévő tárgyra, illetve temetőben vagy temetkezési emlékhelyen a halott emlékére rendelt tárgyra,
be) nemesfémre

elkövetett lopás.

---

1 Karsai Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Complex, 2013.; Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös rész*. Budapest, HVG-Orac, 2015.; Angyal Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum, 1915.

2 Karsai (szerk.) i. m.

3 Uo.

4 A 2013. évi XLV. törvény 2. § szerinti szöveggel lépett hatályba.

Míg a kulturális javak[5] és a nemesfém[6] törvényileg jól behatárolható dolgokat jelöl, kevésbé pontos a „vallási tisztelet tárgya" megfogalmazása, hiszen még a vallásról magáról sem tudunk egészen pontos törvényi definíciót adni.[7]

A minősített esetek közt szereplő ingóságok felsorolásában semmiféle logikai vagy bármilyen más közös elemet nem látunk, ami egymáshoz való viszonyukra utalna, az viszont többé-kevésbé érthető, mi indokolta a sok-sok ingóság közül ezek kiemelését, és szigorúbb büntetési tételek kiszabásának alkalmazását.

Az ingó tekintetében maga a Btk. 383. §-ának rendelkezése segít a törvény értelmezésében:

> „383. § E fejezet alkalmazásában *a)* dolgon a villamos- és a gazdaságilag hasznosítható más energiát is, úgyszintén a vagyoni jogosultságot megtestesítő olyan okiratot is érteni kell, amely a benne tanúsított vagyoni érték vagy jogosultság feletti rendelkezést önmagában – illetve a dematerializált formában kibocsátott értékpapír esetében az értékpapírszámla jogosultjának – biztosítja, *b)* vallási tisztelet tárgyán a vallási szertartás végzésére szolgáló tárgyat is érteni kell, *c)* nemesfémen a nemesfém ötvözetét vagy a fémkereskedelmi engedélyköteles anyagot is érteni kell […]."

Egyes anyagi jogot tárgyaló szerzőknél kifejezetten találkozunk arra való hivatkozással, hogy az ingó dolog a Ptk. alapján értelmezendő, míg másoknál – akik ilyen rendelkezést a Btk.-ból nem tudnak kiolvasni – viszont nem.

1. Jogirodalmi nézetek

Tóth Mihály szerint ingó a birtokba vehető testi tárgy, amely folyamatos értelmezésre szorul.[8] A Btk. idézett értelmezési rendelkezése alapján ingó dolognak minősülnek az okiratok, polgári jogi elnevezéssel az értékpapírok, ideértve a dematerializált értékpapírokat is, de a bankkártya már nem ingó (!) (BH 1999.

5 2001. évi LXIV. törvény; 2001. évi LXXX. törvény.

6 226/2003. (XI. 20.) kormányrendelet; 187/2011. (IX. 14.) kormányrendelet.

7 2011. évi CCVI. törvény.

8 Tóth Mihály – Nagy Zoltán (szerk.): *Magyar büntetőjog. Különös rész.* Budapest, Osiris, 2014. 432.

57.; BH 2002. 474.).[9] A bankkártya, akármilyen banki vagy más műveletre jogosít fel, a kártya testi tárgya következtében a polgári jog szerint egyértelműen ingó, függetlenül attól, hogy pénzt lehet felvenni vele, vagy más célra szolgál. Az ingó fogalmat az ingatlan-nyilvántartás rendelkezései alapján vezeti le akként, hogy ami nem ingatlan, az ingó dolognak minősül.[10] A földtől elválasztott fát, az épületből elbontott téglát ingónak minősíti, de már az elválasztás után.

Fontos elem, hogy csak értékkel bíró ingó dolog lehet a bűncselekmény elkövetésének a tárgya, az érték kapcsán a kiskereskedelemben figyelembe vehető érték bír jelentőséggel. Az érték és a használhatóság egymástól megkülönböztetendő a büntetőjogban, az érték nagyságára kihathat a használhatóság, de nem feltétlenül.

Idegen mindaz az ingóság, amely más tulajdonában áll a büntetőjog szerint.[11] Nem idegen az elhagyott dolog vagy a közös tulajdonban lévő dolog, de nem idegen az őrizet nélkül hagyott vagy véletlenül a szemétbe került dolog.[12] A lomtalanítás során kitett dolog nem idegen, az a birtokbavétellel a birtokos tulajdonába kerül – mondja a bírói jog, lényegében a Ptk., és nem a Btk. alapján döntve el a kérdést, ezért nem minősül lopásnak (BH 2007. 113.). Ugyancsak idegen ingó dolognak minősülnek a természet kincsei, a vadon élő állatok és azok származékai.[13] *Bodor* szerint nem lehet lopás tárgya a bemutatóra szóló értékpapír, mivel arról az a személy rendelkezik, akinek a birtokában van.[14] Utóbbi megállapítás alapján akkor a készpénzt is ki kellene venni a lopás tárgyai közül, mivel a készpénz azé – a polgári jog alapján –, akinek a birtokában van, és ha nem volt az övé, pusztán a birtok megszerzésével már a tulajdonosává is vált (különben minden egyes készpénzes vásárlásnál igazolnunk kellene a készpénz eredetét).

A három kiinduló feltétel a bűncselekmény tárgyát illetően: 1) ingóság (dolog ingó jellege); 2) értékekkel bírjon; és 3) idegen legyen.

A büntetőjog tankönyvének egyes elemei igazán meglepőek a polgári jogot oktató számára, miként élnek a polgári jog szabályai és miként keverednek teljesen eltérő normákkal, és lényegében néhol a büntetőjogi gondolkodásban a polgári joggal teljesen megegyező jogértelmezéseket olvashatunk, néha pedig

---

9 Angyal idézi, hogy korábban a lisztjegy lopás tárgya lehetett.

10 TÓTH–NAGY (szerk.) i. m. 433.

11 Uo.

12 BODOR Tibor – DIÓS Erzsébet – VASKUTI András: *Büntetőjog II. Különös rész*. Budapest, Novissima, 2011. 312.

13 TÓTH–NAGY (szerk.) i. m. 434.

14 BODOR–DIÓS–VASKUTI i. m. 311.

nem egészen érthető, miként jutottak a büntetőjog alkalmazása kapcsán teljesen ellentétes dolog-felfogásra a büntetőjogászok, mint például a dematerializált értékpapír esetében. Utóbbi nem keverendő össze a dematerializált értékpapírról kiállított igazolással, ami mint okirat ingó dolognak minősül, hiszen maga a dematerializált értékpapír nem más mint adatsor, amit szerintem fizikailag lehetetlen ellopni vagy eltulajdonítani vagy hatalomba keríteni (legfeljebb akként, ha az adatot tároló szervert viszem magammal).

Egy másik könyv szerint a Btk. ingó dolog fogalmára a Ptk. fogalmát kell használni, és abból kell kiindulni.[15] Ezt követően a Btk. már idézett értelmező rendelkezését mutatja be, és a dolog kapcsán annak értékességét, az érték minőségét értelmezi. Az ingóság „idegen" jellegéről is lényegében ugyanazt adja elő, mint Tóth Mihály tankönyve.

Bodor is azt hangsúlyozza, hogy alapvetően a Ptk. szabályai határozzák meg az ingó dolog fogalmát, és idesorolandók az ingatlanról leválasztott, és a leválasztással különváló elemek, amelyek ingó dolognak minősülnek, például a házból leválasztott ajtó, ablak stb.[16]

A dolog idegen jellegére vonatkozó harmadik megközelítés szerint, az idegenség alapvetően a tulajdonlásra vonatkozik, tehát csak arra az ingó dologra követhető el, amely nem az elkövető tulajdona.[17] E szerző szerint a tulajdonlás mellett szóba jöhet a birtoklás kérdése is, azaz a birtokostól is lehet lopni.[18] Az közömbös, hogy az a dolog jogszerűtlenül vagy jogosan kerül annak a birtokába, akitől ellopták, a lényeg, hogy az elkövető számára idegen legyen.[19] A közös tulajdonban lévő dolgok nem ellophatók a közös tulajdonosok egymás közti viszonyában, az uratlan, gazdátlan és elhagyott dolgok nem minősülnek idegennek, így az adott bűncselekmény elkövetésének tárgyai sem lehetnek. A Btk. követi a Ptk. felfogását, ha a dolgot a tulajdonosa, birtokosa csak elhagyta, azaz fizikailag kiesett a hatalmából, de erre való szándéka nem volt, akkor az megmaradt az eredeti tulajdonos tulajdonában. Ahhoz, hogy idegenné váljon, akarattal, szándékkal kell felhagyni a tulajdonolással, a *derelictio* eredményével. Nem minősül idegennek az ingó, ha tulajdonosa meghalt, a Btk.-tankönyv szerint azért, mert az ilyen ingóságnak öröklési igény a tárgya. A Ptk. magyarázata ezzel szemben az, hogy az örökkés független az örökös akaratától,

15 Tóth–Nagy (szerk.) i. m.

16 Bodor–Diós–Vaskuti i. m. 310.

17 Belovics–Molnár–Sinku i. m. 658.

18 Uo.

19 Uo.

az a halállal együtt bekövetkezik, tehát a halott embernél lévő dolgoknak már új tulajdonosuk van a halál időpontját követően, az örökös vagy örökösök, és így a tulajdonlásban nincs cezúra, a dolog nem uratlan egy pillanatra sem (ld. Ptk. 7:1. §).

Az ingóság idegen voltára az eddigi legteljesebb listát a szocializmus előtti irodalom állította össze, a következők szerint[20] (az eredeti hivatkozásokat megtartottuk):

Természetben adott ruha eltulajdonítása.

- Rabruha dolosus eltulajdonítása a megszökött rab által lopást képez. VII. 139.* – VIII. 241. (Döntvény 34.)
- Rab, ki rabruhában szökik meg, a rabruha eltulajdonítása miatt nem büntethető. XI. 12. – XI. 345.
- Rabsegélyző-egylet menedékházaiban tartózkodó egyén nem bünt., midőn a neki adott ruhájában távozott. XIII. 280.*
- Szegényházba felvett egyén, ki a neki használat végett átadott ruhákkal megszökik, lopást követ el. VII. 51.
- Szolga, ki a kilépés alkalmával a viselés céljából kapott ruhát elvitte, nem büntetettet. XII. 183.*

Eltévedt, elejtett és elrejtett dolgok elvétele. (L. még a 365., 367. §-oknál.) Eltévedt lábas jószág eltulajdonítása lopás. VI. 414. (L. 367. §-nál is.)

- Legelőn eltévedt libák eltulajdonítása lopás. XXI. 268.*
- Idegen karámból kiszabadult disznók eltulajdonítása: lopás. LIX. 206.
- Földre esett pénz eltulajdonítása lopás. II. 12. – IV. 390. – X. 397.*
- A sértett zsebéből földre esett tárgy elveszettnek nem tekinthető. LXXVII. 155. (Elvi).
- Zsebből kiesett tárgy eltulajdonítása lopás. XIV. 221. – LII. 243.* - LII. 275.*
- Költözködés alatt a folyosón leesett dolog eltulajdonítása lopás. IX. 287.
- Országúton kocsiból kiesett dolog eltulajdonítása lopás. XII. 339.
- Félretett dolog eltulajdonítása lopás, ha a tettes tudhatta, hogy a dolog nem elveszett. VI. 292.*
- Lopást követ el, ki a korcsmahelyiségben elhagyott tárgyat a birtokos távozása után felveszi és eltulajdonítja. LXXVII. 115.

[20] Ld. ANGYAL Pál – DEGRÉ Miklós – ZEHERY Lajos: *Anyagi és alaki büntetőjog.* Pécs, Danubia, 1927. 511. és köv.

- ki mint cseléd a gazdája lakásán a szemétben elkallódott ékszert eltulajdonítja. LXXVIII. 57.
- A tulajdonos által elrejtett dolog eltul. e §. alá esik akkor, ha az eltul. véletlenül akadt a dologra. XXVII. 232.
- Ruhadarab, mely lakott házban a pitvarajtó mellett feküdt, eltulajdonítása lopás. XXIV. 386.
- Gabonába ejtett pénztárca eltulajdonítása lopás, ha a találó a tulajdonost ismerte. XXIV. 133.
- Fáskamrában elvesztett pénztárca eltulajdonítása lopás, ha a találó a tulajdonost ismerte. XXIV. 133.*
- Házban a tul. által elejtett és elhagyott dolog jogt. eltul. lopást képez: XXXV. 106.* - jogtalan elsajátítást (365.) képez. XXXV. 101.* – XXXV. 103.*
- Idegen szobában levő óralánc eltulajdonítása e §. alá esik. XXX. 48.*
- Eltévedt ingóság eltulajdonítása lopás (szemétdombon ezüstkanál). VIII. 361. – IX. 287.
- Feledékenységből a kocsiban elhagyott pénz eltulajdonítása a kocsis által, lopás. XVI. 167.*
- Lopás, midőn a fuvarvendég a bérkocsiban az előző vendég által elfelejtett ingóságait jogtalanul eltulajdonítja. LXIII. 261.
- Vasúti kocsiban felejtett hegedű eltul. e §. alá esik. XXX. 47.*
- Hajón az utas által elhagyott dolognak matróz általi eltulajdonítása, lopás. III. 266.*
- Talpfák között volt csónak eltulajdonítása lopás. XXIX. 18.
- Árvíz által elsodort tárca eltulajdonítása lopás, ha a dolog holléte ismeretes. LXIX. 300.*
- Az elkobzás és megsemmisítés alá került dolog ez által res nullius-szá nem válik. LXXVI. 129.*
- Feledékenységből a sátorban elhagyott pénz eltulajdonítása a helyiséggel rendelkező által, lopás. XVI. 165.*
- Lopás, ha a vádlott másnak házában a földön fekvő tárcát eltulajdonítja. XLV. 358.
- Villamos vasúti kocsiban felejtett dolog elvétele lopás. LXXVI. 64.
- Lopás a vasúti kocsi fülkéjében elhelyezett dolog eltulajdonítása, ha a tulajdonos nincs is jelen. XLV. 362.
- Lopás a vasúti kocsi fülkéjében elhelyezett dolog eltulajdonítása, ha a tulajdonos tudta, hogy a mellény ott van. XLV. 363.

- Lopás a vasúti kocsi fülkéjében elhelyezett dolog eltulajdonítása. XLV. 366.
- Ki a tulajdonos kezéből kiesett nyerőjegyet a földről felkapja, és azzal elfut, lopásban bűnös. XLIX. 184.
- Dulakodó fél, ki a másik fél által dulakodás közben ejtett pénzt felveszi és eltulajdonítja, lopásban bűnös. LXVI. 153.
- Sertés (házi) lelövése és eltulajdonítása az erdőben, lopás. V. 98.
- Gyermek által talált pénz átvétele és eltulajdonítása, lopás. XVI. 33.*

Átadott dolog eltulajdonítása. (L. még a 355. §.-nál.)

- Cseléd, ki az elvetés végzett való gabonát eltulajdonítja, lopást követ el. X. 344.
- Juhász, ki a gazda által reábízott juhokat eltulajdonítja, lopást követ el. XV. 220.
- Számadó juhász a reábízott juhokat el nem lophatja. XXIII. 348.*
- Kereskedősegéd az általa eladott áruk vételárának eltulajdonítása által lopást követ el. IV. 137.*
- A lopás és sikkasztás elhatárolása attól függ, hogy az eltulajdonított tárgy tettes birtokában vagy bírlalatában volt-e.
- Aki valamely árut szállítás végett alkalmazottjára bíz, az által az áru feletti birtoklási jogról le nem mondott. Amennyiben tehát az alkalmazott az árut eltulajdonítja: lopásban bűnös. LXX. 222.
- Lopás állapíttatott meg és nem sikkasztás, amikor vádlott a katonai kincstártól lopott felszerelési tárgyakat eltulajdonította. LXXII. 69.* – LXXIV. 127.
- Bezárt ládák átadásával, az azokban levő ingóságok nem kerülnek átvevő birtokába. Azok eltulajdonítása tehát lopás. LXXVII. 184.
- Aki a megtekintésre átadott dolgot eltulajdonítja: lopást követ el. LXXVII. 184.
- Fuvaros, ki a reábízott dolgokat eltulajdonítja, lopást követ el. IV. 8. – IV. 133.* – IV. 241. É. – X. 188. – XI. 286. – XIII. 283.* (L. a 355. §.-nál.)
- A cseléd, ki a gazdájától fuvarozás végett átvett lovakat eltulajdonítja: lopásban bűnös. LXXII. 203.
- Fuvaros, ha a munka teljesítése végett reábízott kocsit és lovat eltulajdonítja, lopást követ el. YIY. 328.*
- Fuvarozás végett átvett hordóból annak megfúrása mellett elköv. borlopás: lopás. LVI. 254.

- Kocsis, ki a fuvarozás céljából neki átadott csomagokat eltulajdonítja, lopást követ el. XXXIV. 127.*
- Postakocsis, ki álkulccsal kinyitja a postakocsit s pénzesleveleket vesz ki, lopást követ el. V. 133.
- Postakocsis, ki a postakocsiból egyes csomagokat kivesz és eltul., lopást követ el. XXV. 53.* – LXIX. 303.*
- Postahivatalnok, ki a postára feladott pénzt eltulajdonítja, lopást követ el. VI. 233.* (L. 355. és 462. §.-oknál).
- Őrizetére bízott erdőből faeladás., lopás. XXIII. 165.
- Kijavítás végett átvett nadrágban talált dolog eltulajdonítása, mint lopás. XII. 31.
- Ravasz fondorlat mellett elkövetett lopás. (Vádlott ezüstforintost vett át azon ürügy alatt, hogy azt beteg lábára fogja kötni, de észrevétlenül eltulajdonította). XVI. 188.
- Beszámítási képességgel nem bíró egyén részéről történt önkéntes átadás nem zárja ki a lopás megállapítását. Lopás állapíttatott meg, mikor a részegség okozta öntudatlan állapotban lévő sértett önként adta át a tárgyat vádlottnak. LXIX. 298.*
- Lopás, midőn a sértett tévedésbe ejtetvén, a dolgot maga adta át a tolvajnak. XXV. 55.*
- Tévedésbe ejtés mellett (cselédnek tévedésbe ejtése hamis üzenettel) történt eltulajdonítás. VII. 278. – XIX. 262.*
- Gyermeket tév.-be ejt. XXVII. 107.

3. Új Ptk.

A 2014-ben hatályba lépett új Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezései kapcsán, azok tükrében számos kérdést vetődhet fel a büntetőjogászokban. A történeti tényállás elemei közül valójában a dologról, az idegenségről és a tulajdon új formájáról kívánunk csak röviden szólni.

3.1. Dolog fogalma

Az új Ptk. részben újradefiniálta a dolog fogalmát, de alapvetően megőrizte annak archaikus jellegét, miszerint a dolog az testi tárgy, azaz fizikai kiterjedés-

sel bíró anyag, amely az ember által birtokba vehető [5:14. § (1) bek.].[21] A legjelentősebb változás az új szabályozásban az, hogy az állatok már nem tartoznak a dolgok fogalma alá, így azokra csak a törvény kifejezett felhívásával kell a dologi jogi szabályokat alkalmazni, a törvény pontos szóhasználatával. 5:14. § (3) bekezdés: „A dologra vonatkozó szabályokat az állatokra a természetüknek megfelelő eltéréseket megállapító törvényi rendelkezések figyelembevételével kell alkalmazni."

Ebből önkéntelenül adódik már az első kérdés: az élő állatok továbbra is a büntető tényállás alá tartoznak-e, vagy sem? A Btk. dolog-fogalmát a Ptk.-tól függetlenül kell értelmeznünk és alkalmaznunk, vagy célszerű és szakszerű, ha a Ptk. dolog-fogalmát alapul vesszük. Utóbbi esetben az élő állatok mint ingó speciális szabályozást igényelnek, tehát automatikusan nem válhatnak a nevezett vagyon elleni bűncselekmények tárgyává.

Az állatok mellett a kommentárokban és tankönyvekben olvasható „a természet kincsei, a vadon élő állatok és azok származékai" is óvatosabb megközelítést igényel. A természet kincsei azé, amely területen ezek a gyümölcsök nőttek, ami semmi esetre sem lehet uratlan jószág, mivel a magyar jog nem ismeri az uratlan ingatlan fogalmát. A vadon élő állat is cizelláltabb megközelítést igényel, hiszen az 1996. évi LV. törvény valamennyi vad tulajdonjogát az állam tulajdonába adta (lásd 9. §), míg a vadászati jog érinti egyes tevékenységek gyakorolhatóságát, például az elhullatott agancs vagy a vadászható szárnyas tojásának gyűjtési jogosultságát (2. §).

3.2. Idegen fogalma

Amint láttuk, a büntető tényállás fontos és elhagyhatatlan feltétele a dolog „idegenségének" a vizsgálata. Csak idegen dolgot lehet ellopni, elrabolni, a dolog tulajdonosa, de jogos birtokosa nem minősül idegennek. A jogos birtokos viszont árnyaltabb megközelítést kapott az új Ptk.-ban. Ennek bemutatásához kisebb kitérőt kell tennünk.

[21] 5:14. § *[A dolog]* (1) A birtokba vehető testi tárgy tulajdonjog tárgya lehet. (2) A dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre.

3.3. Birtok vagy tulajdonjog védelme

Angyal tankönyvében részletesen foglalkozik azzal a problematikával, hogy a korabeli büntetőjogászok közül egyesek szerint a lopás tényállása a tulajdonlást védi, míg másik szerint közvetlenül a birtokolást. Angyal magát is utóbbi csoportba tartozónak tartja, hangsúlyozva, hogy a lopás elsődlegesen és közvetlenül a birtokost támadja, az már csak magától értődő, hogy ezen keresztül a tulajdonon is sérelem esik.[22] Angyalt idézve:

> „nem kétséges ez akkor, amikor a tulajdonjog és a birtok egy kézben van – de vajon oly esetben, amidőn, más a tulajdonos és más a birtokos: nem esik-e a tulajdonos jogán is csorba a birtokostól vagy birlalótól való eltulajdonítás célból történt elvétele következtében? A nemleges felelet odavezetne, hogyha a tettes a tolvajtól lopott, úgy csak az utóbbi lenne a sértett, mi viszont abban az esetben, midőn a tettes közös háztartásban él a meglopottal, ki maga is lopás útján szerezte a dolgot, azt eredményezné, hogy de facto ki lenne zárva az eljárás és a másodrendű tolvaj megbüntetése, mert az eljárás csak a meglopott indítványára indulhatna meg, márpedig az utóbbi alig tenne indítványt. A helyes felfogás szerint tehát egyenlően sértett úgy a tulajdonos mint a birtokos és tehát a lopásnak egyenlően jogi tárgya úgy a tulajdonjog mint a birtok."[23]

Angyal szerint ez volt a (korábbi) Btk. megalkotóinak is az eredeti álláspontja.[24]

3.4. A birtoklás kérdései az új Ptk.-ban

A birtok új szabályainak megalkotásakor a következőkből indultak ki a kodifikátorok:

> „A törvény abból indul ki, hogy a birtok nem írható le önmagában a dolog feletti hatalom ténylegességével és a harmadik

[22] Angyal–Degré–Zehery i. m. 435.

[23] Uo. 496.

[24] Uo.

személyek felé megnyilvánuló külső hatásokkal. A birtok nem pusztán tényleges állapot, hanem alanyi jog, amelynek alapján a birtokos, mint jogosult uralmat gyakorolhat. A törvény továbbá abból indul ki, hogy a birtok fogalmának konkrétabb normatív meghatározása nem szükséges és nem is lehetséges, továbbá hogy a birtok fogalma jogilag csak annyiban releváns, amennyiben ahhoz a szabályozás joghatásokat fűz. A birtok fogalmának minden konkrétabb megfogalmazása azzal a veszéllyel jár, hogy a bíróság kezét köti meg a jogalkotó, és ezzel nehezíti annak a védett alanyi jogot biztosító pozíciónak az azonosítását, amely a birtok védelmi és átruházó hatását kiváltja. A birtokot ezért érdemes a szabályozás szintjén nyitott tényállásként megfogalmazni és a birtok fennállásának megállapítását a bíróságra hagyni. A főbirtokos és az albirtokos fogalmának a bevezetése elsősorban a szabályozás egyszerűsítését szolgálja azzal, hogy egyes szabályozott tényállások normatív meghatározását könnyíti."[25]

A Ptk. a korábbi, 1959-es Ptk.-tól eltérően a dologi jogi könyvet a birtok szabályozásával kezdi, ezzel is hangsúlyozva a birtok kiemelt fontosságát. Maga a szabályozás is lényegesen gazdagabbá vált, részletesebb, jobban követhető. Alapvető az a változás is, hogy maga a Ptk. szövege kimondja, a birtok az egy jog, mégpedig olyan jog, amely külön is vizsgálható, és sok esetben külön is vizsgálandó, amely jogosultság keletkezését és megszűntét adott tényekhez köti a szabály. A birtok így új megközelítést és kiemelt státust kapott az új Ptk.-ban. Az 1959-es Ptk.-hoz hasonlóan viszont a birtok jogi fogalmát nem határozza meg, de nevesíti azokat a tényállásokat és tipikusnak nevezhető helyzeteket, amelyekben a dolog felett hatalmat gyakorló személyt jogilag birtokosnak tekintjük. E szabályok szerint birtokosnak minősülnek és ebből eredően birtokosi védelmet kapnak a következők:

A Ptk. 5. § (1) bekezdésének első fordulata szerint birtokosnak minősül, aki a dolgot sajátjaként tartja hatalmában: A sajátkénti birtoklás legtipikusabb esete a tulajdonos vagy vagyonkezelő tulajdonjoga (ld. 6:318. §).

A Ptk. 5. § (1) bekezdésének második fordulata szerint birtokosnak minősül, aki a dolgot ideiglenes birtoklásra jogosító jogviszonynál fogva tartja hatalmában: Ebben az esetben a birtokos a dolog birtokát más személytől – sajátjakénti

[25] VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

birtoklótól – származtatja, valamilyen érvényes és fennálló jogviszony következtében. Például a letéteményes (kabát a ruhatárban) vagy a bérlő birtokosnak minősül, a dolog ténylegesen nála van, s erre a letéti, illetve bérleti szerződésnél mint kötelmi jogviszonynál fogva jogosult. A törvényi tényállás eleme nem pusztán a birtok származtatása, hanem a dolog tényleges hatalomban tartása is, ami ténykérdés ennél a tényállásnál. Ezt a birtoklást a törvény albirtoklásnak nevezi az 5. § (2) bekezdésében.

A Ptk. 5. § (2) bekezdése szerint birtokosnak minősül az előző tényálláshoz kapcsolódóan a főbirtokos is, az a jogosult, akitől az ideiglenes birtoklásra jogosult a birtokát származtatja, de fontos különbség, a főbirtokos csak jogilag birtokos, nincs a dolog ténylegesen hatalmában. Az előző példáknál maradva, a letevő a főbirtokos, a letéteményes az albirtokos, a bérleti szerződés alapján birtokosnak minősül a bérlő (ideiglenes birtokos, albirtokos), de birtokosnak minősül a bérbeadó is (főbirtokos), hiszen a bérlő a dolog birtokát tőle származtatja a bérleti jogviszonynál fogva. Ebből következik, hogy a dolognak egyszerre több birtokosa is lehet jogi és ténybeli birtokosa.

Az új Ptk. az 5. § (3) bekezdésében kifejezetten nevesíti azt az esetet, hogy az, akitől ideiglenes jelleggel kerül el a dolog más személy tényleges hatalmába, az is birtokosnak – mármint jogi birtokosnak – minősül. Ezt a szabályt egy másik norma is megerősíti [lásd a birtoklás elvesztése 5:4. § (2) bekezdésében].

Az új Ptk. követi azt a hagyományt, amely jogalap nélküli birtokosnak tartja azt, akihez a dolog jogalap nélkül került, azaz nem sajátjaként, nem jogszerzőként, valamint semmilyen egyéb jogcímmel nem rendelkezik a dolog feletti hatalomra vonatkozóan, de ő a tényleges birtokos.[26]

E statikus – állapotot szemlélő – törvényi tényállások mellett az új Ptk. további szabályai is segítenek a birtok könnyebb megértésében, és a birtokviták egyértelmű eldöntésében. Ez annak is köszönhető, hogy a Ptk. új szabályai külön tartalmazzák a birtok keletkezését és megszerzését.

A birtok keletkezésével kapcsolatosan a törvény akként fogalmaz, hogy a birtok a birtokjog megszerzésével keletkezik (Ptk. 5:2. §). Ennek két esetét nevezi meg külön a Ptk., a dolog tényleges hatalmának megszerzése, valamint birtokátruházása során történő birtokszerzést.

---

[26] 5:9. § *[A jogalap nélküli birtokos helyzete és kiadási kötelezettsége]* (1) Aki jogalap nélkül van a dolog birtokában, köteles a dolgot a birtoklásra jogosultnak kiadni. (2) A jogalap nélküli birtokos a dolog kiadását megtagadhatja, amíg a birtoklással kapcsolatosan őt megillető igényeket ki nem elégítik. Nem tagadhatja meg a dolog kiadását az, aki a dolgot bűncselekménnyel vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton szerezte meg. (3) A jogalap nélküli birtokos jogállására, ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a megbízás nélküli ügyvitel szabályai irányadók.

A Ptk. így kétféle alapon különböztet: akinek a dolog tényeges hatalmába jut – azaz a dolog feletti rendelkezést és használati pozíciót megszerzi, ilyen például új dolog előállítása esetén a tulajdonos. Ezt szabályozza a Ptk. az 5:2. §-ában: A dolog birtokát megszerzi, akinek a dolog tényleges hatalmába jut. Jóllehet a tényleges „hatalomba jutás" pusztán tényhelyzetet fejez ki, ezt együtt kell értelmeznünk az előbbi szabályokkal, így a helyes értelmezés a sajátjakénti és a jogalappal történő birtoklás az, amelyik elismerést kap.

A másik esetkör, amelyet Ptk. a korábbiakhoz képest részletesebben szabályoz, a birtokátruházással történő birtokszerzés.[27] Ez azért fontos, mert mindazok az esetek, amelyek nem minősülnek a birtokátruházás alá, azokra csak az idézett 5:2. § szabálya alkalmazható, az alapján dönthető el, hogy érvényes-e a birtokszerzése és jogos birtokosnak minősül-e, vagy sem. Ez különösen főbirtokos–albirtokos, valamint albirtokos és harmadik személy birtokosok közti jogvitáknál nyújt segítséget. A birtokátruházást részleteiben e helyütt nem tárgyaljuk.

A harmadik esetkört külön nem szabályozza a Ptk. a birtok kapcsán, de idesorolhatók mindazon egyéb tényállások, amelyeknél a birtokláshoz egyéb jogviszony köti, hatalmazza fel a birtoklót, például a szülőt a joga a gyermek dolgaihoz.

Az új Ptk. a birtok elvesztését is szabályozza, talán ezzel is segít a büntetőjognak, mikor tekinthető egy tényállás olyannak, hogy az eredeti birtokos már nem tekinthető birtokosnak, így nem lehet „idegen" sem a dolog.[28] Az 5:4. § (1) bekezdés azt az esetet nevesíti, amikor „a birtokot a birtokos elveszti, ha a dolog feletti tényleges hatalom gyakorlásával véglegesen felhagy, vagy ha a dolog birtokát más szerzi meg". Míg az első fordulat arra az eredeti birtokosi akaratra

[27] 5:3. § *[Birtokátruházás]* (1) A birtok átruházása a dolog feletti tényleges hatalomnak az erre irányuló megállapodás alapján való átengedésével valósul meg. A birtokátruházásra a szerződés létrejöttére és érvényességére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. (2) A birtokátruházás a birtokos és a birtok megszerzőjének erre irányuló megállapodásával megvalósul, ha *a)* a birtokot megszerző fél a dolgot albirtokosként már birtokában tartja; vagy *b)* az átruházó fél a dolgot albirtokosként továbbra is birtokában tartja. (3) A birtokátruházás a birtokos dolog feletti tényleges hatalmának megszüntetésével megvalósul, ha ebben a birtokos és a birtok megszerzője megállapodnak. (4) Ha a dolog harmadik személy birtokában van, a birtokátruházás a dolog kiadása iránti igénynek a birtokot szerző félre való átruházásával megvalósul, ha ebben a birtokos és a birtokot szerző fél megállapodnak.

[28] 5:4. § *[A birtok elvesztése]* (1) A birtokot a birtokos elveszti, ha a dolog feletti tényleges hatalom gyakorlásával véglegesen felhagy, vagy ha a dolog birtokát más szerzi meg. (2) A birtok nem vész el azzal, hogy a birtokos a tényleges hatalom gyakorlásában időlegesen akadályoztatva van. (3) A birtokos halálával vagy jogutódlással való megszűnésével a dolog birtoka a hagyaték megnyílásával vagy a jogutódlással az örökösre vagy a jogutódra száll át. Az örökös vagy a jogutód birtokosi helyzetét az örökhagyó vagy a más jogelőd birtokláshoz való jogcíme határozza meg.

utal, hogy a jogbirtokos felhagy a birtoklással, addig a második egyértelműen a birtokszerzés másik aspektusát, az új birtokos birtokszerzése többnyire az előző birtokos birtokvesztésével jár. Az 5:4. § (2) bekezdése pontosítja a birtoklás tényállását, a birtok időleges akadályoztatása – azaz a tényhelyzetet érintő akadály fennállta – önmagában a birtokláshoz való jogot nem szünteti meg: A birtok nem vész el azzal, hogy a birtokos a tényleges hatalom gyakorlásában időlegesen akadályoztatva van. Az 5:4. § (3) bekezdése az eredeti birtokost érintő jogutódlásra vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz: A birtokos halálával vagy jogutódlással való megszűnésével a dolog birtoka a hagyaték megnyílásával vagy a jogutódlással az örökösre vagy a jogutódra száll át. Az örökös vagy a jogutód birtokosi helyzetét az örökhagyó vagy a más jogelőd birtokláshoz való jogcíme határozza meg.

Az előbbiek alapján a Ptk. cizelláltabb és pontosabb birtokhelyzeteket szabályoz, valamint a vitázó vagy egymással szemben birtokjogra hivatkozó felek közt a jogalap alapján a valós jogbirtokos előnyét fogalmazza meg.

A Ptk. fenntartotta a korábbi szabályozás azon elemeit is, amelyek a jogalap nélküli birtoklás körből kivették azokat a tényállásokat, amelyek esetében a jogalap nélkül birtoklót nem illeti meg a visszatartás joga, ezt nevesítette a Ptk. 5:9. § (2) bekezdés 2. mondata: „A jogalap nélküli birtokos a dolog kiadását megtagadhatja, amíg a birtoklással kapcsolatosan őt megillető igényeket ki nem elégítik. Nem tagadhatja meg a dolog kiadását az, aki a dolgot bűncselekménynyel vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton szerezte meg."

A kivételbe a bűncselekmények mellett, így a lopás, rablás tényállásai mellett egyéb, „erőszakos vagy alattomos úton" történő birtokszerzés esetei is beletartoznak. Az, hogy vajon léteznek-e a büntetőjogon kívüli, pusztán polgári jogi szempontból értékelhető „erőszakos vagy alattomos úton" történő birtokszerzések, az élet sokfélesége alapján nem zárható ki.

3.5. A tulajdonlás kérdése

A Polgári Törvénykönyv egyik abszolút újdonsága a bizalmi vagyonkezelési szerződés szabályozása, és ezzel egy új típusú tulajdonjog, a vagyonkezelői tulajdonjog, amely csak egy jogi (nem pedig gazdasági és jogi) tulajdonlást biztosít, bevezetése a magyar jogrendbe. Ezzel az alapvető változással a büntetőjognak is számolnia kell. A vagyonkezeléshez kapcsolódó büntetőjogi gyakorlat polgári jogi szempontból történő elemzése mindeddig elmaradt, jóllehet a legújabb büntetőjogi ítéleteket nem ismerjük, de egyes korábbi jogirodalmi

elemzések számos vitatható, polgári jog alapján egyértelműen téves megállapítást tartalmaznak.[29]

A bizalmi vagyonkezelés első nyomaival a XX. század elejének magánjogi irodalmában találkoztunk először.[30] A *fiducia* gondolatával kapcsolatosan említhető *Raffay Ferenc* tankönyve:

> „Az álügyletek különös faja a fiduciarius ügylet, amelynél a jogosultat csak látszólag – kifelé – illeti meg a kérdéses alanyi jog; strohmann az illető, aki az igazi jogosulttal szemben kötelezte magát, hogy a joggal nem rendelkezik annak hátrányára. Ha a fiducarius ügyletet infraudemlegis kötötték, mint ilyen bírálandó el; ha azonban önmagában érvényes, kötelezi a feleket."[31]

A bizalmi vagyonkezelés ismert volt már a két világháború közti magánjogban, az 1928-as Mtj. mint *fiduciárius* vagyont ezt elismerte és külön szabályozta (1000. §).[32] Az 1959-es Ptk. nem szabályozta, nem is tiltotta, jóllehet maga az alapgondolat, a gazdasági és jogi tulajdonlás megkettőzése a szocialista jog egyik nagy és végül megoldatlan problémája maradt. Hiszen egyrészről lényegében valamennyi jószág a szocialista állam jogi és gazdasági tulajdonában állt (ismert volt emellett még a termelőszövetkezeti tulajdon és a minimális szintre redukált magántulajdon), de ennek a vagyonnak a működtetéséhez elengedhetetlenül szükség volt egy másik személyre, aki kvázi „csak jogi" tulajdonos, és a vagyonkezelői jog gyakorlójaként diszponált ezen állami vagyon felett. A szocialista korszak után számos szerző a magyar dologi jogi szabályokból próbálta levezetni, hogy a gazdasági és jogi tulajdonos elválasztás a magyar magánjogban nem lehetséges.[33] Ezek az elmélkedések magában a jog gyakorlati megnyilvánulásaiban nem igazán kimutathatók, a gyakorlatban, ha nem is

---

[29] Kereszty Béla: A vagyonkezelő büntetőjogi felelőssége. *Magyar Jog,* 2002/5. 276–285.

[30] Részletes feldolgozása Csehi Zoltán: A bizalmi vagyonkezelés történelmi előzményei. In: Kisfaludi András (szerk.): *Tanulmányok a bizalmi vagyonkezelés jogi szabályozásának elméleti alapjairól.* Budapest, ELTE Eötvös, 2015. 9–52.

[31] „Fiduciarius ügyletnek tekinthető a követelés színleges elengedése mellett tett az az ígérete az adósnak, hogy a követelést ki fogja fizetni. Ez a megállapodás, mivel feltétlenül parancsoló, vagy tiltó törvénybe nem ütközik, az adósra nézve kötelező: Dt. III. f. XV. 17., C. 1699/1906." Raffay Ferencz: *A Magyar Magánjog Kézikönyve. Első Kötet. Általános Rész. Személyjog és Családjog.* Győr, 1909. 140–141.

[32] Csehi Zoltán: *A magánjogi alapítvány.* Budapest, Gondolat, 2006.; Csehi (2015) i. m.

[33] Gárdos István – Gárdos Péter: Van-e a fiduciárius biztosítékoknak helyük a magyar jogban? *Polgári Jogi Kodifikáció,* 2004/1–2. 33–47.

elterjedten, de előfordult a stróman jelensége, vagyis hogy a vagyontárgy nem a valós tulajdonos, hanem egy másik személy nevén volt bejegyezve. Érdemi bírói gyakorlat viszont nem alakult ki e tekintetben.

Az új polgári törvénykönyv előkészítése során a bizalmi vagyonkezelés egyike volt a legtöbbet vitatott és legnagyobb körültekintéssel szabályozott területeknek. Tucatnyi tanulmány született a vagyonkezelés ismert és működő jogi formáit illetően, mint például a szülő vagyonkezelése, a felszámoló vagyonkezelési joga, vagy az olyan kifejezetten szabályozott intézmények, mint a portfóliókezelés vagy értékpapír-kezelés, szerzőijog-kezelés.[34] A magyar jog történeti értékelése,[35] valamint a vagyonkezelés különböző speciális formái[36] azt igazolták, hogy a vagyonkezelés általános jelleggel is szabályozható a magyar jogban. A jog-összehasonlító tanulmányok is azt igazolták, hogy olyan klaszszikus és tradicionális jogrendekben, mint a francia jog is meg tudott foganni a *fiducié* – a bizalmi vagyonkezelés – új szabálya, különösebb diszfunkció nélkül, ezért a magyar jogalkotónak sem kell tartania az újítástól.[37] Ennek ellenére a Ptk. szabályozása összességében ellentmondásosra sikerült, egyrészt a biztosítékok körében – amelyet a magyar felső bírói gyakorlat végül elfogadott és elismert – a *fiduciáriusi* biztosítékok teljes tilalmazását mondja ki,[38] másrészről általános jelleggel lehetővé teszi a *fiduciáriusi* ügyleteket a lehető legszélesebb körben.

A Ptk. elfogadása után viszont az eredeti elképzelés megváltozott, hamarosan megalkották a 2014. évi XV. törvényt a bizalmi vagyonkezelőkről és tevékenységük szabályairól, továbbá annak végrehajtására meghozták és 87/2014. (III. 20.) kormányrendeletet a bizalmi vagyonkezelő vállalkozások pénzügyi biztosítékainak egyes szabályairól.

---

34 Kisfaludi (szerk.) i. m.; Sándor István: A bizalmi vagyonkezelési szerződés. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. III. kötet. Budapest, Opten, 2014. 777–813.; Menyhárd Attila: A bizalmi vagyonkezelési szerződés. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Complex, 2014. 1874–1900.; Kiss Mária: A bizalmi vagyonkezelési szerződés. In: Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata. VI/VI.* Budapest, HVG-Orac, 2013. 167–183.; Lajer Zsolt: A bizalmi vagyonkezelési szerződés. In: Csehi Zoltán (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv kommentárja.* Budapest, 2014. VI. könyv, 252–270.

35 Csehi (2015) i. m. 9–52.

36 Csehi Zoltán: A vagyonkezelés formái és intézményei a magyar magánjogban. In: Kisfaludi (szerk.) i. m. 95–132.

37 Vékás Lajos: Bizalmi vagyonkezelés Franciaországban és Svájcban. In: Kisfaludi (szerk.) i. m. 76–85.

38 Ezt módosítást is tartalmazza a T/10528. számú törvényjavaslat.

A Ptk. alapmegoldása egy rendkívül szabad és korlátoktól mentes vagyonkezelői szerződéstípust vázol, e modellben sem a vagyonkezelők személye, sem a vagyonkezelés tárgya, sem annak ingyenes vagy visszterhes jellege nincs korlátozások alá vetve. Ezt a szabad modellt a Vagyonkezelő tv. és végrehajtási rendelete alapvető korlátok közé szorította, továbbá maga a tevékenység a Magyar Nemzeti Bank gyakorlata alapján mai napig sem tekinthető jelentősnek.

A Ptk. 6:318. §-a a vagyonkezelés mértékére és a vagyonkezelőre átruházott jogosultságok körében külön kimondja, hogy a vagyonkezelő tulajdonjogot gyakorol, lényegében rendelkezési joggal rendelkezik az idegen – kezelt – vagyon felett, amelyet a vagyonkezelési szerződés kötelmi jogi korlátai között gyakorolhat. A vagyonkezelés korlátait a szerződésben kell meghatározni, e szerződési – kötelmi jogi – korlátok megsértését a törvény azzal szankcionálja, hogy a vagyonrendelő és a kedvezményezetett részére visszakövetelési jogot alapít.

A Ptk. ezzel a szabállyal lényegében egy új tulajdonjogi formációt vezetett be, a korlátozott rendelkezési jogot megtestesítő vagyonkezelői tulajdonjogot, amely formálisan jogi tulajdonjog. A vagyonkezelő tulajdonjoga és más jogosultsága korlátok között érvényesülhet csak, ezt harmadik felek éppen úgy tudják, hiszen a vagyonkezelőnek fel kell tárnia azt, hogy ő mint vagyonkezelő gyakorolja ezen jogokat. A vagyonkezelési szerződésben rögzített korlátok nemcsak a két szerződő felet kötik, hanem a Ptk. 6:318. § (3) bekezdése által a vagyonkezelővel szerződő félre is annyiban kihathatnak, hogy a vagyonkezelővel szerződő rosszhiszemű vagy ingyenesen szerző fél jogszerzése lényegében megtámadható.

A Ptk. a 6:324. §-ban lehetővé teszi, hogy ugyanazt az alvagyont többen kezeljék, a vagyonkezelők egymás közti viszonyát a jogi együttesség jellemzi. Ez az együttesség a döntések meghozatalát és a kezelt vagyont illető magatartások meghatározását illeti. Az együttesség további elemeit a kötelmi jog általános részi szabályai tartalmazzák, azok értelemszerűen itt is alkalmazandók (lásd Ptk. 6:32. §).

A vagyonkezelők egyebekben egyetemlegesen felelnek mind a harmadik személyekkel szemben, mind pedig a vagyonrendelő és a kedvezményezett irányába. Ez az egyetemleges felelősség látszólag kedvezőbb helyzetbe hozza a jogosultakat, de a többes vagyonkezelés részleteit célszerű vagyonkezelési szerződésben rendezni, így különösen azt, hogy harmadik személyekkel szemben mely vagyonkezelő jogosult eljárni, miként kell egymást értesíteni, valamint ha köztük vita támad, akkor azt miként kell feloldani.

Az előbbiek alapján viszont a büntetőjognak is számolnia kell a vagyonkezelési joggal, annak önálló jogi tartalmával, valamint az így kezelt alvagyon védelme során a vagyonkezelő jogának védelmével is.

A vagyonkezelés alapján a sértetti kör bővülhet a vagyonkezelő személyével mint speciális, jogi tulajdonossal, a sértetti vagyon vagyonkezelőjével.

Az viszont kérdéses, hogy a büntetőjog a vagyonkezelő által kezelt ingóságot idegennek minősíti-e a vagyonrendelővel szemben, akitől az származik, vagy az alvagyon nevesített jogosultjával, a kedvezményezettel szemben. Ez a kérdés még a polgári jog alapján sem válaszolható meg egyértelmű igennel vagy nemmel, nagyon sok minden a tényállás többi elemén múlik, például fennáll-e még a vagyonkezelési szerződés, megnyílt-e a visszakövetelés joga, vagy a kedvezményezett várománya esedékessé vált-e, és ehhez hasonlók. A Ptk. válaszai nélkül viszont a büntetőjog nem mutathat önálló megoldásokat a tulajdonlás, birtoklás és a vagyon jogosultjának személyét illetően.

QUO VADIS KOLLEKTÍV IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉS?

HARSÁGI Viktória

A kollektív igényérvényesítés gazdag külföldi jogirodalmának áttekintése után megfogalmazható, hogy alapvetően egyetértés alakult ki a szakmán belül az intézmény célja, szerepe tekintetében, ami az általánosságokat illeti. Ekképpen legtöbb szerző említi, hogy a kollektív igényérvényesítés különböző formái az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, a perhatékonyságot és az alperesi jogsértő magatartás,[1] illetve a gazdaság szereplői viselkedésmintáinak változását mozdíthatják elő, hozzájárulhat a verseny tisztaságának fenntartásához. Ha a részleteket nézzük, már közel sem ennyire egységes a kép. Jelen tanulmány célja ennek a differenciáltságnak bemutatása, de nem egy mindenre kiterjedő elemzés az intézmény funkcionalitása tekintetében, hiszen az csak monografikus igénnyel volna megvalósítható, hanem csupán egy nagyvonalú áttekintés, amelyet az összehasonlító jog eszközeivel kíván a szerző megtámogatni.

A hatékonyság szempontjából vizsgálva a kérdést, a kollektív igényérvényesítési mechanizmusok célja alapvetően a bíróság és a felek erőforrásainak kímélete. Lehetővé teszik ugyanis, hogy a bíróságok a párhuzamos, illetve lényeges átfedésben lévő ügyeket hatékonyan, gyorsan, következetesen és a véglegesség igényével bírálják el, s egyúttal csökkentsék az eljárás(ok) összköltségét. Ezáltal elkerülhetővé válik az ügyek megtöbbszöröződése, egyúttal az esetlegesen egymásnak ellentmondó határozatok hozatala is. Problémaként adódik azonban, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, tisztességes eljárás, alaposság és a pergazdaságosság konfliktusba kerülhet egymással. A kollektív igényérvényesítési mechanizmusok a csoport erejének egyesítése által javítják az esélyegyenlőség elvének érvényesülését, és segíthetik helyrebillenteni az erőforrások esetleges egyenlőtlenségét. A többalanyú perek külföldi szabályozásában a felperesi csoport a jellemző. Az alperesek a külhoni tapasztalatok

[1] Janet WALKER: General Report. (Session 5. – Cultural Dimensions of Group Litigation) In: Dmitry MALESHIN (ed.): *Civil Procedure in Cross-cultural Dialogue: Eurasia Context*. Moscow, Statut Publishing House, 2012. 420.

szerint gyakran kollektív entitások, az ebből fakadó előnyöket élvezik, amelyek elsődlegesen a nagyobb erőforrásaikból, méretgazdaságosságukból, tudásukból, az információhoz való hozzáférésükből és a befolyásukból származnak. A felperesi oldalon az egyének kérelmeik „egy csokorba fűzésével", egy erre a célra kialakított eljárásban erőiket és tapasztalatukat egyesítik, megosztva a pereskedés kockázatát, nagyobb nyilvánosságot és jobb tárgyalási pozíciót szerezve. A bíróság is számos tekintetben nyer ezzel a megoldással, hiszen az eljárás megtöbbszöröződése, a konfúzió, a felek nagy száma gátolhatja a hatékonyságot.[2] A kollektív igényérvényesítési mechanizmusok az alperesnek is számos előnyt hozhatnak, egyfelől a költségek mérséklése terén, másfelől pedig azáltal, hogy esetleg nem szükséges újabb és újabb eljárásokkal szembenézniük, azaz „tiszta lappal" tekinthetnek a jövőbe. A megfelelő menedzsment és ellenőrzés szükségessége a nagyszámú felperes esetén jól látható. Ezeket a pereket nem lehet másként lefolytatni, mint hogy világosan, határozottan (csak) „egy hang" beszél az összes felperes érdekében, és ennek a „hangnak" legyen tapasztalata az ilyen ügyek vitelében.[3]

1. Fejlődéstörténeti kitekintés

A class action amerikai formájának távoli történelmi gyökerei vannak, az angol *equity* gyakorlatot exportálták az Újvilágba, lényegében a reprezentatív eljárásokra vezethető vissza.[4] Az Egyesült Államokban régen felismerték az értékét annak az eljárásnak, amelyik lehetővé teszi a személyek számára, hogy az érdek azonossága nélkül, de az ugyanazokból, hasonló, vagy összefüggő körülményekből eredő igények tekintetében osztályt alkossanak, és együtt érvényesítsék az igényüket egy eljárásban. 1966-ban inkorporálták a class action szabályait a *Federal Rules of Civil Procedure*-ba.[5]

A kollektív igényérvényesítés célját illetően *a fejlődés dinamikája* nagyon különböző a common law (különösen az Egyesült Államok) és a kontinentális

---

[2] Adrian ZUCKERMAN: *Zuckerman on Civil Procedure. Principles of Practice.* London, Thomson Reuters, 2013. 664., 676.; Neil H. ANDREWS: Multi-party proceedings in England. Representative and Group Actions. *Duke Journal of Comparative & International Law,* vol. 11., no. 2. (2001) 263.

[3] Christopher HODGES: *Multi-party Actions.* Oxford–New York, Oxford University Press, 2001. 73.

[4] Peter L. MURRAY: Class Action in a Global Economy. In: Rolf STÜRNER – Masanori KAWANO: *Current Topics of International Litigation.* Tübingen, Mohr, 2009. 97.

[5] ZUCKERMAN i. m. 675.

jogrendszerekben. Mindkét rendszer elmozdult a kiindulópontjából, de ezek a változások majdnem ellenkező irányúak. Az Egyesült Államok-beli class action klasszikus példáját nézve ennek a funkciója – amikor 1938-ban megalkották – az volt, hogy kompenzációt biztosítson sok relatív csekély összegű kár esetén, és megnyissa az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést azon emberek csoportja részére, akik feltehetően nem hajlanának a jogorvoslat keresésére az egyéni perek eszközeivel. A következő évtizedekben, főként a hatvanas-hetvenes években, a dolgok alapvetően megváltoztak. A fent írt cél természetesen megmaradt, de a gigantikus kártérítési eljárások relatív új élménye messze túlmutatott a class action eredeti modelljén. E dimenzióbeli növekedésnek jelentős következményei vannak. Ilyen például a nagyobb adminisztrációs teher vagy a büntető kártérítés *(punitive damage)* útján a károkozó jövőbeli magatartásának befolyásolása. Mindez természetesen visszahat a célokra is. Szélesebb lett az eljárás alkalmazási területe, nagyobb az ügyek sokfélesége. Új célok jelentek meg (amely tükröződik a jogi nyelvezetben is), a class action új kollektív és általános értékek érvényre juttatása felé orientálódik. Ez a pluralitás visszahat az eljárásjogi eszközre magára is. Az általános class action több altípusra bomlik, amelyek speciális célok felé orientálódnak, és mindegyik – további konzekvenciaként – eltérő jellegzetességeket vesz fel és különböző gyakorlati eredményre vezet. A kontinentális jogrendszerben a helyzet teljesen különböző. Először is meg kell jegyezni, hogy az úgynevezett kollektív, diffúz vagy fragmentált érdekek védelme az igazságszolgáltatás eszközeivel lassan kezdett el felmerülni a hatvanas évek vége felé és a hetvenes évek folyamán. Először ez a fejlődés is mindössze néhány országban indult meg, sok helyen csak későbbi időpontban kezdődött. A legtöbb európai jogalkotó által követett cél specifikus és relatív szűk terület szabályozására vonatkozott. Németországban az úgynevezett *Verbandsklage* vagy az olasz jog kínálta eszközök a fogyasztók védelmét szolgálják, de nem a gyengébb fél kárának megtérítését, hanem a tisztességtelen szerződési feltételek mellőzését. Szabályozási és nem kompenzációs célt valósítanak meg tehát. Az utóbbi évtizedeket elég sokirányú változás jellemezte. Mindamellett az uralkodó európai trend nem a class action irányába látszik elmozdulni. Habár akadnak olyan európai kommentátorok, akik a szélesebb, modernebb megközelítés mellett törnek lándzsát és az amerikai class action bevezetését javasolják, ezzel szemben a kontinentális jogalkotók a szűkebb és óvatos, restriktív alkalmazást preferálják.[6]

[6] Michele Taruffo: Some Remarks on Group Litigation in Comparative Perspective. *Duke Journal of Comparative & International Law,* vol. 11., no. 2. (2001) 409–413.

Az egyesült államokbeli class action eljárás a *Federal Rules of Civil Procedure* R. 23 alkotói által *előre nem látott kérdésekkel szembesült* az idők folyamán. Arra tervezték eszközül, hogy alapjában véve hasonló ügyeket oldjanak meg, egyesek csodaszert látnak benne azon igényekre nézve, amelyben számos felperes érintett. A class action eljárásban egyetlen kérelmező van felhatalmazva arra, hogy képviselje a kérelmezők osztályát, azon az alapon, hogy minden egyedi ügy lényeges elemeiben ugyanolyan, így az egyedi ügy eldöntése az intézmény természetéből adódóan a többi ügy elbírálását is jelenti.[7] A tapasztalatok azt mutatják, hogy míg a class action betölti a célját bizonyos ügyekben, addig más típusú alkalmazása kontraproduktív. A gyakorlatban a *mass tort* ügyek, különösen a termékfelelősségi ügyek alkalmatlannak bizonyultak az osztály szintű kezelésre. Ezekben az ügyekben számos olyan ténybeli kérdés jöhet fel, ami lehetetlenné teszi az egy ügykénti tárgyalásukat. Gyakran vonzzák a gyengébben megalapozott kérelemmel bíró felpereseket, akik magukban nem perelnének, de egy kikényszerített egyezség az „igényeik felülértékelését" váltja ki a többiek hátrányára.[8]

Számos ponton tapasztalható *kiegyenlítetlenség, aránytalanság* a class action eljárásokban. Sok ügy végződik úgy, hogy a bíróságra sem került, magas ugyanis az egyezségi ráta. Ez első látásra pozitívnak tűnhet, ám meg kell vizsgálni, mi áll a hátterében. Ennek ugyanis az Egyesült Államokban több oka van. Egyrészt, mivel a költségeket nem téríti meg a pervesztes fél, így legtöbbször olcsóbb megegyezni, mint sikerrel védekezni. Az amerikai rendszert sokan támadják amiatt, hogy az ezzel foglalkozó ügyvédi irodák dollármilliárdokat keresnek olyan ügyeken, amelyek bíróság elé sem jutnak. Második okként az esküdtszék kiszámíthatatlanságát jelöli meg a szakirodalom. Harmadsorban a class action egyezség lényeges előnyöket jelenthet az alperes számára, aki így „szabadulva" tiszta lappal nézhet a jövőbe. Sokan tartják úgy, hogy Anglia számára az amerikai típusú class action rendszer nem megfelelő, mert ott esküdtszék tárgyalja a kártérítési ügyeket, míg Angliában nem ez a helyzet. Ráadásul jóval magasabb kártérítési összeget ítélnek meg, mint Angliában, így egy esetleges adaptálás következtében Angliában sokszorosába kerülne a kártérítési rendszer. Az Egyesült Államokban az opt-out class action kéz a kézben jár a sikerdíjjal. Az angol szerző, *Zuckerman* szerint azonban a class action rendszer működhet sikerdíj nélkül is. Szerinte valójában az eljárásnak class

[7] Christopher HODGES: *The Reform of Class and Representative Actions in European Legal Systems.* Oxford, Hart, 2008. 119.

[8] HODGES i. m. 218.

actionkénti vagy group litigationkénti, illetve opt-in vagy opt-outkénti leírása nem feltétlenül fed fel sokat a gyakorlat működéséről. Az sem mindegy, hogy milyen jogrendszerbe kerül beültetésre a class action.[9] Az ügyvédek jelentik a hajtóerőt a class action mögött. „Vadásznak a reprezentatív felperesek után és finanszírozzák az ügyet: valójában ezáltal érdekeltségük van az ügyben, mivel sikerdíj alapján dolgoznak, ezért nagyon komoly gazdasági ösztönző van arra nézve, hogy »felépítsenek« egy ilyen eljárást."[10]

Hodges a következőkben látja az amerikai rendszer előnytelen vonásait. A rendszer a következő nemkívánatos következményeket tudja előidézni: *„a)* az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés túl könnyűvé válik; *b)* nincs költséghaszon vagy más racionalitási kontroll a felperes részétől, illetve ellenőrzés az ügyben hozott döntések felett; *c)* rendkívül nagy mennyiségű per indul, különösen sok a megalapozatlan kérelem; *d)* »zsákmányszerzés« az ügyvédek és más közbenső személyek által, akik a pert üzleti befektetésnek tekintik, amely az ő saját hasznukról szól; *e)* érdekellentét az ügyvéd és az ügyfelek között (különösen az egyezségkötés terén, és sok fogyasztói class action szerény hasznot hajt a fogyasztóknak, úgymint az úgynevezett »*coupon settlement*«); *f)* eljárások, amelyek természetüknél fogva drágák; *g)* aránytalan ügyvédi díjak, és ebből eredően nagyon magas tranzakciós költségek; *h)* a »vesztes fizet« elvvel össze nem kapcsolt class action eljárásban, ahol nagyon magasak az ügyvédi költségek, óriási nyomás van az alperesen, hogy az ügy érdemére (a pernyertesség esélyére) tekintet nélkül megegyezzen *(blackmailing); i)* a nyomást a *punitive damage* rendszere csak fokozza". A *Class Action Fairness Act (2005)* valamit próbált javítani a helyzeten.[11] Bizonyos megszorításokat tett a sikerdíj és például a class action hatálya tekintetében (szűkítette a lehetőségét).[12]

2. Európai modellek

Megfigyelhető a jogirodalomban egy sajnálatos tendencia, hogy az amerikai „class action" terminológiát használjuk olyan eljárási formákra is, amelyek

[9] Zuckerman i. m. 666., 685.

[10] Elisabetta Silvestri: The difficult art of legal transplants: the case of class actions. *Revista de Processo,* vol. 58., no. 349. (2010) 109.

[11] Ld. Richard Marcus: The Big Bad Wolf: American Class Action. In: Viktória Harsági – Cornelius Hendric van Rhee (eds.): *Multi-party Redress Mechanisms in Europe: Squeaking Mice?* Cambridge, Intersentia, 2014. 42–49.

[12] Hodges i. m. 131–132., 135.

valójában nem azok, de amelyek hordozzák ennek bizonyos elemeit.[13] Ugyanis csak kevés ország vette át a class action eszközt akár korlátozott mértékben is, és számos más ország – főként a kontinentális jogrendszerhez tartozó európai országok – erősen rezisztens e jogintézmény irányában,[14] meglehetősen általános az Egyesült Államok rendszerének elutasítottsága *(not-in-my-backyard).*[15] Ennek számos oka lehet, egyik minden bizonnyal az intézmény céljában ragadható meg. A modern amerikai társadalom individualista, versenyző és perlekedő. Első pillantásra ezért következetesnek tűnik, hogy az amerikai jogalkotás és a bíróságok alapvetően a privát iniciatívában bíznak a kollektív igényérvényesítés kialakítása során.[16]

A sokalanyú eljárásokkal kapcsolatos európai trendek elemzése során célszerű kéttípusú mechanizmus között különbséget tenni, amelyek funkciójukban térnek el egymástól. Habár a két funkció egyre inkább megtalálható egy adott mechanizmuson belül, különböző jogpolitikai indokok állnak a háttérben, és a funkcionalitás közelebbi vizsgálata különböző konklúziókhoz vezethet, ami az adott mechanizmus szerepét és hatékonyságát illeti. Megvan annak a veszélye, hogy a két funkció összekeverése egy elégtelen mechanizmushoz vezethet.[17]

Óvatosnak kell azonban lenni akkor, ha éles különbséget akarunk tenni a közérdekű és az úgynevezett *private enforcement* között. A *public enforcement* legtöbbször sokkal hatékonyabb a jogsértések megszüntetése, illetve megelőzése iránti perek esetén, mint a kártérítés területén.[18] A közérdekű pernek számos sajátossága a kontinentális európai modellhez kötődik,[19] amelyet általában az aktív bíró és a bírói case management jellemez, nem koncentrál akkora erőt a bíróra a kollektív perekben. Az eljárás kezdeményezésének jogát sok esetben nonprofit szervezetekre (egyesületekre) helyezi. Ezek főként privát szervezésű szervezetek, és arra vannak kitalálva, hogy törvényben rögzített

13 Paul LLEWELLY: Europe becomes class act. *European Lawyer* (2004) 40.

14 Thomas D. ROWE: Debates over Group Litigation in Comparative Perspective. What can we Learn from Each Other? *Duke Journal of Comparative & International Law,* vol. 11., no. 2. (2001) 157–158.

15 WALKER i. m. 414.

16 Rolf STÜRNER: The Role of Judges and Lawyers in Collective Actions, Equality among Parties, Conflicts of Interest. Procesos colectivos – class action. I. International Conference & XXIII Iberoamerican Procedural Law Convention, Buenos Aires, 2012. 87–88.

17 Christopher HODGES: Europenization of Civil Justice: trends and issues. *CJQ,* vol. 26. (2007) 114.

18 ROWE i. m. 158.

19 James FOWKES: Civil procedure in public interest litigation: tradition, collaboration and the managerial judge. *Cambridge Journal of International and Comparative Law,* vol. 1., no. 3. (2012) 241–242.

érdekeket szolgáljanak. Privát kezdeményezés nyomán jönnek létre, habár gyakran közpénzekből támogatják őket, és hatóságok által kontrollálják.[20] A jogsértések megszüntetésére irányuló eljárások jellemzik azok az országokat, amelyekben hagyományosan az egyesületek által indított perek a gyakorlat (például Németország, Ausztria, Olaszország). Ezekben az országokban az egyesületeknek van joguk pert indítani. Mindamellett egyes országokban ez a keresetindítási jog csak a fogyasztóvédelem területén létezik, ilyenformán a fogyasztóvédelmi egyesületek jogosultak indítani. Más országokban egyéb szervezeteknek is joguk van ehhez, úgymint a különféle érdek-képviseleti szervezeteknek, környezetvédelmi egyesületeknek és kereskedelmi kamaráknak. A skandináv országokban előforduló megoldás esetén, amikor a fogyasztói ombudsman jut szerephez az eljárásban, szintén a jogsértések megszüntetése iránti perek a jellemzők, az ombudsman nem indíthat pert kártérítés iránt. Az ombudsman formálisan független a kormányzattól, mentes annak ellenőrzése alól, de működése lényegében a kormány finanszírozásától függ, s így a politikai autonómiája valamelyest korlátozott lehet.[21]

Ennélfogva fontos különbséget tenni a kollektív igényérvényesítés különböző formái között, megjegyezve és rögzítve, hogy az európai kollektív igényérvényesítési formák változásokon mennek keresztül (jelenleg is).[22]

Elterjedt kollektív igényérvényesítési forma Európában az úgynevezett *Verbandsklage*. Ennek jellegzetessége, hogy a pert indító egyesület nem a tagjai jogait és érdekeit, hanem közérdekeket képviselnek.[23] Ennek lényegéről már szóltunk. Németországban a Verbandsklage hagyományos rendszerét egészítette ki utóbb a *KapMuG*[24] néven ismert törvény, amely a pénzügyi befektetésekre kiterjedő hatállyal vezetett be egy új eljárást. Ez lényegében egy mintaper, amelynek alapjául legalább tíz egymással – a ténybeli és jogi kérdések tekintetében összefüggő – ügy kell hogy szolgáljon. A KapMuG rendszerét egy négyfázisú eljárás jellemzi. Először a károsultak valamelyikének kérelmére megindul a mintaper, ebben arra lehet hivatkozni, a kibocsátó hibázott, vázolva, miért jogos a kártérítés és miért hasonlóak a jogi kérdések, illetve miért érint más kérelmezőket is [1(2) KapMuG]. Másodszor a bíróság ellenőrzi, hogy az eljárásindítási

20 Stürner i. m. 88.

21 Harald Koch: Non-class group litigation under EU and German law. *Duke Journal of Comparative & International Law,* vol. 11., no. 2. (2001) 359–360., 362.

22 Llewelly i. m. 40.

23 Harald Koch: Prozeßführung bei komplexen Verfahren in Europa. In: Marcel Storme (ed.): *Procedural Laws in Europe. Towards Harmonisation.* Antwerpen, Maklu, 2003. 374.

24 Gesetz über Musterverfahren in kapitelmarktrechtlichen Streitigkeiten. BGBl. I S. 2437

feltételeket teljesítették-e, és dönt arról, hogy mely szempontok hasonlók más kérelmezőkéhez. Nyitnak egy regisztert a közös jogi és ténybeli kérdéseknek, a kérelmezők neveivel és ezt nyilvánosságra hozzák, a bíróság meghatározza azokat a kérdéseket, amelyeket semmi esetre sem vizsgálhat felül más bíróság utána. Harmadszor – Európában eléggé egyedülálló módon – az elsőfokú bíróság egy határozatot hoz, amelyet a másodfokú bíróságnak címez, ez tartalmazza az összes jogi és ténybeli kérdést, amelyet meg kell válaszolni az összes egyedi kérelemmel kapcsolatban. Erre a rendelkezésre alapozva a másodfokú bíróság kiválaszt egy vagy néhány ügyet, amelyek alkalmasnak tűnnek arra, hogy vezető ügy(ek)ként választ adjanak az összes többi a perrel érintett ügyben felmerülő jogi és ténybeli kérdés tekintetében. Erre az időre a többi eljárást felfüggesztik. A negyedik fázisban a másodfokú bíróság megküldi a határozatát az elsőfokú bíróságnak, amely az összes eddig felfüggesztett ügyet egyenként tárgyalja a vezető ügyet követve [16(1) KapMuG]. Végül hangsúlyozni kell, hogy az opt-out nem megengedett, tehát a vezető ügyben a másodfokú bíróság által hozott határozat köti az elsőfokú bíróságot a többi ügyre nézve.[25]

Látjuk tehát, hogy az európai perjogi rendszerek következetesen kínálnak mechanizmusokat, amelyek ügyek együttes elbírálását teszik lehetővé, ám a számos igény különálló marad egymástól. Minden egyes kérelmező fél marad az eljárásban, teljesen védve eljárási garanciákkal, úgymint a meghallgatáshoz való jog és a szóbeli tárgyaláshoz való jog. A félnek megmarad a joga arra, hogy autonóm módon döntsön a per további menetéről, például hogy köt-e egyezséget, folytatja-e az eljárást, nyújt-e be fellebbezést.[26]

Teljesen más alapokon áll a holland jog, ahol az alapvetően a tömeges károkozású ügyekre íródott[27] *WCAM*-ben[28] szabályozott eljárás egy kollektív egyezség elérését tűzi ki célként. Egy olyan egyezséget, amely olyan károk megtérítésére vonatkozik, amelyet egyfelől egy vagy több hasonló esemény okozott, és amely egy vagy több fél [aki(k) az egyezséggel arra kötelezi(k) magát/magukat, hogy kártérítést fizet(nek)], másfelől a károsultak érdekeit képviselő szervezetek kö-

[25] Basil CUPA: Scattered Damage: A Comparative Law Study about the Enforcement Deficit of Low-Value Damage and the Class Action Approach. *European Review of Private Law,* vol. 20., no. 2. (2012) 530–531. Lásd részletesebben Michael BAKOWITZ: The German Experience with Group Actions – The Verbandsklage and the Capital Markets Model CaseAct (KapMuG). In: HARSÁGI–VAN RHEE i. m. 153–165.

[26] Gerhard WAGNER: Collective redress – categories of loss and legislative options. *Law Quarterly Review,* vol. 127. (2011) 66.

[27] Bart KRANS: The Dutch Class Action (Financial Settlement) Act in an international context. The Shell case and the Convernium case. *CJQ,* vol. 32., no. 2. (2012) 141.

[28] Wet Collectieve Afwikkeling Massaschade (WCAM), 2005 júliusában lépett hatályba.

zött köttetett. Az egyezségnek meg kell határoznia például, hogy a személyek mely csoportjával köttetett. Az egyezségben kategorizálják a károsultakat a károk természete és mértéke alapján.[29] Az egyezségben meg kell határozni a csoporttagok számát, amilyen pontosan csak lehetséges, a kártérítési összeget, amelyet felosztanak a károsultak között, valamint azokat a feltételeket, amelyek teljesítése szükséges ahhoz, hogy a károsultak a kompenzációért kvalifikálják magukat. Ha az egyezség megszületik, az azt megkötő felek benyújtják a bírósághoz, hogy nyilvánítsa kötelező erejűvé.[30] Ha a bíróság helyt ad a kérelemnek, a károsultak teljes csoportját köti az egyezség, hacsak nem élnek az opt-out lehetőségével. Az egyezség meghatározza, hogy a károsultnak kit kell értesítenie az esetleges kilépéséről, a bíróság nyilatkozata határozza meg a kilépésre rendelkezésre álló időt. A kilépők fenntartják maguknak a perindítás jogát.[31]

A holland jog a *WCAM*-ben foglalt eljáráson felül biztosít egy kollektív keresetindítási jogot tömeges károkozási ügyekben. A holland alapítványok és egyesületek, amelyeket érdek-képviseleti célra alapítottak, kezdeményezhetnek eljárást annak érdekében, hogy egy csoport közös érdekét védelmezzék. Ám ez a per az érdekelt személyek javára meghozott megállapításra, illetve a jogsértések megszüntetésére korlátozódik és az ítélet csak a szervezetet és az alperest köti (*Burgerlijk Wetboek* art. 3:305a).[32]

Az angol megoldás kombinálja az opt-in és az opt-out rendszereket. Anglia az egyik legnagyobb gyakorlattal bíró ország e téren:[33] a képviseleti eljárások *(representative proceedings)* több mint két évszázados múltra tekintenek visszsza.[34] A reprezentatív eljárások különböznek a többitől, mert a reprezentatív felperes a pert saját és mások (azaz a képviselt osztály) nevében indítja, ő az egyetlen felperes, a képviselt osztály tagjai nem tekinthetők feleknek a perben. Mindazonáltal ezek a csoporttagok élvezik a jogerős határozatból származó előnyöket.[35] Az eljárásnak ezt a formáját ezért opt-out rendszerként jellemez-

[29] Krans i. m. 142.

[30] Cupa i. m. 533.

[31] Krans i. m. 141–143.; Cornelius Hendric van Rhee – Ianika Tzankova: Collective Redress in the Netherlands. In: Harsági–Van Rhee i. m. 209–222.

[32] Walker i. m. 417–418.

[33] Llewelly i. m. 40.; Neil H. Andrews: Multi-party Litigation in England. In: Harsági–Van Rhee i. m. 111–123.

[34] Michelle Parsons: European Class Action. *South Carolina Journal of International Law and Business,* vol. 4., no. 2. (2008) 39.

[35] A képviseleti eljárások részletes bemutatása nem célja jelen írásnak. A szerző a *Sokalanyú eljárások az angol jogban – képviseleti eljárások és a csoportos perlés* (*Jogtudományi Közlöny,* 2015/1. 16–26.) című tanulmányában részletesebben foglalkozott e kérdéskörrel.

hetjük. Az újabb angol esetek mutatják, hogy ennek az eszköznek a szerepe lehet a megállapítási keresetek esetén.[36] A reprezentatív eljárások előnye a hatékonyság és az access to justice jobb érvényesülése. Az eljárást jellemzi, hogy a követelt teljes összeg megállapítható, és az egyes károsultak közötti elosztásának világos kritériumai vannak. Ennek intézését gondosan ellenőrzés alatt kell tartani és monitorozni, mert az indokolatlanul erőteljes és dinamikus kollektív igényérvényesítés problémás lehet.[37]

A csoportos perlés *(group litigation; GL)* a *Woolf-reform nyomán került be az angol jogrendszerbe. Lord Woolf* a jelentésében[38] három alapvető kritériumot határozott meg a csoportos perlési rezsim tekintetében.[39] A GL lényegében az ügyek egy csokorba fogása a közös kérdésekben *(common issues)* való döntésig. Minden felperesnek magának kell eldöntenie, hogy csatlakozik-e a csoporthoz, ami gyakorlatilag a csoportregiszterbe való felvétellel valósul meg. Az aktív kezdési folyamat *(opting-in)* különbözteti meg a reprezentatív eljárásoktól.[40] Bármelyik fél kezdeményezheti, nemcsak a felperes, hanem az alperes is, hogy az ügyet GL-ként tárgyalják.[41] Akkor alkalmazható, ha számos eljárást indítanak *hasonló vagy összefüggő tények tekintetében*. Függetlenül a csoportot alkotó egyének számától minden egyes eljárásjogi cselekményt csak egyszer kell megtenni a perben. Ez nemcsak a csoporttagok javát szolgálja, hanem azét is, akivel szemben az eljárást megindították.[42] A reprezentatív eljárásoktól eltérően a bíróság szigorú felügyelete jellemző.[43] Generális szabályozással állunk szemben, a tárgyi hatálya tekintetében nincs korlátozás, *általánosan alkalmazható* eszközről van tehát szó. Csoportos pereket az eddigi gyakorlat szerint indítottak termékfelelősségi ügyekben, pszichikai és szexuális visszaélések esetén, nyaralások és pénzügyi szolgáltatások tekintetében.[44]

---

36 Neil H. ANDREWS: *Contracts and English Dispute Resolution.* Tokyo, Jigakusha, 2010. 328.

37 Neil H. ANDREWS: Fundamentals of Multi-party or Collective Litigation: Reflections from the Perspective of England. *Legal Studies Research Paper Series,* Paper No. 21/2014, February 2014, 1. http://www.law.cam.ac.uk/ssrn

38 Final Report Access to Justice Report (July 1996) 17.

39 Déirdre DWYER: Introduction. In: Déirdre DWYER (ed.): *The Civil Procedure Rules Ten Years On.* Oxford, Oxford University Press, 2009. 11.

40 Neil H. ANDREWS: *The Modern Civil Process.* Tübingen, Mohr, 2008. 298.

41 Laurel HARBOUR – John EVANS: The United Kingdom. In: Paul G. KARLSGODT: *World Class Action.* Oxford, Oxford University Press, 2012. 179. A csoportos perlés részletes bemutatása nem célja jelen írásnak.

42 ZUCKERMAN i. m. 677.

43 PARSONS i. m. 40.

44 Ld. részletesebben HARSÁGI–VAN RHEE i. m.

3. Opt-in, opt-out dilemma

A külhoni szabályozásokban számos megjelenési formája ismert ezeknek az eljárásoknak. Az egyik alapvető különbség az opt-in és az opt-out rendszerű modellek között tehető. Míg az előbbi a részvétel kinyilvánításán alapul, vagyis belépéssel lehet a csoport tagjává válni, addig az utóbbi eleve a csoport (ennél az eljárástípusnál jellemzően osztálynak szokták nevezni) tagjainak tekinti azokat, akik az osztály pontosan körülhatárolt meghatározásának megfelelnek; ők aktivitásukat akkor kell hogy kifejtsék, ha nem szeretnének az osztályban maradni.[45]

A kollektív igényérvényesítési mechanizmusok legismertebb formája az amerikai class action eljárás. Mára a kollektív igényérvényesítés koncepciója elterjedt, az Egyesült Államok határain túl számos más országban gyökeret vert mind az angolszász, mind pedig a kontinentális jogrendszerekben.[46] A kollektív igényérvényesítés tehát mára már realitás az Európai Unióban is. Európában kevés ország engedett teret a radikálisabbnak tartott opt-out modellnek, és ezek az országok is többnyire korlátozták a hatályát (mint például Dánia és Norvégia). Számos európai állam elutasítja az opt-out mechanizmust alkotmányossági szempontból. Az elfogadásával kapcsolatos vonakodás ezeknek a mechanizmusoknak az értékére vonatkozó alapvető vitán, illetve a visszaélések lehetőségén alapul. A kritikusok többnyire azt sérelmezik, ha az osztálytag nem kap tájékoztatást a megindult eljárásról és emiatt nem él az opt-out lehetőségével, az inaktivitását úgy tekintik, mint hallgatólagos hozzájárulást ahhoz, hogy a reprezentatív felperes által képviseltessenek. Ez sértheti az osztálytag meghallgatáshoz való jogát, illetve a rendelkezési jogát.[47] Európában az amerikai típusú class action modelltől való félelem főként azon alapul, hogy nemkívánatos hatásoknak engedhet teret, mint például a túlzott mértékű perlekedés, túlzott költségek, következetlenség, és átfedések vannak közjogi szabályozókon alapuló (a közjogi kontroll körében) született határozatok és a polgári perben született ítéletek között.[48]

---

45 Uo. XIX–XXXVI.

46 Ld. részletesebben Udvary Sándor: *Pro actione collectiva.* Budapest, Patrocinium, 2015.

47 Astrid Stadler: Mass Tort Litigation. In: Rolf Stürner – Masaroni Kawano (eds.): *Comparative Studies on Business Tort Litigation.* Tübingen, Mohr, 2011. 172.; Stefano M. Grace: Strenghtening Invest or Confidence in Europe: U.S.-style securities Class Actions and the Acquis Communautaire. *Journal of Transnational Law & Policy,* vol. 15., no. 2. (2006) 258.

48 Hodges i. m. 125., 372.

Az opt-in rezsimnek számos előnye van, így például a tagság biztossága, javára írható továbbá, hogy a felek szabad akaratukból csatlakoznak a csoporthoz, éles ellentétben az opt-out rendszerrel. A legfőbb problémája azonban éppen az ösztönzés: az érintettek megfelelő részvételi hajlandósága és részvételi arányának kérdése. Emellett fel szokták még hozni, hogy az alperes részére nincs meg a lehetőség a „globális béke" elérésére az eljárás eredményeképpen (vagyis arra, hogy rendezett kérdésként maga mögött tudja az ügyet).[49]

Ezzel szemben az opt-out eljárások előnyeként említhető az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés jobb érvényesülése, a követelések összértéke megállapítható, és egyes károsultak közötti elosztásának világos kritériumai vannak. Létjogosultságát rendszerint a hatékonysággal és a későbbi jogsértésektől elrettentő hatásával szokták igazolni. A külföldi gyakorlati tapasztalatok szerint hasznosnak bizonyulhat különösen csekély pertárgyértékű ügyekben, elaprózódó, szórványos veszteségek esetén. Olyan esetekben, amelyekben számos egyén érintett egy jogellenes magatartás tekintetében, de nem olyan mértékig, hogy bármelyikük motivált lenne pert indítani, ahol az egyedi károk nem számottevők, de az egész összeg, illetőleg a jogosulatlan profit tekintélyes. Felmerülhet az opt-out rendszerrel szembeni kifogásként, hogy nem jelentenek teljes kompenzációt a felperesnek, illetve nem veszik figyelembe az egyedi ügyek közötti releváns különbségeket, illetve elmaradhat azok adekvát vizsgálata. Az opt-out rendszerek előnye továbbá, hogy nem nevesített osztálytagok juthatnak végrehajtható határozathoz – a megnevezett képviselők cselekményei által – anélkül, hogy időt kellene tölteniük vele, vagy forrásokat mozgósítaniuk. Nagyobb számú fél részére biztosítja ezt a kompenzációt, mivel jellemzően a kilépők után is többen maradnak, mint ahányan egy opt-in eljárás esetén csatlakoznának.[50] Egyúttal biztonságot jelent az alperes számára, hiszen tudja a kitettség mértékét. Figyelemmel kell lenni arra a tényre, hogy az opt-out rendszer adminisztrációja kisebb, ez a negatív elvárt értékű ügyeknél fontos szempont lehet.

---

[49] Samuel ISSACHAROFF – Geoffrey P. MILLER: Will Aggregate Litigation Come to Europe? *Vanderbilt Law Review,* vol. 62., no. 1. (2009) 202.

[50] Michael D. HAUSFELD – Brian A. RATNER: Prosecuting Class Actions and Group Litigation. In: KARLSGODT i. m. 547.

4. Tanulságok a magyar jogalkotó számára

A hazai jogirodalomban *Gáspárdy László* az anyagi jogi jogviszonyban alanyként nem szereplő személyek perindítási jogosultságának kérdéseit taglaló írásában a más érdekében történő perindítás céljait a következőkben jelölte meg: a „jogszerű állapot megvalósítása, a gyengék segítése, a csoportérdek, a diffúz és kollektív érdekek legitim demonstrálása, a közérdek védelme", amelyek érdekében „többféle, egyre bővülő lehetőség nyílott és nyílik más érdekében, illetve mások érdekében kezdeményezhető perre, főleg a XX. század második felétől kezdődően glóbuszunk nyugati féltekéjén. A hazai vidékre tájolt visszapillantó tükrünkben természetesen elsősorban az ügyész alakja jelenik meg."[51] Ez a közérdekű keresetre vonatkozó megállapítás valójában az a kiinduló alap, ahonnan a magyar jogalkotónak most ki kell indulnia a magyar szabályozás fejlesztése, bővítése során.

A korábban tárgyaltakból kiderül, hogy a kollektív igényérvényesítés esetében nem megfelelő a *one size fits all* gondolkodásmód. Ha azokat az igényeket vesszük sorra, ahol a jelenlegi rendszer nem nyújt hatékony igényérvényesítési lehetőséget, lényegében két alapszituációt kell elkülönítenünk egymástól: a) egyfelől a nagyobb főként kártérítési ügyeket, ahol nagy számú károsult próbál egyenként is „életképes" igényt érvényesíteni; és b) másfelől pedig az úgynevezett „szórványos igényeket", amelyek esetében az egyéni követelés triviális, ám az aggregált igény jelentős lehet.[52] Ezek túl messze vannak egymástól ahhoz, hogy lehetővé tennék az egységes megközelítést, kezelést. Ennélfogva kompromisszumra van szükség, amely a mindkét ügytípus problémáira megfelelően reagál. A létrehívott új eljárásjogi mechanizmusok kialakításánál a differenciálás a célravezető.

Az új Polgári perrendtartásnak egy kifinomultabb megközelítéssel élve kellene vegyítenie a két eljárási rendszert annak érdekében, hogy az említett mindkét típusú problémakörre választ találjunk. Ennek érdekében azt az Európában sem gyakori megoldást ajánlatos választani, amely a két modellt (opt-in és opt-out) ötvözi. A szabályozásában a differenciálás alapja a következő. Ahol az egyéni kártérítési igény várhatóan magas, a törvényhozó az opt-in rendszert preferálja, megkívánva, hogy a csoport tagjai nevesíthetők legyenek. Az önállóan „nem életképes" ügyek tekintetében jellemzően nagy az inaktivitás a potenciális

[51] Gáspárdy László: Kritikai észrevételek a fél jogállásának szabályozásához a polgári perben. In: Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *In memoriam Novotni Zoltán*. Miskolc, Novotni Alapítvány, 2003. 82–83.

[52] Wagner i. m. 78.

felperesek oldalán. Erre tekintettel ezekben az ügyekben egy opt-out alapú megoldás vélhetően nem sérti a fogyasztók alkotmányos jogait, akik a pertárgyértékre tekintettel önállóan általában nem érvényesítenék az igényüket. Így két eljárástípus egészíthetné tehát ki a jelenlegi rendszert (lényegében az *actio popularis* intézményét). A közérdek érvényesítésére szánt *actio popularis* fenntartása mellett jelenhetnének meg a vázolt új eljárásjogi eszközök. A régi és az új egymás mellett élve, alapvetően jól elválasztható módon jelenhetne meg a Pp. rendszerében.

Rendszerezés alapja az lehet, hogy az eljárás inkább a közérdek és az aggregált magánérdek érvényesítését szolgálja-e, a régi és az új szabályozás alapvetően a fogalompáros szerint válik szét. Míg közérdekű igényérvényesítés már meglevő szabályrendszerén lényegében nem kellett sokat változtatni, ám célszerű volt a Pp. szabályai közé emelni, addig az aggregált magánérdek érvényesítése kapcsán újabb eszközök bevezetése szükséges. Az erre vonatkozó részletes javaslatait a szerző vezetésével a „Felek és más perbeli személyek, kollektív igényérvényesítés, közérdekű kereset" elnevezésű III. számú Polgári perjogi kodifikációs munkabizottság – az igazságügy-miniszter részére 2015. október 30-án előterjesztett Szakértői Javaslat[53] részeként – kidolgozta, ennek publikussá tétele 2016-ban várható.

[53] VARGA István – ÉLESS Tamás (szerk.): *A polgári perjogi kodifikációról szóló 1267/2013. (V. 17.) Korm. határozat által elkészíteni rendelt munkabizottsági szakértői javaslat normaszöveg- és indokolás tervezete.*

VÓKÓ GYÖRGY MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA

1978

1. A társadalmi bíráskodás új jogi szabályozásáról
   Jogtudományi Közlöny, 1978/1. 22–28.

1980

2. A szigorított őrizet új jogi szabályozásáról (társszerző: Hanny Csaba)
   Ügyészségi Értesítő, 1980/2–3. 16–21.
3. Á novom uregulirovanii obsesztvennavá szuda
   Acta Juridica Academiae Scientiarium Hungaricae, Tomus 22 (1–2), 180–184.

1983

4. Együttműködés a büntetés-végrehajtás törvényességének megszilárdításában
   Ügyészségi Értesítő, 1983/1. 37–40.
5. A mellékbüntetések végrehajtásával kapcsolatos rendőri feladatokról
   Belügyi Szemle, 1983/2. 55–60.
6. A kriminológia a megtorlás modern tendenciáival szemben
   Magyar Jog, 1983/10. 933–935.

1984

7. A büntetés-végrehajtási munkáltatásról
   Ügyészségi Értesítő, 1984/1. 25–31.
8. Rehabilitáció és bűnügyi nyilvántartás a magyar büntetőjogban (társszerző: Kiss György)
   Ügyészségi Értesítő, 1984/4. 17–22.

1985

9. A büntetőbíráskodás gyakorlata és perspektívái a változó világban
Ügyészségi Értesítő, 1985/3. 39–41.
10. A közvélemény a büntető törvényekről és a bűnözés elleni harcról
Ügyészségi Értesítő, 1985/4. 53–57.

1986

11. A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntetések és intézkedések végrehajtásának tapasztalatai Jugoszláviában
Magyar Jog, 1986/10. 864–865.
12. A pártfogó felügyelet alá helyezés előkészítésének kérdései a gyakorlati tapasztalatok tükrében (társszerző: Boros János)
Magyar Jog, 1986/12. 1044–1049.
13. Ügyészi felügyeleti tapasztalatok – az elítéltek egészségügyi ellátásáról (társszerző: Fábián János)
In: *Módszertani Füzetek I.* Budapest, IM BVOP, 1986. 17–24.
14. A szabadságvesztés büntetés félbeszakítása és a rövid tartamú eltávozás engedélyezési gyakorlatának törvényességéről (egy országos vizsgálat tükrében)
Ügyészségi Értesítő, 1986/2. 23–25.
15. A szigorított javító-nevelő munka végrehajtásával kapcsolatos gyakorlati kérdésekről egy vizsgálat tapasztalatai alapján
Ügyészségi Értesítő, 1986/3. 28–32.
16. A fiatalkorúak büntetésével kapcsolatos jugoszláv tapasztalatokról
Ügyészségi Értesítő, 1986/3. 37–38.

1987

17. A karaté oktatás szabályainak megsértése miatti felelősségre vonás a Szovjetunióban
Ügyészségi Értesítő, 1987/3. 39–40.
18. Az utógondozás jelentőségéről gyakorlati tapasztalatok tükrében
Magyar Jog, 1987/10. 850–862.

1988

19. *A büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyelet kialakulása, szerepe, eszközei és perspektívája*
Budapest, Legfőbb Ügyészség, 1988
20. A szigorított javító-nevelő munka végrehajtásának tapasztalatairól (társszerző: Sáfrán György)
Ügyészségi Értesítő, 1988/1. 32–35.
21. Az ügyészi munka változása a Szovjetunióban
Ügyészségi Értesítő, 1988/2. 35–38.

1989

22. A büntetés-végrehajtás törvényességével kapcsolatos időszerű problémák
In: *Módszertani Füzetek 3.* Budapest, IM BVOP, 1989. 17–20.
23. A bűnelkövetők jogkorlátozásáról, az elítéltek jogi helyzetéről általánosságban
Jogtudományi Közlöny, 1989/8. 399–406.
24. Az elítéltek jogi helyzete
Ügyészségi Értesítő, 1989/3–4. 11–18.
25. Az elítéltek jogi helyzetéről, mint reszocializálásuk kiinduló pontjáról
Jogtudományi Közlöny, 1989/12. 626–629.
26. Az elkobzás végrehajtásának törvényességéről gyakorlati tapasztalatok tükrében
Ügyészségi Értesítő, 1989/2. 27–33.
27. A fogvatartás helyzete és perspektívái (társszerző: Sinku Pál)
Magyar Jog, 1989/3. 224–234.
28. Minyazeva, T. F.: A büntetés-végrehajtási jogalkotás problémái (recenzió)
Magyar Jog, 1989/7–8. 707–712.
29. A fogvatartottak joga vallásuk gyakorlásához Franciaországban
Magyar Jog, 1989/9. 827–828.
30. A rendőrség büntetés-végrehajtási feladatairól
Belügyi Szemle, 1989/11. 66–72.
31. Szót kér a büntetés-végrehajtási jog
Jogpolitika, 1989/1. 1–3.

1990

32. A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének fontossága, módszerei, eszközei
Ügyészségi Értesítő, 1990/1. 7–14.
33. A büntetés-végrehajtási jog fejlesztése
Magyar Jog, 1990/4. 332–335.
34. A büntetés-végrehajtási bíró szerepe a végrehajtás alakításában
Magyar Jog, 1990/10. 844–847.
35. A büntetés-végrehajtási jog továbbfejlesztésének, tudományos művelésének szükségességéről
Jogtudományi Közlöny, 1990/7–8. 291–297.
36. Az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak jogállása
Börtönügyi Szemle, 1990/3. 5–10.

1991

37. *A büntetés-végrehajtás törvényességének és hatékonyságának tényezői*
Kandidátusi értekezés. Budapest, 1991.
38. A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyeletének mindennapi valósága és összefüggései
Magyar Jog, 1991/9. 524–528.
39. A nemzetközi követelményrendszer és hatályos büntetés-végrehajtási szabályaink
Ügyészségi Értesítő, 1991/2. 28–29.
40. A jogkorlátozás alatt állókról és jogvédelmükről
Ügyészségi Értesítő, 1991/4. 7–12.

1992

41. On the Protection of the Deprived
In: *Kriminalinfo '91.* (Konferenciakiadvány, Budapest, 1991) Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 1992. 80–89.
42. A jogfosztottak védelméről
In: *Kriminalinfo '91.* (Konferenciakiadvány, Budapest, 1991) Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 1992. 80.

43. A büntetés-végrehajtási bíró szerepének kérdéseiről a végrehajtás alakításában, különös tekintettel az Alkotmánybíróság határozatára
Ügyészségi Értesítő, 1992/2–3. 29–34.
44. Előzetes letartóztatás
Börtönügyi Szemle, 1992/3. 5–13.
45. Az előzetes letartóztatás végrehajtása rendőrségi fogdákban
Rendészeti Szemle, 1992/12. 3–16.
46. Az előzetes letartóztatás végrehajtásának tapasztalatairól és gyakorlati kérdéseiről
Magyar Jog, 1992/3. 158–164.
47. Pártfogó felügyelet. Egy országos ügyészi vizsgálat tanulságai
Börtönügyi Szemle, 1992/4. 47–56.

1993

48. Strasbourgi elvek
Börtönügyi Szemle, 1993/3. 49–52.
49. A bv. bírói eljárás
Börtönügyi Szemle, 1993/4. 1–17.
50. Patológiás életstílusú kábítószerbeteg bűnelkövetők és a büntetés-végrehajtás
Ügyészségi Értesítő, 1993/1. 19–23.
51. Az Emberi Jogok Európai Bizottságáról
Ügyészségi Értesítő, 1993/2. 35–36.
52. A büntetés-végrehajtás hatékonyságát meghatározó tényezőkről
Jogtudományi Közlöny, 1993/7. 273–279.

1994

53. A közérdekű munkáról, mint egyik új főbüntetésről
Magyar Jog, 1994/1. 10–16.
54. A büntetés-végrehajtás helye a büntető igazságszolgáltatás rendszerében
Magyar Jog, 1994/12. 711–715.
55. Miért maradt el a szabadságvesztés végrehajtása?
Rendészeti Szemle, 1994/9. 22–34.
56. Menedékjog. Kötelesség a jogfosztottal szemben. Újabb nyugat-európai nézetek
Börtönügyi Szemle, 1994/1. 22–24.

57. Jogi és igazgatási tényezők hatása a büntetések végrehajtására
Jogtudományi Közlöny, 1994/1. 18–28.
58. Jogalkalmazás
Börtönügyi Szemle, 1994/3. 21–43.
59. ENSZ szakértő látogatása a Legfőbb Ügyészségen
Ügyészségi Értesítő, 1994/2. 35.
60. A büntetés-végrehajtást övező szükséges garancia- és kontroll rendszerről
Ügyészek Lapja, 1994/5. 48–50.
61. *Büntetés-végrehajtási jog: Vázlat a jogi szakvizsgára felkészüléshez*
Budapest, Igazságügyi Minisztérium, 1994.
62. *Rol Prokuraturü v oszusesztvlenyii polnotü precessa ugolovnoj otvetsztvennoszti*
Budapest, Legfőbb Ügyészség, 1994.
63. *The role of General Public Prosecutor's Office in the completion of the process of the criminal prosecution*
Budapest, Legfőbb Ügyészség, 1994.
64. Az ügyészség átalakítása a demokratikus jogelvekkel összhangban álló intézménnyé
In: *Az Európa Tanács és a Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészsége által 1994. szeptember 27–29. napjain szervezett nemzetközi konferencia anyaga*. (Konferenciakiadvány) Budapest, 1994.

1995

65. A szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatos elméleti kérdésekről a gyakorlati tapasztalatok fényében
Magyar Jog, 1995/9. 513–522.
66. A magyar büntetés-végrehajtásról és reformjának szükségességéről
Jogtudományi Közlöny, 1995/7–8. 336–349.
67. A bv-jog gyakorlata
Börtönügyi Szemle, 1995/1. 41–57.
68. Idegen környezet. Külföldiek japán börtönökben
Börtönügyi Szemle, 1995/3. 48–59.
69. A bv. ügyész múlt századi feladatairól. Válogatás korabeli írásokból
Ügyészek Lapja, 1995/3. 81–85.
70. A büntetés-végrehajtással kapcsolatos ügyészi feladatok a világon
Ügyészek Lapja, 1995/4. 72–77.

71. A büntetés vagy szankció végrehajtásának és ügyészi törvényességi felügyeletének szerepe a büntető igazságszolgáltatás rendszerében, a megelőzésben
In: Lévay Miklós – Nyári Katalin (szerk.): *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Kriminológiai Közlemények Különkiadás.* (I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga, Szolnok, 1994. szeptember 29.–október 1.) Budapest–Szolnok, Magyar Kriminológiai Társaság–MKT Tiszántúli Regionális Szervezete–Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság, 1995. 146–150.
72. *A büntetés-végrehajtás helye a büntető igazságszolgáltatás rendszerében*
In: *Az elítéltek rehabilitációjának szervezeti és jogi feltételei* [Structural and legal requirements of prisoners' rehabilitation] (Nemzetközi konferencia, Pilisszentkereszt, 1994. 05. 16.–1994. 05. 20.)
Budapest, IM BVOP, 1995. 37–45.
73. Penalty Execution and Criminal Jurisdiction
In: *Az elítéltek rehabilitációjának szervezeti és jogi feltételei* [Structural and legal requirements of prisoners' rehabilitation]. (Nemzetközi konferencia, Pilisszentkereszt, 1994. 05. 16.–1994. 05. 20.)
Budapest, IM BVOP, 1995. 37–45.

1996

74. Változásban. Új jogintézmények a gyakorlatban
Börtönügyi Szemle, 1996/1. 49–66.
75. Utógondozás. Pártfogók és civil szervezetek
Börtönügyi Szemle, 1996/2. 50–62.
76. Harmonizáció. Helyzetkép a büntetés-végrehajtási jogalkalmazásról
Börtönügyi Szemle, 1996/4. 61–86.
77. *Büntetés-végrehajtási jog*
Egyetemi jegyzet. Pécs, JPTE ÁJK, 1996.
78. Az ügyészség és a büntetés-végrehajtás
In: Csevár Antal – Szendrei Géza (szerk.): *Emlékképek az ügyészség történetéből.* Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 1996. 195–219.
79. A bűnelkövetők jogkorlátozásának mértékéről és jogállami biztosítékairól a végrehajtás alatt
In: Korinek László (szerk.): *Tanulmányok Földvári József tiszteletére.* [Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 124.] Pécs, JPTE ÁJK, 1996. 180–189.

1997

80. Járulékos feladatok. Vagyoni követelés. Nyilvántartás. Elzárás. Idegenrendészeti őrizet
Börtönügyi Szemle, 1997/1. 87–96.
81. Együttműködés. A bv. tisztek, bv. felügyeleti ügyészek, bv. bírák és rendőrtisztek tanácskozásairól (társszerző: Lajtár István)
Börtönügyi Szemle, 1997/2. 87–104.
82. A kényszergyógykezelés személyi és intézményi feltételei (társszerző: Lajtár István)
Belügyi Szemle, 1997/12. 12–21.
83. Európai mérce. A büntetés-végrehajtási jogharmonizáció gyakorlata
Börtönügyi Szemle, 1997/4. 12–24.

1998

84. Lőrincz József – Nagy Ferenc: „Börtönügy Magyarországon" (recenzió)
Magyar Jog, 1998/4. 247–250.
85. Szabadságvesztéssel nem járó büntetések végrehajtásáról
Magyar Jog, 1998/11. 660–669.
86. Nemzeti összekötő. A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai
Börtönügyi Szemle, 1998/2. 102–111.
87. Garanciák (A büntetés-végrehajtást övező jogállami biztosítékok)
Börtönügyi Szemle, 1998/3. 8–30.
88. A jogállami követelmények érvényesítésének elősegítése a büntetés-végrehajtási jog művelésével
In: Lévai Miklós (szerk.): *A büntetőeljárás modernizációja az európai jogharmonizáció és a növekvő bűnözés kettős szorításában. Kriminológiai Közlemények Különkiadás* (A II. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga) Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1998. 129–191.
89. The effects of the guarantee system of human rights and legality on the delinquents
In: Boros János – Münnich Iván – Szegedi Márton (szerk.): *Psychology and criminal justice: International Review of Theory and Practice.* A European Association of Psychology and Law 1995-ben Budapesten rendezett 5. konferenciájának szerkesztett anyaga. Berlin–New York, De Gruyter, 1998. 422–427.

1999

90. Elméleti háttér (A bv. jogtudomány kialakulásáról)
Börtönügyi Szemle, 1999/1. 1–16.
91. Nélkülözhetetlen (A szabadságvesztés végrehajtásának jelentősége a bűnözés elleni küzdelemben)
Börtönügyi Szemle, 1999/2. 16–32.
92. Igény a szigorra. A szervezett bűnözés hatásának jelei
Börtönügyi Szemle, 1999/3. 24–31.
93. *Magyar büntetés-végrehajtási jog*
Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 1999.
94. A szabadságvesztés örökzöld problémái új köntösben. A szabadságvesztés végrehajtása Magyarországon az ezredfordulón. Korreferátum
In: Benisné Győrffy Ilona (szerk.): *Tizenharmadik Jogász Vándorgyűlés* (Konferenciakiadvány, Sopron, 1999. 05. 27.–1999. 05. 28.) Budapest, Magyar Jogász Egylet, 1999. 219–233.

2000

95. A fogvatartottakkal való bánásmód törvényességéről
Belügyi Szemle, 2000/11. 85–97.
96. Az ügyészi etikáról: Az etika szerepéről
Ügyészek Lapja, 2000/4. 5–22.
97. Törvényességi vizsgálat. Pártfogó felügyelet és utógondozás
Börtönügyi Szemle, 2000/1. 25–45.
98. A korszerűsítés irányai. A magyar büntetés-végrehajtás jogi szabályozása
Börtönügyi Szemle, 2000/2. 14–25.
99. Országtükör. Az Európai Unió konzuljai kérdeztek
Börtönügyi Szemle, 2000/4. 85–94.
100. A büntetőjogi szankciók jogállami érvényesülésének tényezőiről
In: Busch Béla – Belovics Ervin – Tóth Dóra (szerk.): *A jogtudomány és a büntetőjog dogmatikája, filozófiája. Tanulmánykönyv Békés Imre születésének 70. évfordulójára.* Budapest, PPKE JÁK, 2000. 291–299.

2001

101. Sinku Pál: A család és a gyermek büntetőjogi védelme (recenzió)
Belügyi Szemle, 2001/2. 109–113.

102. A büntetés-végrehajtás időszerű kérdései
Jura, 2001/1. 94–102.
103. Az Ügyészek Országos Egyesülete Etikai Bizottságának Ügyrendje
Ügyészek Lapja, 2001/1. 35–44.
104. A büntetés-végrehajtás időszerű kérdései
Ügyészek Lapja, 2001/2. 19–34.
105. A CTP (a kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzésére létrejött európai bizottság) legutóbbi magyarországi látogatásáról készített jelentése és a magyar hatóságok erre adott válasza
Ügyészek Lapja, 2001/3. 49–57.
106. Börtönviszonyok tanulmányozása Németországban
Ügyészek Lapja, 2001/5. 61–76.
107. Jogvédelem. A CPT jelentés és az arra adott magyar válasz
Börtönügyi Szemle, 2001/2. 1–18.
108. Végső búcsú. Emléksorok dr. Magyar Miklós halálára
Börtönügyi Szemle, 2001/2. 106.
109. Fiatalkorúak büntetése a jogszabályok tükrében
Börtönügyi Szemle, 2001/3. 13–16.
110. A büntetés-végrehajtási bíró eljárásáról
In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *Minúciák. Tanulmányok Tremmel Flórián professzor 60. születésnapjának tiszteletére.* Pécs, PTE ÁJK, 2001. 42–57.
111. A magyar büntetés-végrehajtás jellemzői az új évszázad kezdetén
In: Tóth Mihály – Herke Csongor (szerk.): *Tanulmányok dr. Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére.* Pécs, PTE ÁJK, 2001. 173–186.
112. A magyar büntetés-végrehajtási jog európai harmonizációs és előbbre mutató eredményei az ezredfordulón
In: Bana József (szerk.): *Bűn és bűnhődés 2.* (Győri Tanulmányok; 2001/24.; A Győr Megyei Jogú Város Levéltára, a Xántus János Múzeum és a Magyar Kriminológiai Társaság Észak-dunántúli Regionális Szekciója által 1999. április 29–30-án Győrben azonos címmel rendezett tudományos konferencia előadásai). Győr, Győr Város Levéltára, 2001. 205–214.
113. A büntetés-végrehajtás szerepe a szervezett bűnözés elleni küzdelemben
In: Róth Erika (szerk.): *Kriminálpolitikai válaszok a bűnözés kihívásaira, különös tekintettel a szervezett bűnözésre és a büntetőjogi szankciórendszerre. Kriminológiai Közlemények Különkiadás.* (A IV. Országos

Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga, Győr, 2000. 10. 13.–2000. 10. 14.) Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2001. 39–49.

114. Vókó György (szerk.): *A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. A büntetés-végrehajtási jog kézikönyve*
Budapest, HVG-Orac, 2001.

115. Bevezetés
In: Vókó György (szerk.): *A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. A büntetés-végrehajtási jog kézikönyve.* Budapest, HVG-Orac, 2001. 15–19.

116. Az alapvető rendelkezésekről
In: Vókó György (szerk.): *A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. A büntetés-végrehajtási jog kézikönyve.* Budapest, HVG-Orac, 2001. 21–37.

117. A büntetés-végrehajtás szervezete, rendszere, folyamata
In: Vókó György (szerk.): *A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. A büntetés-végrehajtási jog kézikönyve.* Budapest, HVG-Orac, 2001. 38–50.

118. A szabadságvesztés végrehajtásának célja, feladata, teljesítésének biztosítékai, tartalma és tartama
In: Vókó György (szerk.): *A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. A büntetés-végrehajtási jog kézikönyve.* Budapest, HVG-Orac, 2001. 109–151.

119. A szabadságvesztés végrehajtásának rendje
In: Vókó György (szerk.): *A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. A büntetés-végrehajtási jog kézikönyve.* Budapest, HVG-Orac, 2001. 152–264.

120. A nem szabadságvesztéssel járó büntetések végrehajtásáról
In: Vókó György (szerk.): *A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. A büntetés-végrehajtási jog kézikönyve.* Budapest, HVG-Orac, 2001. 265–306.

121. *Magyar büntetés-végrehajtási jog*
Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2001

2002

122. Társadalmi szervezetek az emberi jogi mozgalmakban (társszerző: Kovács Éva)
Ügyészek Lapja, 2002/3. 75–86.

123. A bánásmóddal kapcsolatos fogvatartotti jogok érvényesülés a rendőrségi fogdákban (társszerző: Kurdi Tímea)
Ügyészek Lapja, 2002/5. 43–55.
124. Gondolatok a „Büntetés-végrehajtási jog" című tankönyvről
Börtönügyi Szemle, 2002/1. 117–119.
125. A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntetőjogi felelősségre vonás és végrehajtásának egyes törvényességi kérdései
Börtönügyi Szemle, 2002/2. 11–22.
126. A fogvatartottak egészségügyi ellátásával kapcsolatos panaszok törvényességi vizsgálatáról (társszerző: Kovács Dorottya)
Börtönügyi Szemle, 2002/3. 61–72.
27. Fogvatartotti panaszok a bánásmód köréből (társszerző: Kurdi Tímea)
Börtönügyi Szemle, 2002/4. 63–74.
128. Gondolatok „A védőügyvéd" című monográfiáról (társszerző: Szűcs András)
Börtönügyi Szemle, 2002/4. 147–149.
129. Rendőri feladatok a büntetés-végrehajtási jogból
Belügyi Szemle, 2002/3. 52–67.
130. *Büntetés-végrehajtási jog*
(Dialóg Campus szakkönyvek. Jogi szakvizsga segédkönyvek) Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002.
131. Teoria penitenziaria in Ungheria
In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére.* [Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 130.] Pécs, PTE ÁJK, 2002. 43–46.

2003

132. A fogvatartottakkal való bánásmód törvényességének vizsgálatáról (társszerző: Kurdi Tímea)
Belügyi Szemle, 2003/5. 103–117.
133. A mellékbüntetések végrehajtása
Belügyi Szemle, 2003/12. 73–92.
134. A fogvatartottakkal való emberséges bánásmód aktualitásai. Javaslatok az Egyesült Királyságnak. Ellenszerek a rendőri túlkapásokra
Ügyészek Lapja, 2003/2. 59–62.

135. Az ügyész büntetőalkujával kapcsolatos európai uniós gyakorlatról, különös tekintettel a francia változatra
Ügyészek Lapja, 2003/5. 33–40.
136. Az ügyész büntetőalkujával kapcsolatos európai uniós gyakorlatról, különös tekintettel a hírközlési törvényen alapuló szerződésekre
Ügyészek Lapja, 2003/5. 41–50.
137. Elmélkedés a pártfogó felügyeletről
Börtönügyi Szemle, 2003/1. 49–70.
138. A fogvatartottakkal való emberséges bánásmód aktualitásai. Javaslatok az Egyesült Királyságnak. Ellenszerek a rendőri túlkapásokra
Börtönügyi Szemle, 2003/2. 81–84.
139. A börtönviszonyok jogi szabályozásának főbb alapelvei
Börtönügyi Szemle, 2003/3. 1–8.
140. A börtönrendszer korszerűsítése irányainak azonossága Franciaországban és Magyarországon
Börtönügyi Szemle, 2003/4. 1–10.
141. Contemporary questions of the law on punishments
In: FENYVESI Csaba – HERKE Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára.* [Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 132.] Pécs, PTE ÁJK, 2003. 273–278.

2004

142. A nemzetközi konferencia első napjának zárszava
Börtönügyi Szemle, 2004/1. 75–78.
143. A fogvatartottak helyzete a Holland Királyságban és a Holland Antillákon
Börtönügyi Szemle, 2004/2. 93–96.
144. Az elítéltek elektronikus felügyeletével kapcsolatos véleményekről
Börtönügyi Szemle, 2004/3. 91–102.
145. A fogvatartottakkal való bánásmód elvei és gyakorlata (társszerző: CSORDÁS Sándor)
Börtönügyi Szemle, 2004/4. 1–14.
146. Az öngyilkos magatartás megelőzése börtönkörnyezetben
Belügyi Szemle, 2004/6. 115–124.
147. A fogvatartási helyek ellenőrzésének bővítése az Európai Unióban. A nemzetközi elvárások sokrétű teljesítésének összehasonlító elemzése
Magyar Jog, 2004/2. 74–79.

148. Feltételes szabadlábra helyezésre vonatkozó új rendelkezések Franciaországban
Magyar Jog, 2004/6. 375–378.
149. Elmélkedés a büntető felelősségre vonás privatizációjáról Nyugat-Európában
Jogtudományi Közlöny, 2004/12. 417–427.
150. Nemzetközi büntető igazságszolgáltatás korunkban
Jura, 2004/2. 121–128.
151. *Magyar büntetés-végrehajtási jog*
(Institutiones Juris, Dialóg Campus tankönyvek) Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2004.
152. A társaságok, jogi személyek büntetőjogi felelőssége
In: Korinek László – Kőhalmi László – Herke Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára.* [Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 133.] Pécs, PTE ÁJK, 2004. 301–314.
153. Bűncselekmény nélkül nem lehet büntetés
In: Korinek László – Kőhalmi László – Herke Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára.* [Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 134.] Pécs, PTE ÁJK, 2004. 225–240.
154. A mellékbüntetések végrehajtása
In: Sárik Eszter – Marosi Krisztina (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 61.* (A magyar Kriminológiai Társaság 2002. okt. 11. és 2004. ápr. 23. között rendezett tudományos üléseinek anyaga) Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2004. 152–161.
155. Elmélkedés a pártfogó felügyeletről
In: Korinek László – Kőhalmi László (szerk.): *A „Pártfogó Felügyelői Szolgálat időszerű kérdései" címmel 2003. november 14-én Pécsett megrendezett kerekasztal-konferencia tanulmánykötete.* (Konferenciakiadvány) Acta Criminalia, 1. Pécs, PTE ÁJK, 2004. 33–61.
156. A konferencia zárszavaként
In: Korinek László – Kőhalmi László (szerk.): *A „Pártfogó Felügyelői Szolgálat időszerű kérdései" címmel 2003. november 14-én Pécsett megrendezett kerekasztal-konferencia tanulmánykötete.* (Konferenciakiadvány) [Acta Criminalia 1.] Pécs, PTE ÁJK, 2004. 89–93.

157. Challenges of the Law on Punishments for the New Millenium
In: Gönczöl Katalin – Lévay Miklós – Róth Erika (szerk.): *A bűnözés új tendenciái, a kriminálpolitika változásai Közép- és Kelet-Európában. Kriminológiai Közlemények Különkiadás.* Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004. 130–136.
158. Modernization of penal enforcement law
In: Ádám Antal (szerk.): *Közjogi intézmények a XXI. században. A Jog és jogászok a 21. század közepén.* (A Pécsi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara 80. éves fennállásának alkalmából rendezett tudományos konferencia anyagaiból készített tanulmánykötet) Pécs, PTE ÁJK, 2004. 53–62.
159. A büntetés és annak elviselése a világon
In: Gellér Balázs (szerk.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet.* (Bibliotheca Iuridica, Libri Amicorum 11.) Budapest, KJK, 2004. 619–630.

2005

160. Supermax börtönök az USÁ-ban
Börtönügyi Szemle, 2005/2. 103–106.
161. A belga börtönök népességének alakulása és ennek társadalmi-gazdasági okai 1830-tól napjainkig (társszerző: Jójárt Borbála Gyöngyi)
Börtönügyi Szemle, 2005/4. 81–92.
162. Varia. Tudomány, kultúra, közélet. A 2004-2005. tanév főbb eseményei karunkon (társszerzők: Ivicz Mihály, Gáspárdy László, Gerencsér Balázs, Koltay András, Kránitz Mihály, Szabó Sarolta)
Iustum Aequum Salutare, 2005/1. 190–196.
163. Az Európai Tanács magyar hatóságoknak szóló, a fogva tartással kapcsolatos ajánlásairól
Belügyi Szemle, 2005/2. 100–102.
164. Nulla poena sine culpa, mint közös európai elv
Collega, 2005/1. 17–25.
165. *Büntetés-végrehajtási jog*
(Dialóg Campus szakkönyvek. Jogi szakvizsga segédkönyvek) Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2005.
166. A meghozott ítélet és az elviselt ítélet közötti különbségről
In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére.* [Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 136.] Pécs, PTE ÁJK, 2005. 491–505.

167. Az ügyész büntetés-végrehajtási tevékenységének fejlesztése
In: Székely István (szerk.): *Az Ügyészség a harmadik évezred első éveiben, 2000-2005.* Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2005. 58–60.
168. A büntetések végrehajtásának átadása-átvétele Európában
In: Gál István László – Kőhalmi László (szerk.): *Emlékkönyv Losonczy István professzor halálának 25. évfordulójára.* [Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 138.] Pécs, PTE ÁJK, 2005. 337–346.
169. Előkészületek a büntetés-végrehajtásról szóló törvény megalkotására
In: Benisné Győrffy Ilona (szerk.): *Huszonegyedik Jogász Vándorgyűlés.* (Konferenciakiadvány, Szeged, 2004. 10. 14.–2004. 10. 15.) Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2005. 258–269.

2006

170. Bűn és büntetés – a büntetőjog eszköztára és lehetőségei a bűnözés visszaszorítására [A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Iustitia et Pax Bizottsága és az Igazságügyi Minisztérium „Bűnelkövetés és büntetés a mai társadalomban" című konferenciáján 2005. november 25-én elhangzott előadás szerkesztett változata]
Börtönügyi Szemle, 2006/1. 17–26.
171. A pártfogó felügyelő szerepe a bűnügyi tudományokban
Ügyészek Lapja, 2006/6. 63–72.
172. *Európai büntetés-végrehajtási jog*
Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2006.
173. *Magyar büntetés-végrehajtási jog*
Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2006.
174. A büntetőjog eszköztára és érvényesülése a bűnözéssel szemben
In: Hajas Barnabás – Schanda Balázs (szerk.): *Ünnepi kötet Kilényi Géza professzor hetvenedik születésnapjára.* (Formatori iuris publici. Studia in honorem Geisae Kilényi septuagenarii) Budapest, PPKE JÁK–Szent István Társulat, 2006. 565–575.
175. A fogva tartások külön ellenőrzési mechanizmusa Európában: a CPT. Elméleti és dogmatikai alapvetés
In: Gál István László – Hornyák Szabolcs (szerk.): *Tanulmányok dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére.* Pécs, PTE ÁJK, 2006. 359–378.

176. Means of Criminal Law and their Effect on Criminality
In: Peter J. P. Tak – Manon Jendly (eds.): *The implementation of prison sentences and aspects of security: Proceedings of the Colloquium of the IPPF.* (Konferenciakiadvány, Budapest, 2006. 02. 16.–19.) Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006. 21–32.
177. György Vókó (ed.): *Response of the Hungarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Hungary from 30 March to 8 April 2005*
Strasbourg, European Committee for the Prevention of Torture, 2006.
178. On delinquency and punishments
In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Mészáros Bence (szerk.): *Bizonyítékok. Tiszteletkötet Tremmel Flórián Egyetemi Tanár 65. Születésnapjára.* [Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 139.] Pécs, PTE ÁJK, 2006. 665–672.

2007

179. A büntetés és rehabilitáció kérdései a Btk. általános részének tervezetében *Rendészeti Szemle,* 2007/7–8. 124–144.
180. *Új európai börtönszabályok és magyarázatuk*
Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2007.
181. Büntetési rendszerünk reformja végrehajtási szempontból
In: Nagy Ferenc (szerk.): *Büntetőjog és humánum. Emlékkötet Fonyó Antal halálának 25. évfordulójára.* Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2007. 87–97.
182. Bűnözés és büntetés napjainkban
In: Balla Judit – Borbély Zoltán – Koltay András (szerk.): *„A Köztársaság nevében". Pálinkás György emlékkönyv.* (Bibliotheca Iuridica, Libri amicorum 28.) Budapest, Rejtjel Kiadó, 2007. 185–201.
183. A rehabilitáció kérdései a Btk. Általános részének tervezetében
In: *A Büntető Törvénykönyv kodifikációja.* (Konferenciakiadvány, Budapest, 2007. május 24.) Budapest, Magyar Büntetőjogi Társaság, 2007.

184. György Vókó (ed.): *Response of the Hungarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Hungary Council of Europe*
Strasbourg, European Committee for the Prevention of Torture, 2007.

2008

185. A bűnözés újabb kihívásai és az ellenük való küzdelem Svédországban
Börtönügyi Szemle, 2008/2. 89–96.
186. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, I. rész
Ügyészek Lapja, 2008/1. 89–96.
187. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, II. rész
Ügyészek Lapja, 2008/3. 99–102.
188. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, III. rész
Ügyészek Lapja, 2008/4. 119–124.
189. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, IV. rész
Ügyészek Lapja, 2008/5. 109–116.
190. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, V. rész
Ügyészek Lapja, 2008/6. 77–79.
191. Bűnözés és szankcionálása Svédországban
Rendészeti Szemle, 2008/10. 127–135.
192. A jogállami büntetés-végrehajtásról
Bűnügyi Szemle, 2008/1. 12–17.
193. *Büntetés-végrehajtási jog* (Dialóg Campus szakkönyvek. Jogi szakvizsga segédkönyvek)
Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2008.

2009

194. A resztoratív igazságszolgáltatás módszerei a börtönfalakon belül (társszerző: Pajor András)
Börtönügyi Szemle, 2009/3. 49–62.
195. A fogvatartottakkal való bánásmód időszerű követelményei és tapasztalatai (társszerző: Pajor András)
Bűnügyi Szemle, 2009/2. 37–50.
196. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, VI. rész
Ügyészek Lapja, 2009/1. 89–95.

197. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, VII. rész
Ügyészek Lapja, 2009/3–4. 89–101.
198. Az államügyészség helye az állami szervek rendszerében, Oroszországban
Ügyészek Lapja, 2009/6. 59–70.
199. A büntetés mai komplex értelmezése
Jogtudományi Közlöny, 2009/2. 45–55.
200. *Europäisches Strafvollzugsrecht*
Passau, Schenk, 2009.
201. Fogvatartottakkal való bánásmód Magyarországon
In: Virág György (szerk.): *OKRI Szemle.* Budapest, OKRI, 2009. 55–81.
202. Brott, straff och verkställighet. Ungersk straffrätt under reformering
Juridisk Tidskrift, vol. 10. no. 3. (2009) 624–638.
203. *Büntetőjogi rehabilitáció és a bűnügyi nyilvántartás*
Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2009.

2010

204. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, VIII. rész
Ügyészek Lapja, 2010/2. 119–124.
205. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, IX. rész
Ügyészek Lapja, 2010/3–4. 105–110.
206. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, X. rész
Ügyészek Lapja, 2010/5. 97–99.
207. A büntető felelősségre vonás megújulásának útjairól
Ügyészek Lapja, 2010/6. 27–43.
208. Lajtár István „A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere Magyarországon" című monográfiájáról (recenzió)
Magyar Jog, 2010/6. 378–379.
209. A büntetés-végrehajtással kapcsolatos állami feladatok privatizálásának problémái Magyarországon (társszerző: Hegedűs László)
Magyar Jog, 2010/10. 577–588.
210. A kulturális életre vonatkozó jogi szabályozás és érvényesülésének elősegítése ügyészi eszközökkel a magyarországi börtönökben
In: Kőhalmi László – Korinek László (szerk.): *A börtön kultúrája – kultúra a börtönben. Nemzetközi tudományos konferencia 2010. október 28-29. Pécs.* Pécs, PTE ÁJK, 2010. 132–142.

211. György Vókó (ed.): *Response of the Hungarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Hungary from 24 March to 2 April 2009*
Strasbourg, European Committee for the Prevention of Torture, 2010.

2011

212. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, XI. rész
Ügyészek Lapja, 2011/1. 103–104.
213. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, XII. rész
Ügyészek Lapja, 2011/2. 103–104.
214. Új monográfia a büntetéstanról Szlovákiában: Anton Fábry új könyvéről
Börtönügyi Szemle, 2011/1. 103–107.
215. *Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*
MTA doktori értekezés. Budapest, 2011.
216. Gondolatok a büntetés-végrehajtás megújításához
In: Belovics Ervin – Tamási Erzsébet – Varga Zoltán (szerk.): *Örökség és büntetőjog. Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére.* Budapest, PPKE JÁK, 2011. 219–235.
217. A privát tőke bukása az elítéltek munkáltatásában
In: Gál István László (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére.* Pécs, PTE ÁJK, 2011. 555–560.
218. *Büntetés-végrehajtási jog. Jogi szakvizsga anyaga. Tételek, kérdések és válaszok képernyőn*
Budapest, Complex, 2011.

2012

219. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, XIII. rész
Ügyészek Lapja, 2012/2. 87–96.
220. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, XIV. rész
Ügyészek Lapja, 2012/3. 87–94.
221. Az ügyészek és a büntetés-végrehajtási hatóságok közötti kapcsolatok Európában (társszerző: Polt Péter)
Börtönügyi Szemle, 2012/1. 1–14.
222. A büntetési teóriák racionalitásai
Büntetőjogi Szemle, 2012/1. 36–50.

223. Büntetés-végrehajtási jog: jogi szakvizsga 34. tétele. E-learning
Budapest, Complex, 2012.
224. Magyarország új büntető törvénykönyve
In: Antalóczi Péter – Deres Petronella (szerk.): *Acta Caroliensia Conventorum Scientiarium Iuridico-Politicarum III.* Budapest, KGRE ÁJK, 2012.

2013

225. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, XV. rész
Ügyészek Lapja, 2013/1. 93–110.
226. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk, XVI. rész
Ügyészek Lapja, 2013/2. 83–85.
227. The importance of maintaining family contacts for inmates during imprisonment
Pázmány Law Review, 2013/1. 75–83.
228. *Büntetés-végrehajtási jog és szabálysértési tételek*
(Jogi szakvizsga segédkönyvek) Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013.
229. *Kriminológiai Tanulmányok, 50. Jubileumi kötet* (szerk. Vókó György) 2013.
230. A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában
Kriminológiai Tanulmányok, 50. (szerk. Vókó György) 2013. 245–260.
231. A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyelete és jogvédelme
In: Polt Péter – Varga Zs. András (szerk.): *Az ügyészek nagy kézikönyve* (Meritum). Budapest, CompLex Wolters Kluwer, 2013. 981–1138.
232. *Magyar büntetés-végrehajtási jog*
Budapest–Pécs, Dialóg Campus–Dóm, 2013.

2014

233. A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban
Börtönügyi Szemle, 2014/1. 1–7.
234. *A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata* (társszerző: Belovics Ervin)
Budapest, HVG-Orac, 2014.
235. Fogvatartotti jogokról emberi jogi követelmények tükrében
In: Deák Ferenc – Pallo József (szerk.): *Börtönügyi kaleidoszkóp: Ünnepi kötet dr. Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére.* (Börtönügyi

Tanulmányok 1.) Budapest, Büntetés-végrehajtási Szervezet Tudományos Tanácsa, 2014.

236. Az utógondozás jelentősége
In: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerezsi Klára – Lévay Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 483–493.
237. *Kriminológiai Tanulmányok, 51.* (szerk. Vókó György) 2014.
238. Az egyes jogoktól megfosztó büntetések az új Büntetés-végrehajtási Kódexben
In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): *Pusztai László emlékére.* Budapest, OKRI, 2014. 79–93.

2015

239. A mentesítés, a Btk. és az új Bv.tv. összefüggései
Jogtudományi Közlöny, 2014/3. 125–132.
240. *Kriminológiai Tanulmányok, 52.* (szerk. Vókó György) 2015.
241. A fogvatartotti jogi helyzetről az emberi jogi követelmények tükrében
In: Hack Péter – Király Eszter – Korinek László – Patyi András (szerk.): *Gályapadból laboratóriumot: Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 439–450.
242. Vókó György (szerk.): *Tanulmányok Polt Péter 60. születésnapja tiszteletére.* Budapest, HVG-Orac, 2015.
243. A büntetés és végrehajtása újabb elméleti tézisei
In: Vókó György (szerk.): *Tanulmányok Polt Péter 60. születésnapja tiszteletére.* Budapest, HVG-Orac, 2015. 221–235.
244. Vókó György (szerk.): *Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára.* Budapest, OKRI, 2015.
245. A fogvatartottak munkával foglalkoztatásának sajátosságai
In: Vókó György (szerk.): *Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára.* Budapest, OKRI, 2015. 313–329.

2016

246. Szabadságkorlátozás szabadságvesztés helyett: enyhítés a büntetés-végrehajtásban
In: Finszter Géza – Kőhalmi László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *Egy jobb világot hátrahagyni… Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére.* Pécs, PTE ÁJK, 2016. 607–618.
247. *Kriminológiai Tanulmányok, 53.* (szerk. Vókó György) 2016.

A KÖTET SZERZŐI

Bándi Gyula
tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Környezetjogi és Versenyjogi Tanszék

Barabás A. Tünde
osztályvezető, tudományos főmunkatárs; Országos Kriminológiai Intézet
intézetvezető, egyetemi docens; NKE RTK Bűnügyi Tudományok Intézete

Belovics Ervin
tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék
legfőbb ügyészségi tanácsos, büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes

Burián László
tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Nemzetközi Magánjogi Tanszék

Csehi Zoltán
tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszék
az Európai Törvényszék bírája

Csóti András
bv. altábornagy, büntetés-végrehajtás országos parancsnoka, bv. főtanácsos; Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Finszter Géza
nyugalmazott r. ezredes, professor emeritus; NKE RTK Rendészetelméleti és Történeti Tanszék

Harsági Viktória
tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Polgári Eljárásjogi Tanszék

Herke Csongor
oktatási és tudományos dékánhelyettes, tanszékvezető, egyetemi tanár;
PTE ÁJK Büntető és Polgári Eljárásjogi Tanszék

Kiss Anna
tudományos főmunkatárs; Országos Kriminológiai Intézet
az Ügyészek Lapja felelős szerkesztője; ÜOE

Korinek László
akadémikus, egyetemi tanár; PTE ÁJK Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

Kovács Péter
a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) bírája;
egyetemi tanár, kutatóprofesszor; PPKE JÁK Nemzetközi Közjogi Tanszék

Kovács Tamás
nyugalmazott legfőbb ügyész, főtanácsos, igazgatói szakmai főtanácsadó; Országos Kriminológiai Intézet

Lajtár István
közjogi legfőbb ügyész helyettes, legfőbb ügyészségi tanácsos; Legfőbb Ügyészség
címzetes egyetemi tanár; KRE Büntetőjogi, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

Lőrincz József
nyugalmazott bv. dandártábornok, c. egyetemi tanár; ELTE ÁJK Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

Mészáros Ádám
megbízott osztályvezető, tudományos főmunkatárs; Országos Kriminológiai Intézet

Mezey Barna
rektor; tanszékvezető, egyetemi tanár; ELTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék

Nagy László Tibor
osztályvezető, tudományos főmunkatárs; Országos Kriminológiai Intézet

Pallo József
bv. ezredes, főosztályvezető, bv. főtanácsos; Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Polt Péter
legfőbb ügyész
tanszékvezető, egyetemi docens; NKE RTK Büntetőjogi Tanszék
címzetes egyetemi tanár; PPKE JÁK

Ruzsonyi Péter
bv. dandártábornok, prodékán, tanszékvezető, egyetemi tanár; NKE RTK Büntetés-végrehajtási Tanszék

Schanda Balázs
prodékán, tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Alkotmányjogi Tanszék

Sinku Pál
főosztályvezető ügyész, legfőbb ügyészségi tanácsos; Legfőbb Ügyészség Terrorizmus, Pénzmosás és Katonai Ügyek Főosztálya
címzetes egyetemi docens; PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék

Szabó István
dékánhelyettes, tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Jogtörténeti Tanszék

Szuromi Szabolcs Anzelm O. Praem.
rektor, intézetvezető, egyetemi tanár; PPKE Kánonjogi Intézet; az Academia Europaea tagja (London)

Szűcs András
legfőbb ügyészségi osztályvezető ügyész; Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztály

Tóth Mihály
egyetemi tanár; PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék
egyetemi tanár; PTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék

Varga Zs. András
alkotmánybíró
dékán, tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Közigazgatási Jogi Tanszék

Virág György
igazgatóhelyettes, főtanácsos; Országos Kriminológiai Intézet